

श्री वेराज्यातक
र विराजि. यानकप्रदीप
उशीनवरतीनिभ
दशरजप्रदीपिभ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
[ગુજરાતી કોપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૩૨૭ કિમત

ગ્રંથનામ યેશુસ્ ૨૧૩

વર્ગીક ૪૩૫:૧

॥ ॐ नमः श्रीसिद्धचक्राय ॥

श्री नेत्रिपद्म ग्रंथमाला पुष्प १०-११-१२

तपोगच्छाधिपति जगद्गुरु सुश्रुतीत नामधेय परम
गुरु आचार्य महाराज श्री विजयनेत्रिसूरीश्वर
विनेयाञ्छ विजयपद्मसूरि प्रणीत छद्मोद्भ
टीका सहित जैन कविश्री पद्मानंद
विरचित

श्री वैराग्य शतक

आचार्य श्रीविजयपद्मसूरि विरचित
श्री विंशतिस्थानकप्रदीपिका.
श्री शीलधर्म दीपिका.

आर्थिक सहायक
शेठ बगुलार्थ युनीकाल सुतरीया
(गुसापारेभनी पोण) अमदावाद

प्रकाशक
श्री जैन ग्रंथ प्रकाशक सभा तरङ्गथी
शा. ईश्वरदास भूषण्यंद

वी० सं० २४६७

वि० सं० १९६७

शुभरात्री श्रीगणेशाय नमः अथ भाषाणां ३८ पुष्पो.

श्री विजयपद्मसूरिभ्यो नमः अथ भाषाणां ३८ पुष्पो.

१ श्रावक धर्म अग्निका	१६ गौतमस्वामी स्तोत्र
२ देशविरति ज्वन	अर्थसहित
३ सिद्धयुक्त पूज्य स्पर्शार्थ साधे	२० जिन स्तवन योवीश्वी
४ महावीर पंचकल्याणुक पूज्य-
दि संग्रह	२१ स्तंभ प्रदीप
५ सिद्धरप्रकरना अनुवाद विगेरे	२२ तीर्थादि स्तवन संग्रह
६ पद्म स्तवनमाला	२३ महावीर पंचकल्याणुक दाल
संग्रह
७ कदम्ब स्तोत्रनो छंदोत्पद्ध
अनुवाद	२४ वैराग्य पञ्चीशी
८ नेमि पद्म स्तवनमाला	२५ भावना षोडशक
९ कल्याणुकमाला	२६ विविध उत्तम भावना
१० संवेगमाला	२७ भावना पंचाशिका
११ पद्मतरंगिणी	२८ भावना षट्त्रिंशिका
१२ भावना कल्पलता भाग १ लो	२९ स्तुति पंचाशिका
१३ स्तोत्र चिंतामणि	३० दानकुलक
१४ प्राकृत स्तोत्र प्रकाश	३१ शीलकुलक
१५ देशनाचिंतामणि भाग १ लो	३२ श्री सिद्धयुक्त स्तोत्र (अजित-
शांति स्तोत्रना रागभां)
१६ कदम्बगिरि वृहत्कल्प स्पर्शार्थ
साधे	३३ सिद्धयुक्तनो तार्विक भावना
१७ यशोदात्रिंशिका स्पर्शार्थ
साधे	३४ वैराग्य शतकनी छंदोत्पद्ध
टीका विगेरे
१८ आत्मशुद्धि कुलक स्पर्शार्थ
साधे	३५ विंशति स्थानक प्रदीपिका
	३६ शीलधर्म दीपिका
	३७ तप कुलक
	३८ श्री स्तंभन पार्श्वनाथ

मुद्रक : मण्डीलाल जगनलाल शाह, धी नवप्रभात प्री. प्रेस,

धोकांटा रोड—अमदावाह

सर्वतन्त्रस्वतन्त्र-शासनसम्राट्-सूरियकवर्ति ऋग्वेदशुद्धे
 तपोगच्छाधिपति-बट्टारक
 आचार्य श्रीविजयनेमिसुनीधरश्च महाराज

जन्म वि० सं० १९२९		गणित (वि० सं० १९६०)
कार्तिक शुद्ध १ महत्वा	दीक्षा	कार्तिक पक्ष १७
पन्यासपद वि० सं० १९६०	वि० सं० १९४५	वर्णा (वल्लभीपुर)
भाद्रपद शु. ३	ज्येष्ठ शु. १७	आचार्यपद वि० सं० १९६४
वर्णा (वल्लभीपुर)	जावनगर	ज्येष्ठ शु. ५ जावनगर

॥ ॐ अर्हं नमः ॥

॥ श्री गुरु महाराजना हस्तकमलमां समर्पण ॥

महीयात्मोद्धारक, परमोपकारि, परमगुरु, सुगृहीत नामधेय,
पूज्यपाद, प्रातःस्मरणीय, श्री गुरु महाराज !

आपश्रीं मधुमती (महुवा) नगरीना रक्षीश पिताश्री
देव गुरु धर्मानुरागी श्रेष्ठ लक्ष्मीचंद्र अने मातुश्री हीवाली-
आधना कुलदीपक पुत्र छे. वि. सं० १९२९ नी कार्तिक
सुद अेकमना जन्म दिनथी मांडीने लगलग सोल वर्षनी
नानी उंमरे संसारने कडवा जेरना जेवो मानीने अगण्य
सद्गुणु निधान परम गुरु श्री वृद्धिविजयं (श्री वृद्धियंद्रं)
महाराजं नी पासे श्री लावनगरमां वि. सं. १९४५ ना
जेठ सुद सातमे सिंढनी पेठे शूरवीर जनीने परम कट्याणु-
कारी अने हुदयनी जरी जादशाहीथी लरेडी प्रवज्या
(हीक्षा) ने पूरेपूरा उद्वेसासथी अडणु करीने सिंढनी पेठे
शूरवीर जनीने साधी रक्षा छे, अने आपश्रीं अगाध
बुद्धिअलथी जेदी स्वपर सिद्धांतने उंडो अज्यास कर्यो,
अने न्याय व्याकरणादि विविध विषयना पुष्कल विशाल
अथोनी रचना करीने सुंदर साहित्य सेवा करवा उपरांत
अपूर्व देशना शक्तना प्रलावे अलक्ष्यरसिक, उन्मार्गजमी
अगण्य महाराजदि लव्य जेवोने सद्धर्मना रस्ते दोरीने
हुदपार उपकार कर्यो छे. तेमज आपश्रीं अगण्य
सद्गुणुने जेधने मोटा गुरुलार्थ, जीतार्थ शिरोमणि,
श्रमणकुलावंतसक, परमपूज्य, पंथासं महाराज श्रीगं-
लीरविजयं गणुिवरे तमाम सिद्धांतोनी गेगोद्धनादिक
क्रिया वगेरे यथार्थ विधान करावीने महा प्राचीन श्री
वल्हलीपुर (वणा) मां आपश्रींने वि. सं. १९६० ना
कारतक वनी सातमे गणुिपदथी अने भागशर सुद त्रीजे

પંચ્યાસપદથી વિભૂષિત કર્યાં. અને શ્રી ભાવનગરમાં વિ. સં. ૧૯૬૪ ના જોઈ સુદ પાંચમે તપાગચ્છાધિપતિ, ભદ્રારક, આચાર્ય પદથી અલંકૃત કર્યાં. આપશ્રીજી રત્નની ખાણ જેવા શ્રી સંઘની અને તીર્થાદિની સેવા ખેલાંની માફક હાલ પણ પૂરેપૂરા ઉલ્લાસથી કરી રહ્યા છે. તથા આપશ્રીજીના અમોઘ ઉપદેશથી દેવગુરૂ ધર્માનુરાગી સંઘવી શેઠ માણેકલાલ મનસુખભાઈ લગુભાઈ વિગેરે ઘણાંએ ભવ્ય જીવોએ છરી પાલતાં વિશાલ સંઘ સમુદાય સહિત તીર્થાધિરાજ શ્રી શત્રુંજયાદિ મહાતીર્થ યાત્રા અંજનશલાકા વિગેરે ઉત્તમ ધાર્મિક ક્ષેત્રોમાં લક્ષ્મીનો સદ્વપયોગ કર્યો અને કરે છે, તેમજ આપશ્રીજીએ મારા જેવા ઘણાંએ ભવ્ય જીવોની ઉપર શ્રી જૈનેન્દ્રી દીક્ષા, દેશવિરતિ વગેરે મોક્ષના સાધનો દઈને કહી પણ ન ભૂલી શકાય તેવા અનહદ ઉપકારો કર્યા છે અને કરો છો. વિગેરે લોકત્તર ગુણોથી આકર્ષાઈ અને આપશ્રીજીએ મારી ઉપર કરેલા અનન્ત ઉપકારોને યાદ કરીને આપશ્રીજીના પસાયથી બનાવેલા શ્રી પદ્માનંદ કવિકૃત વૈરાગ્ય શતકના છંદો બદ્ધ ટીકાદિ તથા શ્રીવિંશતિસ્થાનક પ્રદીપિકા અને શીલધર્મ દીપિકા નામના સાર્વજનિક સરલ ત્રણ ગ્રંથો પરમ કૃપાલુ આપશ્રીજીના કરકમલમાં સમર્પીને હું મારા આત્માને ધન્ય કૃતાર્થ માનું છું, અને નિરંતર એજ ચાહું છું કે આપશ્રીજીના પસાયથી (૧) પ્રાકૃત સંસ્કૃત ગુજરાતી વિગેરે ભાષામાં આવા સાર્વજનિક સરલ ગ્રંથોની રચના કરીને શ્રી સંઘાદિ પવિત્ર ક્ષેત્રોની ભક્તિ કરવાનો શુભ અવસર (૨) આપશ્રીજી જેવા ગુરૂદેવ (૩) શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનનો સેવા (૪) નિર્મલ નિરભલાષ સંયમ જીવન (૫) પરોપકાર વિગેરે સંપૂર્ણ આત્મરમણતાના સાધનો મને ભવોભવ મળે.

નિવેદક : આપશ્રીજીના ચરણક્રિકર નિર્ગુણ

વિનેયાણુ પદ્મની વંદના.

भाण प्रह्वयारी-प्रातःस्मरणिय नगतपूज्य विशुद्ध यारित्रयूडामणि
तिर्थोद्धारक तपोगच्छाधिपति पूज्यपाद विद्वद्वर्य श्री श्री श्री.

मन्त्र : सं. १६३० पोसाय सुदि ११ — दीक्षा : सं. १८४८ व्यसाड सुदि ११

गालिपद : सं. १८८१ भागसर सुदि ५ — पुन्यासपद : सं. १८८२ धानम वदि ११

आचार्य महाराजश्री विजयनीतिसुरीश्वर ॥ महाराज
सूरिपद : सं. १६७६ भागसर सुदि ५

॥ ॐ नमः श्री सिद्धचक्राय ॥

प्रस्तावना

॥ शार्दूलविक्रीडितवृत्तम् ॥

सम्महंसणनाणसंजमि गणाहीसं विसालासयं ।

तिथ्युद्धारगमुद्भदेसगमहारायप्पबोहप्परं ॥

सिद्धगंथविहायगं विमलजोगखेमतल्लक्खयं ॥

वंदे सप्परमोवयारिसुगुरुं तं जेमिमुरीसरं ॥ १ ॥

धर्मवीर प्रिय બંધુઓ! મોક્ષ માર્ગના સ્વરૂપને જણાવનાર દરેક ગ્રંથોની શરૂઆતમાં પ્રસ્તાવનાની સંકલના જરૂર કરવી જોઈએ. કારણ કે તે ગ્રંથના એક ભાગ તરીકે ગણાય છે. એમ શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં જણાવેલા ઉપક્રમ નિર્દેશપાદિના સ્વરૂપને જણાવવાથી નિર્ણય થઈ શકે છે. આ આખતમાં ન્યાય શાસ્ત્ર પણ ટેકો આપે છે. તે એમ જણાવે છે કે અધિકારી વિગેરે (જે વૈરાગ્ય થતક ગ્રંથના પહેલા સ્લોકના સ્પષ્ટાર્થમાં જણાવેલા) ચાર પદાર્થોને જાણ્યા પછી તત્ત્વ યોધને પામવાની ઇચ્છા વાલા ભવ્ય જીવો એમ નિર્ણય કરે છે કે આ ગ્રંથ જાણવાથી મને વૈરાગ્ય વિગેરે પદાર્થોનું સ્વરૂપ સમજાશે. અને હું આ ગ્રંથને જાણી શકીશ. તે પછી અધિકારી જીવો ગ્રંથને જાણે છે, વિચારે છે. એમ અનુગ્રંથ અતુષ્ટ્યનું લક્ષણ જણાવે છે. આમ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે કોઈ પણ ગ્રંથના અધ્યયનાદિ (જાણવું વિગેરે) ને કરવા ચાહનારા ભવ્ય જીવો ગ્રંથને હાથમાં લઈને સૌથી પહેલાં એમ પૂછે છે કે (૧) આ ગ્રંથનું નામ શું? (૨) આ ગ્રંથનું

નામ તેમાં જણાવેલી બીના પ્રમાણે છે કે બીજી રીતે ? (૩) અંથકારે કયા મુદ્દાથી આ અંથ બનાવ્યો છે ? (૪) અંથકાર કેણુ ? વિગેરે પ્રશ્નોના ખુલાસા કરવા પૂર્વક ટૂંકામાં સાર જણાવનારી પ્રસ્તાવના જ છે. વાચક વર્ગ આ નિયમ પ્રમાણે શરૂઆતમાં પ્રસ્તાવના વાંચે છે.

પ્રસ્તાવનાવાળો જ અંથ પૂરો કહેવાય. એમ અહીં પણ (૧) ત્રણે અંથોના ઘટતા નામ કયા કયા ? (૨) તે યોગ્ય નામ કયા અર્થને જણાવે છે ? (૩) અહીં શી શી બીના જણાવી છે ? (૪) અંથકાર કેણુ ? વિગેરે પ્રશ્નોના ખુલાસા કરવા માટે આ અંથની શરૂઆતમાં ટૂંક પ્રસ્તાવના બહુ જ જરૂરી છે. પ્રભુ શ્રી તીર્થંકર દેવે કહ્યું છે કે માનવ જીવન રૂપી કલ્પવૃક્ષને વધારવા માટે અને મોક્ષાદિ ફલને દઢ શકે એવું કરવા માટે અપૂર્વ સાધન વૈરાગ્ય છે. વૈરાગ્ય શબ્દનો અર્થ રાગદ્વેષનો અભાવ, મેઘમાલી દેવે પ્રભુ શ્રી પાર્શ્વનાથને ઉપસર્ગ કર્યા, ને ધરણેન્દ્રે પ્રભુની ભક્તિ કરી. બંને પ્રસંગમાં પ્રભુદેવને મેઘમાલીનાં ઉપર દ્વેષ અને ધરણેન્દ્રની ઉપર રાગ ન હતો. એ રીતે પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવને ચંડકૌશિક તથા ગોશાલાની ઉપર દ્વેષ અને ભક્ત ઈંદ્રની ઉપર રાગ ન હતો. આવી સ્થિતિને વૈરાગ્ય કહેવાય છે. જેમ લૂગડાની ઉપર ચીકાશ હોય તો ધૂળ ચોંટે, એમ રાગ દ્વેષના પરિણામ રૂપી ચીકાશને લઇને આત્મારૂપી લૂગડામાં કર્મરૂપી ધૂળ ચોંટે છે. તે ધૂળને દૂર કરનાર વૈરાગ્ય છે. વૈરાગ્યરૂપી તલવારથી મોહરૂપી શત્રુને હણીને અનંતા ભવ્ય જીવો સિદ્ધિપદને પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે. પુણ્યાનુ-બંધી પુણ્યના ચાર કારણોમાં પણ વૈરાગ્યને ગણ્યો છે.

ન્યાયાચાર્ય શ્રી યશોવિજય મહારાજે અધ્યાત્મસારમાં ૧ વૈરાગ્ય શાથી થાય? ૨ ભોગ સાધનો કઈ રીતે કેવી લાવનાથી છોડી શકાય? ૩ કેવા હૃદયમાં વૈરાગ્ય ટકે? ૪ નિરાભાધ વૈરાગ્ય ક્યારે થાય? ૫ કયા ગુણસ્થાનકે વૈરાગ્યની શરૂઆત થાય? ૬ તે કઈ રીતે વધે? ૭ વૈરાગ્યના ઘાતક દોષ કયા? ૮ વૈરાગ્યના ભેદ પ્રભાવ ફલ વિગેરેનું સ્વરૂપ શું? વિગેરે ખીના વિસ્તારમાં જણાવેલી છે. ખીજા અંથોમાં નિશ્ચય, વ્યવહાર, દ્રવ્ય, ભાવ, નામાદિ નિક્ષેપ વિગેરેથી પણ વૈરાગ્યની વિચારણા દર્શાવી છે.

આવા વૈરાગ્ય ગુણને પ્રકટાવવા માટે કવિ પદ્માનંદે લગભગ ૧૦૦ શ્લોક પ્રમાણ આ અંથમાં જૂદી જૂદી રીતે ઉપદેશ આપ્યો છે. આ અંથને વાંચવાથી ચિત્ત નિર્મલ વૈરાગ્યવાળું જરૂર બને છે. ધર્મની સાધના કરવાની આહવાન થાય છે. આ અંથનું ખીજું નામ પદ્માનંદ શતક કહેવાય છે. અંથકાર કવિ પદ્માનંદ તે નાગપુરમાં શ્રી નેમિનાથ પ્રભુનું ભવ્ય જિનાલય બંધાવનાર ધનદેવના પુત્ર હતા. તેમની કાવ્ય શક્તિ અપૂર્વ જણાય છે. આ અંથના શબ્દાર્થ વિગેરે સાધનોથી સંસ્કૃત ભાષાના અજ્ઞાણ ભવ્ય જીવોને અભ્યાસાદિ કરવામાં વધારે અનુકૂલતા થશે, એમ વિચારીને અહીં મૂલ શ્લોક, તેમાં અર્થ કરતી વખતે ક્રમસર કયું પદ લેવું તે સમજાવવા આંકડાંની ગોઠવણી, શબ્દાર્થ, છંદોબદ્ધ ટીકા, અક્ષરાર્થ, સ્પષ્ટાર્થ આ ક્રમ રાખ્યો છે. ખીજો અંથ શ્રી વિંશતિસ્થાનક પ્રહીપિકા નામનો છે. તેમાં તપનો મહિમા, વિંશતિસ્થાનક તપનો વિધિ, કથા વિગેરે ખીના જણાવી છે. ત્રીજા શીલ ધર્મ દીપિકા નામના અંથમાં પ્રહ્લાચર્ય ગુણનું

સ્વરૂપ, ભેદ, પ્રભાવ, વિવિધ દૃષ્ટિએ પ્રહ્લયર્ચની જરૂરીયાત વિગેરે બીના જણાવી છે. શ્રી ગુરૂમહારાજના પસાયથી બનાવેલા વૈરાગ્ય શતક વૃત્તિ વિગેરે ત્રણે અંથે જૈનપુરી અમદાવાદ ગુસાપારેબની પોળના રહીશ દેવ ગુરૂ ધર્માનુરાગી દેશવિરતિ, વીસ સ્થાનક તપ વિગેરે ધર્મ ક્રિયાને પરમ ઉલ્લાસથી સાધનાર આણુંદંભ કલ્યાણજીની પેઠીના પ્રતિનિધિ દાનગુણી (શેઠ ચુનીલાલ ખુશાલભાઈ વાળા) શેઠ ભગુભાઈ ચુનીલાલ સુતરીયાની સંપૂર્ણ આર્થિક સહાયથી શ્રી જૈન અંથ પ્રકાશક સભાએ છપાવ્યા છે. તે આર્થિક સહાયકના હાથે ખપી જીવેને અપાશે. છેવટે ભવ્ય જીવે ત્રણ અંથોના વાચન પઠન, પાઠન, નિદિધ્યાસન કરીને નિર્મલ વૈરાગ્ય ગુણને પ્રકટાવે. પરમ ઉલ્લાસથી ભોક્ષમાર્ગ, વીસ સ્થાનક તપ, પ્રહ્લયર્ચાદિક સાધના કરી સિદ્ધિના શાશ્વત સુખને પામે. એમ હાર્દિક નિવેદન કરી પ્રસ્તાવના પૂરી કરું છું. કોઈને શબ્દાર્થાદિ ચારેની રચનામાં અનાભોગાદિથી થયેલી યોગ્ય ભૂલચૂક જણાય તો ખુશીથી જણાવવી. જેથી અવસરે સુધારણા થઈ શકે.

નિવેદક:-

અમદાવાદ	}	સુગૃહીતનામધેય પરમોપકારિ પરમગુરૂ
વિ. સં. ૧૯૯૭		આચાર્ય મહારાજશ્રી વિજયનોભ
આસો સુદી ૫		સૂરીશ્વર ચરણકિંકર વિજયપદ્મસૂરિ.

तपोगन्धाधिपति-शासनसम्राट्-सूरिसहस्रकवति जगद्गुरु-आचार्य
 महाराज श्री विजयनेमिसुरीश्वर विनेयाल्लु-आचार्य श्री विजयपद्मसूरि

ज-म वि० सं० १९५५ वैशाख सुद ३ अमदावाद
 दीक्षा वि० सं० १९७१ भागशर वदर तत्राग्न (शोळावः)
 गल्पिपद वि० सं० १९८२ इगल्य वद ५ पाटल्य
 पन्थासपद वि० सं० १९८२ इगल्य वद ११ पाटल्य
 उपाध्यायपद वि० सं० १९८८ मदा सुद ५ सेरीसामहातीर्थ
 आचार्यपद वि० सं० १९९२ वैशाख सुद ४ अमदावाद

અનુક્રમણિકા.

ખંડ	હરિગીતકંઠ	પૃષ્ઠ	વિષય
૧	૧-૪	૧-૭	મંગલાચરણ રૂપે જિનેશ્વરાની સ્તુતિ
૨	૫-૧૦	૭-૧૩	ક્રોધાદિનો નાશ કરનાર યોગી-ઓના ગુણાનુવાદ કરવા વડે વંદન.
૩	૧૧-૧૭	૧૩-૧૬	જેમણે પ્રિય સ્ત્રી, વહાલું ધન તથા સુંદર ધરનો ત્યાગ કર્યો છે તેવા મુનીશ્વરાને આશ્ચર્યવાદ.
૪	૧૮-૨૬	૧૬-૨૫	મહા પુરૂષ કાને કહેવાય તે જણાવે છે.
૫	૨૭-૩૪	૨૫-૩૧	યોગી મહાત્માઓના ઉત્તમ ગુણવાળા વિરલા પુરૂષો જ હોય છે તે જણાવે છે.
૬	૩૫-૩૭	૩૧-૪૧	શુદ્ધ હૃદયવાળા સાચા યોગી-ઓનું સ્વરૂપ સમજાવે છે.
૭	૩૮-૪૧	૪૧-૪૮	જેઓએ મનોહર સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કર્યો છે તેવા સ્ત્રીલવીર મહાત્માઓ આગળ કામદેવ હતાશ થાય છે તે જણાવે છે.
૮	૪૨-૫૦	૪૮-૫૭	જેમણે બ્રહ્મચર્ય રૂપી અગ્નિ વડે સ્ત્રી કથાનો ત્યાગ કર્યો છે તેમને કાપેલો કામદેવ શું કરી શકવાનો છે ?

શ્રુત્યલોક	હરિગીતછંદ	પૃષ્ઠ	વિષય
૬	૫૧-૫૬	૫૭-૬૨	જેમણે વિષય લીલાઓ ત્યજી છે તેવા વિવેક રૂપી પાટીયાવાળા મુનીશ્વરોને સ્ત્રીઓના કટાક્ષ રૂપી ખાણો શું કરી શકે ? તે સમજાવે છે.
૧૦	૫૭-૬૧	૬૨-૬૬	કામી પુરૂષની કામાતુર અવસ્થાની સ્થિતિ અને તેજ પુરૂષની વૈરાગ્ય અવસ્થાની સ્થિતિનું વર્ણન.
૧૧	૬૨-૬૭	૬૬-૭૨	જેમનું સર્વ અવસ્થામાં દુઃખી જીવન છે તેવા કામી પુરૂષોને ધિક્કાર આપે છે.
૧૨	૬૮-૭૩	૭૨-૭૬	જે સ્ત્રીઓના દરેક અંગમાં અવશ્યજી રહેલો છે તેમના તરફ કામી પુરૂષોને વૈરાગ્ય થતો નથી તેથી મન્યકાર પોતાનો ખેદ જણાવે છે.
૧૩	૭૪-૮૧	૭૭-૮૩	જેમના અંગો શિથિલ થયાં છે અને જેમની શક્તિ ક્ષીણ થઈ છે એવા વૃદ્ધો પણ સ્ત્રીનું ધ્યાન કરે છે તેવા વૃદ્ધોની જડતા પ્રત્યે આશ્ચર્ય જણાવે છે.
૧૪	૮૨-૮૬	૮૩-૮૮	ધડપણુ આવ્યા છતાં પણ પોતાનું મન ભોગોમાં દોડે છે તેવું જાણીને વૈરાગ્ય પામેલો તે ખેદ કરે છે.

શ્રુત્યસ્લોક	હરિગીતછંદ	પૃષ્ઠ	વિષય
૧૫	૮૭-૯૦	૮૮-૯૩	સ્ત્રીઓની ગદગદ વાણીને પ્રેમ- ધેલાઓ પ્રેમવાણી માને છે.
૧૬	૯૧-૯૭	૯૩-૯૭	કામરૂપી તાવને ઉતારવાને ખરૂં ઔષધ કયું તે જણાવે છે.
૧૭	૯૮-૧૦૩	૯૮-૧૦૨	કામદેવને ક્રીડાના સ્થાન સમાન યુવાવસ્થા પામ્યા છતાં પણ જેઓ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં આસક્ત થતા નથી તે પુરૂ- ષોને જ ધન્યવાદ આપે છે.
૧૮	૧૦૪-૧૦૬	૧૦૨-૧૦૮	જેઓએ સમજણ પૂર્વક સ્ત્રીનો ત્યાગ કર્યો તેમને કોપેલો કામ- દેવ વશ કરી શકતો નથી તે જણાવે છે,
૧૯	૧૦૭-૧૧૦	૧૦૮-૧૧૨	સ્ત્રી પ્રત્યે કામો દષ્ટિથી જો- નારને તે કેવી જણાય છે અને તત્ત્વદષ્ટિથી જોનારને તે કેવી જણાય છે તે જણાવે છે.
૨૦	૧૧૧-૧૧૪	૧૧૨-૧૩૩	આ પૃથ્વી કેવા પુરૂષો વડે પવિત્ર કરાએલી છે તે કહે છે.
૨૧	૧૧૫-૧૧૮	૧૩૩-૧૩૭	કામનો ઉશ્કેરાટ કરનારી ઋતુમાં પણ જેમનું મન બલ્લ- ચ્યમાં સ્થિર રહ્યું તે પુરૂષો ધન્ય છે એમ જણાવે છે.
૨૨	૧૧૯-૧૨૧	૧૩૭-૧૪૧	વૈરાગ્યવંત જીવો કેવા પ્રકારના આત્મિક ગુણોના ભોગોમાં રાત્રી પસાર કરે છે તે કહે છે.

શ્રુતિલોક	હુરિગીતછંદ	પૃષ્ઠ	વિષય
૨૩	૧૨૨-૧૨૪	૧૪૧-૧૪૪	જે પુરૂષનું મન શુદ્ધ ધ્યાન રૂપી મહા રસાયણમાં લીન થયું છે તેને અનેક પ્રકારના હાવભાવથી લલચાવવાને પ્રયત્ન કરતી સ્ત્રી પ્રત્યે આક્ષેપ કરે છે.
૨૪	૧૨૫-૧૨૭	૧૪૪-૧૪૬	આરિત્ર રૂપી વૃક્ષ મોક્ષફલ કેવી રીતે આપે તે સમજાવે છે.
૨૫	૧૨૮-૧૩૨	૧૪૬-૧૪૯	જેણે મિથ્યાત્વ રૂપી હાથીને વશ કર્યો તેણે જગતને વશ કર્યું તે જણાવે છે.
૨૬	૧૩૩-૧૩૫	૧૪૯-૧૫૩	અનેક કલામાં કુશળ પુરૂષો તો ધણા હોય છે પરંતુ શત્રુ અને મિત્ર બંને તરફ સમભાવ રાખનાર તો વિરલા જ હોય છે તે સમજાવે છે.
૨૭	૧૩૬-૧૩૯	૧૫૩-૧૫૬	આ કલિકાલ કયા પુરૂષને નુકસાન કરી શકતો નથી તે જણાવે છે.
૨૮	૧૪૦-૧૪૩	૧૫૬-૧૬૦	કેવા પ્રકારના પુરૂષોથી પૃથ્વી બહુરત્ના ગણાય છે તે કહે છે.
૨૯	૧૪૪-૧૪૭	૧૬૦-૧૬૪	મનુષ્યને મૃત્યુ ન હોય તો જ સુખનાં સાધનો આનંદ માટે થાય તે સમજાવે છે.

શ્રુત્યંશ્લોક	હરિગીતાઈક	પૃષ્ઠ	વિષય
૩૦	૧૪૮-૧૫૬	૧૬૫-૧૭૦	માયામાં મૂઠ થએલો જીવ મારું મારું કર્યા કરે છે પરંતુ પાછળ પડેલા મૃત્યુને જોતો નથી એમ જણાવે છે.
૩૧	૧૫૭-૧૬૩	૧૭૦-૧૭૪	મૃત્યુકાળ નજીક આવ્યો જાણીને સમજણમાં આવેલો પુરૂષ કેવો પશ્ચાતાપ કરે છે તે જણાવે છે.
૩૨	૧૬૪-૧૬૫	૧૭૪-૧૭૭	મરણકાલ નજીક આવ્યો ત્યારે દૈવને શ્રાપ આપે છે પરંતુ પોતે કરેલાં કર્મને સંભાળતો નથી તેનો ઠપકો આપે છે
૩૩	૧૬૬-૧૬૭	૧૭૭-૧૮૦	આ દુનિયા ઈન્દ્રજલ સમાન છે તે સમજાવે છે.
૩૪	૧૬૮-૧૭૯	૧૮૦-૧૯૬	કર્મની કેવી વિચિત્ર પ્રકારની લીલા છે તે સમજાવે છે.
૩૫	૧૮૦-૧૮૨	૧૯૬-૨૦૧	મરણ પછી જીવનની પાછળ પુણ્ય અને પાપ જ જાય છે ખીજું પોતાનું માનેલું બધું અહીંજ પડ્યું રહે છે તે કહે છે.
૩૬	૧૮૩-૧૮૪	૨૦૧-૨૦૪	ધર્મકાર્ય કરવામાં વિલંબ કરવો નહિ કારણ કે મૃત્યુ જીવને ક્યારે ઝડપી લેશે તેની ખબર પડતી નથી તે જણાવે છે.
૩૭	૧૮૫-૧૮૬	૨૦૪-૨૦૮	રાવણ જેવા મોટા મનાતા પુરૂષો પણ કાળના ભોગ બન્યા છે તો આપણા જેવા સામાન્ય મનુષ્યોનો તો વાત જ શી? કરવી તે કહે છે.

શ્રુત્યલોક	હરિગીતછંદ	પૃષ્ઠ	વિષય
૩૮	૧૮૭	૨૦૮-૨૦૯	કાળ સર્વભક્ષી કહેવાય છે તે સત્યજ છે એમ જણાવે છે.
૩૯	૧૮૮-૧૯૦	૨૧૦-૨૧૨	ચારિત્ર વિના સંસાર રૂપી ક્ષેપાનામાંથી છુટકારો થવાનો નથી તે જણાવે છે.
૪૦	૧૯૧	૨૧૩-૨૧૬	મનુષ્યપણું ફેગટ ગુમાવનાર તેનો પશ્ચાત્તાપ કરે છે.
૪૧	૧૯૨-૧૯૩	૨૧૬-૨૧૯	જેનાથી મોક્ષ મેળવાય તેવા મનુષ્ય શરીર વડે હલકાં કામ કરનાર મનુષ્ય પરતાવો કરે છે.
૪૨	૧૯૪-૧૯૫	૨૨૦-૨૨૪	કયાં કારણોથી નરકનાં દુઃખ ભોગવવાં પડે છે તે જણાવે છે.
૪૩	૧૯૬-૧૯૭	૨૨૪-૨૨૮	દુઃખે પ્રાપ્ત થાય તેવો મનુષ્ય ભવ કામ, ક્રોધ વગેરેમાં ફેગટ ગુમાવવા માટે ખેદ જણાવે છે.
૪૪	૧૯૮-૧૯૯	૨૨૮-૨૩૦	સંસારિક સુખો ક્ષણવિનાશી છે છતાં તેમાંથી પ્રીતિ ઓછી થતી નથી તે જણાવે છે.
૪૫	૨૦૦-૨૦૧	૨૩૧-૨૩૪	આ ભયંકર સંસારમાં કોઈ એવું રચળ નથી કે જ્યાં જીવે જન્મ મરણ કર્યાં નથી.
૪૬	૨૦૨-૨૦૩	૨૩૪-૨૩૭	આ જીવ આંકેલા સાંઠની જેમ જ્યાં ત્યાં રખડ્યા કરે છે તે જણાવે છે.
૪૭	૨૦૪-૨૦૫	૨૩૭-૨૪૦	ઉત્તમ મનુષ્ય જન્મ આદિ

શ્રુત્યલોક	હરિગીતછંદ	પૃષ્ઠ	વિષય
૪૮	૨૦૬-૨૦૭	૨૪૦-૨૪૩	ક્રોધાદિ ચાર કષાયો વડે આ મનુષ્યભવ રૂપી કલ્પવૃક્ષનું ફળ હારી જવાય છે તે જણાવે છે.
૪૯	૨૦૮-૨૧૧	૨૪૩-૨૪૭	જેમણે બાલ્યાવસ્થા વજેરે ત્રણે અવસ્થાઓ રમત વજેરેમાં ગુમાવવાથી મનુષ્ય જન્મ ફેગટ ગુમાવ્યો તેમને પાછળથી પશ્ચાત્તાપ થાય છે.
૫૦	૨૧૨-૨૧૩	૨૪૭-૨૫૦	જીવ ધનને માટે જે અનેક અનાચારો કરે છે તેમાંથી મનને પાછું ફરવાનું સમજાવે છે.
૫૧	૨૧૪-૨૧૫	૨૫૦-૨૫૪	ચંચળ મન મૃગની જેમ ક્યાં ક્યાં ભટકે છે તે જણાવે છે.
૫૨	૨૧૬-૨૧૮	૨૫૪-૨૫૮	જે સંસાર સમુદ્રથી તરવું હોય તો સદ્બોધ રૂપી વહાણમાં બેસવું.
૫૩	૨૧૯-૨૨૦	૨૫૯-૨૬૩	સ્ત્રી તરફ દોડતું મન જે વશ ન કરાય તો સધળી ધર્મક્રિયા નકામી છે એ જણાવે છે.
૫૪	૨૨૧-૨૨૨	૨૬૩-૨૭૧	દુર્જાને સન્માર્ગે લાવવા તે કેવું મુશ્કેલ છે તે જણાવે છે.
૫૫	૨૨૩-૨૨૪	૨૭૧-૨૭૪	શ્રીરામચંદ્રની જેમ હું પણ મુક્તિરૂપી સ્ત્રીવાળો થાઉં તે જણાવે છે.
૫૬	૨૨૫-૨૨૬	૨૭૪-૨૭૮	પ્રાણને ચપળ જાણીને દાનાદિ ધર્મ કાર્યો કરવાનું કહે છે.

મૂળસ્લોક	હરિગીતાછંદ	પૃષ્ઠ	વિષય
૫૭	૨૨૭	૨૭૮-૨૮૦	સંસારના ધનાદિ સર્વ પદાર્થો નાશવંત જાણીને દાનાદિ ધર્મ આચરવાનું કહે છે.
૫૮	૨૨૮	૨૮૦-૨૯૧	સર્પના સંગ સરખી કુર્જનની સોપતથી જન્મ નિષ્કુળ જાય છે તે જણાવે છે.
૫૯	૨૨૯-૨૩૨	૨૯૧-૨૯૪	પરમાત્માના ધ્યાન વિના શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન નકામું છે તે જણાવે છે.
૬૦	૨૩૨-૨૩૩	૨૯૪-૨૯૮	જેમ સૂર્યના પ્રકાશથી હિમનો નાશ થાય છે તેમ જ્ઞાનના પ્રકાશથી માયાનો નાશ થાય છે. તે કહે છે.
૬૧	૨૩૪-૨૩૫	૨૯૯-૩૦૪	ખરા અમૃતરસ વગેરે કયા તે જણાવે છે.
૬૨	૨૩૬-૨૩૭	૩૦૪-૩૦૮	ક્ષમા રૂપી સ્ત્રીની સોપત કર- વાનું જણાવે છે.
૬૩	૨૩૮-૨૩૯	૩૦૮-૩૧૫	મોક્ષપદ જ શાથી ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે તે જણાવે છે.
૬૪	૨૪૦-૨૪૧	૩૧૬-૩૨૨	વસ્તુ સારી કે ખરાબ હાજે તે દૈવાધીન છે એમ જણાવે છે.
૬૫	૨૪૨	૩૨૩-૩૨૬	ક્રોધનો ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ.
૬૬	૨૪૩-૨૪૪	૩૨૬-૩૩૧	જે જીવેએ પ્રમાદ અને કંજૂ- સાઈથી ધર્મનો નાશ કર્યો છે તેઓ મોક્ષ જેવા પરમાર્થને શી રીતે મેળવે ?

મૂળશ્લોક	હરિગીતછંદ	પૃષ્ઠ	વિષય
૬૭	૨૪૫	૩૩૧-૩૩૩	જીવહિંસામાં આત્મકલ્યાણનો અંશ પણ નથી તે જણાવે છે.
૬૮	૨૪૬	૩૩૩-૩૩૫	જેમ સતી સ્ત્રીનું તેમ મહાત્માનું પણ શીલવત આચૂષણ છે તે જણાવે છે.
૬૯	૨૪૭	૩૩૫-૩૩૭	સદાચારથી મુનિની શૌભા જણાવે છે.
૭૦	૨૪૮-૨૪૯	૩૩૭-૩૪૨	જ્યાં સુધી શરીર અને ઇન્દ્રિયોની શક્તિ હણાઈ નથી ત્યાં સુધીમાં ધર્મસાધન કરવાનું કહે છે.
૭૧	૨૫૦-૨૫૧	૩૪૨-૩૪૭	ગુરૂની કૃપા થવાથી ભક્તિવંત આત્મા મોહને દૂર ખસવા કહે છે.
૭૨	૨૫૨-૨૫૩	૩૪૭-૩૫૩	ઈન્દ્રો અને વાસુદેવોથી પણ યોગીઓને અધિક સુખ હોય છે તે જણાવે છે.
૭૩	૨૫૪	૩૫૩-૩૫૪	તપથી થએલી દુઃખીતા યોગીઓને શોભાડપ છે એમ કહે છે
૭૪	૨૫૫-૨૫૭	૩૫૫-૩૬૦	જે યોગીશ્વર સ્ત્રીઓના હાવભાવથી ક્ષોભ પામતા નથી તે જમ પામે છે.
૭૫	૨૫૮-૨૫૯	૩૬૧-૩૬૪	કામીજનોની મૂઢતા જણાવે છે.
૭૬	૨૬૦-૨૬૧	૩૬૪-૩૭૧	અનેક દોષોને ઉત્પન્ન કરનાર શોકનો ત્યાગ કરવાનું કહે છે.

મૂળશ્લોક	હરિગીતછંદ	પૃષ્ઠ	વિષય
૭૭	૨૬૨	૩૭૧-૩૭૪	વિષયી જનોની મંદબુદ્ધિ જણાવે છે.
૭૮	૨૬૩-૨૬૪	૩૭૪-૩૭૮	મોહ કેવા પ્રકારનો છે તે જણાવે છે.
૭૯	૨૬૫-૨૬૬	૩૭૮-૩૮૨	ખરો મિત્ર ખરો શત્રુ કોણ વગેરે જણાવે છે.
૮૦	૨૬૭-૨૬૮	૩૮૨-૩૮૮	ત્રણ જાત ઉપર વિજય મેળવનાર કામદેવને ધિક્કારે છે.
૮૧	૨૬૯-૨૭૦	૩૮૮-૩૯૯	કાલા પુરૂષો કેવી જાવનાથી સ્ત્રી સેવન ઇચ્છતા નથી તે જણાવે છે.
૮૨	૨૭૧-૨૭૨	૩૯૯-૪૦૪	મોહ વિશ્વાસ રાખનારનો જ વિશ્વાસઘાત કરે છે માટે તેને ધિક્કારે છે.
૮૩	૨૭૩-૨૭૪	૪૦૪-૪૦૯	વિવેકી પુરૂષે કામદેવને આપેલો ઠપકો.
૮૪	૨૭૫-૨૭૬	૪૧૦-૪૧૨	સ્ત્રીની ચંચળતાને ધિક્કારે છે.
૮૫	૨૭૭-૨૭૮	૪૧૨-૪૧૮	વિધાતાને તેની રચના માટે ઠપકો આપે છે.
૮૬	૨૭૯-૨૮૦	૪૧૮-૪૨૨	અજ્ઞાની જીવો ધનના રક્ષણની કાળજી રાખે છે, પરંતુ કિંમતી આધ્યુય ધટતું જાય છે તેની લગાર ચિંતા કરતા નથી.
૮૭	૨૮૨-૨૮૩	૪૨૨-૪૨૭	ગુરૂના ઉપદેશથી વૈરાગ્ય પામેલ

શ્રુત્યસ્રોત	હરિગીતછંદ	પૃષ્ઠ	વિષય
			જીવ કાષાદિ કષાયોને પોતા નો ત્યાગ કરવાને સમજાવે છે
૮૮	૨૮૪	૪૨૭-૪૪૦	વૈરાગ્ય વિનાના દાનતેપ નકામા છે તે જણાવે છે.
૮૯	૨૮૫	૪૩૦-૪૩૪	વિવેક વિનાના જ્ઞાન તપ વગેરે નકામા છે એમ જણાવે છે.
૯૦	૨૮૬-૨૮૭	૪૩૪-૪૩૮	સંસાર અટવીમાં મોહ રૂપી સિંહ રહેતો હોય ત્યારે જીવો સુખી ક્યાંથી હોય તે જણાવે છે
૯૧	૨૮૮	૪૩૮-૪૪૨	સૂર્ય જેવો સમદષ્ટિ રાખવાનું જણાવે છે.
૯૨	૨૮૯	૪૪૨-૪૪૫	વિવેક શુદ્ધિવાળાને સ્ત્રીના કટાક્ષો મોહ ઉપજાવી શકતા નથી.
૯૩	૨૯૦-૨૯૧	૪૪૬-૪૫૦	વિદ્વાનો પરાધીનતાને નરક જેવી કહે છે પરંતુ સ્ત્રીની પરાધીનતા કેમ તજતા નથી તે જણાવે છે.
૯૪	૨૯૨-૨૯૪	૪૫૦-૪૫૪	જે યુવાવસ્થાની લીલા ઉપર પ્રથમ રાગ હતો તેનેજ તત્વરૂપી દીવાનો પ્રકાશ થાય ત્યારે હસી કાઢે છે તે વાત જણાવે છે.
૯૫	૨૯૫	૪૫૫-૪૫૯	દેવ ગુરુનું સ્વરૂપ સમજાવે છે.
૯૬	૨૯૬-૨૯૯	૪૫૯-૪૬૩	મનુષ્ય જાવરૂપી દાસ્યા કુપાત્રમાં રહીને ક્યાંથી સીએ તે કહે છે.
૯૭	૨૯૮-૩૦૦	૪૬૪-૪૬૮	હે જીવ! સંસાર અટવીમાં મનુષ્યજીવ સાર્થક કરવા તેં શું

શ્રુત્યંસોક	હરિગીતછંદ	પૃષ્ઠ	વિષય
			કર્તુ' તેના પ્રશ્ન પૂછે છે.
૯૮	૩૦૧-૩૦૩	૪૬૮-૪૭૩	મનુષ્યપણું સરખું છતાં સદ્- શુભ અને દુર્ગુણ વડે તફાવત છે તે દર્શાવત વડે સમજાવે છે.
૯૯	૩૦૪-૩૦૫	૪૭૪-૪૭૮	વરાગ્યવંત પુરૂષ આગળ હાવ- ભાવ કરતી સ્ત્રીને શીખામણ આપે છે.
૧૦૦	૩૦૬-૩૦૭	૪૭૮-૪૮૫	મુક્તિરૂપી સ્ત્રીની દષ્ટિ મારા ઉપર ક્યારે પડશે તેવી પોતાની ભાવના જણાવે છે.
૧૦૧	૩૦૮	૪૮૫-૪૮૯	જેઓ સત્ય યુક્ત સ્પષ્ટ વચન બોલે છે તેમને સરસ્વતી સ્વયંસિદ્ધ છે એમ જણાવે છે.
૧૦૨	૩૦૯-૩૧૦	૪૮૯-૪૯૨	કવિ પોતાનો પરિચય આપે છે.
૧૦૩	૩૧૧-૩૧૫	૪૯૨-૪૯૬	વૈરાગ્ય શતક વાંચવાથી મળેલા રસ આગળ બીજા સારા ગણાતા રસ કાંઈ હિસાબમાં નથી તે જણાવે છે.

વિંશતિસ્થાનક પ્રદીપિકા	૪૯૭-૬૦૫
શીલધર્મદીપિકા	૬૦૬-૬૨૦
શ્રાવકવ્રત દીપિકા	૬૨૧-૬૪૪

—: श्रीमान श्रेष्ठियर्य :—

श्री भगुभाध युनीसाल सुतरीया

જેમણે આ શ્રીવૈરાગ્યશતકવિગેરે ચાર ગ્રંથો છપાવ્યા તે

શેઠ ભગુભાઈ ચુનીલાલ મુતરીયા

શ્રી જૈન શાસનરસિક શ્રમણોપાસકાદિ જૈનોના વિશાલ સમુદાયથી અને સંખ્યાબંધ ભવ્ય જિનાલયાદિ ધાર્મિક સ્થાનોથી તથા દાનાદિ ચતુર્વિધ ધર્મારાધક ધર્મવીર દયાવીર દાનવીર વિગેરે હજારો નરરત્નોથી શોભાયમાન જૈનપુરી રાજનગર (અમદાવાદ) ના ભવ્ય ઇતિહાસે ધણાંએ ઐતિહાસિક મહા ગ્રંથોનું અપૂર્વ ગૌરવ વધાર્યું છે, કારણ કે અહિંના નગરશેઠ વિગેરે જૈનોએ જેમ ભૂતકાલમાં મહા સાર્વજનિક અને મહા ધાર્મિક કાર્યો કર્યા છે, તેમ તેઓ હાલ પણ કરે છે, એમ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. તે ઉપરાંત અહીંના જૈનોએ શ્રી સિદ્ધાચલજી વિગેરે મહા તીર્થોના અને વિશાલ જીવદયા વિગેરેના ઘણાં કાર્યો પણ કર્યા છે. અને તેઓ હાલ પણ કરે છે. આજ મુદ્દાથી પૂર્વના જૈનોએ ધણો મહા ધાર્મિક સંસ્થાઓને પણ અહીં જ ઉત્પન્ન કરી છે. ખીજી રીતે એમ પણ જરૂર કહી શકાય કે અમદાવાદ એ રત્નોની ખાણ જેવું છે. જેમ રત્નોનું ઉત્પત્તિ સ્થાન રત્નની ખાણ ગણાય છે, તેમ આ રાજનગર પણ હજારો આદર્શ જીવન ગુણરનારા શ્રી જિન શાસનના સ્તંભ સમાન વિવિધ ભાષામય મહાગંભીર અર્થવાલા મહાશાસ્ત્ર કાવ્યાદિને બનાવનાર મહાપ્રતિભાશાલી પવિત્ર સંયમી સૂરિપુંગવ-મહોપાધ્યાય-તથા પંચ્યાસ^૧ શ્રીજિનવિજયજી

૧. શ્રીમાલીવંશ, પિતા ધર્મદાસ, માતા લાડકુંવર, જન્મ રાજનગરમાં વિ. સં. ૧૭૫૨ માં, નામ ખુશાલચંદ, દીક્ષા અમદાવાદમાં, સં. ૧૭૭૦, કા. વ. ૬ છુધ, ગુરૂ ક્ષમાવિં, સ્વર્ગવાસ પાદરામાં સં. ૧૭૯૯ શ્રા. સુ. ૧૦, કૃતિ જિન સ્તવન ચૌવીશી, જ્ઞાનપંચમી, મૌન એકાદશી સ્તવન વગેરે.

રઉત્તમવિજયજી પદ્મવિજયજી^૩ વીરવિજયજી વિગેરે મહાપુરુષોની અને ઉદાર આશ્ચર્યવંત દાનવીર સ્વપરહિતેચ્છુ રાજમાન્ય નગરશેઠ શાંતિદાસ, હેમાભાઈ, પ્રેમાભાઈ, શેઠ હઠીસીંહ કેસરીસિંહ, શેઠ મનસુખભાઈ ભગુભાઈ, શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈ વિગેરે નરરત્નોની પણ જન્મ-ભૂમિ છે. એટલું જ નહિ પણ હજારો મહા પુરુષોની ચરણરજથી પવિત્ર અનેલી આ ભૂમિ છે. એમ ઐતિહાસિક ત્રથોના તલસ્પર્શી અનુભવથી જાણી શકાય છે. દાખલા તરીકે અહીંના શેઠ ધનાશ્ચાએ ન્યાયાચાર્ય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજને કાશીના અભ્યાસકાલમાં શાસ્ત્રીને પગાર દેવાની વ્યાજતમાં એ હજાર સોના મહેાર ખરચી હતી. ત્યાં શ્રી યશોવિજયજીએ ન્યાયશાસ્ત્રનો તથા તત્ત્વચિંતામણિ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ ત્રણ વર્ષ સુધી કરીને પડિતોની સભામાં એક વાદી સંન્યાસીને વાદમાં જીત્યો. આથી પ્રસન્ન થઈને પંડિત વર્ગે ન્યાયવિજયજી મહારાજને ન્યાયવિશારદ પદથી

૨ જન્મ રાજનગર શામલાની પોળમાં, પિતા લાલચંદ, માતા માણિક. જન્મ સં. ૧૭૬૦ માં, સ્વનામ પુંગ્ગશા, દીક્ષા સં. ૧૭૯૬ વૈ. સુ. ૬ શામલાની પોળમાં, સ્વર્ગવાસ, સં. ૧૮૨૭ માહ સુ. ૮ રવિ, ઉંમર ૬૭ વર્ષ, ગૃહ વાસપર્યાય ૩૮ વર્ષ, દીક્ષાપર્યાય ૨૯ વર્ષ, કૃતિ શ્રી જ્ઞાનવિં રાસ, અષ્ટ પ્રકારી પૂજા વિગેરે.

૩ જન્મસ્થલ, રાજનગર શામળાની પોળ, માતિ શ્રીમાલિ. પિતાનું નામ ગણેશ, માતાનું નામ ઝમકું, જન્મતિથિ, સં. ૧૭૯૨ ભા સુ. ૨, નામ પાનાચંદ, દીક્ષા સં. ૧૮૦૫ મહા સુદ ૫, રાજનગર પાચ્છાવાડી (શાહીયાગ) માં, શ્રી વિજયધર્મસૂરિએ સં. ૧૮૧૦ માં પંડિત પદ આપ્યું, સ્વર્ગવાસ તિથિ રાજનગરમાં. સં. ૧૮૬૨ ચ. સુ. ૪, કવિ હતા. ૫૫૦૦૦ નવા શ્લોક બનાવ્યા, ગૃહવાસ વર્ષ ૧૪ માસ ૬, દીક્ષાપર્યાય ૫૭ વર્ષ, કૃતિ-જ્યાનંદ કેવલી ચરિત્ર, ચૌમાસી દેવવંદન, જ્ઞાનસ્તવન ચોવીશી, નવપદ પૂજા, ઉ. શ્રી યશો. કૃત ૧૫૦-૩૫૦ ગાથાના સ્તવનનો ખાલાં વિગેરે ॥

વિભૂષિત કર્યા. તે પછી આગ્રા શહેરમાં ચાર વર્ષ સુધી રહીને આછીના તાર્કિક ગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યો અને બનારસીદાસના શિષ્ય કુંવરજીને શાસ્ત્ર ચર્ચામાં હરાવ્યો. ત્યાર બાદ વિહાર કરીને અહીં રાજનગરની નાગેરીશાલામાં પધાર્યા, અહીં માખતખાન નામે સૂખો હતો, તેણે શ્રી યશોવિજયજીની વિક્રતા સાંભળીને બહુ માનપૂર્વક સભામાં ખોલાવ્યા. અહીં ઉપા. યશોવિજયજીએ ૧૮ અવધાન કર્યા, આવું બુદ્ધિચાતુર્ય જોઈને તે સૂખો ધણો ખૂશી થયો, અને તેણે માનસહિત ઉપાધ્યાયજીને સ્વસ્થાને પહોંચાડયા. આથી જિનશાસનની ધણી પ્રભાવના થઈ. વિ. સં. ૧૭૧૮ માં અહીંના સંઘની વિનંતિથી અને શ્રીદેવસૂરિજી મહારાજની આજ્ઞાથી શ્રીવિજયપ્રભસૂરિજીએ શ્રીયશોવિજયજીને ઉપાધ્યાય પદથી વિભૂષિત કર્યા. આવા ધણાં મહાપુરૂષોના વિહારથી પવિત્ર બનેલી આ (રાજનગરની) ભૂમિ છે, તેમજ ધણાં મહાપુરૂષોએ બહુ ગ્રંથોની રચના પણ અહીં કરી છે. એમ ઉ. ધર્મસાગરજીકૃતકલ્પસૂત્રકિરણાવલી વિગેરે ગ્રંથોના અંતિમ ભાગની પ્રશસ્તિ ઉપરથી જાણી શકાય છે.

આ અમદાવાદની ગુસાપારેખની પોળના રહીશ દેવગુરુ-ધર્માનુરાગિ-શેઠ ભગુભાઈનો જન્મ વિ. સં. ૧૬૩૧ ના ભાદરવા સુદિ છઠ્ઠે થયો હતો તેમના પિતાશ્રીનું નામ શેઠ યુનીલાલ અને માતુશ્રીનું નામ દીવાલીબાઈ હતું. “પ્રબલ પુણ્યોદયે ધર્મિષ્ઠ કુટુંબમાં જન્મ પામેલા ભવ્યજીવોના ધાર્મિક સંસ્કાર સ્વભાવે જ ઉચ્ચકોટીના હોય છે.” આ નીતિશાસ્ત્રના વચન પ્રમાણે શેઠ ભગુભાઈના પણ ધાર્મિક સંસ્કારો શરૂઆતથી જ તેવા પ્રકારના જણાય છે, એમ ઉંમરે મેટ્રીક સુધી વ્યાવહારિક શિક્ષણ સહિત જરૂરી ધાર્મિક શિક્ષણ લીધા બાદ તેઓ પોતાની ‘શેઠ યુનીલાલ ખુશાલદાસના નામે ચાલતી પેઢીનો વ્યવહાર ચલાવવા. લાગ્યા તેમનામાં સંવિગ્ન ગીતાર્થ-આચાર્ય મહારાજ શ્રીવિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજ તથા આચાર્યશ્રીવિજયનીતિસૂરિજીમહારાજ વિગેરે ગુરુ

વર્યોના સમાગમ-વ્યાખ્યાન શ્રવણાદિ શુભ નિમિત્તોની સેવનાથી દેવગુરુ ધર્મની તીવ્રલાગણી અને પ્રભુપૂજા તીર્થયાત્રા તપના ઉજ્જ્વળ સામાયિક પ્રતિક્રમણ પૌષ્ઠ ઉપધાન વીસર્યાનકતપ આરત્રત વિગેરે ધર્મક્રિયાની પરમ ઉલ્લાસથી આરાધના અને શ્રી સિદ્ધગિરિજીની નવાણુયાત્રા વિગેરે સદ્ગુણો વિશેષ પ્રમાણમાં પ્રતિદિન વધતા જણાય છે. તેઓ દાનાદિ ગુણોને લઈને રાજનગરની અગ્રગણ્ય વ્યક્તિઓમાં ગણવા લાયક છે. અને અખિલ ભારત વર્ષીય શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક શ્રી સંધની આણંદજીકલ્યાણજીના નામે ચાલતી પેઢોના પ્રતિનિધિ છે. શેઠ. ભગુભાઈ પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી ત્રિકાલાખ્યાધિત શ્રી તીર્થકરદેવે પ્રકાશલા-લોકાત્તર કલ્પવૃક્ષ જેવા-શ્રીજ્ઞૈનેન્દ્રશાસનના અનન્ય ઉપાસક છે. તેમણે શ્રી પ્રભુમંદિર વિગેરે સાત ધાર્મિક ક્ષેત્રોને પોષવામાં અને પોતાના ખર્ચે ઉપધાન તપ, તીર્થયાત્રા અઠાઈમહોત્સવ વિગેરે ધાર્મિક કાર્યોમાં પણ પૂર્ણ ઉલ્લાસથી અપલ લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કર્યો છે, અને કરે છે. શેઠ ભગુભાઈએ જ્ઞાન ગુણની આરાધના નિમિત્તે આ ૧ શ્રી વૈરાગ્યશતક ૨ વિંશતિ સ્થાનક પ્રદીપિકા ૩ શીલધર્મ દીપિકા ૪ શ્રાવક વ્રત દીપિકા શ્રી જ્ઞૈનગ્રંથ પ્રકાશક સભા (કાર્યવાહક શા. ઈશ્વરદાસ મૂલચંદ)ની મારફત છપાવ્યા છે. તે તેમના હાથે ખપી જીવોને ભેટ અપાશે. આવાકાર્યની અનુમોદના કરીને બીજા પણ ધર્મિષ્ઠ ધનિક ભવ્યજીવો આવા આત્મહિતદર્શક અને નિજગુણ રમણતાને વધારનાર ગ્રંથોને છપાવવામાં ક્ષણભંગુર લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરી માનવ જન્મ સફલ કરે, એજ શુભેચ્છા.

લિ૦ શ્રીજ્ઞૈનગ્રંથ પ્રકાશક સભા.

॥ णमो सिद्धचक्रस्स ॥

॥ णमो परमगुरुणेमिसूरीणं ॥

परमोपकारिशिरोमणि-पूज्यपाद-तपोगच्छाधिपति-
सुगृहीतनामधेय-परमगुरु-आचार्यवर्यश्रीविजय-
नेमिसूरीश्वर-विनेयाणु-शास्त्रविशारद-कवि-
दीवाकर-आचार्यश्री विजयपद्ममूरिप्रणीत
प्रतिशब्दार्थ-छंदोबद्धगौर्जरीटीका-
संक्षेपार्थ-स्पष्टार्थसमेत-जैनकवि
श्रीपद्मानंद एतद्विदितं

श्रीवैराग्यस्तवः

अवतरणु— जैन कवि श्रीपद्मानंद अथनी शङ्खातमां
भंगलायणु करे छेः—

त्रैलोक्यं^२ गपत्करांबुजलुठन्मुक्तावदालोके^४ ।

जंतूनां^५ निजया^६ गिरा^७ परिणमद्यः^८ सूक्तमाभाषते^९ ॥

૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬
સ શ્રીમાન્ મગવાન્વચિત્રવિધિમિદેવાસુરૈરર્ચિતો ।

૧૭ ૨૦ ૨૮ ૧૯
વીતત્રાસાવેલાસહાસ્ય ભસઃ પાયાજ્જનાનાં પતિઃ ॥૧॥

ત્રૈલોક્યં=ત્રણ લોકને
યુગપત્=એકી વખતે
કરાંબુજલુઠત્=હાથરૂપી કમળમાં
આળોટતા

મુક્તાઘત્=મોતીની પેડે
આલોકતે=શુભે છે
જન્તૂનાં=સર્વ જીવોને
નિજયા=પોતપોતાની
ગિરા=ભાષાએ, બોલીમાં
પરિણમત્=પરિણમે, સમગ્રય
એવું

યઃ=જે પ્રભુ
સ્ક્તં=વચન, (દેશના)
આમાષતે=કહે છે, (આપે છે.)
સ=તે

શ્રીમાન્=જ્ઞાનાદિ લક્ષ્મીવાળા

મગવાન્=અધર્મવાળા

વિચિત્ર=જૂઠા જૂઠા

વિધિમિઃ=પ્રકારે

દેવાસુરૈઃ=દેવો અને અસુરો વડે

અર્ચિતઃ=પૂજાએલા

વીત=દૂર કર્યા છે

ત્રાસ=ભય

વિલાસ=ચાળા

હાસ્ય=હસવું

રભસઃ=આરંભ જેમણે

પાયાત્=રક્ષણ કરે, બચાવે,
પવિત્ર કરે.

જિનાનાં=સામાન્ય કેવલીઓના

(માં).

પતિઃ=નાયક, અગ્રેસર

ટીકાકાર મંગલાચરણ કરે છે:—

॥ હરિગીત છંદ ॥

જસ ધ્યાન આપે સિદ્ધિને, સવિ કાર્યની પાયક સદા,
નૃપ મોહના પંજ થકી, શ્રીસિદ્ધચક્ર શુભી સદા;
નાભેય પ્રભુ શ્રીશાન્તિ નેમિ, પાસ સિરિ મહાવીરને,
પ્રણમી પ્રણયથી પંચને, ચિત્તે ધરીને ધ્યાનને. ૧

શ્રુત યોગની સંપદ તણા, દાયક પરમ ઉપકારકા,
ગુણુરચણુના ભંડાર જિનપતિ શાસનોન્નતિકારકા;
ગુરૂ નેમિસૂરીશ ચરણુને સમરી તથા વંદન કરી,
વૈરાગ્ય શતકે છંદમાં ટીકા રચું કવિતા કરી. ૨

કર પંકજે આળોટતા મોતી પરે ત્રણ લોકને,
છે જુએ જે સર્વને સમજાય તેવા વેણુને;
ઉચ્ચરે સુર અસુરથી પૂજાયલા બહુ ભેદથી,
ત્રાસ હાસ્ય વિલાસ ને આરંભ જેનામાં નથી. ૩

કેવલી જિનનાથ પ્રભુ સન્મુખ સદા ઉભા રહી,
એ હાથ જેડી માન મોડી મુક્તિને મનમાં ચહી;
હે ભવ્ય જીવો ! વીનવો ભવજલથી રક્ષણુ કરો,
કર્મરૂપ મેલે મલિન મુજ આત્મને પાવન કરો. ૪

અક્ષરાર્થ:—(૧) જે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન ઉર્ધ્વ-
લોક અધોલોક અને તિર્ચ્છલોકને એટલે ત્રણે લોકમાં
રહેલા જીવાજીવાદિ પદાર્થોના સંપૂર્ણ સ્વરૂપને એકી સાથે
(વખતે) હસ્તકમલમાં (નજર આગળ) રહેલા મોતીની
પેઠે દેખે છે. અને (૨) જે પ્રભુ દેશનાને સાંભળનારા જીવો
(જેવી રીતે) પોત પોતાની બોલીમાં સમજી શકે તેવું વચન
બોલે છે. (૩) વળી જે પ્રભુ દેવ અને અસુરો વડે જીવી
જીવી રીતે પૂજયા છે. તથા (૪) જે પ્રભુએ ભય, આળા,
હસવું, ઔત્સુક્યવાળી પ્રવૃત્તિ રૂપ (ગાભરાપણું) દોષો દૂર

કર્તા છે એવા સામાન્ય કેવલી ભગવંતોના સ્વામી જિનેશ્વર શ્રી તીર્થંકર મહારાજ સર્વ જીવોનું રક્ષણ કરો અથવા બધા જીવોને પવિત્ર કરો. ૧

રૂપદ્વાર્ય:—કેવળ જ્ઞાન રૂપી લક્ષ્મી આદિ ઐશ્વર્યવાળા, સર્વજ્ઞ શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન કેવલ દર્શનના ઉપયોગથી ઉર્ધ્વલોક અધોલોક ને તીર્થલોક એમ ત્રણે લોકને (જગતને) પોતાના હસ્ત કમળમાં આગોટતા મોતીના દાણાની પેઠે એકી વખતે (એક સમયમાં) જીએ છે. આથી કવિએ પ્રભુનો જ્ઞાનાતિશય જણાવ્યો. વળી જે પ્રભુની દેશનાને (વાણીને) નારકી સિવાયના સર્વે સંજી પંચેન્દ્રિય પ્રાણીઓ પોત પોતાની જન્મભૂમિની (મૂળ) ભાષામાં સમજી શકે છે, તેથી સાંભળનારા ભવ્ય જીવોને પરમ હર્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. આ વિશેષજીથી પ્રભુનો વચનાતિશય જણાવ્યો. વળી વ્યંતર જ્યોતિષી ને વૈમાનિક એ ત્રણ જાતના દેવો અને અમુરો (ભવનપતિ દેવો) ભવિષ્યમાં મુક્તિ પામવાને અને પૂર્વ ભવમાં બાંધેલાં કિલ્લ કર્મોને દૂર કરવા માટે જે પ્રભુની જ્યોતિષી રીતે એટલે અષ્ટપ્રકારી, સત્તરભેદી, એકવીસભેદી, વિગેરે પ્રકારે પૂજા કરે છે. તથા જે પ્રભુએ સાતે પ્રકારના ભય, મોહના આળા, હાસ્ય અને ઔત્સુક્યવૃત્તિ (હિતાવળ - અસ્થિરતા-ગાભરાપણું વિગેરે) સર્વથા દૂર કર્યા છે. એવા શ્રી તીર્થંકર પ્રભુ અન્યકર્તાનું અને આ અન્ય ભણનાર સાંભળનાર ભવ્ય જીવોનું સંસાર બ્રમણના દુઃખોથી રક્ષણ કરો અથવા બંનેને પવિત્ર કરો. [પા ધાતુનો રક્ષણ કરવું ને પવિત્ર કરવું એમ બંને અર્થ થાય છે] આ પ્રથમ.

શ્લોકમાં જેમ પહેલા બે પાદમાં અનુક્રમે જ્ઞાનાતિશય અને વચનાતિશય જણાવ્યા, તેવી રીતે “દેવાસુરૈરચિતઃ” આ પદથી પૂજ્ઞતિશય અને “વિતન્નાસેત્યાદિ” પદથી અપાયાપગમાતિશય જણાવ્યો. કવિએ આ શ્લોકમાં ઇષ્ટદેવને નમસ્કાર કરીને શિષ્ટાચારનું પાલન કર્યું છે. કારણ કે શિષ્ટ પુરૂષો અંથ રચનાદિ પ્રવૃત્તિ કરતાં અંથની શરૂઆતમાં જરૂર મંગલાચરણ કરે છે. નિર્વિઘ્નપણે અંથને પૂરો કરવામાં અને પૂર્ણ થતાં સુધીમાં આવતાં વિઘ્નોને અટકાવવામાં અપૂર્વ સાધન મંગલ છે. આવા પ્રાચીન શ્લોકોમાં ચાર અતિશયોની સંકલના વધારે પ્રમાણમાં દેખાય છે. તે પ્રમાણે નવીન રચનામાં તેવી સંકલના થતી જોવાય છે. આ શ્લોકમાં ચાર અતિશયો જણાવવાનું રહસ્ય એ છે કે-જેઓ વિશિષ્ટ પુણ્ય શાલી સંપૂર્ણ નિર્મલ જ્ઞાનવંત હોય, ઉપદેશને સાંભળનાર બધા જીવોને સમનય એવા અલૌકિક વચનને જોલતા હોય, ઇદ્રાદિ દેવો પણ જેમની પૂજા કરતા હોય, તેવા મહા પ્રભાવશાલી પુરૂષોનું મંગલાચરણ કરવું જોઈએ. તેમજ સ્મરણ વંદન પૂજન વિગેરે સ્વરૂપ ઉચિત દ્રવ્ય ભાવ ભક્તિ કરવાથી સાધ્યસિદ્ધિ જરૂર થાય છે. આ વાતને લક્ષ્યમાં રાખીને કવિએ આ શ્લોકમાં અપાયાપગમાતિશયાદિ ચાર અતિશયો જણાવ્યા છે. “દૈવાસુરૈરચિત્” આ અંથના નામ ઉપરથી અનુબંધ ચતુષ્ટય એટલે (૧) અધિકારી (૨) અભિ-ધેય (૩) પ્રયોજન અને (૪) સંબંધ આ ચાર પદાર્થોનું જ્ઞાન થઈ શકે છે. (૧) મોહના મુખ્ય સાધન સ્ત્રી અને ધન છે. તે બંનેને દુઃખના સાધન જાણીને વૈરાગ્ય પામીને મોક્ષ માર્ગને સાધવાની ચાહના કરનારા ભવ્ય જીવો આ અંથના

અધિકારી એટલે આ અંથને લાણવા લાયક છે. (૨) સંસારી જીવો જે પદાર્થોમાં મોહ રાખે છે, તે પદાર્થોનું ક્ષણભંગુરપણું; દુઃખને અને દુર્ગતિને દેવાપણું સમજીને વૈરાગ્ય તપ સંયમાદિ પદાર્થો જ આત્માનું કલ્યાણ કરવા એટલે અવ્યાપાધ નિત્ય અને સંપૂર્ણ મુક્તિના સુખને દેનાર છે એમ ઉપદેશ દઈને સમજાવવું. એ આ અંથનું અભિધેય અહીં કહેવાની ધીના) છે. (૩) પ્રયોજનના મુખ્ય બે ભેદ છે. અનંતર પ્રયોજન અને પરંપર પ્રયોજન. તેમાં આ અંથના અધ્યયનાદિથી જે ફલ તાત્કાલિક (થોડા વખતમાં) મળે, તે અનંતર પ્રયોજન કહેવાય. અંથકારને ઉદ્દેશીને અનંતર પ્રયોજન એ છે કે લબ્ય જીવોના હૃદયમાં વિષય કષાયાદિ કર્મ બંધના કારણોથી બચવાની અને મુક્તિના વૈરાગ્યાદિ સાધનોને સેવવાની ભાવના જગાડવી. અને આ અંથના શ્રોતા તથા અધ્યયનાદિ કરનારા લબ્ય જીવોને ઉદ્દેશીને અનંતર પ્રયોજન એ છે કે વિષયાદિની ઉપર અરૂચિ ભાવ પ્રકટાવવો. અને તેવો ભાવ આ અંથના અધ્યયનાદિથી જરૂર પ્રકટે છે. તથા અંથકારનું અને અધ્યયનાદિ કરનારા લબ્ય જીવોનું અનુક્રમે પરંપર પ્રયોજન એ છે કે પરોપકાર અને વૈરાગ્યાદિની સેવનાથી મુક્તિના સુખો પામવા. લાંબા કાળે જે ફલ મળે, તે પરંપર પ્રયોજન કહેવાય (૪) સંબંધ-શબ્દ રચનામય આ અંથનો તેના અર્થની સાથે વાચ્ય વાચક ભાવ સંબંધ છે, અથવા કાર્ય કારણ ભાવ સંબંધ છે. એટલે વૈરાગ્ય રૂપ અર્થ વાચ્ય છે. અને તેને કહેનારો (જણાવનારો) આ અંથ છે. એમ વાચ્ય વાચકભાવ સંબંધ ઘટાવવો. અને વૈરાગ્ય ગુણને પ્રકટાવવા રૂપ કાર્યને ઉત્પન્ન

કરવામાં આ અંથ કારણ છે. આ રીતે કાર્ય કારણ ભાવ સંબંધ ઘટાવેલો. આ પ્રમાણે ચાર અનુબંધની બીના જણાવવા પૂર્વક ખેલા શ્લોકનું રહસ્ય જણાવી દીધું. જેઓ અધિકારી વિગેરે ચાર અનુબંધની બીના ખરોખર બાણે છે, તે ભવ્ય જીવે સ્હેલાઈથી ને આનંદથી અંથને બાણે છે ને સાંભળે છે. પરિણામે વૈરાગ્યાદિ ગુણોને સાધીને મોક્ષ પદને પામીને પામેલા માનવ લવના મુખ્ય સાધ્યને જરૂર સાધે છે. (૧)

અવતરણુ—હવે મહાશય ચક્રવર્તી અંથકાર કવિ મહાવૈરાગ્યવંત યોગી પુરૂષોને તેમનો ગુણાનુવાદ કરવા પૂર્વક વંદન કરે છે.

યૈઃ^૧ ક્ષુણ્ણાઃ^૪ પ્રસરદ્વિવેકપવિના,^૨ ક્રોધાદિભૂમીભૃતો ।

યોગાભ્યાસપરશ્વધેન મથિતો યૈર્મોહધાત્રીરુહઃ ।।^૭

બદ્ધઃ^{૧૨} સંપ્રાપ્તોઃ^{૧૦} સ્ત્રાવણિધિના, યૈઃ^૬ પ્રૌઢકાઃ^{૧૧} સ્ત્રાવ-

સ્તાન્મોક્ષૈકસુસ્વાનુષંગરસિકાન્વંદામહે યોગિનઃ ।।૨।।

યૈઃ=જેઓએ

ક્ષુણ્ણાઃ=તોડ્યા, ચુર્ણ કરી
નાખ્યા

પ્રસરદ્=પ્રસરતા, વધતા, ફેલાતા.

વિવેકપવિના=વિવેકરૂપી વળવડે.

ક્રોધાદિભૂમીભૃતઃ=ક્રોધાદિ કષાય
રૂપી પર્વતો.

યોગાભ્યાસપરશ્વધેન=યોગ

(માર્ગ)ની વારંવાર સાધના
કરવારૂપી કુહાડાવડે.

મથિતઃ=છેલો, કાપી નાખ્યો.

મોહધાત્રીરુહઃ=મોહ રૂપી વૃક્ષ
(ઝાડ).

બદ્ધઃ=અટકાવ્યો, ઉતાર્યો.

संयमसिद्धमंत्रविधिना=संयम-
 ३पी सिद्ध मंत्र (विधिपूर्वक
 धरुी वार साधेला मंत्र)ना
 साधनवडे (गणुवावडे).

वैः=७ योगीओओ.

प्रौढकामज्वरः=भोटा (धरुी टा-
 धमथी वणजेला) काम (विषय-
 वासना) ३पी ताव.

तान्=तेओने.

मौक्षैकसुखानुषंगरसिकान्=
 भोक्षना अद्वितीय (नि३पम)
 सुभने भेणववाभां अधिक
 रस-धृच्छावाणा (भंतथी
 प्रयत्नशील) ओवा ते.

वंदामहे=वंदना करीओ छीओ.

योगिनः=सभ्यगृहर्षनादि भोक्षमा-
 र्गने साधनारा योगीओने.

वधता विवेक स्व३प वणे शीघ्र तोडया नेभणे,
 क्कोध आदि कषाय ३पी पर्वतो निश्चिन्न मने;
 आड कापे निम कुहाडो तेम भमता आडने,
 योग सेवन ३प कुहाडे कापी नांभ्युं नेभणे. ५

निम ताव उतरे मंत्रथी तिम काम ३पी तावने,
 यारित्र ३प सिद्ध मंत्रथी अटपट उतार्यो नेभणे;
 ते भोक्षना सुभ पाभवाने अहु रसिक योगिजनो,
 तेमने वंदन ओमे करीओ हरभ धारी धरणे. ६

देह नूदो श्रव नूदो ओहवी सभणु भरी,
 ओध कार्याकार्यनो व्याख्या विवेक तणुी लली;
 आ विवेके लव्य श्रवो यडि कषायो टालता,
 तिणु वणुतुदय विवेक तिम गिरिसभ कषायो ओलता. ७

યોગના અભ્યાસીને કદી મોહ નૃપ કનડે નહી,
શ્રદ્ધાદિ નિર્મલ સાધવાઈમ યોગની વ્યાખ્યા કહી;
બહુ વાર વિધિએ જોહ સાધ્યો જાણવો સિદ્ધ મંત્ર એ,
તાસ સમ ચારિત્ર યોગે ભોગ ઈચ્છા વારીએ. ૮

રાજ થઇ દીક્ષા લીએ રાજર્ષિ તેવા જાણીએ,
સુવિવેકથી કોવાદિ હણતા પ્રસન્નચંદ્ર વખાણીએ;
યોગના અભ્યાસથી જો મોહ હણવા ચાહના,
તો જીવ ! નિત્ય વિચારજો ગુણ સ્થૂતિભદ્ર મુનીશના. ૯

પૂજ્ય જંબુ સ્વામીએ આ કામ રૂપી તાવને,
ચારિત્ર મંત્ર વડે ઉતાર્યો કેમ ભૂલીએ તેમને;
સમ્યક્ત્વ શીલરૂપ તુંબડા ધરનાર જંબુ સ્વામીજી,
રૂપે નહી લલના સમુદ્રે એમ સમજો પણ હજી. ૧૦

અક્ષરાર્થ—જો યોગીશ્વરોએ વિસ્તાર પામતા (ક્ષેત્રાતા)
વિવેક રૂપી વજ્રથી ક્રોધ માન માયા અને લોભ રૂપી પર્વતોને
તોડી નાખ્યા છે, (પર્વતોનો ચૂરો કરી નાખ્યો છે) તથા
જો યોગીશ્વરોએ યોગના અભ્યાસ રૂપ કુહાડાથી મોહ રૂપી
ઝાડને કાપી નાખ્યું છે, તથા જોઓએ સંયમ રૂપી વારંવાર
સાધેલા મંત્રના આરાધનથી કામ રૂપી તાવને બાંધી દીધો
છે (વધતો અટકાવી દીધો છે) તેવા મોક્ષ સુખ પ્રાપ્ત
કરવામાં અત્યંત રસ (લાગણી, ઉત્કંઠા) વાળા તે યોગી-
શ્વરોને અમે વંદના કરીએ છીએ. ૨

રૂપદ્વાર્ય—જેમ ઇદ્રતું વજ્ર મોટા મોટા પર્વતોને પથ્થુ તોડી નાંખે છે તેમ જે યોગી પુરૂષો વિવેક રૂપી વજ્રથી મૂલ ભેદે કરીને ક્રોધ માન માયા ને લોભ એમ ચારે કષાય રૂપી પર્વતોને તોડી નાંખે છે. અહિં વિવેક શબ્દનો અર્થ એ છે કે-શરીરના અને મારા આત્માના ધર્મ જૂઠા જૂઠા છે. શરીર જડ છે વિનશ્વર છે, ત્યારે હું (આત્મા) જ્ઞાનવંત છું નિત્ય છું. એવો જે વિચાર કરવો તે વિવેક કહેવાય. અથવા મારે ખાવા લાયક, પીવા લાયક, કરવા લાયક, વિચારવા લાયક, ખોલવા લાયક શું છે? ને નહિં ખાવા પીવા વિચારવા લાયક શું છે? નહિં ખોલવા લાયક શું છે? આ પ્રશ્નોને સમજવા પૂર્વક કૃત્ય અકૃત્યની જે બહેંચણુ કરવી (ફરક સમજવો) તે વિવેક કહેવાય. આવા વધતા વિવેકથી જ કષાયોનો પૂરેપૂરો ક્ષય થાય છે. આ સુદ્ધાથી શ્રન્યકાર કવિએ વિવેકને વજ્રની ને ક્રોધાદિ કષાયોને પર્વતની ઉપમા બરાબર આપી છે. અને જેવી રીતે કુહાડાથી મોટાં મોટાં ઝાડ કાપી શકાય છે તેવી રીતે યોગી પુરૂષો નિર્મલ જ્ઞાન દર્શન ને ચારિત્રની આરાધના રૂપ યોગના અભ્યાસ રૂપી કુહાડાથી (જ્ઞાનાદિના વારંવાર સેવન રૂપી કુહાડાથી) મોહ રૂપી ઝાડને કાપી નાંખે છે. એટલે યોગની નિર્મલ સાધના કરનારને મોહની પીડા હોતી નથી. વળી ઝાડને જેમ થડ વગેરે હોય છે તેમ મોહ રૂપી ઝાડને થડ સરખું મિથ્યાત્વ મોહનીય છે, દર્શન મોહનીયના મૂળ ભેદો અને ચારિત્ર મોહનીયના મૂળ ભેદો રૂપ ડાળીઓ છે, અને તે બંનેના ઉત્તર ભેદો રૂપ પાંદડાં છે. શબ્દાદિ વિષયોમાં ભેદ પ્રભેદ રૂપ ફૂલો છે એમ જાણવું. તથા વિવિધ પ્રકારની વિટંબણાઓ એ ક્ષણ

છે, એવા અભિપ્રાયથી કવિએ મોહને ઝાડની જેવો કહ્યો છે. એવા મોહ રૂપી ઝાડને છેઢવામાં કોઈ પણ સમર્થ હોય તો એક આ યોગના અભ્યાસ રૂપી કુહાડો જ છે. જેમ કુહાડો વૃક્ષ આદિ વસ્તુઓને મૂળમાંથી ઉખેડી નાખે છે તેમ મોહનો મૂળમાંથી નાશ કરવાને સમ્યગ્દર્શનાદિત્રણની વારંવાર આરાધના કરવી જ જોઈએ, એવા આશયથી યોગાભ્યાસને કુહાડાની ઉપમા આપી છે.

તથા જેમ વિધિ પૂર્વક સાધેલા મંત્રથી તાવ ઉતરી જાય છે, પરન્તુ વિધિની સાધના કર્યા વિના સાધેલા મંત્રથી તાવ ન જ ઉતરી શકે (એ ભાવ મન્ત્ર શબ્દની પહેલાં મૂકેલા સિદ્ધ શબ્દથી જાણી શકાય છે) તેવી રીતે યોગી મહાત્માઓ સંયમ રૂપી સિદ્ધ મંત્રથી કામ રૂપી તાવને (વિષયવાસના અથવા ભોગ તૃષ્ણાને) ઉતારી નાખે છે. આથી સાખીત થાય છે કે-ભોગ તૃષ્ણાનો અથવા વિષયવાસનાનો ઉપદ્રવ દૂર કરવાને સંયમ એ જ અપૂર્વ સાધન છે. વળી અન્યકારનો ખીજો આશય એ પણ જાણી શકાય છે કે-ઈષ્ટ સિદ્ધિનાં અનેક સાધનોમાં સંયમ એ મુખ્ય સાધન છે, તેની વારંવાર નિર્મળ આરાધના કરવાથી તે સિદ્ધમંત્રના જેવું કામ કરે છે. માટે જ સંયમને સિદ્ધમંત્રની ઉપમા આપી છે. જેમ ઘણા સખ્ત તાવવાળો માણસ પોતાની પૂર્વ સ્થિતિને ભૂલી જઈને વિચારનો ભાષાનો ને ક્રિયાનો (મન વચન કાયાની પ્રવૃત્તિનો) કાબુ ગુમાવી બેસે છે, તેવી રીતે કામી પુરૂષ પણ વિચાર વાણી અને ક્રિયાનો કાબુ ગુમાવી બેસે છે. તેથી આ વિચાર વ્યાજબી છે કે ગેરવ્યાજબી ? હું બ્રહ્મું છું તે યોગ્ય છે કે અયોગ્ય ? હું જે કંઈ કરું છું તે વ્યાજબી

છે કે ગેરવ્યાજબી ? આ કાર્યનું ભાવી પરિણામ સાફ આવશે કે નરસું ? આવો ખ્યાલ કામાતુર માણસને કદી આવતો જ નથી, એ આશયથી જ કવિએ કામવાસનાને તાવની ઉપમા આપી છે. એથી એમ સાબીત થાય છે કે સંયમી મહાત્માઓને કામદેવ તલભાર પણ ધળ કરી શકતો નથી, કારણ કે એ મહાત્માઓ પાસે કામદેવને વશ કરવાનું અપૂર્વ સાધન સંયમ છે, એવા સંયમ સાધનથી મોક્ષસુખને મેળવવા નિરંતર લાગણીથી ઉદ્યમ કરનારા યોગી (મુનિ-સાધુ-અણુગાર) પુરૂષોને અમે વંદના કરીએ છીએ. બાલ-જીવોને વસ્તુસ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજવવા માટે ઘણીવાર મહા પુરૂષો એક બીજાનો સમાવેશ એક બીજામાં થતો હોય છતાં તે તે પદાર્થને અલગ જણાવે છે. આ નિયમ પ્રમાણે ક્રોધાદિ કષાય અને કામ એ બધા ભેદો મોહનીય કર્મના જ છે, છતાં સ્પષ્ટપણે સમજવવાની ખાતર જૂદા જૂદા જણાવ્યા છે. આ બીજા સ્લોકમાં જણાવ્યા મુજબ વર્તન કરનારા મહા પુરૂષો ભૂતકાલમાં શ્રી મહિનાથ પ્રભુ, શ્રી નેમિનાથ ભગવાન, ગજસુકુમાલ, ધન્ય અણુગાર, ધન્નાશાલિ-ભદ્ર, શ્રી ગૌતમસ્વામી વિગેરે ગણધર ભગવંતો, શ્રી જંબૂ-સ્વામી મહારાજ, શ્રી સૂલિભદ્ર સ્વામી, વજ્રસ્વામીજી વિગેરે ઘણા થઈ ગયા. તેમના જીવનનો વિચાર કરવાથી કષાય-કામ-મોહાદિ અંતરંગ શત્રુને જીતવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. શુભ પદાર્થોની સાથે રહેલા વિવેક શબ્દનો અર્થ (તક્ષવત) કરવો. પણ અશુભ પદાર્થોની સાથે રહેલો વિવેક શબ્દ 'ત્યાગ' અર્થમાં પણ વપરાય છે. જેમ ક્રોધ વિવેક એટલે ક્રોધનો ત્યાગ કરવો. વિગેરે વિવેક ગુણને પ્રકટ

કરવાની અભિલાષાવાળા ભવ્ય જીવોએ સત્પુરુષોનો સમાગમ કરવો, તેમની સેવના કરવી, તેમના ઉપદેશને સાંભળવો. પ્રભુ પૂજા સામાયિક ઉપધાન પૌષધ વિગેરે શુભ નિમિત્તોની સેવના જરૂર કરવી જ જોઈએ. એમ કરતાં પરિણામે અશુભ નિમિત્તોને જરૂર જીતી શકાય છે. કવિએ આ મુદ્દો અહીં બતાવ્યો છે. ૨.

અવતરણુ—હવે ગ્રન્થકાર કવિ કંચન (દ્રવ્ય) કામિની (સ્ત્રી) અને ઘર વિગેરેનો મોહ છોડીને નિઃસંગ બનેલા મુનિવરોને આશીષ આપે છે—

૧૧ ૬ ૫ ૨ ૪
યૈસ્ત્યક્તા કિલ શાક્ષીલક્ષ્મીપ્રેમાંચિતા પ્રેયસી ।

૮ ૭ ૯ ૧૧ ૧૦
લક્ષ્મીઃ પ્રાણસમાપિ પન્નગવધૂવત્પ્રોજ્જિતા દૂરતઃ ॥

૧૫ ૧૨ ૧૪ ૧૩
મુક્તં ચિત્રગવાક્ષરાજિરુચિરં વલ્મીકવનમંદિરં ।

૧૧ ૧૯ ૨૦ ૧૭ ૧૮
નિઃસંગત્વવિરાજેતાઃ ક્ષિતિતલે નન્દન્તુ તે સાધવઃ ॥૩॥

યૈઃ=જેઓએ

ત્યક્તા=તજી છે

કિલ=નિશ્ચયે

શાક્ષીનીવત્=શક્ષીની જેવી
(માનીને)

અસમ=પણ

પ્રેમાંચિતા=પ્રેમવાળી

પ્રેયસી=સ્ત્રી

લક્ષ્મી=ધન, સંપત્તિ

પ્રાણસમાપિ=પ્રાણ સરખી વહાલી

પણ

પન્નગવધૂવત્=સર્પિણીની જેવી
(ગણીને)

પ્રોજ્જિતા=તજી છે

દૂરતઃ=દૂરથી

મુક્તં=છોડી દીધું છે

ચિત્રગવાક્ષરાજિરુચિરં=ચિત્ર-
વાળા ઝરૂખાની શ્રેણી-
સમૂહવડે મનોહર

વલ્મીકવત્=સર્પના રાફડાની
જેવું (ગણીને)

મંદિરં=ધર

નિઃસંગત્વ=સંગરહિતપણાએ
કરીને

વિરાજિતાઃ=શોભત।

ક્ષિતિતલે=પૃથ્વીતળમાં
(જગતમાં)

નન્દન્તુ=આનંદ પામે, યાનાદિ
સમૃદ્ધિ પામે. (જ્યવંતા
વર્તે)

તે=તે (પૂર્વોક્ત વિશેષણવાળા)

સાઘવઃ=સાધુ પુરૂષો, મુનિવરો.

નર દૂર ભાગે જેમ કૂર વિકરાલ ડાકણુ જેધને,
તિમ નાર ડાકણુ જેહવી હે જીવ ! આપે નરકને;
પ્રેમ અતિશય દાખવે પણ પ્રેમભલે ના ફસી,
સત્ય ભાવે પરિહરી દૂરેજ જેઓએ હસી. ૧૧

પ્રાણુ સમ બહાલી છતાં પણ સંપદા નાગણુ સમી,
માની તજ દૂર જેમણે ચારિત્રના પંથે રમી;
જેમાં ઘણાં ચિત્રામણો શોભા મનોહર ગોખની,
તે મહેલ છોડયો જેમણે ઝટ રાફડા જેવો ગણી. ૧૨

ધન નાર નિજ પરિવારમાં જેઓ ધરે ના પ્રેમને,
આવા ગુણોથી દીપતા તે સાધુઓ સમૃદ્ધિને;
મહિયલ વિષે પામે સદા આશિષધમિ મુનિવર્ગને,
કવિ દેધને દેખાડતા નિજ હૃદય કેરા ભાવને. ૧૩

સંતજનની નજર મીઠી ધૃષ્ટ સિદ્ધિ જરૂર દીએ,
તેમના ઉપદેશ વચનો ગ્રંથમાં અવલોકીએ;

આ વિચારે સાધુઓને કવિ હીએ આશીષ એ,
હૃદય કેરી બાદશાહી તત્ત્વ જાણી પામીએ. ૧૪

જેમ ડાકણ દુઃખ આપે નાર પણ છે તેહવી,
આ આશયે ભાખી કવિએ નાર ડાકણ જેહવી;
પ્રાણ દશ નર સંજીને ધન પ્રાણ છે અગિઆરમો,
ધન હરંતા દશ તજે ધન મોહ હીસે કારમો. ૧૫

નાગણ વિષે વિષતિમ દ્રવિણમાં વૈરરૂપ વિષ જાણીએ,
ધર્મી કરે કેઈક જનો ધન જોઈ એમ વિચારીએ;
એથીજ નાગણ જેહવી લક્ષ્મી કહી છે કવિવરે,
રાકડા જેવો ભયંકર તેમ ધરવાસો ખરે. ૧૬

દષ્ટાંત શાલિભદ્રનું શુભ વાત ધન્ય કુમારની,
આ ક્ષણે તું યાદ કરજે મહિલ નેમિ જિનેશની;
નાર લક્ષ્મી મહેલ છંડયા તેમણે ઉભા પગે,
તેમ કરતાં આત્મ હીપક પૂર્ણ જ્યોતિ ઝગમગે. ૧૭

અક્ષરાર્થ—જે સાધુઓએ પૂર્વાવસ્થામાં અનુપમ પ્રેમ-
વાળી પોતાની સ્ત્રીને પણ ડાકણના જેવી ગણીને છોડી દીધી
છે, તથા જેઓએ પોતાના પ્રાણથી પણ અત્યંત બહાલી
લક્ષ્મીને સર્પિણીના જેવી ગણીને દૂરથી છોડી દીધી છે,
તેમજ જેઓએ મનોહર ચિત્રામણવાળા અને ઝરૂપાના
સમૂહથી શોભતા એવા ઘર (મહેલ) ને પણ સાપના રાકડા
જેવું ગણીને છોડી દીધું છે, એવા સંગ રહિતપણા રૂપી

ધરેણ્ણાંથી શોભેલા (મોહ મમત્વ રહિત) સાધુ પુરૂષો આ જગતમાં આનંદ પામે અથવા જ્ઞાનાદિની સમૃદ્ધિ પામે. ૩

રૂપદ્વાર્ય—જે સાધુઓએ પોતાના ઉપર ખુબ જ પ્રેમ રાખનારી સ્ત્રીને ડાકણ સરખી ગણીને છોડી દીધી છે તે સાધુ પુરૂષો આ પૃથ્વીમાં આનંદ પામે એમ કવિએ કહ્યું. સ્ત્રીને ડાકણની ઉપમા આપવાનું કારણ એ છે કે જેમ ડાકણ દુઃખ ઉપભવે છે, તેમજ એના મન વચન કાયાની ચંચળતા હોય છે તેમ સ્ત્રી પણ દુઃખ ઉપભવે છે, અને ચંચલ યોગવાળી છે. તે વિચારે કંઈ, ખાલે કંઈ, અને કરે કંઈ. માટે સ્ત્રીને ડાકણ સરખી કહી છે.

તથા સંસારી જીવોને જેમ પાંચ ઈન્દ્રિયો આદિ ૧૦ પ્રાણુ ઠહાલા છે તેમ લક્ષ્મી પણ ઠહાલી છે. એટલે પોતાના પ્રાણુથી પણ લક્ષ્મી વધારે ઠહાલી હોય છે. માટે ધનને ૧૧ મો પ્રાણુ કહ્યો છે. વળી બીજી રીતે ગણીએ તો પ્રાણુથી પણ લક્ષ્મી અધિક પ્રીય છે, કારણ કે હજારો લોક લક્ષ્મી કમાવાને અર્થે જીવતાં જોખમ ખેડે છે, અને યુદ્ધ વિગેરેમાં પ્રાણુને પણુ ગુમાવે છે.

તથા લક્ષ્મીને નાગણુ સરખી કહી તેનું કારણ એ કે નાગણુમાં જેમ જેર રહેલું છે તેમ લક્ષ્મીમાં પણુ વૈર ઈર્ષ્યા આદિ ઉપભવવા ૩૫ જેર રહ્યું છે. આપણે સાક્ષાત્ જોઈએ છીએ કે એક માણસ ધનવાન બને તો બીજા ઈર્ષ્યાલુ-વેર જેર રાખનારા લોકો તેના ઉપર ઘણી ઈર્ષ્યા ઠરે છે, વેર રાખે છે. અને તેનું ધન નાશ પામે અથવા તો પોતાને

બેર આવે તે માટે તનતોડ પ્રયત્નો કરે છે, છેવટે એવું પણ બને છે કે તેનું પૂન પણ કરીને તેનું ધન લૂંટારા વિગેરે અથવા સગાં બહાલાં લૂંટી લે છે. માટે કવિએ લક્ષ્મીને નાગણ્ય સરખી કહી તે વ્યાજખી છે.

તથા ચિત્રામણ્યવાળા અને ઝરખાઓથી શોભતા ઘરને રાફડા જેવું કહ્યું તેનું કારણ એ છે કે સાપનો રાફડો જેમ દેખતાં જ ભયંકર લાગે છે તેમ વિવેકી નિર્મલ જ્ઞાનવાળા પુરૂષોને ઘરવાસ પણ ભયંકર લાગે છે, કારણ કે તેવા ઘર વાસમાં (મહેલોમાં) રહેનારને મુખ સાધનો મેળવવાને માટે અનેક જીવોની પરાધીનતા સેવવી પડે છે. ઘરવાસમાં કોઈ આજ્ઞા ન માને તો દુઃખ, સગાં સંબંધિના વિયોગે દુઃખ, રોગાદિ વેદના વખતે દુઃખ, કુટુંબ પ્રતિકૂળ મળે તો દુઃખ, ધન નાશ પામે તો દુઃખ, ઇત્યાદિ અનેક સંયોગો દુઃખ આપનારા જ હોય છે. તેથી એવા ઘર વાસને બંધન રૂપ અને ભયંકર ગણી સાધુ પુરૂષો સાપના રાફડાની માફક છોડી દે છે. એ ઉપર કહેલા ગુણવાળા અને બાહ્ય પરિચ્છેદને તથા અભ્યન્તર પરિચ્છેદને (મૂર્છાને) છોડવા રૂપ ઉત્તમ ગુણ્ય વડે તેજસ્વી બનેલા પવિત્ર સાધુઓ આ પૃથ્વીમાં આનંદ પામે એમ કવિ કહે છે, અહિં કવિનો શુભ આશય એ છે કે સ્ત્રી આદિક પર વસ્તુઓનો ત્યાગ કરી સ્વપ્ના સહિત બનેલા મુનિવરો પૃથ્વીમાં આનંદથી વિચરે, અને ધર્મની વૃદ્ધિ કરે, અને અનેક જીવોને ધર્મોપદેશ આપી જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની આરાધનામાં તત્પર બનાવે. બીજા વિપરીત વર્તનવાળા અસંયમી-અસાધુ પુરૂષો જગતનું શું

ભલું કરવાના છે! અહીં અંતકારના વચન ઉપરથી જાણી શકાય છે કે મોહ મમતાના ગૌણ સાધનો તો બીજા શબ્દ વિગેરે ઘણાં છે. પણ તે બધા સાધનોનો સ્ત્રી-ધન-ધર આ ત્રણ મુખ્ય સાધનોમાં સમાવેશ થાય છે. અને એ ત્રણ સાધનો મોહ મૂઠ સંસારી જીવોને છોડવા મહા મુશ્કેલ છે. જ્યારે સંપૂર્ણ વૈરાગ્ય ભાવના હૃદયમાં ઠસોઠસ ભરી હોય ત્યારે લક્ષ્મી વિગેરે ત્રણ પદાર્થોનો મોહ છૂટે છે. શ્રી વિપાકસૂત્ર વિગેરે આગમાદિનો સાંભળવા દ્વારા કે અભ્યાસ દ્વારા દૃઢ પરિચય કરવાથી અથવા કરાવવાથી વૈરાગ્ય ભાવના જરૂર પ્રકટ થાય છે. આવી ભાવના પ્રકટ થયા બાદ તેને વધારવાને માટે અને ટકાવવાને માટે મનની સ્થિરતા જરૂર મેળવવી જોઈએ. મનની સ્થિરતા શીલ વિગેરે વિવિધ ધર્મોની સેવનાથી થઈ શકે છે. એમ ક્રમસર યોગ્ય સાધનોથી વૈરાગ્ય ભાવના પ્રકટ થયા બાદ સંયમાદિની સાધના કરવાથી જરૂર અક્ષયપદ મળે છે. કાચા વૈરાગ્યથી સંયમારાધનમાં વિજય મળતો નથી. આ બાબતને યથાર્થ સમજાવવા માટે ભવદત્ત અને ભવદેવની બીના પરિશિષ્ટ પર્વમાં વિસ્તારથી જણાવી છે. ભવદેવે લજ્જાથી ભાર્ગના વચનને માન આપીને દીક્ષા લીધી, નાગિલાનો ઉપરથી ત્યાગ કર્યો, પણ અંતરંગ (મન) તો તેનામાં જ રહ્યું હતું. પરિણામ એ આવ્યું કે ભવદત્ત મુનિનો સ્વર્ગવાસ થયા પછી ભવદેવ ચારિત્રથી ખસ્યા. પોતાના ગામની નજીકમાં આવ્યા. રસ્તામાં મળેલ બે સ્ત્રીમાંની એક સ્ત્રીને પૂછતાં નાગિલાની ઓળખાણ થઈ. વાતચીત ઉપરથી આર્થ નારી નાગિલા તરત જ સમજી ગઈ કે મુનિ સંયમ ભાવનાથી પતિત થયા

છે. નાગિલા શીલધર્મના પવિત્ર સંસ્કારવાળી હતી. વમેલું ખાવાની ઇચ્છાવાળા બાલકને મુનિ શિખામણ દેતાં કહે છે કે-શું વમેલું અન્ન ખવાય ? આ પ્રસંગ યોગ્ય બાણીને નાગિલાએ મુનિને કહ્યું કે-હો મુનિરાજ ! તમે પણ વમેલી (ત્યાગ કરેલી) એવી મને જ્યારે ચાહો છો, તો પછી બાળકને શું શીખામણ આપો છો ? અર્થાત્ તમે શીખામણ દેવા લાયક નથી. ઉપદેશક જો ત્યાગી હોય, તો જ તેના વચનની અસર સામાના હૃદય ઉપર થઈ શકે છે. શું એ વાત તમે ભૂલી ગયા કે અગંધન કુલના સર્પો મરવા તૈયાર થાય છે પણ વમેલા ઝેરને ચૂસતા નથી. તો પછી શું તમે તિર્યંચથી પણ હલકા છો. નાગિલાના વચન રૂપ અંકુશથી ભવદેવ મુનિ રૂપી હાથી ઠેકાણે આવ્યા. પાછા વળ્યા. ગુરૂની પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લઈને શુદ્ધ થયા. નિર્મલ ભાવથી સંયમને સાધી દેવતાઈ સુખ પામ્યા. શ્રી સ્યૂલિલદ્રણ જેવા મહા પુરૂષો દૃઢ વૈરાગી ગણાય, અસંખ્યાતા પ્રદેશે વૈરાગ્ય રંગ ચોળ મણકના રંગ જેવો જામ્યા બાદ દૃઢ વૈરાગી ભવ્ય જીવોને સ્ત્રી લક્ષ્મી મહેલ વિગેરે ભોગના સાધનો ઝેર જેવા લાગે છે. માટે જ તેઓ સ્હેલાઈથી ત્યાગ કરી શકે છે. રૂકિમણીના પિતાએ શ્રી વજ્રસ્વામીને કન્યા અને લક્ષ્મીનો મોહ દેખાડ્યો, પણ પિતાનો પ્રયત્ન નિષ્ફલ નીવડ્યો. ને રાગિણી રૂકિમણીને સંયમનો મહિમા સમજાવી તેમણે સાધ્વી બનાવી. અવંતિ સુકુમાલે વૈરાગ્ય જગતાં સુંદર મહેલ વિગેરેનો ત્યાગ કર્યો, સંયમ સાધી નલિની ગુદમ વિમાનના સુખો મેળવ્યા. આવા સાધુ પુરૂષો જ્યવંતા વર્તો. ૩

અવતરણ—હવે અન્થકાર કવિ મહાપુરૂષવું લક્ષણ કહે છે:-

૧ ૨ ૩ ૪ ૫
યઃ પરવાદે મૂકઃ, પરનારીવક્ત્રવીક્ષણેડપ્યન્ધઃ ॥

૭ ૬ ૮ ૧૧ ૧૦ ૯
પંગુઃ પરધનહરણે, સ જયતિ લોકે મહાપુરુષઃ ॥ ૪ ॥

યઃ=જે પુરૂષ

પરવાદે=ખીઝની સાથે ખોટા
વાદવિવાદ કરવામાં; ખીઝની
નિંદા કરવામાં.

મૂકઃ=મુઝા (મૂંગા જેવો)

પરનારી=પરસ્ત્રીનું

વક્ત્ર=મુખ

વીક્ષણેડપિ=દેખવામાં પણ

અન્ધઃ=અન્ધ (આંધળા જેવો)

પંગુઃ=પાંગળો, લૂલા પગવાળો
(તેના જેવો)

પરધનહરણે=ખીઝનું ધન હરી
(ચોરી) લેવામાં

સ=તે

જયતિ=જયવંત વર્તે

લોકે=આ લોકમાં

મહાપુરુષઃ=મહાપુરૂષ, ઉત્તમ
પુરૂષ.

અન્યની નિંદા અને ખોટા વિવાદ કરણે ક્ષણે,
જે અને મૂંગા સમો પરનારને જેવા ક્ષણે;
આંધળા જેવો અને હરવા ક્ષણે પરદ્રવ્યને,
પાંગળા સમ જે અને તે લોકમાંહી વિજયને. ૧૮

પામે મહા નર તે ગણે બહુ પાપ પરને નિંદતા,
ધૃષ્ટ્યા વચન જે તેહ નિંદા તેહને બુધ છોડતા;
ગુરૂદેવના ગુણ ગાઈને રસના સફલતા માનતા,
સત્ય હિત મિત વચન ભાષે મૈન વ્રત પણ ધારતા. ૧૯

આહાર અધિકો અધિક ભાષણ તીવ્ર દુઃખને આપતા,
એઉ હદમાં હોય તો આરોગ્ય શાંતિ આપતા;

જીલમાં અમૃત અને વિષ બે અપેક્ષાથી રહે,
અમૃત જેવાં શુદ્ધ વચનો વેણ બીજા વિષ કહે. ૨૦

શુદ્ધ વચને કાંડ ગુણનો લાભ અનુચિત વેણથી,
ગેરલાભ હુવે કરોડો જાતિ નિર્ણય વેણથી;
કુલ પરીક્ષા વેણથી નિંદા ન કરવી ચેતતા,
ધન્ય નર જિહ્વા લહે અવિચારી વચન ન બોલતા. ૨૧

દેખવાનો સર્વથા ન નિષેધ હોવે રાગથી,
દેખવું ના મુખ રમણીનું રાગ હેતુ વિશેષથી;
દેહનું સર્વસ્વ મુખ એ સાધુને સવિ ભામિની,
હોવે પરસ્ત્રી શ્રાદ્ધને પરનાર વિણ નિજ કામિની. ૨૨

હોય દર્શન આંખથી તે ભૂરિ પુણ્યે પામતા,
પરનારને ના દેખતા બુધ ગુરૂ પ્રમુખને નિરખતા;
પરનાર મોટી માત સરખી ઉંમરે ભગિની સમી,
નાની ગણે પુત્રી સમી શીલવૃત્તિ બગીચામાં રમી. ૨૩

દુરપયોગે આંખના બંધાય કર્મો આકરાં,
અધિરતા મનની વધે ધરતા સમિતિ તિણ મુનિવરા;
કર્મ કેરી નિર્જરાના સાધનોને પેખવા,
કર્મ બંધન કારણોને છંડવા ના નિરખવા. ૨૪
સજ્જનો પરદ્રવ્યને ઢેકા સમું મન માનતા,
ચિત્તથી પણ વિણ કહે લેવા કહી ના ચાહતા;

પાંગળા જેવા બની નિજ દ્રવ્ય સંતોષી થતા,
દ્રવ્ય હરણે જન વિધટે એમ પણ સંભારતા. ૨૫

આ પ્રમાણે વર્તનાર મહા પુરૂષ નિજ પર તણા,
કહ્યાણુ સાધે ઈમ વિચારી જીભને વશ ભવિજના;
કરજે નજર નીચી કરીને ચાલજે સમિતા બની,
ચોરી તજે બહુ ક્રીંમતી શિક્ષા ત્રણે કવિરાજની. ૨૬

અક્ષરાર્થ—બીજાના અવર્ણવાદબોલવામાં એટલે બીજાની નિંદા કરવામાં જે પુરૂષ મુંગાના સરખો છે, (અર્થાત્ બીજાની નિંદા નહિ કરનાર) તેમજ પરસ્ત્રીનું મુખ જોવામાં અન્ધ સરખો છે, (પરસ્ત્રીનું મુખ નહિ જોનાર) અને બીજાનું ધન હરણુકરવામાં પાંગળા સરખો છે (અર્થાત્ બીજાનું ધન નહિ લેનાર) તેજ મહાપુરૂષ કહેવાય. અને તેવો મહાપુરૂષ જગતમાં જ્યવંત વર્તે. ૪

સ્પષ્ટાર્થ—(૧) બીજાઓની નિંદા કરવામાં જીભનો ઉપ-યોગ કરવાથી અથવા કલેશ કળ્યા (જઘડા, વિતંડાવાદ) કરવાથી જીભને કેવળ કર્મ (નો) બંધ જ થાય છે, આવા શુભ ધરાદાથી એવા પ્રસંગોમાં મહા પુરૂષો મુંગા સરખું મૌન ધરીને બેસે છે, અને એવા પ્રસંગોમાં પણ પોતાના મન વચન કાયાને ઉત્તમ કાર્યોમાં જોડે છે, કારણ કે તે સમજે છે કે કર્મબંધથી બચવું એ પોતાના હાથમાં જ (સ્વાધીન વાત) છે, પરન્તુ કર્મના ઉદયથી બચવું એ પોતાની સત્તાની વાત નથી, તેથી જ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-

બંધ સમય ચિત્ત ચેતીયે, ઉદય મહા બઢવાન (અથવા ઉદયે શો સંતાપ).

તથા (૩) પરસ્ત્રી પ્રત્યે રાગની ચિંતાવના પણ જો દુર્ગતિ આપનાર છે તો પછી કામ વિકારની દૃષ્ટિએ પરસ્ત્રીના મુખ વિગેરે અંગો જોવાથી જરૂર દુર્ગતિ મળે છે. વળી પરસ્ત્રી પ્રત્યે રાગ ધરવાથી એટલે કામ દૃષ્ટિથી પરસ્ત્રીને જોતાં ચિત્ત આખો દિવસ રાત ચિંતામય બની જાય છે, તેની સાથે વાત કરવામાં અને અનુચિત પ્રવૃત્તિ કરવામાં મન દોરાય છે, પરિણામે અનેક જાતની મુશ્કેલીથી ભરેલા દુઃખના પ્રસંગો પણ ઉભા થાય છે. અને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ થતી હોય તે અટકી જાય છે. માટે જ ઉત્તમ પુરૂષો પરસ્ત્રીને રાગ દૃષ્ટિથી જોતા નથી. અને મોટીને મા જોવી, નાનીને ઢીકરી જોવી, તથા સરખી ઉંમર વાળીને જોત જોવી માને છે. તેમજ આંખને અંકુશમાં રાખે છે. વળી એ ઉત્તમ પુરૂષો પોતાની ચક્ષુ ઇન્દ્રિયનો ઉપયોગ પરસ્ત્રીને રાગથી દેખવામાં કરતા નથી એટલું જ નહિ, પણ તેવા ઉન્માર્ગથી રોકીને દેવ ગુરૂનાં દર્શન કરવા સ્વાધ્યાય કરવો વિગેરે આત્મોન્નતિના કાર્યોમાં જ પોતાની ચક્ષુ ઇન્દ્રિયનો ઉપયોગ કરે (તેને જોડે) છે. એમ કરવાથી લાભ એ થાય છે કે ઘણાં કર્મોની નિર્જરા થાય, ચીકણાં કર્મો ન બંધાય, અને ભવિષ્યમાં સદ્ગતિના સુખો મળે આવા આવા અનેક મુદ્દાઓથી શ્રીતીર્થંકર દેવે શ્રીશ્રમણ્ય સંઘને સમિતિ પાલવાની શિખામણ આપી છે. આથી સમજાય છે કે ચક્ષુ ઇન્દ્રિયને વધારે છટ આપવાથી મન ચગડોળે ચઢે છે, અશાન્તિ પામે છે,

ચીકણું રસવાળા મોહનીયાદિ કર્મો અંધાય છે. માટે સમજી જીવોએ આંખને સન્માર્ગમાં જ દોરવી જોઈએ. આ બાબતમાં દશમા અંગ તરીકે પ્રસિદ્ધ એવા શ્રી પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્રમાં સવિસ્તર બીના સારી રીતે જણાવી છે.

તથા ઉત્તમ પુરૂષો પરાયા ધનને હરવાની (માલીકની રજા સિવાય લેવાની) ચાહના પણ કરતા નથી, કારણ કે એમ (ચોરી) કરવાથી કદાચ પંચેન્દ્રિય જીવ (ધનાદિના માલીક) નો વધ પણ થાય છે. જેથી મહા પાપકર્મ અંધાય છે અને તેથી નરકમાં જવું પડે છે. શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રમાં ચાર કારણે જીવોની નરકગતિ કહી છે તે આ પ્રમાણે-

ચઙ્ગહિં ઠાણેહિં જીવા નેરદ્યત્તાપ કમ્મં પકરેતિ-તંજહા -મહારંભયાપ, મહાપરિગ્ગહયાપ, કુણિમાહારેણં, પંચિન્દ્રિયવહેણં -ચાર કારણે જીવો નારકી પણાનું કર્મ ઉપાર્જન કરે છે તે આ પ્રમાણે-(૧) જીવહિંસાદિ મોટા દોષોથી ભરેલા આરંભ સમારંભ વડે, (૨) ઘણા પરિશ્રદ્ધ (ધનાદિની ઉપર તીવ્ર મૂર્છા) કરવાથી, (૩) માંસાહાર કરવાથી, અને (૪) પંચેન્દ્રિયનો વધ કરવાથી. (સંસારી જીવો નરકમાં ઉપજાવનારા કર્મો આંધીને નરકમાં જાય છે.)

એ પ્રમાણે પરધનનું હરણુ કરવાથી પ્રાણુ સરખું (પ્રાણુને ટકાવનાર, માલીક કુટુંબાદિના ભરણુ પોપણુના સાધન ભૂત) ધન હરાવાથી હતાશ બનેલા અનેક મનુષ્યો નિર્ધનપણા વિગેરેથી અત્યંત ખેદવાળા થઈ આપઘાત કરે છે. તેથી ધન હરનારને પંચેન્દ્રિય વધનું પાપ લાગે છે ને

તેથી નરકગતિમાં જાય છે. એમ સમજીને જે ભવ્ય જીવોને મહાપુરૂષની પંક્તિમાં આવવાની ઈચ્છા હોય તેમણે જ (૧) પરદ્રવ્યના હરણુ પ્રસંગે જરૂર પાંગળા જેવા થવું જોઈએ, (૨) જાતે ખીજાની નિંદા કરવાના પ્રસંગે મૂંગા જેવા અને તેવા વચન સાંભળવાના પ્રસંગે ખડેરા જેવા ને પરસ્ત્રીનું સુખ જોવામાં આંધળા જેવા થવું જોઈએ. આવા ઉત્તમ પુરૂષો પૂર્વે કહેલ અનાચારો આચરતા નથી તેથી ઉત્તમ સદાચારવાળા તે જ મહાપુરૂષો આ જગતમાં જ્યવંતા વર્તે છે. (વિશ્વય પામે છે.) એટલે ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે મન અને ઈંદ્રિયોને વશ કરીને વર્તનારા જે જીવો હોય, તે મહાપુરૂષ કહેવાય છે. આ ચોથા સ્ત્રોકનું રહસ્ય એ છે કે નિંદા કરવી, પરસ્ત્રીના અંગોને રાગથી જોવા, પરદ્રવ્યનું હરણુ કરવું, આ ત્રણ મોટા દોષોને દૂર કરીને પોતાના અવગુણોની નિંદા કરવી, આત્મનિંદા કરવી, કર્મ નિર્જરાના સાધનોને જોવા, વ્યસનોનો ત્યાગ કરવો. વિગેરે ગુણોને ધારણ કરવાથી આત્મ કલ્યાણ સાધી શકાય છે. ૪

અવતરણુ—યોગના ઉત્તમ ગુણો (સાધનો) ને પ્રાપ્ત થએલા એવા કોઈ વિરલા જ યોગીશ્વર હોય છે, પરન્તુ વધારે પ્રમાણમાં એવા યોગીશ્વર નથી હોતા, તે આ ગાથામાં જણાવે છે અથવા સમદષ્ટિ યોગીનું લોકોત્તર સ્વરૂપ જણાવે છે—

આક્રોશેન^૧ ન દૂયતે^૨ ન ચ^૩ ચડુપ્રોક્ત્યા^૪ સમાનંઘતે^૫ ।

દુર્ગન્ધેન^૬ ન બાધ્યતે^૭ ન ચ^૮ સદામોદેન^૯ સંપ્રીયતે^{૧૦} ॥

१६ १७ १८ २० १५ १६ २१
 वृद्धेण न रज्यते न च मृतश्वानेन विद्वेष्यते ।

२२ २३ २७ २४ २५ २६
 माध्यस्थेन विराजितो विजयते कौऽप्येष योगीश्वरः ॥५॥

आक्रोशेन=आक्रोशवडे, (सामा-
 नां क्रोधवाणां वयने। सांभ-
 णीने) भीमना तिरस्कार
 भरेला वयने। वडे

न दूयते=न दुःखाय; कथवातो
 नथी

च=अने न=नहि

चटु=भुशामतना

प्रोक्त्या=वयन वडे (भीममे
 कडेशां तेवां वेषु सांभणीने)

समानन्द्यते=आनंद पामे

दुर्गन्धेन=दुर्गन्ध भरेला पदार्थो
 वडे

न बाध्यते=पीडा पामे नहि,
 कंटाणे नहि

सदामोदेन=उत्तम सुगंध भरेला
 पदार्थो वडे

संप्रीयते=प्रीति पामे, रा७ थाय
 स्त्रीरूपेण=स्त्रीना सुंदर ३५वडे
 न रज्यते=रा७ न थाय, रागी
 न थाय.

मृतश्वानेन=भरेला कुतरा वडे,
 अटले भरेला कुतराना कले-
 वरे। जेधने

न विद्वेष्यते=द्वेष न करे, नाभुश
 न थाय.

माध्यस्थेन=मध्यस्थपक्षा वडे,
 समभाव वडे

विराजितो=शोभतो, दीपतो
 विजयते=विजयवतं वते। छे

कौऽपि=कोई पक्ष, कोईकण
 पक्ष=आ, अवे।

योगीश्वरः=योगीश्रीमां ध्विरे
 तुल्य, महायोगी.

वयन सुगुतां आकरां पक्षु जे न कथवाता जरी,

वयन भीडां सांभणे पक्षु भुश ना थाये जरी;

गंध नरसां अनुभवे पक्षु जे नही कंटाणता,

गंध सारे अनुभवे पक्षु जे नही रा७ थता. २७

સ્ત્રીરૂપ નિરખી રાગ ન ધરે તિમ મરેલા શ્વાનને,
જોઈ અરૂચિ ધરે નહી જાણીજ પુદ્ગલ ભાવને;
સમભાવથી શોભેલ યોગી કોઈ આ સંયમ રસી;
વિજય પામે વિશ્વમાં નમીએ અમે હૃદયે હસી. ૨૮

સમભાવ ગુણ મોટા શ્રમણનો શ્લોકમાં કવિએ કહ્યો,
ઈંદ્ર ચક્રી ના લહે તે હર્ષ મુનિએ જે લહ્યો;
હે જીવ ! સમતા તેહવી તું નિજ હૃદયમાં રાખજે,
સમદષ્ટિથી મમતા બલે બગડેલ જીવન સુધારજે. ૨૯

અધ્યાત્મસારે વાચકે સમતા જણાવી વિસ્તરે,
શુદ્ધ સંયમ સાધનારા ક્રોધ વચનો સાંભળે;
કર્મફલ માની ક્ષમાનો લાભ બહુ સમજવતા,
શાંતિ પ્રેમ ભરેલ વચન અન્ય શાંત બનાવતા. ૩૦

કર્મચારી ના કદી શાંતિ લહે કદી તે ક્ષણે,
ના બને ધોખી સમા સામેજ ધોખીનો અને;
શુભ ક્ષમા ગુણ ધારતા ને અફલ ક્રોધ બનાવતા,
ભગવતીના ક્રોધ ફલના વચન ખૂબ વિચારતા. ૩૧

ગુણ તણા અનુરાગથી બીજા જનો તે યોગિની,
કરતા સ્તુતિ ગુણ પામવાને તેમ સિદ્ધિ સાધ્યની;
સાધવાને કેઈ લોકો મિષ્ટ વચનો બોલતા,
બે પ્રસંગે યોગિરાજ વિશેષ સમતા ધારતા. ૩૨

ધ્રાણુથી શુભ ગંધ જાણી રાગ ધરતા અંધતા,
રતિ મોહ દ્વેષ દ્વેષ કેરો અંધ યોગી માનતા:
ઈષ્ટ રૂપે રાગ કરતાં અન્યમાં દ્વેષી થતાં,
માયાહિનો ક્રોધાહિનો યોગીશ અંધ ન ભૂલતા. ૩૩

સમતા ધરી ભદ્રા તનય પામ્યા નલિની ગુહમને,
તિમ સુકોશલ કીર્તિધર કેવલ લહી નિર્વાણને;
અંધકસૂરિના શિષ્ય પામે મુક્તિ જિનવર વીરની,
કલ્પ સૂત્ર વિષે ભણી ગંભીર વાણી કવિ તણી. ૩૪

અક્ષરાર્થ:--સ્હામો માણસ તિરસ્કારનાં વચનો બોલે
તો પણ જેનું મન જરા પણ હુલાતું નથી, તેમજ સ્તુતિના
કે ખુશામતનાં વચનો વડે જે ખુશી થતા નથી, તથા જે
યોગીશ્વર દુર્ગંધ વડે બાધા પામતા નથી (સુખ મયકોડતા
નથી કે નાક મરડતા નથી), તથા સુગંધી પદાર્થોની સુગંધ
-ખુશબો વડે રાજી થતા નથી, તથા સ્ત્રીનું સુંદર રૂપ દેખીને
રાગ ધરતા નથી, તથા મરેલા કૂતરાને જોઈને એટલે પશુ
વિગેરેનાં મૃત કલેવરોને જોઈને દ્વેષ પામતા નથી (અણુગમે
ધરતા નથી) એવા મધ્યસ્થપણુ વડે (અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પ્રસં-
ગોમાં સમદષ્ટિ વડે) શોભતા એવા કોઈ (વિરલા) યોગીશ્વર
જગતમાં જ્યવંત વર્તે છે. ૫

રૂપણાર્થ:--આ શ્લોકમાં અન્યકર્તા યોગીશ્વરોની અનુકૂળ
પદાર્થો પ્રત્યે તેમજ પ્રતિકૂળ પદાર્થો પ્રત્યે સમાન દષ્ટિ
હોય છે એમ જણાવે છે. તે આ પ્રમાણે-કોઈ માણસ

યોગીનો તિરસ્કાર કરે તો તે પ્રતિકૂળ ભાવ છે છતાં પણ તે તિરસ્કાર વચનોથી પોતે દુભાતા નથી, અને આક્રોશ ભરેલા વચનોથી વિપરીત યાદુ (મિષ્ટ-મીઠાં) વચનો છે. તે તેવાં કોઈનાં યાદુ વચનોથી એટલે પુશામતનાં વચનોથી આનંદ પામતા નથી, અને કોઈ વખાણુ-પ્રશંસા કરે તો પણ રાજી થતા નથી.

તથા દુર્ગંધ એ પ્રતિકૂળ પદાર્થ છે ને સુગંધ એ અનુકૂળ પદાર્થ છે, તો પણ એ બંને પદાર્થમાં સમદષ્ટિવાળા યોગીશ્વરો હોય છે, કારણ કે કોઈ દુર્ગંધવાળા પદાર્થની દુર્ગંધનો અનુભવ કરે તે વખતે તે યોગીશ્વર અરૂચિ ધરતા નથી, અને સુગંધમય પદાર્થની સુગંધનો અનુભવ કરે તે વખતે આનંદ પણ પામતા (રાજી થતા) નથી. અહિં ખાઈના પાણીનું દષ્ટાન્ત સમજવા યોગ્ય છે. તે દષ્ટાન્ત પ્રમાણે સુગંધ ને દુર્ગંધ એ વિચિત્ર પરિણામવાળા પુદ્ગલોનો જ સ્વભાવ છે, માટે વાસ્તવિક રીતે રાગ દ્વેષ કરવા લાયક નથી એમ વિચારી ઉત્તમ મુનિઓ સુગંધ ને દુર્ગંધ બંને પ્રત્યે સમાન દષ્ટિવાળા હોય છે.

તથા સ્ત્રીનું સુંદર સ્વરૂપ એ રાગ ઉત્પન્ન કરનાર છે, અને મરેલા કૂતરાનું મડદું દ્વેષ ઉત્પન્ન કરનાર વસ્તુ છે, તો પણ સમદષ્ટિવાળા મુનિવરો સ્ત્રીના સુંદર સ્વરૂપને જોઈ રાગ પામતા નથી, અને કૂતરાના મડદાને દેખી ખેદ પામતા નથી, પરંતુ સમતા ભાવને પોષવા માટે ભાવના ભાવે છે કે-હો જીવ! માલને તપાસ્યા વિના કૃત બારદાન જોઈને જ પુશ થવું એ મૂખાઈ છે, કારણ કે મૂઠ મનુષ્યો જે

સ્ત્રીના સુંદર રૂપને જોઈ મોહ પામે છે તે સ્ત્રી મળ મૂત્ર વિગેરે અપવિત્ર પદાર્થોથી ભરેલી કાયા રૂપ કોથળી છે, ચામડી એ પણ દુર્ગંધમય જ છે. સ્ત્રીના શરીરમાં વાસ્તવિક સુંદરતા કંઈ જ નથી, છતાં અજ્ઞાનતાના કારણે સુંદરતા લાગે છે, અને જે રાગ રાષે છે તે રાવણુની માફક દુર્ગતિમાં જ જાય છે. ભગવાન શ્રી નેમિનાથ જંબૂસ્વામી સ્થૂલિભદ્ર વિગેરે શીયળવંત વીર પુરૂષોનાં દૃષ્ટાંતો વિચારી વૈરાગ્ય ધારણ કરનાર જીવ જ જરૂર સદ્ગતિના સુખને પામે છે. એવી ભાવના ભાવવાવાળા ઉત્તમ મુનિવરો તે જ આ જગતમાં વિજયવંતા વર્તે છે. (નિર્ભયપણે વિચરે છે.)

બીજા અનુકૂળમાં રાગવાળા જીવો અને પ્રતિકૂળ પદાર્થમાં દ્વેષ ધરનારા જીવો વિષમ દૃષ્ટિવાળા હોવાથી તેઓ વિજયવંત કેમ હોઈ શકે? કારણ કે જેઓ પોતે જ મોહથી પરાભવ પામ્યા છે તે વિજયવંત ન જ ગણાય. એ પ્રમાણે ગ્રન્થકારે આ શ્લોકમાં સમદૃષ્ટિવાળા યોગીઓની પ્રશંસા કરીને સમતાનો મહિમા જણાવ્યો. અને સૂચના કરી કે-ભવ્ય જીવોએ આવા યોગીની માફક સમતામય જીવન ગુજારીને મુક્તિ સુખ મેળવવા, એમાં જ માનવ જન્મની ખરી સફલતા છે. કારણ કે જેઓ ગોલ્લઈઆ મહાજન જેવા અર્થ કામનો ઊભે પગે ત્યાગ કરીને મોક્ષના કારણ ભૂત પવિત્ર ધર્માનુષ્ઠાનને આરાધવામાં તલ્લીનતા ધારણ કરે છે, તે જ હૃદયના ખરા બાદશાહ કહેવાય છે. એમ ન કરે તો આડે પગે સ્ત્રી વિગેરેને છોડવા જ પડશે. આ બાબતમાં પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવ, અવંતીસુકુમાલ, કીર્તિધર, સુકોશલ મુનિ અને સ્કંધકસૂરિના શિષ્યોના દૃષ્ટાંતો વિચારવા. અને સમતા

विगेरे शुष्णेने धारण्य करवा, वधारवा, टकाववा, जेथी मुक्तिना
अव्याभाध सुभो थोडा कालमां न्दर मणी शके. ५

अचतरण्युः—हुवे समता योष्णा हीलवाणाने न् डोय
अे आशये योगीना हुदयनु (मुनिना हुदयनु) स्वइप अेटवे
उत्तम मुनिना मानसिक विचारो केवा डोय ? ते न्णुवे छे-

^५मित्रे ^७नंदति ^६नैव ^{१०}नैव ^{१०}पिशुने, ^६वैरातुरो ^{१२}जायते ।

^{१२}भोगे ^{१४}लुभ्यति ^{१३}नैव ^{१७}नैव ^{१५}तपसि, ^{१६}क्लेशं ^{१८}समालंबते ॥

^{१६}रत्ने ^{२१}रज्यति ^{२०}नैव ^{२४}नैव ^{२२}दृषदि ^{२३}प्रद्वेषमापद्यते ।

^१येषां ^२शुद्धहृदां ^३सदैव ^४हृदयं ^{२६}ते ^{२७}योगिनो ^{२८}योगिनः ॥ ६ ॥

नैव=नहिण, नथीण,

नंदति=आनंद पात्रे

रागी-राण थतुं

पिशुने=याडीयामां (निंदकने
दृष्णने)

वैरातुरो=द्वेषवाणे।

जायते=थाय

भोगे=भोगेमां; (भोगना साध-
नाने न्नेधने)

लुभ्यति=क्षोभ पाभतो

लोभातो (ललयातो।)

तपसि=तपश्चर्यामां

क्लेशं=क्षेक्ष, कंटाणे, भेद

समालंबते=पाभतुं, धरतुं

रत्ने=रत्नमां (ते न्नेधने)

रज्यति=राण थतुं, रागी णनतुं.

दृषदि=पत्थरमां

प्रद्वेषं=अत्यंत द्वेष अश्चि,
अप्रीति

आपद्यते=पाभतुं, करतुं, राभतुं.

येषां=ने (नेओना)

शुद्धहृदां=शुद्ध हुदयवाणाओना,
योष्णा हील वाणाओना

सदैव=हंभेशां

हृदयं=हुदय-मन

ते=ते

योगिनः=मुनिवरे।

योगिनः=वास्तविक योगीओ।

साया योगीओ छे.

નિર્મલ હૃદય છે જેમનું મન તેમનું ના હર્ષને,
ધરત દેખી મિત્રને તિમ ચાડિયાને જોઈને;
દ્વેષ ન ધરે ભોગ હેતુ જોઈ રાગી ના બને,
વિવિધ તપને સાધતા હીલમાં ન કંટાળે જરી. ૩

રત્ન નિરખી રાગ ન ધરે દ્વેષ પત્થર જોઈને,
તેજ મુનિઓ સત્ય યોગી જાણવા નમું તેમને;
ચરણ જીવનને ટકાવે એક સમતા ભાવના,
શુદ્ધ સંયમ પાલવાને રાખ મુનિ! એ ભાવના. ૩

મુનિરાજ ગજ સુકુમાલનો એ ભાવ જ્ઞાતાસૂત્રમાં,
પ્રભુએ કહ્યો હે સાધુઓ ! મન ભાવજે રહી રંગમાં;
હીક્ષા દિવસની રાતમાં સમતા પ્રભાવે તે મુણી,
કેવલી અંતગડ બની શિવ સંપદા પામ્યા ઘણી. ૩

અક્ષરાર્થ:—નિર્મળ મનવાળા એવા જે યોગીઓનું
હૃદય હંમેશાં મિત્રોને દેખીને આનંદ પામતું (રાજી થતું)
નથી જ, અને ચાડીયાઓને (નિંદકોને) દેખીને દ્વેષવાળું
પણ થતું નથી જ, તથા વિષયભોગનાં સાધનોમાં (સાધનો
જોઈને) લોભાતું નથી (એટલે તે સાધનો મેળવવાને લલ-
ચાતું નથી), તેમજ તપશ્ચર્યા કરવામાં જરા પણ ખેદ
પામતું નથી જ, તથા રત્ન વિગેરેમાં (મોહક પદાર્થોમાં)
રાગ ધરતું નથી, તેમ જ પત્થર વિગેરેમાં (અઙ્ગિવાળા
પદાર્થોમાં) દ્વેષ પણ ધારણ કરતું નથી જ, તે જ ઉત્તમ

મુનિઓ ખરેખરા સાચા યોગીઓ અથવા યોગીશ્વરો કહે-
વાય છે. ૬

રૂપણ્ઠાર્થ—ગયા પાંચમા શ્લોકમાં જેમ અનુકૂળ પ્રતિકૂળ ભાવોમાં ઉત્તમ મુનિઓની સમદૃષ્ટિ વર્ણવી છે તે જ પ્રમાણે આ શ્લોકમાં પણ તેવા ઉત્તમ મુનિઓની સમદૃષ્ટિ જૂઠ્ઠી રીતે વર્ણવે છે (જણાવે છે) તે આ પ્રમાણે-સો ટચના સોના જેવા અતિ નિર્મળ મનવાળા મુનિઓનું હૃદય ખેલાંના (ગૃહસ્થવાસ વખતના) મિત્રોને (દોસ્તદારોને) જોઈને રાગી બનતું નથી, એટલે ઉત્તમ મુનિવરોને મિત્રોના ઉપર રાગ ન જ હોય, અને ચાડિયા લોકને જોઈને તેમની ઉપર દ્વેષ પણ ન હોય. તથા લોગનાં સાધનો દેખવામાં આવે તો પણ “ મારી પાસે આ હોય તો સારૂ ” એવી ભાવના બીલકુલ થાય જ નહિં. તેમ લોગથી વિરૂદ્ધ જે તપશ્ચર્યા તે કરવામાં ઉત્તમ મુનિઓ કદી પણ થાકે જ નહિં. જો થાકે તો જાણવું કે તેઓ તપશ્ચર્યાનો પ્રભાવ સમજ્યા જ નથી, કારણ કે સંયમમાં દૃઢ કરનાર અને જ્ઞાનાદિ ગુણોને પમાડનાર એવા ગુરૂકુલ વાસને સેવનારા ધન્યવાદને પાત્ર (દેવા લાયક, પ્રશંસા કરવા લાયક) પવિત્ર મુનિઓના ભલાની ખાતર શ્રી તીર્થંકર દેવે કહ્યું છે કે-

અણાહારી પદની (મોક્ષ પદની) વાનકી જેવું તપ છે, વિકારી ઇન્દ્રિયો લોગનાં નવાં નવાં સાધનો મેળવવા માટે જે તોફાન કરી રહી છે તેને વશ કરવાનું પરમ સાધન તપ છે. દેવાધિષ્ઠિત પરમારાધ્ય સર્વાનુયોગમય શ્રી ભગવતી સૂત્ર વિગેરે પવિત્ર આગમોમાં પણ તપશ્ચર્યાને સંયમની

આરાધનામાં અપૂર્વ મદદગાર જાણીને “સંજમેણ તવસા અપ્પાણં ભાવેમાણે વિહરદ્-સંયમ અને તપ વડે આત્માને ભાવતા છતાં (ઉત્તમ મુનિઓ) વિચરે છે (આત્મહિતમાં પ્રવર્તે છે)” એવાં પદો ગણધર શ્રીસુધર્માસ્વામી વિગેરે સૂત્રકાર ભગવંતોએ કહ્યાં છે, માટે જ શ્રી જ્ઞાતા સૂત્રમાં ગજસુકુમાલના અધિકારમાં તેનું (તપશ્ચર્યાનું) અને શ્રી અંતગદદશાંગ સૂત્રમાં સિંહ નિષ્ક્રીડિત વિગેરે તપનું અને શ્રી અનુત્તરોપપાતિ સૂત્રમાં ધન્ય મુનિના તપનું વર્ણન કર્યું છે. વળી અપેક્ષાએ તપશ્ચર્યાનો અન્તર્ભાવ (સમાવેશ) સંયમમાં થઈ શકે છે. તેથી સંજમેણ તવસા અપ્પાણં ઇત્યાદિ આ સૂત્રમાં તવસા પદ ન હોય તો પણ ચાલી શકે એમ કદાચ વિચાર આવે તો પણ સમજવું જોઈ એ કે તવસા પદ કહ્યું છે તેનું કારણ શ્રી ભગવતી સૂત્રની ટીકામાં નવાંગી વૃત્તિ કારક અને પ્રગટ પ્રભાવી શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથને પ્રગટ કરનાર આચાર્ય શ્રી અભયદેવ સૂરીશ્વરજી મહારાજે કહ્યું છે કે સંયમને મદદગાર અનેક કારણોમાં તપ એ મુખ્ય કારણ છે એમ જણાવવા માટે તવસા એ તપ પદનું સંયમ પદથી અલગ કથન કર્યું છે.

વળી ખીજી વાત એ સમજવાની છે કે પરમારાધ્ય સુગૃહીત નામધેય પરમ પૂજ્ય શ્રી તીર્થંકર ભગવંતો “આ ભવમાં જ હું સુકિતપદ જરૂર પામીશ” એમ જાણે છે છતાં શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુએ સંવત્સરી (એક વર્ષ સુધીનો) તપ કર્યો, અને ખીજા તીર્થંકરાદિ મહાપુરૂષોએ ઉત્કૃષ્ટ આઠ આઠ મહિના સુધીનો તપ કર્યો. અને શ્રી

વીર પ્રભુએ છ છ માસનો તપ કર્યો, તો આપણી મુક્તિ કેટલામા ભવે થશે ? તે નહિ જાણનારા આપણા જેવા જીવોએ તો તપશ્ચર્યા જરૂર કરવી જ નેમજીએ. આ કહેલ તપની ધીના પૂજ્ય શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામિજીએ શ્રી આવશ્યક સૂત્રની નિર્યુક્તિમાં વિસ્તારથી સમજાવી છે.

તથા અધ્યવસાય પ્રમાણે બદ્ધ સ્પૃષ્ટ નિધત્ત અવસ્થામાં કર્મો જેમ સમયે સમયે બંધાય છે તેમ કોઈ વખત નિકાચિત અવસ્થાવાળાં કર્મો પણ બંધાય છે, ને તે નિકાચિત કર્મોનો નાશ પણ તપશ્ચર્યાથી જ થઈ શકે છે.

તથા એ તપના બાહ્યતપ અને અભ્યન્તર તપ એવા બે ભેદ છે. જેમાં અનશન-બિનોદરિકા-વૃત્તિસંક્ષેપ-રસત્યાગ-કાય કલેશ-ને સંતીનતા એ ૬ પ્રકારનો બાહ્ય તપ છે. અને પ્રાર્યાશ્ચિત્ત-વિનય-વૈયાવૃત્ય-સ્વાધ્યાય-ધ્યાન ને કાર્યો-ત્સર્ગ એ ૬ પ્રકારનો અભ્યન્તર તપ છે. આ તપથી મુશ્કેલી ભરેલા કાર્યો પણ સાધી સકાય છે. તથા સુવર્ણ પુરૂષાદિ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. વગી અભ્યન્તર તપના છ ભેદ-માનો જે ધ્યાન તપ છે તે એક ધ્યાન તપના પ્રભાવે સ્વગાં-દિકની ઋદ્ધિઓ પણ મળે છે (૧) ઈલાચી કુંવરે ઉપશમ વિવેક સંવર એ ત્રણ પદના ધ્યાન રૂપ વજ્રથી પાપ કર્મ રૂપ પર્વતને લેદીને આઠમા દેવલોકની (સહસ્રાર દેવલોકની) ઋદ્ધિ મેળવી. (૨) તપથી ભયંકર રોગનો પણ નાશ થાય છે. બુઓ આયંબિલ તપના પ્રભાવે શ્રીપાલ રાજાનો કોઈ રોગ નાશ પામ્યો. (૩) બ્રાહ્મણુ સ્ત્રી બાલક ગાય એમ ચારની હૃત્યાઓ કરનાર (જાન લેનાર-મારનાર) ૬૯ પ્રહારી

પણ તપના પ્રભાવથી જ દેવલોકમાં ગયો. (૪) વિઘ્નેનો નાશ પણ તપથી કરી શકાય છે. જુઓ-દ્વારિકા નગરીમાં જ્યાં સુધી આયંબિલનો તપ ચાલુ રહ્યો ત્યાં સુધી દ્વૈપાયન દેવ નગરી બાળી શક્યો નહિ (૫) ઇષ્ટ અર્થની સિદ્ધિ પણ તપથી જ થઈ શકે છે. જુઓ ચક્રવર્તીઓ પણ તમિસ્ત્રા ગુફાના અને ખંડપ્રપાત ગુફાના દેવોને આરાધવાને અને માગધ વરદામ પ્રભાસ એ ત્રણ તીર્થોના ત્રણ દેવને આરાધવા માટે, રાજ્યાભિષેકના પ્રસંગ માટે, નવ નિધિઓના એક દેવને આરાધવા, ગંગા સિંધુ દેવીને આરાધવા અને રાજ્યની અધિષ્ટાયક દેવીને આરાધવા માટે, વિગેરે જરૂરી પ્રસંગોમાં બધા મલીને ૧૩ અકૃમ તપ કરે છે. અને છ ખંડ પૃથ્વીના માલીક બને છે.

આકરં તપ કરવાથી જ શ્રીવીરપ્રભુ, દૃઢપ્રહારી, બાહુબલી, બલભદ્રમુનિ, નંદિષેણુ, ઢંઢણુ ઋષિ, ગજસુકુમાલ, આણંદ શ્રાવક, સુંદરી વિગેરેને ઇંદ્રાદિક ઉત્તમ દેવો પણ નમસ્કાર પ્રશંસા કરે છે. દીક્ષાના નિમિત્તે બાહુબલિની ખડેન સુંદરીએ તપ કર્યો, તપથી જ નંદિષેણુને અદ્ભુત રૂપ મળ્યું, સનત્કુમાર ચક્રવર્તીને બાહ્ય રોગ શમાવવાની લાગિષ મળી હતી. વળી તપસ્વીના વસ્ત્રાદિના સ્પર્શથી (તે અડકવાથી) પણ તાવ વિગેરે રોગો જાય છે એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. જુઓ-ગોપગિરિ (ગ્વાલિઅર) ના આમ રાજાનો એકાંતરીયો તાવ શ્રી બપ્પલદ્મસૂરિને વંદન કરતાં વસ્ત્ર અડવાથી ઉતરી ગયો. તપસ્વીના મૂત્રથી લોખંડ પણ મુવર્ણ બને છે.

બુઝો-નાગાર્જુન યોગીએ કેટિવેધ રસસિદ્ધિને મહા મુશ્કેલીથી મેળવ્યા બાદ રાવળ લાખણસિંહની મારફત ગુરૂશ્રી પાદલિપ્તસૂરિની ઉપર તે રસ ઠીબમાં ભરી ભેટ મોકલાવ્યો, ઠીબમાંથી તે રસને ગુરૂએ જમીન પર ઢોળી નાખ્યો, અને તે ખાલી ઠીબમાં ગુરૂએ મૂત્ર ભરીને રાવળને કહ્યું કે આ નાગાર્જુનને આપજો. તે ઠીબ રાવળે નાગાર્જુનને આપી, અને મૂત્રથી ભરેલી બાણી ક્રોધ ચઢવાથી લોખંડની શિલાએ ઉપર પછાડી, તેથી મૂત્રનાં ઠીપાં જે જે શિલા ઉપર પડ્યાં તે બધી શિલાઓ સોનું બની ગઈ. આ બનાવ જોઈ નાગાર્જુનનો ક્રોધ શાન્ત થયો, માન ગળી ગયું અને આશ્ચર્ય પામી ગુરૂના પગે પડી અપરાધ ખમાવી વંદના કરી. વળી તપસ્વીનો અંગુઠો અડનાથી પણ વસ્તુ અક્ષય બને છે.

બુઝો-શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ ખીરના પાત્રામાં અંગુઠો રાખીને થોડી ખીરથી પણ ૧૫૦૩ તાપસોને પારણું કરાવ્યું. આ તપના સંબંધમાં ભવ્ય જીવો આ પ્રમાણે નિર્મલ ભાવના ભાવે છે કે હે જીવ! ચિત્તરૂપી કરંડિયામાં રાગ દ્વેષ વિગેરે અંતરંગ શત્રુઓ રૂપો સર્પો રહ્યા છે. તે સર્પો મહોન્મત્ત થઈને તને કનડગત કરી રહ્યા છે તેઓને મળતો આહાર અટકાવીએ, એટલે જો તું તપ કરે અને એ રીતે તેમને આહાર અટકાવી દે, તોજ તે કનડગત કરતા બંધ થાય. એટલે તપથી તૃષ્ણા ઘટે છે, અને અંતરંગ શત્રુઓને જીતી શકાય છે. એમ સમજીને તારે જરૂર યથાશક્તિ તપ કરવો જોઈએ. તથા લોહચુંબકથી જેમ લોહાનું આકર્ષણ (ખેંચાણ) થાય છે, તેવી રીતે તપના પ્રભાવથી દેવો પણ આકર્ષાય છે, મદદ કરે છે. બુઝો-હરિકેશને અને બલમુનિને દેવોએ

સહાય કરી છે. જ્યાં સુધી આ દેહ રૂપી કિલ્લામાં વધારે અન્નપાણી દાખલ થાય છે, ત્યાં સુધી ભયંકર કર્મો રૂપી ચોરો શરીર રૂપી કિલ્લામાંથી ખૂદાર નીકળતા નથી. કારણ કે ત્યાં (કિલ્લામાં) તેમને પૂરેપૂરો ખોરાક મળે છે, એટલે કર્મોની પીડા રૂપી ભાવ રોગને દૂર કરવાને દવા જેવું તપ છે. આહારને અટકાવવા રૂપ તપથી કર્મ રૂપી ચોરોના ભુલમો ટાળી શકાય છે. આ પ્રસંગે યાદ રાખવું જોઈએ કે વિના કારણે હદ ઉપરાંત વિગઈ વિગેરે પદાર્થોને વારંવાર વાપરવાથી (ખાવાથી) રોગાદિ શત્રુઓનો ઉપદ્રવ ખાનારને સહન કરવો પડે છે. આ ખાખતમાં શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કહ્યું છે કે હદ ઉપરાંત વિના કારણે ચીકાથ વાળા પદાર્થો ન જ ખાવા જોઈએ. કારણ કે ખાય તો ઉન્માદ વધે. જેથી કામ-દેવ ખાનારા જીવોને વિવિધ ઉપદ્રવ કરે છે. અહીં દૃષ્ટાંત એ છે કે જેમ પક્ષિઓ સ્વાદિષ્ટ ફળને ચાંચ મારી પીડે છે, તેમ સ્નિગ્ધાહાર વાપરનારને રોગાદિ શત્રુઓ પીડે છે. વળી પ્રમાદને દૂર કરવાના ઈરાદાથી, અને મનની સ્થિરતા પૂર્વક સ્વાધ્યાય કરવાના મુદ્દાથી ભવ્ય જીવોએ ઊણોદરિકા તપ પણ જરૂર કરવો જોઈએ. તપનો અર્પૂર્વ મહિમા એવો છે કે જેમ પવનથી શેરી સાફ થાય છે, પાણીથી શરીર વાસણ ચોખ્ખાં બને છે, તેમ નિયાણાને ત્યાગ કરી વિધિપૂર્વક જ્ઞાન-ક્રમા સહિત સાધેલા તપથી જીવ પણ જરૂર નિર્મલ બને છે. જેમ અગ્નિથી સોનું ચોખ્ખું બને, તેમ તપ રૂપ અગ્નિથી કર્મ રૂપ મેલથી મેલો બનેલો જીવ પણ ચોખ્ખો બને છે. જેમ સોનાને કુલડીમાં નાંખી અગ્નિ સળગાવી ફૂંકીએ, તો તે સાફ થઈ ચક્રવ્યકાટ મારે છે, તેમ શરીર રૂપી

કુલ્લડીમાં રહેલા જીવ રૂપી સોનાને નિર્મલ-સતેજ બનાવવા માટે તપ રૂપ અગ્નિ સળગાવી જ્ઞાન રૂપ પવન નાખવો જોઈએ. જીવ રૂપી સોનું પૂર્વે ખાંધેલા અને સમયે સમયે નવીન બંધાતા કર્મો રૂપી માટીમાં ભળ્યું છે, છતાં તપશ્ચર્યા રૂપી અગ્નિના તાપથી માટી દૂર થઈ શકે છે ત્યારે જીવની કેવલ-જ્ઞાન રૂપી ક્રાંતિ બહુજ ઝળકી ઉઠે છે. ધગધગતો અગ્નિજેમ ઘણાં લાકડાંને પણ ક્ષણ વારમાં બાળે, તેમ ઘણી જન્મ-પરંપરામાં ખાંધેલા પાપોને પણ તપથી જલદી બાળી શકાય છે.

વળી દુર્ગંધમય આ અસાર શરીર પણ તપશ્ચર્યા કરવાથી જ ઉત્તમ અને સફલ ગણાય છે, તપથી શરીર સૂકાય એ તો શરીરનો સ્વભાવ છે પણ સૂકાવાના ભયે તપ ન કરવું એ અજ્ઞાન છે, કારણ કે જો તપથી શરીર નહિં સૂકાય તો પણ પ્રાયે રોગથી તો સૂકાવાનું છે જ. વળી અહીં જ શુદ્ધ તપ થઈ શકે છે, માટે મનુષ્ય ભવ ઉત્તમ કહ્યો છે. એમ સમજવું જોઈએ.

વળી તપ કરવો તે પણ આર્ત્તધ્યાન ન થાય, અને બીજા સંયમ યોગોમાં શિથિલતા ન આવે એ રીતે કરવો જોઈએ. તેમજ બીજાં આવશ્યક ધર્માનુષ્ઠાનોમાં વ્યાધાત ન પહોંચે (અન્તરાય ન પાડે) એવો તપ કરવો. તથા તપ કીર્તિના^૧ ધનની કે પુત્રાદિકની ઇચ્છાએ કે ચક્રવર્ત્યાદિકની ઋદ્ધિ પામવાની ઇચ્છાએ ન કરવો, પરન્તુ કર્મની નિર્જરા થવાના ઉદ્દેશથી કરવો, અને શ્રદ્ધા સહિત જ્ઞાન તથા વિવે-

૧. સાંસારિક પદાર્થોની ઇચ્છા રાખીને તપ કરનાર જીવો તેના સંપૂર્ણ ફલને પામી શકતા નથી.

કથી કરવો. અહીં વિરોધિ દૃષ્ટાંત એ છે કે-તામલિ તાપસે ૬૦ હજાર વર્ષો સુધી આકરો તપ કર્યો. પરન્તુ શ્રદ્ધા સહિત જ્ઞાન અને વિવેકની ખામીને લઇને મુક્તિમાં ન ગયો, માત્ર ઇશાન કદપનો ઇન્દ્ર થયો. તામલિ તાપસે કરેલ તપના જેવા તપથી સાત જ્ઞાની તપસ્વીઓ મોક્ષે જાય. છતાં શ્રદ્ધાહિ સહિત તામલિ પોતે પણ મોક્ષે ન ગયો. અને એવા વિવેકના અભાવે જે કર્મો ખપાવતાં નારકી જીવોને કોડા વર્ષો જેટલો વખત લાગે તે જ કર્મો વિવેકી જીવ નવકારસી ઉપવાસ છઠ્ઠ જેવા અદ્વૈત તપથી એક મહુર્તાદિમાં ખપાવે છે.

તથા જોજન કરવામાં બે ઘડીનો ટાઈમ ગણતાં હંમેશાં એકાસણું કરનારને મહિનામાં ૨૯ ઉપવાસનો લાભ થાય છે. રાત્રે અઉવિહાર માત્ર કરનારને મહિને ૧૫ ઉપવાસનો લાભ થાય છે. માટે જ દુર્લભ મનુષ્ય ભવને સફળ કરવાના ઇરાદાવાળા ઉત્તમ મુનિઓ તપશ્ચર્યાથી ખેદ પામતા નથી, અને જેમ વૈદુર્યરત્ને જડેલી (નીલમની) થાળીમાં સૂખડનાં લાકડાં સળગાવી તલનો ખોળ રાંધનાર મનુષ્ય મૂર્ખ (નિર્ભાગી) ગણાય, વળી આકડો વાવવાને માટે સોનાના હળથી જમીન ખેડનારો માણસ પણ મૂર્ખ ગણાય અને કોદરના ખેતરને ખચાવવા કપૂરના છોડવા કાપી વાડ કરનારો માણસ પણ મૂર્ખ ગણાય, તેમ કર્મભૂમિ આદિ આત્મ હિતકર ઉત્તમ સાધનોને ખામીને પણ જે તપ ન કરે તે તે પણ નિર્ભાગી જ ગણાય, એવા ઇરાદાથી પણ મુનિવરો તપ કરવાથી કંટાળતા નથી. એવા પવિત્ર મુનિઓની આગળ એક બાજુ રત્નનો ઢગલો હોય ને બીજી

ખાણુ પત્થરનો ઢગલો હોય તો તેવા પ્રસંગમાં રત્નનો ઢગલો જોઈને તેમને રાગ થતો નથી અને પત્થરનો ઢગલો જોઈને ખેદ પણ થતો નથી, એવો સમભાવ હૃદય ચોખ્ખું હોય તો જ ઝળકી ઉઠે છે, માટે જ એવા હૃદયની નિર્મળ દશાને પામેલા પુણ્યાત્માઓ જ ખરેખરા યોગીઓ કહેવાય. હે જીવ ! આવો સમતાભાવ મેળવવાને તું ક્યારે પ્રયત્ન કરીશ ? ૬

અવતરણ—હવે પૂર્વ કહ્યા મુજબ સાત્ત્વિક હૃદયની પવિત્ર ખાદશાહી રૂપ ગુણને ધારણ કરનાર મુનિઓ જ કામદંવને થકવે છે (જીતે છે) તે આ શ્લોકમાં જણાવે છે અથવા કામવાસનાને દૂર કરવાનો ઉપાય જણાવે છે—

સૌન્દર્યૈકનિધેઃ^૨ કલાકુલવિધેર્લાવણ્યપાથોનિધેઃ^૩ ।

પીનોત્તુંગપયોધરાલસગતેઃ^૪, પાતાલકન્યાકૃતેઃ^૫ ॥

કાન્તાયા^૬ નવયૌવનાંચિતતનોર્યૈરુજ્જિતઃ^૭ સંગમઃ^૮ ।

૧૨ સમ્યગ્માનસગોચરે^{૧૬} ચરતિ^{૧૫} કિં, તેષાં^{૧૧} હતાશઃ^{૧૩} સ્મરઃ^{૧૪} ॥૭॥

સૌન્દર્ય=મુંદરતાનો

પકનિધેઃ=અદ્વિતીય (અપૂર્વ)

ભંડાર

કલા=કળાઓનો

કુલ=સમૂહ, સમુદાય જાણવામાં

વિધેઃ=બ્રહ્મ। સરખી

લાવણ્ય=શાવણ્ય, કાન્તિનો

પાથોનિધેઃ=સમુદ્ર (જેવી)

પીન=પુષ્ટ (અને)

ઉત્તુંગ=ઉંચાં

પયોધર=સ્તનોવાડે

અલસ=મંદ (ધીમી)

ગતે: = ગતી છે જોણીની; ચાલ-
નારી.

પાતાલકન્યા = નાગકન્યાના
સરખી

આકૃતે: = સુંદર આકારવાળી

કાન્તાયા: = સ્ત્રીને

નવયૌવનાંચિત = નવા યૌવનવાળા

તનો: = શરીરવાળી, દેહને ધારણ
કરનારી (ખીલેલા શરીરવાળી)

ચૈ: = જે મુનિઓએ

ઉચ્ચિત્ત: = ત્યાગ કર્યો, તજ્યો;
છોડ્યો.

સંગમ: = સહવાસ. સંગ, સોખલ,
પ્રેમ, આસક્તિ, પરિચય

સમ્યગ્ = સારી રીતે, નિર્મલ, સ્વ-
ચ્છ, ચોખ્ખા

માનસગોચરે = મનની અંદર,
હૃદયમાં

ચરતિ = ફરી શકે

કિં = થું

તેષાં = તે મુનિવરોના

હતાશ: = દુઃખાયલી આશાવાળો,
નિર્ભાગી, નિરાશ

સ્મર: = કામદેવ, ભોગતૃષ્ણા, કામ-
વાસના

સૌંદર્યના ઉત્તમ નિધાન સમાન નારી જે હતી,
ગણને કલાના જાણવામાં જેહ બ્રહ્મા સમ હતી;
લાવણ્યના સાગર સમી ને પુષ્ટ ઉંચા સ્તન તણા,
ભારે કરી ધીમી ચલાંતી ચિત્ત હરતી કામીના. ૩૮

દેખાવ માંહે નાગકન્યા જેહવી જે લાગતી,
ઉગતી જીવાની જેહમાં તેવા શરીરે દીપતી:
સંગ તે વર ભામિનીનો પરિહર્યો છે જેમણે,
દીન કામ કેમ ફરી શકેજ? વિષે સુજનના ચિત્તને. ૩૯

સુંદર અને સ્વાધીન બહાલા ભોગ સાધન જે તજે,
તેજ ત્યાગી જેમ સ્થૂલિભદ્ર પ્રિય ભોગો તજે;

વેશ્યા હતી સુંદર ધણી સઘલી કલાને જાણતી,
ભર જીવાન છતાંય તેમાં પ્રેમ ન ધર્યો પણ રતિ. ૪૦.

ચોરાશી ચોરીસી સુધી મુનિ નામ ટકશે શીલથી,
વસ્તુ સ્વરૂપ સમજી તજતા નવિ ઠગાએ ભોગથી;
મુંબઘગરા મુનિરાજ આશાની ગુલામી નહિ કરે,
સર્વ જીવો દાસ થઈને તેમને વંદન કરે. ૪૧

અક્ષરાર્થ:—સૌન્દર્યના અપૂર્વ ભંડાર જેવી, કળાઓના સમૂહને જાણવામાં બ્રહ્મા જેવી, લાવણ્યના સમુદ્ર સરખી, પુષ્ટ અને ઉંચાં સ્તનોના ભારથી મંદ મંદ ગતિ કરનારી, નાગ કન્યા જેવા સુંદર આકારવાળી, અને નવી જીવાની વડે ખીલેલા શરીરવાળી એવી સ્ત્રીનો સમાગમ-સંગ (પરિચય, સહવાસ) જેઓએ પૂરેપૂરી સમજણ પૂર્વક તજ્યો છે તેવા મુનિઓના મનની અંદર નિરાશ (ઉદાસ) થયેલો એવો કામદેવ શું કરી શકે ? (એટલે તેવા મુનિઓના મનમાં વિષય તૃણા વર્તતી જ નથી) ૭

રૂપબદ્ધ—આ શ્લોકમાં ગ્રન્થકારે અપૂર્વ ધીના એ જાણાવી છે કે જેમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું રાજા વિગેરે દાનવીર, શ્રી શાન્તિનાથ શ્રી મહાવીર સ્વામી વિગેરે તપવીર, શ્રી રામ વિગેરે સુદ્ધ વીર પુરૂષો કહ્યા છે તેમ કામદેવને થકવનારા શ્રી જંબુસ્વામી આદિ શીલવીર પુરૂષો શ્રી જ્ઞાન શાસનમાં ઘણા થઈ ગયા છે, તેઓની ભાવના વચનો અને કાર્યો સાંભળવાથી અને તે પ્રમાણે વર્તન રાખવાથી (અમલમાં

મૂકવાથી) જરૂર શીલવીર પણ મેળવી શકાય છે. ખરાબ રૂપ વાળી સ્ત્રીઓને છોડનારા દુનિયામાં ઘણાએ દેખાય છે, તેમ જ જે સ્ત્રીઓ કળા કુશળ નથી (અભણ છે), વિશિષ્ટ લાવણ્યવાળી નથી, જીવાનીવાળી નથી, સુંદર રૂપવાળી નથી, એવી સ્ત્રીઓને છોડનારા તો હજારો પુરૂષો દેખાય છે, જીવો દુનિયામાં કેરડાનાં ને લીંબડાનાં ઝાડ ઓછાં હોય છે ? ના. ઓછાં તો કપૂરનાં ને ચંદનનાં ઝાડ હોય છે, તથા પશુઓમાં ગધેડા ને ઉંટની ખામી છે ? ના, ખામી તો યુદ્ધમાં જીત આપનારા ઉત્તમ ઘોડા અને હાથીઓની જ હોય છે, તેમ અસુંદર સ્ત્રીઓને છોડનારાઓની ખામી નથી, ખામી (ઓછાશ) તો સાચા વૈરાગ્ય લાવથી ઉત્તમ રૂપવતી સ્ત્રીઓને છોડનારા શીલ વીર પુરૂષોની જ હોય છે, માટે જે સ્ત્રીઓ કળા કુશળ છે (ભણેલી ગણેલી છે), પુષ્ટ અને ઉંચા સ્તનોના ભારથી મંદ મંદ ગતિએ ચાલનારી છે, દેખાવમાં નાગ કન્યા સરખી સુંદર છે, જેણીના દરેક અવયવોમાં નવજીવાની ખીલી રહી છે, એવી સ્ત્રીઓને પણ નરકના માર્ગની દીવડી સરખી ગણીને જેઓએ તણ દીધી છે, અને જે પૂજ્ય પુરૂષો તેવી સ્ત્રીઓનો મનમાં વિચાર સરખો પણ કરતા નથી, નથી તેવાં વચન બોલતા કે નથી તેવી ક્રિયા કરતા, અને ખાત્રી પૂર્વક એમજ સમજે છે કે જે ખાવાથી તો એક જ વાર માણસનું મરણ થાય પરંતુ વિષયોનો તો વિચાર (ચિંતવના) માત્ર પણ અનેક ભવો સુધીના (ઘણી વાર) મરણ આપનારો છે. ધન્ય છે બાળ પ્રહાર્યારી શ્રી અરિષ્ટ નેમિનાથ ભગવંતને કે જેમણે નવ ભવના પ્રેમવાળી રાજમતીનો પણ ત્યાગ કર્યો, (આ

શ્લોકમાં કહેલાં બધાં વિશેષણો રાજમતીમાં ઘટી શકે છે). અને માતા શીવાદેવીને પ્રભુએ એ જ જવાબ આપ્યો કે ભલે તને પુત્ર વધુ (પુત્રની સ્ત્રી) જોવાની લાલસા હોય પરન્તુ દુર્ગાંધ મય સાત ધાતુ વિગેરે અશુચિ પદાર્થોની અપવિત્ર કોથળી સરખી સ્ત્રીના શરીરમાં ડાહ્યા પુરૂષે રાગ ન જ કરવો જોઈએ આ સ્ત્રી અને મુક્તિ રૂપી સ્ત્રીમાં ઘણો જ તફાવત છે. મુક્તિ રૂપી સ્ત્રી અપવિત્ર પદાર્થોથી ભરેલી નથી, રાગી ઉપર વિરાગી નથી, પણ વિરાગીની (સાંસારિક પદાર્થોનો મોહ છોડનારા જીવોની) ઉપર રાગ રાખનારી છે, અને મનુષ્ય સ્ત્રી તો રાગી પુરૂષની ઉપર પણ સ્વાર્થ સર્ચા બાદ તાત્વિક રાગ રાખનારી નથી જ, સ્વાર્થી રાગવાળી હોય છે, ને કોઈ તો બિચકુલ વિરાગી (પતિની ઉપર અરૂચિ, કંટાળો ધારણ કરનારી) હોય છે. માટે મુક્તિ સ્ત્રી એ જ ઉત્તમ હોવાથી તેના પ્રત્યે મારો અધિક રાગ છે. દુનિયાના મૂઠ જીવો આ સ્ત્રીથી ભલે આનંદ માને પણ તે ખરો આનંદ છે જ નહિ. એ આનંદ તો ક્ષણિક રાજસી આનંદ છે, ખરો સાદિ અનન્ત સાત્વિક આનંદ તો મુક્તિ સ્ત્રીનો જ છે, માટે હું તો તેવી મુક્તિ સ્ત્રીને જ ચાહું છું.

વળી એવી જ ઉત્તમ લાવનાથી આઠ સ્ત્રીઓને તજનાર શ્રી જંબુસ્વામી તથા વેશ્યાને પ્રતિબોધનાર શ્રી સ્યુલિભદ્ર વિગેરે શીલવીર પુરૂષોને જોઈને કામદેવ પણ થાકી ગયો, તેણે (કામદેવે) તો બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહાદેવના જેવા ગણીને ચળાયમાન કરવાને ઘણાંએ પ્રયત્ન કર્યો પણ તે બધાંએ

પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયો. આવા પ્રકારના શીલ વીર પુરૂષો જ કામદેવને થકવી શકે છે. એટલે મન વચન કાયઁએ અખંડ શીલ વ્રત પાળી શકે છે. પરમ પુરૂષે મત્તી શકે એવા શ્રી જ્ઞાનશાસનમાં જ આવા મહા પુરૂષો જ્યવંતા વર્તે છે માટે જ મહર્ષી લગવંતેએ મજબૂત ભીંત પાયા ને પાટડા વાળું જૈન શાસન કહ્યું છે કે જેમાં અઠાર દૂષણ રહિત શ્રી વીતરાગ દેવ પાયા (મૂળ) સમાન છે. મહાવ્રતધારી ધર્મશ શુદ્ધ પ્રરૂપક સત્યાવીસ ગુણોથી શોભાયમાન મુનિવરો ભીંત સમાન છે. પવિત્ર દર્શન જ્ઞાન આરિત્રની આરાધના રૂપ મોક્ષ માર્ગ વિગેરે પદાર્થોના સ્વરૂપ વાળું કષ્ટ છેદ તાપ રૂપ ત્રિપુટી શુદ્ધ ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાન પાટડા સમાન છે. આ વાક્યોનું તાત્પર્ય એ છે કે શ્રી વીતરાગ પરમાત્મા સ્ત્રી વિગેરે રાગના સાધનોનો સર્વથા સંગ કરતા નથી, માટે તેમનામાં લગાર પણ રાગ હોઈ શકે જ નહી. તે પ્રભુ દેવ શસ્ત્ર વિગેરે દ્વેષના સાધનો પણ રાખતા નથી, એથી દ્વેષ વિનાના છે એમ સાબીત થાય છે. તથા હાથમાં રહેલા આમળાની માફક ત્રણે લોકના અને અલોકના સંપૂર્ણ દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયોની ત્રણે કાલની તમામ સ્પષ્ટ બીનાને બાણુનાર સદા ધ્યેય શ્રી વીતરાગ પ્રભુ દેવમાં અજ્ઞાનને અંશ પણ કેમ માની શકાય ? એટલે ન જ માની શકાય. લગવંતે કહેલી ત્રિપદી રૂપ તરંગિણી (નદી) ના ઝરણાં જેવા વિશાલ પ્રમાણવાલા પવિત્ર આગમો જો કે પડતો કાલ વિગેરે કારણોને લઈને તથા ભૂતકાલમાં થયેલા વિવિધ આક્રમણોથી અત્યારે બહુ જ ટુંકા સ્વરૂપમાં હયાત છે. એટલે બાર વર્ષના દુકાલ વિગેરે કારણોને લઈને આગમોની

વાચનાદિ પ્રવૃત્તિ મંદ પડી ગઈ. તેથી તે દષ્ટિવાદ વિગેરે વિશાલ આગમોનો ઘણો ભાગ વિચ્છેદ પામ્યો. કે જે આગમોમાં છ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવ કર્મવાદ પરમાણુવાદ આત્મવાદ વિગેરે અપૂર્વ તત્ત્વજ્ઞાન ભર્યું હતું. (એમ નંદી સૂત્રમાં કહેલી પૂર્વોની ખીના ઉપરથી બાણી શકાય છે.) છતાં હાલના મોજૂદ આગમો જોતાં પણ નિર્ણય ધઈ શકે છે. કર્મવાદ પરમાણુવાદ આત્માની સ્વભાવ વિભાવ દશ્યાની ખીનાનું અપૂર્વ વર્ણન જેવું જૈનાગમમાં છે તેવું વેદ પુરાણુ કુરાન બાઈબલ આદિ કોઈ પણ સ્થળે નથી એમ અનુભવ સિદ્ધ છે. (આ સંબંધિ વિશેષ ખીના લોક પ્રકાશ વિસ્તારાર્થની પ્રસ્તાવનાથી બાણુવી), પૌદ્ગલિક શબ્દની અલાંકિક શક્તિ, પાણીનો વાતયોત્તિ સ્વભાવ, નિગોદનું સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ વિગેરે પદાર્થોનું સ્પષ્ટ સ્વરૂપ જણાવવાને શ્રી જૈનેન્દ્રાગમો જ સમર્થ છે. એ રીતે શ્રદ્ધા ચારિત્ર સહિત તત્ત્વજ્ઞાન રૂપ ધર્મ પાટડા જેવો છે, એમ પાયો ભીંત અને પાટડા મજબૂત હોવાથી દઢ મહેલ સરખું શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસન જયવંત વર્તે છે. આવા જૈનેન્દ્ર શાસનના નાયક વીતરાગ દેવ કયાં ? અને પાર્વતી લક્ષ્મી આદિ રાગનાં સાધનવાળા, શસ્ત્ર આદિ દ્રેષનાં સાધનવાળા, અને અજ્ઞાનના ચિન્હરૂપ જપમાળા વિગેરે રાખનારા શંકર આદિ દેવ કયાં ? પાયામાં ધૂળ હોય તો મહેલનું શું થાય ? (અર્થાત જે શાસન ધર્મના દેવોમાં જ દેવપણું ન હોય તો તે શાસનનું શું થાય ? વળી વીતરાગ શાસનના ગુરૂઓ આરંભ સમારંભના ત્યાગી અને મહાવ્રતધારી હોય છે, ત્યારે ખીબ ધર્મના ગુરૂઓ

આરંભ સમારંભમાં મગ્ન ઘરબારી ને વ્યસનોવાળા હોય છે. એવા પત્થરની નાવ સરખા ગુરૂઓ કામદેવને વશ પડેલા હોવાથી કામદેવને થકવી શકે જ નહિ, તેમ પોતે તરી શકે નહિં ને બીજાને તારી શકે નહિ. આ બાબતમાં અખા ભગતે પણ સચોટ કહ્યું છે કે—

ગુરૂ ગુરૂ નામ ધરાવે સહુ, ગુરૂને ઘેર બેટા ને વહુ;
ગુરૂને ઘેર ઢાંઢાં ને ઢોર, અખો કહે આપ વળાવા ને
આપે ચોર. ૧

ગુરૂ લોભી ને લાલચુ ચેલા, દોનું નરકમેં ઠેલમઠેલા;
ગુરૂ કીધા મેં સર્વે સાથ, ઘરડા બળદને ઘાડી નાથ;
ધન હરે ને ધોકો ન હરે, એવા ગુરૂ કલ્યાણ શું કરે? ૨

ગુરૂ લોભી ચેલા લાલચુ, દોનુ ખેલે દાવ;
દોનુ બિચારા ખૂડતે, ખેડે પત્થરકે નાવ. ૩

જેમ કોઈ પોતે નિર્ધન હોય તે બીજાને ધનવાન કરી શકે નહિં, તેમ ત્યાગી બન્યા સિવાય ત્યાગનો ઉપદેશ પણ બીજાને અસર કરતો નથી. એ પ્રમાણે દશવૈકલિક સૂત્રના બીજા અધ્યયનની બીજી ત્રીજી ગાથાનો ભાવ વિચારીને કામદેવને જીતનારા મુનિઓને અમે કોડવાર વંદના કરીએ છીએ. ૭.

અવતરણ—પૂર્વે કહ્યા મુજબ વર્તાવા ઉપરાન્ત બ્હી કથાનો ત્યાગ કરનાર મુનિઓને બીજવાયલા કામદેવનો(થી) ભય ન જ હોય તે જણાવે છે—

४
शृंगारामृतसेकशद्वलरुचिर्वक्रोक्तिपत्रान्विता ।

६ ३ ७
प्रोद्गच्छत्सुमनोऽभिषंगसुभगा, स्त्रीणां कथावल्लरी ॥

१ २ ६ ९
यैर्ब्रह्मव्रतपावकेन परितो, भस्मावशेषीकृता ।

१४ १० १३ १५ १२ ११
किं तेषां विषमायुधः प्रकुरुते, रोषप्रकर्षोऽपि रे ॥८॥

शृंगारामृत=शृंगाररूपी अभूतना,
सेक=सिन्धुवाथी, छंटकावथी
शद्वल=लीला धास जेवी, लीला
छम सरभी
रुचिः=कान्तिवाणी
वक्रोक्ति=वक्रतावाणी वयनो,
शैत्यक वयनो इप
पत्रान्विता=पत्र वाणी, पाँदडां
वाणी

प्रोद्गच्छत्=उगी निकलेला,
भीलेला
सुमनोऽभिषंग=अभिलाष इप
कूले वडे
सुभगा=भनेडर, सुंदर
स्त्रीणां=स्त्रीयानी
कथावल्लरी=कथा इपी वेल,
वार्तालाप इप वेलडी

यः=जे मुनियोजे
ब्रह्मव्रत=धन्यवर्त व्रत इपी
पावकेन=अग्नि वडे
परितः=यारे आलुधी, भूणधी,
सर्वथा
भस्मावशेषीकृता=अरभीभूत करी
नाप्पी, आणी नाप्पी
किं=शुं
तेषां=ते मुनियोनी आभण
विषमायुधः=कामदेव
प्रकुरुते=उरे (करी शकडे)
रोषप्रकर्षोऽपि=अत्यंत क्रोध करे
तो पशु, पशु क्रोधी अनेले
पशु,
रे=अरे, (जेड सूयक शकडे)

જે વાત કરવી નારની તે સ્ત્રીકથા અવધારીએ,
તેવી કથા છે વેલડીના જેહવી ઇમ માનીએ;
વેલ પાણી છાંટવાથો જેમ લીલી છમ ખને,
સ્ત્રીકથા રૂપ વેલ તિમ શૃંગાર અમીરસ સિંચને. ૪૨

વેલડી જિમ જલ તણી ધારા વડે પોષાય છે,
સ્ત્રીકથા શૃંગાર રસના વચનથી પોષાય છે;
આજ કારણ શીલવંતા સ્ત્રીકથાને નવિ કરે,
ઝેર જેવી માનીને વૈરાગ્ય આરામે કરે. ૪૩

વક્રોક્તિ રૂપી પાંદડાએ દીપતી આ વેલડી,
આસક્તિ રૂપ ખીલેલ ફૂલે શોભતી આ વેલડી;
સ્ત્રીકથા કરનાર જન વક્રોક્તિના વચનો વડે,
તે પછી આસક્ત થઈને ના ટકે શીલની હદે. ૪૪

ઇમ વિચારી જેમણે તે વેલ શીલ રૂપ અગ્નિથી,
રાખ જેવી ઝટ કરી નાંખીજ બાળી મૂલથી;
શીલ વીર તે માનવોને ક્રોધથી ધમધમ થતો,
કામ વિપરીત શું કરે? કંઈ નાજ છેવટ થાકતો. ૪૫

કામદેવ વિજય લહે આસક્તિ રૂપ હથિયારથી,
સ્ત્રીકથા તજનાર મુનિ આસક્તિ ટાલે ઝડપથી;
કામ તેથી થાકતો હથિયાર પોતાનું જતાં,
શીલવંતા ભાવ શુદ્ધિ વચન શુદ્ધિ રાખતા. ૪૬

વ્યાખ્યાન સાંભળવા વિષે પણ રીતિ કહી તીર્થકરે,
પુરૂષ આવ્યા બાદ નારી આવતી ધર્મ સ્થલે;
આજ વ્યવહારે કરી સચવાય મર્યાદા ભલી,
તીર્થે રૂપ શ્રીસંઘ નિજ કલ્યાણ સાધે હલીભલી. ૪૭

જીવન આખરૂદારનું જે તેજ ઉત્તમ માનીએ,
આખરૂ ત્યાંયા ગઈ બે ધૂલિ જીવન જાણીએ;
નાર નાગણ જેહવી માની ન વાતો કીજીએ,
શીલ સંયમ કીર્તિ પાલી શીઘ્ર શીવપદ લીજીએ. ૪૮

સ્ત્રી કથાએ જશ હારી કેઇક ચરણ વિકલ બન્યા,
ધર્મી લોકે તેમને જીવતાં છતાં મડદાં કહ્યા;
ધૂલ ઢેકાં કાંકરા ને સંઘરે સાચર ખરે,
પણ સંઘરે મડદાં કહી ? ઉત્તર વિમાસી ઉચ્ચરે. ૪૯

સંઘ સાગર જીવતાં મડદાં કહી ના સંઘરે,
સ્મારણાદિ વિધાનને પણ આહરે શુભ અવસરે;
સર્વ શાસન કાયદાઓ સત્ય મુનિજન પાલતા,
વૈરાગ્ય રંગે શ્રેય સાધી આશ્રિતોને તારતા. ૫૦

અક્ષરાર્થ—શૃંગારરસ રૂપી અમૃતના છાંટવાથી (પ્રકટ થયેલી) લીલી (છમ સરખી) ચળકતી કાન્તિવાળી તથા વક્રતાવાળાં રોચક વચનો રૂપ પાંદડાં વાળી અને અભિલાષ (વિષયની ઈચ્છા) રૂપ ખીલતાં કુલોની સુંદરતાવાળી એવી સ્ત્રી કથા—સ્ત્રીઓની વાત રૂપ વેલ્લડી [કામીજનોને અતિ

સુંદર લાગે છે, અને તે કથા રૂપ વલ્લી વડે તેઓને કામ-
દેવ પોતાના દાસ બનાવે છે પરન્તુ] ને જે મુનિઓએ
બ્રહ્મચર્ય રૂપ અગ્નિ વડે (તે સ્ત્રી કથા રૂપ વેલને) બાબુથી
(મૂળ સંહિત) બાળી નાખીને રાખ કરી નાખી છે, તેવા
બ્રહ્મચારી મુનિઓને ઘણા ક્રોધવાળા પણુ કામદેવ શું કરી
શકે? [અર્થાત્ તેવા બ્રહ્મચારીઓને કામદેવ જરા પણુ
સતાવી શકતો (પજવી-હેરાન કરી શકતો, આંચ કરી
શકતો) નથી.] ૮

રૂપબટાર્થ—આ શ્લોકમાં કવિએ ખીના એ જણાવી
છે કે હે ભવ્ય જીવો! તમારે જે કામદેવને જીતવાની ઇચ્છા
હોય તે સ્ત્રી કથાનો (સ્ત્રીઓ સાથે વાતો કરવાનો અને
સ્ત્રીઓ સંબંધી વાતો કરવાનો) ત્યાગ કરો, કારણુ કે જે
પુરૂષો સ્ત્રીઓની સાથે વાતો કરવાના રસીયા હોય છે, તેમજ
અમુક અમુક દેશની સ્ત્રીઓના આવા વેષ આવી લાષા
આવી ચાલ હોય છે ઇત્યાદિ રીતે સ્ત્રી કથા કરવાના રસીયા
હોય તે અસ્થિર મનવાળા અને કામ વાસનાથી દીન બનેલા
જીવોના શીલ વ્રતમાં ખામી જ હોય છે, અને શીલવ્રતનો
વિનાશ થાય છે, તથા ઘણું દુઃખ વેઠવું પડે છે. માટે એવી
સ્ત્રી કથાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

આ શ્લોકમાં ગ્રન્થકર્તાએ સ્ત્રી કથાને ખીલતાં કૂલો
વાળી લીલી વેલડીની ઉપમા આપી છે, તે આ પ્રમાણે—
વેલડી જેમ પાણી છાંટવાથી લીલી છમ બને છે, અને અનુ-
ક્રમે તેને પાંદડાં ને ફૂલ આવે છે, તેમ સ્ત્રી કથા રૂપ
વેલડી શૃંગાર રસ રૂપ પાણી છાંટવાથી અથવા સિંચવાથી લીલી

છમ જેવી થાય છે. પાણીથી જેમ વેલ ઉગે છે તેમ મન શૃંગાર રસમાં ઢોરાવાથી સ્ત્રીકથા ઉગે છે એટલે સ્ત્રીઓની સાથે વાતો કરવામાં રસ પડે છે, તેમજ સ્ત્રીઓના પહેરવેશ આદિ સંબંધિ વાતો કરવાનું મન થાય છે, તથા વેલ ઉગ્યા પછી તેને જેમ પાંદડાં આવે છે તેમ સ્ત્રીઓ સાથે વાતો કરવાનું મન થતાં વક્રોક્તિ (સીધા અર્થ ન બોલતાં મઢીન લાવને જણાવનારા આડકતરાં વચનો) બોલવાની શરૂઆત થાય છે, તથા વેલને જેમ પાંદડાં આવ્યા બાદ ફૂલ આવે છે તેમ સ્ત્રીઓની પાસે આડકતરાં વચનોની પ્રવૃત્તિ થયા (રૂપ પાંદડાં આવ્યા) પછી ધીરે ધીરે સ્ત્રીઓ પ્રત્યે આસક્તિ લાવ જાગે છે. માટે સ્ત્રીકથા રૂપ વેલડીનાં શબ્દ રૂપ રસ ગંધ ઇત્યાદિ ભોગનાં સાધનો ઉપર પ્રેમ થવો તે અહિં ખીલેલાં ફૂલો સરખો જાણવો. જેમ જળસિંચન થયા બાદ પ્રથમ વેલનું ઉગવું પછી પત્ર આવવાં ને પછી ફૂલ આવવાં એ અનુક્રમની માફક સ્ત્રી કથા પણ શૃંગારરસથી પ્રથમ ઉગે છે, પછી વક્રોક્તિવાળાં વચનો બોલાય છે, પછી આસક્તિ લાવ જાગે છે. એ ક્રમ અહીં સ્ત્રીકથા (રૂપ વેલડી) માં હોય છે. આ ઇરાદાથી અંધકાર કવિએ સ્ત્રીકથાને વેલડી સરખી કહી છે.

પ્રશ્ન:—વેલડીને ફૂલ આવ્યા પછી ફળ આવે છે તે વેલડીનું ફળ અને સ્ત્રીકથાનું પણ ફળ અહિં કેમ ન કહ્યું ?

ઉત્તર:—જેમ વેલડીને છેવટે ફળ આવે છે એ વાત અતિ સ્પષ્ટ છે તેમજ સ્ત્રીકથાનું પણ છેવટનું ફળ દુર્ગતિના

ભયંકર દુઃખોની પરંપરા એ પણ અતિ સ્પષ્ટ હોવાથી અહીં ફક્તની ખીના જણાવી નથી.

અહિં શીલવંત મુનિવરો પૂર્વે કહેલી સ્ત્રી કથા રૂપ વેલડીને શીલવ્રત રૂપ અગ્નિમાં બાળી નાખીને ભસ્મ કરી નાખે છે. “દગ્ધા=બાળી નાખી” એમ ન કહેતાં મસ્માવશેષો ક્રુતા=ભસ્મી ભૂત (રાખ) કરી નાખી એમ કહેવાતું કારણ એ કે કેમક વસ્તુઓ થોડી ઘણી બળી હોય તો પણ વાવવાથી તે ઉગી નીકળે છે, પરંતુ તે વસ્તુઓને સંપૂર્ણ બાળી નાખીને રાખ કરી દીધી હોય તો ફરીથી ઉગતી નથી એવો ભાવાર્થ અહીં ચાલુ પ્રસંગે જણાવવાને “રાખ કરી નાખી” એમ કહ્યું, જેથી તે સ્ત્રી કથા રૂપ વેલડી ફરીથી ઉગી શકે જ નહિં.

એ પ્રમાણે સ્ત્રી કથા રૂપ વેલડીને બાળીને રાખ કરવાથી તે બ્રહ્મચારી મુનિવરો કામદેવને આધીન થતા નથી તેથી કામદેવને અત્યંત ક્રોધ ચઢે તો એવો ક્રોધી બનેલો કામદેવ પણ તેવા પૂજ્ય મુનિવરોને શું કનડગન કરી શકે ? અર્થાત્ કામદેવ તેઓને જરા પણ સતાવી શકે જ નહિ.

વળી મનને વ્યાખ્યાન દેવદર્શન સ્વાધ્યાય પૂજા વૈયાવૃત્ય વિગેરે પવિત્ર અનુષ્ઠાનોમાં જોડી દેવાથી સ્ત્રીકથા તરફ મન દોરાય જ નહિં અને કામને છૂટી શકાય. તથા એવાં ઉત્તમ ધર્માનુષ્ઠાનો રૂપ ઉત્તમ આલંબનોમાંથી મન ખસે તો સ્વચ્છંદી બને, તેથી સ્ત્રીઓની સાથે રાગથી વાતચિત કરતાં આસક્તિભાવ બળે તો શીલ સાચવી શકાય

નહિ, ને પરિણામે તેવા જીવો સંયમથી બ્રહ્મ થઈ જાય. આ સ્થિતિએ પહોંચેલા જીવો જીવતા છતાં પણ મડદાં જેવા જ ગણાય, કારણ કે સંયમ ઉપર જીવનનો ટકાવ છે તેને ગુમાવનારો ખરી રીતે જીવતો કહી શકાય જ નહિ. વળી સમુદ્ર ધીજીને તો સંઘરે પણ મડદાંને તો ન જ સંઘરે. તો પછી સંઘ રૂપ સમુદ્ર શીલ બ્રહ્મ જીવો રૂપી મડદાંને ન જ સંઘરી શકે. તેવા જીવો તો ધીજીને પણ ખગાડે. માટે સડેલી આંગળીઓ જેવા અથવા ખગડેલા નાગરવેલના પાન જેવા બ્રહ્મ જીવોને સંઘમાં સંઘરવાથી તો લાભને બદલે ધીજીને ખગાડવા રૂપ ગેરલાભ જ થાય છે.

વળી આગળ વધીને વિચાર કરતાં એમ પણ જાણી શકાય છે કે શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનનો કાયદો એ છે કે મુનિઓ કેવળ સ્ત્રીઓના સમુદાયમાં વ્યાખ્યાન ન જ આપી શકે, અને વ્યાખ્યાનના ટાઈમે પણ ઓછા વધતા પ્રમાણમાં પ્રથમ પુરૂષો આવ્યા બાદ સ્ત્રીઓ વ્યાખ્યાન સાંભળવા ઉપાશ્રયમાં આવી શકે, તે સિવાયના ટાઈમે તો સ્ત્રીઓ આવી શકે જ નહિ. (સ્ત્રીઓ વ્યાખ્યાન સાંભળવા પ્રસંગે પુરૂષો આવ્યા બાદ જ સામાયિક લઈ શકે) આનો મુદ્દો પણ એ જ છે કે એ પ્રમાણે વર્તવાથી જ પૂજ્ય શ્રી સંઘ શીલ આગરૂને લાષા સમિતિની મર્યાદા પાળી શકે ને પરંપરાએ આરાધક લાવ પામી શકે. જન્મજરા મરણની ઉપાધિઓ વિનાની મુક્તિના અક્ષય સુખને પામે.

આ શ્લોકમાંથી સાધેલ શુદ્ધ પ્રકાશરૂપને ટકાવવા, વધારવા માટે જરૂરી ધીના આ પ્રમાણે ટૂંકામાં ભવ્ય જીવોએ

યાદ રાખવી. કવિરાજ સ્ત્રીકથાને વેલનું રૂપક આપીને એટલે તે વેલડીના જેવી છે એમ કહીને, તે વેલને બાળીને રાખ બનાવનારા નિર્મલ પ્રદ્યુમ્નચારી મહા મુનિવરોની પાસે કામદેવ ભલેને ઘણી બેડસાઈ મારે, તો પણ તેનું કંઈ ચાલતું નથી. સ્ત્રીઓની કથા રૂપ એક વેલડી છે. તેની ઉપર શૃંગાર રસને પોષનારા વચનો રૂપી અમૃતનું સિંચન કરવાથી તે વેલ લીલી છમ બને છે. આ વેલડીને સ્ત્રીઓ જે વક્રોક્તિ ભરેલાં વચનો બોલે છે તે રૂપ પાંદડાં આવેલાં છે. અને મનોભાવ (વિચાર) બતાવી (જણાવી) સ્ત્રીઓ જે વચનો બોલે છે, તે મનોભાવ રૂપી ફૂલો ઉગ્યા છે. તીવ્ર મોહ વાસનાવાળા સંસારી જીવોને સુંદર લાગતી આ વેલને ખરા ત્યાગી મુનિવરો શીલ રૂપી અગ્નિમાં નાંખીને તદ્દન બાળી નાખે છે. રાખ જેવી બનાવી દે છે. આ સ્થિતિ બોધને કામદેવ ક્રોધથી રાતો ચોળ બની જાય છે. તે મુનિવરોને હેરાન કરવાને અથાગ ઉદ્ધમાત કરે છે. પણ અંતે થાકીને તેમને નમીને ચાલ્યો જાય છે. કહેવાનું ખરું તાત્પર્ય એ છે કે ફૂલ રૂપી હૃદયિયારના બલે કામદેવ ભલેને બીજા મોહ વશ સંસારી જીવોને જીતી લે, પણ શીલવંત મુનીશ્વરોને જીતી શકતો નથી. કારણ કે તે મહા પુરૂષો કામદેવના હૃદયિયાર રૂપ ફૂલને ઉપજાવનાર સ્ત્રીકથા રૂપી વેલડીને પોતાના નિર્મલ શીલ રૂપી અગ્નિમાં હોમીને રાખ જેવી બનાવી દે છે. આથી કામદેવ શસ્ત્ર વગરનો થઈ જવાથી નિર્બળ બને એમાં નવાઈ શી ? જ્યાં પ્રદ્યુમ્નચર્ય રૂપી અગ્નિ ધગધગતો હોય, ત્યાં ફૂલ હૃદયિયાર શું કામ કરી શકે ? કંઈ નહિ.

કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે પોતે બનાવેલા શ્રી યોગશાસ્ત્રમાં શીલનો મહિમા આ પ્રમાણે જણાવ્યો છે—પ્રહ્લચર્ય એ ચારિત્રનું પ્રાણભૂત છે, ને મુક્તિનું અદ્વિતીય કારણ પણ પ્રહ્લચર્ય છે. પ્રહ્લચારી ભવ્ય જીવોની મોટા મોટા ઇંદ્રાદિક મહર્દિક જીવો પણ ખંતથી પૂજા કરે છે. અપૂર્વ તેજ અલૌકિક વીર્ય લાંબુ આયુષ્ય ઉત્તમ સંસ્થાન તથા મજબૂત સંઘચણ વિગેરે ઉત્તમ કૃતો પ્રહ્લચર્ય રૂપી કલ્પ વૃક્ષમાંથી પ્રકટે છે. શીલના પ્રભાવે વિઘ્નો દૂર થાય છે, યશઃ કીર્તિ વધે છે, અગ્નિ જલ જેવો બને છે, સર્પાદિક પણ શીલધારીને ઉપદ્રવ કરી શકતા નથી. આ બીનાને ધ્યાનમાં રાખીને મલયામુંદરી મહાબલ કુમારે દુઃખના પ્રસંગે પણ શીલ રક્ષા કરી છે. વિજયશેઠ-વિજયારાણીએ પણ ગૃહસ્થાવાસમાં પણ નિર્મલ શીલ પાલીને અવસરે દીક્ષા ગ્રહણ કરી આત્મહિત સાધ્યું છે. આવા નિર્મલ શીલવંતા ભવ્ય જીવોને કામદેવ લગાર પણ છંછેડી શકતો નથી. જે શીલપ્રધાન જીવન છે, તે નિર્ભય (નીડર) જીવન છે. આવા જીવનને ધારણ કરનારા પુણ્યવંત આત્માઓ બીજા જીવોને પણ પોતાના જેવા બનાવી શકે છે. હે જીવ ! આલું નિર્મલ જીવન પામીને મુક્તિના અક્ષય સુખ મેળવીને માનવ જન્મને સફલ કરજે. ૮

અવતરણ—પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે વર્તન રાખનાર શીલ વીર પુરૂષો સ્ત્રીઓના કટાક્ષ રૂપી ખાણના (સમૂહના) ઉપદ્રવો કેવા પ્રકારની કઇ ઢાલ રાખીને દૂર કરે છે તે પ્રશ્નનો ખુલાસો તે જણાવે છે—

૭ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨
આતામ્રાયતલોચનાભિરનિશં સંતર્જ્યં સંતર્જ્યં ચ ।

૧૪ ૧૫ ૮ ૧૭
ક્ષિપ્તસ્તીક્ષ્ણકટાક્ષમાર્ગગણો મત્તાંગનાભિર્મૃશમ્ ॥

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨
તેષાં કિં નુ વિધાસ્યતિ ગ્લાપેત્તદુલ્લીલાત્મનાં ।

૧ ૨ ૩ ૪
યેષાં શુદ્ધવિવેકવજ્રફલકં, પાર્શ્વે પરિભ્રામ્યતિ ॥ ૯ ॥

આતામ્ર=પશાં રાતાં અને
આયતલોચનાભિઃ=વિશાલ-દીર્ઘ
છે લોચન જેનાં એવી
(ઓઓએ)

અનિશં=નિર-તર, દરશેઝ
સંતર્જ્યં સંતર્જ્યં=અત્યંત તળના
તિરસ્કાર કરી કરીને

ચ=અને

ક્ષિપ્તઃ=ફેડેલો

તીક્ષ્ણ=તીખાં, અણીદાર

કટાક્ષ=કટાક્ષ રૂપી

માર્ગણ=આણોને।

ગણ=સમૂહ

મત્તાંગનાભિઃ=મદો-મત ઓઓએ

મૃશમ્=અત્યંત, ધણી વાર
અતિશયે કરીને

તેષાં=તે મુનિવરોને
કિં=શું ?

નુ=નિશ્ચય, (હું માતું છું કે
એવો વિનક')

વિધાસ્યતિ=કરશે, કરી શકશે.

પ્રશમિત=શમાવી દીધી છે

પ્રદુમ્નલીલાત્મનાં=કામદેવની
લીલા, કામક્રીડા જેમણે
(એવા જીવોની આગળ)

યેષાં=જેઓની (આગળ)

શુદ્ધવિવેકવજ્રફલકં=શુદ્ધવિવેક
રૂપી વજ્રની ઢાલ (પાટીયું)

પાર્શ્વે=પડખે, આસપાસ

પરિભ્રામ્યતિ=ભરે છે, ફરે છે.

લાલ લાંબી આંખ વાલી મદ જીવાનીનો ધરે,
એહવી સ્ત્રીઓ નરકમાં લઈ જવા મહેનત કરે;

એમ જાણી મુનિવરોએ ત્રિવિધ યોગે દૂર તણ,
તેહથી શત્રુ ગણીને તેમને સ્ત્રીઓ હજી. ૫૧

આંખના ચાળા સ્વરૂપી આકરા બહુ બાણને,
ફેંકતી ને બોલતી સંતર્જનાના વેણને;
જેમણે વૈરાગ્ય રંગે કામ કીડા દૂર કરી,
શુભ વિવેક સ્વરૂપ વજ્ર તણીજ ઢાલ સુદઢ ખરી. ૫૨

જેમની પાસે ભમે છે તે પ્રવર મુનિ વર્ગને,
આકરાંજ કટાક્ષ બાણો નવિ કરે રજ આંચને;
ઢાલ આડી રાખવાથી બાણ કદી નવિ લાગતાં,
બાણ જેવા આ કટાક્ષ વિવેક ઢાલે દૂર જતાં. ૫૩

હું એક છું મારો નથી કોઈ અહીં તિમ પરભવે,
શાશ્વતો મુજ આતમા જ્ઞાનાદિ ગુણને અનુભવે;
જ્ઞાનાદિ સદ્ગુણ માહરા તે તો રહે મારી કને,
શેષ બાહ્ય મનાય માઈ લેઈને સંયોગને. ૫૪

સંયોગથી પામ્યો અનંતી હું વિપત્તિ પરંપરા,
નાર ઢોલત તિમ કુટુંબાદિક નથી એ માહરા;
સાથે ના આવ્યા જન્મતાં તે આવશે ના પરભવે,
એકલો પરભવ જવાનો સર્વ છંડી વિવેક એ. ૫૫

કામના તોફાન જય શમીજ શુદ્ધ વિવેકથી,
બાહ્ય પરિણતિ દુઃખ આપે ઈમિ જણાય વિવેકથી;

નવ નિધાનો ચક્રિના દશમો નિધાન વિવેક આ,
એહના યોગે તર્યા તરશે જનો સંસારી આ. ૫૬

અક્ષરાર્થ—ઘણી રાત્રી અને વિશાલ આંખો વાળી મદોન્મત્ત સ્ત્રીઓએ વારંવાર તિરસ્કાર કરી મુનિઓ ઉપર તીક્ષ્ણ કટાક્ષ રૂપી બાણોનો સમૂહ ફેંક્યો હોય તો પણ કામદેવની લીલાને (કામ ક્રીડાને) જેમણે ઉપશમાવી દીધી છે એવા, અને તેથી જેઓની આસપાસ હંમેશાં શુદ્ધ-નિર્મળ વિવેક રૂપ વજ્રની ઠાલ ભમ્યા કરે છે (ક્યાં કરે છે) તેવા મુનિઓને તે કટાક્ષ બાણો શું કરી શકે એમ છે? (અર્થાત્ તેવા મુનિઓને સ્ત્રીના કટાક્ષ બાણો કંઈ પણ ધબકા કરી શકતાં નથી). ૯

રૂપબટાર્થ—આ નવમા શ્લોકમાં અન્યકાર કવિએ સ્ત્રીઓના કટાક્ષથી બચવાનો ઉપાય બતાવ્યો છે. દુનિયામાં ચઢવાના સાધનો કરતાં પડવાનાં સાધનો ઠામ ઠામ નજરે પડશે, માટે હે મુનીશ્વરો! ઈર્ષ્યાસમિતિમાં સાવધાન રહેશો અને રાગદ્રેષનાં કારણોથી ચેતતા રહેશો તો જ સંયમ સાધી બંને ભવ સફળ કરી મુક્તિપદ પામશો, એવી દ્રાક્ષ શેલડી અમૃત ને સાકરથી પણ મીઠી શીખામણુ અન્યકાર કવિએ આ શ્લોકમાં આપી છે.

અહિં મુનિશ્વરોના નિર્મળ વિવેકને એટલે સાર અસા-રની ઠહેંચણુને એટલે શું કૃત્ય? શું અકૃત્ય? શું ભક્ત્ય? શું અભક્ત્ય? શું તજવા યોગ્ય? શું આદરવા યોગ્ય? ને શું બાણુવા યોગ્ય? એ સર્વ બાણુવા રૂપ નિર્મળ વિવેકને

ઢાલની ઉપમા આપી છે, કારણ કે યુદ્ધમાં જ્યારે આણેના વર્ષાદ શત્રુપક્ષ તરફથી વરસતા હોય છે ત્યારે સૈનિકો તે આણેને નિષ્ક્રમ બનાવવા માટે સામી ઢાલ ધરે છે, જેથી આવતું આણુ ઢાલમાં જ અક્રુણાઈને નીચે પડે છે. પરન્તુ મુલતના શરીરને લગાર પણ ઇબ્લ કરતું નથી. તે પ્રમાણે અહિં કામ વિકારથી મદોન્મત્ત બનેલી સ્ત્રીઓ પોતાના વિકારોની શાન્તિ માટે પુરૂષોને પોતાની બળમાં ક્રસાવવાને માટે (ક્રસાવવાના ઇરાદાથી) તીક્ષ્ણ કટાક્ષ રૂપી આણુ ફેંકે છે. અહિં તીક્ષ્ણ કહેવાનો આશય એ છે કે ખૂઠાં આણુ જેમ નિષ્ક્રમ બાય છે તેમ મોહક અને મર્મવેધી વિકારો વિનાના કેવળ આંખના ચાળા રૂપ કટાક્ષો પણ પુરૂષને અત્યંત વિકારી બનાવતાં નથી. પરન્તુ હાસ્યાદિ શેષ શંગાર યુક્ત આંખોના ચાળા પુરૂષોને એકદમ કામ રાગ ઉત્પન્ન કરે છે. માટે એવાં તીક્ષ્ણ કટાક્ષ રૂપ તીક્ષ્ણ આણુઃ કહ્યાં, અને એવાં આણુ તીક્ષ્ણ હોય એટલું જ નહિં પરન્તુ તિરસ્કાર કરી કરીને જ્ઞેરથી ફેંકેલાં હોય, તેા પણ નિર્મળ વિવેક રૂપી ઢાલ તે આણુને સર્વથા નિષ્ક્રમ બનાવે છે. એટલે મુનિઓની સંયમ રૂપ કાયાને તે આણુ ઇબ્લ કરી શકતાં નથી.

વળી એવો ઉત્તમ વિવેક કયા કારણથી શી રીતે બળે, તે પણ જણાવે છે. કામદેવની લીલા જેઓએ પ્રથમથી જ શમાવી દીધી હોય તેવા મહાત્માઓને જ આવો ખરો વિવેક બળે છે કે જે વિવેક ઢાલ સરખો થઇને કટાક્ષ આણુને નિષ્ક્રમ બનાવી દે છે, જેથી મુનિઓની સંયમ રૂપી

કાયાને તે તીક્ષ્ણ બાણો જરા પણ ઇજા કરી શકતાં નથી, માટે હે સભ્ય જીવો ! એવા નિર્મળ વિવેક રૂપી ઢાલને જરૂર ધારણ કરો કે જેથી સ્ત્રીઓના આ જણાવેલા ઉપ-દ્રવોથી સહેજે ધરાઈ શકાય. જગતતા જીવો જે વિવિધ વિડં-ખનાઓ રીખાઈ રીખાઈને અહીં અને નરકાદિ દુર્ગતિમાં ભોગવે છે તેમાં વિદ્યમાન ઘણાં કારણોમાં અવિવેક મુખ્ય કારણ છે. આની ઉત્પત્તિ અજ્ઞાનમાંથી થાય છે. જ્યારે શ્રી જૈનેન્દ્રાગમની પવિત્ર વાણીનો અભ્યાસ શ્રવણાદિ સાધનો દ્વારા પૂર્ણ પરિચય થાય, ત્યારે અજ્ઞાનનો નાશ થઈને વિવેક ગુણ પ્રકટ થાય છે. ત્યાર બાદ ભોગતૃણ્યનો નાશ થાય, અને ક્રમે કરી સંયમી જીવનના પ્રતાપે સકલ કર્મોનો પણ અદ્ય સમયમાં નાશ કરી શકાય છે. આ પ્રમાણે આ નવમા શ્લોકનું રહસ્ય યાદ રાખવું. ૯

અવતરણ—જ્યાં સુધી પરમ પુરૂષ અતિશય કામાતુર સ્થિતિમાં હોય છે ત્યાં સુધી તેને સઘળું સ્ત્રી સ્ત્રી ને સ્ત્રીમય બાસે છે, પણ જ્યારે એ જ પુરૂષ વૈરાગ્ય પામે છે ત્યારે સ્ત્રી પાસે હોય તો પણ તેને જોવાનું પણ મન થતું નથી એ વાત ગ્રન્થકાર આ શ્લોકમાં જણાવે છે-

૧૧ ૯ ૮ ૧૦ ૧૨ ૧૩
અગ્રે સા ગજગામિની પ્રિયતમા, પૃષ્ઠેઽપિ સા દૃશ્યતે ।

૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૨ ૨૧
ધાત્ર્યાં સા ગગનેઽપિ સા કિમપરં, સર્વત્ર સા સર્વદ ॥

૩ ૧ ૨ ૪ ૫ ૬ ૭
આસીધાવદનંગસંગતિરસસ્તાવત્તવેયં સ્થિતિઃ ।

૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૮ ૨૭ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩
સંપ્રત્યાસ્યપુરઃસરામપિ ન તાં દ્રષ્ટાઽસિ કોઽયં લયઃ ? ॥૧૦॥

अग्ने=आगण

सा=ते

गजगामिनी=हाथीनी याव स-

२भी याववाणी (ओ)

प्रियतमा=ओ

पृष्ठेऽपि=पाछण पथु

सा=ते (ओ)

दृश्यते=देखाय छे

घात्र्यां=पृथ्वी उपर

सा=ते (ओ)

गगनेऽपि=आकाशमां पथु

सा=ते (ओ)

किं=तुं (कहेवुं)?

अपरं=भीष्णुं (ने कं'छ)

सर्वत्र=सर्व स्थाने, सर्व वस्तुमां

सर्वदा=ह'भेशां

आसीत्=हते।

यावत्=त्यां सुधी

कोठकं गुर् वैराज्य धारक शिष्यने तस पूर्वनी,

स्थिति करावी याह करत प्रशासना वैराज्यनी;

हे शिष्य! ज्यारे काम केरा संगमां रस धारतो,

त्यारे करि परे यावती स्त्री मांछि प्रीति राषतो. ५७

तास सौहार्थे अधिक मोह्यी जनीने लटकतो,

भूमिमां आगण अने पाछण तुं तेने देषतो;

अनंगसंगतिरसः=कामदेवनी सो-

पत करवामां आनंद मान-
नारो.

तावत्=त्यां सुधी

तव=(हे शिष्य!) त्हारी

इयं स्थितिः=आ स्थिति

संप्रति=हवे

आस्यपुरःसरामपि=(ते स्त्री)

भेडा आगण रही छे, छतां
पथु

न=नथी

तां=ते स्त्रीने

दृष्टा=देखनारो (देषतो)

असि=छे

कः=केवो

अयं=आ

लयः=लय, (वैराज्य भावमां)

तद्वीनता

એમ ગગનાદિક વિષે પણ આ સ્થિતિ પહેલાં હતી,
પણ હવે તુજ વહન આગળ તેહ આજે આવતી. ૫૮

તોય સામી નજર પણ કરતો નથી વૈરાગ્યમાં,
લય આ તને કેવો થયો ? દેખી પડું આશ્ચર્યમાં;
એહ ખૂબ વિચારજે વરાગ્યનો મહિમા ભલો,
જેથી જણાશે ભાવ આ ગુરૂરાજનો છે નિર્મલો. ૫૯

ભોગ તૃષ્ણા જ્યાં સુધી દીલમાં વસી છે ત્યાં સુધી,
સ્ત્રી પ્રમુખમાં પ્રેમવંતા ભોગવે વિપદા બધી,
ત્યાગી જનો વૈરાગ્ય યોગે સ્ત્રી પ્રમુખને માનતા,
અશુચિઆદિ સ્વરૂપ તિમ આસક્તિ રજનારાખતા. ૬૦

ભોગમાં ભય રોગનો ધનમાં નૃપતિનો રીત એ,
સર્વ સાંસારિક પદાર્થો ભય સહિત અવધારીએ;
વરાગ્યમાં તસભાર પણ ભય હોયના તે અભય છે,
સાચા વિરાગી ંહાણ જેવા સ્વપર તારક નીડર છે. ૬૧

અક્ષરાર્થ—હે ત્યાગી શિષ્ય ! જ્યાં સુધી ત્હને કામ-
દેવના સંગનો રસ (કામદેવની સોબત કરવામાં રસ-આનંદ
પડતો) હતો (તું કામાતુર હતો) ત્યાં સુધી હાથીના
સરખી ચાલવાળી અતિ ંહાલી સ્ત્રીને તું આગળ ને આગળ
દેખ્યા કરતો હતો, પાછળ પણ તે સ્ત્રીને જ દેખતો હતો,
પૃથ્વી ઉપર પણ તે સ્ત્રીને અને આકાશમાં પણ તે સ્ત્રીને જોતો

હતો એમ હ'મેશાં સર્વ ઠેકાણે સ્ત્રી સ્ત્રી ને સ્ત્રી જ જોતો હતો. એવી ખેલાં (ભૂતકાલમાં-દીક્ષા લીધા ખેલાં) ત્હારી સ્થિતિ હતી. પરન્તુ હે શિષ્ય! હવે (સંયમી થયા બાદ) તો ત્હારા મોઢા આગળ ચાલતી-રહેલી સ્ત્રીને પણ તું જોતો નથી, તો એ ત્હારો વૈરાગ્યમાં લય (તલ્લીનતા) કેટલો બધો? (અર્થાત્ હવે મને ખાત્રી થઈ છે કે તું વૈરાગ્યમાં અતિશય તલ્લીન થવાથી ત્હારી તે કામાતુર વૃત્તિ સર્વથા નાશ પામી ગઈ છે.) ૧૦

સ્પષ્ટાર્થ—આ શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે કોઈ ગુરૂ પોતાના વૈરાગ્યવાળા શિષ્યને તેની પ્રથમની કામાતુર સ્થિતિ જણાવીને વર્તમાનમાં વર્તતી શિષ્યની નિર્દોષ વૈરાગ્ય દશાની ઘણી પ્રશંસા કરે છે, તે આ પ્રમાણે હે શિષ્ય! તું જ્યારે ગૃહવાસમાં કામદેવને આધીન હતો, અને પ્રીય સ્ત્રીને અત્યંત પ્રેમી હતો ત્યારે તને તે પ્રેમની ઘેરજા એટલી બધી હતી કે દરેક વખતે તું સ્ત્રી સ્ત્રી ને સ્ત્રી જ સંભાર્યા કરતો હતો, એટલું જ નહિ પરન્તુ ત્હારી નજર ભૂમિ પર પડે તો ત્યાં પણ સ્ત્રીને જ દેખતો, આકાશમાં ઉંચું લાગે ત્યાં પણ તે સ્ત્રીને જ દેખતો, પાછળ જીએ તો પણ તે સ્ત્રીને દેખે, ને આગળ જીએ તો પણ તે સ્ત્રીને દેખે, જ્યાં ને ત્યાં તું તે સ્ત્રીને જ દેખ્યા કરતો. એવી કામ રૂપી મદિરાનો પુષ્કળ કેદ તને ચઢ્યો હતો. પરન્તુ જ્યારે હવે તું આ વૈરાગ્ય દશા પામ્યો ત્યારે તે કામ મદિરાનો કેદ એકદમ ઉતરી જતાં તારા હૃદયમાં વૈરાગ્ય રંગ પણ એવો અગતી ઊઠ્યો કે હવે તે સ્ત્રી ત્હારી સ્હામે આવીને ઉભી

રહે તો પણ તેની સ્હામું પણ તું જોતો નથી, માટે તું વિચાર કર કે વૈરાગ્ય રંગનો કેવો અદ્ભુત પ્રભાવ છે !

આ શ્લોક ઉપરથી અન્યકાર કવિએ કામાતુર શ્વેની કેવી દીનદશા, કેવી ઘેલછા હોય છે, તે બાબતનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું, અને ખરેખર કામવૃત્તિ એ ચિત્તને ભ્રમિત બનાવી દે છે, તેથી કામાતુર શ્વ મદોન્મત્ત અથવા ઉન્માદી થાય છે. કામનો ઉન્માદ કંઈ જોવો તેવો નથી. કારણ કે એ ઉન્માદ સાધારણ પુરૂષને તો શું, પરંતુ જગતમાં પૂજતા બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહાદેવ વિગેરે દેવોને પણ ગાંડા જોવા બનાવી દે છે. તેમજ પોતાના સંચમનું ખરાબર રક્ષણ નહિ કરનારા ને શીલવ્રતની નવ વાડો નહિ સાચવનારા એવા જૈન શાસનના સાધુઓને પણ બ્રૂટ કરી નાખે છે. માટે હે શ્વ ! વૈરાગ્ય રંગથી એ કામદેવને જરૂર છૂટજો. ૧૦

અવતરણ—કામી પુરૂષોનું શ્વતર હંમેશાં દુઃખી જ હોય છે તે દર્શાવે છે—

૩ ૨ ૪ ૫
યોગે પીનપયોધરાંચિતતનો^૩ચ્છેદને^૨ વિભ્યતાં^૪ ।

૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧
માનસ્યાવસરે^૬ ચટ્ટક્તિવિધુરં^૭ દીનં^૮ મુખં^૯ વિભ્રતામ્^{૧૦} ॥

૧૨ ૧૩ ૧૪
વિશ્લેષસ્મરવાન્દેના^{૧૨} સમયં,^{૧૩} દંદહ્યમાનાત્મનાં ।

૧ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૫ ૧૮
ઘ્રાતઃ સર્વદશા^૧ દુઃસ્વગહનં,^{૧૬} ધિકામિનાં^{૧૭} જીવિતમ્ ॥૧૧॥

યોગે=સંબંધમાં (તે મળે ત્યારે)
 ધીન=પુષ્ટ
 પયોધર=સ્તન
 અંચિત=યુક્ત, સહિત
 સનો:=શરીરવાળી (સ્ત્રી) ના
 વિચ્છેદને=વિયોગમાં (મરણાદિ
 કારણે વિયોગ થાય ત્યારે)
 માનસ્ય=માનના (રીસાઇ હોય
 તે વખતે મનાવવાના)
 અઘસરે=વખતે
 ચટુ=ચાટુ, પુશ્ચામતનાં
 ઝક્તિ=વચનો ખોલવાથી
 વિધુરં=વિદૂર (ખેયાકળું બયા-
 વર)
 દોનં=મરીબધાના મોંઠા જેવું

મુખં=મુખને
 વિભ્રતામ્=ધારણ કરનારાઓના
 વિપ્લેષ=વિરહ
 સ્મર=કામદેવરૂપી
 વન્હિના=અગ્નિ વડે
 અનુસમયં=નિરંતર
 દંદહ્યમાનાત્મનાં=ખળતો છે આત્મા
 જેમને
 ધ્રાત:=હે ભાઈ!
 સર્વદશાસુ=સર્વ અવસ્થાઓમાં
 દુઃસ્વગહનં=અતિશય દુઃખવાળું
 ધિક્=ધિકાર છે
 કામિનાં=કામી પુરૂષોના
 જીવિતમ્=જીવનને

પુષ્ટ કુચ યુત દેહ ધરતી જેહ તેવી નારના,
 સંયોગ તિમ વિયોગમાં જેઓ અને ધર ભીતિના;
 રીસાયલી તેને કહીને મિષ્ટ વચન મનાવતા,
 દીનતા મુખ ધારતા વિરહાગ્નિથી સળગી જતા. ૬૨

કામાગ્નિથી ખળતા નિરંતર તેમના નિજ જીવિતને,
 સર્વ સ્થિતિમાં તોત્ર દુઃખી પાત્ર તે ધિક્કારને;
 કામની ઉત્પત્તિ કામ વિચારથી અવધારીએ,
 તે વિચારે દૂર કરીને ધર્મિ જીવિત વખાણીએ. ૬૩

આવું વિચારી વજ્રસ્વામી રૂકિમણીના મોહમાં,
પડતાં ન વર ઉપદેશ આપી જોડતા તે ચરણમાં;
ચરણ સંગી આત્મ રંગી વાનકી શિવ શર્માની,
પામતા નિશ્ચય ઈહાં બલિહારી બહુ ચારિત્રની. ૬૪

જીવનના ત્રણ ભેદ સાત્ત્વિક તામસી ને રાજસી,
જીવન ધર્મપ્રધાન જે સંયમ હયા તપ ગુણરસી;
તેહ સાત્ત્વિક જીવન જેમાં ભોગ તૃષ્ણા બહુ રહે,
રાજસી તિમ તામસી ક્રોધાદિ રિપુ જેમાં રહે. ૬૫

પ્રથમનાં દષ્ટાંત ગૌતમ મુનિવરાદિક જાણીએ,
વીર પ્રભુના શ્રાવકોના ધર્મી જીવન વખાણીએ;
કંદર્પ રાવણ રાજસીમાં મમ્મણાદિક તામસી,
તે જીવન મલજે ભવોભવ જેહમાં મરીએ હસી. ૬૬

તેહ જીવન શ્રેષ્ઠ જેને દેખનારા જોઈને,
આત્મહિતને સાધતા તિમ છંડતા સવિ દોષને;
આદર્શ જીવને જીવનારા ભવ્ય વિરલા વિશ્વમાં,
તીર્થંકરાદિક પૂજ્ય પુરૂષો હું નમું રહી હર્ષમાં. ૬૭

અક્ષરાર્થ—પુષ્ટ સ્તનો યુક્ત શરીરવાળી સ્ત્રીનો
સંયોગ મેળવવામાં પણ ડરનારા અને તે સ્ત્રીનો વિયોગ
થવામાં પણ ડરવાળા (ખ્હીનારા) તથા રીસાય ત્યારે મના-
વતી વખતે ખુશામતનાં વચનો વડે યુક્ત એવા ગરીબ મોંઢા

જેવા સુખ વાળા, તેમજ વિયોગ વખતે કામદેવ રૂપી અગ્નિ વડે નિરંતર બળતા આત્માવાળા એવા કામી જનોનું જીવન હે ભાઈ ! સર્વ અવસ્થાઓમાં દુઃખવાળું છે તેથી તેવા તેમના (કામી જનોના) દુઃખી જીવનને ધિક્કાર છે. ૧૧

સ્પષ્ટાર્થ:—અહિં ગ્રન્થકાર કવિ એમ જણાવે છે કે કામી પુરૂષોનું જીવન હંમેશને માટે દુઃખવાળું જ છે, કારણ કે સૌથી પ્રથમ તો સ્ત્રીનો યોગ મેળવવો (લાભ થવો) તે મોટું દુઃખ છે. આને માટે ધન ભેગું કરવું પડે તેમાં મોટું દુઃખ, કારણ કે કન્યા દેનારા જીવો એમ વિચારે છે કે નિર્ધન પુરૂષને કોણ કન્યા આપે ? તેને પોતાના જ નિલાવ કરવાના સાંસા હોય ત્યાં વળી નિર્ધન માણસ સ્ત્રીનો નિલાવ શી રીતે કરશે ? તેનાં કપડાં ઘરેણાં ને ભરણુ પોષણ કઈ રીતે કરશે ? એમ વિચારીને કોઈ પણ કન્યા આપતું નથી, જેથી કન્યા મેળવવા માટે ધન શરીર ભણુ-તર વિગેરે સારા સંયોગો મેળવવા માટે ઉદ્યમ કરવો પડે. લોકમાં તેવી આબરૂ જમાવવા માટે અનેક રીતે ઉદારતા વાપરવી પડે. એ પ્રમાણે અનેક સ્ત્રીનો યોગ મેળવવામાં દુઃખ છે, એમ છતાં પણ કદાચ સ્ત્રીનો યોગ મળ્યો, એટલે સ્ત્રીને પરણ્યો, પણ ત્યાર પછી તેનું શરીર માંદું સાળું રહે ત્યારે અથવા તો સુવાવડ આદિ જેવા દુઃખોના પ્રસંગમાં પણ સ્ત્રી રહેશે કે જશે ? એ બાબતની મહાચિંતા નિર-ન્તર ચાલુ હોય છે. અને તેનો વિયોગ ન થવા દેવા માટે વૈદ દાકતરોના ઉપચારો વિગેરે મોટા મોટા પરિશ્રમો વેઠી જેમ બને તેમ સ્ત્રીનું શરીર સ્વસ્થ બનાવવા માટે

અનેક ઉપાયો કરે છે. રાત દિવસ ઉભગરા કરે છે. એ પ્રમાણે જેમ સ્ત્રીના યોગ મેળવવામાં દુઃખ છે તેમ તે યોગ હંમેશને માટે કાયમ કેમ રહે અને વિયોગ ન થાય તેવા ઉપાયોની યોજના કરવામાં પણ મહા દુઃખ છે.

તથા સ્ત્રી જ્યારે રીસાઈ જાય છે ત્યારે તેનાં મનામણાં કરવામાં જાણે ગરીબડા સરખો હોય તેમ ખુશામતનાં વચનો બોલે છે, એ પણ દુઃખ છે. કારણ કે પુરૂષ હોઈને કાયરતા દેખાડવી પડે છે. તેમજ જેને ઘણું ધન ખરચી પરણ્યો છે, પાળીને પોષણ કરવામાં ઘણાં દુઃખ વેઠ્યાં છે, રીસાતી વખતે મનાવવામાં ગરીબાઈ ને દીનતા દેખાડી છે, તે જ સ્ત્રી જ્યારે મરણ પામી જાય ત્યારે પણ તેના વિયોગ થવાના ટાઇમે કામ રૂપી અગ્નિ વડે પુરૂષ નિરન્તર બળતો ને જળતો રહે છે. પ્રથમના વિલાસો યાદ આવવાથી કામાગ્નિ વધારે સળગે છે અને તે ચિંતામાં ને ચિંતામાં પુરૂષનું શરીર પણ શોષાઈ (ચિંતાથી સૂકાઈ) જાય છે. તેથી અન્યકાર કવિ કહે છે કે હે ભાઈ! કામાતુર પુરૂષો સ્ત્રીના યોગમાં વિયોગમાં મનાવવામાં ને મરણમાં દરેક વખતે દુઃખી જીવન વાળા છે, કામીઓનું આખું જીવન દુઃખમાં ને દુઃખમાં જાય છે. શાન્તિ સંતોષ દેવશુરૂનું નામ ધર્માનુષ્ઠાન વિગેરે જે સુખનાં સાધનો છે તેનો એને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ આવતો નથી ને મનમાં બળ્યા કરે છે. ચિંતા રૂપી ચિતાના અગ્નિમાં એ હંમેશાં સૂતો જ રહે છે, અને સઘળું જીવતર ફાગટ શુભાવે છે, માટે હે ભાઈ! એવા કામી પુરૂષોના જીવતરને હબર વાર ધિક્કાર છે અને આવી જીવનની ખરાબી કરનારા

એ કામવિકારોને પણ ધિક્કાર છે. આ શ્લોકમાં જણાવેલી ણીનાને શાંત હૃદયથી વિચારનારા ભવ્ય જીવોને અપૂર્વ બોધ (હિતશિક્ષા) એ મલે છે કે જ્યારે કવિ કામી જનના જીવિતને ધિક્કારે છે, ત્યારે તે શીલવંતા ધર્મી જીવોના જીવનને જ ઉત્તમ ગણે છે. એમ કવિનો આશય જણાય છે. જીવિત અને જીવન શબ્દનો અર્થ એક જ છે. એમ સમજીને દયાળુ મહર્ષિ ભગવંતે જીવનના ત્રણ ભેદ કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે. ૧ સાત્ત્વિક જીવન. જેમાં અહિંસા, સંયમ, શીલ, દાનાદિની નિર્મલ સાધના રહી છે. સુખના સમયમાં અભિમાન અને દુઃખના સમયમાં હાથ વોય થતી નથી. જીવનની અને તમામ સાંસારિક પદાર્થોની ક્ષણ ભંગુ-રતાનો વિચાર સતત ચાલુ જ છે. કામ, ક્રોધાદિને મહા દુઃખના સાધન તરીકે જ ગણવામાં આવે છે. ધર્મવીર દયા-વીર શીલ દાનાદિ વીર પુરૂષોની સદ્ભાવના અને અનિત્યાદિ સોળ ભાવનાના વિચારો કરાય છે. તે સાત્ત્વિક જીવન કહેવાય. આમાં શ્રી ગૌતમ ગણધર કામદેવ શ્રાવકાદિના દષ્ટાંત જાણવા. ૨. રાજસી જીવન, જેમાં કામવાસનાના તોફાન થઈ રહ્યા છે તે રાજસી જીવન કહેવાય. આમાં કંદર્પ રાવણાદિના દષ્ટાંત જાણવા ૩. તામસી જીવન. જેમાં ક્રોધાદિ કષાયની ઉત્પત્તિ વારંવાર થતી હોય તે તામસી જીવન કહેવાય. આમાં ક્રોધી સાધુ મમ્મણ્ય શેક વિગેરેના દષ્ટાંત જાણવા. ત્રણ ભેદમાં ઉત્તમ સાત્ત્વિક જીવનના પ્રતાપે જ શ્રી વજ્ર-સ્વામી મહારાજે રાગી રૂકિમણીને સંયમની રાગિણી બનાવી. સાત્ત્વિક જીવનવાળા મહાપુરૂષો જ્યારે મરણ પામે, ત્યારે

ખીજ લોકો તેમના ગુણોને વારંવાર યાદ કરીને રૂદન કરે છે. ને તેમને તો મરતી વખતે હર્ષનો પાર હોતો નથી. કારણ કે અહીંની સ્થિતિ કરતાં ભવાંતરમાં તેમને બહુ જ સારી સ્થિતિ મળવાની છે. એમ તેઓ ખાત્રી પૂર્વક માને છે. પાપી જીવોને મરતી વખતે કરેલા પાપ કર્મના પ્રમાણમાં હીનાધિક હાય વોય જરૂર છે. તેવું ધર્મી જીવોને હોય જ નહિ. એમ સમજીને ભવ્ય જીવોએ શીલાદિ સદ્ગુણ મય સાત્ત્વિક જીવન જીવીને માનવ જન્મ સફલ કરવો. એમ વર્તવામાં જ ખરૂં ઉહાપણુ જાળવ્યું કહી શકાય. ૧૧

અવતરણુ:—અંધકાર કવિ સ્ત્રીઓના દરેક અંગમાં અવગુણુ રહ્યા છે તો પણ આ કામી જીવોને વૈરાગ્ય થતો નથી તે સંબંધી ખેદ દર્શાવે છે-

૨ ૩ ૪ ૧ ૫ ૬
મધ્યે સ્વાં કૃશતાં કુરંગકદશો, ભૂનેત્રયોર્વક્રતાં ।

૮ ૭ ૧૦ ૯ ૧૨ ૧૧
કૌટિલ્યં ચિકુરેષુ રાગમધરે, માંચં ગતિપ્રક્રમે ॥

૧૪ ૧૩ ૧૬ ૧૫ ૧૮ ૧૭
કાઠિન્યં કુચમંડલે તરલતામક્ષ્ણોર્નિરીક્ષ્ય સ્ફુટં ।

૨૩ ૨૫ ૨૪ ૨૦ ૨૧ ૧૯ ૨૨
વૈરાગ્યં ન મજંતિ મંદમતયઃ, કામાતુરા હી નરાઃ ॥૧૨॥

મધ્યે=મધ્ય ભાગમાં
સ્વાં=સ્ત્રીની પોતાની
કૃશતાં=દુર્બળતાને, પાતળાપણુને
કુરંગકદશો=હરિણુ સરખાં નેત્ર
વાળીની, સ્ત્રીની

ભૂનેત્રયોઃ=ભવાં (નેણુ) ની અને
આંખોની
વક્રતાં=વાંકાપણુ
કૌટિલ્યં=વાંકાશ્ચ
ચિકુરેષુ=ચાળના સમૂહમાં

रागं=राग (आसक्ति, प्रेम) रंग,
(राताश्च)

अधरे=होठमां

मांछं=मंछता, शिथिलता, आणस
गतिप्रक्रमे=गति करवाना प्रसंगे
(अवसरे), यात्रती वधते

काठिन्यं=कठिनता

कुचमंडले=भे स्तनमां,

तरलतां=यपणता

अक्षणोः=भे आंभनी अंहर

निरीक्ष्य=जोघने

स्फुटं=रूपष्ट, साक्षात्

वैराग्यं=वैराग्य

न=नहि, नथी

भजति=धरता, पामता

मंदमतयः=मंछ लुद्धिवाणा, भूर्भ
नरे।

कामातुराः=कामातुर

ह्री=अहो, आश्चर्यं छे क (जेदनी
वात छे क)

नराः=पुत्रपौ.

जिम कोठना वांकाश भाया मान मूढता शिथिलता,
कठिनता कृशता यपलता क्रोध नारी रागिता;
धृत्याहि अवगुणु ज्ञानुताने शीघ्र उपजे तेहनी,
उपर अश्चि होपमय स्थिति तेम ज्ञानु नारनी. ६८
मृग नयणु सम आंभ वाणी नार केरा मध्यमां,
दीसती कृशता अकुटिमां वकता तिभ केशमां;
कुटिलता तिभ होठमांछि सरागता तिभ यात्रमां,
मंछता कुयमां कठिनता यपलता अहु नेणुमां. ६९
ने आंभमां धम अन्य अवगुणु नारना जेतां छतां,
जेह केरा वात अे कामी न तेने छंडता;
तेह कारणु मंछ लुद्धि तेमनी अवधारवी,
गांडा तणुी स्थितिना सभी स्थिति कामिनी पणु
ज्ञानुवी. ७०

દોષને જાણ્યા પછી તે દોષ વાળા જીવની,
ઉપર અરૂચિ ધારવી આ રીત બુદ્ધિમાનની;
જે ન જાણે તે ધરે રૂચિ દોષ એ અજ્ઞાનનો,
જાણ્યા પછી અહીં ભૂલ હોવે દોષ કામવિકારનો. ૭૧

પુરૂષમાં જે હીનતા તેહીજ કૃશતા જાણવી,
કુટિલતા તે કપટ આળસ મંદતાને જાણવી;
હોઠની લાલાશ રાગ દશાજ રાગે જાણવી,
કઠિનતા વચનાદિ માંહિ કઠોરતા તે જાણવી. ૭૨

દોષ કેરી ખાણુ નારી બાહ્ય અંગે દોષને,
ધારનારી ચિત્તમાં પણ રાખતી બહુ દોષને;
આ ભવે ને પરભવે બહુ આપદાને આપતા,
રાક્ષસી જેવી ગણે જે તેહને ન સતાવતાં. ૭૩

અક્ષરાર્થ:—હરિજીનાં સરખાં નેત્રવાળી સ્ત્રીઓનો
પોતાનો મધ્ય ભાગ એટલે સ્ત્રીઓની કેડમાં અતિ કૃશતા
એટલે ઘણી પાતળાશ છે તેને, ભવાં અને આંખોની વક્રતા-
વાંકાચને, તથા કેશોની કુટિલતા-વાંકાપણું જોઈને, અને
હોઠમાં રાતાશ જોઈને તેમજ ચાલતી વખતે મંદતા જોઈને,
વળી સ્તન સમૂહની કઠિનતા જોઈને અને બે આંખોની
અપળતા જોઈને એમ (કૃશતા વિગેરે) અવગુણો સ્પષ્ટ
જોઈને પણ ખરેખર ખેદની વાત છે કે જે પુરૂષો મંદ બુદ્ધિ
વાળા અને કામાતુર હોય છે તે જ પુરૂષો વૈરાગ્ય પામતા

નથી (એ સિવાયના બુદ્ધિમાન નિષ્કામી પુરુષોને તો સહજે વૈરાગ્ય પમાડે એવાં સ્ત્રીનાં દુર્ગંધમય અંગ છે). ૧૨

સ્પષ્ટાર્થ:—જગતમાં જે વસ્તુ લષ્ટ પુષ્ટ હોય તે જ લોકને ઘણી ખરી પ્રીય હોય છે. પરન્તુ સ્ત્રીની કેડ તો પાતળી-દુર્બળ છે છતાં કામી જનોને એ ંહાલી લાગે છે. તેમજ કોઈ વસ્તુ ઘણી ખરી સીધી સપાટ હોય તે સારી લાગે છે, પરન્તુ સ્ત્રીઓની આંખનાં ભવાં અને આંખો (ના કટાક્ષ) આ બંને વાંકા છે, છતાં કામી જનને એ બે સારાં લાગે છે. તેમજ સ્ત્રીના વાળ વાંકડીઆ હોય તો પણ સારા લાગે છે. તથા વસ્તુઓના રંગમાં શ્વેત રંગ સર્વથી શ્રેષ્ઠ ગણ્યો છે, પરન્તુ સ્ત્રીના હોઠ લોહીથી ભરેલા લાલ છે છતાં કામીજનને એ સારા લાગે છે. તથા વસ્તુના તીવ્રતા અને મંદતા એ બે ગુણોમાં મંદપણ એ ઉત્તમ ગુણુ નથી, પરન્તુ સ્ત્રીઓની ચાલ મંદ છે એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે છતાં કામીજનોને એ મોહ ઉપજાવે છે. તથા વસ્તુઓના નરમાશ અને કઠિનતા એ બે ગુણોમાં નરમાશ ગુણુ શ્રેષ્ઠ છે, પરન્તુ સ્ત્રીઓનાં સ્તન કઠિન હોવા છતાં તે કામીજનોને મોહ ઉપજાવે (સારા લાગે) છે, તથા વસ્તુની સ્થિરતા ને ચપળતા એ બે ગુણોમાં સ્થિરતા ગુણુ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, પરન્તુ સ્ત્રીઓની આંખો ઘણી ચપળ છે, પલકારા ભારતી છે તો પણ કામી જનોને તે સારી લાગે છે. એ પ્રમાણે જે જે અશુભ ગુણો દુર્ગુણ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે, તે દુર્ગુણો એટલે દુર્બલતા વાંકાઈ કુટિલતા રક્તતા મંદતા કઠિનતા ચપળાઈ વિગેરે દુર્ગુણોને સ્ત્રીઓના કેડ વિગેરે અવયવોમાં કામી નરો.

સ્પષ્ટ દેખે છે છતાં તેવા દુર્ગુણ વાળી સ્ત્રીને બહુ સુંદર માને છે.

અહિં ગ્રન્થકાર કવિનો આશય એ છે કે દુર્ગુણોને દુર્ગુણ તરીકે જાણીને તે દુર્ગુણવાળા પદાર્થની ઉપર મોહ ન રાખવો જોઈએ. અને સ્ત્રીના અવયવો વિગેરેમાં તેવા દુર્ગુણો સ્પષ્ટ રીતે દેખાય છે છતાં પણ સ્ત્રીમાં મોહ રાખનારા તે મંદ બુદ્ધિવાળા જ ગણાય, અને એવો મોહ કામાતુર પુરૂષોને જ હોય, પણ જે બુદ્ધિમાન પુરૂષો હોય તેઓ તો સ્ત્રીઓમાં રહેલા દુર્ગુણોને દુર્ગુણ તરીકે જાણીને તેમાં મોહ પામતા જ નથી, કારણ કે તેઓ તો બુદ્ધિમાન હોવાથી કામાતુર દશાને વારંવાર ધિષ્કારે છે. એટલે તેઓ કામ વાસનાથી સો હાથ દૂર જ રહે છે, અને એવા ખરા બુદ્ધિમાન મહા પુરૂષો તો સુનિ મહાત્માઓ અને વિજયશેઠ જેવા મહા શ્રાવકો વિગેરે જાણવા. આ બીના યાદ રાખીને જ એવા દુર્ગુણો વાળી સ્ત્રીઓના પરિચયથી તદ્દન અલગ રહીને સંયમની નિર્મલ સાધના કરી દુર્લભ માનવ જન્મને સફલ કરવો, એજ શ્રી જિનશાસનનું ખરૂં રહસ્ય છે. અહીં જણાવેલી બીનાનું રહસ્ય યથાર્થ સમજવાને માટે નૃપુર પંડિતા વિગેરેના દૃષ્ટાંતો યાદ રાખવા જોઈએ. તે શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદમાં જણાવ્યા છે. ૧૨

અવતરણુ:—વૃદ્ધાવસ્થા વડે બેહાલ થયેલા પુરૂષો પણ સ્ત્રીની ચિંતવના કરે છે તેથી તે વૃદ્ધોની જડતા અને આશ્ચર્ય દર્શાવે છે—

पांडुत्वं^४ गमितान्कचान्^५ प्रतिहतां^६ तारुण्यपुण्यश्रियं^७ ।

चक्षुः^{११} क्षीणबलं^८ कृतं^{१०} श्रवणयोर्बाधिर्यमुत्पादितम्^{१२} ॥
^{१४} ^{१३}

स्थानभ्रंशमवापिताश्च^{१६} जरया^{१७}, दंतास्थिमांसत्वचः^{१८} ।

पश्यंतोऽपि^{१९} जडा^{२०} हहा^२ हृदि^१ सदा^{२२}, ध्यायन्ति तां^{२३}

^{२४}
प्रेयसीम् ॥१३॥

पांडुत्वं=पांडुपण्डुं, धोणापण्डुं,
धोणाशने

गमितान्=पामेला

कचान्=केशोने

प्रतिहतां=हृष्टार्थं गयेली, नाश
पामेली

तारुण्य=युवानी ३पी

पुण्य=उत्तम, पवित्र

श्रियं=वक्ष्मीने, शोभाते

चक्षुः=आंभो

क्षीणबलं=नाश पामेल छे शक्ति
नेनी; दुर्भल, तेज विनानी

कृतं=करेली

श्रवणयोः=भे कानमां

बाधिर्यं=अधिरता; अहुराश

उत्पादितम्=उत्पन्न करेखुं

स्थानभ्रंशं=स्थानभ्रंशताने;

अस्तोव्यस्त दशाने

अवापिताः=पामेला

जरया=जरा वडे

दंत=दांत

अस्थि=हाडडां

मांस=मांस

त्वचः=आभडीने

पश्यंतोऽपि=देभता छतां पण्डु

जडाः=जड पुंशे

ह हा=अहो, भेदनी वात छे के

हृदि=हृदयमां

सदा=इभेशां

ध्यायन्ति=ध्यावे छे, श्रितवे छे

तां=ते

प्रेयसीम्=अने.

धडपण्डे धोणा अनाव्या वाणने तिभ तेजने,

भरजुवानीना हृष्ट्युं निर्भल अनावी आंभने;

અધિરતા કાને કરી નિજ માંસ હટ્ટી ચામડી,
સ્થાન ભ્રષ્ટ બની ગયા ને દાંત સર્વ ગયા પડી. ૭૪

આ અધું દેખે છતાં પણ સૂર્ષ નિત સંભારતા,
તે નારને આ ખેદ કેરી વાત કવિ ઈમ ઓક્તતા;
ઉંમર વધે તૃષ્ણા ઘટે પ્રાયે કરીને ઈમ બને,
પુદ્ગલાનંદી જનોને એહથી ઉદ્દું બને. ૭૫

અવસર્પિણીની એ નિશાની હોય પંચમ કાલની,
અશુભ ભાવ પ્રબલતા ઓછાશ ઉત્તમ ભાવની;
મરવા થયો તૈયાર તે પણ ભોગ તૃષ્ણા ના તજે,
બહુલ સંસારીપણું એથી જરૂર તું માનજે. ૭૬

આલ્ય વયથી સંયમી જન પૂર્ણ બહુ સુખ પામિયા,
તેથી ઉતરતા ચૌવને શુભ સંયમથીજ તરી ગયા;
ઘડપણે કેઈક જનો વર સંયમી થઈ સાધતા,
શ્રેય પણ તે અલ્ય જન જે દીર્ઘ જીવન ધારતા. ૭૭

કેઈ ગભે મરણ પામ્યા કેઈ આલ્યાવસરમાં,
કેઈ તો ભણતાં છતાં ને કેઈ ચૌવન કાલમાં;
આયુ સાત ઉપક્રમે હીન થાય છે બહુ લોકના,
અલ્ય તે જસ ના ઉપક્રમ લાગતા આયુષ્યના. ૭૮

ઘડપણે હિત સાધવાની શક્તિ પુણ્ય બલી ધરે,
કર્મનું ને આત્માનું યુદ્ધ નિત્ય થયા કરે.

કર્મ જીતે જેમને તે રાંકડા જેવા ફરે,
જેહ જીતે કર્મને તે શાશ્વતા સુખને વરે. ૭૯

બકરાં તણા યૂથમાં રહી ભૂલી ગયો નિજ ભાનને,
સિંહ શિશુ તિમ કામિની ટોળા વિષે નિજ ભાનને;
અનંત શક્તિ જીવ ભૂલ્યો કર્મ કારણ સેવતો,

જિન વચનથી બગડેલ બાજી સર્વ શીઘ્ર સુધારતો. ૮૦
આત્મ વીર્યોલ્લાસ યોગે કર્મ શત્રુ જીતતો,
આત્મ સંપદ મેળવીને શાશ્વતાનંદી થતો;

ભોગ તૃષ્ણાની ગુલામી આ ગુલામી સર્વની,
ઠાસી બનાવે તેહને જે ભક્તિ કરજો તેમની. ૮૧

અક્ષરાર્થ:—ઘડપણમાં પોતાના વાળ સફેદ થઈ બંધ છે, યુવાની રૂપ પવિત્ર લક્ષ્મી વિનાશ પામે છે, આંખોનું તેજ નાશ પામે છે, બે કાનમાં ખડેરાય આવી બંધ છે, તથા કાંત હાડ માંસ અને ચામડી એ સર્વ વૃદ્ધાવસ્થા વડે સ્થાન બ્રૂટ થઈ બંધ છે (નાશ પામે છે), એ પ્રમાણે થયેલી દુર્દશાઓને સાક્ષાત્ દેખનારા એવા પણ જડ પુરૂષો હજી સુધી હૃદયમાં હૃમ્મિશાં તે સ્ત્રીઓનું ધ્યાન કર્યા કરે છે, એ ઘણા જ ખેદની વાત છે. ૧૩

રૂપણાર્થ—આ શ્લોકમાં કવિ વૃદ્ધ સંસારી જીવોની ભોગ વિકાસ તરફ દોડતી મનોવાસના તરફ ઘણો ખેદ (તિરસ્કાર) જણાવે છે, કારણ કે ભરબુવાન અવસ્થામાં

ઈન્દ્રિયો રૂપી ઉન્મત્ત (તોફાની) ઘોડા વશમાં ન રહે અને વિષયોને આધીન થઈ સ્ત્રીઓનું ચિંતવન કરે એ વાત તો દૂર રહી પરન્તુ જે પુરૂષો ઘરડા ડોસા જેવા થઈ ગયા, અને તેવા ઘડપણુથી જેમના માથાના વાળ પણુ સાવ ધોળા થઈ ગયા, અને જેઓની જીવાની વીતી ગઈ, આંખોનું તેજ નાશ પારખ્યું, કાન ખંડેરા થઈ ગયા, દાંત ખડખડી પડતાં ઓખા થઈ ગયા, હાડકાં પણુ મજબૂત હતાં તે ખડખડી ઉઠયાં, માંસ સૂકાઈ જવાથી શરીર દુબળું થઈ ગયું, ચામડી ચમકતી હતી તે ફીકી પડી કરચલીઓ પડી ગઈ. આવા પ્રકારની ઘડપણુની દુર્દશાઓ સાક્ષાત્ અનુભવે છે છતાં પણુ એ જડ પુરૂષો હજી હંમેશાં સ્ત્રીના વિલાસોને મેળવવાના વિચાર કર્યા કરે છે, સાઠ સાઠ વર્ષની ઉમ્મરના અને મસાણુમાં ખેંચવાની તૈયારીવાળા જડ પુરૂષોને પણુ સોળ વરસની સુંદરીઓ પરણવાના કોડ થાય છે. પોતે ઘરડા થવા છતાં જીવાન જેવા દેખાવાને સફેદ થઈ ગયેલા વાળને કલપ લગાવી લગાવી ઢાળા દેખાડવાનો આડંબર કરે છે, અને ફરી જીવાની મેળવવા માટે ભસ્મે માત્રાઓ ઔષધિઓ અને અલક્ષ્ય દવાઓ ખાઈ ખાઈને શક્તિ ટકાવી રાખવા અથવા ગયેલી શક્તિ પાછી મેળવવા માટે તનતોડ મહેનત કરે છે, આંખમાં અંજનો વિગેરે આંજી આંખનું તેજ લાવવા કૂંકાં મારે છે, કાનની ખંડેરાશ ઓછી કરવા વૈદ દાકતરોની દવાઓ વગેરે કરે છે, દાંત નવા આવ્યા હોય એવો આડંબર દેખાડવા દાંતનાં ચોકઠા ઘેસાડે છે, તથા હાડ માંસને મજબૂત બનાવવા માટે અનેક પ્રકારનાં

તેલ વિગેરે માલીસ કરે છે, અને ચામડીની શ્રીકાથ છૂપાવવા માટે સ્નો અને પાવડર વગેરે છાંટે છે. એ પ્રમાણે જીવાનીના ગયેલા રંગને પાછા મેળવવા અને છૂપાવવા વૃદ્ધ ધામિજનો ઘણી મહેનત કરે છે, પરન્તુ જે ખરી જીવાની ગઈ તે ગઈ જ જાણવી, પાછી આવતી નથી. અને નકલી જીવાની કંઈ કામ આવતી નથી, એ પ્રમાણે નકલી જીવાની લાવનારા મનમાં જાણે છે તો પણ લોકમાં પોતાની શક્તિને આડંબર દેખાડી જીવાન સ્ત્રીઓને પોતાના પ્રેમ પાસમાં ફસાવવાને જ એ બધા ખોટા આડંબર રચે છે, માટે હે ભવ્ય જીવો ! વૃદ્ધાવસ્થાની દુર્દશા સાક્ષાત્ દેખીને જલદી આત્મહિત સાધવાને સાવધાન થજો. અને હવે અદ્ય સમય ટકનાર આ શરીર મારફત કંઈ પણ પરલવનું સાધન સાધી લેવાનો દઢ વિચાર રાખવો જોઈએ તેને બદલે હજી પણ સ્ત્રીઓની પાછળ જ મસ્તાની મનને છૂટું મૂકે છે તે ઠીક નહિ. આ શરીરથી ચાહે તેટલા વિલાસો કરો તો પણ મન સંતોષ પામવાનું નથી, માટે જેમ કુદરતે શરીરને વૃદ્ધ બનાવ્યું તેમ તમે મનને પણ સંસાર વાસનાથી વૃદ્ધ (વિરકત) બનાવો. અને જીવાનીના બધા ચાળા છોડી દઈને મોક્ષ માર્ગની સાધના કરીને માનવ દેહને સફલ કરવામાં જ પ્રયત્નશીલ થજો. એ આ શ્લોકનું રહસ્ય છે. અવસર્પિણીના પાંચમા આરામાં દિવસે દિવસે વધારે વધારે પડતીના ચિહ્નો પ્રકટે છે. જીવાનીમાં આંખ વિગેરે અવયવો દ્વારા કામ લાઈ શકાય છે. તે વખતે ચક્ષુ વિગેરેને મોક્ષ માર્ગની સાધનામાં જોડવાથી ઘણાં કર્મોની નિર્જરા થાય છે. સ્વપર હિતને સાધી

શકાય છે. ઘણાં ચીકણા કર્મોના બંધનથી બચી શકાય છે. આવી ઉત્તમ ભાવનાના દૃઢ સંસ્કારો કેઈક પુણ્યશાલી જીવોને પાછલા ભવમાં પડેલા હોય છે. ત્યાં તેઓ સંયમાદિની સાધના કરતા હતા ખરા, પણ પોતાનું આયુષ્ય ઓછું હોવાથી તે સાધના પૂરી કરી શક્યા નહિ, ને પરભવમાં ચાલ્યા ગયા. આવા અતિમુક્તકુમાર, વજ્રસ્વામી જેવા જીવો ખાલ્ય વયમાં નિર્મલ ભાવથી સંયમને સાધીને મુક્તિ સુખ અને મહદ્દિૈક દેવતાની ઋદ્ધિને પામે છે. આથી બીજા નંબરના ગજમુકુમાલ, ધન્યકુમાર, શાલિભદ્ર, અવંતીમુકુમાલ વિગેરે મહા પુણ્યશાલી જીવોના જેવા કેટલાએક ભવ્ય જીવો ભર જીવાનીમાં ઉભે પગે નીકળે છે. એટલે સ્વાધીન ભોગોને છોડીને આત્મહિત સાધે છે. આ રીતે જેઓ ખડાદુરી કરતા નથી તેમને ભોગો તજે છે. એટલે મોડા ંહેલાં પરાધીન દશામાં તેો ભોગોને છોડવા જ પડે છે. સંસારી જીવોને જેટલી તાલાવેલી ભોગને માટે નિરંતર રહેલી છે, તેટલી જો મોક્ષ માર્ગને સાધવામાં રાખે તેો તેઓ થોડા સમયમાં જરૂર મુક્તિના સુખો પામી શકે છે. પરંતુ તે પ્રમાણે વર્તનારા જીવો વિરલા જ હોય છે. જ્યાં સુધી શરીર નીરોગી હોય, જીવાન હોય, ઈંદ્રિયો પોત પોતાનું કામ કરી શકતી હોય, આયુષ્યને ઘટવાના કારણોનો સંબંધ ન થાય, ત્યાં સુધી ભવ્ય જીવોએ આત્મકલ્યાણને સાધવા માટે પ્રમાદને ત્યાગ કરીને ખડુ જ સાવચેત રહેવું જોઈએ. સ્વપર હિતને જરૂર સાધવું જોઈએ, કારણ કે જેમ તળાવ ફાટયા પછી પાળ બાંધવી નકામી છે, તેમ વૃદ્ધાવસ્થા આવે શરીરની શિથિલતા

થાય, રોગની પીડા થાય, આવા પ્રસંગે ચેતવું એ તદ્દન નકામું છે. કેટલાએક પુણ્યશાલી વૃદ્ધ જીવો પણ છેલ્લી અવસ્થામાં આત્મહિત કરી શકે છે. પણ તે અપવાદ સમજવો. આ પ્રમાણે આ શ્લોકનો ભાવ વિચારીને નિષ્કામ પ્રવૃત્તિને આદરીને ભવ્ય જીવોએ સંયમની નિર્મલ સાધનામાં જીવાનીને જોડવી જોઈએ. ખરો વિવેક એ પ્રમાણે વર્તવામાં જ જાળવ્યો કહી શકાય. ૧૩

અવતરણુ—વૃદ્ધાવસ્થાથી ખેડાલ બનેલો કોઈ પુરૂષ ઘડપણમાં પણ પોતાનું મન ભોગમાં દોડતું જાણીને વૈરાગ્ય ભાવથી પશ્ચાત્તાપ કરે છે, તે કહે છે—

^૨અન્યાયાર્જિતવિત્તવત્કવચિદપિ, ^૩ભ્રષ્ટં ^૪સમસ્તૈ ^૫રદૈ—

^૬સ્તાપક્લાન્તતમાલપત્રવદભૂદંગં ^૭વલીભંગુરમ્ ॥

^૮કેશેષુ ^{૧૦}ક્ષણચન્દ્રવદ્ધવલિમા ^{૧૧}વ્યક્તં ^{૧૨}શ્રિતો ^{૧૩}યદ્યપિ ।

^{૨૦}સ્વૈરં ^{૨૧}ધાવતિ મે ^{૧૬}તથાપિ ^{૧૪}હૃદયં, ^{૧૮}ભોગેષુ ^{૧૯}મુગ્ધં ^{૨૩}હૃદ્યા ॥૨૪॥

અન્યાય=અન્યાય (વડે)

અર્જિત=ઉપાજન કરેલ

વિત્તવત્=ધનની માફક

કવચિત્=કોઈ વખતે

અપિ=પણ

ભ્રષ્ટં=સ્વસ્થાનથી ખસી જવાયું

સમસ્તૈ:=સમગ્ર, સર્વ

રદૈ:=હાંતો વડે

તાપ=ઉન્હાળાના તાપ વડે

ક્લાન્ત=ખેદ પામેલ, કરમાઈ

ગયેલ

તમાલપત્રવત્=તમાલવૃક્ષના પાં-

દડાની માફક

અભૂત્=થયું

અંગં=શરીર

વલી=વલીયાં વડે

मंगुरं=करवली पडेलुं (वाणुं)
 केशेषु=केशीमां
 क्षण=शुद्ध पक्षना
 चन्द्रवत्=चन्द्रनी भाङ्क
 घवल्लिमा=घोणाश
 व्यक्तं=प्रगट, स्पष्ट
 श्रितो=आश्रित यर्ष, आवी
 यद्यपि=ने के

स्वैरं=स्वेच्छाये
 धावति=होडे छे
 मे=माङ्
 तथापि=तोपण्यु
 हृदयं=हृदय, मन
 भोगेषु=भोगोमां
 मुग्धं=मुग्ध, भोगुं
 हहा=अहो, जेदनी वात

अन्यायथी पेहा करेला द्रव्यनी जिम हांत आ,
 जडता नथी सर्वे तपास्या कयांय पणु यात्या गया;
 तापथी करमध गयेल तमाल पत्र तणुी परे,
 अंगमां वजियां पडया झीकाश आणुं तन धरे. ८२

पूर्णिमाना अह जेवा वाण घोणा थध गया,
 भोगना संकल्प काणा तोय शांत नही थया;
 आ मोह घेलुं चित्त मुज भरल प्रमाणे भोगमां,
 होडधाम करे कहे कवि वात धम रही जेदमां. ८३

धडपणुे दुःखी थयेलो कोध भाणुस चित्तने,
 भोगनी अलिताष करतुं जेध धरीने जेदने;
 अम पश्चात्ताप करतो चित्त आहे भोगने,
 निर्भण अवस्थामांय पणु ललयाय छे शुं जेधने? ८४

भोग डेरी लालसाथी धर्म साधन ना अने,
 दुर्गतिनां शीकणां अहु कर्म आंधे ते अने;

ભોગ કેરો ત્યાગ દુઃકર સેવના ના તેહવી,
ધર્મ કેરી સાધના ભવનાશિની ઇમ માનવી. ૮૫

પ્રભુ મહિનાથે ઇમ વિચારી ભોગ તૃષ્ણા પરિહરી,
પુતળી બનાવી કોળિયા નાંખ્યા પછી ખુલ્લી કરી;
દુર્ગંધને સમજવતા પદ્મ મિત્રને ઉપદેશતા,
ચારિત્ર પંથે દોરતા ઇમ સ્વપર તારક પ્રભુ થના. ૮૬

અક્ષરાર્થ:—અન્યાયથી પેદા કરેલા ધનની માફક
દાંત ક્યાંય પણ નાસી ગયા, તથા તપથી કરમાઇ ગયેલા
તમાલ પત્રની પેઠે શરીર કરચડીઓ વાળું થઇ ગયું, તેમજ
વાળના સમૂહમાં જે કે પૂનમના ચંદ્ર સરખી ધોળાશ આવી
ગઈ છતાં પણ ખેદની વાત છે કે માફ મોહવાળું મન હજી
પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ઇન્દ્રિયના વિષય ભોગોમાં જ
દોડે છે. ૧૪

સ્પષ્ટાર્થ—ધન અન્યાયથી ને ન્યાયથી એમ બંને
રીતે પેદા થાય છે. પરંતુ એ બેમાં તફાવત એ છે કે—
અમે કૂડ કપટ ને માયા પ્રપંચથી મિળવેલું ધન વિજળીની
માફક ચપળ થઈ પોતાની હયાતિમાં જ નજરો નજર આલેખું
જાય છે. રાજ દાંડ તરીકે વસૂલ કરે છે, અથવા તો ચોર
લૂંટારા લૂંટી જાય છે, અથવા અગ્નિમાં બળી ભસ્મ થઈ
જાય છે અથવા તો જમીનમાં ને જમીનમાં દટાયલું હોય
ત્યારે કોયલા વિગેરે થઈ નાશ પામી જાય છે. ને નજર
આગળ એ રીતે વિનાશ પામતું ધન ઘણું જ શોક ઉપ-

જાવે છે, અને માણસને દિવાનો પણ બનાવી દે છે. અને ન્યાયથી પેદા કરેલું ધન ઘણા લાંબા કાળ સુધી ટકે છે, અકસ્માત ગર્યુ હોય તો પણ પાછું આવે છે. જુઓ સાચા શેઠની સોનાની પાંચ શેરી સમુદ્રમાં ફેંકી દેવા છતાં શેઠની પાસે આવી. તેમજ ન્યાયથી પેદા કરેલું ધન પરંપરાએ વધતું જાય છે. પેઢીઓની પેઢીઓ સુધી પહોંચે છે, એનાથી જ ધર્મમાં પણ જીવ આગળ ને આગળ વધતો જાય છે. અહિં કોઈ વૈરાગી વૃદ્ધ પુરૂષ એમ વિચારે છે કે જેમ અન્યાયથી પેદા કરેલું ધન કયાંય પણ નાશ પામી જાય છે તેમ મારા દાંત પણ કયાંય નાશ પામી ગયા એટલે ઘડપણુ આપ્યું તેથી દાંત પડી ગયા

તથા તમાલ નામના વૃક્ષનાં પાંદડાં ચોમાસા શીયાળામાં લીલાં છમ સરખાં સુવાળાં ને સાફ હોય છે. પરંતુ જ્યારે ઉંડાળો આવે છે ત્યારે સખત તાપના જોરથી સૂકાર્ધ જર્ધને ખડખચડાં ને કરચલીઓવાળાં થઈ જાય છે. એ પ્રમાણે આ શરીરને પણ ઘડપણુ આવવાથી ઘણી કરચલીઓ પડી જાય છે, ને નસનાં જાળાં ખહાર ચોખખાં દેખાઈ આવે છે. હાડકાંના ઢેકા ઢંધયા સ્પષ્ટ દેખાય છે. ભર જીવાનીમાં તો ચઢતા લોહીવાળું શરીર એવું લાષ્ટ પુષ્ટ હોય છે કે તે વખતે નથી નસો દેખાતી કે નથી હાડકાંના ઢેકા દેખાતા કે નથી તો શરીરમાં કરચલીઓ પડતી.

તથા જીવાનીમાં માથા વિગેરેના કેશ કાળા ભ્રમર જેવા હોય છે પરંતુ જ્યારે ઘડપણુ આવે છે ત્યારે કેશ ધોળા

થઈ જાય છે, આ કેશની સફેદાઈમાં કવિએ પૂનમના ચંદ્રની ઉપમા આપી છે. જેમ પૂનમનો ચન્દ્ર પૂનમના દિવસે ખપોરે આકાશમાં ધોળા ખાખરાના પાન જેવો ફીકો દેખાય છે તેમ ઘડપણમાં કેશ પણ એવા ધોળા ફીકા પડી જાય છે. ભક્તામર સ્તોત્રમાં કહ્યું છે કે હે ભગવંત! તમારા મુખને હું ચન્દ્રની ઉપમા સાથે શી રીતે ઘટાવું? કારણ કે “યદ્ વાસરે ભવતિ પાંદુપલાશકલ્પમ્”જે ચન્દ્ર દિવસે ધોળા ખાખરાના પાન સરખો ફીકો દેખાય છે તે ચન્દ્ર સાથે તમારા મુખની ઉપમા ન જ ઘટે. એ રીતે ઘડપણમાં કેશ પણ ધોળા ને ફીક્કા પડી જાય છે.

આ ઠેકાણે વૈરાગી પુરૂષ એમ વિચારે છે કે શરીરમાં ઘડપણ આવવાથી દાંત ગયા. પરન્તુ મારા મનની અભિલાષાઓ એટલે સંસારના વિવિધ સુખોને ભોગવવાની ઇચ્છાઓ હજી પણ નાશ પામી નથી, અર્થાત્ શરીરને ઘડપણ આવ્યું પરન્તુ મન તો જીવાન ને જીવાન જ રહ્યું. તેમજ ઘડપણમાં શરીરની સુવાળાશ-સફાઈ ગઈ, લખટ પુષ્ટતા ગઈ ને કરચલીઓ પડી શીકું પડી ગયું પણ મનની ઇચ્છાઓ ન ગઈ, તે તો તાજી ને તાજી જ રહી એટલે મનમાં કરચલીઓ ન પડી, અર્થાત્ મન તો જીવાન ને જીવાન જ રહ્યું. તેમજ ઘડપણ આવવાથી માથા વિગેરેના કેશની કાળાશ ગઈ, પરન્તુ મારા મનને ઘડપણ ન આવ્યું ને મનની કાળાશ ન મટી. શરીર ગમે તેટલું જર્જરિત ને ખોખરું કુટ્ટી હાંડલી સરખું થયું પરન્તુ મન તો તાજું ને તાજું લોખંડના ઘડા સરખું નક્કર અને કાળું જ રહ્યું.

આ ઠેકાણે અન્થકાર કવિને આશય એ છે કે શરીર ધરડું થવા છતાં મન ધરડું નથી થતું તેથી શરીર દ્વારા ઇન્દ્રિયના વિષયો ભલે ન ભોગવાતા હોય તો પણ મનની ઇચ્છાઓ મરી ગઈ નથી તેથી ત્યાં સુધી આ જીવને કર્મ-બંધ ચાલુ છે જ, માટે સંસારનાં પાપ કર્મથી બચવું હોય તો મનને મારવું મનને દમવું એ જ ખરો ઉપાય છે. કહ્યું છે કે મન एव मनुष्याणां कारणं बंधमोक्षयोः=મનુષ્યોને કર્મ બાંધવામાં અને કર્મ છોડવામાં મન એ જ મુખ્ય કારણ છે. પરંતુ શરીર એ મુખ્ય કારણ નથી. શરીર ભલે જીવાન હોય છતાં જીવાનીમાં પણ જો મનનું દમન કર્યું હોય તો કર્મ બંધથી બચાવ થાય છે જ. માટે હે મુમુક્ષુ જીવો ! કાય યોગ અને વચન યોગ રોકવાથી કંઈ વળવાનું નથી. માટે જેમ અને તેમ મનોયોગને જ (મનના વ્યાપારને) પાપ વ્યાપારમાંથી રોકવો એ મુખનો ખરેખરો ઉપાય છે. ૧૪

અવતરણુ—સ્ત્રીઓની ગદ્ગદિત વાણીને પ્રેમઘેલા પુરૂષો પ્રેમવાણી કહે છે એ તેઓની પ્રેમઘેલછા છે એમ આ શ્લોકમાં જણાવે છે—

उद्गृणंति^४ प्रपंचेन^३, योषितो^१ गद्गदां^३ गिरम्^४ ।

तामामनन्ति^७ प्रेमोक्तिं^६, कामग्रहिलचेतसः^१ ॥१५॥

उद्गृणंति=ઓલે છે

प्रपंचेन=પ્રપંચથી, કપટથી

योषितः=સ્ત્રીઓ

गिरम्=વાણીને, વચનોને

तां=તે વાણીને

आमनन्ति=માને છે, જાણે છે;

કહે છે

प्रेमोक्तिं=પ્રેમવાણી, પ્રેમનાં વચનો

કામ=કામદેવ

ગ્રહિલ=ધેલા થયેલા

ચેતસ:=ચિત્તવાળા

પુરૂષો.

કુટિલ નારી દોષ કે અપરાધનેય છુપાવવા,
પ્રપંચથી ગદ્ગદ સ્વરે વચનોજ લાગે ખોલવા;
તે વચનને કામ વિહ્વલ ચિત્તવાળા માનવી,
પ્રેમોક્તિ ખોલે પણ હલાહલ ઉક્તિ તેને જાણવી. ૮૭

સ્ત્રી વચન વિશ્વાસથી પામે અચાનક મરણને,
વિજયા સમી રમણી ઘણી જે ધારતી નહિ દોષને;
કુટિલ નારી કપટથી નિજ સ્વાર્થ સિદ્ધિ સાધવા,
ચાલખાજી બહુ કરે વચનો વદે પણ નવા નવા. ૮૮

તાસ મતલબ પારખીને જરૂર ચેતી ચાલવું;
કપટ કરવા ના કહી પણ કપટ કળીને ચાલવું;
ભોગ તૃષ્ણાના ગુલામો દોષને પણ નારના,
ગુણ સ્વરૂપે નિરખતા ના રંગ પરખે નારના. ૮૯

રાજા ઉદાઠ વિનયરત્ન તણું કપટ ના કળી શક્યા,
તેહથી પામ્યા મરણને ચેતનાર બચી ગયા;
કામ કેરી વાસના સંતોષવા સ્ત્રી કપટમાં,
કેઈ ફસાઈ રીખાઈને ચાલ્યા ગયા ઝટ નરકમાં. ૯૦

અક્ષરાર્થ:—સ્ત્રીઓ કપટની ભાવનાથી ગદ્ગદ સ્વરે
જે વચનો ખોલે છે તે વચનોને કામદેવ (કામવાસના)થી

ઘેલા થયેલા ચિત્તવાળા પુરૂષો આ તો પ્રેમોક્તિ છે, એટલે પ્રેમનાં વચન છે એમ માને છે. ૧૫

રૂપણાર્થ:—જ્યારે પોતાનો કંઈ અપરાધ (ગુનો) થયો હોય કે દુર્ગુણ ખૂદાર પડી ગયો હોય ત્યારે તે દોષને છુપાવવાને સ્ત્રી પતિની આગળ ગદ્ગદ કંઠે તે દોષ ઉઘાડા ન પડે અથવા પોતે કરેલા ગુનાની માફી માગતી હોય, એવાં પ્રેમ દેખાડનારાં વચનો બોલે છે, તે જાણે રડી પડતી હોય અને દોષનો પસ્તાવો કરતી હોય એવો ડાળ ખતાવે છે, ત્યારે તેનો કામવાસવાથી ઘેલો થયેલો પતિ એમ સમજે છે કે આહો આ મારા પ્રત્યે કેટલા બધા પ્રેમવાળી છે, આવા જુજ ગુન્હામાં પણ કેટલો બધો પસ્તાવો કરે છે! એમ માને છે. આ માનવું તે પતિની સ્ત્રી ઉપરના પ્રેમની ઘેલછા જ છે, કારણ કે પ્રેમમાં લગાર પણ ઉણપ ન આવે (સ્ત્રીને આછાથ ન જણાય) આ મુદ્દાથી તેના પર જરા પણ અવિશ્વાસ ધરતો નથી અને તેથી આ પ્રેમઘેલો પુરૂષ સ્ત્રીનો દોષ સાચો છે કે ખોટો તેની તપાસ કરવાની દરકાર પણ કરતો નથી, એટલું જ નહિ પરંતુ કોઈ કોઈ વખત તો એવા પ્રેમઘેલા પુરૂષો સ્ત્રીનાં ગદ્ગદિત માયાવી વચનોનો ઢોંગ સાચો માનીને સ્ત્રીના કહેવાથી ખીજને સંપૂર્ણ દોષવાળો ગણે છે. જુઓ પિંગલા રાણીનાં ગદ્ગદિત માયાવી વચનોનો ઢોંગ સાચો માનીને પ્રેમઘેલા ભર્તૃહરીએ પોતાના નિર્દોષ બંધુ વિક્રમાદિત્યને દેશવટો દીધો. એ વાત લોક પ્રસિદ્ધ છે. મારે અહિં સ્ત્રીઓનું રહસ્ય એ છે કે આત્મહિતને ચાહનારા ભવ્ય જીવોએ સ્ત્રીઓનાં એવાં માયાવી વચનો રૂપી જાળમાં ફસાવું નહિ. આ પ્રસંગે

નીતિશાસ્ત્રમાં જણાવેલા ચાર મૃત્યુના દ્વારો એટલે વગર મોતે મારનારા ચાર વાનાં યાદ કરવાં જોઈએ. તે આ પ્રમાણે—

૧. અનુચિત કર્મારંભ-જે કામ કરવાથી દેવ, ગુરુ, ધર્મ, મા, આપ લજવાય, તેવું કરવાની ભાવના પણ ન કરવી જોઈએ. કદાચ તેવા વિચારો આવે તો તેને તરત દબાવી દેવા જોઈએ. આ વસ્તુ સ્થિતિને ભૂલી જઈને જેઓ અછાજતા પાપ કાર્યની શરૂઆત કરે છે, તેઓ જરૂર વગર મોતે જ અસમાધિ મરણ પામે છે. ૨. સ્વજન વિરોધ-સગાં સંબંધીના સમુદાયમાં હુળી મળીને રહેવું જોઈએ, વાણીમાં મીઠાચ રાખીને સંપ વધારવો જોઈએ. કારણ કે જ્યાં સંપ હોય ત્યાં જ જંપ (શાંતિ) હોય છે. સંપને લઈને આપત્તિના સમયમાં એક ધીજનું આલંબન મળે છે. આ બધી વાતને ભૂલી જઈને જેઓનો સ્વભાવ સ્વજન વર્ગમાં ઝગડા રૂપી અગ્નિ સળગાવવાનો હોય છે તેઓ વગર મોતે અસમાધિ મરણ પામે છે. ૩. બલીયસા સ્પર્દા-પોતાના કરતાં જેઓ વધારે બળવાન હોય, તેઓની સાથે સ્પર્દા કરવી નહિ. તેમ કરવાથી અચાનક અસમાધિ મરણ થાય છે. જે કે 'શેરને માથે સવા શેર હોય' આ કહેવત પ્રમાણે કદાચ સામા બલવંતને પણ પોતે હરાવી શકે તેવો હોય, તો પણ આ રીતે સ્પર્દા કરવામાં વેર ઝેર બહુ જ વધે છે, એમ સમજીને આવી સ્પર્દા ન જ કરવી જોઈએ. છતાં જેઓ કરે છે, તેઓ વગર મોતે મરણ પામે છે. ૪. પ્રમદાજન વિશ્વાસ-અહીં પ્રમદા શબ્દથી માયાદિ દોષોથી ભરેલી સ્ત્રીઓ બાણવી. તેવી સ્ત્રીઓનો વિશ્વાસ રાખનારા ઘણા જીવે.

ખૂરા હાલે મરણ પામ્યા છે. એમ સમજીને આવી સ્ત્રીઓનો વિશ્વાસ ન કરવો. તેઓની સાથે વધારે લખ્પન છપ્પન ન જ રાખવી જોઈએ. ચેતીને ચાલનાર ભયે સ્ત્રીની પ્રપંચ જાળમાં ફસાતા નથી. આ વાતને ભૂલી જઈને જેઓ ઉપર જણાવેલા દોષવાળી સ્ત્રીઓનો વિશ્વાસ કરે છે, તેઓ વગર મોતે અસમાધિ મરણ પામે છે. આ ચારે કારણોને જણાવનાર શ્લોક આ છે-

આર્યાવૃત્તમ્-અનુચિતકર્મારંભઃ, સ્વજનવિરોધો બલીયસા સ્પર્દ્ધા ॥
પ્રમદાજનનિશ્વાસઃ, મૃત્યુદ્વારાણિ ચત્ત્વારિ ॥ ૧ ॥

આ ખીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને ભવ્ય જીવોએ પ્રપંચ ભરેલી વાણીને પ્રેમોક્તિ માનવાની ભૂલ ન જ કરવી જોઈએ. પ્રભુ દેવના શાસનમાં માયા કરવાની ના પાડી છે, પણ માયાને ઓળખવી તો જરૂર જોઈએ. સામાના વચનનું ખરૂં રહસ્ય જાણીને જવાબ દેવો જોઈએ. તેના કહ્યા પ્રમાણે વર્તવામાં પણ ઉતાવળ ન કરવી જોઈએ. દુનિયામાં અનેક મુદ્દાઓથી મીઠાં વેણુ યોદ્ધાય છે, સ્વાર્થ સાધવાને વખાણુ પણ કરાય છે. મનમાં જ્યૂદ્ધ, કહેવાનું જ્યૂદ્ધ અને કરવાનું કામે જ્યૂદ્ધ હોય આવી પણ ચાલખાજી ઘણી રમાય છે. તેને ઓળખીને સાવચેત રહીને નિર્દોષ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. ઉદાઘ રાજ માયાને ઓળખી ન શક્યા, તેથી વિનય રત્નના હાથે મરણ પામ્યા. તે રાજર્ષિ મહાભદ્રિક હતા, પ્રભુદેવના શાસનમાં ઉંચકોટીના આત્મ કલ્યાણુ કરનાર જીવોમાં તે અગ્રેસર હતા, છતાં માયાને ઓળખી ન શક્યા, તેથી અચાનક મરણ પામ્યા.

આ ધીનાને ધ્યાનમાં રાખીને સ્ત્રી પરિચયને ઝેરી માનીને તેથી અલગા રહેવું અને તે પ્રમાણે વર્તીને પરમ ઉલ્લાસથી મોક્ષ માર્ગ સાધીને મુક્તિના સુખ મેળવવા તત્પર થવું, એ આ શ્લોકનું રહસ્ય છે. ૧૫.

અવતરણુ—હવે ગ્રન્થકાર કવિ આ શ્લોકમાં કામરૂપી જ્વરને ઉતારવાનું ખરૂં ઔષધ કયું? તેનો ખુલાસો કોઈ જ્ઞાની ગુરૂએ પોતાનાં હૃદયને આપેલા ઉપદેશ રૂપે જણાવે છે—

૧ ૩ ૨ ૫ ૪ ૬
યાવદ્દુષ્ટરસક્ષયાય નિતરાં, નાહારલૌલ્યં જિતં ।

૭ ૮ ૯ ૧૨ ૧૧ ૧૦
સિદ્ધાન્તાર્થમહૌષધેનિરુપમશ્વર્ણો ન જીર્ણો હૃદિ ॥

૧૬ ૧૪ ૧૫ ૧૩ ૧૭ ૧૮ ૧૯
પીતં જ્ઞાનલઘૂદકં ન વિધિના, તાવત્સ્મરોત્યો જ્વરઃ ।

૨૨ ૨૪ ૨૩ ૨૧ ૨૦ ૨૫ ૨૭ ૨૬
શાન્તિં યાતિ ન તાત્ત્વિકીં હૃદય હે શૈષૈરલં મેષજૈઃ ॥૧૬॥

યાવત્=જ્યાં સુધી

દુષ્ટરસક્ષયાય=કામના દુષ્ટ અ-
ભિલાષ રૂપ રસનો ક્ષય કરવા
માટે

નિતરાં=અલંત, સર્વથા અતિ-
શયે કરીને

ન=નથી

આહારલૌલ્યં=આહારની લોભપતા

જિતં=જીતાયેલ, જીતું

સિદ્ધાન્તાર્થ=સિદ્ધાન્તના અર્થરૂપ,

આગમના ભાવરૂપ

મહૌષધે=મોટી ઔષધિનું

નિરુપમઃ=અનુપમ, શ્રેષ્ઠ

શ્વર્ણઃ=ચૂર્ણ

ન=નથી

જીર્ણઃ=જીર્ણ થયું, પચ્યું

હૃદિ=હૃદયમાં, મનમાં

પીતં=પીધું

જ્ઞાન=સમ્યક્ જ્ઞાન રૂપી
 લઘુ=હલકું, ઝીમેલું
 ઉદ્ધકં=જળ, પાણી
 ન=નથી
 વિધિના=વિધિ વડે
 તાવત્=ત્યાં સુધી
 સ્મરોત્યઃ=કામદેવથી ઉપજેલો,
 કામવાસના રૂપી, ભોગતૃષ્ણા
 રૂપી

જ્વર:=તાવ
 શાન્તિ=શાન્તિને
 યાતિ ન=પામતો નથી
 તાત્વિકી=ખરેખરી
 હૃદય હે=હે હૃદય
 શેષૈઃ=ખીમ
 અલં=સર્થું, જરૂર નથી
 મેષજૈઃ=આપધો વડે; દવાઓની

આહારની આસક્તિથી ઘણું ખાય અપચી વસ્તુને,
 ખાતાં અજીરણ થાય વાતાદિક ધરેજ વિકારને;
 ઇમ થતાં ઝટ તાવ આવે તેહ શીઘ્ર ઉતારવા,
 વારિ હલકું અલ્પ લેવું ભોજ્ય ભારે છંડવા. ૯૧

તિમ સુદર્શન કાકલું આથી અજીરણ દૂર ટળે,
 તાવ ઉતરે ઇમ કરતા કામ જ્વર દૂરે ટળે;
 ઇમ વિચારી એક જ્ઞાની હૃદયને ઉદેશીને;
 આપતો ઉપદેશ હે મન! ભોજ્યની આસક્તિને. ૯૨

છોડજે કામાભિલાષ સ્વરૂપ રસ ક્ષય કારણે,
 બહુ વાર લેજે આગમર્થ મહોપધિના ચૂર્ણને;
 જ્ઞાન રૂપ લઘુ પાણી પીજે કામ રૂપી તાવને,
 ઇમ ઉતારી નિશ્ચયે પામીશ અનહદ શાંતિને. ૯૩

જો કરીશ ના એમ તો ન કરીશ દૂર આ તાવને,
આહાર ચીકણો વાપરે કારણ વિના પણ તેહને;
બહુ વાર ખાતાં ઈંદ્રિયો કરતી અધિક તોફાનને,
ધમ વિચારી તપ કરીને સાચવીએ શીલને. ૯૪

આગમ તણા અર્થો અપૂરવ ચૂર્ણ જેવા ભાષિયા,
રાજમતીએ એહથી રથ નેમિ મુનિને સ્થિર કર્યાં;
અવંતી સુકુમારને ચારિત્રનો ઈચ્છા થઇ,
અદ્ય સમયે શુદ્ધ સાધી તે લહ્યા ઋદ્ધિ ધણી. ૯૫

નૃપ પ્રદેશીને પમાડે કેશિ ગણધર ધર્મિતા,
નૃપ સુતાનો અભય દેવ વિકાર દૂર કરાવતા;
પ્રવચને ગુરૂ હીર અકબરને દયા રંગી કરે,
હે જીવ ! લેજે તું નિરંતર તેહ સાચા ચૂર્ણને. ૯૬

હોય નાશ ત્રિદોષનો હળવુંજ જલ જો વાપરે,
જ્ઞાન આત્મિક જલ સમું મલ ચિત્તનો ઝટ દૂર કરે;
નિજ રમણુતાને વધારે તિમ ભવાભિનંદિતા,
ઝટ હઠાવે એહથી જન સાત્ત્વકાનંદી થતા. ૯૭

અક્ષરાર્થ:—હે હૃદય જ્યાં મુઘી દુષ્ટ રસનો ક્ષય
કરવાને ઘણો આહાર કરવાની લોહુપતા જીતાઈ (તજી)
નથી, તથા આગમનાં રહસ્યને જાણવા (વિચારવા) રૂપ
ઔષધિઓનું (વનસ્પતિઓનું) અતિ શ્રેષ્ઠ ચૂર્ણ તહારા

હૃદયમાં પર્યું નથી, તેમજ જ્યાં સુધી સમ્યક્ જ્ઞાન રૂપ હલકું ઝામેલું જળ તેં વિધિ પૂર્વક પીધું નથી, ત્યાં સુધી કામાતુરપણાથી ઉપજેલો જ્વર તાવ, અથવા કામ એજ તાવ ખરેખરી શાન્તિને પામતો (જતો) નથી (ખરાખર ઉતરતો નથી) માટે હે હૃદય (તું) કામ રૂપ તાવને ઉતારવા એ જ ઉપાય કર) ખીન્ન ઔષધોની કંઈ પણ જરૂર નથી. ૧૬

રૂપાંટાર્થ:—આ શ્લોકમાં કામ રૂપી તાવ ઉતારવાનો જે ખરેખરો ઉપાય છે તે જણાવ્યો છે. તેમાં શારીરિક બાદ્ય તાવ ચઠવાનું કારણ એ છે કે ખાવાની લોહુપતાને લીધે ઘણું ખાય, ભારે ખોરાક કે હલકો ખોરાક મને પચશે કે નહિ તેનો વિચાર ન કરે અને ખા ખા કરે ત્યારે અશુભ થવાથી શરીરના રસોમાં (વાત પિત્ત કફ વિગેરેમાં) વિકાર થાય અને તેવા રસ વિકારથી માણસને તાવ ચઢે છે. તેને ઉતારવાનો ઉપાય એ છે કે ભારે ખોરાક ખાવો બંધ કરવો, અને પાણી પણ ઝામેલું (અડધું બજેલું, અથવા અજમા વિગેરેથી ઉકાળેલું) હલકું પાણી પીવું, અને સુદર્શન ચૂર્ણ આદિ ચૂર્ણ ફાકવું, જેથી પ્રથમનો ખાધેલો ભારે ખોરાક હજમ થાય અને ખોરાક હજમ થતાં અશુભ -અપચો નષ્ટ થાય, અને તેથી તાવ પણ ઉતરી જાય. એ જેમ બાદ્ય તાવનો ઉપાય છે તેમ કામ રૂપી આન્તરિક જ્વરને ઉતારવાનો ઉપાય અન્થકાર કવિએ આ રીતે જણાવ્યો છે કે અત્યંત આહારની લોહુપતા છોડીને અદ્વ અને હલકો આહાર લેવો, કારણ કે પુષ્ટિવાળા ભારે ખોરાકથી અને તે

પણ વધુ પડતા ખોરાકથી ઇન્દ્રિયો પુષ્ટ થઈ વિકારી ને મદોન્મત્ત બને છે, તેથી ઇન્દ્રિયના વિષયો સેવવાની ઇચ્છા રૂપ કામદેવ (કામવાસના) ઉત્પન્ન (જાત) થાય છે, માટે વધુ પડતો અને ભારે ખોરાક ખાવાની લાલસા ઊડવી. તે સાથે શાસ્ત્રનાં વચનો સાંભળવા રૂપ ચૂર્ણ કાકતું, કારણ કે કામદેવની ઉત્પત્તિ મનથી એટલે લોગના સાધનોના વિચાર કરવાથી થાય છે અને તે મન જે શાસ્ત્રનાં વચનોથી અંકુશમાં આવે તો ઇન્દ્રિયોના વિષયોનું સેવન આપોઆપ ઢીલું પડે, તેમજ વિષયોના સેવનથી દુર્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ જાણવામાં આવતાં વિષયો તરફથી મન આપોઆપ પાછું હઠે ને એથી કામદેવનું જોર નાશ પામે છે. તે સાથે શાસ્ત્ર જ્ઞાન, આત્મજ્ઞાન, કર્મોના વિપાકનું જ્ઞાન વિગેરે તત્ત્વોનું સમ્યક્ જ્ઞાન રૂપી હલકું પાણી પીવામાં આવતાં પણ વિષયો રૂપ તાવ ઉતરે છે. અહિં ભારે પાણી પીવાથી શરીરમાં તાવ વિગેરે રોગ લાગુ પડે છે તેમ અજ્ઞાન એ ભારે પાણી છે અને તેથી જીવોને વિષયોની ઇચ્છા રૂપ તાવ વિગેરે રોગો લાગુ પડ્યા છે તેથી જે જ્ઞાન રૂપી હલકું પાણી પીએ તો વિષયવાસના રૂપ તાવ વિગેરે રોગો આપોઆપ નાબુદ થઈ જાય છે. એમ અહિં કોઈ જ્ઞાની ગુરૂએ પોતાના હૃદયને ઉપદેશ આપતાં આહારની લોભુપતા ઊડી, શાસ્ત્રાર્થના શ્રવણ રૂપ ચૂર્ણ કાકી, જ્ઞાન રૂપી હલકું જળ પીવાથી (એ ત્રણ ઉપાયોથી) કામ રૂપી તાવને ઉતારવાની સૂચના કરી છે. આ શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે હે ભવ્ય જીવો ! કામ જ્વર ઉતારવાના એ જ તાત્ત્વિક ઉપાયોનું સેવન કરો. બીજા ઉપાયોની કંઈ પણ જરૂર નથી. ૧૬

અવતરણુ—હવે કવિરાજ આ શ્લોકમાં નવજીવાની પામ્યા છતાં પણ જે પુરૂષો કામને આધીન થતા નથી એટલે ઇન્દ્રિયના વિષયોને સેવતા નથી તે જ પુરૂષો ધન્ય વાદને પાત્ર છે તે ખીના જણાવે છે--

શૃંગારદ્રુમનીરદે પ્રસૃમરક્રીડારસસ્રોતસિ ।

પ્રચુન્નપ્રિયવાંઘવે ચતુરવાહુમુક્તાફલોદન્વતિ ॥

તન્વીનેત્રચકોરપાર્વણવિઘૌ, સૌભાગ્યલક્ષ્મીનિઘૌ ॥

ધન્યઃ કોઽપિ ન વિક્રિયાં કલયતિ, પ્રાપ્તે નવે યૌવને ॥૧૭॥

શૃંગારદ્રુમ=શૃંગારરસ ૩૫ ઝાડને
ઉગાડવા માટે

નીરદે=ભેદ (વૃષ્ટિ-વરસાદ) ના
જેવું

પ્રસૃમર=પ્રસરતા, વિસ્તાર પા-
મતા, ફેલાતા

ક્રીડારસ=કામક્રીડાના રસ૩૫
વિષયોની ઇચ્છા ૩૫

સ્રોતસિ=પ્રવાહવાળું

પ્રચુન્ન=કામદેવના

પ્રિયવાંઘવે=પ્રિય બન્ધુ, જાલા
ભાઈ (જેવું)

ચતુરવાહુ=ચતુર (અવસરોચિત)
વાણી ૩૫

મુક્તાફલ=મોતીઓના

ઉદન્વતિ=સમુદ્ર (જેવું)

તન્વી=ઓનાં

નેત્ર=નયન, ચક્ષુને આંખોને, (રાજ
કરવાને માટે)

પાર્વણ=પર્વનો, પૂનમના

વિઘૌ=ચન્દ્ર (જેવું)

સૌભાગ્ય=સૌભાગ્ય ૩૫; દેખનાર
લોકને જાણા થવા ૩૫

લક્ષ્મી=લક્ષ્મીના

નિઘૌ=ભંડાર (જેવું)

ધન્યઃ=ધન્ય, ભાગ્યશાળી

કોઽપિ=કોઈક પણ, કોઈક જ
વિરલ

ન=નથી

વિક્રિયાં=વિકારને

કલયતિ=પામે, (પામતો)

પ્રાપ્તે=પ્રાપ્ત થયા છતાં (પણ)

નવે=નવીન (હિંગતું)

યૌવને=યુવાવસ્થા, યૌવન, જુવાની.

એહ યૌવન મેઘ સમ શૃંગાર રસ રૂપ ઝાડવા,
શીઘ્ર કરવા દીર્ઘ તેમ ટકાવવા નીપજવવા;
કામ ક્રીડા રસ તણોજ પ્રવાહ વધતો તેહથી,
કામના પ્રિય ભાઈ જેવું તે સદા ટકતું નથી. ૯૮

ચતુર વાણી રૂપ મોતી કાજ સાગર જેહવું,
સ્ત્રી નેત્ર રૂપ ચકોરને રાજી કરત શશિ જેહવું;
સૌંદર્ય શોભાના નિધાન સમું ખિલ્યું યૌવન છતાં,
નિર્વિકારી કોઈ પણ વિરલો જ દીસે નિરખતાં. ૯૯

ધન્ય એ નર જે વિચારે આ જુવાની ચપલ છે,
વહી જવાની જોત જોતાં ધર્મ કરતાં સફલ છે;
ધર્મ પંથે દોરતા ધર્મિ જનો સુખ પામતા;
પાપ પંથે દોરતા પાપી જનો દુખિયા થતા. ૧૦૦

શૃંગાર ને યૌવન વધારે જેમ વૃષ્ટિ ઝાડને,
કામ ક્રીડા રસ વધે ભર યૌવને નિત કામીને;
મહઠ કરતો ભાઈ યૌવન મહઠ કરતું કામને,
જેહ યૌવન શત્રુ જીતે તેહ જીતે વિશ્વને. ૧૦૧

રત્નાકરે મોતી નિપજતા જેમ ઉગતા ચૌવને,
તિમ છટા રસ વઠતાવાળા વચન નીકળે અને;
ઘે હર્ષ ચંદ્ર ચક્રારને યુવાન રમણી નેત્રને,
રાજી કરે સંસાર મોહે ધન્ય છે વૈરાગીને. ૧૦૨

જિમ વસંત વનાહિના જ વધારતી સૌંદર્યને,
તેમ ચૌવન પણ વધારે દેહના સૌંદર્યને;
મેઘકુંવરે ક્ષણિક માની સંયમે સાર્થક કર્યું,
પ્રભુ વીર જેવા ગુરૂ લહી શિવશર્મને પાસે કર્યું. ૧૦૩

અક્ષરાર્થ—જે નવ ચૌવન શંગાર રૂપ ઝાડને વધાર-
વામાં મેઘના જેવી છે. કામદેવના ંહાલા લાઇ જેવી છે,
ચતુરાર્ધવાળી વાણીઓ રૂપ મોતીઓના સમુદ્ર જેવી છે, સ્ત્રીનાં
નેત્રરૂપી ચક્રાર પક્ષીને આનંદ પમાડવામાં પૂનમના ચન્દ્ર
જેવી છે. અને સૌભાગ્ય લક્ષ્મીના ભંડાર જેવી છે, એવી
નવચૌવન પામ્યા છતાં પણ તે ધર્મી પુરૂષ વિકારને પામતો
નથી, એટલે ઈન્દ્રિયોના વિકારોને-વિષયોને સેવતો નથી તેવો
કોઈક જ પુરૂષ ધન્ય છે એટલે વખાણવા લાયક હોય છે. ૧૭

રૂપણાર્થ—આ શ્લોકમાં જે અવસ્થા કામદેવ (લોગતૃણુ)
ને ઉત્તેજન દેનારી (ઉત્તેજિત કરનારી, વધારનારી) છે, તે
અવસ્થામાં પણ જે પુરૂષ કામને જીતે છે, તેની કવિ ઘણી જ
પ્રશંસા કરે છે. તે આ પ્રમાણે-મેઘ જેમ ઝાડને વધારે છે,
તેમ નવચૌવન શંગાર રૂપી ઝાડને વધારે છે, તથા વાણીના
પ્રવાહો જેમ એક સ્થાને અટકી રહેતા નથી પરન્તુ ચારે

ખાણુ ફેલાય છે તેમ નવયૌવન અવસ્થામાં પુરૂષોના મનમાં રહેલો કામક્રીડાનો રસ-ઉત્સાહ ઘણો જ ફેલાવો પામે છે. તથા ઠહાલો ભાઈ જેમ ઘરના કારભારમાં મદદગાર થાય છે તેમ નવયૌવન પણ કામક્રીડાને ઘણી રીતે મદદ કરે છે, તથા મોતીઓની ઉત્પત્તિ જેમ સમુદ્રમાંથી થાય છે, તેમ કામક્રીડા સંબંધિ ચતુરાઈવાળાં મોહક વચનોની ઉત્પત્તિ પણ નવયૌવન અવસ્થામાંથી થાય છે, તથા ચક્રોર પક્ષીને જેમ પૂનમનો ચન્દ્ર દેખી બહુ આનંદ થાય છે તેમ પુરૂષની નવયૌવન અવસ્થાને જોનારી સ્ત્રીઓના નેત્રને પણ બહુ આનંદ થાય છે. તેમજ સૌભાગ્ય એટલે દેહના સૌન્દર્યની શોભા નવયૌવના વસ્થામાં ખીલે છે, માટે યુવાવસ્થા સૌભાગ્ય લક્ષ્મીનો ભંડાર છે, એ પ્રમાણે યુવાવસ્થા સર્વ રીતે કામદેવની ઉત્પત્તિનું સાધન હોવા છતાં પણ જે પુરૂષ એ અવસ્થામાં કામને જીતે છે તે જ પુરૂષ સર્પના રાક્ષડામાં રહ્યો છતો સર્પને જીતનારો અને સિંહની શુક્રામાં રહીને સિંહને જીતનારો અને કાજળની કોટડીમાં રહેવા છતાં ડાઘ નહિ લગાડનાર મહા સમર્થ બળવાન હોવાથી ધન્ય છે. વખાણુવા લાયક છે. સૂક્ષ્મ દષ્ટિથી આ શ્લોકનું રહસ્ય વિચારતાં જણાય છે કે ખરાબ નિમિત્તોને સેવનારા જીવોની જીવાનીની તરફ લક્ષ્ય રાખીને કવિએ જીવાનીનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. કારણ કે વિષય કષાય રૂપી બળખામાં ચોટેલા સંસારી જીવોમાં ઘણાં યુવાનો વિષય રૂપી કાદવમાં રગદોળાયા છે, અને રગદોળાય છે. અને તેઓ જીવાનીને શ્લોકમાં જણાવ્યા મુજબ માને છે, પણ શ્રી સ્ફુલિભદ્ર મહારાજ વિગેરે મહા પુરૂષોની જીવાની બહુ જ

આશ્ચર્યને ઉપબવનારી હતી. જેમ જેમ ઉંડા ઉતરીને તેને વિચાર કરીએ, તેમ તેમ હૃદયમાં દુઃકૃતની ગર્હા કરવાની નિર્મલ ભાવના પ્રકટે છે. ધન્ય છે પ્રભુ શ્રી મલ્લિનાથને, કે જેમણે સ્થિતિ સંપન્ન દશામાં પણ આત્મ દષ્ટિને સતેજ રાખી અને પોતાની તૈયાર કરાવેલી પુતળીનું દુર્ગંધમય સ્વરૂપ સમજાવીને છ એ રાજવંશીઓને પ્રતિબોધ પમાડ્યો, અને સંયમના રાગી અને સાધક તથા આરાધક બનાવ્યા. શ્રી જિન શાસનમાં આવા જે જે પુણ્ય પુરૂષો થયા છે, તેઓની નિર્મલ જીવન ચર્યાને વારંવાર હૃદયમાં ઉતારીને વિચારનારા ભવ્ય જીવો સવિકાર દશાને પલટાવીને જરૂર નિર્વિકારી પરમ શાંતિદાયક, ઉત્તમ સ્થિતિને પામી શકે છે. એ શ્લોકનું રહસ્ય હૃદયમાંથી ખસવું ન જોઈએ. ૧૭

અવતરણુ—હવે કવિ સમ્યક્ જ્ઞાન ગર્ભિત વૈરા-
અભાવથી જે પુરૂષે સ્ત્રીનો ત્યાગ કર્યો હોય તેવા જ્ઞાની
પુરૂષને કામદેવ ભલે પોતે બળવાન હોય કે ક્રોધી હોય તો
પણ કંઈ કરી શકતો નથી (અર્થાત્ ફરીથી સ્ત્રીની બળમાં
ફસાવી શકતો નથી) તે વાત આ શ્લોકમાં જણાવે છે-

સમ્યક્^૪ પરિહૃતા^૫ યેન^૧, કામિની^૩ ગજગામિની^૨ ।

કિં^{૧૧} કરિષ્યતિ^{૧૨} રુષ્ટો^૬ઽપિ, તસ્ય^{૧૦} વીરચરઃ^૯ સ્મરઃ^૭ ॥૧૮॥

સમ્યક્=શ્રી દુર્ગંતિમાં લઈ બધ
છે, એમ સારી રીતે સમ-
જને

પરિહૃતા=છોડી હોય, તજ હોય

યેન=જે પુરૂષે

કામિની=શ્રી

ગજગામિની=હાથીની માફક ચા-
લનારી

કિં=શું	પણ; ક્રોધથી ધમધમ્યો હોય
કરિષ્યતિ=કરશે, તેનું શું અ- નિષ્ટ કરવાનો છે	તોપણ
રુષ્ટોઽપિ=રોષવાળો થયો હતો	તસ્ય=તે પુરૂષને વીરવર:=ધણીજ બળવાન સ્મર:=કામદેવ

સ્ત્રી સંગ દુર્ગતિના દીએ દુઃખ સાગરોપમ કાલના,
ખેહાલ થઈને રાવણાદિક ભોગવે દુઃખ નરકના;
નિઃસંગ મદિલ નેમિ જંખૂ વિજય તિમ વિજયાદિને,
સિદ્ધિ મળી મળશે નમું હું હર્ષથી નિત તેમને. ૧૦૪

એહવા વૈરાગ્ય ખોધે કરિ પરે જે ચાલતી,
તે નારને જેણે તણ તે પુરૂષને ક્રોધી અતિ;
વીર મોટા કામ પણ રજ શું અનિષ્ટ કરી શકે,
નિષ્કામ જનની પાસ તેનું ના કદી ચાલી શકે. ૧૦૫

ચૂલિભદ્રને કરવા ચલિત વેશ્યા ઘણા યત્નો કરે,
પણ થાકતી મુનિ પાસ રાજ થઈ વ્રતો ખારે ધરે;
જંખૂ કુંવર ને આઠ નારી ભોગ વચ્ચે ખોલતી,
સમજવતી પણ કુંવર વચ્ચે સંયમે રતિ ધારતી. ૧૦૬

અક્ષરાર્થ—જે પુરૂષે હાથીની ચાલ સરખી ધીરી
ચાલવાળી સ્ત્રીને સારી રીતે સમજ પૂર્વક છોડી દીધી છે
તેવા પુરૂષને અત્યંત બળવાન એવો કામદેવ તેના પર ઘણા

ક્રોધવાળો થયો હોય તો પણ (તેને) શું કરી શકે ? અર્થાત્ કંઈ પણ આંચ (હરકત) કરી શકે નહિં. ૧૮

રૂપદ્વાર્થ—ઘરના કલેશ કળ્યાથી કંટાળીને અથવા સ્ત્રી કદરૂપી હોવાથી અથવા સ્ત્રીનું ભરણુ પોષણુ કરવા અશક્ત હોવાથી અને ઘણી ઉપાધિને લઈને કંટાળી જવાથી (આ ચાર કારણુમાંના કોઈ કારણુથી સ્ત્રીને છોડીને-તેનો ત્યાગ કરીને) જે પુરૂષ સંયમી (ત્યાગી) બન્યો હોય તે અથવા તેના જેવા ખીજા પુરૂષો સુંદર સ્ત્રીનો અને ધન વિગેરેનો મોહ જાગતાં ફરી પણ ઘરખારી બની જાય છે. કારણુ કે જ્ઞાનના અંકુશથી એના વિષય વિકારો શાન્ત પડ્યા નથી એટલે ખરા મજબૂત વૈરાગ્ય વિના તેણુ સ્ત્રી ધન વિગેરે પદાર્થોનો ત્યાગ કર્યો છે. પરન્તુ જેને સુંદર સ્વરૂપવાળી હાથીના સરખી મંદ મંદ ગતિવાળી સ્ત્રી મળી હોય ને ભરણુ પોષણુનાં સાધનો પણ વિશાળ હોય છતાં પણ શ્રી જ્ઞાનશાસ્ત્રના શ્રવણુથી કે ગુરૂના સંગથી વિષય વિકારો દુર્ગતિમાં પાડનારા છે, અને તેત્રીશ સાગરોપમો સુધીના પણ નરકનાં દુઃખ આપનારા છે, વિગેરે બીનાની સારી સમજણુ પૂર્વક સ્ત્રીને છોડી જે સંયમી બન્યો છે, તેવા સંયમી પુરૂષની ઉપર મહા પરાક્રમી કામદેવ અતિશય ક્રોધવાળો થયો હોય તો પણ એવો બળવાન ક્રોધી કામદેવ તેવી સમજણુવાળા સંયમીને ફરીથી સ્ત્રી અને ધનાદિની માયા જાળમાં શી રીતે ફસાવી શકે ? અર્થાત્ ન જ ફસાવી શકે. અહિં કામદેવને વીરવરઃ (ઘણું બળવાન) કહેવાનું કારણુ એ છે કે એ કામદેવે બ્રહ્મા આદિ દેવોને, ઇન્દ્રોને

ચક્રવર્તીઓ વિગેરે મહા બળવાન પુરૂષોને પણ પોતાને આધીન બનાવ્યા (તાંબે કર્યા) છે. આ મુદ્દાથી કવિએ કામદેવને મહા બળવાન કહ્યો છે તે વ્યાજબી જ છે. આ સ્લોકનું તાત્પર્ય એ છે કે શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનમાં ત્યાગ ધર્મની પ્રધાનતા છે. એટલે નીડરમાં નીડર જીવન કોઈ પણ હોય તો તે એક સંયમ જીવન છે. જે લબ્ય જીવો સમજણ પૂર્વક સંયમ ધર્મને સાધે છે. એટલે સ્ત્રી આદિ પદાર્થોનો ત્યાગ કરે છે, તેઓ કામદેવે કરેલા ઉપદ્રવના પ્રસંગે પણ ડરતા નથી. પરંતુ શૂરવીર બનીને પ્રભુ શ્રી નેમિનાથની માફક કામદેવને તરછોડે છે. યાદ રાખવું જોઈએ કે સુંદર-પ્રિય-સ્વાધીન-લોગના સાધનોને ત્યાગ કરનારા ખરા ત્યાગી લબ્ય જીવો વિરલા જ હોય છે. તેવા મહા પુરૂષોની સેવાથી વિશેષ લાભ મળે, એમાં નવાઈ શી ? પણ દર્શનથી પણ આપણા ચીકણાં પાપ રૂપી મેલ ધોવાઈ જાય છે. આવી સ્થિતિને પામવાને માટે લબ્ય જીવોએ ૧. સારા નિમિત્તોની સેવના કરવી. ૨. ખરાબ વિચારોનો તિરસ્કાર કરવો. ૩. મહા શીલવંત પુરૂષોના ગુણોનું સ્મરણ કરવું. ૪. વૈરાગ્યને પોષનારા ગ્રંથોનું વાંચન કરવું. તથા (૫). વચનો પણ તેવા બોલવા અને સાંભળવા. (૬). મન વચન કાયાથી સ્ત્રી (ની સાથે) પરિચયનો ત્યાગ કરવો. (૭) ઠંઠા મશકરી ન કરવી, તેમાં પણ સ્ત્રી જાતિની સાથે તો વિશેષે કરીને ન જ કરવી જોઈએ કારણ કે તેમ કરતાં સદાચાર ટકતો નથી. (૮) નાટક સીનોમાનું જોવું, શાંગારિક ગાયનો સાંભળવા વિગેરે અનિષ્ટ સાધનોનો ત્યાગ કરવો. ૯. આર્ય સદ્ગુણી મુનિવ-

રૈની સોખત કરવી જોઈએ. આ પ્રમાણે વર્તવાથી મોહ રાબને જરૂર હરાવી શકાય છે. અત્યાર સુધી આપણને સુક્રિતના સુખો ન મળ્યા તેનું કારણ એ છે કે આપણે મોહ રાબના ગુલામ બની ગયા છીએ. હવે તેને જો ગુલામ બનાવવો હોય, તો કવિના કહ્યા પ્રમાણે સમજણ પૂર્વક સ્ત્રીનો ત્યાગ જરૂર કરવો જ જોઈએ. સ્ત્રીનો સંગ કરવો અને ખરા ત્યાગી બનવું એ બે વાત ન જ બની શકે. માટે જ એક કવિએ કહ્યું છે કે-

॥ ફૂડો ॥

સતીપણું પાલવું ને વેશ્યા સાથે વસવું,
આ બે વાત બને-જિમ લોટ ખાવો ને ભસવું. ૧.

આ પ્રસંગે બે બગડે ખાવીનું દષ્ટાંત બાણવા જેવું છે. તે ટૂંકામાં આ પ્રમાણે બાણવું—એક ગામના પાહરમાં નદીના કાંઠે ઝુંપડીમાં ખાવાળ રહેતા હતા. તે ઘરખારી હતા. એક વખત ખાવાળએ વિચાર્યું કે મને આંક લખતા પણ આવડતું નથી. માટે થોડા આંક શીખવા જોઈએ. એક શિક્ષકને ભણાવવા રાખ્યા. હંમેશાં તે ભણાવવા આવે છે, ત્યારે ખાવી પણ સામી બેસીને સાંભળે છે. એકડાથી માંડીને એકવીસ સુધી શીખ્યા બાદ શિક્ષક ખાવાળને ખાવીશનો આંક શીખવાડે છે. શીખવાની પદ્ધતિ એ છે કે-‘બે બગડે ખાવી’ એમ શિક્ષક બોલાવે છે. ખાવાળ બોલતા જાય છે ને ઘુંટતા જાય છે. એમ વારંવાર કરતાં ખાવાળ શિક્ષકને પૂછે છે કે કેમ ‘બે બગડે ખાવી ને’ શિક્ષકે કહ્યું-હા. એમ વારં-

વાર ખોલતા ખાવાજીને શિક્ષકે સમજાવ્યું કે-હે ખાવાજી !
 જે ખાવાજી છતાં 'ખાવી' રાખે, તેના જે ભવ (આ
 ચાહુ ભવ અને પરભવ) ખગડે. આ સામી ખાવજી
 બેઠી છે, એટલે તમે ખાવજીનો સંગ કરો છો, માટે તમારા
 પણ જે ભવ કેમ નહિ ખગડે? એમ ખાવીશનો આંકડો
 બોધ આપે છે. આ પ્રમાણે સમજીને ખાવાજીએ ખાવજીનો
 સંગ છોડીને ખરે ત્યાગ માર્ગ સ્વીકારી આત્મહિત સાધ્યું.
 આ દૃષ્ટાંતમાંથી સાર લેવાનો એ છે કે ખરા અંતરંગથી
 સ્ત્રી સંગનો એટલે મોહને ઉત્તેજન આપનારા ખરાખ
 નિમિત્તોનો જ્ઞાન પૂર્વક ત્યાગ કરવો જોઈએ. અને તે
 ત્યાગનો રંગ ટકાવવાને માટે શીલ પ્રધાન સંયમ રસિક
 મુનિવરો ભવ્ય જીવોને શાંતિથી સમજાવે છે કે-૧. વ્યાખ્યાન.
 સાંભળવાના પ્રસંગે શ્રાવકોના આઠ્યા ખેલાં શ્રાવિકા વર્ગે
 સામાયિક લઈ શકાય નહિ. શ્રાવકો બેસવાની સ્થિરતાવાળા
 છે, એમ ખાત્રી પૂર્વક જાણ્યા બાદ લઈ શકાય.
 ૨. પૌષ્ઠ પણ શ્રાવકની ગેરહાજરીમાં સાધુ પાસે
 શ્રાવિકા વર્ગ ન લઈ શકે. માટે જ હાલ પણ વ્યાખ્યાન પૂરું
 થયા બાદ રાઈ મુહુપત્તિ પલેવ્યા ખેલા શ્રાવિકા વર્ગ પૌષ્ઠ ઉચ્ચરે
 છે. ત્યારબાદ શ્રાવકોની સાથે શ્રાવિકા વર્ગ રાઈ મુહુપત્તિ પલેવ-
 વાની ક્રિયા કરે છે. આ પ્રમાણે કરવામાં જ પરસ્પર મર્યાદા
 જળવાય છે, અને નિર્દોષ સાધના થઈ શકે છે. આ પ્રમાણે
 પ્રત્યાખ્યાન-પ્રાયશ્ચિત્ત લેવામાં અને દેવામાં પણ મર્યાદા
 જળવીને જ બધાએ પરસ્પર વર્તન રાખવું જોઈએ, જેથી
 સર્વેનું પરસ્પર હિત જળવાય. એ તો દીવા જેવું છે કે

નિમિત્ત વાસી આત્મા છે, તે જેવા નિમિત્તને પામે, તેને જ અનુસરતી ભાવના અને પ્રવૃત્તિ થાય છે. આ દૂકામાં જણાવેલી ખીનાને યાદ રાખીને હે ભવ! તું ખરા જીવનથી સ્ત્રીનેા સંગ ક્યારે તજીશ? જ્યારે એવો સુઅસર પામીશ, ત્યારે હું તને ધન્ય માનીશ. જ્યાંસુધી તેવી સ્થિતિ ન પામે, ત્યાંસુધી તેવા નિષ્કામી પુરૂષોની જરૂર સેવના કરવી; જેથી તે જલદી પામી શકાય, એ આ શ્લોકનું તાત્પર્ય છે. ૧૮

અવતરણુ—હવે કવિરાજ વિષયાભિલાષની (કામ) દૃષ્ટિએ સ્ત્રીને જેતાં પુરૂષને તે કેવી જણાય છે? અને તત્ત દૃષ્ટિએ જેતાં સ્ત્રી કેવી અલખામણી લાગે છે? તે વાત આ શ્લોકમાં સ્પષ્ટ જણાવે છે—

૧ ૫ ૮ ૯ ૭ ૧૦ ૧૧
 લજ્જેયં પ્રલયં પ્રયાતિ જ્ઞટિતિ, બ્રહ્મવતં ઞ્ચયતિ ।
 ૧૨ ૧૩ ૨ ૪ ૧ ૩
 જ્ઞાનં સંકુચતિ સ્મરજ્વરવશાત્પશ્યામિ યાવત્ પ્રિયામૂ ॥
 ૧૫ ૧૪ ૧૯ ૨૦ ૧૬ ૧૮ ૧૭
 યાવત્ સ્મૃતિમેતિ નારકગતેઃ, પાપક્રમો ભીષણઃ ।
 ૨૧ ૨૨ ૨૫ ૨૪ ૨૩ ૨૬
 સ્તાવત્તત્ત્વનિરીક્ષણાત્પ્રિયતમાપ્યેષા વિષૌઘાયતે । ૧૯॥

લજ્જા=લાજ, શરમ
 જ્ઞયં=આ
 પ્રલયં=નાશ
 પ્રયાતિ=પામે છે
 જ્ઞટિતિ=ઝટ, જલદી

બ્રહ્મવતં=બ્રહ્મચર્ય વત
 શીલવત
 ઞ્ચયતિ=બ્રષ્ટ થાય છે, નાશ
 પામે છે
 જ્ઞાનં=જ્ઞાન (તત્ત્વભૂત પદાર્થોની
 સમજણ)

સંકુચતિ=સંકોચ પામે છે
ધટી જાય છે

સ્મરજ્વર=કામ રૂપી તાવના
વશાત્=વશથી (પરાધીનપણાથી)
પશ્યામિ=દેખું છું (જોઉં છું)

યાવત્=જ્યારે
પ્રિયામ્=પ્રિયાને, સ્ત્રીને
યાવત્તુ=અને (વળી) જ્યારે
સ્મૃત્તિ=સ્મરણમાં, યાદ
પત્તિ=આવે છે

ન રકગતે:=નરકગતિનો
પાપક્રમ્=પાપકર્મોના ફલને ભો-
ગવાનો ક્રમ; પાપકર્મોના

ક્રમસર ભોગવાતા માકાં પ-
રિશ્યામ

મીષણ:=ભયંકર
તાવત્=ત્યારે
તત્ત્વનિરીક્ષણાત્=તત્ત્વને દેખવાથી,

તત્ત્વદષ્ટિએ વિચારવાથી,
તત્ત્વદષ્ટિનો વિચાર જાગવાથી

પ્રિયતમાડપિ=અતિ ઠહાલી સ્ત્રી
પથ

પથા=આ, તે
વિષૌઘાયત્તે=ઝેરના સમુદાય જેવી
લાગે છે.

કામ રૂપી તાવની આધીનતાથી નારને,
જોઉં જ્યારે તે સમે મુજ શરમ જલદી નાશને;
પામે ટળે શીલ જ્ઞાન માઈ પામતું સંકોચને,
બહુ ભયાનક નરક દુઃખ ક્રમ યાહ આવે જખ મને. ૧૦૭

તે પ્રસંગે તત્ત્વભૂત વિચારણાથી અંગના,
પ્રિય છતાં પણ જોહવી એ ઝેરના સમુદાયના;
શીઘ્ર લાગે તત્ત્વ દષ્ટિ મોહ દષ્ટિ વિચાર એ,
ભાવી ફલને યાહ રાખી ભદ્ર સાધન સેવીએ. ૧૦૮

જ્ઞાન લબ્ધ શીલ ટકાવે તત્ત્વ દષ્ટિ સુખી કરે,
 જીવને સન્માર્ગ સાધન સાધનામાં સ્થિર કરે:
 તત્ત્વ દષ્ટિ ધારતી સીતા સુમલયાસુંદરી,
 કષ્ટમાં ધીરજ ધરીને પામતી શાંતિ ખરી. ૧૦૯

આર્ય સંગાદિક નિમિત્તો સેવતાં તે પામીએ,
 પામેલ તેહ ટકાવીએ નિજ સાધ્ય સિદ્ધિ સાધીએ;
 અશુભ કારણ સેવનાથી મોહ દષ્ટિ જાગતી,
 તેહનો પરિહાર કરતાં મુક્તિ રમણી ચાહતી. ૧૧૦

અક્ષરાર્થ—જ્યારે હું કામરૂપી જ્વરના પરાધીનપણાથી
 (કામ દષ્ટિએ) મારી સ્ત્રીને જોઈ છું ત્યારે આ લબ્ધ (શરમ)
 જલદી નાશ પામે છે, શીલવ્રત બ્રહ્મ થાય છે, જ્ઞાન ઘટી
 જાય છે, અને જ્યારે નરક ગતિના ભયંકર દુઃખોની
 (કર્મવિપાકની) પરંપરા યાદ આવે છે ત્યારે તત્ત્વની દષ્ટિએ
 વિચારતાં મારી તે અતિ ઠહાકી સ્ત્રી પણ ઝેરના સમૂહ જેવી
 અજાણામણી લાગે છે ૧૯

રૂપદ્રાર્થ—આ શ્લોકમાં કવિ સ્ત્રી ઉપરની જે જાતની
 દષ્ટિનાં જૂઠાં જૂઠાં પરિણામ બતાવે છે, અને તે પણ કોઈ
 પુરૂષના વિચાર દ્વારા બતાવે છે, તે આ પ્રમાણે—કોઈ વૈરાગ્ય-
 વંત જીવ પોતાની વૈરાગ્ય પામ્યાની પહેલાંની સ્થિતિને જણાવે
 છે કે જ્યારે હું સ્ત્રીને કામરાગની દષ્ટિએ જોઈ છું ત્યારે
 મારી લાજ શરમ બધી નાશ પામે છે, આ વાત ખરાબર

છે, કારણ કે સ્ત્રીઓના પ્રેમી બનવું અને લાજ શરમ રાખવી એ બેને બનતું જ નથી. તેમજ જ્યારે તેના પર અત્યંત રાગ થાય છે, ત્યારે વિષયની ઇચ્છા પ્રબળ થવાથી શીલવ્રત પણ જરૂર નાશ પામે છે, અને એ વખતે શાસ્ત્રોનો બાલુકાર પાંડિત હોય તો પણ તે વખતે શાસ્ત્ર જ્ઞાન (શાસ્ત્રોનું બાલુપર્ણ સમજણ) બુદ્ધિ થઇ જવાથી સંકોચાઇ જાય છે, એટલે સ્ત્રીના પ્રેમમાં પડેલો જીવ શાસ્ત્ર જ્ઞાનને પણ વિસારી દે છે. પરંતુ તે વૈરાગી જીવને “ક્ષણ માત્ર સુખને અર્થે હે જીવ! તારે નરકનાં અનેક ભયંકર દુઃખો ઉડ સાગરોપમ સુધીના પણ ભોગવવા પડશે” એમ જ્યારે યાદ આવે છે ત્યારે તત્ત્વ દૃષ્ટિ (ખરી સમજણ) બાળે છે, ને તેથી સ્ત્રીને ભયંકર દુઃખનું કારણ સમજે છે. તે વખતે એ જ ઘણી ઠંડાલી સ્ત્રી પણ એ જીવને ઝેરના સમુદાય જેવી ઘણી અજખામણી લાગે છે, એટલે તેના પરથી રાગ ઉઠી જાય છે, અને તે વૈરાગ્યવાળો જીવ સંપૂર્ણ સંયમી બને છે, એ તત્ત્વ દૃષ્ટિનો જ મોટો પ્રભાવ છે. પરિણામે તે જીવ મુક્તિ પદને પણ પામે છે. આ શ્લોકનું ખરૂં રહસ્ય એ છે કે ભોગના સાધનો કોઇ પણ કાલે વાસ્તવિક સુખને આપી શકતા જ નથી, આવી દંઢ ભાવના શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસન રસિક ભવ્ય જીવોએ જરૂર રાખવી જોઇએ. પુદ્ગલાનંદી જીવોને તત્ત્વ દૃષ્ટિ બહુ જ દુર્લભ હોય છે. બીન સમજણને લઇને કરેલા અયોગ્ય આચરણની બાબતમાં અંતે તો સમજી જીવોને જરૂર પશ્ચાતાપની ભાવના બાળે છે, અને ફરીથી તેવું કાર્ય કરતા નથી. આ બધા તત્ત્વ

નિરીક્ષણનો જ પ્રભાવ છે; આસન્ન સિદ્ધિક્ષ ભવ્ય જીવોએ
કાર્યને અંતે દીલગીર ન થવું પડે, માટે બહુ જ ઈષ્ટ
કાર્યના તત્ત્વનો વિચાર કરીને જ કાર્ય આરંભ (શરૂઆત)
કરવી. ૧૯.

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં યૌવન અવસ્થામાં
પણ પાંચ વ્રતોને પાળનારા પુરૂષોથી આ પૃથ્વી પવિત્ર
ગણાય છે, તેવી પોતાના મનની ભાવના જણાવે છે—

^૫ કારુણ્યેન ^૭ હતા ^૧ વધવ્યસનિતા, ^૮ સત્યેન ^૯ દુર્વાચ્યતા ।

^{૧૦} સંતોષેણ ^{૧૧} પરાર્થચૌર્યપદ્મતા, ^{૧૨} શીલેન ^{૧૩} રાગાંધતા ॥

^{૧૪} નૈર્ગ્રંથ્યેન ^{૧૫} પરિગ્રહગ્રહિલતા, ^૧ યૈર્યૌવનેઽપિ ^૨ સ્ફુટં ।

^{૨૧} ^{૨૮} ^{૧૯} ^{૨૦} ^{૧૬} ^{૧૭} ^{૨૩} ^{૨૨}

પૃથ્વીયં સકલાઽપિ તૈઃ સુકૃતિભિર્મન્યે પવિત્રીકૃતા ॥૨૦॥

કારુણ્યેન=કરૂણા વડે, દયા વડે

હતા=હથી, નાશ કરી

વધવ્યસનિતા=વધતું વ્યસન;

હિંસાની ટેવ

સત્યેન=સાચું બોલવા વડે

દુર્વાચ્યતા=દુર્વાચનો, અસત્ય

વાદ, જૂઠું

સંતોષેણ=સંતોષ વડે

પરાર્થ=બીજાના ધનની

ચૌર્ય=ચોરી કરવાની

પદ્મતા=કુશળતા

શીલેન=શીલવડે, બ્રહ્મચર્ય પા-
ળવા વડે

રાગાંધતા=રાગાંધપણું, કામરાગથી
થતું આંધળાપણું

નૈર્ગ્રંથ્યેન=નિર્ગ્રંથપણા વડે,
ધન કંચન વિગેરે પદાર્થોની
મમતા છોડવા વડે

પરિગ્રહ=ધન ધાન્ય આદિ નવ
પ્રકારના વસ્તુ સંગ્રહની મ-
મતાથી થયેલી

ગ્રહિલતા=ગાંધાક, ઘેલછા

યૈ=જે પુરુષોએ

યૌવનેડપિ=યૌવન વયમાં પણ્ય

સ્ફુટં=રૂપ રીતે, સાક્ષાત્

પૃથ્વી=પૃથ્વી, જગત

હયં=આ

સકલાડપિ=સમગ્ર, સર્વ પણ્ય

તૈ=તે (પુરુષોએ)

સુકૃતિમિઃ=પુણ્યશાળી જીવો વડે

કરીને

મન્યે=હું માનું છું કે

પવિત્રીકૃતા=પવિત્ર થયેલી છે.

ભર યૌવને પણ્ય જેમણે હિંસા વ્યસન કરણા ગુણે,
દુષ્ટ ભાષા સત્યથી ચોરી ધરી સંતોષને;
શીલથી મૈથુન અમૂર્છા નિષ્પરિગ્રહતા ગુણે,
જ્ઞાન વૈરાગ્યે તજ્યા ઇમ પાંચ પ્રણમું તેમને. ૧૧૧

પુણ્યવંતા તેમનાથી સર્વ પણ્ય ધરણી બની,
પાવના હું એમ માનું ભાવના આ કવિ તણી;
મોટાં વ્રતોને સેવવાની યૌવને શુભ ભાવના,
પુણ્યવંતાને જ પ્રકટે બહુ ગુલામો કામના. ૧૧૨

કૃષ્ણના લઘુ ભાઈ ગજસુકુમાલ ભર યાવન વયે,
એક રાતે ચરણ સાધી કેવલી ધાતી ક્ષયે;
નાની વયેજ પ્રભાસ ગણધર શુદ્ધ સંયમ પાલતા,
પ્રભુ વીરની ભક્તિ કરી સર્વજ થઈ શિવ પામતા. ૧૧૩

કૃષ્ણ ભૂપ તણી સુતાએ ખીલતી યૌવન વયે,
નેમિ પ્રભુના હાથ સાધ્વી થઈ ચરે પ્રવરાશયે;

આજ પણ મુનિરાજ તેવા ચરણ તપને સાધતા,
જિનશાસને છે વિજયવંતા શીલ તેજે ચળકતા. ૧૧૪

અક્ષરાર્થ—જે પુણ્યશાળી ભવ્ય જીવોએ નવયૌવન
અવસ્થામાં પણ દયાના ગુણ વડે હિંસાનું વ્યસન છોડ્યું
છે, અને સત્ય ગુણ વડે અસત્ય બોલવાનું છોડ્યું છે,
તથા સંતોષ વડે બીજનું ધન ચોરવાની ચતુરાઈ છોડી છે,
અને શીલ ગુણ વડે કામની રાગાંધતા છોડી છે, વળી નિર્ઞ-
થપણાના ગુણ વડે પરિશ્રદ્ધ ભેગો કરવાની મૂર્છા છોડી છે તેવા
પુણ્યશાળી મુનિવરોદિ ભવ્ય જીવોથી જ આ પૃથ્વી પવિત્ર
થયેલી છે એમ હું માનું છું. ૨૦

રૂપદ્વાર્યઃ—આ શ્લોકમાં કવિએ મુનિવરોનાં પાંચ
મહાવ્રતો અને અપેક્ષાએ આજીવ્રતો પણ જણાવ્યા છે અને
તેવા પાંચ મહાવ્રતધારી મુનિ વિગેરે મહાપુરૂષોથી જ
આ પૃથ્વીને પવિત્ર થયેલી જણાવી તેમની પ્રશંસા કરી
છે. તેમાં મુનિ વિગેરે મહાપુરૂષોને દયાના ગુણ વડે હિંસાનું
વ્યસન છોડનારા કહેવાથી પહેલું અહિંસા નામનું વ્રત
જણાવ્યું, અને સત્ય વડે અસત્ય છોડવાનું કહેવાથી બીજું
સત્ય વ્રત રૂપ વ્રત જણાવ્યું, સંતોષ વડે ચોરીને છોડવાનું
કહેવાથી ત્રીજું અદત્તાદાન વિરમણ નામનું વ્રત જણાવ્યું.
શીલ ગુણ વડે કામ રાગથી યતા અંધાપાને (મૈથુનને)
છોડવાનું કહેવાથી ચોથું પ્રમદ્યયર્થ વ્રત આવ્યું, અને નિર્ઞંથ
પણાના (મૂર્છાનો ત્યાગ કરવા રૂપ) ગુણ વડે પરિશ્રદ્ધને
છોડવાનું કહેવાથી પાંચમું અપરિશ્રદ્ધ વ્રત આવ્યું, અને

તે પણ જેમણે ચઢતી પ્રેમ ઘેલછાવાળી ભરયુવાનીમાં આવાં પાંચ વ્રતો અંગીકાર કરી હિંસા અસત્ય ચોરી સ્ત્રી વિલાસ અને ધન વિગેરેની મમતા સર્વથા છોડી દીધી છે, તેવા મુનિ વિગેરે મહાત્માઓને તો હજાર વાર ધન્યવાદ આપીએ તો પણ ઓછા છે, કારણ કે જે ભર જીવાની પ્રાચે ગદ્દાપચ્ચીસી જેવી ને દીવાની ગણાય છે એવી અવસ્થામાં પાંચ ઇન્દ્રિયો રૂપી પુરપાટ દોડતા હુટ ઘોડાઓને એકદમ અટકાવી તાબે કરી દેવા એ કંઈ ઓછી (નાની સૂની) વાત નથી- આ 'લોકનું' રહસ્ય એ છે કે પાછલા ભવના શુભ સંસ્કારી લગ્ય જીવો, નિર્મલ સંયમની સાધનાથી જ જીવાનીની સફલતા માને છે, કારણ કે તે જીવાનીના કાલમાં આત્મ વીર્યોલ્લાસ વધારે હોય છે. તેથી નિર્મલ સાધના પૂરે પૂરી થઈ શકે છે. આવા સંયમધારી યુવાન લગ્ય જીવો પણ બાલ્ય વયમાં સંયમને સાધતા જીવોની જરૂર અનુમોદના કરે છે. અમુક વયે જ સંયમની સાધના થઈ શકે, એવો કંઈ નિયમ છે જ નહિ. જે ટાઈમે વૈરાગ્ય થાય એજ ટાઈમે સંયમની આરાધના કરવામાં તત્પર થઈ જવું એમ શ્રી જિન શાસન ફરમાવે છે, એમાં મુદ્દો એ છે કે ક્ષણવારનો ભરોસો નથી, અને હાલ જે શુભ ભાવના વર્તે છે, તે ખરાબ નિમિત્તના યોગે પલ્ટાઈ જાય, એવું પણ બને છે. માટે સંયમારાધનનું કાર્ય જલ્દી સાધી લેવું એમાં જ ડહાપણ ગણાય. આવી ભાવનાને ધારણ કરનાર શ્રી જંબૂસ્વામીજી મહારાજનું દૃષ્ટાંત આ પ્રસંગે યાદ રાખવા જેવું છે. તે દ્વંકમાં આ પ્રમાણે જાણવું. ઘણા મહા પુરૂષોના ચરણની રજથી પવિત્ર બનેલા વૈભારગિરિની ઉપર ચરમતીર્થ

કર વર્તમાન શાસનાધીશ્વર પ્રભુ શ્રી મહાવીર પરમાત્મા આમાનુઆમ વિહાર કરતા પધાર્યા. પ્રભુદેવની સાથે ચૌદ હજાર મુનિ વિગેરે પણ હતા. અહીં ઇંદ્રાદિક દેવોએ સુંદર સમવસરણની રચના કરી હતી. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વના ધારક રાજ શ્રેણિકને પ્રભુદેવના આગમનની ખબર પડી. જેથી તે પણ પોતાના પરિવાર સાથે ધામધૂમ પૂર્વક પ્રભુદેવની પાસે આવીને વિધિપૂર્વક વંદના કરીને નિજ ગુણુ રમણતાને વધારનારી નિર્મલ દેશના સાંભળવાને ઉચિત સ્થાને ખેડા. દેશના આપતાં પ્રસંગે પ્રભુદેવે જણાવ્યું કે હે ભવ્ય જીવો! સંસારના સુખો ક્ષણિક છે, પરાધીન છે, વિષયની ત્રિવિધ ઇચ્છાઓ રૂપી મલથી ખરડાએલા છે. સંસારમાં તેવા સુખો અવસરે લયને આપે છે. સંસારી જીવો જેમાં સુખ માની રહ્યા છે તેમાં વાસ્તવિક સુખ છે જ નહિ. સાચું સુખ નિર્મલ સંયમની આરાધનામાં જ રહેલું છે. નિર્મલ સાત્ત્વિક આનંદ રૂપી કૃતોની ખુશખો સંયમ રૂપી ખગીઆમાં ફરનારા મુનિવરોજ લઈ શકે છે. એવો આનંદ નથી ઇંદ્રને મળી શકતો કે નથી ચક્રવર્તીને મળી શકતો. ખરા ત્યાગથી ભરેલું જીવન સ્વપર કદયાણુને સાધવામાં જરૂર મદદગાર થાય છે. આવા ઇરાદાથી તે જ ભવમાં મુક્તિના સુખો જરૂર મળવાના જ છે આવું જાણનારા અવધિજ્ઞાની શ્રી તીર્થકર દેવો જ્યારે પરમ ઉદલાસથી સિંહની જેવા શૂરવીર ખનીને સંયમની સાધના કરે છે, તો પછી ખીજા ભવ્ય જીવોએ તો વિશેષે કરીને નિર્મલ સંયમની સાધના જરૂર કરવી જ જોઈએ. લીંખડાના ઝાડમાં જન્મેલા કીડાની જેવા સંસારી જીવો, કેવલ ખીનસમજણુને લઈને જ લીંખડાની જેવા

સંસારના સુખો કડવા છતાં મીઠાં માને છે. આવી ખીન સમજણને દૂર કરીને મુક્તિ સુખને ચાહનારા ભવ્ય જીવોએ નિર્મલ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રની સાધના રૂપ મોક્ષ માર્ગની સેવના જરૂર કરવી જોઈએ. આમ કરવાથી પરિણામે જરૂર સિદ્ધિના સુખો મળે છે, વિગેરે દેશના પ્રભુદેવ દઈ રહ્યા છે. તેવામાં શ્રેણિક રાજાની નજર એક દેવ ઉપર ગઈ. રાજાને વિચાર થયો, કે આ દેવ ખીજા તમામ દેવોમાં વધારે દેવીપ્યમાન દેખાય છે, તેનું શું કારણ હશે? પ્રભુદેવને પૂછવાથી ખુલાસો મળ્યો. એમ વિચારી રાજાએ પ્રભુને ઉપરની ખાખત પૂછી. પ્રભુદેવે જવાબ દેતાં જણાવ્યું કે હે રાજા! મગધ દેશમાં ભવદત્ત અને ભવદેવ નામે બે ભાઈઓ હતા. તેમાં ભવદત્ત ગુરૂ દેશના સાંભળીને વૈરાગ્ય થવાથી ચારિત્ર અહણ કરીને નિર્મલ મને સાધતા હતા. અનુક્રમે કેટલોક ટાઈમ વીત્યા બાદ મોટા ભાઈ (ભવદત્ત)ના આગ્રહથી ભવદેવે પણ અર્ધી શણગારેલી નાગિલા નામની પત્નીનો ત્યાગ કરીને દીક્ષા અહણ કરીને નિર્મલ ભાવથી તેની સાધના કરવા માંડી. ભવદત્ત મુનિ અંતિમ સમયે નિર્મલ સમાધિ પૂર્વક આરાધના કરીને સ્વર્ગની દેવતાઈ ઋદ્ધિ પામ્યા. ત્યાર બાદ ભવદેવ ચારિત્રની આરાધના કરવામાં શિથિલ પરિણામી થયા. પોતાના ગામ તરફ આવતાં મુનિને નાગિલાએ ઓળખ્યા. અને મુનિની પતિત ભાવના જાણીને તેણીએ મુનિને પ્રશ્ન કર્યો કે હે મુનિરાજ! તમે શું વિચારીને ચારે બાજુથી સળગી ઉઠેલા આ સંસાર રૂપી દાવાનળમાં પેસવાને ચાહો છો? શું તમે ભૂલી ગયા કે આ મસાણીયા લાડવા જેવા રસકસ વિનાના સંસારમાં તલભાર પણ શાંતિ-

સુખ હોઈ શકે જ નહિ. યાદ રાખજો કે આ તમારી પતિત
 ભાવના જરૂર તમને નરકે લઈ જશે; સર્વ સાવધ (પાપ)નો
 ત્યાગ કર્યા પછી ફરી તેની ચાહના કરી શકાય જ નહિ. જેમ
 અગંધન કુલના સર્પો મરી જાય એ બહેતર, પણ વમેહું
 ઝેર ચૂસે જ નહિ, તેમ તમારે પણ (તમે વમેલી એવી)
 મને ચાહવી જ ન જોઈએ. કયો સમજી માણસ રતી ભાર
 રતિ સુખને માટે અમૂલ્ય માનવ લવ હારી જાય. સમજવું
 જોઈએ કે આવા માનવ લવની પ્રાપ્તિ વારંવાર થવી મુશ્કેલ
 છે. સંસારી જીવો એમ માને છે કે અમને લોગથી સુખ
 મળશે પણ તેઓએ સમજવું જોઈએ કે લોગના સેવનથી
 તો લયંકર રોગની પીડા લોગવવી પડે છે. રીખાઈ રીખાઈને
 બહુ જ ખરી હાલતે પરમ અસમાધિ મરણ થાય છે, ભવાં-
 તરમાં પણ દુર્લભ બોધિપણું થાય છે. માટે વગર ત્રિચાર્યું
 કામ થાય જ નહિ. જે કામ કરવું તે બહુ વિચારીને જ
 કરવું, જેથી લવિધ્યનું હિત જળવાય. હું તમને નમ્ર સૂચના
 કરું છું કે, તમે ગુરૂ મહારાજની પાસે જઈને નિર્મલ બનીને
 પરમ ઉદ્ધાસથી સંયમની સાધના કરીને સંસાર સમુદ્રને તરી
 બવ. એમ કરવામાં તમારો અને મારી બંનેની શોભા છે.
 આ પ્રમાણે નાગિલાના વચન સાંભળીને મુનિ લવદેવ સ્થિર
 પરિણામી થયા ને ગુરૂની પાસે જઈને નિર્મલ સંયમ સાધવા
 લાગ્યા. અંતિમ સમયે નિર્મલ સાધના કરીને તે મુનિ
 સૌધર્મ દેવ લોકના દેવતાઈ સુખ પામ્યા. લવદત્ત મુનિનો
 જીવ દેવતાઈ ઓયુષ્ય પૂરું થવાથી દેવ લોકમાંથી ચ્યવીને
 ૧ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં પુંડરિકિણ્ણી નામની નગરીમાં વજ્ર

દત્ત ચક્રવર્તીના પુત્ર થાય છે. મોટી ઉંમરે પુત્રને માતા પિતા ઘણી રાજ કન્યાઓ પરણાવે છે.

એક વખત રાજકુમાર મહેલની અગાસીમાં ફરતો હતો. તે ટાઈમિ તેણે આકાશમાં સુંદર વાદળાંની રચના દીઠી. મનમાં તે બહુ રાજી થયો. પણ ક્ષણવારમાં બનાવ એ બન્યો કે પ્રચંડ વાયુના જોરથી તે બધાએ વાદળાં વિખરાઈ ગયા. આ બનાવ જોઈને કુંવરને વૈરાગ્ય લાવ પ્રકટ થયો. આથી તેણે વિચાર્યું કે જેવું આ વાદળાંનું સ્વરૂપ અનિત્ય છે, એટલે ક્ષણ વારમાં તે પલટાઈ ગયા, તેવું જ સ્વરૂપ સંસારમાં ધન યૌવન સુખ પ્રેમ વિગેરે પદાર્થોનું જણાય છે. વ્યાજબી જ છે કે જે વસ્તુ સવારે જોઈ હોય તે બપોરે દેખાતી નથી. બપોરે જોયેલી ચીજ સાંજે દેખાતી નથી. સ્થિર અને કલ્યાણકારી વસ્તુ સંયમ જ છે. તેની સાધના કરીને મારે આત્મ કલ્યાણ કરવું એ વ્યાજબી છે. એમ વિચારી શ્રી ગુરૂ મહારાજની પાસે તેણે પરમ ઉલ્લાસથી સંયમ ગ્રહણ કરીને તેની સાધના કરવા માંડી. અનુક્રમે અવધિ જ્ઞાનાવરણીય કર્મોને ક્ષયોપશમ થવાથી તે મુનિરાજ અવધિ જ્ઞાની બન્યા, અને અપ્રતિબદ્ધપણે વિહાર કરી પૃથ્વી તલને પાવન કરવા લાગ્યા. હવે ભવદેવનો જીવ સૌધર્મ દેવલોકના દેવતાઈ સુખો ભોગવીને દેવાયુષ્ય પૂર્ણ થવાથી ત્યાંથી ચ્યવીને આજ વિદેહ ક્ષેત્રના વીતશોક નામના નગરમાં શિવકુમાર નામે રાજકુંવર થાય છે. આ રાજકુંવર

રઠભા પાનાથી જોઈ લેવી. તે શેર દલાલ બેસંગભાઈ કાલીદાસે છપાવી છે.

એક વખત રહેલના ઝરૂખામાં બેઠા છે. તે વખતે પૂર્વે જણાવેલા અવધિજ્ઞાની મુનિને જોતાં શિવકુમારને ઘણા જ સ્નેહભાવ પ્રકટે છે. નીચે આવીને તેણે વિનય પૂર્વક સ્નેહ જામવાનું કારણ પૂછ્યું. જવાબમાં જ્ઞાની મુનિએ સ્નેહનું કારણ વિસ્તારથી જણાવ્યું. તે સાંભળીને તેને સંયમ લેવાની ઇચ્છા થઈ.

આ બાબતમાં માતાપિતા મોહને લઈને કુંવરને સંયમ લેવા દેતા નથી. તેથી તે નારાજ થઈ પૌષ્ઠ શાલામાં રહે છે. ને છઠ્ઠી છટ્ટની તપશ્ચર્યા કરવી, અને પારણે આયંબિલ કરવું, આ રીતે તપ કરવા પૂર્વક ભાવ સાધુપણાની સ્થિતિમાં બાર વર્ષ સુધી રહે છે. અંતે સમાધિ પૂર્વક આરાધના કરી બ્રહ્મદેવ લોકમાં વિદ્યુન્માલી નામે દેવ થયો. તે દેવ પોતાની ચાર દેવીઓ સહિત અહીં આવ્યો છે. પાછલા ભવે ભાવ સંયમ તપની નિર્મલ સાધના કરવાથી આવી ઉત્તમ કાંતિ ઋદ્ધિને તે પામ્યો છે.

શ્રેણિક—હે પ્રભુ ! આ દેવ અહીંથી ચ્યવીને ક્યાં જન્મ લેશે ?

પ્રભુ—આ દેવ આજથી સાતમે દિવસે આ જ નગરીમાં ઋષભ નામના શેઠનો જન્મ નામે પુત્ર થશે, અનુક્રમે અવસર્પિણીમાં તે છેલ્લા કેવલી થવાના છે. આવો ખુલાસો સાંભળીને રાજા શ્રેણિક જિન ધર્મની બહુ જ અનુમોદના કરવા લાગ્યા. દેશના પૂર્ણ થયા બાદ ઘણાં જીવો યથા શક્તિ વ્રત નિયમ વિગેરેને અંગીકાર કરીને સ્વસ્થાને ગયા. તે પ્રમાણે રાજા શ્રેણિક વિગેરે પણ સ્વસ્થાને ગયા.

પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવના કહ્યા પ્રમાણે વિઘ્નમાલી દેવ
 ઋષભ શેઠની સધર્મચારિણી ધારિણી સ્ત્રીની કુક્ષિમાં પુત્ર-
 પણે ઉત્પન્ન થયો. માતા ગર્ભના પ્રભાવે સ્વપ્નમાં જંબૂ
 વૃક્ષ જૂએ છે. તેથી જન્મ થયા બાદ માતા પિતાએ પુત્રનું
 ‘જંબૂ’ નામ પાડયું. આ પ્રસંગે શ્રી જંબૂ કુંવરની જન્મ
 સાલને અંગે જાણવા જેવી ખીના એ છે કે પ્રભુ શ્રી મહા-
 વીર દેવના નિર્વાણ સમયથી ૧૬ વર્ષ પહેલાંના સમયે શ્રી
 જંબૂસ્વામીનો જન્મ થયો. અનુક્રમે તે જંબૂ કુંવર યુવાવસ્થાને
 પામ્યા. આ અવસરે પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવના પંચમ ગણ-
 ધર શ્રી સુધમાસ્વામી વૈભારગિરિ ઉપર પધાર્યા. ત્યાં જંબૂ-
 કુમાર ગયા. વંદન કરીને દેશના સાંભળવા બેઠા. ગણધર
 શ્રીસુધર્માસ્વામીએ દેશનામાં દીક્ષાનો મહિમા. શીલનો
 પ્રભાવ વિગેરે ખીના દાખલા દલીલ સહિત જણાવી. તે
 સાંભળીને વૈરાગ્ય લાવથી વાસિત થયેલા જંબૂ કુંવર સંયમ
 લેવાની તીવ્ર ઉત્કંઠાવાળા થઈને પોતાના ઘર તરફ પાછા
 આવવા લાગ્યા. નગરના દરવાજાની નજીક આવતાં કુંવરે
 શત્રુને મારવા માટે ગોઠવેલા મારણ ચક્ર વિગેરે ભેઈને
 વિચાર્યું કે આ મારણ ચક્ર વિગેરે કદાચ મારી ઉપર પડે
 તો શી ગતિ થાય ? એમ વિચારી પાછા ફરી શ્રી સુધર્મા
 સ્વામીની પાસે આવીને તેણે જીવન પર્યંત શીલવ્રત
 સ્વીકાર્યું. પછી ઘેર આવી પોતે જણાવ્યું કે હે માતા
 પિતા ! તમારી આજ્ઞાથી હું શ્રી સુધર્મા સ્વામીની પાસે
 દીક્ષા લેવા ચાહું છું. પણ માતાપિતાએ આઠ કન્યાઓને
 પરણવાનો આગ્રહ કર્યો. જંબૂ કુંવરે આઠ કન્યાઓને પણ
 આ ખીના જણાવી દીધી હતી. પણ તે સર્વ કન્યાઓએ

નિર્ણય કર્યો હતો કે જંબૂકુંવર સિવાય બીજાને પરણવું જ નહિ, માતા પિતાના તીવ્ર આગ્રહથી જંબૂકુંવરને ઈચ્છા નહિ છતાં પણ પાણિગ્રહણ કરવું પડ્યું. ત્યાર બાદ નિષ્કામી જંબૂકુંવર વાસ ઘરમાં ગયા. ત્યાં આઠ સ્ત્રીઓએ મોહ પમાડનારી આઠ કથાઓ કુંવરને કહી સંભળાવી. પણ તેની અસર લગાર પણ ન થઈ. ઉલટી કુંવરે વૈરાગ્ય ભાવને વધારનારી બીજી સુંદર આઠ કથાઓ કહી. આ રાત્રિના સમયે પાંચસો ચોરની સાથે પ્રભવ ચોર અહીં ચોરી કરવા આવ્યો હતો. તેની પાસે તાલોદ્ઘાટિની અને અવરવાપિની નામની બે વિદ્યા હતી. કુંવરના પુણ્યથી આકર્ષિતલા કેઈ દેવતાએ તે સર્વ ચોરોને સ્તંભિત કરી દીધા. જેથી તે લગાર પણ ચાલી શકતા નથી. મુખ્ય ચોર પ્રભવ વિચારમાં પડ્યો કે આ શું થયું? મને લાગે છે કે આ બધું કુંવરના પ્રભાવથી જ થયું છે. ધન્ય આ કુંવરને. કે જે છતી ઋદ્ધિ સિદ્ધિનો ત્યાગ કરીને છતી લોગ સામગ્રીનો પણ ત્યાગ કરે છે. હવે મારે પણ આજથી આ ચોરીનો નીચ ધંધો શા માટે કરવો જોઈએ? એમ વિચારી પ્રભવે તે તમામ હકીકત જણાવીને વિનંતિ કરી કે આપ મને સ્તંભિની વિદ્યા આપો. તેના બદલામાં હું આપને મારી બે વિદ્યા આપું છું તે આપ કૃપા કરીને સ્વીકારો. આના જવાબમાં કુંવરે શાંતિથી જણાવ્યું કે મારી પાસે સ્તંભિની વિદ્યા છે જ નહિ. કેઈ દેવતાએ તમને સ્તંભિત કર્યા હોય એમ સંભવે છે. મારે તમારી વિદ્યા જોઈતી નથી. કારણ કે હું આવતી કાલે સંયમને ગ્રહણ કરવા ચાહું છું. સંયમ સાધના રૂપ ઉત્તમ વિદ્યા જ મોક્ષને આપી શકે છે. તારી

વિદ્યા સંસારને વધારનારી અને દુર્ગતિના ભયંકર દુઃખોને દેનારી છે તેથી ડાહ્યો માણસ તેને કેમ ચાહે ? આ પ્રસંગે શ્રી કુંવરે પ્રભવ વિગેરેને સન્માર્ગમાં લાવવા માટે શાંતિ અને પ્રેમ ભરેલા વચને એવી સરસ નિર્મલ ધર્મ કથાઓ કહી સંભળાવી કે જેથી પ્રભવ ચોર બહુ જ આશ્ચર્ય પામ્યો. અને આ પ્રમાણે કુંવરની સાથે સંવાદ કરવા લાગ્યો.

પ્રભવ ચોર—હે મહાનુભાવ ! દુનિયામાં કહેવાય છે કે જે વસ્તુ પુંજ્યોદયથી મળે તેનો ત્યાગ કરનાર માણસ મૂર્ખ ગણાય. તે પ્રમાણે આ સ્ત્રી વિગેરે ભોગના સાધનો પણ ભાગ્યશાલી જીવોને જ મલે. તમે પણ તેવા જ છો. તેથી તમે સ્ત્રી આદિનો તથા ભોગ સુખનો શા માટે ત્યાગ કરો છો ? તે કંઈ મને સમજાતું નથી.

જંખુ કુંવર—હે ભદ્ર ! તમે કિંપાક ફળ જોયા હશે ?

પ્રભવચોર—હાજી હું તે ફળનું સ્વરૂપ જાણું છું.

તે દેખાવમાં સુંદર હોય છે. અને ખાનારને જરૂર રીખાવી રીખાવીને મારે છે.

જંખુ કુંવર—હે ભાઈ ! વિષયો તે ફલ કરતાં પણ વધારે દુઃખને આપે છે. કિંપાક ફલ તો એક ભવમાં મરણનું દુઃખ આપે છે, પણ આ વિષયો તો અનંતા જન્મ મરણના દુઃખો આપે છે. તે ફલની માફક સ્ત્રી વિગેરે પદાર્થો આમડી આદિના ઢાંકણને લઈને ખૂદારથી સુંદર લાગે છે, પણ અંદર તો વિષ્ટા વિગેરે પદાર્થો ભરેલા છે. તેના મોહથી જે પાપ કર્મો અંધાય છે તે દુર્ગતિમાં રીખાઈ રીખાઈને ભોગવવા

પડે છે. હું એવો મૂર્ખ નથી કે જેથી ખારદાન જોઈને મોહ પામું. જેવી લાગણી સંસારી જીવો લોગમાં રાખે છે તેવી લાગણી જો સંયમની આરાધનામાં રાખે તો અલ્પ કાલમાં જરૂર મોક્ષના મુખ મળે છે. આ જ ભાવનાથી ગજ-સુકુમાલ શાલિભદ્ર ધન્યકુમાર વિગેરે મહાપુરૂષોએ જેમ ચતુરાઈથી ચારિત્રની આરાધના કરી તે પ્રમાણે હું પણ સંયમ લેવાને આહું છું. અહીં આ પ્રસંગને વધારે દઢ કરવાને કુંવરે પ્રલવને 'મધુખિન્દુનું' દષ્ટાંત પણ સમજાવ્યું હતું.

પ્રલવ ચોર—હે મહાનુભાવ! તમારે પુત્ર ધયા પછી દીક્ષા લેવી, એ મને ઠીક લાગે છે. કારણ કે લોકમાં એમ કહેવાય છે કે પિતાના મરણ પછી પુત્ર જો પિંડ આપે તોજ પિતાની સફળિતિ થાય. તમે તેમ નહિ કરો તો તમારી પણ સફળિતિ કઈ રીતે થશે ?

જંખુ કુંવર—હે ભદ્ર! એવો કંઈ નિયમ નથી કે જે પુત્રવાળો હોય, તેની જ સફળિતિ થાય. કારણ કે શ્રી મલ્લિનાથ નેમિનાથ ભગવાંત તથા ણીજ પણ અતિમુક્ત મુનિ વિગેરે અનંતા ભવ્ય જીવો પણ પુત્ર રહિત છતાં પણ મોક્ષના મુખ પામ્યા છે. તમારી માન્યતા પ્રમાણે તો જેમને વધારે ખચ્યાં હોય છે તેવા સૂકર, સર્પ, ગોધા વિગેરેની જ સફળિતિ થવી જોઈએ. પણ તેમ છે જ નહિ. અહીં કુંવરે મહેશ્વર નામના વણિકનું દષ્ટાંત જણાવીને સાબીત કરી આપ્યું કે સફળિતિના લાભમાં પુત્રને કારણ તરીકે મનાય જ નહિ.

૧. આ દષ્ટાંત ઉપદેશ પ્રાસાદ. ભા. ૨ માંથી જોઈ લેવું.

૨. આ દષ્ટાંત પરિશિષ્ટ પર્વમાંથી જોઈ લેવું.

જંબૂ સ્વામી અને તેમની આઠ સ્ત્રીઓના

સવાલ જવાબ.

૧. સમુદ્રશ્રી—હે સ્વામી ! મહાભાગ્યે આ પુષ્કળ લક્ષ્મી તમને મળી છે. તેનો લહાવો લીધા વિના ચારિત્રની ઇચ્છા કરવી એ શું ઠીક ગણાય ?

જંબૂ કુંવર—લક્ષ્મી એ વિજળીના જેવી ચપળ છે અને ઘણા જીવોને મહા અનર્થ કરાવીને દુર્ગતિમાં લઈ જાય છે. ઘણા યુદ્ધના પ્રસંગો પણ લક્ષ્મીના પાપેજ પ્રકટે છે. લક્ષ્મીનું બીજું નામ ‘દોલત’ છે. જ્યારે આવે ત્યારે માલીકના વાંસામાં લાત મારે છે. તેથી લક્ષ્મીવાળો જીવ અભિમાનથી અક્રમ્મ થઈને ચાલે છે. દેવ ગુરૂ ધર્મારાધન ચૂકી જાય છે, અને લોગમાં આસક્તિ ધરે છે. જ્યારે પાપના ઉદયથી લક્ષ્મી ચાલી જાય છે, ત્યારે છાતીમાં લાત મારીને જાય છે. તેથી લક્ષ્મી વિનાનો થયેલો માણસ નીચું જોઈને વાકો થઈને ચાલે છે. આ પ્રમાણે લક્ષ્મી આવતાં લાત મારે છે અને જતાં પણ લાત મારે છે. એમ “ દો = બે, લત = લાત ” બે લાત મારે છે માટે દોલત કહેવાય છે. આવી ચપળ વસ્તુમાં કયો સમજી માણસ મોહ રાખે ? ખરું સુખ ખરી શાંતિ, ખરો આનંદ સંયમની સાધનામાં જ રહેલો છે. આ મુદ્દાથી લક્ષ્મીને તજીને એ સંયમ લેવાની ઇચ્છા કરી છે તે વ્યાજબી જ છે.

૨. પદ્મશ્રી—સાંખ્ય વિગેરે છએ દર્શનનો મત એ છે કે ગૃહસ્થ ધર્મ જ શ્રેષ્ઠ. કારણ કે પરોપકારીનું જીવન ઉત્તમ

ગણાય છે. તે પરોપકાર દાનાદિથી થઈ શકે છે. અને ગૃહસ્થ ધર્મમાં જ દાનાદિની સાધના થઈ શકે છે. માટે તમે ગૃહસ્થ ધર્મને સેવીને પછી સંયમ લેજો. જો તે ખેડલાં લેશો તો લોકો એમ કહેશે કે એ કાયર હતો, માટે એણે દીક્ષા લીધી. જે કામ કરવાથી લોકમાં અપકીર્તિ ફેલાય તેવું કામ નજ કરી શકાય.

જંખુ કુંવર—જે ગૃહસ્થ ધર્મમાં અનેક જાતના લયંકર આરંભ સમારંભ રહ્યા હોય, તે ગૃહસ્થ ધર્મ ઉત્તમ કહી શકાય જ નહિ.

જેમાં લગભગ પશુ પાપક્રિયા હોય જ નહિ એવો મુનિ ધર્મ જ ઉત્તમ કહેવાય. ખંને ધર્મમાં મેરૂ અને સરસવ જેટલું અથવા સૂર્યના પ્રકાશ અને આગીયા જીવડાના પ્રકાશ જેટલું અંતર (તક્ષવત, ફરક) છે. ખરો ઉપકાર મુનિધર્મમાં જ થઈ શકે છે. દીક્ષા લેનાર લવ્ય જીવો દુઃખે કરીને છોડી શકાય એવા સ્ત્રી, અગ્નિ, જલનો ત્યાગ કરે છે તેમાં તેની અપકીર્તિ હોય જ નહિ. ખરા ધર્મી જ્ઞાની જીવો તેવા સંયમ લેનાર લવ્ય જીવોની પરમ ઉલ્લાસથી અનુભોદના જ કરે છે. જે નિંદા કરે એ ખરો જ્ઞાની કહેવાય જ નહિ.

૩. પદ્મસેના—હે સ્વામિન્! આપનું શરીર કેળના ગર્ભ (કેળના અંદરના ભાગ) જેવું સુકૌમળ છે, તેથી મને ચિંતા થાય છે કે આપ સંયમારાધનામાં થતા લયંકર કષ્ટો કઈ રીતે સહન કરી શકશો? માટે હાલ આ વિચાર મુલતવી રાખવો ઠીક છે.

જાંબુકુંવર—હાલ દેખાવમાં ભલે તને માડું શરીર કોમળ લાગતું હોય પણ સંયમની આરાધના આ શરીરથી આનંદપૂર્વક કરી શકીશ, કારણ કે જેનું મન નબળું હોય, તેને ધર્મારાધનમાં શરીર કોમળતા નડે છે. પણ મજબૂત મનવાળા જીવોને કોઈ પણ ધાર્મિક કાર્ય દુષ્કર હોતું જ નથી. વળી હું માનું છું કે જ્યાં સુધી આ શરીર અને તેના અવયવો સ્વસ્થ છે, ત્યાં સુધીમાં જલદી ચેતીને ધર્મ સાધી લેવો જોઈએ, શરીરના મોહો કરીને મેં લગભગ પંદર વર્ષ શુભાવ્યા, તેમ હવે કરવું ઉચિત નથી. કારણ કે ઉત્તમ અવસર વારે ઘડીએ મળતો નથી. આ શરીરને ઘણું સાડું સાડું ખવરાવીએ તો પણ અંદર તો વિષ્ટા જ બને છે. અને સાચવીએ તો પણ અંતે તો નાશ પામે છે. આ સ્થિતિમાં અસાર શરીરમાંથી સંયમારાધન રૂપ સાર ગ્રહણ કરું તો જ હું સમજી ગણાઉં. આ ધરાદાથી મેં સંયમ લેવાનો નિર્ણય કર્યો છે તે વ્યાજબી જ છે.

૪. કનકસેના—શ્રી ઋષભદેવ વિગેરે તીર્થકરોએ પણ પહેલાં રાજ્ય પાલન સંસારના લોગનું લોગવું, વિગેરે સ્વરૂપે બાવહારિક જીવન વીત્યા બાદ જૈનેન્દ્રી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી હતી. તેની નિર્મલ સાધના કરીને મુક્તિપદ પણ મેળવ્યું હતું, તો તમે તેમના કરતાં શું ચઢિયાતા થવા ચાહો છો? તીર્થકર કરતાં પણ તમે શું વધારે લાયકાતવાળા છો?

જાંબુકુમાર—હો ભદ્રે ? પ્રભુશ્રી તીર્થકર દેવો પોતાની દીક્ષા ક્યારે થવાની છે તે અવધિ જ્ઞાનથી જાણે છે, કારણ

કે તે તારક મહાપુરૂષો પાછલા ભવમાં જેટલા પ્રમાણના અવધિ જ્ઞાનને ધારણ કરતા હતા, તે જ સ્થિતિના અવધિ જ્ઞાનને લઈને અહીં આવે છે. આવા લોકોનર પૂજ્ય મહાનુભાવો હાથી જેવા કહેવાય, અને તેમની આગળ મારા જેવા પામરજીવો ગધેડા જેવા ગણાય, માટે તેમની તુલના (સરખાઈ) ન જ કરી શકાય. કાળ રૂપી ચોર છે, તે અચાનક ત્રાપ મારીને જીવોના જીવિત રૂપી અમૂલ્ય રત્નોને ચોરી બંધ છે. તેથી હવે જ્યાં આ કાળ રૂપી ચોરનો ભય ન હોય તેવા મોક્ષ રૂપી નગરમાં જવાની મારી ઇચ્છા છે. રસ્તામાં ભાતા વિના જઈ શકાય નહિ, તેથી હવે સંયમ રૂપી પાથેય (ભાતા) ના આધારે હું મોક્ષ રૂપી નગરમાં જવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા રાખું છું. તારે પણ દુર્લભ માનવ ભવ સફલ કરવો હોય, તો તું અને બીજી પણ સર્વે સ્ત્રીઓ સંયમ સાધવાને જલદી તૈયાર થઈ બંધ. આવી રીતે નકામો ટાઇમ ગુમાવવામાં શો લાભ છે? યાદ રાખવું કે કરોડો રત્નો બદલામાં સામાને દઈએ તો પણ ગએલો સમય પાછો મળી શકતો નથી. લોગથી ભયંકર રોગની પીડા લોગવવી પડે માટે સુખી થવાની આહનાવાળા ભવ્ય જીવોએ બહેલાસર નિર્ભય સંયમની આરાધના કરી આત્મ કલ્યાણ કરવું એ જ વ્યાજબી છે. આ બધું જે કંઈ તમે બોલો છો, તે મોહના જ આળા છે જે મોહના જીવને કરીને સંસારી જીવો નિગોદમાં પણ ભયંકર દુઃખો લોગવી રહ્યા છે, તે મોહનો લગાર પણ વિશ્વાસ કરવો, એ ભયંકર મૂર્ખાઈ કહેવાય. તે જ ભવ્ય જીવો ધન્ય ગણાય છે, જેઓ મોહને ગુલામ બનાવી આત્મ કલ્યાણ સાધી ગયા છે, સાધે છે અને સાધશે.

૫. નભસેના—હે નાથ ! નજરે દેખાતાસ્વાધીન સુખને છોડીને શરીર વગરના સુખ (મોક્ષ સુખ) ની શા માટે ચાહના કરો છો ?

જંબૂકુમાર—દેખાતાં સાંસારિક સુખો અથવા સુખના સાધનો ક્ષણ વારમાં નાશ પામી જાય છે, એ અનુભવ સિદ્ધ છે. તો તેને ‘આસ્વાધીન છે’ એમ કહી શકાય જ નહિ. વિષાદિ અશુચિ પદાર્થોથી ભરેલા આ દેહના નિમિત્તે ઘણાં પાપ કર્મો કરવા પડે છે. તે દેહ તો અહીં રહે છે, ને તેના નિમિત્તે બાંધેલા પાપ કર્મો આ જીવને એકલા જ ભોગવવા પડે છે, માટે હું જ્યાં શરીરને ધારણ કરવાનું નથી એવા મુક્તિના સુખને ચાહું છું.

૬. કનકશ્રી—હે નાથ ! તમે પ્રત્યક્ષ સુખને તો પામ્યા છો, તો પછી પરોક્ષ સુખની વાત કેમ કરો છો ? સંયમનું ફલ ભોગના સાધનોની પ્રાપ્તિ છે. તે તો તમને મળ્યા છે, તો પછી સંયમ લેવાની શી જરૂર ?

જંબૂકુવર—ખરા મોક્ષના સુખો મળતા હોય, તો તે આ માનવ દેહથી જ મળી શકે છે. માટે જ આ શરીરનું નામ ઔદારિક કહેવાય છે. બીજા વૈક્રિય વિગેરે શરીરથી મોક્ષના સુખો મળતા નથી. આવા ઉત્તમ દેહને મોક્ષના સાધન ભૂત સંયમની આરાધનામાં જોડનારા જીવો ખરા વિવેકી પુરૂષ તરીકે વિશ્વમાં ખ્યાતિ પામે છે. સંયમનું ફલ ભોગ સામગ્રી છે જ નહિ. કિલ્લ કર્મની નિર્જરા, વિશિષ્ટ સુખ વિગેરે સંયમનું ફલ છે. ખરા જ્ઞાની પુરૂષોને મોક્ષના સુખો પણ પ્રત્યક્ષ હોય છે. અને તે જ વાસ્તવિક સુખ કહે-

વાય. શું ખરા જ્ઞાની પુરૂષો ભોગ સુખને ખરા સુખ તરીકે જાહેર કરશે ખરા ? બીલકુલ નહિ. તેઓ તો એમ કહે છે કે માનવ જીવનની ભયંકર ખરાબી કરનાર કોઈ પણ હોય તો તે. ૧ વિષય, ૨ કષાય, આ બે છે. ભોગથી ભયંકર રોગોની પીડા અહીં પણ ભોગવવી પડે છે. અને કષાયો તિર્યંચાદિ દુર્ગતિના દુઃખો આપે છે. આવી ઉત્તમ ભાવનાથી ચક્રવર્તી જેવા ઘણાંએ ભવ્ય જીવોએ ઉભે પગે ભોગનો ત્યાગ કરી નિર્મલ સંયમની સાધના કરી પરમ શાંતિમય મોક્ષપદને મેળવ્યું છે. માટે હું જેમ નિષ્કામી થઈને શીલ-ધર્મને સાધું છું, તેમ કરીને તમે પણ આત્મહિત કરો, જેથી છેવટે ખેદ કરવાનો પ્રસંગ ન આવે.

૭. કનકવતી—હે નાથ ! કોઈ માણસ હાથમાં રહેલા રસને ઢાળી નાંખીને વાસણના કાંઠા ચાટે તો તે મૂર્ખ કહેવાય, તેના જેવું તમે કરો તે શું ઠીક કહેવાય ?

જંબુકુમાર—આ ભોગના સાધનો મારા તાબામાં છે એમ માની શકાય જ નહિ. કારણ કે તેઓનો નાશ પામવાનો સ્વભાવ છે, છતાં 'સ્વાધીન છે' એમ જેઓ માને છે તેઓને સમજી મનુષ્યો ગાંડા જેવા જ માને છે. પોતે જો ભોગના સાધનોને દુઃખના આપનાર જાણીને ન છોડે, તો તે ભોગો જ (ભોગના સાધનના) માલિકનો ત્યાગ કરે છે. માટે ખરૂં હિત સંયમથી જ સાધી શકાય છે, એમ સમજીને જેઓ નિર્મલ સંયમની સાધના પરમ જ્ઞાનસથી કરે છે, તેમને હું કોડ કોડ વાર નમસ્કાર કરું છું.

૮. જયશ્રી—હે સ્વામિન્ ! તમે પરોપકાર કરવામાં

રસિક છો. તો તે દૃષ્ટિએ પણ તમારે અમારો ત્યાગ ન જ કરવો જોઈએ. જેમ વૃક્ષ, નદી, મેઘ વિગેરે પદાર્થો ખીજને સુખ આપે છે, તેમ તમારે પણ અમને સુખ આપવું જોઈએ. કારણ કે મહાપુરૂષો હંસની જેવા શુભવંત હોય છે. અમારી નમ્ર વિનંતિને આપ કૃપા કરીને ધ્યાનમાં લેશો એમ આશા રાખીએ છીએ.

જંજૂ કુંવર—હે પ્રિયા ! કૃપાનિધાન શ્રી તીર્થંકર દેવના વચન પ્રમાણે હું સ્પષ્ટ જણાવું છું કે લોગના સેવનથી તલભાર પણ સુખ છે જ નહિ. જે કંઈ લાગે છે તે કેવલ ખોટા મોહને લઈને જ (સુખ રૂપ લાગે છે.) ભયંકર નરકના દુઃખો ૩૩ સાગરોપમ જેવા લાંબા કાલ સુધી લોગવવા પડે છે, તેમાં કારણ તરીકે લોગ જણાય છે. આ વિચારથી હું તેનો સર્વથા ત્યાગ કરવા ચાહું છું. તમારું પણ હિત મારી માફક કરશો તો જ થશે. (વિશેષ ખીના ભાવના કલ્પલતામાંથી જાણવી.) આ પ્રમાણે સાચા વૈરાગ્યની વાણી સાંભળીને આઠે સ્ત્રીઓ વૈરાગ્ય પામીને કહેવા લાગી કે હે સ્વામી ! તમે જે માર્ગ સ્વીકારશો તે જ માર્ગને અમે પણ સ્વીકારીશું. આ બનાવ જોઈને પરિવાર સહિત પ્રભવ ચોરની પણ ભાવના સુધરી ગઈ. ખરેખર ઉત્તમ આલંબનનો પ્રભાવ કોઈ અલૌકિક જ છે. તેણે શ્રી જંજૂ-કુંવરના શુણ્ણી અનુમોદના અને આત્મદોષની નિદા કરીને શ્રીજંજૂસ્વામીને પૂછ્યું કે હે મહાત્મા ! મારે શું કરવું ?

જંજૂ કુંવર—જો તમે તમારું કલ્યાણ કરવા ચાહતા હો તો એ જ સલાહ આપું છું કે જે માર્ગને હું સ્વી-

કાફ, તે જ માર્ગને તમારે સ્વીકારવો એટલે મારી સાથે તમારે પણ હૃદલાસથી દીક્ષા લઇને તેની નિર્મલ સાધના કરીને કર્મથી મલિન બનેલા આત્માને નિર્મલ બનાવવો.

અહીં સમજવાનું એ છે કે એક વૈરાગ્યવંત લવ્ય જીવ પોતાની નિર્મલ લાવનાની અસર કેટલા જીવો ઉપર કરી શકે છે? પૂજ્ય શ્રી જંજુકુંવરે પોતાની સાથે દીક્ષા લેવાને માટે. (૮). પોતાની સ્ત્રીઓ. (૧૬) આઠે સ્ત્રીઓના મા બાપ (૫૦૦) ચોરો. (૧) પ્રલવ ચોર પોતે (૨) જંજુસ્વામીના મા બાપ. આ પ્રમાણે પરજી લવ્ય જીવોની સાથે જંજુકુંવરે દીક્ષાનું પૂર્વ વિધાન કર્યું. એટલે જે દિવસે દીક્ષા લેવાની હતી તે દિવસે સવારે પ્રતિક્રમણ, પ્રભુ પૂજા, સ્વજનોનું સન્માન કરીને સ્નાન-વિલેપન કરીને સુંદર વસ્ત્રો પહેરીને પાલખીમાં બેસી ધામધૂમ પૂર્વક જ્યાં ગુરૂ મહારાજ સુધર્મા સ્વામી હતા ત્યાં આવ્યા. આ દીક્ષા મહોત્સવ અનાદત દેવે કર્યો હતો. મહાપુણ્યશાલી જંજુકુંવરે વિનય સહિત વિનંતિ કરી કે હે ગુરૂ મહારાજ! અમને બધાને પરમ પવિત્ર દીક્ષા દઇને તારો?

ગુરૂ મહારાજ શ્રી સુધર્મા સ્વામીજીએ વિધિ પૂર્વક સર્વેને દીક્ષા આપી. શ્રી પ્રલવમુનિને શ્રીજંજુસ્વામીના ચેલા બનાવ્યા.

પ્રભુ શ્રી મહાવીર પરમાત્મા જે વર્ષે નિર્વાણ પદ પામ્યા તે જ વર્ષે વીર નિં સં ૧ માં ૧૬ વર્ષની ઉંમરે શ્રી જંજુસ્વામીની દીક્ષા થઈ. ત્યાર બાદ વીર નિં સં ૨૧ માં ૩૭ મા વર્ષની શરૂઆતમાં શ્રી જંજુસ્વામીને કેવલ જ્ઞાન

પ્રકટ થયું. લગલગ ૪૩ વર્ષ સુધી કેવલી પથે વિચરીને વી. નિં સં ૬૪ માં પોતાનું ૮૦ વર્ષનું સંપૂર્ણ આયુષ્ય પૂરું કરીને શ્રી જંબુસ્વામી મુક્તિપદને પામ્યા. બીજી રીતે એમ પણ સમજી લેવું કે શ્રી જંબુસ્વામીનો ગૃહસ્થપર્યાય ૧૬ વર્ષ, છન્નસ્થપણું ૨૦ વર્ષ, કેવલિપણું ૪૪ વર્ષ. આ પ્રમાણે દ્વંકામાં જણાવેલી શીલવીર મહાપુરૂષ ચરમ કેવલી શ્રી જંબુસ્વામીની બીના હૃદયમાં રાખીને, વિચારીને નિર્દોષ જીવન ગુબરીને ભવ્ય જીવોએ આ ભવ ને પરભવ એમ બંને ભવ સફલ કરવા ૨૦

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં કામદેવને ઉશ્કેરનારી ઋતુમાં પણ જેઓનું મન કામદેવને વશ થતું નથી તેવા નિર્મલ બ્રહ્મચારી પુરૂષો જ ધન્યવાદને પાત્ર છે, તે વાત જણાવે છે—

૧ ૩ ૪ ૮
યત્રામ્નોઽપિ વિચિત્રમંજરિભરવ્યાજેન રોમાંચિતો ।

૬ ૨ ૭ ૫
દોલારૂઢવિલાસિનીવિલસિતં ચૈત્રે વિલોક્યાદ્ધુતમ્ ॥

૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૫
સેદ્ધાન્તોપ દ્વિહૃદિષ્ણમનસાં, યેષાં મનઃ સર્વથા ।

૧૦ ૧૪ ૧૬ ૧૭ ૨૧ ૧૮ ૧૯ ૨૦
તસ્મિન્મન્મથવાધયા ન મથિતં, ધન્યાસ્ત એવ ધ્રુવમ્ ॥૨૧॥

યત્ર=જે (વસંત ઋતુ) માં
આમ્નોઽપિ=આંખો પણ
વિચિત્ર=આશ્ચર્યકારી

મંજરિભર=મંજરીના સમૂહના
ધણા મોરના ભારના
વ્યાજેન=મિષથી, બંધાને

રોમાંચિત્તઃ=વિકશ્વર

રોમરાજ વાળો થાય છે

દોલા=હીંચકા ઉપર

આરૂઢ=ખેડેલી, હીંચતી; હીંચકા ખાતી

વિલાસિની=શ્રીઓના

વિલસિતં=વિલાસને

ચૈત્રે=ચૈત્ર માસમાં, વસંતઋતુમાં

વિલોક્ય=જોઈને

અદ્ભુતં=આશ્ચર્ય ઉપગ્નવનારા

સિદ્ધાન્ત=સિદ્ધાન્તના

ઉપનિષદ્=રહસ્યના જ્ઞાનથી

નિષ્ણણ=ખેડેલ, સ્થપાયેલ; સ્થિર થયેલ

મનસાં=મનવાળા મુનિઓનું

યેષાં=જે મુનિઓનું

મનઃ=મન

સર્વથા=સર્વ પ્રકારે, સંપૂર્ણ

તસ્મિન્=તે વસંત ઋતુમાં

મન્મથવાધયા=કામદેવની પીડા વડે

ન મથિતં=પીડિત થયું નથી

ધન્યાઃ=ધન્ય

તે एव=તેઓ (મુનિવરો વિગેરે) જ

ધ્રુવમ્=નિશ્ચયે કરીને, અવશ્ય, જૃ૩૨

જે વસંતે આમ પણ તરૂ શાખ દોરી બાંધીને,
હીંચતી રમણી તણા સુંદર વિલાસો જોઈને;
વિવિધ અતિશય મોર જહાને બહુ વિકસ્વર થાય છે;
તે સમે જિન શ્રુત રહસ્યે જેમનું દીલ થીર છે. ૧૧૫
કામની પીડા થકી નિર્લેપ તેઓ નિશ્ચયે,
ધન્ય જગમાં તેમને બહુ માનથી નિત સેવીએ;
હિત શિખામણ તેમની બહુ માનથી સંભારીએ,
તેમની જિમ શ્રુત રહસ્ય વિચારમાં મન રાખીએ. ૧૧૬
જળ ટકે કુંભે કરી જ્ઞાને કરી મન થીર રહે,
ગુરૂ સેવનાથી જ્ઞાન પ્રકટે જ્ઞાનથી સંયમ લહે;

સાંભળો જિન સમયને ભણુજે વિચારો અર્થને,
એહથી વૈરાગ્ય રંગે સાધશો ચારિત્રને. ૧૧૭

દુર્ખલિકા પુષ્પ મિત્ર તણું નિહર્શન ભાવીએ,
શ્રી જિનાગમનો અપૂરવ યોગ પુણ્યે માનીએ;
ભોગ તૃષ્ણા ઇમ ટળે વૈરાગ્ય રંગે ઝીલીએ,
સમતા ક્ષમામય જીવને મરતાં સમાધિ પામીએ. ૧૧૮

અક્ષરાર્થ:—જે ચૈત્ર માસમાં (વસન્ત ઋતુમાં) આંખાતું ઝાડ પણ આશ્ચર્યકારી મંજરીના (મૌરના) ભારના મિષથી (ખુદાને) રોમાંચિત થાય છે, તેવી વસન્ત ઋતુમાં હિંડોલા ઉપર હિંચકા ખાતી સ્ત્રીઓના અદ્ભુત વિલાસો જોઈને પણ સિદ્ધાન્તના-આગમના મહા રહસ્ય જ્ઞાનમાં તલ્લીન-વ્યાસ થયેલા મન વાળા એવા જે મુનિઓનું મન કામદેવની પીડાથી પીડિત થતું નથી તે જ મુનિવરો આ જગતમાં ધન્ય છે ૨૧

૨૫૪૮ાર્થ—વસન્ત ઋતુમાં નગરની સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો વનમાં ને બાગ બગીચામાં અનેક પ્રકારના ફીડા વિલાસો કરે છે. સ્ત્રીઓ આંખા વિગેરેની ડાળે દોર વિગેરે બાંધી હિંડોલા ખાય છે. પુષ્પો વીણે છે. આ પ્રમાણે વસન્તવિલાસ કરતી સ્ત્રીઓને જોઈને વિલાસી પુરૂષોનું મન ઘણું કામાતુર થાય છે, અને સ્ત્રીના હાવ ભાવ વિગેરે વિલાસોથી પુરૂષોની કાયા પણ હુર્ષ વડે રોમાંચિત થઈ જાય છે. આ ઠેકાણે કવિ એમ જણાવે છે કે વસન્ત ઋતુમાં પુરૂષો

સ્ત્રીઓને જોઈ કામાસક્ત થઈ રૈમાંચિત થાય એમાં શુ આશ્ચર્ય છે, કારણ કે પુરૂષો તો ચૈતન્યવાળા છે. પરન્તુ આ વખતે તો ચૈતન્ય વિનાના જડ જેવા આંખા પણ સ્ત્રીઓના અહ્ભુત વિલાસ જોઈને મંજરીના મિષથી રૈમાંચિત થઈ જાય છે, (કારણ કે વસન્ત ઋતુમાં આંખાને મંજરી=માર આવે છે), એ રીતે જો કે હીંડોલા હિંચતી વિલાસી સ્ત્રીઓને જોઈને વિલાસી પુરૂષો અને આંખા રૈમાંચિત-રાજી રાજી થઈ જાય છે પરન્તુ એવા વનમાં કે શહેરમાં વિચરતા મુનિ મહાત્માઓનું મન તો જરા પણ કામાતુર કે રાજી થતું નથી. કારણ કે તે મહાત્માઓનું મન તો સિદ્ધાન્તના જ્ઞાનમાં જ (વાચનાદિ પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયમાં જ) સંપૂર્ણ તદ્દતીન થયેલું હોય છે, માટે ખરેખર એવા મુનિ મહાત્માઓને જ હજારવાર ધન્ય છે. આ શ્લોકનું રહસ્ય એ યાદ રાખવું કે શ્રી જૈનેન્દ્રાગમને સાંભળવાથી ભણવાથી વિચારવાથી મનને વશ કરી શકાય છે. એટલે મોક્ષ માર્ગની આરાધનામાં સ્થિર કરી શકાય છે એમ સમજીને જૈનેન્દ્રાગમની પવિત્ર વાસનાવાળા ભવ્ય જીવો ભોગ તૃષ્ણાના ગુલામ બનતા જ નથી અને ખીજઓને તેવા થવા દેતા નથી. કારણ કે તેઓ એમ માને છે કે ભોગ વિલાસ એ શલ્ય જેવા અને ઝેર જેવા છે. અને આશીવિષ સર્પની દાઢા જેવા છે. માટે તેને મનથી પણ નહિ ચાહવા (ઈચ્છવા) જોઈએ. તેની પ્રાર્થના પણ નહિ જ કરવી જોઈએ, કારણ કે તેમ કરનારા જીવો અનિચ્છાએ પણ જરૂર દુર્ગતિમાં જાય છે. ૨૧

અવતરણુ:—હવે કવિ આ શ્લોકમાં જેમ સંસારી

જીવો રાત્રે ભોગના વૈભવો ભોગવે છે તેમ ધાર્મિક દૃષ્ટિએ વૈરાગ્ય વંત જીવો પણ તેવા આત્મિક ગુણોની સેવના રૂપ વૈભવને ભોગવે છે એ વાત જણાવે છે.

સ્વાધ્યાયોત્તમગીતિસંગતિજુષ^૧ઃ, સંતોષપુષ્પાંચિતા^૨ઃ ।

સમ્યગ્જ્ઞાનવિલાસમંડપગતા^૩ઃ, સદ્ધ્યાનશર્યા^૪ં શ્રિતાં ।।

તત્ત્વાર્થપ્રતિબોધદીપકલિકા^૫ઃ, ક્ષાન્ત્યંગનાસંગિનો^૬ ।

નિર્વાણૈકમુસ્વાભિલાષિમનસો^૭, ધન્યા નયન્તે^૮ નિશાઃ ।।૨૨।।

સ્વાધ્યાય=સ્વાધ્યાય ધ્યાન બજીવું
બજીવણું વિગેરે રૂપી

ઉત્તમ=ત્રેષ્ટ

ગીતિ=ગીત, ગાયનના

સંગતિજુષઃ=સંગ (સોખત, સં-
બંધ) વાળા

સંતોષ=સંતોષરૂપી

પુષ્પાંચિતાઃ=પુષ્પો વાળા

સમ્યગ્જ્ઞાનવિલાસ=સારા પ્રકા-
રના (ઉત્તમ) જ્ઞાનના વિકાસ
રૂપી

મંડપગતાઃ=મંડપમાં રહેલા

સદ્ધ્યાનશર્યાં=ઉત્તમ ધ્યાન રૂપી
શર્યામાં

શ્રિતાઃ=આશ્રય કરેલા, સૂતેલા

તત્ત્વાર્થ=તાર્ત્વિક અર્થોનો

પ્રતિબોધ=પ્રતિબોધ કરવા રૂપ,

શિષ્યોને સમજાવવા રૂપ અ-

થવા પોતે વિચારવા રૂપ

દીપકલિકા=દીવાની જ્યોત

વાળા

ક્ષાન્ત્યંગના=ક્ષમા રૂપી સ્ત્રીના

સંગિનઃ=સંગ વાળા

નિર્વાણૈકમુસ્વ=કેવળ મોક્ષનાજ
સુખના

અભિલાષિમનસઃ=અભિલાષ યુક્ત
મનવાળા

ધન્યાઃ=ધન્ય

નયન્તે=વીતાવે છે

નિશાઃ=રાત્રિઓને

જિમ ચપલ ને દુઃખહાયક ભોગ સાધન સાતને,
 સેવતા સંસારી જન વેગે વીતાવે રાતને;
 તેમ સંયમધારી જીવો મુક્તિ સુખને આપતા,
 સાત સાધન સેવતા શુભ રાત સફલી માનતા. ૧૧૯

સ્વાધ્યાય રૂપ ગાયન સુણે સંતોષ રૂપ ફૂલ પાથરી,
 શુભ ધ્યાન શય્યામાં સુવે તત્ત્વર્થ ઘોષ પ્રદીપ કરી;
 શુભ નાણુ શ્રેષ્ઠ વિલાસ મંડપમાં રહી આલિંગતા,
 ઉત્તમ ક્ષમા રૂપ નારને નિર્વાણુ સુખને આહતા. ૧૨૦

જય રાતો આ પ્રમાણે જમની તેઓ સદા,
 વખણાય ગુણીથી આપ તરતા અન્યની પણ આપદા;
 ઠાળતા ભોગી જીવનમાં અલ્પ પણ શમ સુખ નથી,
 સત્ય સુખ છે સંયમે કવિ ઘોલતા આ શ્લોકથી. ૧૨૧

અક્ષરાર્થ:—સ્વાધ્યાય રૂપી ઉત્તમ ગાયનોને સાંભ-
 ણનાર (સાંભળતાં) સંતોષ રૂપી પુષ્પોવાળા (ફૂલોની
 સુગંધ લેતા) સમ્યગ્ જ્ઞાનના વિલાસ રૂપી મંડપમાં મહાલતા
 (રહેતા) ઉત્તમ ધ્યાન રૂપી શય્યામાં સૂતેલા, તત્ત્વભૂત
 અર્થોના પ્રતિઘોષ રૂપી દીવાની જ્યોત વાળા, ક્ષમા રૂપી
 સ્ત્રીમાં આસક્ત થયેલા અને કેવળ મોક્ષ સુખની જ અભિ-
 લાષા યુક્ત મનવાળા એવા કોઈ ધન્ય પુરૂષો જ (કોઈ
 યોગીશ્વરો જ) એવા સુખમાં (એ પ્રમાણે) રાત્રિઓ
 વીતાવે છે. ૨૨

રૂપણાર્થ:—આ શ્લોકમાં ધાર્મિક દૃષ્ટિએ લોગી જીવેના વૈલવ જેવા વૈરાગ્ય વંત જીવના વૈલવો પણ છે એમ કવિ જણાવે છે. તે આ પ્રમાણે—વિષયાભિલાષી પુરૂષને સ્ત્રીઓનાં મધુર ગાયન સાંભલવાનો અને પોતાને કામોદીપક ગાયનો ગાવાનો શોખ હોય છે, ત્યારે વૈરાગી જીવને—મુનિને ઉત્તમ સ્વાધ્યાય જે ભણવું અને ભણાવવું તે રૂપ ગાયનો સાંભળવાનો ને ગાવાનો (મધુર સ્વરે સ્વાધ્યાય કરવાનો) શોખ હોય છે, સ્ત્રી વિલાસી જીવો શય્યામાં મોગરા વિગેરેનાં પુષ્પો પાથરીને સૂવે છે ત્યારે મુનિઓ ધર્મ ધ્યાન—શુકલ ધ્યાન રૂપ શય્યામાં સંતોષ રૂપી પુષ્પો પાથરીને સૂએ છે. વિલાસી પુરૂષો વિલાસ મંડપોમાં (વાસ ભુવનમાં) મહાલે છે ત્યારે મુનિઓ સમ્યગ્ જ્ઞાનના સાત્ત્વિક આનંદ રૂપ મંડપમાં મહાલે છે. વિલાસી જનો ચાર પાયાવાળા છત્ર પલંગની શય્યામાં સૂએ છે ત્યારે મુનિ મહાત્માઓ ધર્મ ધ્યાનના અને શુકલ ધ્યાનના ચાર ચાર પાયા વાળી નિર્મળ ધ્યાન રૂપી શય્યામાં સૂએ છે. વિલાસી જનોના વાસ ભુવનમાં દીવા ચળકે છે ત્યારે મુનિ મહાત્માઓના હૃદય રૂપી ઘરમાં તત્ત્વવાળા અર્થ જ્ઞાનના (તાત્ત્વિક યોધ રૂપ) તાત્ત્વિક દીવાની જ્યેત અગમગે (બળતા હોય) છે, વિલાસી જનો સ્ત્રીમાં આસક્ત થાય છે ત્યારે મુનિઓ ક્ષમા રૂપ સ્ત્રીમાં આસક્ત હોય છે. વિલાસી જનો સાંસારિકલોગ મુખના અભિલાષી હોય છે, ત્યારે મુનિ મહાત્માઓ કેવળ મોક્ષ મુખના અભિલાષી હોય છે. એ પ્રમાણે લોગ વિલાસી જનો જેમ દુર્ગતિદાયક ગાયન ફૂલ વાસભુવન શય્યા દીવો

શ્રી અને ભોગ સુખના અભિલાષ રૂપ સાત સામગ્રીવાળા હોય છે તેમ મુનિઓ પણ મુક્તિપદ્મ દાયક એ સાતે (૭) સામગ્રી (સાધનો) વાળા છે. છતાં પણ સંસારી જીવનમાં અને ત્યાગ જીવનમાં ઘણો ફરક છે. સંસારી જીવન કાચના જેવું અથવા ઈમીટેશન પદાર્થના જેવું અને કર્મ બંધના મહાકારણોની સેવના રૂપ ખરાબ પ્રવૃત્તિનું ધર છે. માટે તેવા જીવન રૂપ અશુચિ પદાર્થમાં પ્રેમવાળા જીવો દુર્ગતિના દુઃખો રીબાઈ રીબાઈને ભોગવે છે. કરેલા પાપનો પશ્ચાત્તાપ પણ કરે છે. છતાં પણ તેમના આયુષ્ય નિરૂપકમ (ન ઘટે તેવા) હોવાથી કર્મના ઉદય કાલમાં કંઈ પણ ચાલતું નથી. અને ઈચ્છા નહિ છતાં પણ કર્મોથી અનિષ્ટ ફલ ભોગવવા જ પડે છે. આજ મુદ્દાથી શ્રી ઉત્તરાધ્યયનમાં કહ્યું છે કે- 'કઢાણ કમ્માણ ન મુક્ત્વ અન્થિ' એટલે ચીકણાં (નિકાચિત) કર્મોને જરૂર ભોગવવા જ પડે છે. ખરૂં ડહાપણુ કર્મબંધના અવસરે જ ચેતવામાં રહ્યું છે. જેઓ બંધ સમયે ચેતીને ચાલે છે, તેઓ દુઃખી થવાના અનિષ્ટ પ્રસંગને પામતા જ નથી. આવી નિર્મલ ભાવનાથી સર્પ જેમ કાંચળીને છોડે (ત્યાગ કરે) તેમ ભોગ સાધનોનો ત્યાગ કરીને સંયમ માર્ગની સાત્ત્વિકી આરાધના કરવામાં લીન બનેલા મહા પુરૂષો એકાંત કર્મ ક્ષયના કારણોને જ સેવે છે. તે કારણો આ સ્લોકમાં જણાવ્યા છે. તે તરફ લક્ષ્ય રાખીને સ્વાધ્યાયાદિ ગુણોની નિર્મલ સેવના કરી માનવ જન્મ સફલ કરવો. એ આ સ્લોકનું રહસ્ય છે. ૨૨

અવતરણુ—હવે કવિ આ સ્લોકમાં કોઈ વૈરાગ્ય

રંગથી રંગાયલો પુરૂષ પોતાના તરફ નખરાં કરી (કામના ચાળા કરી) લલચાવતી (કામ વાસનાવાળી) સ્ત્રીને આક્ષેપ પૂર્વક (તિરસ્કાર પૂર્વક) શું કહે છે ? તે ધીના બધાવે છે—

૪ ૧ ૪ ૧૧ ૧૦
કિં લોલાક્ષિ ! કટાક્ષલંપટતયા, કિં સ્તંભજુંભાદિભિઃ ।

૧૩ ૧૨ ૧૫ ૧૪
કિં પ્રત્યંગનિર્દર્શનોત્સુકતયા, કિં પ્રોલ્લસત્ત્વાદુભિઃ ॥

૮ ૯ ૬ ૫ ૭ ૨ ૧૬
આત્માનં પ્રતિવાધસે ત્વમધુના, વ્યર્થ મદર્થં યતઃ ।

૧૮ ૨૦ ૧૭ ૧૮
શુદ્ધધ્યાનમહારસાયનરસે, લીનં મદીયં મનઃ ॥ ૨૩ ॥

કિં=શા માટે

લોલાક્ષિ=હે ચપળ નેત્ર વાળી
સ્ત્રી !

કટાક્ષ=કટાક્ષો ફેંકવામાં

લંપટતયા=લંપટપણા વડે
(પ્રેમાળ થઇને)

કિં=શા માટે ?

સ્તંભ=અકડાઇ, સ્તબ્ધતા

જુંભાદિભિઃ=અગાસાં ખાવાં વિ-
ગેરે (ઉપાયો) વડે

કિં=શા માટે

પ્રત્યંગ=દરેક અવયવો

નિર્દર્શન=દેખાડવામાં

ઉત્સુકતયા=ઉત્સુકપણા વડે,
તત્પરતા વડે

કિં=શા માટે

પ્રોલ્લસત્=ઉદ્ધાસ પામતાં મધુર,
મીઠાં

વાદુભિઃ=ચાટુ વચનો વડે, ખુ-
શામતનાં વચનો વડે

આત્માનં=પોતાને

પ્રતિવાધસે=કદર્થનાં પમાડે છે,
હેરાન કરે છે

ત્વં=તું

અધુના=હમણાં, હવે

વ્યર્થ=નકામો, ફાગટ

મર્દ્ય=મારે માટે, મને મોહમાં
ફસાવવા માટે

યત્=કારણ કે

શુદ્ધધ્યાન=ઉત્તમ (નિર્મળ) ધ્યાન
રૂપી

મહારસાયન=મોટા રસાયણ
(અમૃત)

રસે=રસમાં

લીનં=તક્ષીન થયું છે

મદીયં=મહાર્

મન:=મન

વૈરાગીને લલચાવવાને કોઈ સ્ત્રી મહેનત કરે,
તેહને તે ઇમ જણાવે ચપળ નયણાં જે ધરે;
તેહવી હે નાર ! ચાળા આંખના લંપટ બની,
શીઠ કરે અકડાઈ ને ચેષ્ટા કરી આળસુ તણી. ૧૨૨

ખઈ બગાસાં અંગ દેખાડી ખુશામત શીઠ કરે,
તેમ વળશે ના જરી ફેગટ પ્રયત્નો આહરે;
મુજ ચિત્ત નિર્મલ ધ્યાન રૂપ અમૃત રસે રસિયું બન્યું,
તારૂં કયું નડશે તને મારૂં કહે ત્યાં શું ગયું. ૧૨૩

આથી નિરાશ બની ગઈ સ્વસ્થાન અહીં તે શ્લોકમાં,
પ્રેમને પ્રકટાવનારા સાધનો સંક્ષેપમાં,
કવિએ કહ્યા ડાહ્યા જનો તેમાં ફસાતા ના જરી,
ધન્ય સ્થલિભદ્રને વેશ્યા થકી ન ચાળ્યા જરી. ૧૨૪

અક્ષરાર્થ:—હે ચપળ નેત્રવાળી સ્ત્રી ! તું ત્હારાં
નેત્રનાં કટાક્ષ ફેંકવાની લાલચ (ઉત્કંઠા) શા માટે કરે
છે ? અકડાઈ અને બગાસાં શા માટે ખાય છે ? ત્હારા
શરીરનાં દરેક અંગો ખતલાવવા શા માટે ઉત્સુક થાય છે ?

મીઠાં ખુશામતનાં વચનો શા માટે બોલે છે ? હે સ્ત્રી ! તું મહારે માટે એ પ્રમાણે તહારા પોતાના આત્માને નાહક શા માટે હેરાન કરે છે. કારણ કે મહારૂં મન તો નિર્મળ ધ્યાન રૂપ મોટા રસાયણ (અમૃત) ના રસમાં લીન થયેલું છે (માટે તહારા આ ચાળા બધા નકામા છે). ૨૩

સ્પષ્ટાર્થ :—આ શ્લોકમાં કવિએ એવો આશય જણાવ્યો છે કે જે પુરૂષતું મન નિર્મળ ધ્યાનમાં વર્તતું હોય તેવા પુરૂષને કામ રાગ જરા પણ ઉત્પન્ન થતો નથી, રૂચતો નથી, અને એ જ આશયને સ્પષ્ટ કરવા માટે કોઈ વૈરાગ્ય વાળા ધ્યાની પુરૂષે કહેલાં વચનો જણાવ્યાં છે કે કોઈ વૈરાગ્યવંત ધ્યાની જીવને કોઈ સ્ત્રી હાવ ભાવ ચાળા ચટકાં કરી લલચાવવા લાગી. ત્યારે તે ધ્યાની મહાત્માએ તે સ્ત્રીને ચોખ્ખું ને ચટ સંભળાવી વીધું કે હે અપળ નેત્રવાળી સ્ત્રી ! તું આંખોના ચાળા શા માટે કરે છે ! અકઠાર્ષ રાખી બગાસાં શા માટે ખાય છે, તહારાં અંગ શા માટે બતલાવે છે ? ને મીઠી ખુશામતો શું કામ કરે છે, ? કારણ કે હું ધ્યાનમાં લીન છું તેથી તહારા આ સર્વ ચાળા તને જ હેરાનગતિ કરનારા છે, મને તો તહારા ઉપર જરા પણ પ્રેમ થવાનો નથી એમ નક્કી જાણુજે. આ વચનોથી સ્ત્રી પણ હતાશ-નિરાશ-ઉદાસ થઈને ચાલી ગઈ. અહિં બીજી જાણવા યોગ્ય બાબત એ છે કે સ્ત્રીઓને જ્યારે પ્રેમ દેખાડવો હોય છે ત્યારે જ આંખોના ચાળા કરે, બગાસાં ખાઈ મોંદું ઉઘાડું કરી દાંત બતાવે, બગલો છાતી પેટ ઠીંચણ જાંગો વિગેરે કપડું ખસી જવાના મિષે ઉઘાડા કરી બતાવે, અને મીઠી

મીઠી પ્રેમ ભરી વાણી બોલે વિગેરે અનેક નખરાં કરે, પરન્તુ નિર્ભળ ધ્યાની આત્માએ તે તરફ ફસાતા જ નથી. લગાર પણ તેમાં ધ્યાન દેતા જ નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે નિર્માહી જીવો આત્મહિત કરવા તરફ વિશેષ લક્ષ્ય રાખે છે. અને માને છે કે ધર્મથી ભષ્ટ થવાના કારણોથી બચવામાં જ એટલે તેથી દૂર રહેવામાં જ ખડાદૂરી છે. કામવાસનાએ અનાદિ કાલના દુષ્ટ સંસ્કાર છે. તેના જ પાપે મારે ઘણાં દુઃખો ભોગવવા પડ્યા છે. આ દુર્લભ મનુષ્ય ભવાદિ સામગ્રી શીલાદિ ધર્મ સાધીને જ સફલ કરી શકાય છે. એ પ્રમાણે ભવ્ય જીવોએ નિર્વિકારી બનીને શીલ ભંગના નિકટ પ્રસંગે પણ શીલને ટકાવવું અને કુશીલાત્માને દયા ભાવ રાખીને શાંતિ અને પ્રેમ ભરેલા વચનોથી શીખામણુ દઈને જરૂર મુદારવો. એ આ શ્લોકનું ખરૂં રહસ્ય છે.

અવતરાણુ—ચારિત્ર ૩પી ઝાડ શ્રદ્ધા ૩૫ જળના સિંચનથી મોક્ષ ૩૫ ફળને આપે છે તે વાત જણાવે છે—
 સજ્ઞાનમૂલશાલી, દર્શનશાસ્ત્ર^૩ ચેન^૧ વૃત્તતરુઃ^૪ ।

શ્રદ્ધાજાલેન^૫ સિક્તો^૬ મુક્તિફલં^૮ તસ્ય^૮ સ દદાતિ^૭ ॥ ૨૪ ॥

સજ્ઞાન=નિર્મલ જ્ઞાન ૩પી
 મૂલ=મૂળીયા વડે
 શાલી=વાણું; શોભાયમાન
 દર્શનશાસ્ત્ર=અને સમ્યક્ત્વ ૩૫
 શાખાવાણું
 ચેન=જેણે
 વૃત્તતરુઃ=ચારિત્ર ૩પી ઝાડ

શ્રદ્ધાજાલેન=શ્રદ્ધા ૩૫ જળ વડે
 સિક્તઃ=સિંચાયેલું, સિંચું, સિંચન કરાયેલું, લીલુંભમ કરેલું
 મુક્તિફલં=મોક્ષ ૩પી ફળને
 તસ્ય=તેને (સિંચનારને)
 સ=તે, ચારિત્ર ૩૫ ઝાડ
 દદાતિ=આપે છે

જિમ ઝાડને મૂલ ડાળ હોવે જલ પ્રવાહે સિંચતા,
જનને દીએ ફલ તેમ સંયમ ઝાડને પણ સિંચતા;
શ્રદ્ધા સ્વરૂપ જલથી પરમ નિર્વાણ ફલને તે દીએ,
શુભ ધોધ રૂપ મૂલ ડાળીએા સમ્યક્ત્વ રૂપ
સંભારીએ. ૧૨૫

આચાર ઉત્તમ અર્થ બીજે વૃત્તનો ના ભૂલીએ,
મૂલથી તરૂ નાણુથી ચારિત્ર ફલ તસ જાણીએ;
ઘણું કરીને બહુ જનો સમ્યક્ત્વ પામે નાણુથી,
સમ્યક્ત્વ ભાષે ડાળ જેવું જૈન શ્રુત આ હેતુથી. ૧૨૬

દર્શનપદે સમ્યક્ત્વ ઉત્તમ આત્મભાવ સ્વરૂપ એ,
પર્યાપ્તિ છઠ્ઠી પૂર્ણ હોતાં પ્રકટ શ્રદ્ધા જાણીએ;
જ્યાં રહી શ્રદ્ધા તિહાં સમ્યક્ત્વ નિર્ણય ધારીએ,
સમ્યક્ત્વમાં શ્રદ્ધા તણી ભજના કદી ના ભૂલીએ. ૧૨૭

અક્ષરાર્થ:—જે ભવ્ય જીવ સમ્યગ્ જ્ઞાન રૂપી મૂળ-
વાળા અને સમ્યગ્ દર્શન રૂપી શાખાઓવાળા ચારિત્ર રૂપી
ઝાડને નવપદ્ધવિત કરવા તેની ઉપર પાણી સિંચે (છાંટે)
છે, તેને તે (ચારિત્ર) ઝાડ મોક્ષ રૂપી ફળ આપે છે. ૨૪

સ્પષ્ટાર્થ:—જેમ ઝાડ મૂળ હોય તો જ વધે તેમ
ચારિત્ર રૂપી ઝાડને વધવાને સમ્યગ્ જ્ઞાન રૂપી મૂળ-પાયો
જોઈએ, અને ઝાડ મોટું થતાં જેમ તેને અનેક ડાળીઓ

કુટે છે તેમ ચારિત્ર રૂપી ઝાડ પણ મોટું થતાં સમ્યગ્ દર્શન રૂપી ડાળીઓ કુટે છે. એ પ્રમાણે સમ્યગ્ જ્ઞાન રૂપ મૂળથી વધીને મોટું થયેલું તેમજ સમ્યગ્ દર્શન રૂપી અનેક મોટી નાની ડાળીઓ પાંખડાંવાળા થયેલા એવા એ ચારિત્ર રૂપી ઝાડના મૂળમાં નિરન્તર શ્રદ્ધા રૂપી પાણીનું સિંચન થયા કરતું (રેડાયા કરતું) હોય તો તે ક્ષણે આપે અને જો પાણી ન મળે તો ઝાડ જેમ સૂકાઈ જાય તેમ શ્રદ્ધા રૂપી પાણી વિના ચારિત્ર પણ નબળું પડી અન્તે વિનાશ પામે. અને જીવ બ્રહ્માચારી થાય. માટે અહિં ગ્રંથકાર કવિએ એ ઉપદેશ આપ્યો છે કે હે મુમુક્ષુ આત્માઓ ! જો તમારે ચારિત્રનું ક્ષણ મોક્ષ પદ પામવું હોય તો શ્રદ્ધા ગુણને નિરન્તર વધારતા રહેજો, જેથી તમને અન્તે મોક્ષ પદ રૂપી ક્ષણ જરૂર મળશે જ, એ આ શ્લોકનું રહસ્ય છે. ૨૪

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં જેણે મિથ્યાત્વ રૂપી મદોન્મત્ત હાથીને વશ કર્યો છે તેણે ત્રણે જગતના જીવોને વશ કર્યા એમ જણવું. તે વાત જણાવે છે.

ક્રોધાદ્યુગ્રચતુષ્કણાયચરણો, વ્યામોહહસ્તઃ સસ્ત્રે ! !

રાગદ્વેષનિશાતદીર્ઘદશનો, દુર્વારમારોધ્ધુરઃ ॥

સજ્ઞાનાંકુશકૌશલેન સ મહામિથ્યાત્વદુષ્ટદ્વિપો ।

૧૧ ૨ ૧૦ ૧૫ ૧૩ ૧૨ ૧૪
નીતો યેન વશં વશીકૃતમિદં તેનૈવ વિશ્વત્રયમ્ ॥૨૫॥

ક્રોધાદિ=ક્રોધ વિગેરે
 ઉગ્ર=પ્રબળ, બળવાન
 ચતુષ્કણાય=ચાર કણાય ૩૫
 ચરણ:=ચરણ વાળો, પગ વાળો
 વ્યામોહ=મોહ ૩૫
 હસ્ત:=સૂંઠ વાળો
 સચ્ચે=હે મિત્ર !
 રાગદ્વેષ=રાગ અને દ્વેષ ૩૫
 નિશાત=તીક્ષ્ણ અને
 વીર્ઘ=લાંબા
 દશન:=દાંત વાળો
 દુર્વાર=દુઃખે રોકી શકાય (દૂર
 કરી શકાય) એવા
 માર=કામદેવ વડે
 ઉદ્ધુર:=ઉન્નત, અભિમાની

સજ્જાનાંકુશ=સમ્યગ્જ્ઞાન ૩૫
 અંકુશની
 કૌશલેન=કુશળતાથી, ચતુરા-
 ધથી
 સ=તે (હાથી)
 મહામિથ્યાત્વ=મોટા મિથ્યાત્વ૩૫
 દુષ્ટદ્વિપ:=દુષ્ટ હાથી
 નીત:=કર્યો
 ચેન=જેણે
 વશં=વશ, આધીન
 વશીકૃતં=વશ કર્યું, તાએ કર્યું
 ફલં=આ
 તેનૈવ=તેણેજ
 વિશ્વત્રયમ્=ત્રણ જગતને

હે મિત્ર ! હોવે ચાર વાનાં હાથીને મિથ્યાત્વને,
 ચાર વાનાં હોય ભાખ્યું હસ્ત જેવું તેહને;
 સૂંઠ પગ મહ દાંત ચારે વસ્તુ ઈમ અવધારીએ,
 મિથ્યાત્વ૩૫ કરિ વિષે આ રીત ઘટના જાણીએ. ૧૨૮

પગ સમા ચારે કણાયો મોહ ૩૫ સૂંઠ સમજીએ,
 એ દાંત રાગ દ્વેષ મહ તે કામને ના ભૂલીએ;
 શુભ નાણુ ૩૫ અંકુશ કુશલતા ધારનારા જે જને,
 વશ કર્યો તે હાથીને તે વશ કરે ત્રણ ભુવનને. ૧૨૯

કરિ ગતિ મિથ્યાત્વનો વિસ્તાર ચાર કષાયથી,
પકડાય વસ્તુ સૂઠથી મિથ્યાત્વ મમતા સૂઠથી;
જીવો ફસાવે જમીન ભેદે હાથીઓ જિમ દાંતથી,
મિથ્યાત્વ ભેદે જગતને રાગાદિ રૂપી દાંતથી. ૧૩૦

મદથી બનેલો મત્ત હાથી નહિજ માવતને ગણે,
મિથ્યાત્વ હાથી કામઘેલો કોઈને પણ ના ગણે;
અંકુશ બલે વશ થાય હાથી જ્ઞાનઅંકુશથી બને,
સ્વાધીન આ મિથ્યાત્વ હાથી જાણવું આ જ્ઞાનને. ૧૩૧

મિથ્યાત્વ તત્ત્વ મળેલ દુઃખો તેહથી તે છંડતા,
જે લાભ ત્રણનો ઓધ નિર્મલ એહ જ્ઞાન વખાણતા;
શ્રી જિનાગમ ઓધથી શ્રદ્ધા લહી જ્ઞાની બની,
મનક ગુરૂ પ્રમુખે લહી વરસિદ્ધિ આત્મિક સાધ્યની. ૧૩૨

અક્ષરાર્થ—હે મિત્ર ! ક્રોધ વગેરે બળવાન ચાર
કષાય રૂપ ચાર પગ વાળો, મોહ રૂપી સુઠ વાળો, રાગ
અને દ્વેષ રૂપ તીક્ષ્ણ અને લાંબા બે દાંતવાળો, (દંતૂશલ
વાળો) દુઃખે દૂર કરી શકાય એવા કામદેવ વડે અતિ
ઉન્મત્ત-અભિમાની બનેલો એવો તે મહા મિથ્યાત્વ રૂપી
દુષ્ટ હાથી સમ્યગ્ જ્ઞાન રૂપી અંકુશની કુશળતાવાળા જે
મુનિએ વશ (તાબે) કર્યો છે તેણે જ આ ત્રણ જગતને
વશ (તાબે) કર્યું છે, એમ જાણવું. ૨૫

રૂપબટાર્થ:—આ શ્લોકમાં કવિએ મિથ્યાત્વને હાથીની

ઉપમા આપી છે. હાથીને જેમ ચાર પગ હોય છે તેમ મિથ્યાત્વ (રૂપ હાથી) ના ક્રોધ માન માયા ને લોભ એ ચાર બળવાન કષાય રૂપ ચાર પગ છે, એટલે મિથ્યાત્વની ગતિ-ફેલાવો એ ચાર કષાયથી થાય છે. તથા હાથીને જેમ લાંબી સુંઠ હોય છે તેમ મિથ્યાત્વ રૂપ હાથીને મોહ (મમતા) રૂપ લાંબી સુંઠ છે. અને હાથી જેમ એ સુંઠથી જ સર્વ વસ્તુ પકડી શકે છે તેમ મિથ્યાત્વ એ મમતા રૂપી સુંઠથી સર્વ સંસારી જીવોને પકડી-ફસાવી શકે છે, તથા હાથીને જેમ જમીનને ખોદી નાંખે એવા અક્ષીદાર-લાંબા બે દંતૂશળ હોય છે તેમ મિથ્યાત્વ રૂપ હાથીને જગતને ભેદી નાખનારા રાગ દ્વેષ રૂપી બે દંતૂશળ છે, તથા હાથી જેમ પોતાના મદ વડે ઉન્મત્ત થઇને મહાવત વિગેરેમાંના કોઇને પણ ગણુકારતો નથી તેમ મિથ્યાત્વ રૂપ હાથી પણ દુનિયાને જીતનારા કામદેવ સરખા મિત્રથી ઉન્મત્ત બનેલો છે તેથી (એવો મિથ્યાદષ્ટિ જીવ) દેવ ગુરૂ આદિ કોઇને ગણુકારતો નથી, છતાં હાથી જેમ તીક્ષ્ણ અંકુશની કુશળતાવાળા મહાવતથી વશ થાય છે તેમ સમ્યક્ જ્ઞાન રૂપી તીવ્ર અંકુશનો ઉપયોગ કરવામાં કુશળ એવા મુનિ વિગેરે મહાત્માઓથી જ તે વશ થાય છે, માટે એવા મિથ્યાત્વ રૂપી દુષ્ટ હાથીને જે મુનિરાજ વિગેરે મહાત્માઓએ આગમ જ્ઞાનના અંકુશ વડે વશ કર્યો છે તે મુનિ મહાત્માએ ત્રણે જગત વશ કર્યાં છે, એમ જાણવું. એટલે તેઓ ત્રણે જગતના નાયક (પરમાત્મ સ્વરૂપ) બની શકે છે. ૨૫

અવતરણુ—શત્રુ અને મિત્રમાં સમદષ્ટિ વાળા પુરૂષો ઘણા જ ઓછા છે તે વાત આ શ્લોકમાં જણાવે છે.—

१४ १३ ११ १२ १० ४
दृश्यंते बहवः कलासु कुशलास्ते च स्फुरत्कीर्त्तये ।

८ ९ ५ ६ ७ १ २ ३
सर्वस्वं वितरन्ति ये तृणमिव, क्षुद्रैरपि प्रार्थिताः ॥

२१ १८ २० १७ २० १८ १६ १६ १५
धीरास्तेऽपि च ये त्यजन्ति झटिति प्राणान्कृते स्वामिनो ।

२६ २१ २७ २८ २५ २४ २२ २३
द्वित्रास्ते तु नरा मनः समरसं येषां सुहृद्वैरिणोः ॥२६॥

दृश्यंते=देखाय छे

बहवः=धन्य

कलासु=कलाओंना ज्ञानभां

कुशलाः=कुशल, निपुण्य

ते च=अने तेओ

स्फुरत्कीर्त्तये=वधती कीर्त्तने

भाटे

सर्वस्वं=सर्व भावभता

वितरन्ति=आपी दे छे

ये=ने पुरषे

तृणमिव=तथ्य भक्षानी पेडे गण्डीने

क्षुद्रैरपि=हलका लोक वडे पथ्य

प्रार्थिताः=प्रार्थना करायेला

धीराः=धीर पुरषे

तेऽपि च=वणी तेओ पथ्य

ये=नेओ

त्यजन्ति=छोडी दे छे

झटिति=जलदी

प्राणान्=प्राणोने

कृते=भाटे

स्वामिनः=स्वामीने, माक्षीकने

द्वित्राः=भे तथ्य, धन्य ओछा

(वीरला; डोर्धकज; गण्डीनीना;

गण्डी गांडया)

तु=पर-तु

नराः=पुरषे

मनः=मन

समरसं=सरभी दृष्टिवाणुं;

समभाववाणुं

येषां=नेओनुं

सुहृद्वैरिणोः=मित्र अने शत्रुनी

७५२.

ध्यानभां लघ क्षुद्र डेरी प्रार्थना सर्वस्वने,
वधतो सहा यश पाभवाने धासनी जिभ तेहने;

તુચ્છ માની જે દીએ સઘલી કલામાં કુશલતા,
ધારનારા લોક અધિકા વિશ્વમાંહી દીસતા. ૧૩૩

નિજ સ્વામી કાજે પ્રાણ જેઓ આપતા પણ ધીર જના,
તે જગતમાં બહુ જણા જેવાય મન છે જેમના;
શત્રુમાં ને મિત્રમાં સમતા ધરંતા સર્વદા,
તેવા જનો જે ત્રણ જણાએ ટાળનારા આપદા. ૧૩૪

સઘલી દુકાને હોય શું ? હીરા કનકના પર્વતો,
સિંહણ તણા ટોળાં બધે ના સંત ગણુ ધમ દીસતો;
શિષ્ય ખંધક સૂરિના શ્રી કીર્તિધર આદિ વણા,
સમતા પ્રભાવે અલ્પકાલે પામિયા સુખ સિદ્ધિના. ૧૩૫

અક્ષરાર્થ:—આ જગતમાં પોતાની કીર્તિ વધારવાને માટે હલકાં લોકોથી પણ પ્રાર્થના કરાયા છતાં ઘાસની જેમ તુચ્છ ગણીને પોતાની સર્વ માલમતા આપી દે એવા તે કલા કુશલ પુરૂષો ઘણાં દેખાય છે. તેમજ પોતાના માલિકને માટે જેઓ પોતાના (બહાલા) પ્રાણને પણ જલદી તણુ (છોડી) દે છે, એવા તે ધીર પુરૂષો પણ જગતમાં ઘણાએ જેવામાં આવે છે. પરન્તુ મિત્રમાં ને શત્રુમાં બંનેમાં જેઓની સરખી દૃષ્ટિ (નજર, ભાવના, મધ્યસ્થપણું) હોય એવા તે પુરૂષો તો જે કે ત્રણુ (અર્થાત ઘણા જ ઓછા) મળી આવે છે. એટલે સમભાવવાળા જીવો જગતમાં બહુ જ ઓછા પ્રમાણમાં દેખાય છે. ૨૬

રૂપબટાર્થ—આ શ્લોકમાં સમદૃષ્ટિવાળા પુરૂષો ઘણા જ ઓછા હોય છે, અને તેવા પુરૂષો જગતમાં બહુ દુર્લભ હોય છે એમ કહીને તેની ઘણી પ્રશંસા કરે છે કે- જગતમાં પોતાની જશ કીર્તિ કેમ વધે તે માટે જેવા તેવા હલકા માણસોની પણ વિનાંતિને ધ્યાનમાં લઈને જેઓ પોતાની બધી માલ મિલકત આપી દે એવા તે સર્વ કાલને જાણવામાં હોંશિયાર દાનેશ્વરી ને ઉદાર પુરૂષો પણ આ જગતમાં ઘણાં મળી આવે છે. તેમજ પોતાના માલિકને કંઈ તેવા પ્રકારનો વિકટ પ્રસંગ આવતાં અર્ધી રાત્રે પોતાનું માથું આપી દેનારા એટલે જાન દેનારા એવા પણ સાહસિક વીર પુરૂષો ઘણાં જોવામાં આવે છે. જુઓ લશ્કરમાં સેનાપતિનો હુકમ થતા સાથે જ સિપાઈઓ શત્રુના લશ્કર સ્કામે લડાઈ કરી પોતાના જાન કુરબાન કરી દે છે, વિગેરે રીતે અનેક સાહસિક ઉદાર ને બુદ્ધિમાન પુરૂષો જગતમાં ઘણાં જોવામાં આવે છે, પરંતુ સર્વ માયા પ્રપંચને છોડીને રાગ-દ્વેષનો વિજય કરી શત્રુ ઉપર દ્વેષ નહિં અને મિત્ર ઉપર રાગ નહિં એવી (શત્રુ મિત્રની ઉપર) સરખી દૃષ્ટિ રાખનારા પુરૂષો તો ફક્ત યોગીન્દ્રો-મુનિ મહાત્માઓ જ હોય છે, તેમનાં જ કળા કૌશલ્ય ઉદારતા ને સાહસિકતા પ્રશંસા કરવા લાયક છે અને એવા યોગી મહાત્માઓ આ જગતમાં ઘણાં ઓછાં જ હોય છે. આ શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે- સમતા વગરના કળા કુશળતા વિગેરે ગુણો નિસ્તેજ ગણાય છે, ને સમતા ગુણની સાથે કલા કુશલતા વિગેરે ગુણો સંપૂર્ણ પ્રમાણમાં ઝળકી ઊઠે છે. અને તે (ગુણો) તેવા ગુણવંત

પુરૂષોને સાત્ત્વિક આનંદનો અનુભવ કરાવીને મુક્તિના અવ્યાબાધ સુખ પમાડે છે. આ વાતને લક્ષ્યમાં રાખીને ભવ્ય જીવોએ પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવ, મહાબલ કુમાર, ગજસુકુમાલ, અવંતી સુકુમાલ વિગેરેની માફક સમતામય જીવન બનાવવું જોઈએ, અને તેના ફલ રૂપે સંસારની રખ-ઠપટ્ટી ટાળીને નિજ ગુણ રમણતામાં દિન પ્રતિદિન આગળ વધીને માનવ જન્મને સફલ કરવો જોઈએ. ૨૬

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં દયા સત્ય ને પરોપકાર એ ગુણવાળા મનુષ્યને કળીયુગ પણ કંઈ પણ ધંજા કરી શકતો નથી તે વાત જણાવે છે—

૨ ૩ ૧ ૪ ૫
હૃદયં સદયં યસ્ય, ભાષિતં સત્યભૂષિતમ્ ।

૬ ૭ ૯ ૧૧ ૮ ૧૦
કાયઃ પરહિતોપાયઃ, કલિઃ કુર્વીત તસ્ય કિમ્ ॥૨૭॥

હૃદયં=મન

સદયં=દયાવાળું

યસ્ય=જેનું

ભાષિતં=વચન

સત્યભૂષિતમ્=સત્ય વડે શોભેલું

(શશુગારાયલું)

કાયઃ=શરીર

પરહિતોપાયઃ=પરોપકાર કરવામાં

કારણ રૂપ (સાધનરૂપ)

કલિઃ=કલિયુગ

કુર્વીત=કરે ?

તસ્ય=તેને

કિમ્=શું

આરા તણી જિમ અન્ય માને ચાર ભેદે કાલને,
સત્ય ત્રેતા તેમ દ્વાપર કલિ વિચારો નામને;

સુખમસુખમા જેહવો તે સત્ય યુગ અવધારીએ,
તે પછી ક્રમસર ઉતરતો કાલ મનમાં ધારીએ. ૧૩૬

બહુ ઉતરતો કાલ કલિયુગ ના નડે ગુણવંતને,
જેનું દયાળુ હૃદય ખોલે જેહ સાચાં વેણુને;
દેહથી જે પર તણું હિત સાધતા ખુશી થતા,
તેમને કલિયુગ કરે શું? ત્રણ ગુણોને ધારતા. ૧૩૭

દુઃખ ન ગમે સર્વને નિજ જીવનને સૌ ચાહતા,
ધમ વિચારી શુભ દયાને પાલતા સુખ પામતા;
શાંતિના દેનાર પામે શાંતિ સાચી નિયમથી,
જીવ દયાને પાળનારા મુક્તિ પામે હર્ષથી. ૧૩૮

જ્ઞાન પરના જ્ઞય જેથી તે વચન સાચાં ભલે,
પણ સુજન ના ખોલતા હિત મિત વચનને ઉચ્ચરે;
ઉપકાર પરનો સાર એ આ દેહનો ધમ ભાવતા,
ગુણબલે કલિકાલને પણ ભવ્ય જન ઝટ જીતતા. ૧૩૯

અક્ષરાર્થ—જેનું મન દયાવાળું છે, વચન સત્ય વડે
શોભાયમાન છે, અને શરીર પરોપકાર કરવામાં સાધનભૂત
છે, તેવા પુરૂષને કલિયુગ પણ શું કરે? (અર્થાત્ કંઈજ કરી
શકે નહિં). ૨૭

રૂપદ્યાર્થ—સતયુગ ત્રેતાયુગ દ્વાપરયુગ કલિયુગ એ ચાર
પ્રકારના કાળ અન્ય દર્શનમાં માનેલા છે, તે જૈન દર્શનમાં

કહેલી અવસર્પિણીના છ આરાની માફક ક્રમસર ઉતરતા પ્રભાવવાળા છે. સૌથી ચઢીયાતો જેમ સુષમ સુષમ કાળ તેમ સૌથી ચઢીયાતો સતયુગ છે, ને પાંચમો છઠ્ઠો આરો જેમ ખરાબ ગણાય છે તેમ કલિયુગ પણ ખરાબમાં ખરાબ કાળ ગણાય છે. એ કલિયુગના પ્રભાવે જીવો હિંસા બ્રૂઠં ચોરી વિષય લંપટપણું અને અતિ લોભ વગેરે અનેક દુર્ગુણોવાળા અને વ્યસની થાય છે. આ કલિકાલને લક્ષ્યમાં લઈને આ શ્લોકમાં કવિ કહે છે કે-કલિયુગમાં પણ કેટલાય પૂર્વ ભવના પ્રબળ ઉત્તમ સંસ્કારી જીવો દયા ગુણ અને સત્ય ગુણવાળા એટલે કોઈ જીવની હિંસા નહિ કરનારા અને સાચું બોલનારા હોય છે, તેમજ પોતાની કાયાથી બીજા જીવોનો નેટલો પરોપકાર બની શકે તેટલો પરોપકાર કરનારા હોય છે, અને એવા સંપૂર્ણ દયા સત્ય ને પરોપકાર ગુણવાળા તો મહા-પુરૂષો એટલે મુનિ મહાત્માઓ વિગેરે હોય છે; તો તેવા મુનિ મહાત્માઓને-યોગીંદ્રોને આ વર્તમાન કલિયુગ પણ શું કરી શકે તેમ છે? કલિયુગનો પંજે તો બિચારા નબળા મનવાળા જીવો ઉપરજ વાગી શકે છે, અને મુનિ મહાત્મા વિગેરે પુરૂષોએ તો આવા ઉત્તમ ગુણના પ્રભાવેજ આ કલિયુગને પણ ઘોઘ પીઘો છે, માટે ખરેખર એવા મહાત્માઓનેજ ધન્ય છે કે જેમના પર કલિયુગનો કંઈ પણ પ્રભાવ પડી શક્યો નથી, એટલું જ નહિ પરંતુ કલિયુગના પંજમાં સપડાયલા અનેક પામર જીવોને દયા અને સત્યનો બોધપાઠ શીખવીને પોતે રાત દિવસ મહા પરોપકાર કરતા છતાં તે સંસારી જીવોને બચાવી લઈ પોતે સદ્ગતિ પામી બીજાને

પણ સદ્ગતિએ પહોચાડે છે. આવા મહાત્માઓ કલિયુગને જરૂર જીતી શકે છે. ૨૭

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં કેવા પુરૂષોથી આ પૃથ્વી બહુરતના (ઘણાં રત્નોવાળી) ગણાય છે તે બીના જણાવે છે—

૪ ૨ ૧ ૬ ૫ ૪
નાસ્ત્યસદ્ભાષિતં યસ્ય, નાસ્તિ મંગો રણાંગનાત્ ।

 ૮ ૯ ૧૦ ૧૨ ૧૧
નાસ્તીતિ યાચકે નાસ્તિ, તેન રત્નવતી ક્ષિતિઃ ॥૨૮॥

નાસ્તિ=નથી
અસદ્ભાષિતં=અસત્ય બોલવું,
જૂઠું બોલવું
યસ્ય=જેને
નાસ્તિ=નથી
મંગઃ=નાસી જવું
રણાંગનાત્=રણસંગ્રામમાંથી,
યુદ્ધમાંથી, લડાઈમાંથી

નાસ્તિ=નથી (મારી પાસે)
ક્ષિતિઃ=એમ, એ પ્રમાણે
યાચકે=માગણુને (માગણુની
આગળ)
તેન=તેવા પુરૂષ વડે
રત્નવતી=રત્નવાળી
ક્ષિતિઃ=પૃથ્વી (ગણાય છે.)

જેઓ ન જૂઠાં વેણુ બોલે યુદ્ધ કેરા અવસરે,
પાછા ફરે ના માગતાની પાસ નહિ ના ઉચ્ચરે;
બહુમાન ધારી દાન આપી યાચકોને ઠારતા,
તેમનાથી રત્નવંતી વસુમતી કવિ બોલતા. ૧૪૦
જીભ બગડે જાઠ વહતા સત્ય વચનો બોલતા,
ગુરૂ દેવનું ગુણુ ગાન કરતા જીભની છે સફલતા;

કાયરો યુદ્ધ પ્રસંગે પીડ ના દેખાડતા,
વીર કર્મે સાથ બાઝી વિજય છેવટ પામતા. ૧૪૧

માંખી ઘસી પગ ઇમિ જણાવે દાન મેં દીધું નહીં,
આ સ્થિતિ મારી થઇ આવું વિચારી જે અહીં;
યાચકોને દાન આપે જીભ પરાક્રમ દ્રવ્યને,
સફલ જાણે તેમના સ્મરજો ખરા આ તત્ત્વને. ૧૪૨

જૂઠાં જનો કાયર અને કંઝુસના ભારે કરી,
લજવાય ભૂમી ભરત વસુને કર્ણની બીના ખરી;
જાણવી ચાલુ પ્રસંગે ત્રણ ગુણોને ધારતા,
વિજયવંતા વિશ્વમાં વિકરાલ વિપદા વામતા. ૧૪૩

અક્ષરાર્થ—જેને જૂઠું ખોલવું નથી, જે રણસંગ્રામ-
માંથી નાસી જતો નથી, અને માગણ આવે તેને જે ના
પાડતો નથી, એવા પુણ્યશાળી પુરૂષો વડે આ પૃથ્વી રત્નવાળી
(ખડુરત્ના) ગણાય છે. ૨૮

સ્પષ્ટાર્થ—જગતમાં એક કહેવત છે કે વહુરત્ના વસુંધરા
(= પૃથ્વી ઘણા રત્નો વાળી છે) એ કહેવત પ્રમાણે પૃથ્વી
જે કે ઘણાં રત્નોવાળી છે, પરન્તુ તે કંઈ મહાણી પરવાળાં નીલમ
માણેક ચન્દ્રકાન્ત સૂર્યકાન્ત વિગેરે અનેક રત્નો આ ભૂમિમાં
રહેલા છે અને ભૂમિ ઉપર તથા પર્વત સમુદ્ર વગેરેમાં રહ્યા
છે, તેથી રત્નવાળી કહેવાતી નથી. કારણ કે એ રત્નો તે
જડ છે, પરન્તુ વાસ્તવિક રીતે વિચારીએ તો આ પૃથ્વી

ઉપર એવા ઘણાખરા રત્ન જેવા બદકે તેથી પણ ચઢી બન્ય તેવા નરવીરો છે કે જેઓ પ્રાણાન્તે પણ જૂઠું બોલતા નથી, તેમજ એવા વીર પુરૂષો પણ છે કે જેઓ યુદ્ધમાં પ્રાણાન્તે પૂંઠ બતાવતા નથી એટલે કાયર થઈ નાસી જતા નથી, તેમજ એવા દયાવાળા ને ઉદારતાવાળા પુરૂષો પણ છે કે જેઓ કોઈપણ માગણી ભીખારી યાચક આવે તો, “જતો રહે અહિંથી, કંઈ પણ આપવાનું નથી” એમ કડી પણ કહેતા નથી. ઓછામાં ઓછું પણ કંઈક આપીને વિદાય કરે છે. આ પ્રમાણે (૧) સત્યવાદીઓ (૨) વીરસુભટો અને (૩) ઉદાર દાતાઓ એ જ આ પૃથ્વીમાં ખરેખરા રત્નો છે અને એવા રત્નપુરૂષો વડે જ આ પૃથ્વી રત્નવતી-રત્નવાળી કહેવાય છે. આનું તાત્પર્ય એ છે કે આ પૃથ્વીમાં એવા નરરત્નો પાકે છે, તેઓને ધન્ય છે કે જેમના વડે પૃથ્વી શોભીતી છે, પરન્તુ જૂઠાંબોલા કાયર અને કૃપણ-કંજૂસ પુરૂષોની આ દુનિયામાં કંઈ ખોટ નથી. સર્વ ઠેકાણે એવા પુરૂષો લાખો કરોડો છે, પરન્તુ તેવા પુરૂષો તો આ પૃથ્વીને ભારભૂત છે, અને પૃથ્વી તેવાઓને રાખીને લાજી ભરે છે પણ શું કરે? ઘરમાં કુપાત્ર છોકરાં પાક્યાં હોય તેને કંઈ દરિયામાં ફેંકી દેવાય? એ પ્રમાણે શ્લોકમાં કવિએ સાચાંબોલા શૂરવીર અને દાતારોની પ્રશંસા કરી છે. આ ખીના અર્પૂર્વ શિખામણ એ આપે છે કે, ભવ્ય જીવોએ સાચું રત્નપણું મેળવવાને માટે બોલવાનું ખાસ કારણ હોય તો સાચું જ બોલવું, પણ અસત્ય તો બોલવું જ નહિ. સત્યતાના પ્રભાવે જ વસુરાજાનું સિંહાસન અદ્ધર રહેતું હતું, જ્યારે

તેણે સત્યનો ભંગ કર્યો, ત્યારે દુઃખી થઈને નરકે ગયો. (૨) લડાઈના પ્રસંગે પાછું ફરવું નહી, લડવું હોય તો તમારા શત્રુ મોહનીયાદિ કર્મોની સાથે જ લડવું જોઈએ, કારણ કે આપણે કર્મોના પાપે જ દુઃખની પરંપરા લોગવી છે, ખીજા માણસોને શત્રુ તરીકે માનવા જ ન જોઈએ. કારણ કે આવા પ્રસંગે મહાપુરૂષો વિચારે છે કે-ઉપસર્ગ કરનાર જીવ અમને ક્ષમાનું સાધન છે, કેવલજ્ઞાન મેળવવામાં કર્મોને ક્ષપાવવામાં અપૂર્વ સાધન છે, મહા ઉપકારી છે, મિત્ર જેવો છે. તેઓ ઉપર લગાર પણ દ્રેષ પણ ધારણ કરતા જ નથી અહીં દૃષ્ટાંત તરીકે મહાબલ કુમાર, કીર્તિધર મુનિ, ગજસુકુમાલ, અવંતીસુકુમાલ વિગેરે જાણવા, ૧. મહાબલ કુમારે પોતાને ખાળનારી કનકવતીની ઉપર ક્ષમા ભાવ રાખ્યો, દ્રેષ ન રાખતા ઉપસર્ગને સહન કરી સિદ્ધિના મુખે મેળવ્યા. ૨, કીર્તિધર મુનિ-દ્રેષને લઈને પૂર્વાવસ્થાની રાણી મરીને વાઘણ થઈ હતી. જંગલમાં તે મુનિ કાઉસગમાં રહ્યા છે. અહીં વાઘણ દ્રેષના સંસ્કારથી મુનિને ફાડી ખાય છે, મુનિ સમતાથી ઉપસર્ગ સહન કરીને કેવલી થઈ મોક્ષમાં જાય છે, (૩) એમ ગજસુકુમાલે સોમિલ પ્રાદ્યણે કરેલા ઉપસર્ગો સમતાથી સહન કર્યા; તો અંતગડ કેવલી થયા. (૪) અવંતીસુકુમાલે શિયાલણીના (તેણે કરેલા) ઉપસર્ગો સમતાથી સહ્યા. છેવટે નલિનીગુહમ વિમાનના દેવતાઈ મુખે પામ્યા. (૫) પાલકે કરેલા ઉપસર્ગોને સમતા ભાવે સહન કરતાં મુનિમુવ્રત સ્વામીના વખતમાં થયેલા અંધક સૂરિના શિષ્યો કેવલી થઈને મોક્ષે ગયા. આ ખીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને ભવ્ય જીવોએ

સમતા ગુણુ ધારણુ કરીને મૌક્ષ માર્ગની જરૂર સાધના કરવી. જેથી છેવટે અદ્ય કાલમાં મુક્તિના મુખે જરૂર મળે, એ આ શ્લોકનું સ્પષ્ટ રહસ્ય છે. ૨૮

અવતરણુ—જે મનુષ્યને આશાનો ભંગ કરનાર મરણુ ન હોય તે જ સર્વ રીતે સુખ હોય એમ કવિ આ શ્લોકમાં જણાવે છે—

૬ ૧૦ ૭ ૮ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪
આનંદાય ન કસ્ય ? મન્મથકથા, કસ્ય પ્રિયા ન પ્રિયા ? ॥

૧૬ ૧૫ ૧૭ ૧૮ ૨૦ ૨૨ ૧૯ ૨૧ ૨૩
લક્ષ્મીઃ કસ્ય ન વલ્લભા ? મનસિ નો, કસ્યાંગજઃ ક્રીડતિ ? ॥

૨૪ ૨૬ ૨૭ ૨૫ ૩૦ ૩૧ ૨૯ ૨૮
તામ્બૂલં ન ? સુખાય કસ્ય ન મતં, ? કસ્યાન્નશીતોદકં ।

૩ ૪ ૫ ૧ ૬ ૨
સર્વાશાદ્રુમકર્તૈકપરશ્ચૃમૃત્યુર્ન ચેત્સ્યાજ્જનોઃ ॥૨૯॥

આનંદાય=આનંદને માટે

ન=ન થાય ?

કસ્ય=કોને

મન્મથકથા=કામદેવની કથા,
સ્ત્રીઓની વાર્તા

કસ્ય=કોને

પ્રિયા=સ્ત્રી

ન પ્રિયા=બહાલી ન હોય ?

લક્ષ્મી=ધન વગેરે સંપત્તિ

ન વલ્લભા=બહાલી ન હોય

મનસિ=મનમાં

નો=નથી ?

કસ્ય=કોના

અંગજઃ=પુત્ર

ક્રીડતિ=રમતો

તામ્બૂલં=પાન (સોપારી)

ન સુખાય=સુખને માટે થાય.

ન મતં=ગમતું નથી

અન્ન=અન્ન, આહાર

શીતોદકં=શીતળ પાણી

સર્વાશા=સર્વ આશાઓ રૂપી

દ્રુમ=ઝાડ, વૃક્ષને

કર્તન=કાપવામાં

ષક પરશુ:=એક કુહાડા સરખું

મૃત્યુ:=મરણ

ચેત્=જ્ઞે

સ્યાત્=હોય

જનો:=જીવને, મનુષ્યને

જેહ જન્મ્યો મરણ તેને નિશ્ચયે ઇમ જાણીએ,
સર્વ આશા ઝાડ કાપે જિમ કુહાડો તેમ એ;
તેહ સંસારી જનોને જો કહાય ન હોય તો,
સ્ત્રી પ્રમુખ સમુદાય બહાલો સર્વને પણ લાગતો. ૧૪૧

કોને ન આપે હર્ષ વાતો કામની તિમ ભામિની,
પ્રિય ન કોને લાગતી તેવી સ્થિતિ લક્ષ્મી તણી;
પાન આપે સર્વને સુખ શીતલ જલ ને ધાન્ય એ,
સર્વ લાગે ઇષ્ટ પણ ઇમ ના મરણ છે સર્વને. ૧૪૨

જ્ઞાનની ઓછાશથી ના કોઈ મરણ પિછાણતા,
મરણ કેરા સાધનોને બહુ જનો પણ પામતા;
હોવે ભલે ધની રંક કે વિજ્ઞાન બાલિશ રૂપ ધરા,
બલવંત કે દુર્બલ અધાએ મરણથી દૂર ના જરા. ૧૪૩

મરણ જીતે કેવલી તિમ પારગત પરમાતમા,
અતુલ બલ ચારિત્રનું ના અન્યનું ત્રણ ભુવનમાં;
ક્ષણિક અર્થે હોય પ્રીતિ મોહ કર્મ તણા બલે,
મોહ જીત્યે સર્વ જીત્યું ઇમ વિચારો પલપલે. ૧૪૪

અક્ષરાર્થ—જો સંસારી જીવને સર્વ આશાઓ રૂપી ઝાડને કાપી નાખવામાં એક કુહાડા સરખું મરણ ન હોત તો કામદેવની કથાઓ કોને હર્ષને માટે ન થાય ? (આનંદ ન આપે,) સ્ત્રી કોને ઠહાલી ન હોય. (લાગે) ? ધન સંપદા કોને ઠહાલી ન લાગે ? કોના મનમાં પુત્ર ન રમે ? (ઠહાલ ન ઉપજવે ?) પાન સોપારી કોને સુખને માટે ન થાય ? (સુખ ન આપે), અન્ન અને શીતળ પાણી કોને ભાવે નહિ ? (અર્થાત્ એ સર્વ વસ્તુઓ મરણ ન હોય તો સર્વને ઠહાલી લાગે). ૨૯

રૂપદ્વાર્થ—જગતમાં મનુષ્યોને કામદેવની કથાઓ એટલે સ્ત્રીના વિલાસની વાતો તેમજ વિલાસ ભરેલી ચેષ્ટાઓ પ્રીય લાગે છે, સ્ત્રીઓ સર્વને ઠહાલી લાગે છે, ધન મેળવવું દરેકને ઠહાલું લાગે છે, પુત્રાદિ પરિવાર પણ ઠહાલો લાગે છે. પાન સોપારી વિગેરે મોજલા સુખવાસ ખાવા, સારી સારી મિઠાઈઓ વિગેરે આહારની વસ્તુઓ તથા ઠંડાં કાલ્ડ-ડ્રિંક વિગેરે બરફ નાખેલાં પાણી પીવાં એ બધુંએ ઠહાલું લાગે છે. એ બધાએ પદાર્થો કોને ઠહાલા લાગે ? જેને મરણનો ભય ન હોય તેને એ પદાર્થો ભલે ઠહાલા લાગે, પરંતુ જેને મરણનો ભય છે એને તો એ પદાર્થો ઠહાલા લાગતા જ નથી. અને તે કારણથી જ મરણના ભયવાળા મુનિ વિગેરે મહાત્માઓ એ સર્વ પ્રીય પદાર્થો છોડીને આત્મહિતને કરનારી મોક્ષ માર્ગની સાધનામાં તત્પર બને છે. એ મુનિ વિગેરે મહાત્માઓને સ્ત્રી આદિ પદાર્થો શું ઠહાલા નહિ હોય ? પણ તેઓ જાણે છે કે મરણ

અવશ્ય આવવાનું છે. તો એ અદ્ય કાળ પૂરતા એક જ ભવમાં ક્ષણિક-તુરંત આનંદ આપનારા પદાર્થોની પાછળ જીવન વ્યતીત કરવાથી શો લાભ છે ? અને ઉલટો ગેરલાભ તો સાક્ષાત્ જણાય છે કે એ પદાર્થો મેળવવા પાછળ મોંઘામાં મોંઘી માનવ જીંદગી ખરબાદ કરવી પડે છે, તો પણ એ પદાર્થો ક્ષણ વિનાશી હોવાથી આખા ભવ સુધી ટકતા નથી. વયમાં જ સ્ત્રી મરણ પામી ન્યય છે, અથવા તો પુત્રાદિ પરિવાર પરલોક પહોંચી ન્યય છે. અથવા તો લક્ષ્મી પણ વિજગી સરખી ચપળ હોવાથી આવીને ચાલી ન્યય છે, અથવા હુંટાઈ ન્યય છે. કદાચ એ આનંદી પદાર્થો વિશેષ વખત રહે તો તેટલામાં એનો ઉપલોગ કરનારા જીવો જ તે પદાર્થોના ત્યાગ કરીને પરલોકમાં પહોંચી ન્યય છે. ઘરખાર નવું ખંધાવ્યું તે અહિં પડ્યું રહે છે. સ્ત્રી છોકરાં પરિવાર સ્મશાન સુધી જ સાથે આવે છે ને બધું એ છોડીને જીવને એકલા જવું પડે છે. અને પાપનાં પોટલાં ખાંધ્યાં તે તો પરભવમાં લોગવવાં જ પડે છે. આ પ્રમાણે લોગવનારો અસ્થિર ને લોગવવા લાયક પદાર્થો પણ અસ્થિર છે. તેથી પદાર્થોનો કે પોતાનો વિયોગ થતાં મરણ વખતે તે આનંદી પદાર્થો જોઈને પણ આનંદ થવાને બદલે પારાવાર શોક થાય છે ને પરિણામે મોહને લઈને તે મૂઠ જીવોને દુર્ગતિમાં જવું પડે છે, એમ સમજીને જ મહા યોગીઓ એ ક્ષણિક-પરાધીન આનંદને દેનારા પદાર્થોને છોડી દે છે, એટલે એ પદાર્થો ભલે સંસારી જીવોને આનંદ આપનારા છે, પરંતુ મુનિ વિગેરે મહા પુરૂષો વિચારે છે કે મરણનો

ભય હોવાથી અને પરિણામી એ પદાર્થી અનેક જન્મ મરણુ આપનાર હોવાથી તે પદાર્થીની મમતાને છોડીને યોગ સાધનમાં તલ્લીન થવું એજ કલ્યાણકારી છે. જો એમ નિર્ણય થયો હોત કે મરણુ આવવાનું જ નથી તો એ આનંદી પદાર્થીને કોણુ છોડે ? અર્થાત્ કોઈ ન જ છોડે. વિગેરે મુદ્દાઓને લક્ષ્યમાં રાખીને અહિં અંથકાર કવિ એમ જણાવે છે કે સ્ત્રી વિગેરે આનંદ વિલાસના પદાર્થી તો ઘણું કરીને સર્વ સંસારી જીવોને આનંદ આપનારા છે, પરન્તુ એ આનંદી પદાર્થીની આશાઓનો સર્વથા ભંગ કરનાર એટલે આશાઓ (આનંદો) રૂપી ઝાડને કાપી નાખવામાં કુહાડા સરખું મરણુ જન્મેલા જીવોની પાછળ લમે છે. કહ્યું છે કે “ જો જન્મ્યા, તે જરૂર મરવાના જ ” એવી સમજણુ વાળા ભવ્ય જીવોને એ પદાર્થી ંહાલા લાગતા નથી, તેમજ સંસારી જીવોને સ્ત્રી વિગેરે પદાર્થી જે પ્રીય લાગે છે તે કેવળ મોહને લઈને જ, તત્વદષ્ટિએ તેમાં પ્રેમ થવો ન જ જોઈએ. છતાં મોહ કર્મને પરવશ પડેલા પામર જીવો તે પદાર્થીની પાછળ દોડધામ કરી મૂકે છે, ને ત્યાગી પુરૂષો તે પદાર્થી પ્રીય લાગે એવા હોવા છતાં પણ મરણુના ભયથી છોડી દે છે. અને ખરી શાંતિનો અનુભવ કરી અલ્પ કાળમાં સંસાર સમુદ્રનો પાર પામે છે. આ ખીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને ભવ્ય જીવોએ આયુષ્યની અપળતાનો વારંવાર વિચાર કરવો જોઈએ. અને વિભાવ રમણુતામાંથી પાછા હડીને નિજ ગુણુ રમણુતા કરીને સ્વપર તારક બનવું એ આ શ્લોકનું રહસ્ય છે. ૨૯

अवतराणु—हवे कवि आ श्लोकभां निर्बांगी पुत्र
 दर वपते श्री आदिकने हेण्या करे छे परन्तु पासे लभता
 भृत्युने कही पणु हेपतो नथी ते वात ज्ञावे छे—

४ ३ २ १ ५ ६ ७ ८
 भार्येयं मधुराकृतिर्मम मम प्रीत्यन्वितोऽयं सुतः ।

११ १० १२ ९ १३ १४ १५ १६
 स्वर्णस्येष महानिधिर्मम ममासौ बंधुरो बान्धवः ॥

१८ २० १७ १८ २१ २२ २४ २३
 रम्यं हर्म्यमिदं ममेत्थमनया व्यामोहितो मायया ।

२८ ३० २८ २५ २६ २७
 मृत्युं पश्यति नैव दैवहतकः, क्रुध्यं पुरश्चारिणम् ॥३०॥

भार्या=श्री

इयं=आ

मधुराकृतिः=सुन्दर आकार
 (देभाव) वाणी

मम=भारी

प्रीत्यन्वितः=प्रीति वाणो (भारी
 उपर प्रेम राखनारे।)

अयं=आ

सुतः=पुत्र, दीकरे।

स्वर्णस्य=सोतानो।

एष=आ

महानिधिः=भोटे। लंडार

असौ=आ

बंधुरः=भनो।दर

बान्धवः=बाध

रम्यं=भनो।दर, सुंदर

हर्म्यं=हवेदी, अंगलो

इदं=आ

इत्थं=आ प्रभाणे

अनया=आ (वडे)

व्यामोहितः=भो।ष वाणो

मायया=भाया वडे; भो।हे करीने,
 भमताथी

मृत्युं=भरलुने

पश्यति=हेपतो।

नैव=नथी।ण

दैवहतकः=दैव वडे हलायलो,
 निर्बांगी पुत्र

क्रुध्यं=क्रोधवाणो

पुरश्चारिणम्=पोतानी आगण
 इरता (भमता।)

નાર સુંદર મુજ તનય બહુ પ્રીતિ વાળો સ્વર્ણના,
ભંડાર મોટો ભાઈ મુજ આધાર જે વિનયાદિનો;
મારી હવેલી ભવ્ય આ ઇમ મોહથી ઘેસો બન્યો,
દેખતો એ સર્વ પણ દેખે ન મરણ સમય કયો. ૧૪૮

ક્રોધાયમાન બની ફેરે નિજ નજર આગળ મૃત્યુ આ,
ના જુએ બહુ મોહ મોહ્યા ભાગ્યહીના પ્રાણીઆ;
મોહ મમતા પ્રેમ તિમ મારાપણુ એકાર્થ એ,
ચારિત્ર નૃપનો પરમ શત્રુ મોહ રાજ જાણીએ. ૧૪૯

વિશ્વને સ્વાધીન કરવા મોહ ભૂપ વિચારતો,
શસ્ત્રથી બહુ વાર લાગે મંત્ર સાધન સાધતો;
અદ્ય કાલે બહુ જનોને શીઘ્ર મોહ પમાડતો,
“મમ અહં” આ મંત્રની તે છાપ ઉડી પાડતો. ૧૫૦

સ્થિતિ કફેડી જોઈને ચારિત્ર નૃપ ક૩ણા કરી,
“મમ ન નાહં” મંત્ર સાધન સાધના નિર્મલ ખરી;
ભવિ જનોની પાસ જાપ કરાવતો તે મોહના,
જુદ્દમો પ્રચૂર સમજાવતો બહુ લાભ પણ
ચારિત્રના. ૧૫૧

બગડી બધી બાજી સુધારે ખેદ ધારે ભૂલમાં,
લાભ બહુ નિજ હિત તણા શાસ્ત્રે કહ્યા સત્સંગમાં;

आत्म वीर्योद्वेसास वधतो यरणु नृप उपदेशथी,
भोह नृपनो संग छंडी शांति पाभे नियमथी. १५२

मानतो शुभ आत्म द्रव्य स्वरूप हुं छुं भाडरा,
ज्ञानादि गुणु द्रव्याहिनो भासिक ना हुं दुःभकरा;
द्रव्यादि अर्थो मुञ्ज नथी सयोग मात्र विचारता,
येम भमता अल्प करता आत्म दृष्टि वधारता. १५३

हे अंधुओ ! यारित्र ते मुञ्ज आतमा उपयोग जे,
शुद्ध ते साथो पिता माता धीरज्ज पुध नित लजे;
माता पिता ये छे परा लव जलधि पार पमाडता,
गुड् कने धमि जलणुतो आपो रज्ज राज्ज थता. १५४

नियत नहि येवा तभारो संग अहु क्षणुथी भने,
शीलादि अंधु ध्रुव गणी धाड् हृदयभां तेभने;
स्त्री परी समता ज्ज शांति अंधुओ मुञ्ज मुनिवरा,
सरणी क्रिया करनार भानुं हुं सगां निज
हितकरा. १५५

आत्मिक कुटुंभे चित्त चोंटयुं हणीमणी हित साधशुं,
पर ज्वने उपदेश हृदने लव भ्रमणुने टालशुं;
येम भमता टालीये मृत्यु अयानक मानीये,
धर्म निर्मल साधीये तो मुक्तिना सुभ पाभीये. १५६

અક્ષરાર્થ—આ સુંદર આકૃતિવાળી સ્ત્રી મારી છે, પ્રીતિવાળેા આ પુત્ર મારો છે, આ સોનાનો ખજાનો મારો છે, આ સુંદર ખંધુ મારો છે, આ મનોહર ખંગલો મારો છે, એ પ્રમાણે આ મમતાએ કરીને મુંઝાએલો નિર્ભાગી પુરૂષ આ બધી સંસારની બાજી નજરે નજર જીએ છે, પણ પોતાની આસપાસ લમતા અને ક્રોધ પામેલા મૃત્યુને તે કદી પણ જોતો નથી. ૩૦

રૂપદ્વાર્થ—જીવોની આસપાસ કાળ હંમેશાં લમ્યા કરે છે એટલે જીવ જે સમયે જન્મ્યો તે સમયથી જ મરણ લાગુ પડી ચૂક્યું છે, કારણ કે ઉત્કૃષ્ટ (વધારેમાં વધારે) સો વર્ષના આયુષ્યવાળા જીવનું સો વર્ષનું પરિપૂર્ણ આયુષ્ય તો જન્મ સમયે અથવા પર લવમાંથી ઘટી થવાના સમયે હોય છે, ત્યાર બાદ તો ૧૦૦ વર્ષમાંથી સમય સમય એછો થતાં ૧ વર્ષનો થાય ત્યારે ૯૯ વર્ષનું આયુષ્ય બાકી રહ્યું. એ પ્રમાણે દર સમયે આયુષ્ય એછું થવા રૂપ મરણ પ્રતિ સમય થયા કરે છે, જેને શાસ્ત્રમાં આવીર્ચિ મરણ કહ્યું છે. એ પ્રમાણે જીવ પ્રતિ સમય મરણ પામવા છતાં એ મરણને જોતોએ નથી ને તેનો વિચાર પણ કરતો નથી. પરંતુ મરવાની છેલ્લી ઘડી સુધી પણ મોહ માયાથી ઘેલો બનેલો સંસારી જીવ આ મારી સ્ત્રી, આ મહારો પુત્ર, આ મહારો સોનાનો ખજાનો, આ મહારાં રત્ન, આ મહારૂં ધન, આ મહારો લાઈ, આ મહારૂં ઘર, આ મહારો બાગ બગીચો, આ મહારા સેવક, આ મહારા હાથી, આ મહારા ઘોડા, આ મહારી મોટર, આ મહારી ખેન, આ મહારો

જમાઈ, ઇત્યાદિ રીતે દર વખતે મ્હાઈં મ્હાઈં ને મ્હાઈં જ જોયા (જોલ્યા, માન્યા) કરે છે. પરન્તુ એ નિર્ભાગી જીવ એમ નથી જોતો કે આ મ્હાઈં મરણ, આ મ્હુને જાળવાનાં લાકડાં, આ મ્હુને જાળનારો અગ્નિ, આ મ્હાઈં સૂઈ જવાનું સ્મશાન ઇત્યાદિ પ્રતિકૃળ વસ્તુઓનો લગાર પણ વિચાર કરતો નથી. આ શ્લોકમાં મોહ (મમતા) ને લઈને જીવ કેવા વિચાર કરે છે તે બીનાને સ્પષ્ટ જણાવી છે. તેનું રહસ્ય એ છે કે-“હું” એટલે આ દુકાન મહેલ લક્ષ્મી વિગેરેનો માલીક હું છું. આ પુત્રાદિ પરિવાર ‘મારો’ છે. એમ “હું અને મારું” આ મોહ રાજનો મંત્ર છે એમાં ‘અહં-મમ’ આ ચાર અક્ષરો છે. અનાદિ કાલથી મોહ રાજને ચારિત્ર રાજની સાથે લડાઈ ચાલ્યા કરે છે. પોત પોતાનું લશ્કર (પક્ષ) વધારવાને માટે મોહ-રાજ-મોહ પમાડનારા સ્ત્રી વિગેરે સાધનોને દેખાડીને સંસારી જીવોને મોહ પમાડે છે. અને ચારિત્ર રાજ ચારિત્રનો મહિમા સમજવીને ઘણા લબ્ય જીવોને પોતાના પક્ષમાં ખેંચે છે. અને કહે છે કે મોહની જાળમાં ફસાશે નહિ. મોહના જ પાપે તમારે અત્યાર સુધી ઘણા દુર્ગતિના દુઃખો ભોગવવા પડ્યા છે. માટે એનો વિશ્વાસ રાખશો નહિ. મોહ રાજએ ઉપર જણાવેલો ચાર અક્ષરોનો મંત્ર જપીને જગતને આંધળું બનાવ્યું છે. તે મંત્રને જીતનારો “નાહં, ન મમ” આ પાંચ અક્ષરનો મંત્ર છે. આનો અર્થ એ થાય છે કે હું ઘર વિગેરે પદાર્થોનો માલીક નથી અને ધન વિગેરે ક્ષણિક વસ્તુઓ મારી નથી. કારણ કે હું

જન્મતાં સાથે લાઠ્યો નથી, ને પર ભવ જતાં સાથે લઈ જવાનો પણ નથી. પરભવમાં ગયા પછી તે પદાર્થો યાદ પણ આવતા નથી. આ મંત્રનો વારંવાર જાપ કરવાથી અંધાપો નાશ પામે છે. પરિણામે જીવો દેખતા થાય છે. મોહ રાજ્યે ચાલાકી એ વાપરી છે કે શસ્ત્ર પ્રયોગ કરવામાં ઘણો ટાઇમ લાગે. માટે મંત્ર જાપથી જીવોને અંધ બનાવી દીધા. પણ ચારિત્ર રાજના સમાગમથી તે મંત્રને જીતનારો મંત્ર મળ્યો, તેનો જાપ કરીને દેખતા થયેલા જીવો મોહ-મમતાનો સંગ છોડીને આત્મહિત કરીને અક્ષય સુખવાળા મોક્ષને પામ્યા. આ બીજાને ધ્યાનમાં રાખીને ભવ્ય જીવોએ મમતાદિ દોષનો ત્યાગ કરવો, ગુણોનો સંચય કરીને આત્મા રૂપી સુવર્ણને ઉજવલ બનાવવું જોઈ એ. એમ આ શ્લોકમાંથી લેવા લાયક હિત શિક્ષા જાણવી. ૩૦

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં કોઈ પુરૂષ પોતાનો મરણ કાળ ઘણો નજીક આવ્યો જાણીને કઈ રીતે બહુ ખેદ કરે છે તે વાત સ્પષ્ટ જણાવે છે—

૩ ૨ ૪ ૫ ૧ ૬
કષ્ટોપાર્જિતમત્ર વિક્તમસ્વિલં, દ્યૂતે મયા યોજિતં ।

૧૦ ૯ ૭ ૮ ૧૨ ૧૧
વિદ્યા કષ્ટતરં ગુરોરધિગતા, વ્યાપારિતા કુસ્તુતૌ ॥

૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬
પારંપર્યસમાગતશ્ચ વિનયો, વામેક્ષણાયાં કૃતઃ ।

૨૨ ૨૩ ૨૧ ૨૪ ૨૦ ૧૯ ૧૭ ૧૮
સત્પાત્રે કિમહં કરોમિ વિવશઃ, કાલેઽદ્ય નેદીયસિ ॥૩૧॥

कष्टोपार्जितं=दुःखे क्रीने (दुःखे
भोगवीने) भेजवेधुं

अत्र=अर्द्धिं

वित्तं=धन

अखिलं=सधणुं, अधुं

द्यूते=बुगार (२भवा) मां

मया=भे

योजितं=ज्येष्ठुं, वापरी दीधुं

विद्या=विद्या

कष्टतरं=धर्यां कष्ट वेडीने

गुरोः=गुरुं पासेथी

अधिगता=भेजवी

व्यापारिता=वापरी, ज्येडी

कुस्तुतौ=असभ्य रतुति गर्भित

काथे अनाववामां, अथवा

भेडी प्रशंसाओ करवामां

पारंपर्यसमागतश्च=तथा गुरुं प-
रंपराथी भेजवेधो

विनयः=विनय

वामेक्षणायां=सुंदर नेत्रवाणी श्री-
ओना भोगोमां (भोगने
भाटे पुशामत करवामां)

कृतः=कथे

सत्पात्रे=सत्पात्रमां

किम्=थुं

अहं=हुं

करोमि=करी शकुं

विवशः=पराधीन अनेधो

काले=काण, भरषु (आथ्ये छते)

अद्य=आद्य

नेदीयसि=नशुक

संयमादिक साधनारा पात्र उत्तम ज्ञानीये,
त्रयु भेद तेना रत्न पात्र समा जिनेश्वर धारीये;
मुनिराज कंथन पात्र जेवा हांशथी नित सेवीये,
इय पात्र समा व्रती ते श्रावडो संभारीये. १५७

इयिधरा छे ताम्रलाजन जेहवा ना लूलीये,
अनुकंभे यढता उतरता त्यां धनादिक योळये;
द्रव्य परथी देव पूजत जिंथ श्रेष्ठ भरावता,
जिन मंदिरो अंधावता द्रष्टांत प्राचीन लावता. १५८

પાંચ ભૂષણુ જાળવી ભોજ્યાહિને ંહોરાવતા,
 જ્ઞાનાદિ સાધન મુનિવરોને શ્રાદ્ધ હોશે આપતા,
 દ્રવ્યાહિને સંભારતા ને પાંચ દૂષણુ ટાળતા;
 વાત્સલ્ય પણ વ્રતી દર્શનીનું પૂર્ણ રંગે સાધતા. ૧૫૯
 વિદ્યા વિનયથી મેળવેલી શ્રેષ્ઠ પાત્ર વિષે ઠવે,
 કાચા ઘડા જેવા કુપાત્રે ના કદી વિદ્યા ઠવે;
 ઝેડિ વિણસે એહથી શુભ પાત્રમાં વિનયી બને,
 એમ કરતા સફલ ધનને જ્ઞાન ગુણુ ને વિનયને. ૧૬૦
 ભૂલનારા મોહથી પણ એમ પસ્તાવો કરે,
 જીગારમાં કષ્ટે લહ્યું ધન મેં ગુમાવ્યું સવિ ચરે;
 ગુરૂથી લહેલું કષ્ટ વેડી નાણુ સ્વાર્થ પ્રસિદ્ધિને,
 પામવાને વાપર્યું ક્રમથી મળેલા વિનયને. ૧૬૧
 સ્ત્રી સાધવાને વાપર્યો ધન ઝોધ વિનય સુપાત્રમાં,
 જેડયા નહી આવ્યો નજીક આ કાળ નહિ એ જાણુમાં;
 સ્વાધીનતા ભાગી હવે સત્પાત્રમાં શું વાપરું,
 પહેલાં નહી ચેત્યો અરે તો એમ પસ્તાવો કરું. ૧૬૨
 ઘૂતથી દુખિયા થયેલા નૃપ નલાદિક જાણીએ,
 કુસ્તુતિથી ભાટ જેવા લોકમાં પંકાઈએ;
 દુર્ગતિ સ્ત્રીના વિનયથી નિશ્ચયે આ તત્ત્વને,
 ધારી હૃદયમાં સફલ કરીએ પુદ્ધિથી દ્રવ્યાહિને. ૧૬૩
 અક્ષરાર્થ—ઘણાં દુઃખ વેડીને મેળવેલું ધન જીગારમાં

શુભાવી દીધું, ગુરૂ પાસેથી મહા કાળે મેળવેલી વિદ્યા ખરાબ પ્રશંસા કરવામાં (બિલત્સ કવિતાઓ બનાવવામાં અથવા ખોટી પ્રશંસાઓ કરવામાં) વાપરી, અને ગુરૂ પરંપરાગતથી મેળવેલો વિનય સ્ત્રી (ની ખુશામત કરવા) માં કરી બતાવ્યો, હવે મરણ કાળ નજીક આવ્યો ત્યારે પરાધીન અનેલો હું સત્પાત્રમાં શું કરી શકું? એટલે ખેદની વાત એ છે કે હું મરતી વખતે કંઈ પણ સારું કામ કરી શકતો નથી. ૩૧

સ્પષ્ટાર્થ—કોઈ એક પુરૂષ યુવાવસ્થામાં ઘણું ધન કમાયો પણ તેણે જુગારીઓની સોબત લાગવાથી જુગારી બનીને સર્વ માલ મિલકત જુગારમાં ઉડાવી દીધી. તથા એ જ પુરૂષે વિદ્યાભ્યાસ પણ ઘણો કર્યો, પરન્તુ એ વિદ્યાભ્યાસનો ઉપયોગ શૃંગારી કવિતાઓ અને સ્તુતિગર્ભિત કાવ્યો બનાવી પોતે શૃંગાર રસિક બન્યો અને બીજાઓને પણ શૃંગાર રસમાં ઉશ્કેર્યા, તથા રાજા મહારાજાઓ જેવાનાં ખોટી પ્રશંસાનાં કાવ્યો બનાવી તેમને રીઝવવા લાગ્યો. તેમજ શૃંગારી (એટલે સ્ત્રી પ્રેમી) હોવાથી પોતાની સ્ત્રી રીસાઈ જાય ત્યારે તેનો પ્રેમ મેળવવા અને પારકી સ્ત્રીઓના પ્રેમ મેળવવા ખાતર ઘણા ઘણા કાલાવાલા આજીજી કરી બહુ નમ્રતા દેખાડવામાં વિનયનો ઉપયોગ કર્યો. પછી જ્યારે એ પુરૂષ મરણ પથારીએ પડ્યો ત્યારે તે આ પ્રમાણે પોતાની ભૂલોની ખાબતમાં બહુ પસ્તાવો કરે છે કે અહો મેં મુખ્યાંએ યુવાનીનાં ધન વિદ્યા વિનયનો કેવો દુરૂપયોગ કર્યો? જુગારમાં સર્વ મિલકત ઉડાવી દીધી. વિદ્યાનો ઉપયોગ બિલત્સ વિલાસી કાવ્યો બનાવવામાં ને ખોટી પ્રશંસાઓમાં કર્યો, અને બધો વિનય સ્ત્રીની પાસે જ કરી બતાવ્યો, પરન્તુ સત્પાત્રમાં એક પાઠ

પણ ખરચી નહિ, સદ્ગુરૂની કે દેવની સ્તુતિ પણ કરી નહિ, ને દેવ ગુરૂનો વિનય પણ કર્યો નહિ. હવે મરણને પરવશ એવો હું અત્યારે શું કરી શકું? અહિં અન્ધકાર કવિનો આશય એ છે કે સમજી જનોએ સત્પાત્રમાં દાનાદિક જે કંઈ કરવાનું હોય તે મરણથી ચેતીને પ્રથમ જ કરી લેવું, કારણ કે મરણ નજીક આવ્યે કંઈ બની શકતું નથી. ધર્મનાં કાર્ય ઠાલે કરવાનાં હોય તો આજે અને આજે કરવાનાં હોય તો અત્યારે જ કરી લેવાં જોઈએ ૩૧

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં કોઈ વૈરાગ્યવંત પુરૂષ દેવને શ્રાપ આપતા કોઈ જીવને ઉપદેશ કરે છે કે હે ભવ્ય જીવ! કર્મને શ્રાપ ન આપતાં દેવને શ્રાપ આપે છે એ તારી મૂઢતા છે, તે વાત જણાવે છે—

૪ ૨ ૬ ૫ ૩ ૯ ૭ ૮ ૧૦

આત્મા યદ્વિનિયોજિતો ન વિનયે, નોગ્રં તપઃ પ્રાપિતો ।

૧૨ ૧૧ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૭ ૧૬
ન ક્ષાન્ત્યા સમલંકૃતઃ પ્રતિકલં સત્યેન ન પ્રીણિતઃ ॥

૨૧ ૨૦ ૨૪ ૨૩ ૨૨ ૧૯ ૧૮
તત્ત્વં નિંદસિ નૈવ કર્મહતકં, પ્રાપ્તે કૃતાંતક્ષણે ।

૨૭ ૨૮ ૧ ૨૬ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૨૫
દૈવાયૈવ દદાસિ જીવ ? નિતરાં, શાપં વિમૂઢોઽસિ રે

॥ ૩૨ ॥

આત્મા=આત્મા (જીવ)

યદ્=જે

વિનિયોજિતઃ=જોડ્યો

ન=નહિ

વિનયે=વિનયમાં

ન=નહિ

નોગ્રં તપઃ=ઉગ્ર તપને

પ્રાપિતઃ=પ્રમાણ્યો

ક્ષાન્ત્યા=ક્ષમા વડે

સમલંકૃતઃ=શોભાળ્યો

પ્રતિકલ્પ=દરેક શબ્દમાં
 સત્યેન=સત્ય વડે, સાચું બોલવા
 વડે
 પ્રીણિતઃ=પ્રસન્ન કર્યો
 તત્=તે
 ત્વં=તું
 નિંદસિ=નિંદતો
 નૈવ=નથીજ
 કર્મહતકં=તીવ્ર કર્મ (કામ) ને
 પ્રાપ્તે=પ્રાપ્ત થયે, આવ્યો લ્યારે

કૃતાંતક્ષણે=કાળ (મૃત્યુ) નો
 સમય
 દૈવાય પવ=દંવને જ
 દ્વાસિ=આપે છે
 જીવ=હે જીવ!
 નિતરાં=અત્યંત, ધણો
 શાપં=શ્રાપ
 વિમૂઢઃ=મૂઢ
 અસિ=તું છે
 રે=અરે (આ ખેદને સચવનારો
 શબ્દ છે.

હે ભવ્ય જીવ! તેં વિનયમાં જોડયો ન તારો આત્મા,
 તીવ્ર તપ ગુણવંત ન કર્યો ન ધરી ભૂષણ ક્ષમા;
 ના દીપાવ્યો ખૂશ ન કર્યો સત્ય વચનો ઉચ્ચરી,
 મરણ સમયે પાપ કૃત ના નિંદતો ઠીક ના જરી. ૧૬૪

ને દીએ છે શાપ અતિશય તેહથી તું મૂઢ છે,
 એમ માનું વિનય તપ સત્ય ક્ષમા સુખકાર છે;
 જેહવું કરીએ લહીએ તેહવું હિત વચન એ,
 ચિત્ત ધારી આત્મહિત કર સાધનોને સેવીએ. ૧૬૫

અક્ષરાર્થ—હે જીવ! તેં આત્માને વિનયમાં જોડયો
 નહિં, ઉચ્ચ તપ કર્યું નહિં, તારા આત્માને ક્ષમા રૂપી ઘરેણાં
 વડે શોભાવ્યો નહિ, દરેક શબ્દે સાચું બોલી સંતોષ
 પમાડયો નહિ, અને હવે જ્યારે મરણનો સમય આવ્યો

ત્યારે મૂળ કારણભૂત એવા હત્યારા કર્મની નિન્દા ન કરતાં
ફક્ત દેવને જ શ્રાપ આપે છે, અરે! મને લાગે છે કે તું
મૂઠ (મુર્ખ છે.) ૩૨

સ્પષ્ટાર્થ—જગતમાં લગભગ ઘણાંએ જીવો એવા હોય
છે કે જ્યારે કંઈ દુઃખ માથે આવી પડે અથવા મરણ સમય
નજીક આવે ત્યારે હે દેવ! તેં આ શું કર્યું? મેં ત્હારો
શો અપરાધ કર્યો હતો? વિગેરે પ્રકારે ફક્ત દેવને જ
ઓલંભા (કપકા) આપે છે, પરન્તુ એ દુઃખો કે મરણની
ઉત્પત્તિ શાથી થઈ? આ રીતે દુઃખ વિગેરેના મૂળ કારણને
શોધતા નથી. કવિ કહે છે કે એ બધાંનું મૂળ કારણ પૂર્વ-
ભવમાં અથવા આ ભવમાં કરેલા કર્મ જ છે, તે પાપ કર્મને
જ ઓલંભો આપવો જોઈએ. કારણ કે પાપ કર્મના ઉદયથી
આત્મા અવિનયી ક્રોધી જૂઠો અને તેવા બીજા પણુ દુર્ગુણવાલો
બને છે. અને એ અવિનયથી ક્રોધથી અને જૂઠું બોલવાથી
તથા તેવા બીજા પણુ પાપ કરવાથી માથે અનેક આફતો
આવી પડે છે, અને આખી જીંદગી દુઃખમાં જાય છે, પછી
જ્યારે મરણ આવે છે ત્યારે તે દુઃખ અને મરણના મૂળ
કારણ અસાતા વેદનીય વિગેરે કર્મને ઓલંભો ન આપતાં હે
દેવ! તેં મરણ કેમ આપ્યું? એમ કહી દેવને શ્રાપ આપે
છે, પરન્તુ વર્તમાન સ્થિતિના કારણ ભૂત કર્મોદયનો વિચાર
કરતો નથી, જેથી અન્યકાર કવિ અહિં જીવને ઉપદેશ આપે
છે કે તેં પાપ કર્મના ઉદયથી અભિમાની બની આત્માને
નમ્રતાવાળો ન બનાવ્યો, ક્રોધી બનીને આત્માને ક્ષમા ગુણથી
શોભાવ્યો નહિ અને જૂઠા બોલો થયો પણુ સત્ય ભાષણથી

થતા આનંદને તેં લોગળ્યો નહિ અને હવે મરણ વખતે દૈવને શ્રાપ શું કામ દે છે ! ત્હારાં પૂર્વ ભવનાં કરેલાં કર્મોની નિન્દા કર, કારણ કે એ બધામાં મૂળ કારણભૂત ત્હારાં પાપ કર્મ છે એમ કહી દૈવને શ્રાપ ન આપતાં કર્મોની જ નિન્દા કરવી જોઈએ એ આ શ્લોકનું રહસ્ય છે. ૩૨

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં દુનિયાની એક ઈન્દ્રજાળનું સ્વરૂપ જણાવે છે—

૩ ૪ ૧ ૫ ૬
બાલો યૌવનસંપદાપરિગતઃ, ક્ષિપ્રં ક્ષિતૌ લક્ષ્યતે ।

૯ ૭ ૮ ૧૦ ૧૧
વૃદ્ધત્વેન યુવા જરાપરિણતો, વ્યક્તં સમાલોક્યતે ॥

૧૨ ૧૪ ૧૫ ૧૩ ૧૮ ૧૭ ૧૬
સોઽપિ ક્વાપિ ગતઃ કૃતાન્તવશતો, ન જ્ઞાયતે સર્વથા ।

૨૨ ૨૧ ૧૯ ૨૦ ૨૬ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૧
પશ્યૈતઘદિ કૌતુકં કિમપરૈસ્તૈરિન્દ્રજાલૈઃ સર્વે ? ॥૩૩॥

બાલઃ=બાળક
યૌવનસંપદા=જીવાનીની શોભા
વડે, યુવાવસ્થા વડે
પરિગતઃ=પ્રાપ્ત થયેલો; પામેલો
ક્ષિપ્રં=શીઘ્ર, જલ્દી
ક્ષિતૌ=મૃત્યુમાં; જગતમાં
લક્ષ્યતે=દેખાય છે
વૃદ્ધત્વેન=ધડપણ વડે
યુવા=જીવાન પુરૂષ
જરાપરિણતો=ધડપણને પામેલો

વ્યક્તં=સ્પષ્ટ; નજરોનજર
સમાલોક્યતે=દેખાય છે
સોઽપિ=તે પણ
ક્વાપિ=ક્યાંય પણ
ગતઃ=ચાલ્યો ગયો
કૃતાન્તવશતઃ=કાળના વશથી
ન જ્ઞાયતે=જણાતું નથી
સર્વથા=કોઈ પણ રીતે
પશ્ય=જો
પતદ્=આ

યદિ કૌતુકં=ને કૌતુક (નેવાનું
મન) થતું હોય તો
કિં=શું
અપરૈ:=ખીજી

તૈ:=તે

ઇન્દ્રજાલૈ:=ઇન્દ્રજાલો વડે

સચ્ચે=હે મિત્ર !

કોઈ વૈરાગી કહે નિજ મિત્રને હિત બુદ્ધિથી,
હે મિત્ર ! ખીજી ઇન્દ્રજાલો દેખવા લાયક નથી;
એ બગાડે દેહ ધનને હું જ દેખાડું તને,
હોય કૌતુક ને તને તો દેખ તેવી જાણને. ૧૬૬

એક પહેલાં હોય બાલક લઈ જીવાની દીપતો,
શીઘ્ર જગમાં તે જણાએ અવસરે ઘરડો થતો;
મરણ પામી કયાં જતો રજ જાણમાં પણ નાવતો,
ભવ્ય જીવ આ જોઈ સ્વપ્ને પણ પ્રમાદી ના

થતો. ૧૬૭

અક્ષરાર્થ:—હે મિત્ર ! ત્હને ને ઇન્દ્ર જાળ નેવાનું
કૌતુક હોય તો આ જગતની ઇન્દ્રજાળ ને, કે જેમાં નહાનો
બાળક હોય તે શીઘ્ર યૌવન સંપન્નને પામેલો દેખાય છે,
એટલે યુવાન થાય છે. વળી એ જ યુવાન જલદી વૃદ્ધા-
વસ્થા પામીને સ્પષ્ટ રીતે ઘરડો દેખાય છે. વળી તે ઘરડો
ધઇને પણ કાળના વશથી પછી કયાં ચાલ્યો જાય તે બિલકુલ
જણાતું નથી. આ ઇન્દ્રજાળ છોડીને ખીજી ઇન્દ્રજાળોમાં
હે મિત્ર ! શું નેવાનું છે ? (અર્થાત્ ખીજી માયાજાળોમાં
કંઈ નેવાનું નથી) ૩૩

સ્વપ્નાર્થ—કોઈ વૈરાગી પુરૂષ ખેલ તમાસા જોવાના શોખીન એવા પોતાના મિત્રને શીખામણ આપે છે કે હે મિત્ર! તને તમાસા જોવાનો બહુ શોખ છે, તેથી તું દરરોજ નાટક સીનેમા જોવા જાય છે, બહુગરોના બહુ ખેલ જોવા જાય છે ને ઉભગરા કરી શરીર બગાડી પૈસા ખોટે માર્ગે વેડણી (ખરચી) નાખે છે, પરન્તુ એ નાટક લવાઈઓ રામલીલાઓ ને બહુગરીઓ બધી બહારની છે, દુનિયાને ઠગીને પૈસા પડાવવાની ચાલબાજી છે. ખરું નાટક ખરી લવાઈ ખરી બહુગરી ને ખરી રામલીલા તો આ સંસારમાં આપણી પોતાની જ ખરી રીતે જોવાની છે. તું વિચાર તો કર કે નાટક વિગેરેમાં જેમ એક એકટર ઘડીમાં સ્ત્રી બની તેજ એકટર ઘડીમાં રાજા બને છે, તે ઘડીમાં ભિખારી બને છે, એમ વેષ અદલબદલ કર્યા કરે છે, તેમ સંસારી જીવ સંસાર રૂપી થિએટરમાં જન્મ લઈ ન્હાનો બાળક બને છે. ત્યારબાદ એ જ બાળક થોડા વખત બાદ જીવાન બને છે, અને એ જ જીવાન થોડા વખત બાદ બુઢો બની જાય છે, અને બુઢો બનીને પછી થોડા વખતમાં મરણ પામી મડદું બની જાય છે. પછી તે ક્યાં ગયો તેની પણ ખબર પડતી નથી. માટે આવી દુનિયાની સાક્ષાત્ ઇન્દ્રજાળ આપણે પોતે જ બતાવી રહ્યા છીએ તો પછી બાજી બનાવટી ઇન્દ્રજાળો એટલે નાટક વિગેરે તમાસાઓ જોવાનું કામ શું? પોતાની જ ઇન્દ્રજાળ કેવાં છે તે તો જુઓ. એ પ્રમાણે ગ્રન્થકાર કવિએ મિત્રને ઉપદેશના રૂપમાં આ દુનિયાનેજ ઇન્દ્રજાળ સરખી કહી બતાવી છે. આમ કહેવાનો મુદ્દો એ છે કે, જગતમાં જે જે

ફેરફાર દેખાય છે તે પોતાના કર્મને લઈને જ બને છે, એમ સમજીને ભવ્ય જીવોએ ધર્માનુષ્ઠાનની સાધના કરવી, અને કર્મબંધના કારણોથી અલગ રહેવું. જેથી સંસાર સમુદ્રનો પાર પામી શકાય. ૩૩

અવતરણુ—હવે કવિરાજ આ શ્લોકમાં કર્મની વિચિત્ર લીલા સમજાવે છે—

૨ ૪ ૧ ૫
દ્વારં દંતિમદપ્રવાહનિવૈર્યેષામભૂત્પંકિલં ।

૧૧ ૧૨ ૧૩ ૮ ૯ ૧૦ ૬ ૭

ગ્રાસાભાવવશાન્ન સંચરતિ યદ્ગ્રંકોઽપિ તેષાં પુરઃ ॥

૧૬ ૧૯ ૧૮ ૧૭ ૨૧ ૨૦ ૧૫

યેઽભૂવન્વિમુખાઃ સ્વકુક્ષિભરણે, તેષામકસ્માદહો ।

૨૩ ૧૪ ૨૫ ૨૨ ૨૬ ૨૪ ૨૭ ૨૮

યા ચ શ્રીરિહ દૃશ્યતેઽતિવિપુલા તત્કર્મલીલાયિતમ્ ॥૩૪॥

દ્વારં=દરવાજા; દરવાર; આરણું

દંતિમદપ્રવાહ=હાથીના ઝરતા

મદના રેલાઓના

નિવૈર્યે=સમૂહ વડે

એષાં=જેઓનું (ના, નો)

અભૂત્=થતું હતું

પંકિલં=કાદવવાણું

ગ્રાસાભાવવશાન્ન=ખાવાના ધા-

ન્યનો પણ અભાવ હોવાથી;

ખાવાને ધાન્યનો કાળોઓ

પણ નહિ હોવાથી

ન સંચરતિ=જતો નથી

યત્=જે

ગ્રંકોઽપિ=ગરીબ બીખારી પણ

તેષાં=તેઓની

પુરઃ=આગળ

યે=જેઓ

અભૂવન્=હતા

વિમુખા=વિમુખ, અસમર્થ

સ્વકુક્ષિભરણે=પોતાનું પેટ

ભરવામાં

તેષાં=તેવાએને

અકસ્માત્=એકદમ

અહો=આશ્ચર્યની વાત છે કે

યા ચ=વળી જે

શ્રી=લક્ષ્મી

ઇહ=અહિં

દૃશ્યતે=દેખાય છે

અતિવિપુલા=ધણી વિશાળ

તત્=તે

કર્મલીલાયિતમ્==કર્મની જે

લીલા (પ્રભાવ, પ્રતાપ) છે.

અજબ લીલા કર્મની પ્રત્યક્ષ જગમાં દીસતી,
પુણ્ય ઉદયે જેમની પાસે અખટ લક્ષ્મી હતી;
સાહિબીમાં પૂર્ણતા તિમ જેમના દરબારમાં,
હોઇ કરિ પર સ્વાર મળવા આવતા બહુ ઠાઠમાં. ૧૬૮

હસ્તિ કેરા મઠ જેલે દરબાર કેરું આંગણું,
પંક વાણું થતું હતું પણ ભાગ્ય પસંદચું તેમનું;
પાપ ઉદય ફરી વળ્યો સાંસા પડ્યા ખાવા તણા,
રંક પણ મળવા જતા ના માન છે લક્ષ્મી તણા. ૧૬૯

જે હતા અસમર્થ ભરવા પેટ પણ પોતાતણું,
આશ્ચર્ય એ જે તેમને આવ્યું અચિંત્યું ધન ધણું;
પુણ્યનો જે પ્રતાપ એ ચિત કર્મ ફલને પામીએ,
વાવીએ જેવું લણીએ તેહવું ના ભૂલીએ. ૧૭૦

સંસાર થીએટર વિષે રંગો વિવિધ પડટાય છે,
અજ્ઞ જન આશ્ચર્ય પામે જ્ઞાનથી સમજાય છે;

कर्म होवे जे निकायित तो अध्याये अनुभव,
हाय वाय कर्मे न असता छूटकारे। भोगवे। १७१

तीर्थपति मुनि इंद्र यकी लूप सुभीया शेठिया,
रंक जड कदर्य नोकर तिम नीरोगी प्राणिया;
रोगवंता मल्ल दुर्बल पुद्धिमंता प्राणिया,
कर्म रूपी दारुण्ये सर्व जेवो ताणिया। १७२

कर्म इलने अनुभव प्रभु आदि महिल जिनेश्वरा,
प्रभु पास वीर भरत नरेशर आहुणलि जल आकरा;
अलहत सुभूम पांडव राम लक्ष्मण रावणे,
तिम जरा कुंवरे त्रिपुठे पार्वतीये धश्वरे। १७३

कुलवालुआये नंदिषेणे आर्द्रकुंवर महाजले,
तेम मलयसुंदरी श्रीपाल माताये अरे;
कर्म वश सुभ दुःख लह्या कर्मे करंता येतीये,
कर्म इलना भोग काले दुर्ष शोक ना धारीये। १७४

पूज्य जंभू वज्र स्वामी शालिभद्र वभाणिये,
देवकीना पुत्र थावच्या सुदर्शन वंदीये;
शिव कुंवर स्थूलिभद्र गज तिम अवंती सुकुमाल ये,
अतिमुक्त भेद्य सनत्कुमारादिक सुकृत धर
मानीये। १७५

પ્રભુ વીરને દઈ દાન ઉલ્લાસે જ સુલસા રેવતી,
જિન નામ બાંધે બારમા જિન ભાવ રાખીને અતિ;
કળથી દઈ મુનિરાજને ધન સારથે મુનિ દાનથી,
તેહ બાંધ્યું નેમિનાથ થયા વિદિત શુભ શીલથી. ૧૭૬

સાર્થપતિ ધન્નો દીએ ધી આદિ પ્રભુજી તે થતા,
અતિમુક્ત હોવે કેવલી ધરિયાવહી પ્રતિકામતા;
કેવલી ઠંઠણ થયા શુભ ભાવ મોદક ચરતા,
ગુરૂ પ્રહાર સહી સુભાવે શિષ્ય કેવલ પામતા. ૧૭૭

ભરત નાટક કરત ભાવે મુનિ અપાઠા કેવલી,
મુનિરાજ કૂરગડુ ક્ષમા ગુણથી હુવા ઝટ કેવલી;
ક્રોધ છોડી પ્રસન્નચંદ્ર મુનીશ હોતા કેવલી,
હોય એનાપુત્ર ભાવે માપતુષ મુનિ કેવલી. ૧૭૮

શુભ અશુભ ફલ પામનારા એહ દૃષ્ટાંતો મને,
રાખતાં શુભ હેતુ સેવો પૂર્ણ ધારી હર્ષને;
દેશથી કે સર્વથી પણ હોય જેથી નિર્જરા,
તેહ કારણ સેવનારા પુણ્યવંતા જન ખરા. ૧૭૯

અક્ષરાર્થ—જેઓનાં ઘરના બારણાં ખૂલેલાં (સારી સ્થિતિમાં) હાથીઓના ઝરતા મદના પ્રવાહથી કાઢવ વાળા થતા હતા, તેઓને (પાપ કર્મના ઉદયથી, હાત) ખાવાના અન્નનો પણ અભાવ થઈ જવાથી કોઈ ભીખારી પણ

તેઓની આગળ માગવા આવતો નથી, અને આશ્ચર્ય છે કે જેઓ પોતાનું પેટ ભરવાને પણ અસમર્થ હતા તેઓની પાસે વળી ઘણી વિશાળ લક્ષ્મી દેખાય છે, અહો! એ સર્વ (બધી) કર્મની જ લીલા છે. ૩૪

રૂપબટાર્થ—ગ્રન્થકાર કવિ આ શ્લોકમાં કર્મની વિચિત્ર લીલા જણાવે છે. જુઓ કર્મની લીલા કેવી છે. જે રાજા મહારાજા વિગેરે પૈસાદારના દરબારમાં મદ્દ ભર્યા હજારો હાથીઓ ઝુલતા હતા, અને તે હાથીઓના ઝરતા મદ્દના પાણીથી મ્હેલ-હવેલીનાં આંગણાંમાં કાઢવ કીચડ થતો હતો, હજારો સેવકો ખમા ખમા કરતા, રત્નોનાં અને સોનાનાં આભૂષણો પણ ઢગલા ખડકાય એટલાં ખજાનામાં હતાં. આવી સ્થિતિવાળા છતાં પણ ખેદની વાત છે કે જ્યારે પાપ કર્મનો ઉદય થાય છે ત્યારે એ બધી સાહિબી જોત જોતામાં ચાલી જતાં પેટ ભરવાના પણ સાંસા પડે છે, અને આવા જીવોને એક ટંક પૂરતું પણ ખાવાનું મળતું નથી. ક્ષાત્ર્યું કપડું પણ મળવાની મુશ્કેલી હોય છે, આવા પ્રસંગે હાલ નિર્ધન થઈ ગએલા એવા તેઓની પાસે ભીખારી પણ માગવા જતો નથી. એની ભીખારી હાલત વાળાને પણ જ્યારે કોઈ અકસ્માત રીતે પુણ્ય કર્મનો ઉદય પ્રગટ થાય છે ત્યારે અણધારી અથાગ લક્ષ્મી મળી આવે છે. ઓચિંતા રાજવૈભવ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. જુઓ શ્રીપાલ મહારાજનો પિતા હયાત હતા તે વખતનો સુંદર વૈભવ કેવો હતો. પિતાના મરણ બાદ બાળ અવસ્થામાં જંગલમાં રખડતી માતાની દુર્દશા, કોઢીઆના ટોળામાં રોગી બનવું,

ત્યાર બાદ એકાએક રાજપુત્રી પરણવી ને ત્યાર બાદ નવ રાણીઓ સહિત રાજ વૈભવનું પ્રાપ્ત થવું. એ પ્રમાણે રાજ-વૈભવમાંથી ભિખારી જેવી હાલત થઈને પુનઃ રાજવૈભવ મળે એ કેવો વિચિત્ર બનાવ? ખરેખર આ બધા બનાવ બનવામાં પૂર્વ ભવમાં બાંધેલા પાપ કર્મ અને પુણ્ય કર્મ જ કારણ છે બીજું કંઈ નથી. આ શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે મહા પુણ્યોદયે જૈનેન્દ્ર શાસનને પામેલા ભવ્ય જીવોએ આત્મદષ્ટિ તરફ લક્ષ્ય રાખીને કર્મનું સ્વરૂપ જરૂર વિચારવું જોઈએ. (૧) કર્મનું સ્વરૂપ કંઈ રીતે વિચારવું? (૨) કર્મ બંધના કારણે વિસ્તારથી કયા કયા કહ્યા છે? (૩) તે કારણોથી કંઈ રીતે કેવી ભાવનાથી બચી શકાય? (૪) આ આત્મા કર્મના સ્વરૂપને યથાર્થ જાણે છે એમ શાથી જાણી શકાય? (૫) છ એ લેશ્યાનું સ્વરૂપ શું? (૬) દરેક લેશ્યાવાળા જીવોનું સ્વરૂપ શું? (૭) સાત સાધનોથી આયુષ્ય ઘટે છે તે કયા કયા? (૮) તેમાં દરેક સાધનથી કોનું કોનું આયુષ્ય ઘટ્યું? આ આઠે પ્રશ્નોના વિસ્તારથી સ્પષ્ટ જવાબ મેં શ્રી સંવેગભાલામાં અને શ્રી શ્રાવક ધર્મ જાગ-રિકામાં આપ્યા છે. તે જાણવાની ઇચ્છા વાલા ભવ્ય જીવોએ તે બંને ગ્રંથો જરૂર મનન કરવા જોઈએ. ધન્ય છે જૈનેન્દ્ર શાસનને, અને ધન્ય છે તે શાસનને પામેલા પુણ્યશાલી ભવ્ય જીવોને. તથા જેઓ નિર્મલ ભાવથી તેની નિર્દોષ સેવના કરી રહ્યા છે, તેઓ તેા વિશેષ કરીને ધન્યવાદને પાત્ર હોય, એમાં નવાઈ શી? આવા ભવ્ય જીવો શ્રી જૈના-ગમના પ્રતાપે જ કર્મના સ્વરૂપને જાણે છે, હૃદયમાં ઉતારે

છે, કર્મ બાંધતાં સાવચેતી રાખીને જેથી કર્મ બાંધ ન થાય અથવા ઓછો થાય, તેવી પ્રવૃત્તિ કરે છે. જૈનાગમ જ કર્મના સ્વરૂપને સંપૂર્ણ રીતે જણાવી શકે છે. કારણ કે તે આગમોના કહેનારા પ્રાતઃસ્મરણીય પરમ પૂજ્ય શ્રી તીર્થ-કર દેવો છે. તે તારક પ્રભુ દેવોની વાણીને શ્રી ગણધર ભગવંતે અંગ સૂત્રોમાં જણાવી દીધી. તેમાં દૃષ્ટિવાદના અંગ ભૂત કર્મ પ્રવાહમાં બહુ જ વિસ્તારથી જણાવી હતી, તેમાંથી ઉદ્ધાર કરીને શ્રી ચંદ્રમહત્તરાદિ મહા પુરૂષોએ પાંચસંગ્રહ કર્મપ્રકૃતિ કર્મગ્રંથ વિગેરે ગ્રંથોમાં સ્પષ્ટ રીતે જણાવી હતી. તે ગ્રંથો દ્વારા હાલ પણ કર્મ સ્વરૂપને જાણી શકાય છે. આવા ગ્રંથોમાંથી સાર લઈને બાલ જીવોના ઉપકારને માટે ટૂંકામાં કર્મ સ્વરૂપ જણાવીએ છીએ. તે આ પ્રમાણે—

(૧) રાજ અને રાંકમાં (૨) બુદ્ધિમાન અને જડ પુરૂષમાં (૩) રૂપવંતમાં અને કુરૂપ પુરૂષમાં (૪) ધનવાનમાં અને નિર્ધનમાં (૫) બલવંતમાં અને દુર્બલ પુરૂષમાં (૬) નીરોગ (આરોગ્યવંત) પુરૂષમાં અને રોગથી રીબાતા પુરૂષમાં (૭) સુભગ (બધાને બહાલો લાગે એવા) રૂપમાં અને તેથી ઉલટા સ્વરૂપવાળા (જોનારને અળખામણો લાગે એવા) પુરૂષમાં મનુષ્યપણું તો એક સરખું જોઈએ છીએ, છતાં (૧) એક માણસ રાજ થઈને રાજ્યઋદ્ધિ વિગેરે રાજવૈભવ ભોગવી રહ્યો છે, અને બીજો માણસ રાંક જેવો દેખાય છે, તેમજ (૨) એક માણસ તીવ્ર બુદ્ધિશાલી (શ્રી અભયકુમાર મંત્રીની જેવો) હોય છે અને બીજો માણસ નિર્બુદ્ધિ હોય છે. (૩)

એક માણસ ઉત્તમ રૂપવંત હોય છે અને બીજો માણસ કદરૂપો (દેખાવમાં ખરાબ આકૃતિવાળો) દેખાય છે. (૪) એક માણસની પાસે ઘણી લક્ષ્મી હોય છે, જેના પ્રતાપે રહેવાને સુંદર બગીચાથી શોભાયમાન મહેલ હોય છે, ખેરવાને રેશમી લૂગડાં મળે છે, ખાવાને મન ગમતાં સુંદર સ્વાદિષ્ટ ભોજન પામે છે. ત્યારે બીજો માણસ નિર્ધન હોવાથી તેને રહેવાને ઝુંપડીનું પણ ઠેકાણું હોતું નથી. ખેરવાને લૂગડાં અને ખાવાને પેટ પૂરતું અનાજ પણ મળી શકતાં નથી. (૫) એક માણસ “ દયાળુ સ્વભાવ, શ્રી જ્ઞાનપૂજા વિગેરે ધાર્મિક ક્રિયા કરનારા ભવ્ય જીવોને યથાશક્તિ મદદ દેવી ” વિગેરે કારણોથી વીર્યાન્તરાય કર્મનો ક્ષયોપશમ કરીને અપૂર્વ પૌદ્ગલિક શક્તિ ગુણ પામેલ હોવાથી મહા બલવંત (પરાક્રમી) દેખાય છે અને બીજાને વીર્યાન્તરાય કર્મનો ઉદય ચાલુ હોવાથી તે શક્તિહીન (દુર્બલ) દેખાય છે. (૬) એક માણસ ક્ષય ભગંદર કોઠ વિગેરેની તીવ્ર વેદના ભોગવી રહ્યો છે. અને બીજા માણસને એમાંનું કંઈ પણ દેખાતું નથી. એટલે ‘ લગાર માથું દુખવા આવે ’ એટલી પણ પીડા હોતી નથી. અહીં યાદ રાખવું કે અશાતા વેદનીયના ઉદયથી જીવને દુઃખ ભોગવવું પડે. અને શાતા વેદનીયના ઉદયથી સુખ ભોગવાય. આ પ્રમાણે જે બળે વ્યક્તિમાં તક્ષવત (રૂપ કાર્ય) દેખાય છે, તેનું કોઈ પણ કારણ હોવુંજ નોઈએ. કારણકે ન્યાય એમ સ્પષ્ટપણે જાહેર કરે છે કે કારણ વિના કાર્ય થઈ શકે જ નહિ. જેવું કારણ હોય તેવુંજ કાર્ય હોઈ શકે. લીંગડાનું બી વાચું હોય, તેમાંથી શેલડીનો સાંઠો થાયજ

નહિ. કારણકે શેલડીનું કારણુ તે છેજ નહિ. ઉપર જણાવેલી ખીનામાં જૈનદર્શન એમ જણાવે છે કે કર્મના પ્રભાવે તે બધું બને છે. જ્યારે કર્મ સાબીત થયું, તો તેને લઈને જીવ પણ સાબીત થઈ શકે છે. કારણકે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, ક્ષાય અને યોગથી જે કરાય તે કર્મ કહેવાય, આમાં સમજવાનું એ કે કર્તા વિના ક્રિયા થઈ શકેજ નહિ. અને તે દેહધારીજ હોવો જોઈએ. દેહ વિનાનો માણસ કરી શકેજ નહિ, વસ્તુ-સ્થિતિ આમ હોવાથી ઈશ્વરને કર્તા તરીકે માની શકાય જ નહિ. આ ખીનાને અંગે નીચે જણાવેલો શ્લોક ટેકો આપે છે. તે આ પ્રમાણે—

॥ શાર્દૂલવિક્રોહિતવૃત્તમ્ ॥

ક્ષમાભૃદ્ભ્રૂકર્મોર્મનીષિજડયોઃ સદ્રૂપનીરૂપયોઃ ।

શ્રીમદ્દુર્ગતયોર્બલાવલવતોર્નીરોગરોગાર્તયોઃ ॥

સૌભાગ્યાસુભગત્વસંગમજુષોસ્તુલ્યેઽપિ નૃત્વેઽન્તરં ।

યત્તત્કર્મનિબંધનં તદપિ નો જીવં વિના યુક્તિમત્ ॥ ૧ ॥

(આ શ્લોકનો સ્પષ્ટાર્થ ઉપર જણાવી દીધા છે.)

ખીજા શાસ્ત્રોમાં આ કર્મને અદૃષ્ટ કહીને વર્ણવ્યું છે, તેઓ એમ કહે છે. ૧ દેવ (૨) મનુષ્ય (૩) તિર્યચ (૪) નારક આ બધામાં આત્માપણું તો એક સરખી રીતે રહ્યું છે, છતાં એક જીવ દેવ પણ ઉપજે, ખીજો મનુષ્ય થાય, ત્રીજો તિર્યચ થાય, અને ચોથો નારક થાય, આવી વિચિત્રતા (જૂઠું જૂઠું સ્વરૂપ) જેને લઈને થાય છે, તે કર્મ એવી ખીજી

સંજ્ઞા (નામ)ને ધારણ કરાવનાર અદૃષ્ટનો પ્રભાવ જાણવો. આ કર્મ એક પ્રકારનું ન હોય, પણ (ચિત્ર એટલે) અનેક પ્રકારનું છે એમ શ્રી પંચસંગ્રહ વિગેરે અનેક કાર્મચંચિક શાસ્ત્રોના આધારે કહી શકાય. આ બાબતમાં જુઓ સાક્ષિપાઠ-

આત્મત્વેન્નાદિદિષ્ટ્યં, વૈચિત્ર્યં તસ્ય ચદ્વશાત્ ॥

નરાદિરૂપં તચ્ચિત્રમદૃષ્ટં કર્મસંજ્ઞિતમ્ ॥ ૧ ॥

આ બાબતમાં પૌરાણિકો (પુરાણને માનનારાઓ) પણ આનાકાની કરતાજ નથી. તેઓ પણ એમ સ્પષ્ટ જાહેર કરે છે કે (૧) નિધાનમાં (ભંડારમાં) જેવા ક્રમે પદાર્થો ગોઠવ્યા હોય, તે ક્રમે હાથમાં આવે, તેમ કર્મના ફલની બાબતમાં પણ તેવું જ છે. એટલે જેવા જેવા કર્મ કર્યા હોય, તેને અનુસારે તેવી તેવી ખુદ્ધિ (વિચાર) ઉદ્ભવે છે (થાય છે.) (૨) હે યુધિષ્ઠિર! મનુષ્યો જે પૂર્વે કરેલાં (પહેલાં બાંધેલા) કર્મ યાદ કરતા નથી તે દૈવ કહેવાય છે. એટલે કર્મના અદૃષ્ટ, દૈવ એ પર્યાયવાચક શબ્દો છે. એમાં અર્થભેદ લગાર પણ નથી. (૩) આપણી ઉપર રાજી થયેલા ભાઈબંધ દોસ્તદાર આપણું ભલું કરે છે, અને ક્રોધાયમાન થયેલા દુશ્મનો આપણું બૂરું કરે છે, એમ માનવું એ ગેરવ્યાજબી છે. કારણકે આપણે જેવા કર્મ કરીએ તેવા ફલ પામીએ. કહેવત પણ એમ કહે છે કે “ વાવે તેવું લાણે, ને કરે તેવું પામે ” આ બાબતમાં પુરાવા આ પ્રમાણે જાણવા.

યથા યથા પૂર્વકૃતસ્ય કર્મણઃ,

ફલં નિધાનસ્થમિવાવતિષ્ઠતે ॥

તથા તથા તત્પ્રતિપાદનોઘતા,
પ્રદીપહસ્તેવ મતિઃ પ્રવર્ત્તે ॥ ૧ ॥

યદ્યત્પુરા કૃતં કર્મ, ન સ્મરંતીહ માનવાઃ ॥
તદિદં પાણ્ડવજ્યેષ્ઠ !, દૈવમિત્યભિધીયતે ॥ ૨ ॥

મુદિતાન્યપિ મિત્રાણિ, સુક્રુદ્ધાશ્ચૈવ શત્રવઃ ॥
ન હીમે તત્કરિષ્યંતિ, યન્ન પૂર્વં કૃતં ત્વયા ॥ ૩ ॥

(આ ત્રણે શ્લોકનો સ્પષ્ટાર્થ જ્ઞેલાં જણાવી દીધો છે)

ખૌદ્ર દર્શનને માનનારા જીવો પણ કર્મના ફલને જરૂર સ્વીકારે છે. જૌદ્રે પોતાના ભિક્ષુઓ (શિષ્યો) ને કહ્યું કે- હે ભિક્ષુઓ ! આજથી એકાલ્પમા ૧૪૬૫ને વિષે મેં ભાલો મારીને એક પુરૂષને મારી નાંખ્યો હતો, તેનાથી જે કર્મ બંધાયું, તેના ઉદયથી (ફલ રૂપે) હાલ હું પગે વીંધાયો છું. આ બાબતમાં જુઓ પુરાવો આ પ્રમાણે છે.

इत एकनवती कल्पे, शक्त्या मे पुरुषो हतः ।
तेन कर्मविपाकेन, पादे विद्धोऽस्मि भिक्षवः ! ॥ १ ॥

જે પદાર્થમાં વર્ણુ ગંધ રસ સ્પર્શાદિ ગુણો રહેલા હોય તે મૂર્ત અથવા રૂપી કહેવાય, અને જેમાં વર્ણુદિ પૌદ્ગલિક ગુણો ન હોય, તે અમૂર્ત અથવા અરૂપી કહેવાય.

૧ જ્ઞેનદર્શનમાં જેમ યુગ, પૂર્વ વિગેરે કાલના ભેદો જણાવ્યા છે, તેવો આ કાલ વિશેષ કહેવાય.

પ્રશ્ન—કર્મ મૂર્ત છે કે અમૂર્ત ?

ઉત્તર—કર્મ એ મૂર્ત પદાર્થ છે. કારણ કે પૌંદ્રગતિક પદાર્થ છે.

પ્રશ્ન—કર્મને અમૂર્ત માનીએ તો તેમાં વાંધો શો ?

ઉત્તર—કર્મને અમૂર્ત ન માની શકાય, કારણ કે જો અમૂર્ત માનીએ તો જેમ આકાશ વિગેરે અમૂર્ત પદાર્થો આત્માને અનુગ્રહ (લાભ) અને ઉપઘાત (ગેરલાભ) ન કરી શકે, એમ કર્મથી પણ અનુગ્રહાદિ ન થવા જોઈએ, અને તેવા અનુગ્રહ વિગેરે તો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. તે આ પ્રમાણે:— શાતા વેદનીય કર્મના ઉદયથી જીવ સુખને અને અશાતાના ઉદયથી દુઃખને અનુભવે છે, એમ બીજા કર્મોમાં પણ સમજવું. આ બાબતમાં શ્રી વિશેષાવશ્યકમાં કહ્યું છે કે—

અન્ને ઉ અમુત્તં ચિય, કમ્મં મણ્ણંતિ વાસનારૂવં ॥

તં તુ ન જુજ્જઈ તત્તો, ઉવધાયાણુગ્ગહાભાવા ॥૧॥

નાગાસં ઉવધાયં, અણુગ્ગહં વાચિ કુણઈ સત્તાણં ॥ ૧ ॥

આ કર્મ પ્રવાહ (તમામ જીવ સમુદાય) ની અપેક્ષાએ અનાદિ છે, એટલે જીવની સાથે તેનો સંબંધ અમુક ટાઈમે થયો, એમ ન કહી શકાય, માટે આદિ (શરૂઆત) વિનાનું કહેવાય, અને જો સાદિ માનીએ તો એમ થવું જોઈએ કે “ ખેલાં જીવો કર્મોરહિત હતા, ને પછી અકર્મક જીવને કર્મનો સંબંધ થયો. ” આવું અકર્મકપણું સિદ્ધોમાં પણ

રહ્યું છે, તો તેમને પણ કર્મનો સંબંધ થવો જોઈએ, છતાં થતો તો નથી, અને જો એમ બને તો મુક્ત અને અમુક્તમાં ફરક શો ? આવો અનિષ્ટ પ્રસંગ થાય, માટે પ્રવાહની અપેક્ષાએ કર્મને સાદિ ન માનવું જોઈએ. કર્મ અનાદિ છે એમ કહ્યું એ વ્યાજબી છે. કહ્યું છે કે—“ આણાહ્યં તં પવાહેણ ”

પ્રશ્ન—એ પ્રમાણે જીવનો અને કર્મનો સંબંધ જો અનાદિ માનીએ તો તેનો વિયોગ શી રીતે થાય ?

ઉત્તર—ભલેને બંનેનો સંયોગ અનાદિ હોય, તો પણ સાધનને લઈને જીવ કર્મથી છૂટો થઈ શકે છે. આ બાબતમાં ખાણમાં રહેલા (માટીમાં ભળેલા) સોનાનું દ્રષ્ટાંત યાદ રાખવા જેવું છે, તે આ પ્રમાણે:— ખાણમાં સોનાનો અને માટી (પત્થર) નો સંબંધ અનાદિ કાલથી છે, છતાં તેને જો અગ્નિ દ્વારા ધમાવીએ તો તરત કિટ્ટી જૂદી પડી જાય, અને સોનું પણ અલગ થઈ જાય છે. અહીં જેમ ધમનાદિ સાધનથી સોનું પત્થરથી અલગ કરી શકાય છે, એમ (સોના જેવો) જીવ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર ધ્યાન રૂપ અગ્નિ વિગેરે સાધનોની મદદથી (પત્થર સમાન) કર્મથી જૂદો થઈ શકે છે. આ બાબતમાં જુઓ પુરાવો આ પ્રમાણે છે. શ્રી વિશેષાવશ્યકની ૧૬૧૬ મી ગાથામાં કહ્યું છે કે—

જહ્ ઇહ ય કંચનોવલ-સંયોગોઽણાઙ્સંતઙ્ગઓવિ ॥

વુચ્છિજ્જહ્ સોવાયં, તહ જોગો જીવકમ્માણં ॥૧૯૧૧॥

દશ દ્રષ્ટાંતે હૃલ્લભ એવા ઉત્તમ માનવ જીવનને પામીને

આપણે વિચારવું જોઈએ કે કયા ઉપાયોથી પહેલાં કહેલાં સ્વરૂપવાલા કર્મનો સંબંધ દૂર કરી શકાય ?

આ પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે શ્રી જ્ઞાનાગમમાં કહ્યું છે કે સર્વ વિરતિ દેશવિરતિ ઉપધાન પૌષ્ઠ વિગેરે ઉત્તમ સાધનોને પૂર્ણ ઉદ્ધવાસથી સેવનારા ભવ્ય જીવો કર્મનો સંબંધ જરૂર દૂર કરી શકે છે. તેવા કેટલાએક મહાપુરૂષોની ટૂંકી ઘીના આ પ્રમાણે ભણવી:—

૧. ભરત મહારાજ—અનિત્યભાવનાથી આરિસા ભુવનમાં કેવલ જ્ઞાન પામ્યા. આ વખતે તેમની ઉંમર ૮૩ લાખ પૂર્વ જોટલી વોતી ગઈ હતી, કેવલી થયા બાદ એક લાખ પૂર્વ સુધી કેવલીપણે વિચરી ઘણાં જીવોને મુક્તિમાર્ગના મુસાફર બનાવી સિદ્ધ થયા. તેમનું આયુષ્ય ૮૪ લાખ પૂર્વનું હતું. બ્રાહ્મી મુંદરીનું પણ તેટલું જ આયુષ્ય હતું. એમ શ્રી સમવાયાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે. આ પ્રસંગે યાદ રાખવું કે જ્યારે શ્રી ઋષભપ્રભુની ઉંમર છ લાખ પૂર્વ પ્રમાણુ થઈ ત્યારે ભરત ચક્રવર્તીનો જન્મ થયો હતો. પાંચસો ધનુષ્ય પ્રમાણુ દેહવાગા તે ભરત મહારાજ ૭૭ લાખ પૂર્વ સુધી કુમારપણે રહ્યા. આ સીતોતેર લાખ પૂર્વ સાખીત કરવા માટે યુક્તિ એ છે કે શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુની ઉંમર જ્યારે ૬ લાખ પૂર્વની થઈ ત્યારે ભરત મહારાજનો જન્મ થયો. અને તે પ્રભુની ૮૩ લાખ પૂર્વની ઉંમર જ્યારે થઈ ત્યારે ભરત મહારાજ ચક્રવર્તી થયા અને પ્રભુદેવે દીક્ષા લીધી. તેથી ૮૩ માંથી ૬ બાદ કરવાથી ૭૭ લાખ આવે છે. ત્યાર બાદ ભરતમહારાજ ૧

હજાર વર્ષ સુધી મંડલિક રાજપણે રહ્યા. ત્યાર બાદ છ ખંડને સાધવામાં ૬૦ હજાર વર્ષ ગયા અને જેમાં એક હજાર વર્ષ ઓછા છે એવા ૧૨ લાખ પૂર્વ સુધી ચક્રવર્તિપણામાં રહ્યા. આના અંત લાગમાં કેવલી થઈ ઘણો કાલ પૃથ્વી તલ ઉપર વિચરી છેવટે સિદ્ધ થયા એ વાત પહેલાં પણ કહી છે. વિશેષ ણીના શ્રી ભાવના કલ્પલતામાંથી તથા શ્રી દેશના-ચિંતામણિમાંથી જોઈ લેવી.

૨. ઢંઢણમુનિ-પ્રભુશ્રી નેમિનાથના તે શિષ્ય હતા. મોદકનેા ચૂરો કરતાં શુભ ભાવના વધતા કેવલી થયા. ૩ અંડરૂદ્રાચાર્યના શિષ્ય-ગુરૂના પ્રહારને ક્ષમા રાખી સહન કરતાં શુભ ભાવનાથી કેવલી થયા. કેવલીને ખમાવતાં ગુરૂમહારાજ પણ કેવલજ્ઞાન પામ્યા. ૪ અષાઢામુનિ-ભરત મહારાજનું નાટક કરતાં શુભ ભાવનાએ કેવલી થયા. ૫ મુનિ દૂરગડુ-ક્ષમા ગુણથી કેવલી થયા. ૬ પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ-કોધનેા ત્યાગ કરી કેવલી થયા. ૭. એલાપુત્ર-વસંતપુર નગરમાં નાટક કરતાં શુદ્ધ ભાવનાએ કેવલી થયા. ૮. માષતુષમુનિ-સ્થિરતા સમતા વિગેરે ગુણોથી કેવલજ્ઞાન પામ્યા. ૯. ખંધક સૂરિના પાંચસો શિષ્યો-ઘાણીમાં પીલનારા પાલકની ઉપર સમતાભાવ રાખતાં કેવલી થયા. ૧૦. સુકોશલ મુનિ-કીર્તિધર મુનિ-પેટ ખાતી વાઘણની ઉપર સમતા ભાવ રાખી કેવલી થયા. ૧૧. મહાબલ કુમાર-લાકડાં ગોઠવીને પોતાને બાળતી કનકવતીની ઉપર સમતા ભાવ રાખતાં કેવલી થયા. ૧૩. ગજસુકુમાલ-સોમિલ પ્રાક્ષણના ઉપસર્ગને સહન કરી કેવલી થયા. ૧૪. શ્રી અતિમુક્ત મુનિવર-ઈરિયાવહી

પ્રતિક્રમતાં કેવલી થયા. ૧૫. દરરોજ સાત હત્યા કરનાર અન્બુનમાલી ક્ષમા ગુણથી કેવલી થયા ૧૬. ચિલાતી પુત્ર-સુસમાતું મસ્તક હાથમાં લઈને ચાલ્યો બય છે. રસ્તામાં મુનિએ કહેલા ઉપશમ વિવેક સંવર આ ત્રણ પદનો વિચાર કરતાં સન્માર્ગને સાધી સુખિયા થયા. ૧૭. મુનિપતિ મહારાજ-અગ્નિનો ઉપસર્ગ સહીને સદ્ગતિના સુખ પામ્યા. ૧૮. અવંતિ સુકુમાલ-નલિની ગુહમ અધ્યયન સાંભળી સંયમ સાધીને નલિની ગુહમ વિમાનમાં દેવતાઈ સુખ પામ્યા. ૧૯ જંબૂસ્વામી-નવાણું કોડ સોનૈયા તથા આઠ નારીનો ત્યાગ કરી સંયમ લઈને મુક્તિના સુખ પામ્યા. ૨૦ શ્રી વજ્રસ્વામિજી-બાદ્ય વયમાં સંયમની સાધના કરી આત્મહિત ક્યું. એક કરોડ સોનૈયા સાથે રૂકિમણી કન્યાને દેતાં શેઠને સમભવી રૂકિમણીને સાધવી બનાવી. શ્રી વજ્રસ્વામિજીનો જન્મ. વી૦ નિ૦ સં૦ ૪૯૬ માં થયો હતો. તેજ સાલમાં તેમના પિતા ધનગિરિજીએ દીક્ષા લીધી હતી. તેમની (વજ્ર૦ ની) દીક્ષા વી૦ નિ૦ સં૦ ૫૦૪ માં, અને ૫૧૬ માં આચાર્ય પદવી અને ૫૪૮ માં યુગ પ્રધાન પદવી થઈ હતી. તેમણે સં૦ ૫૭૮ માં શ્રી શત્રુજયનો ઉપદ્રવ દૂર કર્યો. તેમજ બવડ-શાની પાસે તેમણે શ્રી શત્રુજયનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો. વી૦ નિ૦ સં૦ ૫૮૪ માં રધાવર્ત્ત ગિરિની ઉપર અનશન કરી સ્વર્ગે ગયા. યાદ રાખવું કે વીર સંવતમાં અને વિક્રમ સંવ-તમાં ૪૭૦ વર્ષનો ફરક છે. અને ઇસ્વી સનમાં તથા વિક્રમ સંવતમાં ૫૬ છપ્પન વર્ષનો ફરક છે. ૨૧ શાલિભદ્રે-બત્રીસ સ્ત્રીઓ અને દેવતાઈ ઋદ્ધિનો ત્યાગ કરી સંયમ સાધીને

સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાનની દેવ ઋદ્ધિ મેળવી ૨૨. તેમના બનેવી ધન્નાભ- ૮ સ્ત્રીઓએ હસતાં હસતાં કહ્યું કે બે સંયમ લેવું સ્હેલ હોય, તો તમે કેમ લેતા નથી. તેજ વખતે આઠે સ્ત્રીઓનો એક સાથે ત્યાગ કરી દીક્ષા લઈને શુદ્ધ રીતે પાળીને દેવ થયા. ૩૪

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં મરણુ પામ્યા પછી જીવની સાથે પુણ્ય ને પાપ એ બે જ વસ્તુ બંધ છે બીજું કંઈ પણ જીવ સાથે લઈ જતો નથી તે વાત જણાવે છે—

૬ ૫ ૮ ૬ ૧૦ ૯ ૭ ૧
નાપત્યાનિ ન વિત્તાનિ, ન સૌધાનિ ભવંત્યહો ।

૨ ૩ ૧૨ ૧૧ ૪
મૃત્યુના નીચમાનસ્ય, પુણ્યપાપે પરં પુરઃ ॥ ૩૫ ॥

ન=નહિ, નથી

અપત્યાનિ=પુત્ર પુત્રીઓ

વિત્તાનિ=ધન સંપત્તિઓ

સૌધાનિ=ધર, બંગલા

ભવન્તિ=થાય, થતા

અહો=આશ્ચર્યની વાત છે કે

મૃત્યુના=મૃત્યુ વડે

નીચમાનસ્ય=પરભવમાં લઈ જ-

વાતા (જતા) જીવની

પુણ્યપાપે=પુણ્ય ને પાપ

પરં=પરન્તુ, પણ

પુરઃ=આગળ થનાર, સાથે આવ-

નાર

સંસારી જન ચિંતા કરે પુત્રાદિની ને દ્રવ્યની, મ્હેલ બાગ બનાવવાની પણ કરે ના મૃત્યુની; જેહ જન્મ્યા તેહ મરશે આયુ નિજ પૂરું થતાં, પુત્રાદિ ધન પ્રાસાદ સાથે નાવતા પરભવ જતાં. ૧૮૦

પુત્રાદિ કાળે પાપ કરતા વિવિધ સંસારી જનો,
 ધન લાભ રક્ષણ પ્રમુખ માંહી કલેશ અનુભવતા ઘણો;
 મજબૂત પાયો મહેલનો નાખાવતા તિમ અન્યને,
 ખતલાવતા રાજી થતા સુણી અન્યના સ્તુતિ
 વચનને. ૧૮૧

પુત્રાદિ સઘણા દ્રવ્યને પ્રાસાદને પણ ભોગવે,
 પણ પાપ ફલને એક કરનારા મનુષ્યો અનુભવે;
 પાપનો ક્ષય થાય જેથી તેહ કાર્યો સાધીએ,
 કર્મફલને અનુભવતા ધૈર્ય ન કદી ગુમાવીએ. ૧૮૨

અક્ષરાર્થ—અહો! ઘણા આશ્ચર્યની વાત છે કે મૃત્યુ
 જ્યારે જીવને ખીજા ભવમાં લઈ જાય છે ત્યારે આ ભવમાં
 કરેલાં પુણ્ય અને પાપ એ બે જ જીવની આગળ થાય છે.
 (જીવની સાથે જાય છે) પરન્તુ અહિં મેળવેલા પુત્રાદિ
 પરિવાર ઘણી ઋદ્ધિ અને બાંધેલી હુવેલીઓ વિગેરેમાંનું
 કંઈ પણ આગળ થતું નથી એટલે સાથે જતું નથી; (પણ
 અહિં ને અહિં જ પડ્યું રહે છે.) ૩૫

રૂપદ્રાર્થ—જગતના જીવો પોતાનું સઘળું જીવન
 ધન દોલત મેળવવા અને સ્ત્રી પુત્ર વિગેરે પરિવાર પાછળ
 ગાળે છે, મોટાં મોટાં મકાનો-બિલ્ડિંગો બાંધે છે, સુંદર
 બાગબગીચા બનાવે છે. એ બધું મેળવતી વખતે અને તેનો
 ક્ષણિક ઉપભોગ કરતી વખતે એમ જ સમજે છે કે જાણે

આ બધું મ્હારું પોતાનું છે, ને મારી પાસે જ કાયમ રહેવાનું છે, અને એ સર્વ વૈભવો મેળવવામાં લાગેલાં- આંધેલાં પાપ કર્મનો વિચાર સરખો પણ કરતો નથી. મ્હારું મ્હારું કરીને મેળવેલ વૈભવો કેટલાકને તો જીવતાં જ ઇના થઈ જાય છે, અને મરણ વખતે તો શરીર પણ છોડીને જવાનું છે તો વૈભવોમાંનું સાથે શું આવવાનું છે? કદાચ સાથે આવે તો શ્મશાન સુધી ખોખરી હાંલ્લી, ખાળી મૂકવાનાં લાકડાં, વાંસની ઠાઠડી અને ચોઢા-કેલું આંચણનું કપડું. આ સિવાય બીજાં ઘરખાર અને માલ મિલકત વિગેરે તો શ્મશાન સુધીએ આવવાના નથી. ત્યારે હવે પરભવ જતાં સાથે આવનાર કોણુ? તે જ અન્યકાર કવિ આ શ્લોકમાં જણાવે છે કે જીવે આ ભવમાં જે પાપ કર્યાં હશે અને પુણ્ય કર્મ કર્યાં હશે તે જ સાથે આવશે, અર્થાત્ પાપી જીવની સાથે પાપ આવશે ને પુણ્ય-શાળી જીવની સાથે પુણ્ય આવશે. માટે અહિં ઉપદેશ એ છે કે ભવ્ય જીવે આ ભવમાં પુણ્ય કર્મો જ ઉપાર્જન કરવાં કે જેથી પરભવમાં સુલભબોધિ થવાય અને આર્ય ક્ષેત્રાદિ મોક્ષના સાધનો મળે. પુણ્ય અને પાપના પણ બે બે ભેદ છે. એટલે (૧) પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય (૨) પાપાનુ-બંધિ પુણ્ય. (૩) પુણ્યાનુબંધિ પાપ. (૪) પાપાનુબંધિ પાપ. આનું સ્પષ્ટ સ્વરૂપ શ્રી ભાવના કલ્પવૃક્ષમાંથી જાણી લેવું. અહીં કવિ શિખામણુ આપે છે કે પુત્રાદિ પરિવારની ખાબતમાં પણ પ્રભુ શાસન રસિક ભવ્ય જીવોએ નિર્લેપ પણ જરૂર રાખવું જોઈએ. અને આત્મદષ્ટિ ન ભૂલવી

જોઈએ. કારણ કે ખરૂં સમ્યગ્દષ્ટિપણું તે પ્રમાણે વર્તવાથી જ શોભે છે. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો એ વાત જરૂર યાદ રાખે છે કે સંસારમાં સૌ સ્વાર્થનાં જ સગાં છે. જ્યાં સુધી સ્વાર્થ સિદ્ધિ ન થઈ હોય, ત્યાં સુધી ઉપરની દૃષ્ટિથી જ (દેખાડવા માત્ર) માંહો માંહે લાગણી જણાવાય છે. આ સ્વાર્થિપણાની બાબતને સ્પષ્ટ સમજાવવાને મેં શ્રી દેશના ચિંતામણિના પહેલા ભાગમાં એક ડોશીનું દષ્ટાંત જણાવ્યું છે. તે ત્યાંથી જોઈ લેવું. તથા નિર્ભાગી જીવને ધન મળવાના પ્રસંગે પણ દુર્બુદ્ધિ જાગે છે. તે બાબતમાં એક નાનકડું દષ્ટાંત આ પ્રમાણે જણાવું. વિમાનમાં બેસીને વિદ્યાધર અને તેની સ્ત્રી ચાલ્યા જાય છે. નીચેના ભાગમાં ચાલ્યા જતા એક ગરીબને જોઈને વિદ્યાધરની સ્ત્રી પોતાના પતિને કહે છે કે આ ગરીબનું ભટું કરો, એને કંઈ દાન દઈને મુખી કરો. વિદ્યાધર કહે હું તારા કહેવા મુજબ કરવા તૈયાર છું, પણ તેના ભાગ્યમાં લક્ષ્મી નથી. વિદ્યાધરની સ્ત્રી કહે તમારે દાન દેવું નથી માટે, આમ બોલો છો. સ્ત્રીના આ વચન સાંભળીને વિદ્યાધરે જે રસ્તે તે ગરીબ માણસ ચાલ્યો આવે છે તેના આગલના ભાગમાં એક ઘરેણું મૂક્યું. આમ કરવામાં વિદ્યાધર પોતાની સ્ત્રીને એ જણાવવા માગતો હતો કે અનુક્રમે આ ગરીબ માણસ ચાલતો ચાલતો ઘરેણાંની પાસે આવશે અને તે લઈ લેશે. અને સ્ત્રીની આગળ મારી કંઠૂસાઈ નહિ ગણાય પણ બન્યું એવું કે પેલા ગરીબ માણસને ઘરેણાંની નજીક આવ્યા પહેલાં જ એવો વિચાર આવ્યા કે ‘આંધળા કેમ

ચાલતા હશે?' આ વિચારે તે આંખ મીંચીને ચાલવા લાગ્યો. તેવામાં ઘરેણું પાછળ રહી ગયું અને પોતે આગળ ચાડ્યો ગયો. આ બનાવ દેખાડીને વિદ્યાધરે સ્ત્રીને સાબીત કરાવી ઠીધું કે સફળુદ્ધિ અને લક્ષ્મી બંને ભાગ્યને આધીન છે. આ લક્ષ્મી તો વિનયર છે. અને અહીં જ રહેવાની છે. ઉત્તમ ચારિત્રાદિ ભાવ લક્ષ્મીથી જ મોક્ષના સુખ મળી શકે છે. કવિએ અહીં મહેલનું નામ આપ્યું છે તે એમ જણાવે છે કે મોહ વશ સંસારી જીવો ગંભીરમાં ગંભીર ભૂલ કરી રહ્યા છે. ધનને ઠેકાણે પાડવા માટે જ્યારે મહેલ બંધાવે છે, ત્યારે બહુ જ કાળજી રાખીને પાણી છાંટી મહેલનો મજબૂત પાયો નાંખે છે. પછી તે અનુક્રમે તૈયાર થાય, ત્યારે બંધાવનાર માલીક તેને જોઈ જોઈને રાજી થાય છે, કંઈ ભૂલ ચૂક રહી ગઈ છે કે નહિ? તેનો નિર્ણય કરવા ખીજાને બતાવે છે, પણ તે જોવા આવનારા તેના જોવા જ ખીન અનુભવી ખુશામતીયા હતા તેથી 'હે શેઠ! તમે મહેલ બહુ જ સારો બંધાવ્યો છે' એમ કહીને ચાલ્યા જતા હતા, ને શેઠ પ્રશંસા સાંભળીને મનમાં ફૂલાઈ જતા હતા. એક વખત શેઠજી એક મહાત્માને મકાન બતાવવા માટે બહુ જ વિનંતિ કરીને લાવ્યા, મહાત્મા આવ્યા. શેઠે મહેલની બધી ખીના જણાવી પણ મહાત્મા કંઈ જોલતા નથી. ત્યારે શેઠ કહે છે કે, કેમ મહારાજ! કંઈ જોલો તો ખરા. બહુ જ આગ્રહ કર્યો ત્યારે મહાત્માએ એ ધનધેલા જીવના હિતની ખાતર જણાવ્યું કે હે શેઠ! તું એમ કહે છે કે, આનો પાયો મજબૂત નાંખ્યો છે, પણ તે તારા

પાયાને વિચાર કર્યો ? આ મહેલને દરવાજો મૂક્યો એ ઠીક નથી કર્યું. કારણ કે એક દિવસે એજ દરવાજેથી તારા કુટુંબીઓ તને કાઢીને શ્મશાનમાં લઈ જશે, હે શેઠ! કંઈ સમજે ? શા માટે માયામાં ફૂલાઓ છે ? ખરો મહેલ તો મોક્ષ છે, તેને મેળવવા પ્રયત્ન કરો, અમે નિઃસ્પૃહી છીએ માટે જ તમારા ભલાને માટે સત્ય માર્ગ જણાવીએ છીએ. સરખે સરખા આશાના ગુલામ જીવે સાચી ખીના કહી શકે જ નહિ. આ ખીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને ભવ્ય જીવોએ આત્માના દોષોને દૂર કરવા અને મોક્ષ માર્ગને સાધીને સિદ્ધિના સુખ મેળવવા ભેદ્ય છે. એ આ શ્લોકનું રહસ્ય છે. ૩૫

અવતરણુ—હવે અંતકાર કવિ આ શ્લોકમાં ધર્મનાં કાર્ય જેમ અને તેમ જલ્દી કરી લેવાં ભેદ્ય છે, કારણ કે શુભ કાર્યો મુદતવી રાખવામાં વચમાં કાળ આવીને ક્યારે ઝડપી જશે તેની કોઈને ખબર નથી. તે વાત જણાવે છે—

^૧ બ્રૂતે^૪ સંકૃતિનિગ્રહં ^૩ મૃદુતયા ^૫ પશ્ચાત્કરિષ્યામ્યહં । ^૨

^૭ પ્રોથન્મારવિકારકંદકદનં ^૬ પંચેન્દ્રિયાણાં જયાત્ ॥

^{૧૦} વ્યામોહપ્રસરાવરોધનવિધિં ^૯ સધ્યાનતો ^૮ લીલયા ।

૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૫ ૨૪
નો જાનાતિ હરિષ્યતીહ હતકઃ, કાલોઽન્તરાલે કિલ

॥ ૩૬ ॥

બ્રૂતે=કહે છે

અહંકૃતિ=અહંકારનો

નિગ્રહં=નિગ્રહ, જય

મૃદુતયા=નમ્રપણા વડે

પશ્ચાત્=પછી

કરિષ્યામિ=કરીશ

અહં=હું

પ્રોઘત્=ઉગતા

મારવિકાર=કામદેવના વિકાર
૩૫

કંદં=અંકુરાનું

કદનં=વિનાશ

પંચેન્દ્રિયાણાં=પાંચ ઇન્દ્રિયોના

બયાત્=વિભયથી

વ્યામોહ=મોહના

પ્રસર=ફેલાવાને

અવરોધનવિધિ=અટકાવવાનું
કાર્ય

સધ્યાનતો=શ્રેષ્ઠ ધ્યાનથી

લીલયા=લીલા માત્રમાં; રમત
માત્રમાં, જ્ઞેત જ્ઞેતામાં

નો જાનાતિ=જાણતો નથી

હરિષ્યતિ=હરી લેશે, ઉપાડી
જશે

દ્વહ=અહિં

હતકઃ=હત્યારો

કાલઃ=કાળ

અન્તરાલે=વચમાં

કિલ=નિશ્ચય

અજ્ઞાનથી ને મોહથી સંસારી જન ઇમ ઝોલતા,
હું પછી જીતીશ મદને શ્રેષ્ઠ ધારી નમ્રતા;
પાંચ જીતી ઇન્દ્રિયોને સર્વ કામ વિકારને,
રોકીશ ધ્યાને જ્ઞેત જ્ઞેતાં મોહ કેરા વેગને. ૧૮૩

શેખચહલીના વિચારો એમ કરતો જય છે,
ત્યાં અચાનક કાલ તેને ઝટ ઉપાડી જય છે;
હે જીવ ! તેણું તું કરીશ ના સ્વપર હિતને સાધજે,
સમતા ક્ષમા નિજ ગુણ રમણતા ચિત્તમાં નિત

રાખજે. ૧૮૪

અક્ષરાર્થ—જગતના વ્યવસાયમાં ગુંથાયલો મનુષ્ય કહે છે કે હું નમ્રતા રૂપી શસ્ત્ર વડે અહંકારનો વિજય પછી કરીશ, તથા પાંચે ઇન્દ્રિયોનું દમન કરી કામદેવના વિકારોના ઉગતા અંકુરાઓનો નાશ પાછળથી (અમુક મુદત બાદ) કરીશ, તેમજ નિર્મળ ધ્યાન વડે મોહના ફેલાવાને અટકાવી દેવાનું કામ પણ પાછળથી કરીશ. (એ પ્રમાણે ધર્મનાં કામ કાળ વિલાંબે કરવાનું કહે છે) પરન્તુ એ જાણુતો નથી કે આ જગતમાં હત્યારો કાળ આવીને મહુને વચમાંથી જ ઉપાડી જશે. ૩૬

૨૫૪૪૨—હુનિયાના વ્યવહારોની જાળમાં ગુંથાયલો મનુષ્ય ઘણીવાર એમ વિચારે છે કે આ સંસારની માયા જાળ છોડવા લાયક છે ને દેવગુરૂની ભક્તિ, ધર્મનાં અનુષ્ઠાન વિગેરે સાધનોને સેવીને પર ભવનું ભાતુ બાંધીએ, પરન્તુ આ વખતે આ કામ અધૂરું છે તે પૂરું કરી લઉં ને આ આ વખતે આ કામ અધૂરું છે તે પૂરું કરી લઉં, ત્યાર બાદ ગુરૂદેવનો વિનય કરી નમ્રતાથી અહંકાર શત્રુ જીતીશ, પાંચ ઇન્દ્રિયોનું દમન કરી ઉગતા કામ વિકારોના અંકુરાનો નાશ કરી શૃંગારી વિલાસોનો ત્યાગ કરીશ અને નિર્મળ ધર્મ ધ્યાન તથા શુકલ ધ્યાનથી મોહનો ફેલાવો અટકાવી મારા આત્માનું કલ્યાણ કરીશ. એમ વિચારમાં ને વિચારમાં પોતાના જીવનનો ઘણો ખરો કાળ વોતાવી દે છે અને ઓચિંતો કાળ આવીને ઉપાડી જાય છે એટલે આઉંપુ પૂરું થતાં પર ભવમાં જવું પડે છે, ને કામ તો સર્વ અધૂરાં ને અધૂરાં પડ્યાં રહે છે, એવા વિચારમાં ને વિચારમાં અચાનક

અડપાઈ જતા પુરૂષોને ઉદ્દેશીને અહિં કવિ ઉપદેશ આપે છે કે—હે ભાઈ! તું ધર્મ કરવાને માટે તારીખો ઉપર તારીખો નાખ્યે જાય છે પણ વિચાર તો કર કે કાળ ક્યારે આવીને અડપી લેશે તેની તને ખબર છે? અને દુનિયાનાં બધાં કામ પૂરાં કોઈએ કર્યાં છે? એ તો સદાકાળ અધૂરાં જ રહેવાનાં. માટે હે મનુષ્ય! તું ધર્મ કાર્ય કરવામાં એ રીતે કાળ વિલંબ કરીશ નહિ એ આ શ્લોકનું રહસ્ય છે. ૩૬

અવતરણુ—જગતમાં મોટા મોટા સમર્થ પુરૂષો પણ કાળના લોગ થઈ પડ્યા છે તો બીજા સાધારણુ મનુષ્યોની શી વાત? તે સંબંધ ગ્રન્થકાર આ ગાથામાં જણાવે છે—

૧ ૨ ૪ ૩ ૫
 બદ્ધા યેન દશાનનેન નિતરાં, સ્વટ્વૈક દેશે જરા ।

૧૧ ૭ ૧૨ ૯ ૮ ૧૦
 દ્રોણાદ્રિશ્ચ સમુદ્ધૃતો હનુમતા, યેન સ્વદોર્લીલયા ॥

૧૫ ૧૩ ૧૪ ૧૭ ૧૬ ૧૮
 શ્રીરામેણ ચ યેન રાક્ષસપતિશ્ચૈલોક્યવીરો હતઃ

૨૧ ૨૦ ૨૨ ૨૪ ૨૩ ૧૯ ૨૮ ૨૭ ૨૬ ૨૫ ૨૯
 સર્વે તેઽપિ ગતાઃ ક્ષયં વિધિવશાત્કાઙ્ગ્યેષુ તદ્જ્ઞો કથા ॥૩૭॥

બદ્ધા=બાંધી

યેન=જે (જેણે)

દશાનનેન=રાવણે

નિતરાં=અત્યન્ત

સ્વટ્વૈકદેશે=ખાટલાના એક બા-

ગમાં (પાથે)

જરા=વૃદ્ધાવસ્થા

દ્રોણાદ્રિશ્ચ=અને દ્રોણ પર્વતને

સમુદ્ધૃત=કિબેડી નાખ્યો

હનુમતા=હનુમાને

સ્વદોર્લીલયા=પોતાની ભુજલીલા

વડે, ભુજબળથી

શ્રીરામેણ=શ્રીરામે
 રાક્ષસપતિઃ=રાક્ષસોનો પતિ,
 રાવણ
 ત્રૈલોક્યવીરઃ=ત્રણ લોકમાં મહા
 શૂરવીર
 હતઃ=હથેા
 સર્વે=સર્વ
 તેઽપિ=તે પણ, રાવણ હનુમાન
 ને રામ પણ

ગતાઃ=ગયા, પામ્યા
 ક્ષયં=ક્ષય, વિનાશ, મરણ
 વિધિવશાત્=કર્મના વશથી
 કા=શું
 અન્યેષુ=ખીજઓની
 તદ્=તો
 મો=હે જીવ !
 કથા=વાત

પલંગ કેરા એક ભાગે બદ્ધ કરી જે રાવણે,
 તે જરાવસ્થા બતાવી નિજ ભુજની શક્તિને;
 જેહ હનુમાને ઉખેડ્યો દ્રોણ ગિરિને ઝટ અને,
 જેહ રામે શીઘ્ર માર્યો લોક વીર લંકેશને. ૧૮૫

કર્મ વશ તે સર્વજન પણ ક્ષીણ થઈ ચાલ્યા ગયા,
 તો અપરની વાત શી ? બહુ ચેતનાર તરી ગયા;
 હે જીવ ? જે છે સાધવાનું તેહને ઝટ સાધજે,
 જિન ધર્મ સાધીને સધાવી સ્વપરનો તારક થજે. ૧૮૬

અક્ષરાર્થ—જે દશ મુખવાળા રાવણે જરાને (ઘડપણ-
 ને) તો પલંગના પાયે બાંધી રાખી હતી. તથા જે વીર
 હનુમાને પોતાના ભુજ બળની લીલા વડે દ્રોણ નામના
 પર્વતને પણ ઉખેડી નાખ્યો, અને જે શ્રીરામે ત્રણ લોકમાં
 ઘણા શૂરવીર અને રાક્ષસોના રાજ એવા રાવણને હણી
 નાખ્યો, છતાં એ સર્વ શૂરવીરો વિધિના વશથી વિનાશ પામી ગયા

તો હે જનો! ધાંજા પામર જીવોની તો વાત જ શી કરવી ? ૩૭

રૂપદ્રાર્થ—લોકમાં કહેવાય છે કે રાવણને દશ મુખ હતાં, લંકાનો અધિપતિ ને રાક્ષસોનો રાજા, તેમજ ત્રણ લોકમાં એના બળની કોઈ તુલના ન કરી શકે એવો શરવીર હતો. જેણે ઈન્દ્ર ચન્દ્ર સૂર્ય વાયુને તો સેવક તરીકે રાખ્યા હતા. નવગ્રહને અને જરાને (વૃદ્ધાવસ્થાને) તો જેણે ખાટલાના પાયે બાંધી રાખ્યા હતા. વાયુ તો જેને ઘેર પાણી ભરતો હતો. તો હવે એ લોકની કહેવત પ્રમાણે વિચારીએ તો દુનિયામાં એ કેટલો જબરદસ્ત થોડો હશે ? તેમજ હનુમાન કે જેનું બીજું નામ લોકમાં મહાવીર કહેવાય છે તે રામનો સેવક પણ એવો બળવાન હતો કે જેણે રામની સ્ત્રી સીતાનું અપહરણ કરનાર રાવણ સરખાની સલામાં બળભગાટ મચાવી મૂક્યો હતો. રાવણની લંકાનગરી બાળી દીધી અને રામ રાવણના યુદ્ધ પ્રસંગે લક્ષ્મણ ઉપર રાવણે શક્તિ ફેંકી. તે પેટમાં પેસતાં તેને કાઢવા માટે અહુટ્યા નામની ઔષધિ કોઈએ ઉપાય તરીકે બતાવી. તે દ્રોણ નામના પર્વતમાં છે, પરંતુ તે ઔષધિ બધો વનસ્પતિઓમાં કઈ હશે ? તેની ઓળખાણ ન હોવાથી લક્ષ્મણ પાસે આખો દ્રોણ પર્વત જ ઉખેડીને ઉંચકી લાવ્યો અને તે ઓળખનારે ઔષધિથી લક્ષ્મણને સાજા કર્યા, એ લૌકિક કથા પ્રમાણે વિચારતાં હનુમાન કેવો બળવાન ! કે જેણે દ્રોણ પર્વતને પણ ઉખેડી નાખ્યો, તેમ જ દશરથ રાજાના પુત્ર શ્રી રામચંદ્ર તે પણ જગતમાં મહા બળવાન તરીકે પ્રસિદ્ધ છે કે જેણે પોતાની સ્ત્રી સીતાનું હરણ કરનાર રાવણ રાજાની સરહદમાં જઈ

રાવણુ સાથે યુદ્ધ કરી રાવણુને હણી સીતાને પાછી લાવ્યા. આ ઠેકાણે કવિ કહે છે કે એ સર્વના કરતાં કાળ કેટલો બળવાન ? કે જેણે એ ત્રણ (અને એવા બીજા પણ અનેક) બળવાનોનો પણ વિનાશ કર્યો, જેથી અત્યારે જગતમાં એ સર્વ નામ માત્રથી રહી ગયા, પરન્તુ સાક્ષાત્ એ કે જણાતો નથી. એ પ્રમાણે જ્યારે મહા બળવાન કાળે એવા મહા-બળવાનોનો પણ નાશ કર્યો ત્યારે સાધારણ મનુષ્યો જે તેઓની આગળ પામર જેવા બિચારા ગણાય તેનો નાશ કરે તેમાં શી નવાઇ ! આ ઠેકાણે કવિના ઉપદેશનું રહસ્ય એ છે કે કોઈ નાનો હોય કે મોટો હોય શેઠ હોય કે સેવક હોય, પુરૂષ હોય કે સ્ત્રી હોય, બાળ હોય કે વૃદ્ધ હોય, બળવાન હોય કે નિર્બળ હોય, રાજા હોય કે રાંક હોય પરન્તુ કાળ કોઈને છોડવાનો નથી, બેલા મોડા પણ કાળને આધીન થઈ આ દુનિયા છોડી જવાની છે. એમ સમજી સર્વ મનુષ્યોએ ધર્મ કાર્યમાં આગસ ન કરવી અને વિલંબ પણ ન કરવો. જે મહાત્માઓ એ કાળના ભયથી સંસાર અસાર સમજી જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રમાં બેડાઈ સંયમી બન્યા છે તેઓને પછી કાળનો ભય રહેતો જ નથી, કારણ કે ચારિત્રના બળથી મુક્તિ પદ પામતાં સિદ્ધ પર-માત્માના સ્વરૂપે થઈ જતાં ફરી ફરીને જન્મ મરણનો ફેરો રહેતો જ નથી તો પછી કાળનો ભય કયાં રહ્યો ! માટે હે મનુષ્યો તમો આત્મશુભમાં એક ધ્યાનવાળા થાઓ કે જેથી એવા જગત ભક્ષી મહા બળવાન કાળને પણ જીતી શકો; એ ઉપદેશ. ૩૭

અવતરણુ—ઉપર કહેલા શ્લોકના ભાવાર્થ પ્રમાણે વિચારતાં કાળ ખરેખર સર્વને લક્ષણ કરનારો છે તે વાત કવિ આ શ્લોકમાં જણાવે છે—

૩ ૨ ૧ ૫ ૪ ૬
સર્વભક્ષી કૃતાન્તોઽયં, સત્યં લોકે નિગદ્યતે ।

૯ ૧૦ ૮ ૧૧ ૭ ૧૨
રામદેવાદયો ધીરાઃ, સર્વે ક્વાપ્યન્યથા ગતાઃ ॥૩૮॥

સર્વભક્ષી=સર્વને ખાઈ જનારો

કૃતાન્તઃ=કાળ

અયં=આ

સત્યં=એ વાત સાચી છે કે

લોકે=લોકમાં, દુનિયામાં

નિગદ્યતે=કહેવાય છે

રામદેવાદયઃ=શ્રીરામચન્દ્ર વગેરે

ધીરા=ધીર પુરૂષો

સર્વે=સર્વ

ક્વા અપિ=ક્યાંય પણ

અન્યથા=નહિતર

ગતા=ચાલ્યા ગયા

રામચન્દ્રાદિક ગયા ક્યાં ? તેહ ખુબ વિચારતા,
સર્વને ખાનાર છે આ કાળ ઈમ સૌ ઓલતા;
નિયમથી તે સત્ય છે જન્મેલ મરવાનો ખરો,
હે ભવ્ય જીવો ? જેહથી તિમ ના ખને તેવું કરો. ૧૮૭

અક્ષરાર્થ—લોકમાં કહેવાય છે આ કાળ સર્વલક્ષી (સર્વને ખાઈ જનારો) છે, એ વાત સત્ય છે, કારણ કે જો એમ ન હોય તો શ્રી રામચન્દ્ર વગેરે જેવા મહાધીર પુરૂષો જગતમાંથી ક્યાં અલોપ થઈ ગયા ? (ખરેખર કાળે એ ધીર પુરૂષોનું લક્ષણ કર્યું) ૩૮

સ્પષ્ટાર્થ—જેમ અગ્નિને શાસ્ત્રકર્તાઓએ સર્વલક્ષી કહ્યો છે તેમ કાળ પણ સર્વલક્ષી છે એમ લોકમાં કહેવાય છે. તદ્વાત એ છે કે અગ્નિ જેનું લક્ષણ કરે છે તેની રાખ પણ મળી આવે છે, પરન્તુ કાળ જેનું લક્ષણ કરે છે તેનો તો જગતમાં પત્તો જ લાગતો નથી કે એ જીવ ક્યાં ગયો ? અને જો એ પ્રમાણે કાળ સર્વ લક્ષી ન હોત તો પૂર્વ સ્લોકમાં કહ્યા પ્રમાણે શ્રી રામચન્દ્ર જેવા ન્યાયી પુરૂષો, રાવણ સરખા બળવાન પુરૂષો અને હનુમાન સરખા પરાક્રમી પુરૂષો તથા શ્રી તીર્થંકર ભગવંતો ચક્રવર્તીઓ વાસુદેવો બળદેવો વિગેરે મહાધુરંધર પુરૂષો જગતમાંથી ક્યાં અલોપ થઈ ગયા ? કે જે શોધ્યા પણ જડતા નથી. તેના લાંબે કાળે પણ કંઈ ખરખર મળતા નથી. માટે કાળ સર્વ લક્ષી છે એ વાત તદ્દન સત્ય છે

ખીજી વાત એ છે કે કાળ સર્વ જીવોનું એક જ વાર લક્ષણ કરે છે એમ નથી પરન્તુ જ્યાં ખીજાં ભવમાં રૂપાન્તરે ઉત્પન્ન થાય કે ત્યાં પણ પહોંચી જાય છે, એમ એક જીવનું અનેક વાર સુખી ભવો ભવમાં લક્ષણ કરતો જ રહે છે, એક વાર લક્ષણ કરવાથી થયેલા તે જીવના રૂપાન્તરનું પણ લક્ષણ કરે છે, એમ જમી તેટલાં રૂપાન્તરો એક જીવનાં થાય તો તેમાંના એક પણ રૂપાન્તરને ખાઈ ગયા વિના છોડતો નથી, માટે એવા સર્વ લક્ષી કાળથી બચવા માટે એક શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોના જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રના માર્ગે મોક્ષ પદમાં પહોંચી જવું એજ એક ઉપાય છે. ત્યાં તો કાળનો પણ કાળ આવી જાય છે. તેથી કાળનું કંઈ પણ ચાલતું નથી એ ઉપદેશ. ૩૮

अवतरणु—संसार ३पी डेहभानाभां दुःख लोभ-
वता संसारी एवने आरित्र विना भोक्ष नथी न, ते वात
कवि आ श्लोकभां ननुवे छे—

मिथ्यात्वानुचरैर्विचित्रगतिभिः, संचारितस्योद्भटै- ।

रत्युग्रभ्रममुद्गराहतिवशात्सम्मूर्च्छितस्यानिशम् ॥

संसारेऽत्र नियंत्रितस्य निगडैर्मायामयैश्चोरवन् ।

मुक्तिः स्यान्मम सत्वरं कथमतः, सद्वृत्तचित्तं विना ॥३९॥

मिथ्यात्वानुचरैः=मिथ्यात्व ३प
राजसेवका वडे, (सिपाहीयो
वडे)

विचित्रगतिभिः=विचित्र गतिओ
वडे

संचारितस्य=खलावेक्ष

अत्युग्र=अति उग्र

भ्रम=भ्रान्ति ३प

मुद्गराहति=भोगरेना भारना

वशात्=वशथी

सम्मूर्च्छितस्य=मूर्छा पाभेला

अनिशं=निरन्तर, दररोज

संसारे=संसार ३प डेहभानाभां

अत्र=आ, अहिं

नियंत्रितस्य=आंधी राभेल,
डेह करेल

निगडैः=भेरीओ वडे

मायामयैः=माया ३प

चोरवत्=चोरनी भाङ्क

मुक्तिः=भोक्ष, छुटकारे।

स्यात्=थाय

मम=भारे।

सत्वरं=बल्दी

कथं=केवी रीते

अतः=तेथी, आभांधी

सद्वृत्तचित्तं=सदाचार ३पी धन,

आरित्र ३पी धन

विना=विना

કેદમાં પૂરાયલાને રાજસેવક કનડતા,
સંસાર રૂપી કેદખાનું ચોર ભવિજન હીસતા;
મિથ્યાત્વ ભૂપના સેવકો છે વિવિધ ગતિઓ જેમની,
જેઓ ભયંકર લાગતા હલકી જ વૃત્તિ જેમની. ૧૮૮

તેઓ મને અથડાવતા ચારે ગતિમાં અતિશયે,
માર મારે વિવિધ રીતે ભ્રમ સ્વરૂપી મુદ્ગરે;
હે જીવ ! માયા મોહ રૂપી બેડીમાંહી તું પડ્યો,
કેહી સમી તારી સ્થિતિ ચારિત્ર ધન ભૂડી ગયો. ૧૮૯

ધન વિના કેહી છોટે ના ચરણુ ધન વિણુ ભવિજના,
ભવ કેદખાનાથી છોટે ના એ વિચારો ધન્યના;
ચારિત્ર વિણુ મુજ મુક્તિ હોવે કેમ એહ વિચારણા,
સત્ય ક્ષણુ ભૂલનારની નિત ચેતીએ હે ભવિજના. ૧૯૦

અક્ષરાર્થ—ઉન્મત્ત એવા મિથ્યાત્વ રૂપ સિપાઇઓ
એ જૂઠી જૂઠી ગતિઓ વડે ગતિઓમાં ચલાવેલો અને
અત્યંત ઉચ્ચ ભ્રમણા રૂપી મોગરોના મારથી મૂર્છા પામેલો,
અને આ સંસાર રૂપી કેદખાનામાં માયા રૂપી બેડીઓ વડે
ચોરની માફક કેદમાં પૂરાયલો હું સદ્વૃત્ત-ચારિત્ર રૂપી ધન
વિના હવે જલ્દી કેવી રીતે મુક્ત થઈશ (છોટો થઈશ.) ૩૬

સ્પષ્ટાર્થ—આ શ્લોકમાં અન્યકાર કવિને એમ સ્પષ્ટ
જણાવવું છે કે કોઈ પણ જીવનો ચારિત્ર સિવાય મોક્ષ છે
જ નહિ, અને કવિ પોતાનો એ શુદ્ધ આશય બીજા કોઈ

વૈરાગ્યવંત પુરૂષના વિચાર દ્વારા જણાવે છે, તે આ પ્રમાણે-કોઈ વૈરાગ્યવાન પુરૂષ વિચાર કરે છે કે જેમ રાજ્યનો ગુન્હો કરી કેદખાને પડેલો મનુષ્ય રાજ્ય દંડ આપ્યા વિના છૂટો થઈ શકતો નથી, તેમ હું પણ મોહ માયા વિષય સેવન આદિ અનેક ગુન્હા કરી આ સંસાર રૂપી કેદખાનામાં પડ્યો છું, અને મને બેડીઓ પહેરાવી જકડી રાખ્યો છે. માટે ચારિત્ર પાળવા રૂપ રાજ્ય દંડના પૈસા ભર્યા વિના હું કદી પણ આ સંસાર રૂપ કેદખાનામાંથી મુક્ત-છૂટો થઈ શકીશ નહિ. તથા કેદીને રાજના સિપાઈઓ જેમ મોગર વડે માર મારે છે અને જૂદે જૂદે ઠેકાણે દળવા પથરા ફેડવા ઇત્યાદિ કામ કરવા લઈ જાય છે તેમ મોહ રાજના મિથ્યાત્વ રૂપી સિપાઈઓ દુઃખમાં પણ સુખની ભ્રમણા ઉપજવા રૂપ મોગરના માર મારી જૂદી જૂદી ગતિઓમાં ચલાવી-લઈ જઈ સંસારની અનેક ઉપાધીઓ રૂપ કાર્ય કરાવે છે. વળી ઘણા મારથી જેમ કેદીને મૂર્છા આવતાં બેભાન થાય છે તેમ હું પણ ભ્રમણાધી બેભાન થાઉં છું ને મૂર્છા પામું છું, માટે હવે ચારિત્ર પાલન રૂપ રાજ્ય દંડ આપ્યા વિના મારી મુક્તિ જ નથી એમ વિચારી સદ્વૃત્ત-ચારિત્ર પાલન કરી તે પુરૂષ મુક્ત થાય છે તેમ હે ભવ્ય જીવો! તમે પણ ચારિત્ર પાલન કરી આ સંસારથી મુક્ત થાઓ એ ઉપદેશ. ૩૬

અવતરાણુ-કોઈ વૈરાગ્યવાન પુરૂષ મહા મુશીબતે એળવેલ આ મનુષ્ય દેહ રૂપી રત્ન ફેગટ ગુમાવી દીધું એ પ્રમાણે પસ્તાવો કરે છે તે બાબત અંચકાર મહારાજ આ શ્લોકમાં જણાવે છે-

१ ३ २ ५ ४ १
दुष्प्रापं मकराकरे करतलाद्रत्नं निमग्नं यथा ।

६ ८ ७ १४ १० ११ १५ १४ १२

संसारेऽत्र तथा नरत्वमथ तत्प्राप्तं मया निर्मलम् ॥

११ २० १९ १८ १७ २५ २१ २२ २४

भ्रातः ! पश्य विमूढतां मम हहा, नीतं यदेतन्मुधा ।

२३

कामक्रोधकुबोधमत्सरकुधीमायामहामोहतः ॥ ४० ॥

दुष्प्रापं=दुःखे भेज्वाय अत्रुं

मकराकरे=समुद्रमां

करतलात्=दायमांथी

रत्नं=रत्न

निमग्नं=दूषी गय

यथा=जेभ

संसारे=संसारमां

अत्र=आ, अदिं

तथा=तेभ

नरत्वं=मनुष्यपणुं

अथ=श्लोक पूरवामां)

तत्=ते

प्राप्तं=भेज्वायुं

मया=में

निर्मलं=निर्मलं, योऽप्युं

भ्रातः=ह भाध!

पश्य=देख, जे

विमूढतां=मूर्खता, मूर्खाधि

मम=मारी

हहा=हेदनी वात छे क

नीतं=शुभायुं

यदेतत्=क आ, जे आ

मुधा=शेकट

कामक्रोधकुबोध=काम क्रोध

अज्ञान

मत्सरकुधी=द्वेष, भोटी शुद्धि

माया=माया, प्रपंच इप

महामोहतः=भोटा भोडथी

करथी सरेलुं सायरे जिम रत्न दुर्लल निर्मलुं;

नरपणुं तिभ आ लवे पुष्योदये में भेज्वायुं;

हे भाध ! मारी मूढता जे काम क्रोध कुबोधथी,

अजे गयुं मुज तेह मह कुविचार भोटा भोडथी. १९१

અક્ષરાર્થ—હે ભાઈ ! મહારી મૂર્ખાઈ તો જીવો કે મહા મુશીબતે મેળવેલું દુર્લભ રત્ન જેમ હાથમાંથી સમુદ્રમાં પડી ડૂબી જાય, અથવા હાથમાંથી સમુદ્રમાં પડી ગયેલું રત્ન જેમ ફરી મેળવવું દુર્લભ હોય તેમ આ સંસારમાં મહા દુર્લભ એવું નિર્મળ મનુષ્યપણા ડૂબી રત્ન મેળવ્યું, પરન્તુ ઘણા ખેદની વાત છે કે કામ ક્રોધ અજ્ઞાન દ્વેષ દુર્બુદ્ધિ માયા અને મહા મોહથી (અથવા કામ આદિક મહા મોહથી) તે મનુષ્ય પણ મેં ફેંકટ ગુમાવ્યું. ૪૦

રૂપદ્વાર્થ—આ શ્લોકમાં કવિ કોઈ વૈરાગ્યવાન પુરૂષની આત્મનિંદા દ્વારા મનુષ્ય ભવ ફેંકટ ન ગુમાવવાનો ઉપદેશ આપે છે, તે આ પ્રમાણે—કોઈ વૈરાગી પુરૂષ અંત કાળ નજીક આવ્યો જાણી પસ્તાવો કરે છે કે અહો ! મહારી કેટલી મુર્ખાઈ ! ધર્મ કાર્યો કરવાનો યુવાવસ્થાનો સમય ધન કમાવાની પાછળ અને વિષય વિલાસોમાં ગુમાવ્યો, ગુરૂ પાસે કંઈ વાર ઉપદેશ સાંભળવાનો પ્રસંગ આવ્યા છતાં પણ ગુરૂ મહારાજ શું ? શાસ્ત્ર શું ? ધર્મ શું ? પુણ્ય પાપ શું ? કર્મ શું ? મોક્ષ શું ? ઇત્યાદિ કોઈ પણ આત્મ કલ્યાણની વસ્તુ સમજવામાં જરા પણ પ્રયત્ન ન કર્યો. પરન્તુ શાસ્ત્ર સંભળાવવાં એ તો સાધુનો ધંધો છે, એક જાતની દુકાન છે નહિતર રોટલી કોણ આપે ઇત્યાદિ દુટ વિચારો કર્યા, અને એ રીતે જીવાનીનો કાળ મોજ શોખમાં વીતાવ્યો, તથા ધર્મ તો ઘરડા ખુટ્ટાઓને કરવાનો હોય, જીવાનીમાં ખાવું પીવું તથા એશઆરામ છોડીને ધર્મ કરવાનો કેવો ? ઇત્યાદિ દુટ વિચારો ચિંતવ્યા,

અને ધર્મ તરફ જરા પણ ધ્યાન ન આપ્યું તેથી રત્નને કોઈ મૂર્ખ પુરૂષ રત્નની કિંમત ન સમજવાથી તેમજ પથરા સરખું ગણીને ભારભૂત જાણી જેમ સમુદ્રમાં જાણી જોઈને હાથથી ફેંકી દે એ પ્રમાણે મેં પણ આ મનુષ્ય ભવ રૂપી મળેલું મહા કિંમતી રત્ન કિંમત ન સમજવાથી સંસાર વિલાસ રૂપ સમુદ્રમાં જાણી જોઈને ફેંકી દીધું. શાસ્ત્રમાં ૧૦ દષ્ટાન્તે મનુષ્યનો ભવ મળવો દુર્લભ કહ્યો છે તે પ્રમાણે હવે ફરી પાછો આવો મનુષ્ય ભવ ક્યારે મળવાનો છે ! આ પ્રમાણે વૈરાગી પુરૂષનો પસ્તાવો જાણીને સાર એ ગ્રહણ કરવાનો છે કે સમુદ્રમાં ફેંકી દીધેલું રત્ન જેમ મળવું દુર્લભ છે તેમ સંસાર રૂપી સમુદ્રમાં એટલે એકેન્દ્રિયાદિકના ભવોમાંથી મનુષ્ય ભવ મળવો ખડું દુર્લભ છે. અને જો કોઈ તેવી અનન્ત પુણ્યની સામગ્રીથી કદાચ અકસ્માત મનુષ્ય ભવ મળ્યો તો કામ ક્રોધ માયા રાગ દ્વેષ દુર્બુદ્ધિ ઈત્યાદિમાં ન ગુમાવતા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રવાળા પ્રભુના માર્ગે ચાલી સંયમનું આરાધન કરી મનુષ્ય ભવ સફલ કરવો, એ જ મનુષ્ય ભવ પામ્યાનો સાર છે. ઇન્દ્રિયોનાં સુખ તો ભૂત-કાળમાં અનંતાનંત વાર ભોગવ્યા તો પણ આ જીવને જરા પણ સંતોષ ન થયો, કોઈ વખત થવાનો પણ નથી, તો એવાં ઇન્દ્રિયનાં સુખોની પાછળ મનુષ્ય ભવને ખરબાદ કરી દેવો એ કોઈ પણ રીતે સમજી મનુષ્યનું કર્તવ્ય નથી. ઇન્દ્રિયનાં સુખો તો તિર્યંચો પણ અનુભવે છે અને સર્વ સંસારી જીવો એની પાછળ ઘેસા બન્યા છે. તો એમાં વિવેકી પુરૂષની વિશેષતા શી ? વિવેકી તો તે જ કહેવાય કે

ઈન્દ્રિય ક્રુષ્ણેને અસાર સમજી પોતાનો મનુષ્ય ભવ ક્ષેત્ર ન
શુભાવે. માટે હે જીવ ! તું પણ વિવેકી થઈ ઈન્દ્રિયના વિષયો
છોડી મનુષ્ય ભવ સૂક્ષ્ણ કર એ ઉપદેશ છે. ૪૦

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં આ અમૂલ્ય માનવ
દેહથી હલકું કામ કરનાર સંસારી જીવ કેવો ખેદ કરે છે ?
તે જણાવે છે—

૧ ૩ ૭ ૫ ૪
યેનેહ ક્ષણભંગુરેણ વપુષા, ક્લિન્નેન સર્વાત્મના ।

૬ ૮ ૯ ૧૦
સદ્વ્યાપારનિયોજિતેન પરમં નિર્વાણમપ્યાપ્યતે ॥

૧૫ ૧૩ ૧૨ ૧૧ ૧૪
પ્રીતિસ્તેન હ્રા સર્વે ! પ્રિયતમા વક્ત્રેન્દુરાગોદ્ભવા ।

૨૧ ૧૮ ૧૬ ૧૮ ૧૭ ૨૦
ક્રીતા સ્વલ્પસુસ્વાય મૂઢમનસા કોટયા મયા કાકિની

॥ ૪૧ ॥

યેન=જેના વડે
હ્રા=અહિં, આ શ્લોકમાં
ક્ષણભંગુરેણ=ક્ષણવિનાશી; સમયે
સમયે વિનાશ પામનારા
વપુષા=શરીર વડે
ક્લિન્નેન=મલિન (એવા શરીર
વડે)
સર્વાત્મના=સર્વ પ્રકારે
સદ્વ્યાપાર=ઉત્તમ વ્યાપાર,
ધર્મયોગ, ધર્મક્રિયા

નિયોજિતેન=જોડેલા
પરમં=પરમ, ઉત્કૃષ્ટ
નિર્વાણં=નિર્વાણ, મોક્ષસુખ
અપિ=પણ
આપ્યતે=પમાય
પ્રીતિ:=પ્રીતિ, રાગ
તેન=તે શરીર વડે
હ્રા=ખેદવાચક શબ્દ છે, અરે
સર્વે=હે મિત્ર !
પ્રિયતમા=સ્ત્રીના
વક્ત્રેન્દુ=મુખરૂપી ચન્દ્રના

રાગોન્નવા=રાગથી ઉત્પન્ન થયેલી
 ક્રીતા=ખરીદી, મેળવી
 સ્વલ્પ=અતિ અલ્પ, બહુ થોડા
 સુખાય=સુખને માટે
 મૂઢમનસા=મૂઢ મનવાળા મેં,
 મોહયુક્ત મનવાળા મેં

કોટ્યા=એક કોડ પ્રમાણ ધન
 વડે, કોડ (રૂપિયા વિગેરે)
 ધન આપીને
 મયા=મેં
 કાકિણી=કાકિણી, કોડી

આ દેહ ક્ષણભંગુર મલિન સંપૂર્ણ તોએ તેહને,
 સદ્ધર્મ માંહે જોડતાં જન શીઘ્ર સાથે સિદ્ધિને;
 તેવા અમોલા દેહથી હે મિત્ર ! સ્ત્રીનો પ્રીતિને,
 મેં ખરીદી કોઈ જિમ કોડી લીએ દધ કાડને. ૧૯૨
 મૂર્ખ વર્ગ શિરોમણિ હું મેં અરેરે શું કયું,
 સ્ત્રી તણા મોહ કરી જીવતર બધું એળે ગયું;
 હે જીવ ! તેમ કરીશ ના તું આજ ઔદારિક તને,
 ધર્મ સાધી પૂર્ણ રંગે સાધજે ઝટ સિદ્ધિને. ૧૯૩

અક્ષરાર્થ:—હે મિત્ર સમયે સમયે વિનાશ પામનારા
 અથવા ક્ષણ માત્રમાં વિનાશ પામનારા એવા અને સર્વ રીતે
 મલિન એવા આ શરીરને જો ઉત્તમ ધર્મ વ્યાપારમાં જોડ્યું
 હોય તો પરમ મોક્ષ મુખ પણ આનાથી પામી શકાય છે,
 તેવા અતિ ઉપયોગી આ શરીર વડે બહાલી સ્ત્રીના મુખ
 રૂપી ચંદ્રના રાગથી ઉત્પન્ન થયેલી પ્રીતિ જ માત્ર મેળવી,
 તેથી મોટા ખેદની વાત છે કે મૂઢ મનવાળા મેં અતિ
 અલ્પ સુખને માટે એક કોડ સોનૈયા જેટલું ધન આપીને
 એક કોડીની કિંમત જેવી માત્ર કાકિણી જ મેળવી ૧૪

રૂપબદ્ધ—આ શ્લોકમાં કવિએ કિંમતી શરીરને લોકો દુરુપયોગ કરી દુઃખ મેળવે છે તે બીના રૂપ કરીને સમજાવી છે, કારણ કે આ મનુષ્ય દેહ વડે સમ્યગ્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રનાં ધર્માનુષ્ઠાનો કરવામાં આવે તો એ જ સાત ધાતુઓનો બનેલો અને દુર્ગંધમય પણ આ મનુષ્ય દેહ (ઔદારિક શરીર) મોક્ષને પણ આપનારો થાય છે, કારણ કે આ દેહ વડે ભૂતકાળમાં અનન્ત ભવ્યાત્માઓએ પરમ નિર્વાણ સુખ સાધ્યું છે, અને વર્તમાન કાળમાં પણ ઘણાં ચારિત્રધારી મુનિ મહાત્માઓ પાંચ મહાવિદેહમાં આ દેહ વડે મોક્ષ સુખ મેળવે છે. અને પાંચ ભરત પાંચ ઐરવત એ ક્ષેત્રમાં મોક્ષ સુખ હાલ જો કે નથી મેળવતા તો પણ વૈમાનિક દેવ રૂપી સદ્ગતિ તો અવશ્ય મેળવે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ (અહીં પણ) અનંત આત્માઓ આ મનુષ્ય દેહને ધર્મમાં જોડી મોક્ષ સુખને પામશે. આવા મોક્ષ સુખને પણ આપનારા મનુષ્ય દેહની જે મોહમૂઠ આત્માઓ ખરી કિંમત અથવા ખરો સદુપયોગ સમજતા નથી તેઓ તો ફક્ત પાંચ ઇન્દ્રિયોના રતિભર (બહુ જ થોડા) વિષય સુખમાં જ આ દેહનો દુરુપયોગ કરે છે, માટે જ કોઈ વૈરાગ્યવંત ભવ્ય જીવ પોતાના મિત્રને પોતાની મોહાંધતાને માટે પસ્તાવો કરતાં કહે છે કે-હે મિત્ર ! મારી કેટલી મુર્ખાઈ? કે આ શરીર સર્વ રીતે જો કે મલિનતા વાળું છે, કારણ કે મૂત્ર વિષ્ટા ચરબી રૂઘિર આદિ અપવિત્ર પદાર્થોથી જ ભરપૂર છે, છતાં જો આ શરીરને મેં ધર્માનુષ્ઠાનોમાં જોડ્યું હોત એટલે આ શરીર વડે તીર્થયાત્રાઓ કરી હોત, દેવપૂજા ગુરૂપૂજા કરી

હોત અને ચારિત્રની પવિત્ર ક્રિયાઓ કરી હોત તો જરૂર આ ભવમાં કે પરભવમાં અનંત અવ્યાબાધ એવું મોક્ષ મુખ પણ પામત. પરન્તુ હે મિત્ર ! મેં આવા મોક્ષના સાધનભૂત શરીરને સુંદર વ્યાપારોમાં ન જોડતાં મદ્દીન વ્યાપારોમાં જોડ્યું એટલે આ શરીરને સુંદર ઠાઠવાળું બનાવી સ્ત્રીઓને જેમ મોહ ઉપજે તેવા શણગારવાળું કર્યું અને તેથી સ્ત્રીઓ મોહ પામવાથી તેના મુખ રૂપી ચન્દ્રની પ્રીતિ જ માત્ર મેળવી, જેથી તેવી સ્ત્રીઓ સાથે પ્રેમમાં જોડાઈને આ શરીરને હતું તેથી પણ અધિક મલિન કર્યું. અને એ રીતે સ્ત્રીઓનો પ્રેમ માત્ર મેળવવાથી જેમ કોઈ માણસ કોડ ધન આપીને એક કાકિણી જેવી નિર્માતૃ અને કિંમત વિનાની વસ્તુ ખરીદ કરે તેવી જ મૂર્ખતા મેં કરી છે. કેમકે આ મોક્ષ મુખને પણ દેનારા શરીરને વિષયોની દુકાનમાં વેચી કાકિણી જેવો મૂલ્યવાળો સ્ત્રીનો પ્રેમ માત્ર જ મેળવ્યો અને પરિણામે તે પ્રેમ પણ મારી પાસે દીર્ઘકાળ ન રહેતાં વૃદ્ધાવસ્થા અથવા મરણ આવતાં છોડી દેવો પડ્યો. આ પ્રકારની મારી મૂર્ખાઈની શી વાત કઈ ? અરેરે ! મેં ચિંતામણિ રત્ન જેવા આ માનવ દેહને એક કેડીના મૂલ્યમાં વેચી દીધો ને અન્તે દુઃખી થયો. કવિ આ ખીના જણાવીને ભવ્ય જીવોને હિતચિક્ષા આપે છે. હે ભવ્ય જીવો, તમે અહીં જણાવેલી ભૂલ કરશો નહિ, અને અજ્ઞાનથી કદાચ આવી ભૂલ થઈ ગઈ હોય તો તેનો પશ્ચાત્તાપ કરી ફરીથી તેમ ન થાય, તે બાબત સંપૂર્ણ કાળજી રાખજો, એ આ શ્લોકનું રહસ્ય છે. ૪૧

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં મરકરી-છેતરવું,

स्त्री प्रेम अने मोटा आरंभ अे त्रणु मुज्य कारणुथी
नरकनां दुःषोनी प्राप्ति थाय छे अेम उपदेश आये छे—

२ ५ १ ३ ४
क्रीडाकारि परोपहासवचनं, तुष्ट्यै परव्यंसनं ।

८ ७ ८ ६
कान्ता कांचनसुंदरांगलतिका कान्तैव पृथ्वीतले ॥

१४ १२ १० १३ १५ ११
भव्यो द्रव्यसमर्जने किल महारंभोद्यमः किंतु रे ।

१६ १७ १८
भेदच्छेदनताडनादिविधिना, रौद्रो महारौरवः ॥ ४२ ॥

क्रीडाकारि=गभनवाणुं
परोपहासवचनं=भीष्मने कहेक्षां
हास्य भक्करीनां वचन
तुष्ट्यै=तुष्टिने अर्थे, पोताना
संतोषनी भातर
परव्यंसनं=पारकाने छेतरवुं,
६गवुं

कान्ता=भनोहर
कांचन=सोना सरभा
सुंदर=सुंदर
अंगलतिका=अंगलतावाणी,
शरीरवाणी
कान्तापव=स्त्री न
पृथ्वीतले=पृथ्वीमां, जगतमां
भव्यः=भनोहर

द्रव्य=धन
समर्जने=डिपाणवांमां, पेदा कर-
वांमां
किल=निश्चय
महारंभ=मोटा आरंभवाणे।
उद्यमः=उद्यम, प्रयत्न
किंतु=परंतु
रे=अरे, हे नव!
भेद=भेदवुं
छेदन=छेदवुं
ताडनादि=भारवुं वजेरे
विधिना=अनेक प्रकारे
रौद्रः=भयंकर
महा=महान्
रौरवः=रौरव नामनी नरक अथवा
नरक

થાથ ગમ્મત મશ્કરીના વચન વદતા કૈકને,
ઠગતા અપરને દીલમાં સંતોષ પ્રકટે કૈકને;
સોના સમી રમણો મનોહર ખૂબ લાગે કૈકને,
આરંભ કરવા ઠીક લાગે દ્રવ્ય કાજે કૈકને. ૧૯૪

એમ કરનારા જનોએ જરૂર ખૂબ ત્રિચારવું,
તેહવું ફલ પામીએ નિત વાવીએ ખીજ જેહવું;
મશ્કરી આદિક તણા ફલ નરક રૌરવ જાણીએ,
છેદનાદિક જ્યાં ભયંકર એમ શ્રુતથી માનીએ. ૧૯૫

અર્થાર્થ:—હે મિત્ર ! આ જગતમાં ખીજને મશ્કરીનાં વચનો કહેવાથી કેટલાકને ગમ્મત ઉપજે છે, તો કોઈ વળી ખીજને છેતરી સંતોષ પામે છે, તો કોઈને સોના સરખા સુંદર વર્ણુ યુક્ત શરીરવાળી સ્ત્રી જ મનોહર લાગે છે, તો કોઈને ધન પેદા કરવામાં મોટા મોટા આરંભ વાળો ઉદ્યમ કરવો મનોહર લાગે છે, પરંતુ જેદની વાત છે કે એ સર્વ કાર્યો વડે પરિણામે લેદન છેદન અને તાડન આદિ અનેક પ્રકારની પીડાવાળું મહા ભયંકર રૌરવ નરકનું સ્થાન જ મળે છે. ૪૨

સ્પષ્ટાર્થ—આ જગતમાં ઘણા જનો ગમ્મત માટે ખીજની મશ્કરીઓ ઠકા કરે છે, અંધ પુરૂષને કાણા મામા કહે છે, માંજરી આંખવાળાને ખિલાડો કહે છે, લૂલા લંગડાને લુલીયાણુ લંગડાણુ કહે છે, ગરીબ સ્ત્રીને લાલી કહે છે. કોઈ વળી તેની દેશ ભાષા બોલી મશ્કરી કરે છે. કોઈ

વળી કોઈની વસ્તુ છુપાવી દષ શોધાશોધ કરાવે છે એમ અનેક પ્રકારે બીજાના ઠૂઠા મશ્કરી કરી ખુબ ગમ્મત કરે છે અને ખડખડ હસે છે, પરન્તુ જ્યારે આ ઠૂઠા મશ્કરીનાં કર્મ ઉદયમાં આવતાં લોગવવાં પડે છે ત્યારે જ ખબર પડે છે કે ગમ્મતનાં શું પરિણામ આવે છે. કહ્યું છે કે-હોય વિપાકે દસ ગણું રે એક વાર કિયુ કર્મ । રાત સહસ કોડી ગમે રે, તીવ્ર ભાવના મર્મ રે ॥ પ્રાણી૦ ॥ અર્થાત્ એક વાર સહજ સ્વભાવથી કરેલું કર્મ દસ વાર લોગવવું પડે છે. અને એથી અધિકાધિક તીવ્ર પરિણામથી કરેલું કર્મ સો વાર હબ્બર વાર ને લાખો વાર લોગવવું પડે છે. રમત માત્રની ગમ્મત ખાતર રૂકિમણીના જીવે મોરલીનાં ઇંડાં ખાર ઘડી સુધી વિયોગવાળાં કરવાથી ૧૨ વર્ષ પુત્ર વિયોગ થયો. શ્રીપાલ મહારાજના જીવે સાધુની ગમ્મત કરવાથી (પાણીમાં ડૂબકીઓ ખવાડવાની ગમ્મત કરવાથી) સમુદ્રમાં પડ્યા, સાથે સાતસેં સુલટોએ અને રાજાએ ગમ્મતમાં જ સાધુને કોઢીઓ ઠહેવાથી શ્રીપાલ સહિત સાતસેં સુલટો કોઢીયા થયા. એ રીતે હાંસી મશ્કરીનાં પરિણામ પણ ખહુ ખુરાં આવે છે. કહ્યું છે કે--

હસતાં વાંધે કર્મ રોવતાં છૂટે નહિં. વળી કેટલાક જનો તો એમ જ સમજે છે કે “ કોઈનું ખુરૂ કરીએ અથવા ઇચ્છીએ તો પાપ કર્મ અંધાય, પરન્તુ ગમ્મત કરવાથી કર્મ ન અંધાય ” પરન્તુ એ વાત ખોટી છે. અનર્થ દંડ સંબંધમાં કુસુમશ્રીના જીવે પૂર્વ ભવમાં લાલીને ગમ્મત ખાતર ગણિકા જેવા કપડાં પહેરાવી એક ઠેકાણે શણગારીને ખેસાડી અને

ભાઈએ સ્ત્રીને ઘણી શોધવા છતાં ન જડી ત્યારે તે સ્થાને લઈ જઈ ભાલીને ગણિકાના વેષમાં બતલાવી, આ ગમ્મતથી કુસુમશ્રીને વેશ્યાને ત્યાં રહેવાનો પ્રસંગ આવ્યો અને વેશ્યાનું કલંક આવ્યું. માટે ગમ્મતમાં કરેલી હાંસી મશ્કરી પણ પરભવમાં બહુ દુઃખ આપનારી થાય છે. વળી કેટલાક જનો તે ખીજને છેતરીને પોતે સંતોષ પામે છે. બનરમાં ખોટો રૂપિયો ચલાવી દઈ ખૂબ આનંદમાં આવે છે, ધરાકને એણું આપીને અથવા વધારે ભાવ લઈને ધરાકને છેતરી આનંદી થાય છે. દુકાનમાં હિસાબનો ગોટાળો હોવા છતાં ને પોતે રકમ ઉચાપત કર્યા છતાં શેઠની પાસે જો હિસાબ પાસ થઈ જાય તો ગુમાસ્તાઓ ખૂબ આનંદ પામે છે, એ પ્રમાણે જગતમાં એક ખીજને છેતરીને જ સંતોષ પામે છે, પરન્તુ પ્રમાણિકપણે ન્યાયથી વર્તનારા જનો, સરળતાથી સ્વચ્છ હિસાબ રાખનારા ગુમાસ્તાઓ, અને ગુમાસ્તાઓને પગાર વિગેરેથી નહિં છેતરનારા માલિકો બહુ જ અદ્વય હોય છે; તેઓ સમજે છે કે માયા પ્રપંચથી ઉપાર્જન કરેલું અન્યાયી ધન દીર્ઘ કાળ ટકતું નથી અને માયા પ્રપંચથી આંધેલાં પાપ કર્મ પરભવમાં ભોગવ્યા વિના છૂટકો નથી, કારણ કે આ શ્લોકમાં જ કવિએ માયા પ્રપંચના ક્ષણ તરોકે નરકનાં દુઃખ સ્પષ્ટ કહ્યાં છે.

વળી કેટલાક જનોને જગતના ખીજ પદાર્થોથી પણ સ્ત્રી જ વિશેષ મનોહર લાગે છે, એવા કામી જનો પણ જગતમાં અનેક છે. અહિં વૈરાગ્યવંત આ કવિ મહાત્મા એ ત્રણે વાતનો ઉપદેશ કરી પુનઃ ધન ઉપાર્જન કરવા

માટે કરેલા મોટા મોટા પાપારંભોના ત્યાગનો પણ ઉપદેશ કરે છે કે ઘણા જીવો ધન ઉપાર્જન કરવા મોટા મોટા પાપારંભ કરે છે પરંતુ એ મશ્કરીઓ કરનારા જનો, બીજાને છેતરનારા જનો, સ્ત્રીને મનોહર માનનારા કામી જનો અને ધન માટે પાપારંભ ઉદ્યમ કરનાર જનો તે તે બાબતમાં આનંદ પામે છે. પરંતુ પરિણામે મહા ભયંકર રૌરવ નરકનાં દુઃખ પ્રાપ્ત થશે તે તરફ નજર રાખતો નથી. એ મોટા ખેદની વાત છે. આ ઉપદેશનો સાર એ છે કે કોઈની મશ્કરી કરવી નહિં, કોઈને માયા પ્રપંચથી ફસાવી વિશ્વાસઘાત કરવો નહિં, કામાતુર પણ રાખવું નહિં, અને મોટા પાપારંભ કરવા નહિં ૪૨

અવતરણુ--જે પુરૂષો કામ લોભ અને મોહના વશમાં પડે છે તે મનુષ્ય ભવ હારી બન્ય છે, એ સંખંધી કોઈ વૈરાગી આત્મા પોતાને માટે પશ્ચાત્તાપ કરે છે તે આ પ્રમાણે--

કંદર્પપ્રસરપ્રશાન્તિવિધયે, શીલં ન સંશીલિતં ।

લોભોન્મૂલનહેતવે સ્વવિभवो, दत्तो न पात्रे मुदा ॥

व्यामोहोन्मथनाय सद्गुरुगिरा, तत्त्वं न चांगीकृतं ।

दुष्पापो नृभवो मया हतधिया, हा हारितो हारितः ॥४३॥

कंदर्प=कामदेवता
 प्रसर=विस्तार, ईलावो, वेग,
 प्रशान्ति=शान्त
 विषये=करवाने
 शीलं=शील, अक्षय्यं
 न=नहि, न
 संशीलितं=पाण्डुं
 लोभोन्मूलनहेतवे=लोभानुं उन्मू-
 लन-उन्मूढन करवाने भाटे
 (नाश करवाने)
 स्वविभवः=भांडं पोतानुं धन
 विभेरे वैभव
 दत्तो न=आप्ये नहिं
 पात्रे=सत्पात्रमां

मुदा=हर्षं पूर्वक
 व्यामोह=भोहने
 उन्मथनाय=नाश करवाने
 सद्गुरुगिरा=सद्गुरुना वयनथी
 तत्त्वं=तत्त्व
 न च=ना
 अंगीकृतं=अंगीकार कर्तुं
 दुष्प्रापः=दुःखे पामवा योज्य
 नृभवः=मनुष्य भव
 मया=मे
 हतधिया=नष्ट शुद्धिवाया
 हा=अरे
 हारितः=हार्यो
 हारितः=हार्यो

शील काम शभावनाइं दान धे संतोषने,
 सद्गुरुना वेणु तत्त्वो टाणनारा भोहने;
 शील साधन ना कर्तुं ना दान दीधुं पात्रमां,
 गुइ वेणु निसुष्ठी तत्त्व धारणु ना कर्तुं ७

प्रभाहमां. १६६

आ वात केवो भेदनी हतपुद्धि नर लावने,
 हारी गयो धम हुं लहीश तिर्यंय नारक दुःखने;
 हे श्व! त्रण गुणु अेह साधी हृदय केरा रंगथी,
 सइल कर मानुष्यने तेथी रभडपट्टी नथो. १६७

અક્ષરાર્થ—અરે મિત્ર ! મારા હૃદયમાં ફેલાતા વેગવંત કામદેવને શાન્ત કરવા માટે પ્રહ્લચર્ય ન પાળ્યું, અર્થાત્ અપ્રહ્લચર્ય સેવ્યું તથા લોભનો નાશ કરવાને માટે મારો ધન વિગેરે વૈલવ ઉત્તમ સુપાત્ર દાનમાં હર્ષ પૂર્વક ન આપ્યો, તથા મોહનો નાશ કરવાને સદ્ગુરૂની વાણી વડે (સદ્ગુરૂનાં વચન સાંભળી) તત્ત્વ અંગીકાર ન કર્યું, તેથી દુઃખે પામવા યોગ્ય આ મનુષ્ય ભવને નષ્ટ બુદ્ધિવાળો હું હારી ગયો, એ ઘણા ખેદની વાત છે. ૪૩

સ્પષ્ટાર્થ—હૃદયમાં કામદેવનો વેગ ફેલાતો હોય તો તેની શાન્તિનો એક જ ઉપાય છે કે સ્ત્રીથી અલગ થઈ -રહી પ્રહ્લચર્ય પાળવાનો અભ્યાસ રાખવો. માદક પદાર્થો ખાવા નહિં. સદ્ગુરૂના સંસર્ગમાં રહેવું, પ્રહ્લચર્ય પાળવાનો અભ્યાસ રાખવો, માદક પદાર્થો ખાવા નહિં, સદ્ગુરૂના સંસર્ગમાં રહેવું, પ્રહ્લચર્યની નવ વાડ પાળવી, એથી કામદેવનો વેગ ઘટતાં ઓછો થઈ જાય છે.

તથા લોભને નાશ કરવાનો ઉપાય એ છે કે પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા ધન વિગેરેમાંથી શક્તિ મુજબ સત્પાત્રમાં દાન આપવું એટલે મુનિ મહાત્માઓને આહાર આદિ જરૂરી વસ્તુઓ હર્ષથી આપવી, ઠાઠ પૂર્વક દેવ પૂજા તીર્થયાત્રા સ્વધર્મી ભક્તિ સ્વધર્મી વાતસલ્ય ગુરૂ પૂજા ઇત્યાદિ કરવાં, અને એ રીતે જ મળેલા ધનનો સદુપયોગ કરવો.

અને મોહને નાશ કરવાનો ઉપાય એ છે કે સદ્ગુરૂ પાસેથી શાસ્ત્ર શ્રવણ કરી મોહનું સ્વરૂપ વિચારવું, પરિશ્રદ્ધ જેમ બને તેમ ઓછો કરવો.

આ બાબતમાં કોઈ વૈરાગ્યવંત જીવ પોતાના મિત્રની આગળ પશ્ચાત્તાપ કરે છે કે હે મિત્ર ! હૃદયમાં ફેલાતો કામદેવનો વેગ મેં પ્રહ્લચર્યના ઉપાય વડે અટકાવ્યો નહિં, પરન્તુ નિરંકુશપણે વધવા દીધો, કામોત્તેજક ઔષધિઓ આધી. વાજીકરણ સેવ્યા. અને એથી મેં કામાધીન થઈ અનેક કુકર્મો કર્યાં એ ઘણા ખેદની વાત છે.

તેમજ સત્પાત્રને દાન દેવા વિગેરેના ઉપાયથી લોભ ઓછો ન કર્યો, પરન્તુ વૈભવ વધારવાને અનેક પેઠીઓ ખોલી અનેક હિંસક કારખાનાં ઉભાં કર્યાં, અનેક હિંસક જીવો પોષ્યા, ને મોટા મોટા પાપારંભ કરી કરોડો ને અબજોની મિલકતથી પણ સંતોષ ન રાખ્યો એટલું જ નહિં પરન્તુ તેમાંથી સુપાત્ર દાનાદિ કંઈ પણ સન્માર્ગે મારું ધન ન વાપર્યું; કેવળ ધન કમાવામાં જ મશગુલ રહી અનેક છળ પ્રપંચો કરી ધનવાન બન્યો. ખોટાં ખાતાં બનાવી ચોપડા ખોટા બનાવી અનેક ગરીબોના માલ લુપ્તયા ને ભૂખ્યે રખડતા કર્યાં.

તેમજ સદ્ગુરૂની પાસેથી શાસ્ત્ર શ્રવણના ઉપાયથી મોહનું તત્ત્વ વિચારી તેનો નાશ ન કર્યો પરન્તુ સદ્ગુરૂ-ઓની ને શાસ્ત્રોની અવગણના કરી. સદ્ગુરૂઓને પણ ખાવાનું ન મળ્યું એટલે સાધુ થયા ઇત્યાદિ કહી વગોવણી કરી. બાવા લંગોટીયા ભિખારી ઇત્યાદિ દુર્વચનોથી મહાત્માઓને વગોવ્યા, ને પોતાં તે થોતાં ઇત્યાદિ દુર્વચ-નોથી પરમ પદને ઉપકારી એવાં શાસ્ત્રોને પણ વગોવ્યાં.

એ રીતે નષ્ટ બુદ્ધિવાળા મેં બહુ અપરાધ કર્યા છે તેથી અરેખર આ ચિંતામણિ રત્ન સરખા અતિ દુર્લભ મનુષ્ય ભવને હું એક વાર નહિં પણ હજાર વાર હારી ગયો હારી ગયો. આ શ્લોકનો સાર એ છે કે કામનો વેગ ઘટાડવા પ્રહ્લચર્ય પાળવું. લોભ ઘટાડવા દાન દેવું, અને મોહ ઘટાડવા શાસ્ત્ર સાંભળવાં. ૪૩

અવતરણુ—સંસારનું સુખ ક્ષણ વિનાશી છે. શરીર રોગી છે, અને મરણ નજીક છે એમ જાણવા છતાં પણ પાપમાંથી પ્રીતિ ઓછી થતી નથી તે બાબત કોઈ વૈરાગ્ય-વંત આત્મા પશ્ચાન્નાપ કરે છે તે પશ્ચાન્નાપ આ ગાથામાં દર્શાવાય છે તે આ પ્રમાણે—

^૨ સૌલ્યં ^૧ મિત્ર ^૩ કલત્ર ^૪ પુત્ર ^૫ વિભવ ^૬ અંશાદિભિર્મંગુરં ।

કાસશ્વાસભગંદરાદિભિરિદં વ્યાપ્તં વપુર્વ્યાધિભિઃ ॥

૯ ૧૪ ૧૫ ૧૩ ૧૦ ૧૨ ૧૧

આતસ્તૂર્ણમુપૈતિ સંનિધિમસૌ કાલઃ કરાલાનનઃ

૨૧ ૨૩ ૨૪ ૨૨ ૧૯ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦

કષ્ટં કિં કરવાણ્યહં તદપિ યચ્ચિત્તસ્ય પાપે રતિઃ ॥૫૪॥

સૌલ્યં=સુખ

મિત્ર=મિત્ર

કલત્ર=ત્રી

પુત્ર=પુત્ર પુત્રી આદિ

વિભવ=વેભવના

અંશાદિભિઃ=નાશ આદિ વડે

મંગુર=વિનાશી

કાસ=ખાંસી, દમ

શ્વાસ=શ્વાસ રોગ

ભગંદરાદિભિઃ=ભગંદર

વ્યાપ્તં=વ્યાપ્ત પ્રાપ્ત

વપુઃ=શરીર

બ્યાધિભિઃ=રોગો વડે

ઘાતઃ=હે ભાઈ !

તૂર્ણ=શીઘ્ર, જલદી

ઉપૈતિ=આવે છે

સંનિધિ=પાસે, નજીક

અસૌ=આ

કાલઃ=કાળ, મરણ

કરાલાનનઃ=વિકરાળ મુખવાળો

કષ્ટ=કષ્ટ છે

ક્લિ=શું

કરવાણિ=કરું

અહં=હું

તદપિ=તોપણ

યત્=જે

ચિત્તસ્ય=ચિત્તની

પાપે=પાપકર્મોમાં

રતિઃ=પ્રીતિ, હૃદય

સંસારમાં સ્ત્રી મિત્ર વૈભવ પુત્ર વિધવી જાય છે,
ત્યાં રહેલા જીવને મુખ તિણ અનિત્ય મનાય છે;
શ્વાસ ખાંસી ભગંદરાદિક રોગવાળો દેહ આ,
પાસ આવે શીઘ્ર મારી વિકટ મોંઠે કાળ આ. ૧૯૮

હે ભાઈ ! તોએ ચિત્તપ્રીતિ નિત રહે છે પાપમાં,
શું કરું આ દુઃખ મોટું જિન વચન આનંદમાં;
નિત રહી મુણુનાર ટાળે પાપ પ્રીતિ પલકમાં,
શય્યાંભવે તેવું કરીને નામ રાખ્યું વિશ્વમાં. ૧૯૯

અક્ષરાર્થ—મિત્ર સ્ત્રી પુત્ર અને વૈભવના નાશ
આદિકથી આ સંસારનું મુખ ક્ષણ ભંગુર છે, તથા ખાંસી
શ્વાસ ને ભગંદર આદિ રોગો વડે શરીર વ્યાપી ગયેલું છે
તેમજ વિકરાળ મુખવાળો કાળ નજીક નજીક આવતો જાય
છે તો પણ પાપ કર્મોમાં જ ચિત્ત જે આનંદ પામે છે તે

મહા કષ્ટ છે તો હે ભાઈ ! હવે હું શું કરું ? (એ પ્રમાણે કોઈ વૈરાગી જીવ પસ્તાવો કરે છે.) ૪૪

રૂપબટાર્થ—સંસારના સુખનાં સાધન સ્ત્રી પુત્ર વૈભવ અને મિત્ર વિગેરે છે. પરન્તુ એ સાધનો પોતાની હયાતી મુખી ટકી રહે એવો નિશ્ચય નથી જ, કારણ કે યુવાનીમાં જ સ્ત્રી મરી જાય, વૃદ્ધાવસ્થામાં જ પુત્રાદિ મરી જાય, ધન વિગેરેનો વૈભવ તો વિજળી સરખો ચપળ હોવાથી વ્યાપારમાં ખોટ આવતાં નાશ પામે અથવા ચોર વિગેરે લૂંટી જાય માટે એ સ્ત્રી આદિકથી ઉપજતું સંસાર સુખ ક્ષણિક છે, તેમ શરીર અનેક વ્યાધિઓથી પીડાતાં છતાં વલવ પણ વિષ જેવો લાગે અને ધમ્મણ પ્રમાણે ઉપલોગ થાય નહિ, કદાચ એ સર્વ ટકી રહે તો પોતાનું જ મૃત્યુ યુવાનીમાં થાય. આ પ્રમાણે જે પાપાર્ભોથી સ્ત્રી વૈભવ આદિ સુખનાં સાધન મેળવ્યાં હોય તે નકામાં થઈ જાય છે. આ પ્રકારની સંસારની વિષમ વ્યવસ્થા છે તેથી જ કોઈ વૈરાગ્યવંત જીવ મિત્રને કહે છે કે હે મિત્ર ! હું આ વિષય વ્યવસ્થા જાણું છું છતાં પણ મારું ચિત્ત પાપ કર્મો કરવામાં જ આનંદ પામે છે, અને વિરક્ત થતું નથી એ જ મહા દુઃખની વાત છે માટે હવે શું કરવું ? આ પશ્ચાત્તાપથી સાર એ લેવાનો છે કે ચિત્તની ગતિ વિચિત્ર છે કે જેથી સાક્ષાત્ દુઃખનો અનુભવ કરવા છતાં પણ ચિત્ત પાપ કર્મોથી પાછું હઠતું નથી, માટે સદ્ગુણી સંગત અને શાસ્ત્ર શ્રવણાદિકના ઉદ્યમથી ચિત્તને સંસારથી વિરક્ત કરવું એ જ કલ્યાણકારી છે. ૪૪

અવતરણુ—૪૪ મા શ્લોકમાં જે કહ્યું કે સંસાર મુખ વિગેરે ક્ષણ ભંગુર છે એમ અનુભવવા છતાં પણ ચિત્તને પાપ કર્મમાં પ્રીતિ રહે છે એ જ વાતને પુનઃ આ ગાથામાં વિશેષ સ્પષ્ટ કરે છે, તે આ પ્રમાણે—

સંસારે ગહનેઽત્ર ચિત્રગતિષુ, ધ્રાન્ત્યાનયા સર્વથા ।

રે રે જીવન સોઽસ્તિ કશ્ચન જગન્મધ્યે પ્રદેશો ધ્રુવમ્ ॥

યો નાત્સત્ત્વ ભૂરિજન્મમરણૈસ્તત્કિ ન તેઽદ્યાપિ હિ ।

નિવેદો હૃદિ વિદ્યતે યદનિશં પાપક્રિયાયાં રતિઃ ॥૪૫॥

સંસારે=સંસારમાં

ગહને=ગહન, દુઃખદાયક

અત્ર=આ અર્થે

ચિત્રગતિષુ=વિચિત્ર ગતિઓમાં
(એકેન્દ્રયાદિમાં)

ધ્રાન્ત્યા=ભ્રમવા વડે

અનયા==આ

સર્વથા=સર્વ રીતે

રે રે જીવન=હે જીવ!

સઃ=તેવા, તે

અસ્તિ=હે

કશ્ચન=કોઈ

જગન્મધ્યે=જગતમાં

પ્રદેશઃ=સ્થાન, આકાશ પ્રદેશ

ધ્રુવં=નિશ્ચય, અવશ્ય

યઃ=જે પ્રદેશ

ન=નથી

આત્સ=પાપ્યે

ભૂરિજન્મમરણૈઃ=ધણાં જન્મ મ-
રણો વડે

તત્=તે

કિંન=કેમ નથી

તે=તને

અદ્યાપિ હિ=હજી પણ

નિવેદઃ=વૈરાગ્ય

હૃદિ=હૃદયમાં

વિદ્યતે=વર્તતો, દેખાતો

યત્ અનિશં=જેથી નિરન્તર

પાપક્રિયાયાં=પાપકાર્યોમાં

રતિઃ=પ્રીતિ

જન્મો કર્યાં જ્યાં ના ધણાં એવો પ્રદેશ કયો અહીં,
હે જીવ! ઉત્તર એહનો શો? ગુરૂ કહે તે છે નહી;
તોએ તને કિમ ચિત્તમાં વરાગ્ય રજ હોતો નથી,
ખેદ કેરી વાત એ તિમ પાપ રતિ તજતો નથી. ૨૦૦

રાગ બંધન દ્વેષ બંધન ખેડ બંધન વિરહથી,
ભવ ભ્રમણ દૂરે ટલે ગુરૂ વચન કેરા શ્રવણથી;
સત્સંગથી સુનિમિત્તથી રાગાદિ ઝટ દૂરે ટળે,
પ્રબલ પુણ્ય તણા ઉદયથી સાધના આવી મળે. ૨૦૧

અક્ષરાર્થ—હે જીવ! આ દુઃખદાયક સંસારમાં પૃથ્વી-
કાય આદિ વિચિત્ર અનેક ગતિઓમાં આવા પ્રકારના ભ્રમણ
વડે (ભ્રમવાથી) જગતમાં એવો કોઈ પણ આકાશ પ્રદેશ
બાકી રાખ્યો છે? કે જે પ્રદેશમાં તું અનેક વાર જન્મ
મરણ નહિ પામ્યો હોય. [અર્થાત્ પૃથ્વી કાયાદિ વિચિત્ર
ગતિઓમાં ભમીને તેં આકાશના એક એક (દરેક) પ્રદેશમાં
અનેક વાર જન્મ મરણ કર્યાં] તો પણ હજી ક્ષુધીએ તારા
હૃદયમાં આ બાબતનો ખેદ નથી થતો કે જેથી નિરન્તર
પાપ કાર્યોમા હજી આનંદ પામ્યા કરે છે. ૪૫

રૂપષ્ટાર્થ—સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય અપકાય અગ્નિકાય વાયુ-
કાય અને સાધારણ વનસ્પતિ (નિગોદ) એ પાંચ સૂક્ષ્મ
સ્થાવર જીવો ઐહરાજ પ્રમાણ લોકાકાશમાં સર્વત્ર છે ને તેમાં
મારો જીવ દરેક સ્થાને અનંત અનંત વાર ઉપજ્યો છે,
તેમજ બાદર પૃથ્વીકાયાદિ સ્થાવરોમાં દ્વીન્દ્ર્યાદિ ત્રસોમાં

દેવમાં નારકમાં મનુષ્યમાં તિર્યચ પંચેન્દ્રિયમાં અનંત અનંત વાર ઉપજ્યો છે, અને એ પ્રમાણે લોકાકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાંથી કોઈ પણ એવો એકે પ્રદેશ બાકી નથી રાખ્યો કે જે પ્રદેશમાં મારો જીવ અનંતવાર ન ઉપજ્યો હોય, અર્થાત્ એકે એક આકાશ પ્રદેશમાં અનંત અનંત વાર ઉપજ્યો છે, જેથી વૈરાગ્યશતક પ્રાકૃતમાં કહ્યું છે કે—

ન સા જાહ ન સા જોણી, ન તં ઠાણં ન તં કુલં ।
ન જાયા ન મુખા જત્ય, જીવા વાર અણતસો ॥ ૧ ॥

અર્થ—એવી કોઈ જાતિ (એકેન્દ્રિયાદિ જાતિ) નથી, કે ચોર્યાસી લાખ યોનિમાંની અથવા એકેકે વ્યક્તિ ભેદે ગણતાં અસંખ્યાત યોનીમાં એવી કોઈ યોનિ નથી, તેમજ એહરાજ લોકાકાશમાં એવું કોઈ સ્થાન નથી, તેમજ લાખો કોડી કુલોમાં એવું કોઈ કુલ નથી કે જ્યાં જીવો અનંત અનંત વાર ન ઉપજ્યા હોય કે ન મરણ પામ્યા હોય [અર્થાત્ દરેક જીવે દરેક જાતિમાં દરેક યોનિમાં દરેક આકાશ પ્રદેશમાં અને દરેક કુલમાં અનંતાનંત વાર જન્મ મરણ કર્યાં છે] તો એ પ્રમાણે મારા જીવે પણ સર્વ જાતિ કુલ યોનિ ને સર્વ આકાશ પ્રદેશમાં અનંતવાર જન્મ મરણ કર્યાં છે. તો પણ હે જીવ! હજી સુધી પાપ કાર્યો કરવામાં જ પ્રીતિ ઉપજે છે પરંતુ જરા પણ ખેદ નથી થતો કે અનંત સંસાર ભગ્યે અનંતવાર ગતિઓ વિગેરેમાં ઉપજ્યો તો હવે એવી વિચિત્ર ગતિઓમાં ફરીથી ન જન્મું તો સાઈ. એ પ્રમાણે કોઈ વૈરાગ્ય-વંત જીવ પોતાના આત્માને શીખામણ આપે છે, જેથી આ

શ્લોકનો સાર એ છે કે જીવે હવે સંસાર ઉપરથી ધીરે ધીરે રાગ ઉતારવો જોઈએ ને ફરી ફરી એવાં જન્મ મરણ ન થાય માટે જ્ઞાન ચારિત્રના માર્ગનું આરાધન કરવું જોઈએ એ સાર છે ૪૫

અવતરણુ—આ ગાથામાં ગ્રન્થકર્તા ચિત્તને આકેલા અને ભમતા સાંઠની ઉપમા આપે છે તે આ પ્રમાણે—

૮ ૫ ૪ ૯ ૬ ૭
નો સ્કંધેન સમુન્નતેન ધરસે ચારિત્ર્યગન્ઝ્યા ધુરં ॥

૧૧ ૧૦ ૧૪ ૧૫ ૧૨ ૧૩

પૃષ્ઠેનોપચિતેન નૈવ વહસે, પ્રોચ્ચૈરહિંસાભરમ્ ॥

૧૭ ૧૮ ૧૯ ૧ ૧૯ ૪ ૩

મિથ્યાત્વં નિરયં પદાહતિવશાદ્ગો ગાહસે ત્વં યત—

૨ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩

શ્વેતસ્તદ્ગતશંકસાંકટ્વષવન્નિયં પરિભ્રામ્યસિ ॥ ૪૬ ॥

નો=નથી

સ્કંધેન=ખંધ વડે

સમુન્નતેન=અતિ ઉન્નત, ધણા પુષ્ટ ને ઉંચા

ધરસે=ધારણુ કરતો

ચારિત્રગન્ઝ્યા:=ચારિત્રરૂપી ગા-
ડીની-ગાડાની

ધુરં=ધુરાને

પૃષ્ઠેન=પીઠ વડે

ઉપચિતેન=પુષ્ટ, વધેલી

નૈવ=નથીજ

વહસે=વહન કરતો

પ્રોચ્ચૈઃ=અતિશય

અહિંસાભરં=આહંસાના ભારને

મિથ્યાત્વં=મિથ્યાત્વ રૂપી

નિરયં=નરકમાં, ખાડામાં

પદાહતિવશાદ્=પગના આધા-
તના વશથી

(સખલનવાળા ચરણથી)

મો=હે મનરૂપી સાંઠ

ગાહસે=પડે છે

ત્વં=તું

યત્=જે કારણથી
 ચેત્=ચિત્ત, મન
 તત્=તે કારણથી
 ગતશંક=શંકા રહિત

સાંક=આંકેલા
 વૃષવત્=ખળદ માફક, સાંઢવત્
 નિંદ્યં=નિંદનીય રીતે
 પરિભ્રામ્યસિ=પરિભ્રમણ કરે છે.

ચારિત્ર ગાડી ઘોંસરું હે ચિત્ત ઉંચા ખાંધથી,
 કિમ ઉપાડે ના અને મજબૂત તારા વૃષ્ઠથી;
 ના વહે ખોળે ચરણનો ને ચરણ આઘાતથી,
 મિથ્યાત્વ ખાડામાં પડે તારે આ ઘટતું નથી. ૨૦૨

સાંઢ આંકેલો હરી શંકા ફરે મન ફાવતે,
 તેહવો તું સુધર જલદી નિત રહી ગુરૂ સંગતે;
 શુભ નિમિત્ત વિચારજે ખોટા વિચારો ટાલજે,
 તાહરે આધીન ભાષા તિમ ક્રિયા ઇમ માનજે. ૨૦૩

અક્ષરાર્થ— હે મનરૂપી સાંઢ! તું તારી ઉંચી ખાંધ
 વડે ચારિત્ર રૂપી ગાડાની ધુરા ધારણ કરતો નથી, તેમ ત્હારી
 પુષ્ટ પીઠ વડે અતિશય દયાના ભારને વહેતો નથી જ, અને
 જે કારણથી તું હે સાંઢ! પદની સ્ખલનાના એટલે પગ
 અથવા ચરણની સ્ખલનાના વશથી મિથ્યાત્વ રૂપી નરકમાં—
 ખાડામાં પડે છે, તે કારણથી હે ચિત્ત! તું ખરેખર આંકેલા
 વૃષલની માફક એટલે સાંઢની માફક નિ:શંકપણે નિંદનીય
 રીતે જ્યાં ત્યાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. ૪૬

સ્પષ્ટાર્થ—સાંઢ અથવા ખળદ ગાડાની ધુરા—જુસરીને

ખાંધ ઉપર-ગળા પર રાખી ગાડામાં ભરેલો ભાર વહન કરે છે. તેથી તે સાંભુ દુષ્ટાન્ત આપી કવિ ભવ્ય જીવના ચિત્તને શીખામણ આપે છે કે હે જીવ! અથવા હે ચિત્ત! જેમ સાંઠ ગાડાની બુસરી ગળાપર રાખી ગાડાનો ભાર વહે છે તેમ તું ચારિત્ર્ય રૂપી ગાડાની ધુરા-બુસરીને ઠેકેતો નથી એટલે તું ચારિત્ર્ય પાળતો નથી. આ શ્લોકમાં કવિએ ચિત્તને મદોન્મત્ત સાંઠની ઉપમા આપી છે તે ખરાબર છે. કારણ કે સાંઠ જ્યાંસુધી માલિકના અંકુશમાં રહેતો નથી ત્યાંસુધી મદમાતો થઈ સ્વેચ્છાએ ગાયેના ટોળામાં વિલાસ કરતો ભમ્યા કરે છે, તેમ આ ચિત્ત રૂપી સાંઠ પણ જ્યાંસુધી જીવના અંકુશમાં આવતું નથી ત્યાંસુધી સ્વેચ્છાંદપણે ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં મદમાતું થઈ સ્ત્રીઓમાં ભમ્યા કરે છે. તથા ચારિત્રને ભાર ભરેલા ગાડાની ઉપમા આપી છે તે પણ ખરાબર છે, કારણ કે ચારિત્રના અઠાર હજાર લેદો રૂપ ભારથી ભરેલું ચારિત્ર તે એના ગાડા સરખું છે, અને તેથી શાસ્ત્રકારોએ ચારિત્ર રૂપી ગાડાને “શીલાંગરથ”ની ઉપમા આપી છે. અઠાઈજેસુમાં અટ્ટારસ સહસ્સ સીલંગધારા એ પદથી અઠાર હજાર શીલાંગરથને ધરનારા એવા મુનિ મહાત્માઓને નમસ્કાર કર્યો છે. તથા જે સાંઠ ગાડાં ખેંચવાના ઉપયોગમાં નથી આવતા તે સાંઠની ઘીઠ ઉપર બંને ખાણુ ભાર લાદવામાં આવે છે, અથવા કોઈ દેશમાં સાંઠને ગાડે જોડે છે તો કોઈ દેશમાં પીઠપર ભાર ભરે છે તેથી કવિ અહિં એ ભારવાહી સાંઠની ઉપમાથી પણ ચિત્તને ઉપદેશ આપે છે કે હે ચિત્ત! સાંઠ જેમ અનાજ આદિકનો ભાર

પીઠ પર વહે છે તેમ તું દયાનો ભાર વહેતો નથી. તથા ભાર બેઠતા ગળીયા સાંઠ વા બળદ જેમ ચરણની એટલે પગની ખામીથી ઠોકરો ખાઈને વારંવાર ખાડામાં પડી બચ છે તેમ હે જીવ! અથવા હે ચિત્ત! તું પણ ચરણની એટલે ચારિત્રની ખામીથી વારંવાર સ્ખલના પામી પડી બચ છે એટલે ચારિત્ર લે છે ને ઇન્દ્રિયોને વશ પડી પુનઃ બ્રહ્મ થઈ મિથ્યાત્વ રૂપી ખાડામાં પડે છે, તેથી જેમ ? આંકેલા સાંઠ નિઃશકપણે બધાં ત્યાં સ્વચ્છદે ભમી ખેતરોના પાક વિગેરે ખાઈ બચ છે, અને જીભાં અનેક નુકશાન કરવાથી લોકને ત્રાસદાસક થતા હોવાથી જેમ નિંદનીય રીતે ભગ્વા કરે છે તેમ હે ચિત્ત! હે જીવ! તું પણ આંકેલા સાંઠની માફક જે તે વિષયોમાં ભમી સ્ત્રીઓ વિગેરેના સદાચારોને બ્રહ્મ કરે છે, અને તેથી તું લોકમાં નિંદાપાત્ર થાય છે, માટે આ લોકનો સાર એ છે કે ચિત્તને નિરંકુશપણે સ્વચ્છદે ભટકવા દેવું નહિં, પરન્તુ બરાબર દમન કરી કબજામાં લઈ સદાચારમાં અને દયામાં પ્રવર્તાવવું, નહિંતર જીવને નરકના ખાડામાં પાડી અનેક વિટંબના આપશે, એ સાર છે. ૪૬

અવતરણ—મનુષ્ય ભવ આદિ ઉત્તમ સામગ્રીઓ પામ્યા છતાં પણ સંસાર બ્રમણ કેમ રહે છે તેનું કારણ તત્ત્વનું અજ્ઞાન છે તે આ ગાથામાં દર્શાવે છે—

પ્રાપ્તે સત્કુલજન્મમાનવભવે નિર્દોષરત્નોપમે ।

નીરોગાદિસમસ્તવસ્તુનિચયે પુણ્યેન લબ્ધે સતિ ॥

૧ ગામમાં અથવા ખેતરમાં છૂટા ફરવા છતાં લોકથી પકડીને કામમાં ન લઈ શકાય એવી નિશાનીવાળા સાંઠ તે આંકેલા સાંઠ.

૧૫ ૧૧ ૧૩ ૧૨ ૧૪ ૧૦ ૧૧
નોપાત્તં કિમપિ પ્રમાદવશતસ્તત્ત્વં ત્વયા મુક્તયે ।

૧ ૨ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦
રે જીવાત્ર તતોઽતિદુઃખવિષમે સંસારચક્રે ભ્રમઃ ॥ ૪૭ ॥

પ્રાપ્તે=પામ્યે છતે
સત્કુલજન્મ=ઉત્તમ કુળમાં જન્મ
માનવભવે=મનુષ્ય ભવમાં
નિર્દોષ=નિર્મળ
રત્નોપમે=રત્ન સરખો
નીરોગાદિ=આરોગ્ય વિગેરે
સમસ્ત=સર્વ
વસ્તુ=વસ્તુઓનો
નિચયે=સમૂહ
પુણ્યેન=પુણ્યથી
લબ્ધે સતિ=પામ્યા છતાં
ન=ન

ઉપાત્તં=પ્રહણ ક્ષુ
કિમપિ=કંઈ પણ
પ્રમાદવશતઃ=પ્રમાદના વશથી
તત્ત્વં=તત્ત્વ, સાર
ત્વયા=તે
મુક્તયે=મુક્તિને અર્થે
રે જીવ=હું જીવ!
અત્ર=અહિં
તતઃ=તે કારણથી
અતિદુઃખવિષમે=અતિશય દુઃખ
વડે વિષમ
સંસારચક્રે=સંસાર ચક્રમાં
ભ્રમઃ=ભ્રમણ

જેહમાં આરોગ્ય આદિક ચીજ ઉત્તમ છે રહી,
જન્મ સુકુલે તેહ નરભવ પુણ્યના ઉદયે અહીં;
હે જીવ? પામ્યો તું છતાં શિવકાજ તત્ત્વ પામિયો,
દુઃખથી ભર્યા ભવચક્રમાં તેથીજ તું રખડી રહ્યો. ૨૦૪
હું કોણ? મારી ચીજ કંઈ? શુદ્ધાત્મ દ્રવ્ય સ્વરૂપ હું,
નિજ ગુણો છે માહરા તિમના વિભાવ સ્વરૂપ હું;
એહ તત્ત્વ વિચારતાં ને સાધતાં ધર્મિ જનો,
મુક્તિ પામ્યા પામશે જ્યાં આત્મ રંગરહ્યો ધણો. ૨૦૫

અક્ષરાર્થ—હે જીવ ! આ જગતમાં નિર્મળ રત્ન સરખો સત્કુળમાં જન્મ વાળો મનુષ્ય ભવ તેમજ આરોગ્ય વિગેરે સર્વ ઉત્તમ સામગ્રીના સમૂહવાળો ઉત્તમ મનુષ્ય ભવ પૂર્વ ભવના અનંત પુણ્ય બળથી પામ્યા છતાં પણ પ્રમાદના વશથી મોક્ષ સુખને માટે તે કંઈ પણ તત્ત્વ ગ્રહણ કર્યું નહિં, તે કારણથી અતિથય દુઃખ વડે વિષમ એવા આ સંસાર ચક્રમાં ત્હારે ભ્રમણ કરવું પડે છે. ૪૭

રૂપપ્રાર્થ—આ સ્લોકમાં કવિએ મનુષ્ય ભવને રત્ન સરખો કહ્યો છે, અને તેમાં ઉત્તમ કુળમાં જન્મ થવો એ નિર્મળતા છે, તેથી ઉત્તમ કુળમાં જન્મવાળો મનુષ્ય ભવ નિર્મળ રત્ન સરખો છે, તેમજ આ મનુષ્ય ભવમાં સર્વોત્કૃષ્ટ પાપ પુણ્ય અને મોક્ષની સર્વ સામગ્રીઓ-સાધનો હાજર છે, છતાં ઉત્કૃષ્ટ પુણ્ય અને મોક્ષનું સાધન હોવાથી તેમજ પૂર્વ ભવની પુન્યાઈથી શરીરનું નિરોગીપણું, પાંચે ઇન્દ્રિયોની પૂર્ણતા, અને પદ્મતા-કુશળતા આર્ય દેશમાં જન્મ, મહર્ષિક કુળમાં જન્મ, દેવ ગુરૂ ધર્મ વિગેરેની સામગ્રી ઇત્યાદિ સાધન સામગ્રી વાળો આ નિર્મળ મનુષ્ય ભવ પૂર્વ ભવના અનંત પુણ્યથી પામીને પણ હે જીવ ! તે ઇન્દ્રિયના વિષય કષાય મદિરાદિ નિદ્રા અને વિકૃતિ એ પાંચ પ્રકારના પ્રમાદમાં પડી મુક્તિના સુખ માટે જે ધર્મ સાધન જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર એ ત્રણ તત્ત્વનું આરાધન કરવું જોઈએ તે કંઈ પણ કર્યું નહિં, અથવા મુદ્દેવ સુગુરૂ અને મુધર્મ એ ત્રણ તત્ત્વનું આરાધન કરવું જોઈએ, પરંતુ પ્રમાદ વશથી એમાંના એક ધર્મ તત્ત્વનું આરાધન કર્યું

નહિં, અને મોજ શોખમાં તથા વ્યાપારાદિકમાં તથા ધન્દિ-
યોના વિષયને પોષનારા પરિગ્રહો લેગા કરવામાં જ રાત
દિવસ રચ્યો પચ્યો રહ્યો, તે કારણથી જે મનુષ્ય ભવ મુક્તિનું
સાધન થવો જોઈએ, જન્મ જરા મરણનો નાશ કરનાર
થવો જોઈએ, અનન્ત સુખ આપનાર થવો જોઈએ તેને
ઘડલે અતિથય દુઃખ આપનારો થયો, નરકાદિ દુર્ગતિ
આપનારો થયો અને પરિણામે દુઃખદાયી સંસાર ચક્રમાં
ભ્રમણનાર થયો. અહો! કેટલી અજ્ઞાનતા! કે જે શસ્ત્ર
શત્રુનો નાશ કરનારું છે તે જ શસ્ત્રનો આવડત વિના
દુરૂપયોગ કરવાથી પોતાનો જ શિરચ્છેદ કરનારું થયું. માટે
હે જીવ! આવો નિર્મળ રત્ન સરખો અને સર્વ સામગ્રીવાળો
મનુષ્ય ભવ પામીને તું પ્રમાદમાં પડીશ નહિં, પરન્તુ
પ્રમાદને દૂર કરી જ્ઞાન દર્શનાદિક તરવોની આરા-
ધના કર કે જેથી આ સંસાર ચક્રમાં અથવા ચોરાસી લાખ
યોનિઓમાં ભ્રમણ કરવાનું મટી સિદ્ધ પરમાત્મ પદ પામી
મોક્ષ પદ પ્રાપ્ત થાય. એજ આ શ્લોકમાં ઉપદેશનો
સાર છે. ૪૭

અવતરણ—ક્રોધ આદિ ૪ કષાયોથી આ મનુષ્ય ભવ
રૂપી કલ્પવૃક્ષનું ક્ષણ હારી જવાય છે તે વાત આ ગાથામાં
દર્શાવે છે—

ક્રોધો ન્યકૃતિ ભાજનં ન વિહતો, નીતો ન માનક્ષયં ॥

૧૩ ૧૪ ૧૫ ૨ ૧૭ ૧૯ ૨૦ ૨૧

માયા નૈવ હતા હતાશ નિતરાં, લોભો ન સંક્ષોભિતઃ ॥

१ ३ ४ २४
रे तीव्रोत्कटकूटचित्तवशगस्वान्त ! त्वया हारितं ।

२२ २१ २३

२०

हस्ताप्तं फलमाशु मानवभवश्रीकल्पवृक्षोद्भवम् ॥४८॥

क्रोधः=क्रोध

न्यक्कृति=तिरस्कार

भाजनं=पात्र

न=न

विहतः=हृष्टो।

नीतः=कथो

मानक्षयं=मानने नाश

माया=माया, छण, प्रपंच

नैव=न न

हता=हृष्टी, नाश पमाडी

हताश=हे हृष्टायली आशावाणा !

नितरां=अत्यंत

लोभः=लोभ

न=न

संक्षोभितः=क्षोभ पमाड्यो,

हृष्टायो।

रे=हे

तीव्र=तीव्र

उत्कट=अतिशय

कूटचित्त=कूटभुद्धि

वशग=आधीन

स्वान्त=हे हृष्टय !

त्वया=ते

हारितं=हृष्टो

हस्ताप्तं=हाथमां आवेलुं

फलं=फण

आशु=शीघ्र

मानवभवश्री=मनुष्यभवनी

लक्ष्मी ३५

कल्पवृक्षोद्भवम्=कल्पवृक्षयो उत्पन्न

यथेलुं, कल्पवृक्षतुं।

हे हृष्टय ! तुं तीव्र उत्कट कपट भुद्धि वशे रह्युं,
तेथीन मानुं येम हुं न करे कदी भाइं कथुं;

निंध क्रोध हृष्टयो नहीं ने मान माया नहि तज्या,
लोभ छोडयो ना अरे कार्यो अघटता अहु कर्यां. २०६

એહથી નરભવ સુરદ્રુમ ફલ સકલ હારી ગયો,
હજી સુધર તું ચિત્ત ! જલદી વખત વીતી ક્યાં ગયો;
ચારે કષાયો દુર્ગતિના દુઃખદાયક જાણીએ,
પુણ્યથી જિન ધર્મ પામી હર્ષથી આરાધીએ. ૨૦૭

અક્ષરાર્થ—અતિશય તીવ્ર (ઘણી ચપલ) અને કૂટ
એવી બુદ્ધિને વશ થયેલા હે હૃદય ! તેં તિરસ્કાર કરવા
યોગ્ય એવા ક્રોધને હણ્યો નહિં, માનનો નાશ કર્યો નહિં,
હે હણાયલી આશાવાળા (હે નિરાશ થયેલા) હૃદય ! ત્હેં
માયા પ્રપંચનો પણ નાશ ન કર્યો તેમજ લોભને ક્ષુબ્ધ ન
કર્યો (અર્થાત્ લોભને પણ ગભરાવીને બહાર કાઢ્યો નહિ) તેથી
ખરેખર હે હૃદય ! ત્હેં મનુષ્ય ભવની લક્ષ્મી રૂપ કલ્પવૃક્ષનું
હાથમાં આવેલું ઉત્તમ ફળ શીઘ્ર ગુમાવી દીધું. એ ત્હારી
કેટલી મૂર્ખાઈ ! ૪૮

રૂપદ્વાર્ય—કલ્પવૃક્ષ મનુષ્યોને ઇચ્છિત પદાર્થ આપે
છે, તે કલ્પવૃક્ષો ઉત્તમ યુગલભૂમિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને
ત્યાં વસતા યુગલિક મનુષ્યોને અને યુગલિક તિર્યંચોને ઉત્તમ
પ્રકારનાં ખાન પાન વાણંત્ર વાસણ પુષ્પ વસ્ત્ર આદિ વૈભવો
આપે છે અને જરૂરિઆતો પૂરી પાડે છે, તેમ આ મનુષ્ય ભવ પણ
કલ્પવૃક્ષ સરખો છે, કારણ કે તે દેવલોકના સુખ અને મનુષ્યનાં
સુખ રૂપ ઇચ્છિત પદાર્થો આપે છે, તેમજ ઉત્તમ દેવ ગુરૂ
ધર્મ અને જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની ઉત્તમ સામગ્રીઓ પણ
એ જ મનુષ્ય ભવ આપે છે, અને એવો મનુષ્ય ભવ ૧૫
કર્મભૂમિમાં જ છે, માટે હે હૃદય ! હે મન ! હે જીવ !

એવા કદપવૃક્ષ સરખા મનુષ્ય ભવનું કૃણ તહારા હાથમાં
આવ્યું એટલે તું સાક્ષત્ મનુષ્ય ભવ પામ્યો તો પણ
અતિશય ઉત્કૃષ્ટ માયા પ્રપંચને વશ થઈ ક્રોધ માન માયા
લોભ એ કષાયોને છૂટ્યા નહિં કે જે કષાયો જ્ઞાનીઓને
અત્યંત તિરસ્કાર કરવા લાયક છે, તેથી તું આ મનુષ્ય ભવ
હારી ગયો. પરન્તુ જે મળેલી મનુષ્ય ભવની સામગ્રી રૂપ
ઉત્તમ કૃણનો સદુપયોગ કરી જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રનું આરાધન
કરી એ ચારે કષાયોને છૂટ્યા હોત તો તું મનુષ્ય ભવ
રૂપ કૃણને હાર્યો ન હોત, એટલું જ નહિં પરન્તુ અનંત
સુખવાળી પરમાત્મ પદની અનંત શાંતિ પામીને તું પરમ
સુખી થાત, માટે હે જીવ! તું આ મનુષ્ય ભવ પામીને
ચારે કષાય છૂટવાનો ઉદ્દેશ કર. એ જ આ શ્લોકના
ઉપદેશનો સાર છે. ૪૮

અવતરણુ—બાહ્ય અવસ્થા આદિ ત્રણે અવસ્થાઓમાં
રમત આદિ ક્રિયાઓથી મનુષ્ય ભવ ફેગટ જાય છે. તો ધર્મનો
અવસાર કયો ? તે વાત આ ગાથામાં દર્શાવાય છે—

^૪ બાલ્યે ^૨ મોહમહાંધકારગહને, ^૫ મગ્નેન મૂઢાત્મના ।

^૬ તારુણ્યે ^૮ તરુણીસમાહૃતહૃદા, ^૭ ભોગૈકસંગેચ્છુના ॥

^૯ ૧૦ વૃદ્ધત્વેऽપિ ^{૧૨} જરાભિભૂતકરણગ્રામેણ ^{૧૧} નિઃશક્તિના ।

^{૧૭} માનુષ્યં ^{૧૮} કિલ ^{૧૪} દૈવતઃ ^{૧૫} કથમપિ ^{૧૬} પ્રાપ્તં ^{૧૯} હર્ત ^૧ હા ^{૧૩} મયા ॥૪૯॥

बाल्ये=आण अवस्थाभां
 मोह=मोह-अज्ञानना
 महांधकार=मोटा अंधकार वडे
 गहने=गहन, दुःभदायी, गाढ
 मग्नेन=मग्न, लीन
 मूढात्मना=मूढ आत्मा, सुग्ध-
 पण्डा वडे
 तारुण्ये=तर्जुनावस्थाभां, युवा-
 वस्थाभां
 तरुणी=स्त्रीये
 समाहृत=हरणु करेल, आधीन
 करेल
 हृदा=मन वडे
 भोगैकसंग=विषय भोगना ज
 अतिशय रागनी

इच्छुना=छिछावाणा
 वृद्धत्वेऽपि=वृद्धावस्थाभां पण्ड
 जराभिभूत=वृद्धपण्डा वडे
 पराभव पाभेली
 करणग्रामेण=छन्द्रीयोना समूह
 वडे
 निःशक्तिना=शक्ति रहित
 मानुष्यं=मनुष्यपण्ड
 किल=अरेअर
 देवतः=दैवयोगे
 कथमपि=काष्ठ पण्डा रीते
 प्राप्तं=पाभ्ये, पाभेलुं
 हतं=नाश पमाड्युं
 हा=अरे, अहो
 मया=मे

वृद्ध जन न करी शके धडपण्ड तण्डा दोषे करी,
 धर्म साधन लेश पण्ड त्यारे करे ते इरी इरी;
 ऐम पश्चात्ताप रे रे लुव ! तने अहू पुण्डयथी,
 जे मण्डुं मानुष्य ते ईगट गुमाव्युं मूलथी. २०८

आद्य वय अज्ञान मोहो तिम पराधीनता वशे,
 लर लुवान्नी नार केरा प्रेम भोग तण्डा वशे;
 शक्तिहीन पण्डेण धडपण्ड ऐम उंभर तण्डा गध,
 धर्म साधन ऐकभां पण्ड ना क्युं तक वही गध. २०९

હે જીવ ! તું તેવો થઈશ ના ધર્મ કરવા ચેતજે,
આલ્ય વયથી સજ્જ બનજે રજ પ્રમાદી ના થજે;
તિમ કદાચ બને નહિ તો ભર જીવાની કાલમાં,
સર્વ વિરતિ સાધીને તું મહાલજે જઈ મોક્ષમાં. ૨૧૦

ધર્મ સાધીશ ઘડપણે આવા મનોરથ જે કરે,
તે ન પંડિત જાણવા આ શ્લોકમાં કવિ ઉચ્ચરે;
પ્રથમ જેવી શક્તિ હોવે ના કદી તે કાલમાં,
ઘરડા તણા ખેહાસ ભાખ્યું એમ ઉત્તરાધ્યયનમાં. ૨૧૧

અક્ષરાર્થ—બાળ અવસ્થામાં અજ્ઞાન રૂપ ગાઠ અંધ-
કારમાં મૂઠપણે મગ્ન-તલ્લીન થઈને તથા યુવાવસ્થામાં સ્ત્રીએ
આધીન કરેલા અને વિષય ભોગના જ અતિશય રાગની
મગ્નતાવાળા હૃદય વડે, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં વૃદ્ધપણાથી સર્વ
ઈન્દ્રિયોનેા સમૂહ પરાભવ પામવાથી અશક્ત ઈન્દ્રિયો વડે અરે !
દૈવયોગે જેમ તેમ પ્રાપ્ત કરેલો આ મનુષ્ય ભવ ગુમાવી દીધો
તે કેવી ખેદની વાત છે ! ૪૯

સ્પષ્ટાર્થ—કોઈ વૈરાગ્યવંત પુરૂષ આખર અવસ્થા
સુધીમાં પણ કંઈ પુણ્ય કાર્ય કે ધર્મારાધન કરી શક્યો
નહિં તેથી અન્ત અવસ્થામાં પસ્તાવો કરે છે કે આ મનુષ્ય
ભવ જે દશ દૃષ્ટાન્તે મળવો મહા દુર્લભ છે તે કોઈ મહા
પુણ્યના યોગે જેમ તેમ પ્રાપ્ત થયો તે હું બાલ આદિ ત્રણે
અવસ્થામાં ફેાકટ હારી ગયો, કારણ કે બાળ અવસ્થામાં
તો કોઈ વાતની સમજણ ન હતી તેથી કેવળ બાળકીડા

કરવામાં જ ખાલ્યાવસ્થા ગુમાવી. ત્યાર બાદ નિશાળે બેસી કંઈક ભણી ગણી તૈયાર થયો અને યુવાવસ્થા આવી ત્યારે તે ભણતરનો ઉપયોગ વ્યાપારનાં નામા ઠામામાં ને હિસાબ કિતાબમાં બીજાઓને કેમ છેતરવા અને કઈ રીતે કોઈનું ધન દેખતી આંખે ધૂળ નાખ્યાની માફક હિસાબ વિગેરેમાં ગુચ્ચવી પડાવી લેવું તેમાં યુવાવસ્થા ગુમાવી, તે ઉપરાંત સારાં ખાનપાન ખાઈ શરીર પુષ્ટ બનાવી મેજ મજાહ અને સ્ત્રીઓના વિલાસમાં આસક્ત થયો, વળી જીવાનીના તોરમાં ને તોરમાં દેવ ગુરૂ ધર્મ ઓળખવાની દરકાર ન કરી એટલું જ નહિં પણ દેવ ગુરૂ ધર્મને એક જાતનું ધનિંગ માનતો, ગુરૂનું વચન સાંભળતો નહિં, અને જગતમાં સ્ત્રીના પ્રેમ સિવાય બીજી કોઈ ઉત્તમ વસ્તુ નથી એમ માનીને પૂજ્ય પુરૂષોનો સર્વથા અનાદર કરતો, આ બે રીતે મેં યુવાવસ્થા પણ ફેાગટ ગુમાવી. ત્યાર બાદ જ્યારે વૃદ્ધાવસ્થા આવી ત્યારે ઈન્દ્રિયોનાં બળ અને શરીર બળ ઢીલાં થઈ ગયાં, કામકાજ કરવામાં જીવાની જેવો ઉત્સાહ રહ્યો નહિ, નસો દેખાવા માંડી, હાડકાં ખખડવા માંડયાં, દાંત એક પછી એક પડવા લાગ્યા, વાળ સફેદ થવા લાગ્યા, અને શરીરની સર્વ શોભા એક પછી એક ધીરે ધીરે પલાયન કરવા લાગી, સગાં-બહાલાંને છોકરાંને અને વહુઓને પણ અળખામણો થયો. અને ક્રૂતરાની માફક મારી હાડ છેડ થવા લાગી, એવી નિર્બળ અને મલિન અવસ્થામાં સંયમ ધર્મનું આરાધન પણ કેમ બને? કારણ કે ધર્મ આરાધન માટે ખરી ઉપયોગી તો જીવાન અવસ્થા જ છે. તે તો સ્ત્રીની આસક્તિમાં ને ધન

એણું કરવામાં શુભાવી, અને વૃદ્ધાવસ્થા તો સ્વભાવે જ સંયમ ધર્મને સંપૂર્ણ લાયક નથી તેમ છતાં બની શકતી પ્રભુ ભક્તિ જપમાળા આદિ કંઈપણ સત્કર્મ ન કર્યું, એ રીતે ત્રણે અવસ્થાઓમાં હું મનુષ્ય ભવ હારી બેઠો, અને હવે અંતે મરણ વખતે પસ્તાવો કરું એમાં દહાડો શો વળે ? ખરેખર મારે માટે એ મોટી ખેદની વાત છે. આ શ્લોકનો સાર એ છે કે મનુષ્ય ભવ પામીને એ ત્રણે અવસ્થાઓમાં બની શકતી ધર્મારાધના કરવી એ જ સાર છે. ૪૯

અવતરણ—મન ધનને માટે જે અથાગ મહેનત કરી અનાચારમાં પડે છે તે મનને ધનની ઇચ્છાથી નિવૃત્ત થવાનો ઉપદેશ આ શ્લોકમાં આપે છે, તે આ પ્રમાણે—

૧ ૨ ૩ ૫ ૪ ૬ ૭
યસ્મૈ ત્વં લઘુ લંઘસે જલનિધિં, દુષ્ટાટવિં ગાહસે ।

મિત્રં વંચસે વિલુંપસિ નિજં, વાક્યક્રમં મુંચસિ ॥

૧૪ ૧૫ ૧૬ ૨૦ ૧૯ ૧૮ ૧૭
તદ્વિત્તં યદિ દૃશ્યસે સ્થિરતયા, કસ્યાઽપિ પૃથ્વીતલે ।

૨૨ ૨૩ ૨૫ ૨૪ ૨૧
રે રે ચંચલચિત્ત ! વિત્તહતકાદ્ વ્યાવર્ત્તતાં નો તદા

॥ ૫૦ ॥

યસ્મૈ=જે (ધન) ને માટે

ત્વં=તું

લઘુ=શીઘ્ર, જલદી

લંઘસે=ઉલ્લંઘન કરે છે

જલનિધિં=સમુદ્ર

દુષ્ટાટવિં=દુષ્ટ જંગલમાં

ગાહસે=ભમે છે, ઉતરે છે

મિત્રં=મિત્રને

વંચયસે=કગે છે
 વિલુંપસિ=લોપે છે, હણે છે
 નિજં=પોતાના ખોલેલા
 વાક્યક્રમં=વચનક્રમ, વચન
 મર્પાદાનો
 મુંચસિ=ઝોડે છે, ભંગ કરે છે
 તદ્વિત્તં=તેજ ધન
 યદિ=જો
 દૃશ્યતે=દેખાય
 સ્થિરતયા=સ્થિરપણે, કાયમ,
 અવિનાશી

કસ્યાપિ=કોઈનું
 પૃથ્વીતલે=પૃથ્વીમાં,
 જગતમાં, દુનિયામાં
 રે રં=હે હે
 ચંચલચિત્ત=ચળ મન!
 વિત્તહતકાત્=હત્યારા ધનથી
 વ્યાવર્તતાં=પાછા વળવું
 નો= નહિં
 તદ્વા=તો, તે વખતે

જે દ્રવ્ય કાજ મુસાફરી સાચર તણી તું નિત કરે,
 ધોર જંગલમાંહી પેસે વળી સગાંને છેતરે;
 ખોલ્યો ફરે તે દ્રવ્ય જે દેખાય સ્થિર પૃથ્વીતલે,
 કોઈની પણ પાસ તો તજ રાગ ધનનો ના ભલે. ૨૧૨

પણ અધિર તે તિણ કરીશ ના મોહ ધનનો ધર્મમાં,
 ઉપયોગ કરજે સાત ક્ષેત્રો તિણ કહ્યા જિન શાસ્ત્રમાં;
 ભાવના ગ્રંથે કહ્યું વિસ્તારથી મેં તેહથી,
 ખીના કહી બહુ ટૂંકમાં ચાલુ પ્રસંગ વિશેષથી. ૨૧૩

અક્ષરાર્થ—હે ચંચળ ચિત્ત! જે ધન કમાવાને માટે
 તું દરિયો ઝોળાંગે છે, વિકટ જંગલોમાં પ્રવેશ કરે છે,
 મિત્રને ઠગે છે, સ્વજન વર્ગનો નાશ કરે છે, વચન ખોલીને
 ફરી જાય છે, એજ ધન આ જગતમાં જે તું કોઈની પાસે

પણ સ્થિર રહેલું દેખે તો ત્હારે એ હત્યારા ધનથી કહી
પણ પાછું ન હઠવું, પરન્તુ ધન ભેગું કર્યે જ જવું.
(પરન્તુ એમ બનતું જ નથી માટે ધન ભેગું કરવાના પાપા-
રંભોમાં હે જીવ ! તું ન પડીશ. એ તાત્પર્ય) ૫૦

સ્પષ્ટાર્થ--ધન કમાવાને માટે માણસો ઉછળતાં મોઢાં-
વાળા તોફાની સમુદ્રમાં પણ સ્ટીમરો હંકાર્યે જાય છે. જે
સમુદ્રમાં ખડકો સાથે અથડાતાં બહાણો ભાગી ભૂકા થઈ જાય છે,
માલ દરિયામાં ડૂબી જાય છે, અને ખલાસીઓ તથા ઉતાડૂઓ
ડૂબી જાય છે એવા ભયંકર ઉંડા દરિયામાં પણ વહાણવટું
ખેડી માલ અને પેસેન્જરો એક બંદરેથી બીજે બંદરે લઈ
જઈ બહેપાર કરી ધન ઉપાર્જન કરે છે. તેમજ સિંહ વાઘ
વડૂ આદિ ભયાનક જાનવરોવાળી ભયંકર અટ્ટીઓમાં ચોર
ઘાડપાડુ લૂંટાડૂઓની દરકાર કર્યા વિના પ્રવેશ કરે છે અને
ભાગ્યયોગે કદાચિત્ પાર પણ ઉતરે છે. તેમજ વિશ્વાસુ
મિત્રો વિગેરેને ઠગી વિશ્વાસઘાત જેવું મહા પાપ કરે છે
એ ઉપરાન્ત રાજ્યના લોભને માટે અને ધનના લોભને
માટે સગો પુત્ર પિતાને હણે છે, ઇત્યાદિ રીતે કુટુંબીઓ
કુટુંબને જ મારી નાખે છે. તેમજ ધનને માટે વેપારીઓ તથા
રાજાઓ પગલે પગલે વચન ભંગ કરે છે, આ પ્રમાણે
સાક્ષાત્ ઉપદ્રવકારી ધનને માટે ન આચરવા યોગ્ય અનાચારો
આચરે છે છતાં પણ તે ધન તેની પાસે ઝાઝો વખત ટકતું નથી
તેથી કોઈ વૈરાગ્યવંત જીવ પોતાના મનને ઉપદેશ આપે છે
કે હે મન ! અથવા હે જીવ ! તું ધનને માટે ભયંકર અત્યા-

ચારો આચરે છે અને ન ખેડવા યોગ્ય ભયંકર સાહસો ખેડે છે તે ખરૂં, પણ આ ધન પૃથ્વીમાં કોઈની પાસે સ્થિર રહ્યું નથી રહેવાનું નથી ને રહેશે નહિં. તેથી એવા અસ્થિર ધન માટે એવાં જીંદગીના જોખમ મોટાં સાહસ ખેડવાં તે યોગ્ય નથી. હા, જો ધન દુનિયામાં કોઈ પણ રાજા મહારાજા દેવ દાનવ કે ઇન્દ્ર પાસે સ્થિર રહેલું છે રહે છે ને રહેશે એમ જો બાણુતો હોય તો જરૂર એ ધન કમાવા માટે તું પાછી પાની કરીશ નહિં, પરન્તુ તેમ બનતું નથી. તેથી તું જો ધનને અસ્થિર બાણુતો હોય તો ધનને માટે તેવાં સાહસો અને અનાચારથી અવશ્ય વિરામ પામજે એ ઉપદેશ છે. ૫૦

અવતરણુ—હવે કવિ આ સ્લોકમાં મૃગ જેમ ઘોર અટવીમાં દોડે છે તેમ મન પણ આ સંસાર રૂપી અટવીમાં ક્યાં ક્યાં કંઈ રીતે દોડે છે તે વાત જણાવે છે—

૧૧ ૨૦ ૧૨ ૧૩
અજ્ઞાનાદ્રિતટે ક્વચિત્ક્વચિદપિ, પ્રદ્યુમ્નગર્તાન્તરે ।

૧૫ ૧૪ ૧૭ ૧૬ ૧૮
માયાગુલ્મતલે ક્વચિત્ક્વચિદહો નિંદાનદીસંકટે ॥

૩ ૮
મોહવ્યાગ્રમયાતુરં હરિણવત્સંસારઘોરાટવી ।

૭ ૯ ૧ ૬ ૨ ૪ ૫
મધ્યે ધાવતિ પશ્ય સત્વરતરં કણ્ઠં મદીયં મનઃ ॥૫૧॥

અજ્ઞાન=અજ્ઞાન રૂપી

અદ્રિ=પર્વતના

તટે=તટ ઉપર, શિખરના છેડે

ક્વચિત્=કોઈ વાર

પ્રદ્યુમ્ન=કામદેવ રૂપી

ગર્તાન્તરે=ખાડામાં

માયા=માયા રૂપી
 ગુન્મતલે=વેલડીએના ગુન્મ-
 એમાં
 અદ્વો=આશ્ચર્ય છે કે,
 નિંદાનદી=નિંદારૂપી નદીના
 સંકટે=પાસેના સાંકડા ભાગમાં,
 ખીણમાં
 મોહવ્યાઘ્ર=મોહરૂપી વાઘના
 મયાતુરં=ભયથી વ્યાકુળ
 થયેલ, ગભરાયલું
 હરિણવત્=હરિણની માફક,
 મૃગવત્

સંસાર=સંસાર રૂપી
 ઘોર=ભયંકર
 અટવીમધ્યે=અટવીમાં,
 જંગલમાં
 ધાવતિ=દોડે છે
 પશ્ય=દેખ, જો
 સત્વરતરં=મહુ જલદી,
 ઝપાટાપધ
 કપ્ટં=ખેદની વાત છે કે
 મદીયં=મારું
 મનઃ=મન, ચિત્ત

હે મિત્ર ! મોહ સ્વરૂપ વાઘે ભીત ચિત્ત હરિણ પરે,
 અજ્ઞાન રૂપ પર્વત તટે ક્યારેક રતિ ખાડે ફરે;
 કોઈ વખતે કપટ વહ્ની ગુન્મ માંહે દોડતું,
 નિંદા નદીની ખીણમાંહે કોઈ વખતે દોડતું. ૨૧૪

એમ ભય રૂપ ઘોર અટવી ચાર દિશિએ દોડતું,
 આ વાત કેવી ખેદની સ્થિરતા ન ક્યારે પામતું;
 મન થાય થિર શુભ હેતુના આલંબને પ્રભુ ઈમ કહે,
 સંયમાદિક સાધનારા પરમ શાંતિમાં રહે. ૨૧૫

અક્ષરાર્થ--હે મિત્ર ! મોહ રૂપી વાઘથી ભય પામેલું
 આ મહારૂં મન હરિણની માફક કોઈ વાર તો અજ્ઞાન રૂપી

પર્વતના તટમાં દોડી જાય છે, અથવા અજ્ઞાન રૂપી પર્વતની ઉપર ચઢી જાય છે, વળી કોઈ વાર તો કામદેવ રૂપી ક્રીચ-ડવાળા ખાડામાં પડી જાય છે, કોઈ વાર માયા રૂપી લતાઓ (વેલડીઓ) ની ગાઠ ઝાડીમાં ભરાઈ જાય છે, કોઈ વાર નિંદા રૂપી નદીની ખીણમાં દોડી જાય છે, એ પ્રમાણે હે મિત્ર ! માઈ મન આ સંસાર રૂપી લયાનક અટવીમાં તું જો તો ખરો કે તે કેટલી ઉતાવળથી દોડાદોડ કરે છે, ખરેખર આ ઘણા ખેદની વાત છે. ૫૧

રૂપબટાર્થ—આ શ્લોકમાં મનને હરિણની ઉપમા આપી છે, મોહને વાઘની ઉપમા, અજ્ઞાનને પર્વતના ટેકરાની ઉપમા, કામદેવને ખાડાની ઉપમા, માયાને લતા કુંજની ઉપમા (ઝાડીની ઉપમા); અને નિંદાને નદીની ખીણની ઉપમા આપી છે, અને એ બધી વસ્તુઓવાળા સંસારને ઘોર અટવીની ઉપમા આપી છે. તેથી અટવીમાં રહેતું હરિણ જેમ વાઘથી ભય પામીને અટવીમાં રહેલા પર્વતના ટેકરા ઉપર ચડી જાય છે તેમ આ સંસારમાં મન રૂપી હરિણ મોહ રૂપી વાઘથી બહીને કોઈ વાર અજ્ઞાન રૂપી પર્વતના ટેકરા ઉપર ચડી જાય છે, તો કોઈ વાર દોડતું દોડતું કામવિકારોને વશ થઈ કામવાસના (લોગ તૃણ) રૂપ ખાડામાં ગબડી પડે છે, ને એ ખાડામાં મેલા વિલાસો રૂપી કાદવમાં ખુંચી જાય છે. વળી એ મન રૂપ હરિણ દોડતું દોડતું કોઈ વાર માયા રૂપી ઝાડીમાં ભરાઈ જાય છે, અને કોઈ વાર દોડતાં દોડતાં પારકી નિંદા રૂપી નદીની ખીણમાં

ગળડી પડે છે, એ પ્રમાણે કોઈ વૈરાગ્યવંત જીવ પોતાના મિત્રને કહે છે કે હે મિત્ર ! તું જે તો ખરો કે માફ મન મોહ રૂપી વાઘથી લય પામીને એટલે મોહમાં મુંઝાઈને આ સંસાર રૂપી લયાનક જંગલમાં કેટલું દોડાદોડ કરી રહ્યું છે !

આહિં જણાવેલી ઉપમાઓનું રહસ્ય આ પ્રમાણે બાણવું-સંસાર એ લયાનક જંગલ સરખો છે એ તો સ્હેજે સમજાય તેવું છે, અને જંગલમાં વાઘ હરિણ પર્વતના ટેકરા નદીની ખીણો ગાઠ ઝાડી અને કાઠવના ખાડા વિગેરે વસ્તુઓ હોય છે. તેમાં વાઘથી લય પામનાર હરિણ છે, તેમ મોહ એ વાઘ સરખો કૂર ને બળવાન હોવાથી મોહને વાઘની ઉપમા છે, અને તે મોહને આધીન થયેલું મુંઝાયલું મન તે ગરીબ હરણ સરખું છે, તથા માર્ગ વિનાના પહાડના ઉંચા નીચા ટેકરા જેમ ચઢનાર માણસને બહુ દુઃખદાયી અને બેલાન બનાવનારા છે તેમ બેલાન રૂપ અજ્ઞાન પર્વતના ટેકરાઓ સરખું છે. તથા વૃક્ષોની ગાઠ ઝાડીમાં છૂપાયેલ મનુષ્યાદિની ખબર ન પડે તેમ માયાવી જીવની કપટ જાણની કોઈને ખબર પડતી નથી, માટે માયાને ગાઠ ઝાડીના નિકુંજ સરખી કહી છે, તથા કામદેવ મલિન હોવાથી એ કાઠવના ખાડા સરખો છે તે સ્પષ્ટ છે, તથા પહાડની ખીણોમાંથી છૂપી રીતે નદી જેમ બહાર નીકળે છે ને ફેલાતી જાય છે તેમ લોકોની છૂપી વાતો અથવા ખુલ્લી વાતો નિંદા દ્વારા બહાર નીકળી ફેલાતી જાય છે માટે નિંદા તે નદીની ખીણ સરખી છે, અર્થાત્ નદીની

ઉત્પત્તિ જેમ પર્વતના ખીણુ વિગેરે પ્રદેશોમાંથી છે તેમ નિંદાની ઉત્પત્તિ મનના દુરાશય રૂપી પર્વતની ખીણુમાંથી થાય છે. અહીં ખરૂં રહસ્ય એ છે કે મનની આવી અપ-
ળતાને ધ્યાનમાં લઈને લબ્ય જીવોએ પ્રભુ દેવની મૂર્તિ સામાયિક પાપધ વિગેરે સારા આલંબન રૂપી સોયમાં મન રૂપી દોરો પડેલી દેવો, એટલે સારા નિમિત્તોમાં મનને જોડી દેવું, જેથી મન નવરૂં પડે જ નહિ. જે નવરૂં પડે તો ખરાબ વિચાર કરે અને પરિણામે ખરાબ રસ્તે દોરાય. મનને મજબૂત રાખવાને માટે શીલવૃત્તિ અને સત્પુરૂષોનો સમાગમ વૈરાગ્ય લાવને પમાડનાર ગ્રંથોનું વાંચન વિગેરે સાધનોની જરૂર સેવના કરવી જોઈએ. ૫૧

અવતરણુ:--હવે કવિ આ શ્લોકમાં જે સંસાર સમુદ્રથી તરવું હોય તો જીવે સહજોધ રૂપી વહાણમાં જ બેસવું, તે વાત જણાવે છે--

સચ્ચારિત્રપવિત્રદારુરચિતં, શીલધ્વજાલંકૃતં ।

ગુર્વાજ્ઞાગુણગુંફનાદ્દતરં, સદ્બોધપોતં શ્રિતઃ ॥

મોહગ્રાહભયંકરં તર મહાસંસારવારાંનિર્ધિ ।

યાવન્ન પ્રતિભિચ્ચતે સ્તનતટાઘાતૈઃ કુરંગીદ્દશામ્ ॥૫૨॥

સચ્ચારિત્ર=ઉત્તમ ચારિત્ર રૂપી
પવિત્રદારુ=પવિત્ર લાકડા વડે
રચિતં=રચેલા, બનાવેલા

શીલધ્વજ=અલગથઈ રૂપી ધ્વજવડે
અલંકૃતં=શ્લુગારેલા
ગુર્વાજ્ઞા=ગુરૂની આજ્ઞા રૂપી

ગુણ=દોરતી

ગુંફના=ચુંથણીથી, રચનાથી

દૃઢતરં=અતિશ્ચય મજબૂત

(અનાવેલા)

સદ્બોધ=સદ્ગ્જાન રૂપી

પોતં=ઠહાણુમાં

ચિત્તઃ=ખેડેલો

મોહપ્રાહ=મોહરૂપી ઝુંડ

(જળચર પ્રાણી) વડે

મયંકરં=ખીલામણુ

તર=તરી જા

મહા=મોટા

સંસાર=સંસાર રૂપી

વારાંનિર્ધિ=સમુદ્રને

યાવત્=જ્યાં સુધી

ન=નહિ, નથી

પ્રતિભિચ્ચતે=પ્રતિભેદાય, અથડા-

ધને ભાગી જાય

સ્તનતટ=સ્તન રૂપી કાંડાના

આઘાતૈઃ=આઘાત વડે,

અથડાવાથી

કુરંગીદર્શા=હરિણ સરખી

નેત્રવાળી સ્ત્રીઓના

હેમિત્ર ! ખેસી ઠહાણુમાં સાગર તરે જિમ કઇ જના,
સદ્બોધ પોતે તેમ ખેસી પામ તટ ભવજલધિના;
ઝુંડ આદિ સમુદ્રમાં સંસાર રૂપ સમુદ્રમાં,
ઝુંડ જેવો મોહ તિમ સદ્બોધ રૂપી ઠહાણુમાં. ૨૧૬
ચારિત્ર રૂપો કાષ્ટ રચના શોભતું તે શીતલ્લજ
ગુરૂઆણુ રૂપી દોર બંધન તેહના ના ભૂલજે;
આઘાતથી ગિરિઆદિના જિમ ઠહાણુ ભાંગી જાય છે,
સ્તન તટાઘાતે કરી સદ્બોધ પોત પડાય છે. ૨૧૭
છે અખંડિત ઠહાણુ તે હેમિત્ર તારું જ્યાં સુધી,
સંસાર સાગરને તરી જા શીઘ્ર ચેતી ત્યાં સુધી;
નારી તણુ સંસર્ગ ચેતન ! લેશથી પણ ટાળજે,
જ્ઞાનાદિની આરાધના નિર્દોષ રંગે સાધજે. ૨૧૮

અક્ષરાર્થ:—હે મિત્ર ! ઉત્તમ ચારિત્રાચાર રૂપી કાષ્ઠથી બનાવેલું—ઘડેલું અને પ્રહ્લચર્ય રૂપી ધ્વજ વડે શોભતું, ગુરૂની આજ્ઞા રૂપી મોટા દોરની રચનાથી અતિશય મજબૂત કરેલું એવું તે ઉત્તમ જ્ઞાન રૂપી ંહાણુ કે જે સ્ત્રીઓના સ્તન રૂપી કાંઠાઓમાં અથવા ખડકોમાં અફળાઈને ભાગી ન જાય ત્યાં મુધી તેમાં બેસીને મોહ રૂપી મોટા ઝુંડ જેવા જળચર જીવો વડે ભયંકર એવા આ સંસાર રૂપ મોટા સમુદ્રને તું તરી જા. પર

સ્પષ્ટાર્થ—આ શ્લોકમાં સંસારને દરિયાની ઉપમા આપી છે. અને તે દરિયો તરવા માટે લાકડાના ંહાણુ સરખું ઉત્તમ જ્ઞાન કહેલું છે. વળી દરિયામાં જેમ મોટા મોટા મગરમચ્છ હોય છે તેમ સંસાર રૂપ દરિયો ક્રોધ માન માયા લોભ વિગેરે મોટા મોટા મગરમચ્છ રૂપ જળચરોથી ભયાનક લાગે છે. ંહાણુમાં જેમ પાટીયાં દોર અને ધ્વજ અથવા સઠ વિગેરે હોય છે તેમ ઉત્તમ જ્ઞાન રૂપી પવિત્ર ંહાણુમાં ચારિત્ર રૂપી પાટીયા ગોઠવેલા છે, શીળ રૂપી ધ્વજ અથવા સઠ છે અને તે ગુરૂની આજ્ઞા રૂપી દોરથી બંધાયેલું— મજબૂત કરાયેલું છે. એ રીતે ંહાણુનાં ઉચિત ઉપકરણોથી શણુગારાયેલું છે, તથા ંહાણુ જેમ સમુદ્રમાં રહેલાં ખડકો સાથે અફળાઈ ભાગી જાય છે તેમ આ ઉત્તમ જ્ઞાન રૂપ ંહાણુ પણ કોઈવાર સ્ત્રીઓનાં સ્તન રૂપી ખડકોમાં અથડાઈને ભાગી જાય છે, એટલે સ્ત્રીઓનાં અંગ ઉપાંગાદિ ઉપર રાગ થવાથી ઉત્તમ જ્ઞાન નાશ પામી જાય છે, અને જીવ સંસાર

સમુદ્રમાં ડૂબી જાય છે તેથી કોઈક વૈરાગ્યવંત જીવ કોઈ વૈરાગ્યવંત પોતાના મિત્રને ઉપદેશ આપે છે કે હે મિત્ર ! તું આ સંસાર રૂપ સમુદ્રમાં અનંત કાળથી ડૂબી રહ્યો છું. માટે હવે જો કાંઈ આવવું હોય અથવા આ સંસાર સમુદ્રનો પાર પામવો હોય તો ગુરૂ મહારાજના કહેવા મુજબ ઉત્તમ જ્ઞાન રૂપી ંહાણુમાં બેસીજા, એટલે ગુરૂના ઉપદેશથી તે ઉત્તમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર, કે જે ઉત્તમ જ્ઞાન ઉત્તમ શ્રદ્ધા અને ચારિત્રવાણું છે તથા શીળવાણું છે, અને ગુરૂ આજ્ઞાની આરાધનાથી મજબૂત બનેલું છે, અને તેવું ઉત્તમ જ્ઞાન રૂપી ંહાણુ જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓનાં અંગો જોઈને થતા રાગ રૂપ ખડકોમાં અથડાય નહિં ત્યાં સુધીમાં તું ઝટ બેસી હંકારીને આ સંસાર સમુદ્ર તરીકે, અને જો કદાચ ખડકોના માર્ગ ન બાણુવાથી હંકારવામાં ભૂલ થઈ સ્ત્રીઓની ખડકોમાં અથડાઈ પડશે તો જરૂર એ ઉત્તમ જ્ઞાન રૂપ ંહાણુ ભાગી જશે, તેથી પવિત્ર શ્રદ્ધા અને ચારિત્રવાણું ઉત્તમ જ્ઞાન જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓના સંગવાણું થયું નથી ત્યાં સુધીમાં તું આ ભવનો પાર પામી જા અને કદાચ સ્ત્રીઓનો પરિચય અથવા રાગ થયો તો જરૂર તારૂં નિર્મલ ચારિત્ર સહિત ઉત્તમ જ્ઞાન નાશ પામી જશે. આ શ્લોકનું ખરૂં રહસ્ય એ છે કે પવિત્ર ચારિત્રવાણું સદ્જ્ઞાન સ્ત્રીઓના પરિચયથી નાશ પામે છે માટે ચારિત્રધારી જ્ઞાની મુની મહાત્માઓએ સ્ત્રીનો પરિચય જરા પણ કરવો નહિં. કારણ કે ઉત્તમ જ્ઞાન ચારિત્રનો ટકાવ શીલને જ આધીન છે. ‘સદ્બોધ’ અહીં “સત્” પદથી એમ સમજાય છે કે ઉત્તમ જ્ઞાનની સાથે ઉત્તમ દર્શન અને

ચારિત્ર જરૂર લેવાજ નોંધએ, કારણ કે બીજા મતવાળાઓની માફક શ્રી જૈન દર્શન એકલા (દર્શન અને ચારિત્ર વિનાના) જ્ઞાનથી જ સંસાર સમુદ્ર તરી શકાય છે એમ કહેતું નથી. તે તો એમ કહે છે કે, નિર્મલ દર્શન, જ્ઞાન ચારિત્રની એકઠી આરાધના કરવાથી જ સંસાર સમુદ્રનો પાર પામી શકાય છે, માટે જ શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં કહ્યું છે—

“સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ”

આ પ્રમાણે શાસ્ત્રીય પુરાવો જણાવ્યા બાદ સંસાર સમુદ્રને તરવામાં જ્ઞાનાદિ ત્રણેની સાધના જરૂર નોંધએ, એમ યુક્તિથી પણ સાબીત થઈ શકે છે, જુઓ એક પૈડાથી રથ ચાલે જ નહિ, અહીં જેમ રથને ચલાવવામાં અનેક પૈડાઓની મદદ લેવી પડે છે, તેમ મોક્ષના સુખ મેળવવામાં પણ અનેક સાધનો જરૂર નોંધએ. વ્યવહારમાં કફ, પિત્ત અને વાયુના પ્રકોપથી રોગ થાય છે. તે ત્રણેને નિયમિત કરવા માટે હરડા ખેડાં, આમળા, એમ ત્રણ પદાર્થોના બનેલા ત્રિક્ષ્ણાથી કફ વિગેરેના પ્રકોપને શાંત કરીને દ્રવ્યરોગ નાબુદ કરાય છે. જેમ દ્રવ્ય રોગની શાંતિ ત્રણ સાધનોથી થાય છે, તેવી રીતે ભાવ રોગની શાંતિને માટે જ્ઞાનાદિ ત્રણની સાધના જણાવી છે. આ બીના લક્ષ્યમાં લઈને લવ્ય જીવોએ પ્રમાદનો ત્યાગ કરી પ્રબલ પુણ્યોદયે મેળવેલા શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનની નિર્મલ આરાધના કરી માનવ જન્મ સફલ કરવો નોંધએ એ આ શ્લોકનું રહસ્ય છે. પર

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં જ્યાં સુધી સ્ત્રી

तरङ्ग द्रोडतुं मन वश थयुं नथी त्यां मुधी करवाभां आवता
सर्व धर्मना कार्यो नकाभा छे, आ मुद्दाथी मनने रोडवानी
विशेष जड्रियातो जण्णावे छे—

१० ८ ८ ११ १२ १३
किं भस्मप्रतिलेपनेन वपुषो, धूमस्य पानेन किं ! ।

१५ १६ १४ २० १७ १९ १८

वस्त्रत्यागजुगुप्सया किमनया किं वा त्रिदंड्याप्यहो ॥

२४ २४ २२ २१ २५ २७ २६
किं स्कंधेन नतेन कंबलभराज्जापस्य किं मालया ।

२ ४ १ ४ ६ ५ ७

वामाक्षीमभिधावमानमनिशं चेतो न चेद्रक्षितम् ॥५३॥

किं=थुं

भस्म=राजोडी

प्रतिलेपनेन=थोणवा वडे

वपुषः=शरीर उपर

धूमस्य=धूमाडाना

पानेन=पीवाअे करीने, पीवावडे

वस्त्रत्याग=वस्त्र छोडीने

जुगुप्सया=निंदनीय कृत्य वडे

अनया=आ

किंवा=अथवा थुं !

त्रिदंड्याऽपि=त्रिदंडीपथ्या वडे

पथु

अहो=आक्षेपे

स्कंधेन=भला वडे

नतेन=नीया नभी अथेला

कंबलभरात्=कांभलाओना

समूहथी

जापस्य=जप करवानी

मालया=माला वडे

वामाक्षि=अथी तरङ्ग

अभिधावमानं=द्रोडतुं

अनिशं=निरन्तर

चेतः=चित्त, मन

न=ना

चेत्=णे

रक्षितं=भयाव्युं, अटकाव्युं

સ્ત્રી નિરખતાં દોડતા મનને ન રોકે જે નરા,
 ધૂમપાન ભસ્મ લગાડવી તન પર સફલ તે ના જરા;
 તસ ત્રિદંડી ધારણા તિમ વસ્ત્રનો પરિહાર એ,
 કાંબલા ખંભે ઉપાડે જાપ નિષ્ફલ જાણીએ. ૨૧૯

નિર્વિકારી મન ખનાવી જેહ કિરિયા સાધીએ,
 તાસ ફલ સંપૂર્ણ લહીએ ઈમ કહ્યું તીર્થકરે;
 મોહ કેરૂં પ્રબલ સાધન સ્ત્રી નિરીક્ષણ રાગથી,
 ઈમ વિચારી ચેતનારા થાય સુખિયા નિયમથી. ૨૨૦

અક્ષરાર્થ—જ્યાં સુધી સુંદર નેત્રવાળી સ્ત્રીઓના તરફ દોડતું મન જે યોગીએ રોક્યું નથી ત્યાં સુધી તે યોગી શરીરની ઉપર રાખ ચોળે તેથી શું વળે? ધૂમપાન કરે તેથી શું વળે? વસ્ત્ર છોડી નગ્ન-દિગંબર જેવી આ જુગુપ્સનીય (લજ્જાવાળી) અવસ્થાએ ફરે તેથી શું વળવાનું? તેમ ત્રણ દંડ રાખીને ત્રિદંડી થઈને ફરે તેથી શું વળવાનું? તેમજ ખલા ઉપર ઘણા કાંબળાનો ભાર ઉંચકી ખસો નમાવીને ફરે તેથી શું વળવાનું? તેમજ જાપની માળા ફેરવ્યા કરે તેથી શું વળવાનું? (અર્થાત્ વિષય લાલસા તરફ જતાં મનને રોક્યા વિના એ છ કાર્યોથી કંઈ પણ ઈષ્ટ ફળની સિદ્ધિ થતી નથી) ૫૩

રૂપદ્યાર્થ—કેટલાએક જીવો સાધુ વેષ લઈ શરીરે લભૂત લગાવી ખાવા ખની પોતાને ત્યાગી કહેવડાવે છે, વળી કોઈક તો ગાંભ અલમ વિગેરે કુંડી ધૂમપાન કરી સાધુ કહેવડાવે છે,

કોઈક સર્વથા વસ્ત્રનો ત્યાગ કરી લોકને લગ્ન ઉપજે એવી બિલત્સ નગ્ન અવસ્થામાં રહી નાગા બાવા અથવા દિગંબર બની સાધુ કહેવડાવે છે, વગી કોઈક તો ત્રણ દંડ રાખી ત્રિદંડી સાધુ અને છે, અને કોઈક ખભા ઉપર કાંબળા રાખી તેના ભારથી નમેલી ખાંધવાળા થઈ ફરે છે, કોઈક પ્રભુના નામની જપમાળા જખ્યા કરે છે, પરન્તુ એ બધા જુદી જુદી જાતના નામધારી સાધુઓ સુંદર સ્ત્રીને દેખે કે તુરત લલચાઈ જાય છે, તેની સાથે વાતચિતનો પ્રસંગ સાધી વાર્તા વિનોદમાં રસિયા અને છે, પરિણામે પતિત પણ થઈ જાય છે, તો એવા સ્ત્રીને દેખી ચલિત થઈ જનારા સાધુઓ ભભૂત લગાવે, ધૂમ્રપાન કરે, દિગંબર થઈ ફરે, ખભે કામળા ઓઢે કે ત્રિદંડ રાખે કે જપમાળા જપે તેમાં શો દહાડો વળે ? કારણ કે જ્યાં સુધી વિષયોમાં જતાં મનને વાળ્યું નથી ત્યાં સુધી રખ્યા ચોળવી વિગેરે ક્રિયા ભલેને કરે, પણ તેમનું આત્મકલ્યાણ તો થાય જ નહિ. એવા વેષધારી વિષયાંધ સાધુઓ પોતાને અને લોકને બંનેને ઠગે છે ને પરિણામે દુર્ગતિ પામે છે. માટે જેઓ વિષયોથી મન વચન કાયાએ કરીને નિવૃત્ત થાય, અને ગમે તેવી સુંદર અપ્સરા દેખીને પણ જેઓ ચળાયમાન ન થાય તેવા જિતેન્દ્રિય મહાપુરૂષો જ ખરા મોક્ષ માર્ગના સાધક ગણાય છે. અને તેઓ જ બીજા ભવ્ય જીવોને સંસાર સમુદ્રને પાર પમાડે છે. પ્રભુ શ્રી તીર્થંકર દેવે પ્રકાશેલા શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનનું ફરમાન એ છે કે નિર્મલ ચિત્ત કરેલી ધર્મ ક્રિયાથી કર્મ નિર્જરા વિગેરે વિશિષ્ટ ફલ મળી શકે છે.

મનને મલીન કરનારા અનેક સાધનોમાં 'રાગથી જ્ઞી તરફ જોવું' એ મુખ્ય સાધન ગણાય છે. જો કે જોવાની ક્રિયા આંખથી થાય છે. પરંતુ તેમાં પણ મનની મદદ જરૂર હોય છે. કારણ કે મનની મદદ વિના પાંચે ઈન્દ્રિયો પોત પોતાનું કાર્ય સંપૂર્ણ રીતે કરી શકતી નથી. કર્મના અંધની અપેક્ષાએ વિચાર કરતાં જરૂર સમજાય છે કે આંખ વડે જો તે જોયા કરવાથી ઘણું કરીને જૂદા જૂદા પ્રકારના કર્મને અંધ વધારે પ્રમાણમાં થાય છે. માટે જ લગવંતે લવ્ય જીવોને ઈર્ષ્યા સમિતિને પાલવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. તે પ્રમાણે નહિ વર્તનારા જીવોનું મન જરૂર અસ્થિર થાય છે. અને છેવટે વિકારો પ્રત્યે પણ મનની રૂચિ થવા રૂપ પ્રવૃત્તિ થાય છે. આ બાબતમાં રથનેમિની બીના જાણવા જેવી છે. તે ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી-પ્રભુ શ્રી નમિનાથના તે રથનેમિ ભાઈ થાય. તેમણે પ્રભુ દેવની દેશના સાંભળીને દીક્ષા લીધી હતી. સંયમની આરાધના કરવામાં તલ્લીન બનેલા મુનિ રથનેમિ એક વખત ગિરનાર પર્વતની શુક્રામાં કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહ્યા છે. સાધ્વી રાજમતીજી પર્વત ઉપર ચઢતાં વરસાદ પડવાથી ભિંબએલા વસ્ત્રો આ શુક્રામાં સૂકવી રહ્યા છે. તેમને રથનેમિ મુનિ અહીં છે આ બાબતની જરા પણ ખબર હતી નહિ. મુનિ રથનેમિ રાજમતીજી દિવ્ય રૂપ જોતાંની સાથે સંયમથી ચલિત થાય છે. તેમની ભાષા ઉપરથી સતી રાજમતીજી તરત સમજી ગયા. અને તેમણે મુનિને સમજાવ્યું કે--હો મહાનુભાવ ! તમે તમારી સાધુપણાની સ્થિતિને કેમ ભૂલી જાઓ છો. આવી

૨૦ ૧૮ ૨૧ ૧૯ ૨૨
માધુર્ય મધુર્બિદુના રચયિતું, ક્ષારાંબુધેરીહતે ।

૭ ૮ ૧ ૫ ૬ ૨ ૪ ૩
નેતું વાંછતિ યઃ સતાં પથિ સ્વલાન્, સૂક્તૈઃ સુધાસ્યન્દિભિઃ

॥૫૪॥

રોધ્યું=રોકવાને

બાલમૃણાલ=કુમળા કમળના
તાંતણી વડે

અસૌ=તે પુરૂષ

મત્તેમ્=મદોન્મત હાથીને

ઉજ્જૃમ્ભતે=ઉઘમ કરે છે, મ્હેનત
કરે છે

મેત્તું=ભેદવાને

વજ્રમળીન્=વજ્ર રત્નોને

શિરીષકુસુમ=શિશિરપના ફૂલના

પ્રાન્તેન=છેહાથી, અણીથી

સન્નહ્યતિ=તત્પર થાય છે

માધુર્ય=મધુરતા, મીઠાશ ।

મધુર્બિદુના=મધના ટીપાથી

રચયિતું=ખનાવવાને, કરવાને

ક્ષારાંબુધેઃ=ખારા સમુદ્રને, લવણ
સમુદ્રને

હૃદતે=હૃદ્યે છે

નેતું=લાવવાને

વાંછતિ=હૃદ્યે છે

યઃ=જે પુરૂષ

સતાં=સન્નતોના

પથિ=રસ્તે, માર્ગમાં

સ્વલાન્=ખલ પુરૂષોને, દુર્બળોને

સૂક્તૈઃ=ઉત્તમ વચનો વડે

સુધા=અમૃતને

સ્યન્દિભિઃ=ઝરાવનારાં,

ઝરનારાં

ખલ પુરૂષને અમૃત વચને લાવવા શુભ માર્ગમાં,

જે ચહે તસ ભેદ ના ત્રણ કાર્યના કરનારમાં;

કમલ કોમલ તાંતુએ મદમત્ત કરિને રોકવા,

શિરીષ ફૂલ તણી અણીએ વજ્રમણિને ભેદવા. ૨૨૧

ક્ષારાબ્ધિને મધના જ ટીપે મિષ્ટ કરવા ચાહતા,
 પુરૂષ મૂર્ખ ગણાય તે ખલ સુજન કરવા ચાહતા;
 ખલ કાર્ય જેમ અશક્ય છે તેમ ખલ તણી જ
 સુધારણા,
 ખલ તણા સંગે રહેવું ના કહે ઇમ શ્રી જિના. ૨૨૨

અક્ષરાર્થ—જે સજ્જનો અમૃત ઝરતાં સદ્વચનો
 કહીને પણ દુર્જન પુરૂષોને સન્માર્ગે લાવવા ઇચ્છે છે તેઓ
 હાથીને કુમળા કમળ નાળના તંતુથી બાંધીને રોકવા ઇચ્છે
 છે, તથા શિરીષ ફૂલની અણ્ણીથી વજ્રરત્નને લેદવા (છેદ
 પાડવા) તૈયાર થાય છે, અને મધના એક જ ટીપાથી આખા
 લવણ સમુદ્રને મીઠા બનાવવા ઇચ્છે છે. એટલે આ ત્રણ
 કાર્ય કરવા જેમ અશક્ય છે, તેમ દુર્જનને સન્માર્ગમાં
 લાવવો તે કામ પણ અશક્ય છે. ૫૪

સ્પષ્ટાર્થ—દુર્જન પુરૂષોને ગમે તેટલો ઉપદેશ આપો,
 મીઠે વચને સમજાવો તો પણ કડવી તંબુડીને અડસઠ તીર્થમાં
 ન્હવરાવ્યા છતાં તેની કડવાશ ન બાય તેમ દુર્જનની દુર્જનતા
 બાય જ નહિં. તેથી કવિ આ શ્લોકમાં કહે છે કે કમળની
 નાળના તાંતણાં અતિ કોમળ ને નરમ હોવાથી તેનાથી
 મહોન્મત્ત હાથીને રોકી શકાય જ નહિં છતાં કોઈ રોકવાને
 ઇચ્છે તો તે એક જાતની મૂર્ખાઈ ગણાય તેમ દુર્જનને
 સદ્વચન આપી સજ્જન બનાવવા ઇચ્છા રાખવી તે પણ
 મૂર્ખાઈ છે. તેમજ શિરીષના કોમળ ફૂલની અતિ કોમળ
 અણ્ણીથી વજ્ર રત્ન જેવા કઠીન રત્નમાં બાકું પાડી શકાય

નહિં છતાં જો કેાઈ તેમ કરવા ઇચ્છે તો જેમ તેની મૂર્ખાઈ ગણાય, તેમજ એ લાખ જોજન વિસ્તારવાળા અને પંદર લાખથી અધિક યોજન પ્રમાણુ ઘેરાવાવાળા ખારા લવણુ સમુદ્રને મધના એક જ ટીપા માત્રથી કદી મીઠા થાય જ નહિં, છતાં કેાઈ મધના એક ટીપાથી મીઠા કરવા ઇચ્છે તો તેની જેમ મૂર્ખાઈ ગણાય તેમ દુર્જનને સદુપદેશ આપી સજ્જન બનાવવાની ઇચ્છા રાખવી તે પણ મૂર્ખાઈ છે. અહિં તાત્પર્ય એ છે કે જગતમાં અગ્નિ જેમ સેંકડો ઉપાયે શીતલ ગુણુવાળો ન થાય તેમ દુર્જન પુરૂષ સ્વભાવે જ દુર્જન હોવાથી ઘણાં ઉપદેશથી પણ સજ્જન થાય જ નહિં. આ શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે અહીં જણાવેલા ત્રણ કાર્યો કરનાર પુરૂષ જેમ મૂર્ખ કહેવાય, તેવી રીતે ઉપદેશ દઈને દુર્જનને સુધારવા માટે પ્રયત્ન કરનાર પુરૂષ પણ જરૂર મૂર્ખ ગણાય. જેવી રીતે કાગડાને ઘણો સાબુ લગાવીને ધોઈએ તો પણ તે સફેદ થાય જ નહિ. અને લસણુ વિગેરે દુર્ગંધ મય પદાર્થોને સારા સુગંધમય બનાવવાને ગમે તેટલો પ્રયત્ન કરીએ તો પણ તે સુગંધમય બને જ નહિ, તેવી રીતે દુર્જન પણ સુધરી શકે જ નહિ. આ બાબતમાં રાજા શ્રેણિક અને કપિલા દાસી તથા કાલસૌકરિક કસાઈની બીના જાણુવા જેવી છે. તે ટૂંકામાં આ પ્રમાણુ જાણુવી-સાંસારિક સગાઈની અપેક્ષાએ પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવના રાજા શ્રેણિક બનેવી થાય. કારણુ કે ત્રિશલા માતા અને ચેડા રાજા બંને સગા ભાઈ બેન થાય. અને ચેડા રાજાની પુત્રીને રાજા શ્રેણિક પરણ્યા હતા. એક વખત પ્રભુ દેવની દેશના સાંભળ્યા

બાદ રાજા શ્રેણિકે પરભવ સંબંધી પ્રશ્ન કર્યો કે—હે પ્રભો ! હું અહીંથી મરીને ક્યાં જઈશ? જવાબ દેતાં પ્રભુ દેવે જણાવ્યું કે હે રાજા ! શિકાર કરતી વખતે તમે બે જીવ વાળી (ગર્ભવંતી) હરિણીને બાણ મારીને નાશ કર્યો હતો. બે પંચેન્દ્રિય જીવને હણતાં તમે નરકાયુષ્યને બાંધ્યું હતું. ત્યાર બાદ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને પામ્યા છો. સમ્યક્ત્વ પામ્યા પહેલાં આયુષ્યનો બંધ પડી ગયો છે. તેથી તમે અહીંથી મરીને પહેલી નરકમાં જશો. ત્યાં તમારે દુઃખ લોગવવું પડશે. આવું અવધિજ્ઞાનથી જાણીને પહેલાં અહીં સમવસરણમાં જ્યારે તમને છીંક આવી હતી, ત્યારે કોઢીયાનું રૂપ ધારણ કરનાર દર્દુરાંક દેવે કહ્યું હતું કે હે રાજા ! તમે લાંબા કાળ સુધી જીવો. આમ કહેવામાં મુદો એ હતો કે તમારે મર્યા પછી નરકમાં દુઃખ લોગવવાનું છે.

રાજા શ્રેણિક—હે પ્રભુ ! જેથી મારે નરકમાં જવાનું ન થાય તેવો કોઈ ઉપાય છે. ?

પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવ—હે રાજા ! નરક ગતિના આયુષ્યને બંધ પડ્યા પછી તેને લોગવવા માટે નરકમાં જવું જ પડે. એ પ્રમાણે બીજી ગતિના ત્રણ આયુષ્યની બાબતમાં પણ સમજ લેવું. કારણ કે આયુષ્ય સિવાયના બીજાં કર્મો અમુક જ ગતિમાં લોગવાય એવો નિયમ નથી. તેવો નિયમ તો એક આયુષ્ય કર્મની બાબતમાં જ હોય છે. માટે અહીંથી તરતના ભવમાં તો તમારે નરકમાં જવું જ પડશે. પ્રભુદેવના આ વચન સાંભળીને શ્રેણિક રાજા બહુ

વિલાપ કરે છે. ત્યારે તેને આશ્વાસન ગર્ભિત યોધ આપવાની ખાતર જ પ્રભુ દેવે કહ્યું કે હે રાજન્! કપિલાહાસી જો મુનિને દાન આપે, અને કાલસૌકરિક કસાઇ જે દરરોજ ૫૦૦ પાડાને મારે છે, તે એક દિવસ પાડાનો વધ બંધ કરે, તો તારે નરકમાં જવાનું ન થાય.

રાજા શ્રેણિક—આ બંને કાર્ય ખૂશીથી બની શકશે. એમ કહીને રાજા શ્રેણિક નગર તરફ ચાલ્યા. રસ્તામાં દર્દુરાંક દેવે દૈવિક શક્તિથી રાજા શ્રેણિકની પરીક્ષા કરવા માટે નદીમાં જાળ નાંખીને એક મુનિ માછલાં પકડી રહ્યા છે, અને તે માછલાંનું માંસ ખાય છે આવો બનાવ દેખાડયો. દેવતાઈ શક્તિના પ્રભાવને નહિ જાણતા એવા રાજાએ મુનિને નમ્રતાથી કહ્યું કે હે મુનિ! આવું નીચ કાર્ય તમારા જેવાએ ન જ કરવું જોઈએ. જલદી આ કામ છોડી દો. કારણ કે આ કામથી તમારે દુર્ગતિના દુઃખો ભોગવવાં પડશે.

મુનિ—હું એકલો જ ક્યાં આવું કામ કરું છું. પ્રભુ મહાવીરના તમામ સાધુઓ આ રીતે કરે છે.

રાજા—તું જ આવો નિર્ભાગ્ય શિરોમણી છે. બાકી પ્રભુદેવના તમામ ચેલાઓ તો નિર્મલ સંયમને સાધે છે.

આ પ્રમાણે તેનો તિરસ્કાર કરીને રાજા શ્રેણિક જ્યાં નગરીમાં પેસે છે, ત્યાં દેવે દૈવિક શક્તિથી એવું સ્વરૂપ દેખાડયું કે એક જીવાન સાધ્વી છે. તેણીએ પગે મેંદી

લગાડી છે. ઘરેણાં પહેરેલા છે. આંખમાં કાજળ આંબયું છે. તે મોંઢામાં નાગર વેલનું પાન ચાવી રહી છે. અને ગર્ભવતી છે. આ બનાવ જોઈને રાજાએ તે સાધ્વીને વિનયથી કહ્યું કે હે સાધ્વીજી ! તમે આવું સંયમથી વિરૂદ્ધ વર્તન કેમ કરો છો ?

સાધ્વી—હું એકલી જ ક્યાં આવું કરું છું. પણ બધી સાધ્વીઓ મારા જેવું કામ કરે છે.

રાજા—હે પાપિણી ! તું જ આવી નીચ જણાય છે. બાકી બીજી સાધ્વીઓ તો પરમ ઉદ્ધવાસથી નિર્મલ સંયમને સાધે છે. આ પ્રમાણે તેનો તિરસ્કાર કરીને રાજા આગળ ચાલે છે. તેવામાં તે દેવ પોતાનું મૂલ રૂપ દેખાડી રાજાને પ્રણામ કરીને કહે છે કે હે રાજા ! ઇંદ્ર મહારાજે તમારા સમ્યક્ત્વની જેવી પ્રશંસા કરી હતી, તેવા જ તમે છો. જેમ સમુદ્ર મર્યાદા ન મૂકે તેમ તમે સમ્યક્ત્વની મર્યાદા તજતા નથી. વિગેરે પ્રકારે સ્તુતિ કરીને હાર વિગેરેની ભેટ દઈને તે દેવ સ્વર્ગમાં ગયો. રાજા મહેલમાં આવી કપિલા દાસીને કહે છે કે તું તારા હાથે મુનિને દાન આપ.

કપિલા દાસી—હે સ્વામી ! મને આવી આજ્ઞા ન આપો. હું દાન નહિ આપું, તમે આજ્ઞા કરમાવો તો હું અગ્નિમાં પડીને બળી મરવા અથવા ઝેર ખાઈને મરવા તૈયાર છું. પણ મુનિને દાન તો આપીશ જ નહિં. આ પ્રમાણે કપિલા દાસીનાં વચન સાંભળીને શ્રેણિક મહારાજાએ કાલસૌકરિકને પોતાની પાસે બોલાવરાવ્યો. અને તેને કહ્યું કે તું

દરરોજ પાંચસો પાડાનો વધ કરે છે તે એક દિવસને માટે અંધ કર. શ્રેણિક મહારાજની તેવી આજ્ઞા સાંભળીને કાલસૌકરિકે કહ્યું કે હે મહારાજ ! હું ઘણાં વર્ષોથી પાંચસો પાડાઓનો વધ કરું છું. હવે મારું ઘણું આયુષ્ય ગયું છે અને થોડું આયુષ્ય બાકી છે તો થોડા કાલ માટે હું મારો કુળાચારનો ચાલતો આવેલો નિયમ શા માટે મૂકી દઉં ? માટે આ આપનો હુકમ મારાથી કોઈ રીતે પાળી શકાશે નહિ. રાજ્યે ઘણી રીતે સમજાવ્યા છતાં ન માન્યું ત્યારે રાજ્યે તે કાલસૌકરિકને એક અંધ કુવામાં નંખાવ્યો. રાજ્યે માન્યું કે કુવામાં રહેલો તે કેવી રીતે પાડાનો વધ કરશે ? બીજે દિવસે સવારે વીર પ્રભુની પાસે જઈ વંદન કરીને રાજ્યે કહ્યું કે મેં કાલસૌકરિકને એક દિવસને માટે પાડાના વધથી રોક્યો છે, ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું કે તે કાલસૌકરિકે કુવામાં રહ્યા છતાં પણ માટીના પાંચસો પાડાઓ ખનાવીને તેનો વધ કર્યો છે. જો કે પાડાઓ માટીના હતા છતાં તેણે વધ કરવાની બુદ્ધિથી માર્યા છે માટે તેણે ભાવહિંસા કરી છે. આ પ્રમાણેનાં પ્રભુનાં વચનો સાંભળીને શ્રેણિક મહારાજ્યે ખેદપૂર્વક કહ્યું કે હે પ્રભુ ! આપને મૂકીને હું બીજા કોને શરણે જાઉં. ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું કે હે રાજા ! તમે ખેદ કરો નહિ. કારણ કે આ ભવથી ત્રીજે ભવે તમે પદ્મનાભ નામના પહેલા તીર્થંકર થવાના છો. તે સાંભળી શ્રેણિક રાજા હર્ષ પામ્યા. અહીં દૃષ્ટાંત પૂરું થાય છે, તેમાંથી

૧-વિશેષ બીના શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રમાં અને શ્રી સત્ય પ્રકાશમાં જણાવી છે.

સાર એ લેવો કે રાજા શ્રેણિકે દાન દેવાવવા માટે કપિલા દાસીને ઘણી સમજાવી, અને એક દિવસ વધ અટકાવવા માટે કસાઇને બહુ સમજાવ્યો. છતાં રાજા શ્રેણિક નિષ્ક્રમ નીવડયા, કારણ કે, તે બંને અભવ્ય જીવ છે. તે રીતે દુર્જનને સંજ્ઞન કરવાના પ્રયત્નો પણ નિષ્ક્રમ નીવડે છે. ૫૪

અવતરાણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં શ્રી રામચંદ્ર જે રીતે મુક્તિપદ પામ્યા તે રીતે હું પણ મુક્તિપદ પામીને મુક્તિ રૂપી સ્ત્રીવાળો થઈશ એવી પોતાની ભાવના જણાવે છે—

મુક્ત્વા^૩ દુર્મતિમેદિનીં^૨ ગુરુગિરા^૧ સંશીલ્ય^૫ શીલાચલં^૪ ।

બધ્વા^૭ ક્રોધપયોનિધિં^૬ કુટિલતાલંકાં^૮ ક્ષપિત્વા^{૧૦} ક્ષણાત્^૯ ॥

નીત્વા^{૧૩} મોહદશાનનં^{૧૧} નિઘનતામારાગ્ય^{૧૨} વીરવ્રતં^{૧૫} ।

શ્રીમદ્રામ^{૧૬} ઇવ^{૧૭} ધૃમુક્તિવનિતાયુક્તો^{૧૯} ભવિવ્યામ્યહમ્^{૨૦} ॥૫૫॥^{૧૮}

મુક્ત્વા=છેડીને

દુર્મતિમેદિનીં=કુદ્ધ બુદ્ધિ રૂપી પૃથ્વીને

ગુરુગિરા=સદ્ગુરુ (વડીલ) ના વચન વડે-પિતાના વચનવડે

સંશીલ્ય=સેવીને

શીલાચલં=શીલ રૂપી પર્વતને

બધ્વા=બાંધીને

ક્રોધપયોનિધિં=ક્રોધરૂપી સમુદ્રને

કુટિલતાલંકાં=માયારૂપી લંકાને

ક્ષપિત્વા=નાશ કરીને

ક્ષણાત્=ક્ષણવારમાં

નીત્વા=પમાડીને

મોહદશાનનં=મોહ રૂપી દશમુખી

રાવણને

નિઘનતાં=મરણ

આરાધ્ય=આરાધીને
 વીરવ્રતં=વીર પુરૂષના વ્રતને
 શ્રીમદ્=જ્ઞાનાદિ લક્ષ્મીવાળા
 રામઃ=રામચંદ્ર (ની)
 રૂવ=પેઠે, માફક, જેમ
 દ્યુ=સુંદર

મુક્તિવનિતા=મુક્તિરૂપ સ્ત્રી વડે
 કરીને
 યુક્તઃ=સહિત
 મવિષ્યામિ=થઈશ
 અહં=હું

જનક વચ્ચે રાજ્ય છંડી રામ ગિરિ જિમ સેવતા,
 જલધિ આંધીને હણી લંકા દશાનન ભારતા;
 વીર વ્રત સાધી લહ્યા સુખ જેમ ઝટપટ સિદ્ધિના,
 તેમ હું પણ કરીશ હોંશે વચ્ચેથી ગુરૂરાજના. ૨૨૩
 દુર્મતિ ધરણી તજીને શીલ પર્વત સેવતા,
 ક્રોધ સાગર અંધ આંધી તેમ લંકા કુટિલતા;
 નષ્ટ કરીને મોહ રાવણને હણી નીડરપણે,
 વીર વ્રત સાધી લહીશ હું શ્રેષ્ઠ મુક્તિ રમણીને. ૨૨૪

અક્ષરાર્થઃ—ગુરૂના વચ્ચેથી દુર્મતિ રૂપ પૃથ્વીને છોડી,
 શીળ રૂપી પર્વતને સેવી, ક્રોધ રૂપ સમુદ્રને આંધી, માયા
 રૂપી લંકાને નાશ ક્ષણવારમાં કરી, મોહ રૂપી દશ મોંઢાવાળા
 રાવણને હણીને અને વીર પુરૂષને સેવવા લાયક વ્રતનું
 આરાધન કરીને હું પણ શ્રીમદ્ રામચંદ્રની પેઠે સુંદર મુક્તિ
 રૂપ સ્ત્રીવાળો ધર્મશ (એ પ્રમાણે કવિ અથવા કોઈ વૈરાગ્ય-
 વંત જીવ લાવના લાવે છે) પણ

રૂપષ્ટાર્થ—રામાયણ વિગેરે લૌકિક શાસ્ત્રોમાં શ્રી

રામચંદ્રજીને માટે કહેવાય છે કે ગુરૂના વચનથી (પિતાના વચનથી) રામચંદ્રે પોતાની રાજ્ય પૃથ્વી છોડી ખાર વરસ વનવાસ સેવ્યો અને વનમાંથી શ્રી રામચંદ્રજીની સ્ત્રી સીતાને લંકાનેા રાક્ષસ રાજા રાવણુ અપહરણુ કરી લંકામાં લઈ ગયો ત્યારે રામચંદ્રજીએ રાવણુ સામે યુદ્ધ કરી સીતાને પાછી લાવવા માટે જ્યારે લંકા તરફ પ્રયાણ કર્યું, ત્યારે વચ્ચે આવતા સમુદ્રમાં પત્થરથી પાળ બાંધી સમુદ્ર ઉતરી લંકામાં જઈ પોતાની વીરતા દેખાડી રાવણુ રાક્ષસને હણીને તે રામચંદ્રજી સીતાને પાછી લાવ્યા. આ દષ્ટાન્તને અનુસારે કોઈ વૈરાગ્યવંત જીવ લાવના ભાવે છે કે રામચંદ્રજીએ પિતાના વચનથી જેમ રાજ્ય પૃથ્વીને છોડી વનવાસ સેવ્યો તેમ હું હુટ બુદ્ધિ રૂપ પૃથ્વીને ગુરૂના વચનામૃતથી છોડી યોગી બની શીલ રૂપ પર્વતને સેવીશ. તથા. રામચંદ્રજીએ જેમ સમુદ્ર બાંધ્યો તેમ હું ક્રોધ રૂપી સમુદ્રને બાંધીશ એટલે ક્રોધને વશ કરીશ. રામચંદ્રજીએ ક્ષણવારમાં લંકાનેા નાશ કર્યો તેમ હું માયા રૂપી લંકા નગરીનેા નાશ કરીશ. અને રામચંદ્રજીએ જેમ રાવણુ રાક્ષસને હણી વીરવ્રત (યુદ્ધમાં પરાક્રમ) દેખાડ્યું તેમ હું પણ મોહ રૂપ રાક્ષસને હણી આત્મવીર્ય ફેરવીશ. તથા રામચંદ્રજી જેમ વીરતા દેખાડી સીતાને પાછી લાવ્યા તેમ હું પણ સંયમમાં પરાક્રમ ફેરવીને મુક્તિ રૂપ સ્ત્રીને મેળવીશ. આ 'લૌકતું' રહસ્ય એ છે કે ચાર પ્રકારના ધર્મમાં ભાવધર્મની મુખ્યતા છે. તેમાં અપેક્ષા એ છે કે જેવી ભાવનાથી દાનાદિની સાધના કરવામાં આવે, તે પ્રમાણે તેતું ફલ મળી શકે છે. જ્યાં સુધી મોહનીય

કર્મનો નાશ ન થાય, ત્યાં સુધી બીજા કર્મોનો નાશ થઈ શકતો નથી. કારણ કે જેમ મસ્તકના તાળવામાં (બ્રહ્મેન્દ્રમાં) ઘા લાગવાથી પ્રાણનો વિયોગ (મરણ) થાય છે, તેવી રીતે મોહનીયનો નાશ કરવાથી બાકીના તમામ કર્મોનો નાશ કરી શકાય છે. માટે જ સર્વ કર્મ પ્રકૃતિઓ રૂપી લશ્કરના સેનાધિપતિના જેવું તે (મોહનીય કર્મ) કર્મ છે એમ ખૂશીથી કહી શકાય. જ્યારે જીવ બળીઓ થાય ત્યારે જ તે મોહને હઠાવી શકે છે. સારા આલંબનના પ્રતાપે લોગ-તૃષ્ણાને દૂર કરનારા ભવ્ય જીવો જ આત્મિક વીર્યોદ્ધતાસને વધારી બળીયા થઈ શકે છે. અનંત શક્તિના માલિક છતાં અત્યારે આ સંસારી જીવો જે રાંકડાં જેવા બની ગયા છે, તેમાં મૂલ કારણ લોગ તૃષ્ણા જ છે. આ સુદા તરફ લક્ષ્ય રાખીને એક વૈરાગી આત્મા અથવા ગ્રંથકાર કવિ પોતે કેવી નિર્મલ ભાવના ભાવે છે, તે બીના આ શ્લોકમાં જણાવી છે. આ વિચારોને વર્તનમાં મૂકવાથી સુક્રિતના અવ્યાબાધ સુખ જરૂર મલી શકે છે. ૫૫

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં પ્રાણને ચપળ બાણીને દાન શીલ તપ અને વૈરાગ્ય ગુણની સેવના કરવી, તે જ મહાકલ્યાણકારી છે, એ બીના જણાવે છે—

૧૪ ૧૩ ૧૫ ૧૬ ૧૮ ૧૭
આહારૈર્મધુરૈર્મનોહરતરૈર્હારૈર્વિહારૈર્વૈઃ ।

૨૦ ૧૯ ૨૨ ૨૧ ૨૩
કેયૂરૈર્મણિરત્નચારુશિખરૈર્દારૈર્સુદારૈશ્ચ કિમ્ ॥

३ ४ ५ ६ २ ९
प्राणान्पद्मदलाग्रवारितरलाञ्छत्वा जवाज्जीव रे ।

७ ८ १० ९ ११ १२
दानं देहि विधेहि शीलतपसी निर्वेदमास्वादय ॥ ५६ ॥

आहारैः=भोजन वडे करीने

मधुरैः=मीठां

मनोहरतरैः=त्रया मनोहर,

अहु सुंदर

हारैः=हारो वडे करीने

विहारैः=विहारो वडे, अगीया

वडे

वरैः=उत्तम

केयूरैः=मालुअंधो वडे

मणिरत्न=मणिरत्नना

चारु=मनोहर

शिखरैः=अग्रभाग वाणा

दारैः=अभ्याथी

उदारैः=उदार

किं=थुं

प्राणान्=प्राणाने

पद्मदलाग्र=कमणना पत्रनी टाये

रहेला

वारि=पाणीना जेवा

(मणमिंदु तुल्य)

तरलान्=यपण, यंयण,

अस्थिर

ज्ञात्वा=मण्णीने

जवात्=शीघ्र, जल्दी

जीव रे=डे जव !

दानं=दान

देहि=आप

विधेहि=कर

शीलतपसी=शील अने तप

निर्वेदं=वैराग्य, संसारथी

उद्देश्यपणाने

आस्वादय=पाम, भेणव

कमल हल जल म्पिंदु जेवा प्राण जण्णी जव हे !,

दान घे तुं शील तप ने साध वैराग्ये रहे;

भोज्य मीठां हार सुंदर लूषणो शा कामना,

वर विहार मनोश नारी आत्महितमां नामना. २२५

આંખ મીંચાયા પછી આ જીવ પરભવ જાય છે,
નારી પ્રમુખ છંડી અહીં શુભ અશુભ સાથે જાય છે;
ચાર ભેદે ધર્મ સાધન મોક્ષ સુખ પણ એહથી,
હે જીવ ! નિશ્ચલ ધર્મ જાણી સાધજે ઉદ્ધાસથી. ૨૨૬

અક્ષરાર્થ—હે જીવ ! શ્વાસોચ્છવાસ વિગેરે પ્રાણીને કમળના પત્રની આણી-ધાર ઉપર ઠરેલા પાણીનાં ટીંપા જેવા અનિશય ચપળ-અસ્થિર જાણીને તું હવે જલદી દાન દેજે, શીલ અને તપશ્ચર્યા કરજે અને સંસારથી ઉદ્દેગ પામવા રૂપ વૈરાગ્ય રસનો સ્વાદ લેજે, કારણ કે મધુર આહારોનું ભોજન કરવાથી, મનોહર રતનાદિકના હાર પહેરવાથી, સારી રીતે મોજમજાહમાં ફરવા હરવાથી અને મણિરનોથી જડેલા બાબુબંધ વિગેરે પહેરવાથી તેમજ ઉદાર, સુંદર સ્ત્રીઓના વિલાસથી ત્હારું શું વળવાનું છે ? (માટે એ બધા મોહ છોડીને ધર્મની સાધના કરવા તૈયાર થઈ જા.) ૫૬

૨-પૃષ્ઠાર્થ—જેના અસંખ્યાતા પ્રદેશે ધર્મની ધગસ ગળકી ઊઠી છે તેવો એક લવ્ય જીવ પોતાના આત્માને ઉદ્દેશીને શ્લોકમાં કહ્યા મુજબ હિત કરનારી શિખામણુ આપે છે. અથવા પરોપકારી દયા સિંધુ સ્વપરતારક શ્રી તીર્થંકર મહારાજ કે શ્રી ગુરૂ મહારાજ એક લવ્ય જીવને ઉદ્દેશીને આ પ્રમાણે શિખામણુ આપે છે. આવી પદ્ધતિને ગોઠવીને કવિરાજ જણાવે છે કે, હે લવ્ય જીવ ! તું સારાં સારાં ભોજન કરે છે, અને કાયમ તે તરફ જ લક્ષ્ય રાખે છે, એ પ્રમાણે ઉત્તમ હાર અને મણિ રત્નની રચનાથી જેઓનો

અગ્રભાગ (ટોચ) દીપી રહ્યો છે, તેવા ધરેણ્યાં ખેરવાનો શોખ કરે છે, તથા મોજ શોખની ખાતર બાગ વિગેરેમાં ફરવા બંધ છે, તેમજ સુંદર સ્ત્રીઓના ભોગ વિકાસમાં રાતદિન બહુ જ તડલીન રહે છે, ને ધર્મનું તો નામ પણ લેતો નથી. આ રીતે જે વસ્તુઓ દુર્ગતિના દુઃખને આપનારી અને ક્ષણિક છે, એટલે પરલવમાં જતાં સાથે આવતી નથી, કારણકે અહીં બધું છોડીને જ પુણ્ય પાપને લઈને જીવ પરલવમાં એકલો જ બંધ છે, તેવા પદાર્થોના મોહમાં તારી જીંદગીનો ઘણો ખરો ભાગ ચાલ્યો ગયો. અને હજી સુધી પણ તું કંઈ ધર્મની આરાધના કરતો નથી. એ શું વ્યાજબી ગણાય ? જીવનની ક્ષણભંગુરતા શું તું ભૂલી ગયો ? કમલના પાંદડાની ઉપર રહેલું પાણીનું ટીપું જેમ અસ્થિર હોય છે. તેવી જ સ્થિતિ તારા જીવનની સમજ લેજે. તારી જીવન દોરી કયા ક્ષેત્રમાં કયા ટાઈમિ ત્રૂટી જશે તેની તને તલભાર પણ વિચારણા થતી નથી, હવે તું જલ્દી ચેતીને દશ દષ્ટાંતે દુર્લભ એવા માનવ જન્મને સફલ કરવા માટે દાન શીલ તપની સાધના જરૂર કરી લે. અને સંસારની વિવિધ ઉપાધિમાંથી મુક્ત થઈ બા. સંસારને કેદખાના જેવો માનજે. એમાં આસક્તિ રાખનારા ઘણાં જીવો દુર્ગતિના દુઃખો ભોગવી રહ્યા છે. અને સંસારથી કંટાળીને નિર્મલ સંયમને સાધનારા ઘણાં જીવો મોક્ષ રૂપી મહેલમાં જઈને અવ્યાબાધ સુખને ભોગવી રહ્યા છે અને ભોગવશે. શ્રી દેશના ચિંતામણિના ખેલા ભાગમાં સંસારનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. તથા દાન અને શીલનું

વિસ્તારથી સ્વરૂપ શ્રી શ્રાવક ધર્મ જાગરિકામાં તથા શ્રી ભાવના કલ્પલતામાં જણાવ્યું છે. તથા તપ અને ભાવનું સ્વરૂપ પણ તે શ્રી ભાવના કલ્પલતામાં જણાવ્યું છે તે ત્યાંથી જોઈ લેવું. ૫૬

અવતરણુ--હવે કવિ આ શ્લોકમાં સંસારના સર્વ પદાર્થો વિનશ્વર જણાવીને દાન ધ્યાન અને તપશ્ચર્યા કરવાનો ઉપદેશ કરે છે—

૧૧ ૪ ૩ ૨ ૫ ૬
જ્ઞાત્વા બુદ્બુદમંગુરં ધનમિદં, દીપપ્રકંપં વપુ-

સ્તારુણ્યં તરલેક્ષણાક્ષિતરલં, વિદ્યુચ્ચલં દૌર્બલમ્ ॥

૧ ૨૨ ૧૩ ૧૮ ૧૭
રે રે જીવ ! ગુરુપ્રસાદવશતઃ કિંચિદ્વિધેહિ દ્રુતં ।

૧૪ ૧૬ ૧૫
દાનધ્યાનતપોવિધાનવિષયં, પુણ્યં પવિત્રોચિતમ્ ॥૫૭॥

જ્ઞાત્વા=જાણીને

બુદ્બુદમંગુરં=પાણીના પરપોટા

સરખું ક્ષણ વારમાં નાશ

પામી જાય તેવું

ધનં=ધન

દ્રવં=આ

દીપ=દીવાની જેવું

પ્રકંપં=ચપળ, અસ્થિર

વપુઃ=શરીર

તારુણ્યં=જીવાની

તરલેક્ષણા=ચપળ આંખો વાળી
સ્ત્રી

અક્ષિ=આંખના જેવું

તરલં=ચપળ

વિદ્યુચ્ચલં=વિજળીના જેવું ચપળ

દૌર્બલં=ભુજાળ

રે રે જીવ=હે જીવ

ગુરુપ્રસાદવશતઃ=ગુરૂની કૃપાથી

કિંચિત્=કંઈક શુભ કાર્ય

વિધેહિ=કર, કરી લે

દ્રુતં=જલદી

દાનધ્યાનતપાવિધાનવિષયં=દાન
ધ્યાન અને તપરૂપ સંબંધી

પુણ્યં=ઉત્તમ કાર્ય

પવિત્રોચિતં=પવિત્ર પુરુષોને
કરવા લાયક

હે જીવ ! ન સ્થિર દ્રવ્ય તારૂં જેમ પરપોટા જલે,
દેહ અસ્થિર દીપ જેવો ચપલ યૌવન તે ખરે;
સ્ત્રી નેત્ર જેવું આહુ બળ પણ સ્થિર નહી વિજળી પરે,
એમ જાણી ગુરૂ પ્રસાદે પુણ્ય દાનાદિ કરી લે. ૨૨૭

અક્ષરાર્થ:—હે જીવ ! આ ધન દોલત વિગેરે પાણીના પરપોટાની જેમ ક્ષણ માત્રમાં વિનાશ પામી જાય તેવું છે, આ શરીર તો દીવાના પ્રકાશની માફક કંપાયમાન-ચળાયમાન છે, તેમજ ચપળ આંખોવાળી સ્ત્રીની આંખ જેવી જીવાની પણ ચપળ છે અને ભુજ બળ પણ વિજળીની માફક ચંચલ છે. માટે હે જીવ ! ગુરૂ મહારાજની કૃપાથી આત્માને પવિત્ર કરવામાં લાયક એવું દાન ધ્યાન કે તપશ્ર્ચર્યા રૂપ પુણ્ય કર્મ (ધર્મની સાધના) જલદી કરી લે. ૫૭

રૂપદ્યાર્થ—જેમ પાણીમાં ઉત્પન્ન થયેલો પરપોટો ક્ષણ વાર રહી પાણીમાં વિનાશ પામી જાય છે તેમ મહા મહેનતે મેળવેલી ધન સુવર્ણાદિ સંપત્તિઓ પણ અમુક વખત સુધી રહી વિનાશ પામી જાય છે, તેથી ધનવાન તે નિર્ધન લિખારી જેવો બની જાય છે. જેમ દીવાની જ્યોત વાયુથી આમ તેમ હાલ્યા કરે છે, એટલે અત્યંત સ્થિર રહેતી નથી તેમ સાત ધાતુનાં બનેલાં મનુષ્ય નિર્ધનનાં ઔદા-

રિક શરીર તેમજ દેવ નારકનાં ધાતુ વિનાનાં વૈક્રિય શરીર અને ચૌદ પૂર્વધર મુનિનું આહારક શરીર તે સમયે સમયે નાશ પામતાં અમુક વખતમાં સર્વથા નાશ પામી જાય છે, પણ કોઈ જીવને તે શરીર કાયમ સ્થિર રહેતું નથી સ્ત્રીની આંખો જેમ જુદા જુદા સ્થલે ચપળતાથી ફર્યા કરે છે તેમ જીવાની પણ ચપળ છે એટલે કાયમ ટકતી નથી. તેમજ વિજ્ઞાનીનો ઝબકારો જેમ જોત જોતામાં અદૃશ્ય થઈ જાય છે તેમ પુરુષોનાં બળ પણ જોત જોતામાં નાશ પામે છે, તેથી વૃદ્ધાવસ્થામાં પગ સ્થિરતાથી ટકાવવા જેટલી પણ શક્તિ રહેતી નથી, એ પ્રમાણે ધન શરીર જીવાની ને બળ એ બધું ક્ષણભંગુર હોવાથી હે જીવ! એ વસ્તુઓ જ્યાં સુધી હયાત છે ત્યાં સુધીમાં દાનાદિક ધર્મ સાધી કંઈ પણ પુણ્યની સુંડી જરૂર પેદા કરી લે જે, જેથી પરભવમાં સુકુલમાં શ્રી જિન ધર્મનો લાભ વિગેરે સુખના સાધનો મલી શકે. ૫૭

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં દુર્જનનો સંગ અને સર્પનો સંગ એ બે સરખા છે તે વાત ઘટાવે છે—

શ્રીચંડપાદપેનેવ, કૃતં સ્વં જન્મ નિષ્ફલં ।

જિમ્હગાનાં દ્વિજિવ્હાનાં, સંવંધમનુરંધતા ॥ ૫૮ ॥

શ્રીચંડ=ચંદનના
પાદપેન=ઝાડની
ઇવ=જેમ, પેડે, માફક
કૃતં=કર્તુ

સ્વં=પોતાનો
જન્મ=જન્મ
નિષ્ફલં=નિષ્ફળ, ફાગટ

જિહ્વાગાર્ગ=વાંકું ચાલનારા
(દુર્જન અને સાપ) ના
દ્વિજિવ્હન્ત્=એ જીભ વાળા
(દુર્જન અને સર્પ) ના

સંબંધ=સોખત
અનુરંઘતા=અનુસરનારાએ,
કરનારાએ

જેમ ચંદન ઝાડ ગતિમાં વક્ર જે જીભ સર્પના,
સંગે બગાડે જન્મ નિજ તિમ જીવ હે! દુર્જન તણા;
સંગે કર્યો તેં જન્મ નિષ્ફલ તેહ વાંકા ચાલતા,
ખોલી ફરે તિણ સર્પ જેવા દુર્જનો કવિ ખોલતા. ૨૨૮

અક્ષરાર્થ—જેમ સર્પોનો સંબંધ (સંગ; સોખત) કરનાર સુખડના ઝાડે પોતાનો જન્મ ફેગટ ગુમાવ્યો, તેમ હે લવ્ય જીવ! વાંકા ચાલનારા અને જે જીભવાળા દુર્જનોની સોખત કરી ત્હોં પણ ત્હારો જન્મ ફેગટ ગુમાવ્યો. (એમ કોઈ કુસંગી જીવને ઉદ્દેશીને કવિનો આ ઉપદેશ છે.) ૫૮

રૂપબંધાર્થ—આ શ્લોકમાં કવિએ દુર્જન પુરુષને સર્પની ઉપમા આપી છે, કારણ કે સર્પ જેમ ‘જિહ્વા’ = વક્ર ગતિએ (વાંકો વળીને) ચાલે છે તેમ દુર્જન પણ વાંકી ગતિ વાળો છે એટલે વાંકુ ખોલનાર ને વાંકુ ચાલનાર હોય છે એટલે જૂઠા ખોલો અને દુરાચારી હોય છે. તેમજ સર્પ જેમ ‘દ્વિજિવ્હ’ =એ જીભવાળો હોય છે તેમ દુર્જન પણ જે જીભવાળો હોય છે એટલે ઘડીમાં કંઈ ખોલે ને ઘડીમાં તેથી કંઈ જૂઠું ખોલે અથવા ખોલીને ફરી જનારો વિશ્વાસઘાતી હોય છે, તેથી કવિ કોઈ લવ્ય જીવને ઉપદેશ

આપે છે કે હે ભવ્ય જીવ! વક્ર ગતિવાળા અને બે જીભ-
વાળા સર્પના સંગ વડે જેમ ઉત્તમ એવું ચંદન વૃક્ષ પોતાનો
જન્મ ફેગટ ગુમાવે છે, એટલે ચંદનનું ઝાડ અતિથય મુગં-
ધવાળું હોવાથી ગંધના રસીયા સર્પો એ વૃક્ષને વીંટાઈ
વળે છે તેથી કોઈ એ ચંદનનો ઉપયોગ કરી શકતું નથી
અને વનમાં ઉગી વનમાં વિનાશ પામી જાય છે. તેથી લોકના
ઉપયોગ (વપરાશ) માં આવ્યા વિના એ ચંદન વૃક્ષ જેમ
નકામું બની જાય છે તેમ સર્પ સરખા વાંકી ચાલવાળા
અને બોલીને ફરી જનારા દુર્જનોની સોબતથી હે ભવ્ય
જીવ! તેં પણ ત્હારો જન્મ ફેગટ ગુમાવ્યો. કારણ કે
તું પણ દુર્જનનો સંગી હોવાથી લોક ત્હારો વિશ્વાસ
રાખતા નથી, તેમજ તું કોઈ સત્કાર્યો કરી શકતો નથી
તેથી ત્હારો જન્મ પણ નિષ્ફળ જાય છે. આ શ્લોકમાં સાર
એ છે કે સબ્જન પુરૂષે કદી પણ દુર્જનની સોબત કરવી
નહિ. ઉત્તમ પુરૂષોની સોબત કરવાથી કેવા લાભ અને દુર્જ-
નની સોબત કરવાથી કેવું નુકશાન થાય છે તે જાણતમાં
પ્રભાકર નામના બ્રાહ્મણની ધીના જાણવા જેવી છે. તે ટૂંકામાં
આ પ્રમાણે જાણવી-વીરપુર નામના નગરમાં દિવાકર નામનો
બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે તેના ષટ્કર્મમાં તત્પર રહેતો. તેને
પ્રભાકર નામે પુત્ર હતો. પરંતુ તે સાતે વ્યસનોમાં આસક્ત
હતો, અને પોતાની મરજી મુજબ ભગ્યા કરતો હતો.
એક દિવસ દિવાકરે પુત્રને પોતાની પાસે બોલાવી શિષ્યા-
મણુ આપી કે હે પુત્ર! તું નીચ પુરૂષોની સોબત મૂકી
દઈને સત્સંગ કર. અધમ પુરૂષોની સોબતથી સાઈ શીલ

પણ નાશ પામે છે, કારણ કે ઉત્તમ જાતિનો શંખ હોય પરંતુ જો તે અગ્નિનું સેવન કરે તો તે બીજી ચીજને બાળનાર થાય છે. તથા સત્સંગનું માહાત્મ્ય એવું છે કે પારસ પાષાણ (પત્થર) ના યોગથી લોહું પણ સુવર્ણ થાય છે અને સુવર્ણના યોગથી કાચ પણ મણિ થાય છે, માટે તું ખરાબ સોખત છોડી દઈને સારા વિદ્વાન પુરૂષો પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કર, કળાઓ શીખ, ધર્મ કાર્યો કર અને પોતાના કુળનો ઉદ્ધાર કર. એ પ્રમાણે ઘણી ઘણી રીતે શિખામણ આપી. પરંતુ તે પુત્ર કહેવા લાગ્યો કે શાસ્ત્રથી ભૂખનો નાશ થતો નથી, કાવ્ય રસથી તરસ મટતી નથી માટે ધન કમાવા સિવાયની બીજી બધી કળાઓ નકામી છે.

આવા પ્રકારનાં પુત્રનાં વચનો સાંભળી દિવાકર ખેદ પામ્યો અને ફરીથી શિખામણ આપવાનું માંડી વાળ્યું. જ્યારે પોતાનો મૃત્યુ સમય નજીક આવ્યો ત્યારે સ્નેહને લીધે પુત્રને પોતાની પાસે બોલાવીને કહ્યું કે હે પુત્ર! જો કે તને મારા વચન (કહેવા) ઉપર વિશ્વાસ નથી તો પણ મારા મરણ વખતના આ શ્લોકને તું ગ્રહણ કર તેથી માફ સમાધિ મરણ થાય.

“ કૃતજ્ઞસ્વામિસંસર્ગ-મુત્તમસ્ત્રીપરિગ્રહમ્ ।

કુર્વન્મિત્રમલોભં ચ, નરો નૈવાવસીદતિ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—કૃતજ્ઞ (કર્યાં કાર્યને જાણનાર) સ્વામીનો સંગ કરનાર, ઉત્તમ કુળની સ્ત્રી સાથે વિવાહ કરનાર અને નિર્લોભી મિત્ર કરનાર મનુષ્ય ખેદ પામતો નથી ?

उत्तमैः सह संगत्यं, पंडितैः सह संकथाम् ।

अलुब्धैः सह मित्रत्वं, कुर्वाणो नैव सीदति ॥ २ ॥

અર્થ:—ઉત્તમ પુરુષોની સોબત, પંડિતોની સાથે વાતચીત અને નિર્લોભી જનની સાથે લાઇબંધી કરનાર કદી પણ ખેદ પામતો નથી. ૨

આ બેમાંથી એક શ્લોકને પિતાના આગ્રહથી પ્રભાકરે શ્રદ્ધા કર્યો. કેટલાક વખત પછી દિવાકર મરણ પામ્યો. ત્યાર પછી પિતાએ કહેલા તે શ્લોકની પરીક્ષા કરવા માટે પ્રભાકર પોતાનું ગામ છોડી પરદેશ તરફ ગયો. એક ગામમાં રહેવાનો નિશ્ચય કરી તે ગામમાં રહેતો સિંહ નામનો ક્ષત્રિય જે સ્વભાવે કૃતઘની (કર્યા કામની કદર નહિ કરનાર) હતો તેને આશરે રહ્યો તે સિંહની એક અધમ દાસી હતી તેને પ્રભાકરે પોતાની સ્ત્રી તરીકે રાખી. અને લોભનંદી નામના ઘણા લોભી અને મૂર્ખ જનોમાં મુખ્ય એવા વણિકની સાથે મિત્રતા (દોસ્તી) કરી. આ પ્રમાણે પિતાના શ્લોકથી ઉલટા સ્વભાવવાળાની પ્રથમ પરીક્ષા કરવા માટે કર્યું.

એક વખતે તે નગરના રાજાએ સિંહને બોલાવ્યો, તે વખતે પ્રભાકર પણ રાજસભામાં ગયો. રાજા વિદ્વાનો ઉપર પ્રીતિવાળો છે એવું જાણીને પ્રભાકરે કહ્યું કે—મૂર્ખ મૂર્ખની સાથે, ગાયો ગાયોની સાથે, હરણિયાઓ હરિણોની સાથે અને પંડિતો પંડિતોની સાથે મિત્રતા કરે છે. એટલે સમાન સ્વભાવવાળાની જ મિત્રતા હોય છે. આ સાંભળીને પ્રસન્ન

થએલા રાજાએ પ્રભાકરને કેટલાંક ગામ ગરાસ વગેરે ઇના-
મમાં આપ્યાં. પ્રભાકરે તે બધું સિંહને આપી દીધું. એવી
રીતે પ્રભાકરે સિંહ ઉપર અનેકવાર ઉપકાર કર્યો, તથા તે
દાસી જેણીને તેણે સ્ત્રી તરીકે રાખી હતી તેણીને પણ
વસ્ત્રાલંકાર વગેરે ઘણું આપ્યું. તથા લોભનંદી મિત્રને પણ
ઘણું ધન આપીને સમૃદ્ધિવાળો (પૈસાદાર) બનાવ્યો.

આ સિંહની પાસે એક મોર હતો. તે તેને ઘણો
જ ઠહાલો હતો. જે દાસીને પ્રભાકરે પોતાની સ્ત્રી તરીકે
રાખી હતી તેને ગર્ભના પ્રભાવથી તે મોરનું માંસ ખાવાની
ઇચ્છા થઇ. તેણે પ્રભાકર પાસે તે મોરની માગણી કરી. તે
વખતે પ્રભાકરે પિતાએ આપેલા શ્લોકની પરીક્ષા કરવા
માટે તે સિંહના મોરને કોઇક શુભ સ્થળે સંતાડી દીધો,
અને બીજા મોરના માંસથી તેનો દોહલો પૂરો કર્યો. સિંહ
જ્યારે લોબન કરવા બેઠો ત્યારે તેણે મોરની બધે ઠેકાણે
તપાસ કરાવરાવી. પણ તેનો પત્તો લાગ્યો નહિ તેથી તેણે
ગામમાં પટહની ઉદ્દેશ્યણા કરાવી કે જે કોઇ મોરના બખર
આપશે તેને સિંહ રાજા આઠસો સોના મહોરો આપશે.
આવું સાંભળીને તે દાસી વિચાર કરવા લાગી કે મારા
પતિએ મોરને માર્યાની બખર જો હું સિંહને આપું તો
મને ૮૦૦ મહોરો મળશે. અને પતિ તો સિંહ નહિ તો
બીજો પણ થશે. આવું વિચારી ધનના લોભથી તે
દાસી સિંહ પાસે જઇને કહેવા લાગી કે હે રાજા પ્રભાક-
રની બુદ્ધિ બ્રહ્મ થઇ છે, તેથી મારો દોહલો પૂરો કરવા

માટે મેં ના કહ્યા છતાં પણ ખીજા મોરને ખદલે આપના મોરને મારીને મારો દોહલો પૂરો કર્યો છે. આવું દાસીનું વચન સાંભળીને ક્રોધ પામેલા સિંહે પોતાના સેવકોને પ્રલાકરને પકડી લાવવા મોકલ્યા. તે વખતે કૃત્રિમ ભય પામીને તે પોતાના લોભનંદી મિત્ર પાસે ગયો, અને કહ્યું કે હે મિત્ર! મારું રક્ષણ કર, રક્ષણ કર. ત્યારે લોભનંદીએ ભયનું કારણ પૂછતાં પ્રલાકરે તેને સ્ત્રીના દોહદને પૂર્ણ કરવા માટે પોતે સિંહના મોરને માર્યાની હકીકત જણાવી. તે સાંભળીને તે અધમ મિત્ર જોલ્યો કે તે સ્વામીનો દ્રોહ કર્યો છે માટે નિર્ભય સ્થાન ક્યાંથી મળે. પોતાના ઘરમાં બળતો પૂજો કોણ નાંખે. એ પ્રમાણે મિત્રે કઠોર વચનો કહ્યાં. દિવાકર તેના ઘરમાં પેસવા ગયો ત્યારે લોભનંદીએ ખૂસ પાડી તેથી રાજસેવકો દિવાકરને પકડીને સિંહની પાસે લઈ ગયા. સિંહે તેના ઉપર ગુસ્સે થઈને કહ્યું કે મારો વહાલો મોર લાવ નહિ તો ઇષ્ટ દેવનું સ્મરણ કર. તે વખતે પ્રલાકરે કહ્યું કે તમે જ મારા સ્વામી અને આશ્રયસ્થાન છો માટે મારો એક અપરાધ ક્ષમા કરો વગેરે નમ્ર વચનો કહ્યાં છતાં નીચ સ્વભાવવાળા સિંહે તેને મારી નાખવા માટે મુલતોને સોંપ્યો. પ્રલાકરની અરજ ઉપર કાંઈ ધ્યાન આપ્યું નહિ. આ વખતે પ્રલાકર વિચાર કરવા લાગ્યો કે પિતાના વચનનું ઉલ્લંઘન કરવાથી મને આવું ક્ષણ મળ્યું. ત્યાર પછી શુભ સ્થાનમાં રાખેલો તે મોર સિંહને આપીને સ્ત્રી તથા મિત્રને ત્યાગ કરીને તે ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો.

માર્ગમાં ચાલતાં પ્રલાકર વિચારવા લાગ્યો કે પંડિ-

તની સાથે રહીને મરવું તે સાડું પણ મૂર્ખની સાથે રહીને રાજ્ય કરવું તે સાડું નહિ. કારણ કે મૂર્ખની સોખત આ લોકમાં અને પરલોકમાં વિનાશ કરનાર છે.

ચાલતાં ચાલતાં પ્રભાકર સુંદરપુર નામના નગરમાં આવ્યો. અહીં દેવરથ નામે રાજા હતો. તેને ગુણસુંદર નામનો પુત્ર હતો. તે કુમાર કૃત્ત્વ, ચતુર અને પ્રિયજનોની ઉપર પ્રીતિ રાખનારો અને વ્યસનોથી તથા નીચ પુરૂષોની સોખતથી દૂર રહેનાર હતો. નગરની ખહાર શસ્ત્ર-શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરતા તે કુમારને પ્રભાકરે જોયો. એટલે તે કુમારની પાસે જઈને તેણે વિનય પૂર્વક પ્રણામ કર્યો. તે વખતે કુમારે પણ પ્રસન્ન દષ્ટિથી તેની સામું જોઈને તેનો સત્કાર કર્યો. પ્રભાકરે કુમારની સ્નેહ પૂર્વકની વાતચીત સાંભળીને તથા કુમારની મધુર આકૃતિ જોઈને અને જ્યાં મધુર આકૃતિ ત્યાં ગુણો હોય છે એવું વિચારીને કુમારની સેવાનો સ્વીકાર કર્યો. કુમારે પણ તેને ગામમાં રહેવા માટે મકાન આપ્યું. ત્યાં રહીને તે પ્રભાકર સારા સ્વભાવવાળી અને વિનયાદિક ગુણોવાળી કોઈક પ્રાક્ષણની પુત્રીને પરણ્યો. તથા નગરમાં મુખ્ય ગણાતા અને પરોપકારમાં તત્પર વસંત નામના એક ગૃહસ્થની સાથે મિત્રતા કરી.

કેટલોક કાળ ગયા પછી તે નગરનો હેમરથ રાજા મરણ પામ્યો ત્યારે તે ગુણસુંદર કુમાર રાજા થયો તે વખતે પ્રભાકર તેનો મુખ્ય મંત્રી થયો.

એક વખતે કોઈક રાજાએ ગુણસુંદર રાજાને ઉત્તમ

લક્ષણવાળા એ ઘોડાઓ ભેટ મોકલ્યા. તે ઘોડાઓ વિપરીત શિક્ષા પામેલા હતા, તે વાત નહિ જાણનાર રાજા અને મંત્રી તે ઘોડા ઉપર બેસીને નગરની બહાર અશ્વક્રીડા કરવા માટે નીકળ્યા. ઘોડાનો વેગ જાણવા માટે તેઓએ ઘોડાને ચાલુકનો પ્રહાર કર્યો એટલે બંને ઘોડાઓ પુર વેગથી દોડ્યા. તેમનો વેગ ઓછો કરવા માટે જેમ જેમ લગામ ખેંચે છે તેમ તેમ વિપરીત શિક્ષા પામેલા તેઓ વધારે વધારે દોડવા લાગ્યા. એવી રીતે તે બંને નગરથી ઘણું દૂર ચાલ્યા ગયા. અને એક ગાઠ જંગલમાં આવી પહોંચ્યા. રસ્તામાં આવેલા એક આમળાના વૃક્ષ ઉપરથી વિચારવંત મંત્રીએ ત્રણ આમળાં લઈ લીધા. લગામ ખેંચવા છતાં ઘોડાઓ દોડતાં અટક્યા નહિ ત્યારે તેમણે યાકીને લગામ ઠીલી મૂકી એટલે તે બંને ઘોડાઓ તરત ઉભા રહ્યા. ત્યાંથી તેઓ પાછા વળ્યા. રસ્તામાં રાજાને ઘણી તરસ લાગી ત્યારે મંત્રીએ રાજાને એક આમળું આપ્યું. થોડી વાર પછી ફરીથી તૃષા લાગી ત્યારે બીજું આમળું આપ્યું. ત્યાર પછી થોડી વારે ત્રીજું આમળું આપ્યું. એટલામાં સૈન્ય આવી પહોંચ્યું. પછી પાણી પી સ્વસ્થ થઈને તેઓ નગરમાં આવ્યા.

મંત્રીને પિતાના કહેલા શ્લોકની પરીક્ષા કરવાનો વિચાર થયો. તે માટે તેમણે રાજા ગુણસાગરનો પુત્ર જે પાંચ વર્ષનો હતો અને મંત્રીને ઘેર આવતો જતો હતો, તેને ગુપ્ત સ્થળે સંતાડ્યો. ભોજન સમયે રાજાએ સઘળે

શોષ કરાવી, પરંતુ કોઈ પણ સ્થાનેથી તેનો પત્તો લાગ્યો નહિ. તેથી રાજા ક્રોધ યુક્ત થયો. સેવક પરિવારના મુખ પણ શ્રીક્ષ્ણ પડી ગયાં. તે વખતે કોઈકે કહ્યું કે આજે કુમાર મંત્રીને ઘેર ગયા હતા, તે સાંભળીને બધાને મંત્રીની ઉપર શંકા થઈ. મંત્રી પણ તે વખતે દરબારમાં ગયા નહોતા. મંત્રીની પત્નીએ પણ મંત્રીને પૂછ્યું કે હે સ્વામી ! આજે દરબારમાં કેમ ગયા નથી ? ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું કે હે પ્રિયે ! હું રાજાને મોહું બતાવવા સમર્થ નથી, કારણ કે મેં આજે રાજકુમારને મારી નાખ્યો છે. તે બોલી કે હે નાથ ! આ શું ? તો પણ હવે તમે ખેદ કરશો નહિ. હું જ રાજાને કહીશ કે મેં મારો ગર્ભના પ્રભાવે થયેલો દોહદ પૂર્ણ કરવા માટે મારી દષ્ટિને વૈરીની જેમ દાહ કરતા કુમારને મારી નાખ્યો છે. માટે તમે કોઈ રીતે ગભરાશો નહિ. આ અવસરે જે મંત્રીનો મિત્ર હતો, તે વસંત શેઠ ત્યાં આવ્યો. તેણે બધી વાત સાંભળીને કહ્યું કે હું જ રાજાને કોપ દૂર કરીશ, તમે શ્રીકર કરશો નહિ. એવી રીતે મંત્રી તથા તેની સ્ત્રીને આશ્વાસન આપી તે શેઠ રાજા પાસે ગયો અને રાજાને કહ્યું કે હે સ્વામી ! કુમાર સંબંધી વિપરીત હકીકત બની છે પરંતુ તેમાં મંત્રીનો કોઈ દોષ નથી. તેટલામાં મંત્રીની સ્ત્રીએ આવીને કહ્યું કે મારો દોહદ પૂર્ણ કરવા માટે મારાથી આ અકાર્ય થયું છે. ત્યારપછી મંત્રીએ આવીને ભયથી કંપતો હોય તેમ કહ્યું કે હે રાજા ! હું જ અપરાધી છું, માટે મારા જ પ્રાણ લેવા યોગ્ય છે. મેં કરેલા અકાર્યને લીધે દુઃખી થએલી મારી સ્ત્રી પોતાનો

અપરાધ જણાવે છે, આ બધું સાંભળીને એક ગુન્હા માટે ત્રણ જણ તે કાર્ય પોતાને માથે લેતા હોવાથી રાજ્યે વિચાર્યું કે આ મંત્રી ચતુર, હિતકારી અને આમળા આપી મારા પ્રાણનું રક્ષણ કરનાર છે, તેથી લોક સમક્ષ મંત્રીને કહ્યું કે-‘હે મિત્ર તે દિવસે જો તેં મને આમળાં આપીને મારા પ્રાણ બચાવ્યા ન હોત તો આજે હું ક્યાંથી હોત ? મારૂં રાજ્ય ક્યાંથી હોત ? અને પુત્ર પણ ક્યાંથી હોત ? તે વખતે મંત્રીએ કહ્યું કે હે રાજા! આપ તો આપનું કૃતજ્ઞપણું દેખાડો છો, પરંતુ કુમારની હત્યા કરનાર એવા મને અવશ્ય દંડ કરવો જોઈએ. ત્યારે રાજ્યે કહ્યું કે તેં મને ત્રણ આમળાં આપ્યાં હતાં તેમાંથી હજી તો એક વહ્યું. આ પ્રમાણેનાં રાજાનાં વચન સાંભળીને મંત્રીએ કહ્યું કે હે શુભસાગર ! જ્યારે આપ આમ કહો છો ત્યારે ત્રણ આમળાંથી સચું. આપ પુત્ર સહિત ચિરકાળ રાજ્ય કરો. એ પ્રમાણે કહીને ગુપ્ત સ્થળેથી રાજકુમારને લાવી આપ્યો. પછી તેં આમ શા માટે કર્યું ? એવું રાજ્યે પૂછ્યું ત્યારે મંત્રીએ પોતાના પિતાએ આપેલા સ્ત્રીકની સમ્પત્તિ હકીકત કહી સંભળાવી. આ સાંભળીને બહુ રાજી થયેલા રાજ્યે મંત્રીને પોતાના અર્ધા આસન ઉપર બેસાડ્યો. અને કહ્યું કે હે મિત્ર ! મેં એક આમળાને પુત્ર તુલ્ય ગણ્યું તે ઠીક કર્યું નથી, એ પ્રમાણે કહી મંત્રીનો સત્કાર કર્યો. એ પ્રમાણે તે બંનેએ સાથે રહીને ઘણા કાળ રાજ્યનું પાલન કર્યું. અહીં દષ્ટાંત પૂરું થાય છે. તેનો સાર એ છે કે જેમનીજી વાર પ્રભાકરે સત્સંગ કરીને પોતાનું જીવન નિર્મલ બનાવ્યું,

तेवी रीते बन्ध लुपेअ पणु सारा पुद्घोनी सोअत करीने
आत्महित साधवुं नेधअ. ५८

अवतरणु—हुवे कवि आ श्लोकमां हृदयमां ने पर-
मात्मानुं ध्यान न रमतुं डोय तो अनेक शास्त्रोनुं ज्ञान
पणु नकामुं छे. आ पीना जणुवे छे—

११ १० ९ १२ १३ १५ १४
किं तर्केण वितर्कितेन शतशो, ज्ञातेन किं छंदसा ।

१८ १७ १८ १९ २० २१
किं पीतेन सुधारसेन बहुधा, स्वाध्यायपाठेन किम् ॥

२४ २२ २४ २५ ८ ५ ७ १ ६
अभ्यस्तेन च लक्षणेन किमहो, ध्यानं न चेत्सर्वथा ।

२ ३ ४
लोकालोकविलोकनैककुशलज्ञाने हृदि ब्रह्मणः ॥५९॥

किं=शुं

तर्केण=तर्कशास्त्र वडे

वितर्कितेन=वितर्क'ला, भणुला

शतशः=से'कडे वार

ज्ञातेन=जणुला

छंदसा=छंदशास्त्र वडे

पीतेन=पीधेला

सुधारसेन=अमृत रस वडे

बहुधा=बहु रीते

स्वाध्यायपाठेन=स्वाध्याय पाठधी,

स्वाध्यायधी

अभ्यस्तेन=अभ्यास करेला,

भणुला

लक्षणेन=लक्षण शास्त्र वडे,

व्याकरणु शास्त्रधी

अहो=अहो, अरे

ध्यानं=ध्यान

न= न डोय

चेत्=जे

सर्वथा=सर्व प्रकारे

लोकालोक=लोक अने अलोक

विलोकन=जेवामां, जणुवामां

एककुशल=अति कुशल

ज्ञाने=ज्ञानवाणी

हृदि=हृदयमां

ब्रह्मणः=परमात्मानुं

લોક તેમ અલોકને પણ જાણવાનું જેહમાં,
જ્ઞાન ઉત્તમ છે રહ્યું તેવા શુભાશય હૃદયમાં;
ધ્યાન જે ન કરાય પરમોપકારી પરમાત્મા તણું
તો વિતર્કિત તર્ક કેરું જ્ઞાન પણ શા કામનું. ૨૨૯

સૌ વાર જાણતરમાં રમેલા છંદ પણ શા કામના,
કૃત અમીરસ પાન તિમ સ્વાધ્યાય પણ શા કામના;
બહુ જાણેલા શબ્દ કેરા શાસ્ત્ર પણ શા કામના,
સફલતા સૌની બને અનુભાવથી શુભ ધ્યાનના. ૨૩૦

ધ્યાન પ્રભુ ગુણ ચિંતના ધ્યેય સ્વરૂપ પણ ધ્યાનથી,
જ્ઞાન ક્રિયા બે ધ્યાનમાં પરિહાર એકેનો નથી;
જે ક્રિયા તરછોડતા ને ધ્યાનમાં આડંબરે,
મહાલતા તે રખડતા હોલી તણા બાલક પરે. ૨૩૧

અક્ષરાર્થ—જે લોક અને અલોક જાણવામાં અતિ-
શય કુશળ જ્ઞાનવાળા હૃદયમાં પરમાત્માનું જ્ઞાન-ધ્યાન કોઈ
પણ રીતે ન હોય તો એવાં તર્ક વિતર્કોથી ભરેલા તર્ક-
શાસ્ત્રો—ન્યાય શાસ્ત્રો જાણવાથી શું ? સેંકડો વાર જાણેલાં
છંદ શાસ્ત્રોથી પણ શું ? પીધેલા અમૃત રસથી પણ શું
વળવાનું ? તથા ઘણા પ્રકારના કરેલા સ્વાધ્યાય પાઠથી પણ
શું વળવાનું ? અરે બહુ અભ્યાસ કરેલાં વ્યાકરણ શાસ્ત્રોથી
પણ શું વળવાનું ? (એટલે પરમાત્માના ધ્યાન વિના એ
બધું જ્ઞાન નકામું છે.) ૫૯

સ્પષ્ટાર્થ—આ શ્લોકમાં કવિ પરમાત્માના ધ્યાનની પ્રધાનતા (મુખ્યપણું) જણાવે છે. અને કહે છે કે તે વિના સર્વ શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન નકામું, કારણ કે આગમો અને પ્રકરણો લાઘી જીવની અને કર્મની ઝીણી ઝીણી વાતો કરે, લોકાકાશ અને અલોકાકાશનું દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવને ગુણથી ઝીણું ઝીણું સ્વરૂપ સમજાવે, દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયની ઊંડી વાતો કરે પરન્તુ હૃદયમાં પરમાત્માની ભક્તિ ન હોય, પરમાત્માનો જાપ કરતો ન હોય, અને પરમાત્માનું સ્વરૂપ વિચારી તેની સાથે તટ્વીન ન બને તો એવા શૂન્ય હૃદયવાળાની લોકાલોકની વાતોથી શું? તેમજ મુક્તાવલી દિનકરી પંચ લક્ષણી વિગેરે મોટાં મોટાં ન્યાયશાસ્ત્રો લાઘી તર્ક વિતર્ક કરી વાદીને હરાવે, ન્યાયાચાર્ય બની બેસે અને સમાઓ જીતે, પરન્તુ એજ ન્યાયથી જો પરમાત્માના સ્વરૂપનો નિર્ણય ન કરી શકે તો એવાં ન્યાયશાસ્ત્ર લાઘીને કયો ગઠ જીત્યો? શાસ્ત્રો લખવાનો સાર જ એ છે કે પરમાત્મ સ્વરૂપમાં લયલીન થવું અને તે રૂપે થવા પ્રયત્ન સેવવો, તેમાં બીજાને જોડવા. તે તો છે નહિં તો તેમાં આત્માનું શું કદ્યાણુ થયું? તથા સેંકડો છંદ શાસ્ત્રો એટલે પિંગલ વૃત્ત રતનાકર વિગેરે કાવ્યને બનાવવાના સાધન ભૂત છંદ શાસ્ત્રો ભણ્યો, પરન્તુ એ કાવ્ય રચના સ્ત્રીઓના શંગારરસને પોષવામાં જ ઉતારે પરન્તુ પરમાત્માની ભક્તિનાં કાવ્યોથી પરમાત્મ સ્વરૂપ વિચાર્યું નહિં તો એવાં છંદ શાસ્ત્રો લખવાથી શું વળ્યું, કેવળ લોકને દુરાચારમાં નાખ્યા, વિષયવિલાસી બનાવ્યા અને પોતે પણ દુર્ગતિમાં જવા લાયક થયો. ખરે-

ખર એ રીતે આગમો ન્યાય અને કાવ્યશાસ્ત્રો લાણીને કેવળ લોકમાં પંડિત કહેવાયો, અને વાદ વિવાદથી લોકોને રંજન કર્યા, તેથી જ રત્નાકર પચ્ચીસીમાં કહ્યું છે કે ' ધર્મોપદેશો જનરંજનાય ' તથા ' વાદાય વિદ્યાધ્યયનં ચ મેઽમૂત્ ' એટલે હે પ્રભુ! લોકને રાજી કરવા માટે જ મેં ધર્મોપદેશ આપ્યો, પરંતુ તે મારા હિતને માટે ન થયો. અને હું વિદ્યા ભણ્યો તે કેવળ વાદવિવાદ કરવામાં કામ આવી પણ મારા આત્માને તેથી કંઈ પણ લાભ ન થયો. વળી પરમાત્મ ભક્તિ વિના કેવળ ઢોરની જેમ જીવન ગાળીને ઘણી વાર અમૃતરસ પીવાથી શું વળ્યું. તથા ઘણાં સ્વાધ્યાય (ભણવું) કર્યા, તેમજ પાણીને સિદ્ધહેમ સારસ્વત વિગેરે ઘણાં વ્યાકરણ શાસ્ત્રો લાણી વ્યાકરણાચાર્યની પદવી લીધી પરંતુ હૃદયમાં પરમાત્મ સ્વરૂપની ચિંતવનાનું મોટું મીડું હોય તો એવા વ્યાકરણના ખરાડા પાડવાથી શું વળ્યું? આ સ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે આગમ ન્યાય છંદ વ્યાકરણ વિગેરે શાસ્ત્રો ભણ્યા કે ન ભણ્યા પરંતુ પરમાત્માના ધ્યાન વિના કદી પણ આત્મ કલ્યાણ થવાનું નથી. માટે જ્ઞાનીએ કે અજ્ઞાનીએ પરમાર્થથી તો પરમાત્માની ધ્યાન રૂપ ભક્તિ કરવી એ જ પરમ કલ્યાણકારી છે, અને જગતમાં સર્વ શાસ્ત્રની રચના પણ કેવળ પરમાત્મ સ્વરૂપ પામવાને જ થઈ છે છતાં મૂઢ પંડિતો તેનો લોકરંજન માટે ઉપયોગ કરે છે તે કેવળ અજ્ઞાનતા જ છે. ૫૯

અવતરણ—હવે કવિ આ સ્લોકમાં સૂર્યના પ્રકાશથી

જેમ હિમનો નાશ થાય છે તેમ જ્ઞાનના પ્રકાશથી માયાનો નાશ થાય છે, એ વાત સમજાવે છે—

માં^૪ બાલ્યા^૨દપિ^૩ નિર્નિમિત્ત^૧નિબિહ^૬પ્રોદ્^૫ભૂત^૭સલ્ય^૮શ્રિયં ।

દંભારંભ ! વિહાય સત્વરતરં, દૂરાન્તરં ગમ્યતામ્ ॥

પશ્યેન્મીલતિ મેઽધુના શુભવશાત્જ્ઞાનોષ્ણરશ્મિપ્રમા ।

પ્રાલેયોત્કરવદ્ધતંતમનયા, દ્રક્ષ્યામ્યહં ત્વાં કથમ્ ॥ ૬૦ ॥

માં=મને, મહારી સાથે
બાલ્યાત્ અપિ=બાળપણથી પણ
નિર્નિમિત્ત=વિના કારણે, સ્વાર્થ
વિના

નિબિહ=ગાઠ
પ્રોદ્ભૂત=પ્રગટ થયેલી
સલ્યશ્રિયં=મિત્રાઇ રૂપ લક્ષ્મી,
(શોભા) જેને

દંભારંભ=હે દંભના વિસ્તાર !
હે દંભ !

વિહાય=છોડીને
સત્વરતરં=અત્યંત શીઘ્ર, એકદમ
તત્કાળ

દૂરાન્તરં=દુરે દૂર
ગમ્યતામ્=ચાલ્યો જા

પશ્ય=તું દેખ, જે
ઉન્મોલતિ=પ્રગટ થાય છે
મે=મારા
અધુના=હવે
શુભવશાત્=પુણ્યના ઉદયથી
જ્ઞાનોષ્ણરશ્મિપ્રમા=જ્ઞાન રૂપી
સૂર્યની કાંતિ
પ્રાલેયોત્કરવત્=હિમના સમૂહની
વેડ

હતંતં=હણાયલા તે
અનયા=એ સૂર્યપ્રભા વડે
દ્રક્ષ્યામિ=દેખી શકીશ
અહં=હું
ત્વાં=તને
કથં=કેવી રીતે ?

હે હંભ ! તેં મુજ સાથ બચપણથી જ નિષ્કારણપણે,
દોસ્તી જ બાંધી ગાઠ પણ ઝટ દૂર જ છંડી મને;
હાલ પુણ્યે જ્ઞાનરવિની કાંતિ મુજમાં ચળકતી,
મહિ જય દૂર જો તું તદા આ સૂર્યકાંતિ પ્રસરતી. ૨૩૨

હિમ કણ સમૂહ તણી પરે હણશે તને તેં કેમ હું;
જોઈ શકીશ ! સમજી જઈ જા દૂર ઇમ તેથી કહું;
તત્ય બોધ પ્રકાશ જ્યાં ત્યાં હંભ કદી ન ટકી શકે,
જેમ રવિના તેજ આગળ તિમિર ગણ ન ટકી શકે.

૨૩૩

અક્ષરાર્થ—હૃદયમાં શ્રેલાએલા હે હંભ ! (કપટ)
તહેં મારી સાથે બાળપણથી જ વિના કારણે ગાઠ મિત્રાઈ
(દોસ્તી) બાંધી છે, પણ હવે ત્હારી મિત્રાઈવાળા મને છોડીને
તું ઘણું દૂર નાસી જા, કારણ કે હવે પુણ્યના યોગે મ્હારામાં
મ્હારી જ્ઞાન રૂપ સૂર્યની કાન્તિ પ્રગટ થાય છે, તેથી એ
કાન્તિ વડે હિમના સમૂહની પેઠે વિનાશ પામેલા ત્હને
હવે હું શી રીતે જોઈશ ? (એટલે હવે ત્હારી મિત્રાઈ ક્ષણ-
ભર પણ ટકી શકવાની નથી) ૬૦

રૂપદ્યાર્થ—કોઈ જ્ઞાની પુરૂષ હંભને કહે છે કે - હે
હંભ ! (હે માયા, કપટ !) ત્હારે ને મ્હારે આ ભવમાં
બાળપણથી મિત્રાઈ છે, અને ભવોભવની અપેક્ષાએ અનાદિ
કાળથી મિત્રાઈ ચાલી આવે છે, પણ હવે ઘણું થયું, તું

મહને છોડીને ચાલ્યો જા, કારણ કે હાલમાં પુણ્યના પ્રભાવથી મારા હૃદયમાં જ્ઞાન રૂપી સૂર્યનો પ્રકાશ પ્રગટ થયો છે, માટે જો તું દૂર નહિ જાય તો એ સૂર્યનો ગરમ પ્રકાશ તને હિમની માફક ઓગાળી દેશે, પછી તું મૃત્યુ પામીશ તો હું તને શી રીતે જોઈ શકીશ? કારણ કે તું મહારો બાળ મિત્ર છે તેથી તને કહું છું કે તારી મેળે તું સમજી જઈને જલ્દી દૂર ભાગી જા

અહિં કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જીવની સાથે માયા અથવા દંભ અનાદિ કાળથી લાગેલો છે. બોલવામાં દંભ, ચાલવામાં દંભ, દેવપૂજામાં દંભ, ગુરૂ વંદનમાં દંભ, સંજમ ક્રિયામાં દંભ એ પ્રમાણે ડગલે ને પગલે આ જીવ દંભમાં (કપટમાં)ને દંભમાં જ બધો કાર્યક્રમ ચલાવી રહ્યો છે, પરંતુ બ્યારે હૃદયમાં ગુરૂના ઉપદેશને સાંભળવાથી પ્રકટ થયેલો જ્ઞાન રૂપી સૂર્ય બળકી ઉઠે છે, ત્યારે જેમ સૂર્યના ઉદયથી હિમ ઓગાળી જાય છે તેમ કપટ પણ ચાલ્યો જાય છે. આ શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે, પુણ્યચાત્રી ભવ્ય જીવો જ (૧) પરોપકાર રસિક, સ્વપરતારક મહાગુણવંત ગુરૂનો સમાગમ, (૨) તેમના ઉપદેશનું શ્રવણ (સાંભળવું) (૩) સાંભળીને હૃદયમાં ઉતારીને તે પ્રમાણે નિર્દોષ જીવન ગુજારવું વિગેરે આત્મકલ્યાણને કરનારા સાધનો પામી શકે છે. ઉપદેશના પ્રસંગે શ્રી ગુરૂમહારાજ ભવ્ય જીવને સમજાવે છે, કે કપટ કરીને જે જીવો ખીજાને છેતરે છે. છેતરીને મનમાં રાજી થાય છે, ધન વિગેરે થોડાં સુખનાં સાધનો મેળવે છે. પણ એમ

કરનારા જીવો સામાને છેતરવાને બદલે પોતાના આત્માને તો જરૂર છેતરે છે, કારણ કે ધાર્મિક પ્રસંગે પણ સ્કેન્ચ માયા કરવાથી પ્રભુ શ્રીમદ્વિનાયકને સ્ત્રીપણું. પ્રાપ્ત થયું, કેટલાએક અજ્ઞાની જીવો “સત્તર પાંચ પંચાણુ, બે મૂકયા છટના, લાવ પટેલ સોમાં બે ઓછા” તથા “મુખમેં રામ બગલમેં છુરી ભગત ભલા પણ દાનત ખૂરી” ૧ વેદ, (૪) વસુ (૮) ક્ષેત્ર વિગેરે સંજ્ઞાથી વાતચિત કરીને વેપાર વિગેરેમાં પણ માયા પ્રપંચ ખેલે છે. પણ તેઓએ સમજવું નોંધ્યે કે, કપટ કરવાથી જે કર્મો બંધાય છે, તેના ફલ રીખાઈ રીખાઈને ભોગવવા પડે છે, દુઃખ ગમતું નથી તો દુઃખના કારણો જરૂર છોડવા નોંધ્યે. દંભ એ ભયંકર દુઃખનું કારણ છે, અને સરલતા મહાદુઃખનું કારણ છે. સરલ આત્માઓ થોડું ધર્માનુષ્ઠાન પરમ ઉલ્લાસથી વિધિપૂર્વક કરે છતાં પણ તેનો કર્મ નિર્જરા વિગેરે લાભ વધારે પ્રમાણમાં મેળવી શકે છે, એ સરલતાનો જ પ્રભાવ છે. ઘણાંએ પાપી આત્માઓ પણ જે થોડા કલાકમાં આત્મ કલ્યાણ કરી ગયા, કરે છે, અને કરશે તેમાં સરલતા ગુણનો પણ પ્રભાવ રહેલો જ છે. આવા શ્રી ગુરૂ મહારાજના વચનને સાંભળીને ભવ્ય જીવ જ્ઞાન ગુણને પ્રકટારે છે. એટલે સમજણના ઘરમાં દાખલ થાય છે. ત્યારે દંભનો ત્યાગ કરે છે, અને સરલતા ગુણને ધારણ કરે છે. આ વાત લક્ષ્યમાં રાખીને ભવ્ય જીવોએ સરલતા ગુણ જરૂર ધારણ કરવો, ઊંજા ભવ્ય જીવોને સરલ બનાવવા અને જેઓ સરલતા ગુણનો ધારણ કરે છે તેમની અનુમોદના કરવી. ૬૦

अवतरणु—हृवे क्वि आ श्लोकमां साया अमृतरस
अेर विगेरे पदार्थानुं स्वइप जणुवे छे-

३ ५ ४ ६ १ ७ ८ ८
कारुण्यान्न सुधारसोऽस्ति हृदय ! द्रोहान्न हालाहलं ।

१० १३ १२ ११ २ १४ १६ १५

वृत्तादस्ति न कल्पपादप इह, क्रोधान्न दावानलः ॥

१७ १८ २१ २० १९ २३ २६ २२ २४ २५

संतोषादपरोऽस्ति न प्रियसुहृल्लोभान्न चान्यो रिपु ।

२८ २८ २७ ३० ३१ ३२ ३३ ३४

युक्तायुक्तमिदं मया निगदितं यद्रोचते तत्त्यज ॥ ६१ ॥

कारुण्यात्=कइथा २सथी, दया
२सथी अन्य

न=नथी

सुधारसः=अमृतरस

अस्ति=अ

हृदय=हे हृदय !

द्रोहात्=द्रोहथी, विश्वासघातथी
(अन्य)

हालाहलं=विष. अेर

वृत्तात्=सदाचारथी (अन्य)

अस्ति न=नथी

कल्पपादपः=कल्पवृक्ष

इह=आ जगतमां

क्रोधात्=क्रोधथी (भीजे क्राध)

दावानलः=दावाग्नि, दानेन अग्नि

संतोषात्=संतोषथी

अपरः=भीजे क्राध

प्रियसुहृत्=बहालो भाधअध

लोभात्=लोभथी

अन्यः=भीजे क्राध

रिपुः=शत्रु

युक्तायुक्तं=योग्य के अयोग्य,
व्याजभी, गेरव्याजभी

इदं=आ

मया=मे

निगदितं=कथुं

यत्=जे कंठ तजवा जेवुं लागे

रोचते=इये, योग्य लागे

तत्=ते

त्यज=छोडी दे.

હે હૃદય ! કરુણા સમું અમૃત ન બીજું દ્રોહથી,
 ઝેર નહિ બીજું સુરદ્રુમ ન પર વિમલાચારથી;
 અન્ય દાવાનલ ન હોવે ક્રોધથી સંતોષથી,
 પ્રિય મિત્ર પર નહિ શત્રુ બીજે પરમ ભાખ્યો
 લોભથી. ૨૩૪

યોગ્ય તેમ અયોગ્ય ભાખ્યું ઇમ હવે ધરી સ્વસ્થતા,
 જે રૂથે તે ત્યાગ કર ને અહણુ કર ધરી સ્વસ્થતા;
 ગ્રાહ્ય કરુણા વૃત્ત તિમ સંતોષ ત્રણ ગુણ જાણીએ,
 દ્રોહ લોભ ક્રોધ તજવા યોગ્ય છે ઇમ ધારીએ. ૨૩૫

અક્ષરાર્થ—હે હૃદય ! આ જગતમાં કરુણારસથી
 (દયારસથી) બીજે કોઈ ઉત્તમ અમૃતરસ નથી, દ્રોહથી—
 વિશ્વાસઘાતથી બીજું કોઈ અધમ ઝેર નથી, સદાચાર જેવો
 બીજે કોઈ ઉત્તમ કલ્પવૃક્ષ નથી, ક્રોધથી અધિક (ચઢીયાતો)
 બીજે કોઈ દાવાનળ અગ્નિ નથી, સંતોષથી ઉત્તમ બીજે
 કોઈ પ્રિય મિત્ર નથી, અને લોભથી બીજે કોઈ શત્રુ નથી.
 એ પ્રમાણે મેં આજે કંઈ ઘટિત (અહણુ કરવા લાયક) અને
 અઘટિત (તજવા લાયક) ઉપદેશ વચન કહ્યાં છે તેમાંથી
 હે હૃદય ! હવે તને જે ત્યાગ કરવા જેવું લાગે તે છોડી દે.
 (અને જે અહણુ કરવા જેવું લાગે તે અહણુ કર.) ૬૧

રૂપાટાર્થ—કોઈ વૈરાગ્યવંત પુરૂષ પોતાના હૃદયને
 સમજાવે છે કે હે હૃદય ! લોકચાત્રોમાં દેવોને અમૃતરસના

લોજનવાળા કહ્યા છે. અને અમૃતરસ તો તે કહેવાય કે જે રસ પીધા પછી જીવનું મરણ જ ન થાય. પરંતુ દેવો પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયે મરી જાય છે, માટે એ અમૃતરસ તાત્ત્વિક અમૃતરસ નથી. તાત્ત્વિક અમૃતરસ તો દયા જ છે, કે જેનાથી ભવ્ય જીવો જગતના તમામ જીવોને પોતાની જેવા ગણે છે એટલે બીજા જીવોને મારતા નથી, તેમજ તેવા વ્રતથી તે પુરૂષ પણ સિદ્ધિગતિ પામીને કોઈ દિવસ મરતો જ નથી. માટે કરૂણા એજ ખરો અમૃતરસ છે.

તથા જેમ ઝેર જીવના પ્રાણ એક જ વાર લે છે, પરંતુ દ્રોહ-વિશ્વાસઘાત તો અનન્ત જન્મ મરણ કરાવનારા હોવાથી ઘણીવાર મારે છે માટે સોમલ વિગેરે દ્રવ્ય ઝેર કરવાં વિશ્વાસઘાત એ જ મોટામાં મોટું ઝેર છે અને તે ભાવ ઝેર કહેવાય છે. આ વિશ્વાસઘાત વચન ભંગ પ્રતિજ્ઞા ભંગ પ્રપંચ માયા વિગેરે અનેક દુર્ગુણોના ઘર રૂપ છે. માટે દ્રોહ-વિશ્વાસઘાત જેવું કોઈ અધમ ઝેર નથી. અથવા વિશ્વાસઘાત ભયંકર ઝેર સમાન છે.

તથા યુગલ ક્ષેત્રોમાં (૩૦ અકર્મ ભૂમિમાં) અને યુગલિક સમયમાં (૫ ભરત તથા ૫ ઝૈરવત એ ૧૦ કર્મ-ભૂમિમાં જે આરાઓમાં યુગલિક મનુષ્યો હોય છે તે સમયે) દશ જાતિનાં કલ્પવૃક્ષો ઉપરાન્ત બીજા પશુ અનેક ઉત્તમ વૃક્ષો યુગલિકોને ખાન પાન વિગેરે ઇષ્ટ પદાર્થો આપે છે, પરંતુ તે ઇષ્ટ પદાર્થોની પ્રાપ્તિ કાયમને માટે તૃપ્તિ આદિ કરનારી થતી નથી, કારણ કે એક વાર ખાન પાન મેળવ્યા બાદ ફરી

૧-૨-૩ દિવસે ખાન પાન મેળવવું પડે છે, જેથી વારંવાર ભૂખ અને તૃપ્તિ ભૂખ અને તૃપ્તિ ચાલ્યા કરે છે, તેથી એ ઈષ્ટ પ્રાપ્તિ અસ્થિર છે અને કેવળ ભૂખ તરસ વિગેરેની તૃપ્તિ પૂરતું અલ્પ સુખ આપે છે. પરન્તુ યમનિયમ આદિ સદાચાર રૂપી કલા વૃક્ષ તો એવું છે કે આ લોક અને પરલોકનાં દરેક જાતનાં સુખો આપે છે, તે ઉપરાન્ત પરિણામે મોક્ષ સુખ પણ આપે છે, જેથી કાયમનું-નિત્ય આત્માનું સ્વાભાવિક સુખ પ્રાપ્ત થતાં અનંત કાળ પર્યન્ત આત્મા આત્મ સુખમાં તૃપ્ત રહે છે. આ બધો પ્રભાવ સદાચારનો જ છે.

તથા દાવાનળ અગ્નિ વનમાં ઘાસ ઝાડ વિગેરે વનસ્પતિ-ઓને અને તેમાં રહેલા પશુ પક્ષી વિગેરે જીવોને ખાળી દે છે, તે કરતાં પણ ક્રોધ રૂપ દાવાનળ તો જ્ઞાનદર્શન ચારિત્ર વિગેરે આત્માની ખરી ઋદ્ધિને ખાળી મૂકે છે, (આવરી નાખે છે) અને અનેક લવ પર્યન્તદુર્ગતિ આપનારો થાય છે, કારણ કે ક્રોધથી ઘણાં ચીકણાં પાપ કર્મો અંધાય છે. વળી દાવાનળથી દાઝેલો માણસ પોતે જ બળે છે, અને ઔષધિથી તે દાહ શાન્ત થઈ શકે છે; પરન્તુ ક્રોધ રૂપી દાવાનળથી બળતો મનુષ્ય રાત દિવસ બળતો રહે છે ને સાથે બીજા અનંત જીવોનો સંહાર કરે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે દાવાનળ રૂપી દ્રવ્ય અગ્નિ એટલો ભયંકર નથી કે જેટલો ક્રોધ રૂપી ભાવ અગ્નિ ભયંકર છે, માટે ક્રોધ જેવો ભયંકર દુઃખને દેનારો દાવાનળ અગ્નિ બીજો કોઈ નથી એમ કહ્યું છે.

તથા પોતે માનેલો પ્રીય મિત્ર આ લવમાં જ સુખમાં

સહકારી થાય છે, પરન્તુ સંતોષ રૂપી મિત્ર તો આ ભવમાં અને પરભવમાં બંને ભવમાં સુખ આપનાર થાય છે, અને પરિણામી મોક્ષ સુખ પણ આપે છે, માટે સંતોષ જેવો પરમ (સારામાં સારો મહા હિતકારી) મિત્ર બીજો કોઈ જ નથી.

તથા શત્રુ તો આ ભવમાં એકવાર હણે છે. પરન્તુ લોભ રૂપી શત્રુ ભવોભવમાં હણે છે. માટે લોભ સરખો કોઈ શત્રુ નથી, રત્નોના લોભથી દેવો પણ એકેન્દ્રિય રત્નો રૂપ પૃથ્વીકાયમાં ઉપજે છે.

એ પ્રમાણે હે હૃદય ! અમૃતથી પણ અધિક કરૂણા છે, ઝેરથી પણ અધિક દ્રોહ છે, કલ્પવૃક્ષથી પણ અધિક (વધારે સુખને આપનાર) સદાચાર છે. દાવાનળથી પણ અધિક ક્રોધ છે, મિત્રથી પણ અધિક સંતોષ છે, અને શત્રુથી પણ અધિક (વધારે દુઃખ દેનાર) લોભ છે, એમ બાણીને કરૂણા સદાચારને સંતોષને ગ્રહણ કરવાનો ઉપદેશ અને દ્રોહ ક્રોધ તથા લોભને ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ કહ્યો- આપ્યો. હવે તને જે રૂચે તે ત્યાગ કર. એટલે આ 'લોકમાં ત્રણ સદ્ગુણ આદરવા લાયક જણાવ્યા છે. ને ત્રણ દુર્ગુણ છોડવા લાયક જણાવ્યા છે. હાથીના ભવમાં દયાના પાલવાથી મેઘકુમાર શ્રેણિક રાજાના પુત્ર થયા. તથા સદાચારના જ પ્રભાવે મહાબલ કુમાર વિગેરે કેવલી થયા. સંતોષથી આનંદ વિગેરે શ્રાવકો દેવતાઈ ઋદ્ધિને પામ્યા. દ્રોહ કરવાથી અગ્નિ શર્માને ઘણીવાર સંસારમાં ભટકવું પડ્યું. ક્રોધથી મુનિને સર્પ રૂપે જન્મ લેવો પડ્યો. અને લોભથી મમ્મણુ શેઠની

દુર્ગતિ થઈ. આ વાતને લક્ષ્યમાં રાખીને લઘ્ય જીવોએ દુર્ગુણોનો ત્યાગ કરવો. અને સદ્ગુણોની સેવના કરીને દુર્લભ માનવ જન્મને સફલ કરવો. ૬૧

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં હે ચિત્ત! તને જો સ્ત્રીનો સંગ જ ઠહાલો લાગતો હોય તો આ ચામડાની સ્ત્રી કરતાં ક્ષમા રૂપી સ્ત્રીનો સંગ કર એ ઉપદેશ આપે છે—

૭ ૧ ૮
ઔચિત્યાંશુકશાલિનીં હૃદય હે શીલાંગરાગોજ્વલાં ।

૯ ૧૦
શ્રદ્ધાધ્યાનવિવેકમંડનવર્તી, કારુણ્યહારાંકિતામ્ ॥

૧૧ ૧૨
સદ્બોધાંજનરંજિનીં પરિલસચ્ચારિત્રપત્રાંકુરાં ।

૪ ૩ ૫ ૨ ૧૩ ૧ ૧૪
નિર્વાણં યદિ વાઙ્છસીહ પરમક્ષાન્તિપ્રિયાં તદ્ભજ ॥૬૨॥

ઔચિત્ય=ઉચિતાચરણુ,

ચોખ્ખતા રૂપી

અંશુકશાલિનીં=વૃક્ષ વડે

શોભાયમાન

હૃદય હે=હે હૃદય!

શીલ=પ્રહાર્ય' રૂપ

અંગરાગ=વિલેપન વડે

હૃદયલ્લા=ઉન્નવળ (અનેલી)

મનોહર

શ્રદ્ધા=પ્રભુના વચન ઉપર

વિશ્વાસ

ધ્યાન=આત્મસ્વરૂપની ચિંતવના

વિવેક=સ્વભાવની અને

વિભાવની ઠહેચણુ કરવાન

સમજણુ રૂપ

મંડનવર્તી=પરેણાં વાળી

(પહેરનારી)

કારુણ્યહાર=કરૂણા-દયારૂપ

હાર વડે

અંકિતાં=સહિત, શોભતી

સદ્બોધાંજન=ઉત્તમ ગ્વાન રૂપી

કાળળ વડે

રંજિની=બીજને ખુશ કરનારી
 પારેલસર=વિલસતા, દીપતા
 ચારિત્ર=ચારિત્ર રૂપ
 પત્રાંકુરાં=પત્રાંકુર (વેલ) વાળી,
 પત્રરેખા વાળી, પીળવાળી
 નિવાળં=નિર્વાણ, મોક્ષ

યત્નિ=જો
 ઘાંછસિ=(૬) ધ્વંછે છે તે
 હહ=અહીં
 પરમક્ષાન્તિ=પરમ ક્ષમા રૂપી
 પ્રિયાં=સ્ત્રીને
 તદ્=તો
 મજ=સેવ. (તેની સેવના કર)

હે હૃદય ! જો મોક્ષ કેરી ચાહના તે ભજ સદા,
 ઉત્તમ ક્ષમા રૂપ નારને જેથી ટળે સવિ આપદા;
 વસ્ત્રાદિથી સ્ત્રી જેમ શોભે તિમ ક્ષમા સ્ત્રી શોભતી,
 ઐચિત્ય રૂપ વસ્ત્રેજ શીલરૂપ અંગ રાગે શોભતી. ૨૩૬
 શ્રદ્ધા વિવેક ધ્યાન ભૂષણ તિમ દયા હારે કરી;
 દીપતી સદ્બોધ કાળજ આંજતી હેંશે કરી;
 ચારિત્ર પીળે લાગતી જ મનોજ્ઞ બ્યાં હોવે ક્ષમા,
 ઉચિતતાદિક આઠ ગુણ હોવેજ તેવા હૃદયમાં. ૨૩૭

અક્ષરાર્થ—હે હૃદય ! જો તને મોક્ષ પદની ધ્વંછા
 હોય તે ઉચિત પ્રવૃત્તિ અથવા યોગ્યતા રૂપ વસ્ત્ર વડે
 શોભતી, શીલવત રૂપી અંગવિલેપન વડે ઉન્નવળ દેખાતી,
 શ્રદ્ધા ધ્યાન અને વિવેક રૂપી ઘરેણાં વાળી, દયા રૂપી
 હારથી શોભાયમાન (દયા રૂપ હારને પહેરનારી), સદ્જ્ઞાન
 રૂપ કાળજથી (બીજને) ખુશ કરનારી, અને ચારિત્ર રૂપી
 પત્રવદ્લી વડે મનોહર એવી શ્રેષ્ઠ ક્ષમા રૂપ સ્ત્રીની સેવના
 કર. ૬૨

રૂપબદ્ધાર્થ—કવિ આ શ્લોકમાં ક્ષમાને શૃંગારથી શોભતી મનોહર સ્ત્રીની ઉપમા આપે છે. જેમ એક સ્ત્રીએ વસ્ત્ર પહેરેલ હોય, ચંદનાદિકનું વિલેપન કરેલું હોય, આભરણો પહેર્યાં હોય, હૃદયમાં હાર પહેર્યો હોય, આંખમાં કાજળ આંજ્યું હોય અને હાથ વિગેરે અવયવો ઉપર કરતૂરી આદિકથી પત્રવલ્લીઓ ચિતરી હોય તો જેમ તે સ્ત્રી વ્યવહાર દષ્ટિએ ઘણી સુંદર શોભે છે; તેમ ક્ષમા રૂપી સ્ત્રી ઉચિતાચરણ રૂપ વસ્ત્રો પહેરે છે, શીત્ર વ્રત રૂપી ચંદનનું વિલેપન છે, શ્રદ્ધા ધ્યાન અને વિવેક વિગેરે સ્વરૂપ વિવિધ પ્રકારનાં ઘરેણાં શરીર ઉપર પહેરે છે, અને હૃદયમાં દયા રૂપી હાર પશુ પહેરે છે. આંખમાં સદ્જ્ઞાન રૂપી કાજળ આંજે છે, અને ચારિત્ર રૂપી પત્રવલ્લી (પીળ) વડે તે શોભે છે, તેવી સ્ત્રીની સેવના કરજે, કારણ કે એવા શૃંગાર વાળી ક્ષમા રૂપી સ્ત્રીની જે ભવ્ય જીવો સેવના કરે છે તેઓ પરમ સુખને જરૂર પામે છે. આ વાતને લક્ષ્યમાં રાખીને હે ચિત્ત ! તું એવા શૃંગાર વાળી ક્ષમા રૂપી સ્ત્રીની જ હંમેશાં પરમ ઉલ્લાસથી સેવના કરજે, જેથી પરિણામે તું પરમાનંદ પદ (મુક્તિ) ના અવિચલ સુખ જરૂર પામીશ. અને જો આ મનુષ્ય સ્ત્રીમાં મોહ પામીશ તો પરિણામે દુર્ગતિનાં દુઃખો સિવાય બીજું કંઈ જ મળવાનું નથી. ક્ષમા રૂપી સ્ત્રીની સેવના કરનારા દષ્ટાંતોમાં પ્રભુ શ્રી મહાવીર સ્વામી અને કૂરગરૂ મુનિ મુખ્ય ગણાય છે. તે બંનેની બીના દ્રંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી—

(૧) પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવને સંગમ નામના અભવ્ય

દેવે એક રાત્રીમાં ભયંકર વીસ ઉપસર્ગો કર્યા; જેમાં કાલચક્ર મૂકીને પ્રભુને ભયંકર પીડા ઉપજાવી. ઠીંચણ પ્રમાણ પૃથ્વીમાં પેસી ગયા છતાં પણ અપૂર્વ ક્ષમા ગુણ ધારણ કરીને પ્રભુ દેવ તેનું (શત્રુનું-ઉપસર્ગ કરનારનું) ભણું આહવા લાગ્યા.

(૨) દૂરગડૂ મુનિ-કુંભ નામે રાજના નાગદત્ત નામે પુત્ર હતા. તે અનુક્રમે યુવાવસ્થા પામ્યા, એક વખત તે મહેલની બારીમાં ઉભેલા હતા. તે વખતે ત્યાંથી જતા એક મુનિવરને જોઈને તેમને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. વૈરાગ્ય આવવાથી માતા પિતાની પાસેથી મહા મહેનતે આજ્ઞા લઈ સુગુરની પાસે દીક્ષા લીધી. આ સાધુ આગલા ભવમાં તિર્યંચ (નાગ) હતા તેથી તથા ક્ષુધા વેદનીયનો ઉદય થવાથી પોરિસીનું પરચખખાણ પણ કરી શકતા નહોતા. તેથી ગુરૂએ તેમને કહ્યું કે હે વત્સ ! તું ફક્ત એક ક્ષમાનું જ પાલન કર, કારણ કે તેમ કરવાથી તને સર્વ તપનું ફળ મળશે, તે ઉપરથી તે પણ ગુરૂની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવા લાગ્યા. આ મુનિનું દૂરગડૂક એવું નામ પડ્યું હતું, કારણ કે તેઓ સૂવાર થતાં જ એક ગડુક (એક જાતનું માપ), પ્રમાણ દૂર એટલે ચોખા લાવીને વાપરતા હતા. તે ગરુડમાં અનુક્રમે એક માસના, બે માસના, ત્રણ માસના અને ચાર માસના ઉપવાસી ચાર તપસ્વી સાધુઓ હતા, તેઓ આ દૂરગડૂ મુનિને નિત્યલોભ કહીને નિંદા કરતા હતા. પરંતુ તે મુનિ તો ક્ષમા ગુણ રાખતા હતા. એક વાર શાસન દેવીએ આવીને દૂરગડૂક મુનિને વંદના કરી અને અનેક પ્રકાર

તેની પ્રશંસા કરી, પછી બધા સાધુઓની સમક્ષ કહ્યું કે આ ગમ્મમાં આજથી સાતમે દિવસે એક મુનિને કેવલજ્ઞાન થશે. તે સાંભળી પેલા ચાર તપસ્વી મુનિઓએ દેવીને કહ્યું કે અમને તપસ્વીને મૂકીને તેં આ કૂરગડૂ સાધુને કેમ વંદના કરી? ત્યારે દેવીએ કહ્યું કે હું ભાવ તપસ્વીને વાંદુ છું. સાતમે દિવસે કૂરગડૂ મુનિએ શુદ્ધ આહાર લાવીને ગુરૂને તથા તપસ્વીઓને દેખાડ્યો. તે વખતે પેલા તપસ્વીઓના મુખમાં કોઘથી શ્લેષ્મ (બડખો) આવ્યો, તે તેમણે તે આહારમાં નાખ્યો. તે જોઈ કૂરગડુએ વિચાર કર્યો કે “મને પ્રમાદીને ધિક્કાર છે, હું હંમેશાં જરા પણ તપસ્યાથી રહિત છું. તથા આ તપસ્ત્રીઓની વૈયાવચ્ચ પણ કરી શકતો નથી.” એ પ્રમાણે નિંદા કરતાં અને નિઃશંકપણે તે આહાર વાપરતાં શુકલ ધ્યાનમાં ચઢેલા તે મુનિને કેવલજ્ઞાન થયું. દેવોએ તેનો મહિમા કર્યો. તે વખતે પેલા ચાર તપસ્વી મુનિઓને પણ વિચાર થયો કે ‘અહો! આ કૂરગડુ જ ખરા ભાવ તપસ્વી છે. આપણે તો દ્રવ્ય તપસ્વી છીએ.’ એમ વિચારી કેવળીને શુદ્ધ ભાવે ખમાવ્યા. તે વખતે તેમને પણ કેવલજ્ઞાન થયું. અનુક્રમે પાંચે જણા મોક્ષે નગયા. આ બિનાને લક્ષ્યમાં રાખીને લવ્ય જીવોએ ક્ષમા ગુણ ધારણ કરીને આત્મહિત કરવું એજ વ્યાજબી છે. ૬૨

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં ધ્યાન કરવા

યોગ્ય ક્યું પદ છે? તે પ્રશ્નનો ખુલાસો કરે છે—

૧ ૩ ૨ ૫ ૪ ૭ ૬ ૮ ૯ ૧૧ ૧૨ ૧૦
 યત્રાર્તિન મતિભ્રમો ન ન રતિઃ, સ્વાતિન નૈવોન્નતિ—

૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪

ન વ્યાધિન ધનં મયં ન ન વધો, ધ્યાનં ન નાધ્યેષણા ॥

२९ २५ २८ २७ ३१ २९ ३० २८ ३३ ३२ ३४
नो दास्यं न विलासिता न वदने हास्यं च लास्यं च नो ।

३६

३५

३८

३८

१

तत्सांसारिकपुण्यपापरहितं ध्येयं पदं धीधनाः ! ॥६३॥

यत्र=ज्यां, ज्ञेमां

अर्तिः=पीडा

न=नथी

मतिभ्रमः=भतिनो भ्रम,

शुद्धिनी भ्रमणु।

रतिः=प्रीति

ख्यातिः=व्यावहारिक प्रसिद्धि

उन्नतिः=आत्मादी, यदती

व्याधिः=रोग

धनं=धन

भयं=भय

वधः=हिंसा

ध्यानं=ध्यान, चिंतवन

अध्येषणा=भणुवानी धर्मिष्ठा

दास्यं=दासपणुं, सेवकपणुं

विलासिता=भोग विलास,

मौजशोभ, मौजमण्ड

वदने=मुग्धमां

हास्यं=हस्युं

लास्यं=विनोदवार्ता, ड्रैतुक,

कुतुहल अथवा नाटक आदि

तत्=ते

सांसारिक=संसार संयधि,

पाद्गलिङ्क

पुण्यपापरहितं=पुण्य अने पाप

अथ अथी रहित

ध्येयं पदं=ध्यान करवा योग्य

पद

धीधनाः=हे शुद्धि ३५ धनवाणा

पुष्पो! हे शुद्धिमानो!

हे शुद्धिभंता ! ज्यां न पीडा तिम भतिनो भ्रम नथी,

प्रीति भ्याति उन्नति तिम व्याधि धन भय वध नथी;

न ध्यान भणुवा व्याधना तिम दासपणुं पणु ज्यां नथी,

न विलास हास्य विनोद भवगत पुण्य पाप जरा

नथी. २३८

ધ્યાન કરવા યોગ્ય તેહીજ મોક્ષપદ અવધારીએ,
મોક્ષ ચીજ શું ? ત્યાં રહેલા સિદ્ધ ભાવ વિચારીએ;
સિદ્ધિ શાથી હોય ? પુદ્ગલ રમણતાને ટાલીએ,
ધ્યાન ફલ નિજ ગુણ રમણતા શાશ્વતી ના ભૂલીએ.

૨૩૯

અક્ષરાર્થ:—હે બુદ્ધિ રૂપી ધનવાળા પંડિત પુરૂષો !
જે પદમાં એટલે જે સ્થાને કોઈ પણ જાતની પીડા નથી,
મતિનો ભ્રમ (બુદ્ધિ ભ્રમ) નથી, પ્રીતિ નથી, પ્રસિદ્ધિ નથી,
ઉન્નતિ નથી, રોગ નથી, ધન નથી, ભય નથી, હિંસા નથી,
શુભાશુભ ધ્યાન નથી, ભણવાની ઈચ્છા નથી, સેવકપણું નથી,
વિલાસો નથી, મોંઠાથી હસવાનું નથી, વિનોદ કે કુતુહલ
નથી, અને જે સંસાર સંબંધી પુણ્ય પાપ રહિત છે એવું
જે પરમ પરમાત્માપદ એટલે મોક્ષપદ છે તે જ ધ્યાન કરવા
લાયક છે. ૬૩

રૂપદ્યાર્થ:—સંસારમાં આધિ વ્યાધિ ને ઉપાધિ રૂપ
અનેક પ્રકારની પીડાઓથી જીવ પીડાયા કરે છે, અને મોક્ષમાં
એવી કોઈ જાતની પીડા નથી, સંસારમાં સંસારી જીવો મોહથી
મુંઝાઈ રહ્યા છે તેથી ભ્રમિત ચિત્તવાળા થઈ સુખને દુઃખ
માને છે, દુઃખને સુખ માને છે, ધર્મને અધર્મ માને છે,
અધર્મને ધર્મ માને છે. આવા પ્રકારનો બુદ્ધિનો ભ્રમ સંસારી
જીવને હોય છે, અને મોક્ષમાં તો સિદ્ધ પરમાત્માને અનંત-
જ્ઞાન અનંતદર્શન હોવાથી કોઈપણ જાતનો ભ્રમ નથી, કારણ
કે ભ્રમનું મૂળ જ્ઞાનાવરણી કર્મોના ઉદય છે, તે કર્મ સિદ્ધ

પરમાત્માને નાશ પામ્યું છે, તેથી ભ્રમનો અભાવ છે. તથા સંસારી જીવને મોહનીય કર્મનો ઉદય હોવાથી એક બીજાની સાથે પ્રેમ અને દ્વેષનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે. સિદ્ધ પરમાત્માને મોહનીય કર્મનો ક્ષય થયો છે માટે તેમને કોઈના તરફ પ્રેમ કે દ્વેષ હોતો નથી. તથા યશઃ નામ કર્મના ઉદયથી સંસારી જીવો યશઃકીર્તિવાળા એટલે લોકમાં ખ્યાતિવાળા થાય છે, અયશ નામ કર્મના ઉદયથી અપયશવાળા પણ થાય છે, પરંતુ સિદ્ધ પરમાત્માને નામ કર્મનો ક્ષય થયો છે તેથી સિદ્ધ લોકમાં તેમની પ્રખ્યાતિ કે અપજ્જન ન જ કહેવાય. જો કે ત્રણે ભુવનના જીવો સિદ્ધ પરમાત્માના ગુણગાન કરે છે, તીર્થંકરની અને સિદ્ધની પૂજા ભક્તિ કરે છે, પરંતુ તેમાં તીર્થંકરનો કે સિદ્ધનો યશનામ કર્મનો ઉદય કારણ તરીકે છે જ નહિ, પરંતુ લોકનો એ પ્રકારનો ભક્તિ ભાવ જ છે, જે ભક્તિ ભાવથી ભવ્ય જીવો પણ તેવું પદ મેળવી શકે માટે તે આલંબન રૂપ છે. પણ સિદ્ધનો યશ નથી. તેમજ સિદ્ધ લોકમાં પણ એક બીજાનો યશ કે પ્રખ્યાતિ જેવું કંઈ નથી, કારણ કે એક વિવક્ષિત સિદ્ધ પરમાત્મા જેમ પુદ્ગલના અણુને દ્રવ્ય ગુણ પચાયથી સર્વ પ્રકારે જાણે છે તેમ બીજા સિદ્ધને પણ દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયાદિકથી સર્વ પ્રકારે જાણે છે, અને એ રીતે સિદ્ધ પરમાત્માઓ એક બીજાનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ જાણતા હોય તો તેથી કંઈ સિદ્ધની પ્રખ્યાતિ છે એમ ન કહેવાય, જો એ જાણવું જશથી કે ખ્યાતિથી હોય તો પુદ્ગલ પરમાણુનું જ્ઞાન પણ પરમાણુની પ્રખ્યાતિથી જ ગણાય, પરંતુ તેમ તો છે જ નહિ, માટે જેમ પરમાણુને જાણે છે તેમ

ખીબા સિદ્ધને જાણે છે. અને યશ અથવા પ્રખ્યાતિ એ ઔદયિક ભાવની વસ્તુ છે તે મોક્ષમાં કે સિદ્ધમાં હોય જ નહિ, આ રીતે પરમાત્મ પદ ખ્યાતિ વિનાનું રહ્યું છે.

તથા સંસારી જીવો જેમ મોટી ઋદ્ધિ સિદ્ધિવાળા અને ધનવાન હોવાથી ઉન્નતિવાળા કહેવાય છે, તેવી ધન કુટુંબ પરિવાર આદિકવાળી ઉન્નતિ સિદ્ધિમાં નથી. ત્યાં તો સંપૂર્ણ જ્ઞાન દર્શનાદિ આત્મઋદ્ધિ એક સરખી સર્વ સિદ્ધિની છે. તેથી સર્વે સિદ્ધો એક સરખા હોવાથી સિદ્ધ લોકમાં અમુક સિદ્ધ ઉન્નતિવાળા ને અમુક સિદ્ધ અવનતિવાળા એમ છે જ નહિ, સર્વ સિદ્ધ પરમાત્મા સરખી આત્મ ઋદ્ધિવાળા છે. સંસારી જીવોની અપેક્ષાએ સિદ્ધ પરમ ઉન્નતિવાળા છે એમ અપેક્ષાએ કહેવામાં દોષ નથી, પરંતુ એ કથન આપેક્ષિક છે તાત્વિક નથી. જેમ અઠી દ્વીપમાં જ સમય વર્ષ પલ્લોપમ સાગરોપમ આદિ કાળ છે પણ બહાર નથી તો પણ અઠી દ્વીપની અપેક્ષાએ દેવ નારકનાં ૩૩ સાગરોપમ આદિક ગણીએ છીએ તેવી રીતે સિદ્ધને સંસારીની અપેક્ષાએ પરમોન્નતિવાળા ગણી શકીએ, પરંતુ સિદ્ધ લોકમાં ઉન્નતિ અવનતિ ભાવ હોય જ નહિ.

તથા વ્યાધિ એટલે શરીરની પીડા, જેનાથી સંસારી જીવો અનેક પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવે છે તે પણ મોક્ષમાં નથી, કારણ કે સિદ્ધ પરમાત્માને શરીર જ નથી તો શરીરની પીડા કયાંથી હોય ?

તથા સિદ્ધ લોકમાં ધન ધાન્યાદિ સંપત્તિ નથી, ભય

મોહનીયનો ક્ષય કરેલ હોવાથી ભય નથી, શરીરના અભાવે વધ નથી. સિદ્ધપદથી બીજું કોઈ ઉત્તમ પદ નથી કે જે પદ મેળવવા માટે સિદ્ધને તેનું ધ્યાન કરવાનું હોય, માટે સિદ્ધને ધ્યાન પણ નથી, કારણ કે ચૈાદમા ગુણુ સ્થાને પરમ શુકલ ધ્યાન હતું તેને પૂરું કરીને સિદ્ધિપદ પામ્યા છે. તથા અજ્ઞાનના અભાવે અધ્યેષણુ એટલે લાણુવાની ઇચ્છા એટલે કંઈક નવું તત્ત્વ જાણુવાની જિજ્ઞાસા પણ સિદ્ધ પરમાત્માને નથી. સ્વામી સેવકભાવ નથી, કારણ કે તે સર્વે સિદ્ધો સરખી જ્ઞાનાદિ ઋદ્ધિવાળા છે. તથા મોહનીય કર્મનો ક્ષય થયેલ હોવાથી સિદ્ધ પરમાત્માને વિલાસ નથી હાસ્ય નથી કે વાર્તાવિનોદ પણ નથી. આ પીડા આદિ સર્વે સંસારના વિકાર લાવો (બનાવો) છે તે સંસારથી અલગ થયેલા સિદ્ધ પરમાત્મામાં હોય જ નહિં, એટલું જ નહિં પરન્તુ ત્યાં વર્ણુ નથી, ગંધ નથી, રસ નથી, સ્પર્શ નથી, સ્ત્રી નથી, ખાવું નથી, પીવું નથી, ખાગ બગીચા વિગેરે નથી, નાટક સિનેમા વિગેરે મોજ શોખનાં સાધનો પણ નથી.

શંકા—જો ખાવું પીવું વિગેરે સુખનાં સાધન નથી તો સિદ્ધ પરમાત્માને અનંત સુખ કહું છે તે કઈ અપેક્ષાએ સમજવું ?

ઉત્તર—સિદ્ધ પરમાત્માને આત્માનું જે સ્વાભાવિક સુખ છે તે જ અનંત સુખ છે. અને સંસારમાં ખાવા પીવા વિગેરેનું જે સુખ મનાય છે, તે પૈાદ્ગલિક વિકારવાળું વિભાવિક અને ક્ષણિક છે, તેથી તત્ત્વથી તે હુઃખરૂપ

જ છે. જેમ શરીરમાં ખુજલીનો રોગ થતાં નખથી ખણીએ અથવા ગરમ પાણીની ધાર કરીએ તો આનંદ ઘણો જ આવે છે, પરન્તુ એ આનંદની મૂળ ભૂમિ અને પરિણામ બન્ને દુઃખ રૂપ જ છે, કારણ કે મૂળ ભૂમિ ખુજલીનો રોગ છે તે દુઃખ છે, ને ખરજથી પરિણામે ઘણી પીડા ઉપજે છે તે પણ દુઃખ છે, તેથી ખરજ ખણવાથી મળતો આનંદ એ તાત્ત્વિક આનંદ નથી. તાત્ત્વિક આનંદ તો શરીરમાં ખુજલી વિગેરે રોગનો સમૂળગો અલાવ થાય ત્યારે જ કહેવાય. તેમ સિદ્ધ પરમાત્માનું સ્વાભાવિક સ્વગુણ રમણતા રૂપ આત્મસુખ તે જ ખરૂં સુખ છે. શરીર બનાવવું અને તે શરીરથી વિષયવિલાસો કરી આનંદ પામવો એ ખરો આનંદ નથી, તે તો ભયંકર રોગના કારણ હોવાથી દુઃખ રૂપ જ છે. ખાવાથી જે આનંદ આવે છે તે ભૂખને દૂર કરવા માટે ક્ષણિક ઈલાજ કરવા રૂપ છે. પાણી પીવાથી આનંદ પામવો તે તૃષ્ણાના દુઃખને ટાળવાનો ઉપાય છે. વિષય વિલાસો કરવા તે પુરૂષ વેદાદિક કર્મના ઉદ્યનું ફલ છે. જેમ લીંબડો પીતાં મીઠો લાગે તે સાપના ઝેરને લીધે છે તેમ સર્વ સંસારિક સુખો ભવિષ્યના દુઃખોથી ભરેલા છે. એટલે પરિણામે વધારે દુઃખને ઉપજાવનારા છે, માટે એ સુખો તે ખરા સુખ રૂપ નથી, પરન્તુ સંસારના મોહી જીવોને દુઃખમાં સુખનો ભ્રમ (અયથાર્થ જ્ઞાન-વિપરીત જ્ઞાન-ઉદ્દુઃ જ્ઞાન) થાય છે. ખરૂં સુખ તો જે આત્માની જ્ઞાન દર્શનાદિ પોતાના ગુણમાં રમણતા થાય છે તે જ છે. એક જ રાજાના ઈતિહાસનો એક જ અપૂર્ણ નકલી નાટક જોતાં જો સંસારી

જીવને ઘણો આનંદ આવે છે, તો જે સિદ્ધ પરમાત્મા ત્રણે જગતના સર્વ સંસારી જીવોનાં સંપૂર્ણ અને કુદરતી નાટક દરેક સમય જોઈ રહ્યા છે તેમજ સર્વ પદાર્થોનાં દરેક સમયનાં અનન્તા પરિવર્તનો (ગુણ પર્યાયના ફેરફાર) દરેક સમય પ્રત્યક્ષ જોઈ રહ્યા છે એવા સિદ્ધ પરમાત્મા કેટલો અનંત જ્ઞાનાનંદનો અથવા પરમ આનંદનો અનુભવ કરતા હશે તે આપણા જેવા ઇન્દ્રિયસ્થના ખ્યાલમાં પણ આવી શકવું મુશ્કેલ છે. જેમ વનમાં રહેતો અજ્ઞાન ભીલ નગરના સુખનો આનંદ કેટલો હશે તે શી રીતે જાણે ? તેમ વિષય કષાય રૂપી વિષ્ટાના કીડા જેવા સંસારી જીવો સિદ્ધ પરમાત્માના સુખનો ખ્યાલ કઈ રીતે કરી શકે ? જેમને બાજરીનો રોટલો મળવો પણ દુર્લભ એવા ભીખારીઓ ઘેબરનો સ્વાદ શું જાણે ? આ પ્રસંગને અનુસરતી વધારે હકીકત સ્પષ્ટાર્થ સહિત શ્રી સિદ્ધચક્ર પૂજામાં જણાવી છે. આ ખીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને હે બુદ્ધિમાન પાંડિતો ! પુણ્ય અને પાપરહિત સ્વાભાવિક આત્મસુખવાળા શ્રી સિદ્ધ પરમાત્માથી કોઈ ઉત્તમ પદ નથી, તેથી તે પરમાત્માનું જ ધ્યાન કરવું મહા કલ્યાણકારી છે, અને પરમાત્મ પદના ધ્યાનથી જ ક્રમે ક્રમે આત્મગુણોની ઉત્તરોત્તર અધિકાધિક વૃદ્ધિ થતાં સંપૂર્ણ આત્મ ગુણો પ્રગટ થાય છે. ત્યાર બાદ તે ધ્યાની જીવ પોતે પણ પરમાત્મ પદને જરૂર પ્રાપ્ત કરે છે. આ શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે પરમાત્મ સ્વરૂપની વિચારણા કરીને ભવ્ય જીવોએ પરમાત્માના પગલે ચાલીને એટલે જે રસ્તે પ્રભુ દેવ પરમાત્મપણાને પામ્યા તે રસ્તે ચાલીને પરમાત્મ સ્વરૂપ થવું. એ જ માનવ જન્મ પામ્યાનું ખરૂં ફલ છે. ૧૩

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં ન્યાં સુધી ભાગ્ય
અનુકૂળ હોય ત્યાં સુધી સારી વસ્તુઓ સારી લાગે છે અને
દૈવ પ્રતિકૂળ હોય તો સારી વસ્તુ પણ ખરાબ લાગે છે તે
જણાવે છે—

૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩
તાવદ્ભાનુકરાઃ પ્રકાશનપરા યક્ષેશ્વરોઽપ્યર્થવાન્ ।
૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯
સંપૂર્ણેન્દુમુખી પ્રિયા પ્રિયમહી, માધુર્યહૃદ્યા ચ વાક્ ॥
૩૦ ૨૧ ૨૨ ૨૪ ૨૬
સદ્ધર્મોચ્ચમતા સુકર્મપરતા મિત્રં સહાયઃ શુભો ।
૧ ૩ ૪ ૭ ૨ ૬ ૫
યાવચ્છક્તિયુતં પરં સ્ફુરતિ યદૈવાનુકૂલ્યં શુભમ્ ॥૬૪॥

તાવત્=ત્યાં સુધી
ભાનુકરાઃ=સર્થનાં કિરણો
પ્રકાશનપરાઃ=પ્રકાશ આપવામાં
તત્પર છે
યક્ષેશ્વરઃ=કુબેર
અપિ=પણ
અર્થવાન્=ધનવાન
સંપૂર્ણેન્દુમુખા=સંપૂર્ણ ચંદ્રના
જેવા મુખ વાળી
પ્રિયા=ગહાલી (લાગે)
પ્રિયમહી=ગહાલી પૃથ્વી
માધુર્ય=મધુરતા વડે
હૃદ્યા=મનોહર, સુંદર
વાક્=વાણી, વચન

સદ્ધર્મોચ્ચમતા=શુભ ધર્મને
સાધવામાં ઉદ્ધમ, ધર્મમાં
યતન
સુકર્મપરતા=સત્કાર્યો કરવામાં
તત્પરતા
મિત્રં=મિત્ર
સહાયઃ=સહાયક, મદદગાર
શુભઃ=સારો
યાવત્=ન્યાં સુધી
શક્તિયુતં=શક્તિવાળું
પરં=અત્યંત
સ્ફુરતિ=સ્ફુરે છે
યદ્=જે
દૈવાનુકૂલ્યં=ભાગ્ય અનુકૂળપણું
શુભં=સારું, શ્રેષ્ઠ.

ભાગ્ય અનુકૂલ જ્યાં સુધી કાર્યો અને છે ત્યાં સુધી,
સૂર્ય કિરણો ઘે પ્રકાશ કુખેર ધનપતિ ત્યાં સુધી;
શશિ મુખી ધરનાર પણ સારી જ લાગે ત્યાં સુધી,
પૃથ્વી ગમે પર વેણુ સારા લાગતા પણ ત્યાં સુધી. ૨૪૦

સદ્ધર્મમાં સત્કર્મમાં ઉદ્ધમ કરાએ ત્યાં સુધી;
મિત્ર કરનારા મદદ શુભ મેળવાએ ત્યાં સુધી;
ભાગ્ય હોવે પાંસડું તો સર્વ હોવે પાંસડું,
ભાગ્ય પડતાજ સીધું કાર્ય હોવે આકડું ૨૪૧

અક્ષરાર્થ—જ્યાં સુધી શક્તિશાળી ભાગ્યની અનુકૂળતા સારી રીતે (પુણ્યોદયવાળી) અત્યન્ત ચળકતી હોય છે ત્યાં સુધી જ સૂર્યનાં કિરણો (જગતના પદાર્થોની ઉપર) પ્રકાશ કરનારાં હોય છે, અને ત્યાં સુધી કુખેર પણ ધનવાન ગણાય છે, ત્યાં સુધી જ પૂર્ણચંદ્રના જેવા મુખવાળી સ્ત્રી વહાલી લાગે છે, ત્યાં સુધી જ પૃથ્વી વહાલી લાગે છે, તથા ત્યાં સુધી જ વાણી મધુરતાવાળી મનોહર લાગે છે, ત્યાં સુધી જ શુભ ધર્મની સાધના કરવામાં સારો ઉદ્ધમ થઈ શકે છે, [અથવા સુંદર ધર્મમાં ઉદ્ધમ થાય છે], ત્યાં સુધી જ સત્કાર્યો કરવામાં સાવધાનપણું રહે છે, અને ત્યાં સુધી જ સારા મિત્ર અને સારા મદદમાર મલી શકે છે [અને દૈવ પ્રતિકૂળ હોય તો એ બધું અપ્રિય (અજાખામણું) લાગે છે.] ૬૪

સ્પષ્ટાર્થ—જે પુરૂષે પૂર્વ ભવમાં દેવ ગુરૂ ધર્મની.

આરાધનાથી કે વિરાધનાથી પુણ્ય પાપ ઉપાર્જન કર્યું છે તે પુણ્યનો કે પાપનો ઉદય તે જ અનુક્રમે અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ભાગ્ય કહેવાય છે. પરન્તુ દૈવ શબ્દથી કોઈ સમર્થ દેવ લેવાનો નથી. સિદ્ધ પરમાત્મ સ્વરૂપવાળા ઇશ્વર લેવાના નથી, કારણ કે જે સમર્થ દેવ છે તેનું સામર્થ્ય પણ તેની પૂર્વ ભવની પુણ્યાઈથી છે, પરન્તુ પોતાનું સ્વતંત્ર સામર્થ્ય નથી. ઇશ્વર પરમાત્મા જે શુદ્ધ સ્વરૂપી છે તે જો કે સ્વતંત્ર અનંત સામર્થ્યવાળા છે, તો પણ તે રાગ દ્રેષ રહિત નિરંજન નિરાકાર અશરીરી હોવાથી જગતના જીવોનું ભલું કે ભુંડું કરવાની ઇચ્છાવાળા હોય જ નહિ, તેથી જીવોનાં પોતાનાં કરેલા જે પુણ્ય કર્મ કે પાપ કર્મ તેજ દૈવ શબ્દનો અર્થ; એટલે કર્મ એ જ દૈવ છે, અને એ કર્મને જ કોઈ દૈવ કહે છે તો કોઈ પ્રારબ્ધ કહે છે તો કોઈ ઇશ્વર કહે છે એમ જૂઠા જૂઠા નામથી ઝોળખે છે. માટે દૈવ અનુકૂળ હોય એટલે પૂર્વ ભવની પુણ્યાઈ જ્યાં સુધી પહોંચતી હોય ત્યાં સુધી જ તે જીવને સૂર્યનાં કીરણો પ્રકાશ કરનારાં લાગે છે. પરન્તુ જ્યારે અચાનક પૂર્વ ભવનાં પાપ કર્મનો ઉદય થાય અથવા તો ચાલુ પુણ્યાઈ પૂરી થઈ જાય ત્યારે એ જ સૂર્યનાં કીરણો એને ધ્રુવડ વિગેરેના ભવમાં પ્રકાશ કરનારાં થતાં નથી, કારણ કે પુણ્ય કર્મ ખવાઈ જતાં પાપ કર્મનો ઉદય થાય ત્યારે ધ્રુવડ પણ ઉપજે, કાંતો આંખે આંધળો થાય, કાણો થાય, અથવા આંખો વિનાનો તેઈન્દ્રિય એઈન્દ્રિય કે એકેન્દ્રિય જીવ થાય. તે વખતે એને સૂર્યના કીરણોના પ્રકાશ શું કામનો? જેમ અંધા આગળ આરસી નકામી છે, ખંડેરા

આગળ ગીત નકામું છે, તેમ અંધની આગળ સૂર્યનો પ્રકાશ પણ નકામો છે. માટે જ કવિએ આ શ્લોકમાં કહ્યું છે કે જ્યાં સુધી દેવ અનુકૂળ હોય ત્યાં સુધી જ તે જીવને સૂર્યનાં કીરણો પ્રકાશ કરી શકે છે.

એ પ્રમાણે કુબેર કે જે લોકમાં ઇન્દ્રનો ખબતચી મહા ઋદ્ધિવાળો ને ધનવાળો ગણાય છે, અને જૈન શાસ્ત્રમાં તે ઇન્દ્રના ચોથા લોકપાલ દેવ તરીકે પણ પ્રસિદ્ધ છે. તે ઘણી ઋદ્ધિવાળો છે. પરન્તુ એ દેવ કંઈ પોતાની ઋદ્ધિ ખીજાને એકદમ દઇ દેતો નથી, પરન્તુ જો એ કોઈ જીવની પુણ્યાઈથી તુષ્ટમાન થાય અથવા ઇન્દ્ર આજ્ઞા કરે તો જગતમાં કૃપણો વિગેરેનું ઘણું ધન લાવી લાવીને તે પુણ્યવંત જીવના ઘરમાં ભરી દે છે. શ્રી તીર્થંકર ભગવંતના સંવત્સરી દાન વખતે પણ એ જ કુબેર દેવ સર્વ પ્રકારનાં ધન લાવી લાવીને પૂરે છે પરન્તુ એ રીતે કુબેર દેવ પણ જીવને ધન પૂરે છે, તે જ્યાં સુધી એ શ્રી તીર્થંકર વિગેરે ભવ્ય જીવોની પૂર્વ ભવનો પુણ્યાઈ રૂપ દેવ અનુકૂળ હોય ત્યાં સુધી જ ધન પૂરું કરે છે, અને પુણ્યાઈ ખવાઈ ગયા પછી તો સગો દીકરો પણ બાપને રોટલો ખવરાવતો નથી, તો સાવ પારકો કુબેર દેવ એને ધન ક્યાંથી પૂરે? તેથી એ પુણ્યવંત જીવને માટે કુબેર દેવ પણ ત્યાં સુધી જ ધનવાન ગણાય છે કે જ્યાં સુધી એ જીવનું પુણ્ય પહોંચે છે એમ કવિએ કહ્યું છે તે વ્યાજબી જ છે. અથવા કુબેરની પાસે પણ મહા ઋદ્ધિ જ્યાં સુધી

એની પુણ્યાઈ બળવાન હોય, ત્યાં સુધી જ રહે છે. તે પૂરી થયા પછી તે સ્થિતિ જરૂર પડ્તાય છે.

તથા જ્યાં સુધી પૂર્વ ભવની પુણ્યાઈ પહોંચે ત્યાં સુધી શરીર નિરોગી અને સશક્ત રહે અને તેથી યુવાવસ્થામાં સ્ત્રી ઠંડાલી લાગે, પરન્તુ પુણ્યાઈ તેવી ન હોય અથવા ખાલી થઈ ગઈ હોય તો યુવાન અવસ્થા હોવા છતાં પણ શરીરમાં અનેક વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થાય, જેથી તે વખતે સ્ત્રી ગમે તેવી સુંદર સ્વરૂપવાળી હોય તો પણ ઠંડાલી ન જ લાગે, એટલું જ નહિં પરંતુ સ્ત્રીને દેખી દેખીને જીવ બળ્યા કરે. માટે દૈવ અનુકૂળ હોય ત્યાં સુધી જ સ્ત્રી ઠંડાલી લાગે છે.

તથા પુણ્યાઈ પહોંચે ત્યાં સુધી જ પૃથ્વી એટલે ખેતર ઘર, હાટ, બાગ બગીચા વગેરે વહાલા લાગે છે, કંઠ સારો હોય તેથી ખીબા શ્રોતાઓને વાણી મીઠી લાગે, ત્યાં સુધી જ ધર્મ સાધનમાં સારો ઉદ્યમ થઈ શકે છે અને ત્યાં સુધી જ પુણ્યકર્મો કરવાનો ઉત્સાહ જાગે છે, પરન્તુ પુણ્યાઈ ખવાઈ જતાં પૃથ્વી અપ્રિય થઈ પડે છે. રોગ વિગેરે કારણથી કંઠ બગડતાં ખીબાને અપ્રિય લાગે એવો અવાજ થઈ જાય ધર્મ સાધનમાં જોઈતી સામગ્રીઓ ન મળે, તેમજ સામગ્રીઓ મળે તો આગસ આવે, પ્રમાદ વધે, મિત્ર પણ શત્રુ જેવો થઈ જાય, દુઃખમાં કોઈ લાગ ન લે, મદદ ન કરે એ બધું પ્રતિકૂળ દેવને લઈને જ બને છે, આ ખીના જણાવીને અંથકાર કવિરાજ જે ભવ્ય જીવો, (૧) દયા ધર્મને પાલે છે.

(૨) મનમાં સંસારથી વૈરાગ્ય લાવ ધારણ કરે છે. (૩) વિધિ પૂર્વક પ્રભુદેવની પરમ ઉલ્લાસથી સાત્ત્વિકી પૂજા કરે છે. (૪) ન્યાય માર્ગે ચાલીને સંતોષમય જીવન ગુજારે છે. (૫) કર્મ અંધતા કારણથી બચવાને માટે દિન પ્રતિ સાવચેત થઈને કર્મની નિર્જરા કરાવનારા સાધનોને સેવે છે, તે જીવો પુણ્યાનુબંધી પુણ્યને જરૂર ઉપાર્જન કરે છે. આ બાબતમાં મંત્રી વસ્તુપાલની ખીના જાણવા જેવી છે. તે દ્વંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી—એક વખત મંત્રી વસ્તુપાલ છ રી પાલતાં શ્રી સિદ્ધગિરિનો વિશાલ સંઘ કાઠે છે. રસ્તામાં મંત્રીને કોઈ માણસ ખબર આપે છે કે આવતી કાલના મુકામે ચોરનો ભય છે. આથી રાત્રિના સમયે લક્ષ્મીને જમીનમાં દાટવા માટે બંને (વસ્તુપાલ-તેજપાલ) અંધુઓ એક ખેતરમાં જઈને ખાડો ખોદાવવા લાગે છે, ત્યાં ખીજે લક્ષ્મીનો ભરેલો ચરૂ નીકળે છે. કહેવત છે કે ભાગ્યશાલી જીવોને પગલે પગલે નિધાન હોય છે. હવે શું કરવું? એમ બંને ભાઈઓ વિચારતાં મહા બુદ્ધિશાલી અનુપમાદેવની સત્તાહ પ્રમાણે તેમણે આબુગિરિ ત્રિશેરે તીર્થસ્થલમાં તે લક્ષ્મી વાપરીને વિશાલ-ભવ્ય શ્રી જ્ઞાનમંદિરો અંધાવ્યાં. વિશેષ ખીના લાવના કટપલતામાંથી જાણવી. મહુવા રહીશ જગડુશાહે એકેક કરોડની કીમતના ત્રણ રત્નો અનુક્રમે સિદ્ધાચલ ગિરનાર પ્રભાસ પાટણ તીર્થમાં વાપરીને પોતે તીર્થમાલ ખેરવાનો અપૂર્વ દહાવો લીધો. એ પ્રમાણે તેણે પોતાની માતાને અને સ્ત્રીને પણ તીર્થમાલ ખેરવાનો અપૂર્વ પ્રસંગ પ્રાપ્ત કરાવ્યો. પુણ્યાનુબંધી

પુણ્યના આ ખનાવો સમજવા. પાપાનુબંધી પુણ્યવાળા જીવો આ પ્રમાણે કરી શકતા નથી. તેમાં મમ્મજી શેઠ સંકલ શેઠ વિગેરેની ખીના જાણવી. સંકલ શેઠનું દષ્ટાંત શ્રીદેશના ચિંતામણીના ખેલા ભાગમાં જણાવ્યું છે. પ્રબલ પુણ્યાઈ વાળા જીવો સાતે ક્ષેત્રોને કઈ રીતે પોષે છે આ ખુલાસો દાખલ દલીલ સહિત શ્રી ભાવના કદપલતામાં કર્યો છે. જ્યાં સુધી પુણ્યાઈ જાગતી હોય, ત્યાં સુધી શરીરે આરોગ્ય, વિજય, સદ્બુદ્ધિ વિગેરે ગુણોને લઈને લોકપ્રિયતા પણ વધારે પ્રમાણમાં હોય છે અને પુણ્યાઈ ખાલી થઈ જાય, ત્યારે અનુકૂલ સંયોગો ખસવા માંડે છે, અને પ્રતિકૂલ સંયોગો વધતા જાય છે. આ ખીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને (૧) લવ્ય જીવોએ શ્રી જિન શાસનની પૂર્ણ ઉદ્દેશાસથી આરાધના કરી પુણ્યાઈ મેળવવી. અને (૨) મેળવેલી પુણ્યાઈ ટકાવવી, (૩) સુખના સમયમાં સાવચેત થઈને ધર્મારાધન વધારે પ્રમાણમાં કરવું (૪) દુઃખના સમયમાં ધૈર્ય રાખીને મનથી અને કાયાથી વિશેષ ધર્મારાધન કરીને પુણ્યનું જોર વધારવું, અને પાપનું જોર ઘટાડવું. કારણ કે સુખના સમયમાં પુણ્યાઈ ખાલી થતી જાય છે. અને દુઃખના સમયમાં પાપનો કચરો ખાલી થાય છે. માટે તેવા પ્રસંગે જરા પણ હિંમત હારવી નહિ. એ આ શ્લોકનું ખરૂં રહસ્ય છે. ૬૪

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં ક્રોધનો ત્યાગ કરવા સંબંધી ઉપદેશ આપે છે—

૬ ૪ ૫ ૭ ૩ ૧ ૨
પાપમર્તિ યઃ ક્રોધઃ, કારયતે સંગતઃ સદા હૃદયે ।

૯ ૧૦ ૧૧ ૮ ૧૨ ૧૩
મંત્રરહસ્યોદ્ગારી, મંત્રીવ સ દૂરતસ્ત્યાજ્યઃ ॥૬૫॥

પાપમર્તિ=પાપની બુદ્ધિને
યઃ=જે

ક્રોધઃ=ક્રોધ
કારયતે=કરાવે છે
સંગતઃ=રહેલો

સદા=હંમેશાં
હૃદયે=હૃદયમાં, મનમાં
મંત્રરહસ્ય=શૂપી મંત્રણાને
(વાતને)

ઉદ્ગારી=કહેનાર, બીજાની
આગળ પ્રગટ કરનાર

મંત્રીવ=મંત્રીની માફક
સ=તે ક્રોધ

દૂરતઃ=દૂરથી

ત્યાજ્યઃ=ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે;
તજવા યોગ્ય છે; તજવો

જેહ મંત્રી ભૂપ કેરી ગુપ્ત વાત પ્રકટ કરે,
ભૂપ તેને જેમ છડે ક્રોધ પણ તેવું કરે;
પાપને અનુકૂલ બુદ્ધિ ક્રોધ આ પ્રકટાવતો,
દૂરથી તે યોગ્ય તજવા જેહ દુર્ગતિ આપતો. ૨૪૨

અક્ષરાર્થઃ—હૃદયમાં રહેલો જે ક્રોધ હંમેશાં પાપ
બુદ્ધિ કરાવે (પ્રકટાવે) છે તેથી રાજ્યની છૂપી મંત્રણા
(બીના-વાત) ના મર્મ શત્રુ રાજાને કહી દેનાર કુટેલા
મંત્રીનો જેમ રાજા ત્યાગ કરે, તેવી રીતે તે ક્રોધનો દૂરથી
જ ત્યાગ કરવો. (એટલે અત્યંત ત્યાગ કરવો) ૬૫

સ્પષ્ટાર્થ—પુરૂષના હૃદયમાં જ્યારે ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય
છે ત્યારે આત્માના ક્ષમા ગુણનો નાશ થાય છે, એટલું જ

નહિં પરન્તુ વિવેક બુદ્ધિનો પણ નાશ થાય છે. આ ક્રોધ ન કહેવાનાં વચન તેની પાસે બોલાવે છે અને ન કરવાનાં કાર્ય તેની પાસે કરાવે છે. ક્રોધી શિષ્ય ગુરૂને કે દેવને પણ ગણ્યતો નથી. ક્રોધી સેવક પોતાના માલિકને પણ ગણ્યતો નથી ને ગુરૂની આગળ તથા માલીકની આગળ અપશબ્દો બોલે છે, તેનો નાશ ઇચ્છે છે, અને બનતા પ્રયત્ને જેટલું નુકશાન થઈ શકે તેટલું નુકશાન કરે છે. પર પુરૂષની સાથે સ્નેહવાળી સ્ત્રીઓ પતિના ઠપકાથી ક્રોધી બનીને પતિને પણ મારી નાખે છે. ક્રોધી બનેલો પ્રધાન શત્રુ રાજ્યમાં જઈ શત્રુ રાજાની સાથે મળી પોતાના રાજાને મારી નાંખાવે છે. ખરેખર એવું કયું અકાર્ય છે કે જે અકાર્ય ક્રોધી જીવ ન કરતો હોય? ક્રોધી જીવને અંધની ઉપમા શાસ્ત્રકારો આપે છે. જેમ અંધ પુરૂષ કંઈ દેખતો નથી તેમ ક્રોધી જીવ સગાં સંબંધી વિગેરે કોઈને દેખતો નથી, અને તેનું વૈર વાળવા આકાશ પાતાળ એક કરે છે. મદિરાથી ઉન્મત્ત બનેલા જાદવ પુત્રો વડે પરાલવ પામવાથી દ્વૈપાયન મુનિ કે જે મોટો તપસ્વી હતો તેણે અતિશય ક્રોધમાં આવતાં જાદવના પુત્રોને શિક્ષા કરવા જેવા ગુન્હાને સ્થાને આખી દ્વારિકા નગરી બાળી દેવાનું કૂર નિદાન (નિયાણું) કર્યું, તેથી મરીને અગ્નિકુમાર દેવ થઈ પોતાની તપશ્ચર્યાના નિદાનથી (નિયાણાથી) આખી દ્વારિકા નગરી બાળી મૂકી, એટલું જ નહિ પરન્તુ જે નિરપરાધી પ્રજાજનો નગર બહાર નિકળવા લાગ્યા તે પ્રજાજનોને પણ પાછા નગરીમાં લાવી લાવીને બાળી મૂક્યા. આ તે ક્રોધની ઠંઈ હલ !

આવા ક્રોધમાં વિવેક હયા વિગેરે ગુણો ક્યાંથી હોય? જગ-
તમાં અનેક મનુષ્યનાં પૂન થાય છે તેમાં ઘણું કરીને
ક્રોધ પણ કારણ હોય છે. એક રાજ્ય ખીજા રાજ્ય સામે
લઠીને લાખો મનુષ્યોનો સંહાર કરી નાખે છે, તેમાં પણ
ઘણું કરીને ક્રોધ કારણ હોય છે. એ પ્રમાણે કોઈ
માણસમાં મોટી મોટી હિંસાઓ પ્રવર્તે છે, ક્રોધથી જૂઠું
બોલે છે. ક્રોધથી જ સર્વ પ્રકારના કલેશો ઉત્પન્ન થાય
છે, ક્રોધથી આડી ખાવાનો દુર્ગુણ પેદા થાય છે, ક્રોધથી
નિંદાની ઉત્પત્તિ થાય છે, એમ ક્રોધથી અનેક દુર્ગુણોવાળો
જીવ બને છે. માટે આ શ્લોકમાં કવિ કહે છે કે એ ક્રોધને
હૃદયમાંથી દૂર કરવો એ જ કલ્યાણકારી છે. તે પણ કેવી
રીતે દૂર કરવો તે સંબંધમાં કવિ દાખલો દઈ સમજાવે છે
કે જેમ કુટીને શત્રુ રાજ્ય સાથે મળી ગયેલા પ્રધાનને
રાજાએ રાજ્યના મુરક્ષણ માટે રાજ્યથી ઘણું દૂર કાઢી
મૂકવો જોઈએ અથવા રાજાએ પોતાના તાબામાં રાખવો
જોઈએ અને તેનું કહ્યું ન માનવું જોઈએ. તેવી રીતે ભવ્ય
જીવોએ અનેક પાપ બુદ્ધિઓને ઉત્પન્ન કરાવનાર અને
અનેક દુરાચાર કરાવનાર એવા ક્રોધને પણ હૃદયમાંથી જલ્દી
કાઢી મૂકવો જોઈએ, અથવા ક્રોધના કારણોને દબાવીને ક્ષમા
ગુણ ધારણ કરવો જોઈએ. ક્રોધની ઉત્પત્તિ થવાનાં કારણો
ઘણાં છે. તેમાંનું એક કારણ એ છે કે, બ્યારે પોતાને
અરૂચ્યતું કાર્ય ખીજે માણસ કરે, અથવા પોતાને પ્રતિકૂલ
(અણુગમતા) પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય, ત્યારે ક્રોધ ઉત્પન્ન
થાય છે. આ અવસરે સમજી ભવ્ય જીવો ધોખીની સામે

ધાબી થતા નથી. એટલે સામો માણસ ક્રોધ કરવા માંડે એટલે પોતે કરવા મંડી જતા નથી. પણ સામો માણસ મારી ઉપર ક્રોધ શાથી કરે છે? તે કારણ તપાસે છે. તપાસમાં એમ જણાય કે મારી ભૂલ જોઈને તે ક્રોધ કરે છે, તો તત્કાળ પોતે પોતાની ભૂલ સુધારે છે. અને પોતાની ભૂલ ન હોય છતાં સામો ક્રોધ કરતો હોય તો એમ વિચારે કે એ જીવ કર્મને વશ છે, અવસરે હું અને યોગ્ય જણાશે તો શાંતિથી અને પ્રેમ ભરેલા વચનથી સમજાવીશ કારણ કે અત્યારે તેનો અવસર નથી. મારે ક્રોધ કરીને શા માટે ચીકણાં કર્મ બાંધવા જોઈએ. આ ભાવનાથી ક્રોધને દબાવી શકાય છે. સારા નિમિત્તોની સેવના કરવાથી પણ ક્રોધને જીતી શકાય છે. તે પ્રમાણે નહિ વર્તનારા જીવો ક્રોધ વશ રાખીને તપસ્વી સાધુની જેમ ઉત્તમ સામગ્રીનો લાભ લઈ શકતા નથી આ બાબતમાં ચંડકૌશિક સર્પનું દષ્ટાંત શ્રી કલ્પસૂત્રની ટીકા વિગેરેમાં જણાવ્યું છે તેમાં કહ્યું છે કે સાધુ છતાં ક્રોધને લઈને સર્પનો ભવ પામે છે. માટે આત્મ કલ્યાણ કરવાની ચાહનાવાળા ભવ્ય જીવોએ ક્ષમા ગુણ રૂપ તરવારથી ક્રોધ શત્રુનો નાશ કરી મોક્ષ માર્ગને આરાધી માનવ જન્મ સફળ કરવો એ આ સ્લોકનું રહસ્ય છે. ૬૫

અવતરણ—હવે કવિ આ સ્લોકમાં પ્રમાદ અને કંબૂસપણાથી જે જીવો ધર્મ અને સંસારિક ઉપભોગ પણ મેળવી શક્યા નથી એવા તે પ્રમાદી અને કંબૂસ જીવો મોક્ષ જેવા પરમ અર્થને પણ શી રીતે મેળવી શકશે? તે વાત જણાવે છે--

७ ९ ८ ५ २ ३ ४
धर्मोऽयं निहतः प्रमादवशतः प्राप्तेऽपि मानुष्यके ।

११ १४ १० ८ १ १३ १३
कार्पण्येन विडंबितौ सति धने, यैरर्थकामावपि ॥

१५ ११ २१ १७ २२ २३
अत्यंतं चलचित्तनिग्रहपरैरप्याप्यते तैर्न वा ।

२० १८ १८ २५ २६ ३४
मोक्षः शाश्वतिकः प्रसादसदनं, तेषां दवीयान् पुनः ॥

॥ ६६

धर्मः=धर्म

अयं=आ

निहतः=हृष्टो, नाश कर्षो

प्रमादवशतः=प्रमादने लभने,
आणसथी

प्राप्तेऽपि=प्राप्त्या छतां पण्य

मानुष्यके=मनुष्यपण्यं

कार्पण्येन=कण्णुसाधथी

विडंबितौ=नष्ट कर्षा,
भेणव्या नडिं

यैः=नेत्रोत्रो

अर्थकामौ=धन अने काम

अपि=पण्य

अत्यंतं=अतिशय

चलचित्तं=चपण मनने

निग्रहपरैः=वश करवाभां तत्पर
कण्णुभां राप्त्वाने सावधान

आप्यते=पमाय, भेणवाय

तैः=तेत्रो वडे

न वा=अथवा न

मोक्षः=भोक्ष

शाश्वतिकः=शाश्वत, नाश न प
तेवो

प्रसादसदनं=स्थिर आनंदतुं ६
तेषां=तेवा पुत्रोने (प्रमादी अ
कृपणोने)

दवीयान्=धण्णोण हूर छे

पुनः=वणी

भेणव्यो नरभव छतां पण्य णडु प्रमादे धर्मनो,
नेत्रो करे छे नाश धन छे ते छतां अर्थादिनो;

ઉપભોગ ન કરે ને ચહે છે ચિત્તને વશ રાખીને,
મોક્ષના સુખ પામવાને તિમ બને કે ના બને. ૨૪૩

તેહમાં સંદેહ છે કારણ સુધર્મ ન જેમણે,
સાધ્યો ન તેઓ મોક્ષ સાધે થીર કરવું ચિત્તને;
તેમને છે શક્ય ના તિણ તેમનાથી મોક્ષ એ,
દૂર રહ્યો ઈમ જાણીને જિનધર્મને આરાધીએ. ૨૪૪

અક્ષરાર્થ—જે પુરૂષોએ મનુષ્યપણું મેળવ્યા છતાં
પણ પ્રમાદના વશથી (પ્રમાદને લઈને, પ્રમાદી બનીને) ધર્મને
નાશ કર્યો છે અને કંજૂસાઈને લઈને જે પુરૂષો ધન છતાં
પણ અર્થ અને કામ જેવી સાધારણ વસ્તુઓ મેળવી શક્યા
નથી. ચપળ ચિત્તને દમન કરવાને અતિશય સાવધાન થયાં
છતાં પણ તેઓ (પ્રમાદી અને કંજૂશ જીવો) શાશ્વત
એવો મોક્ષ મેળવી શકશે કે નહિ, તે સંદેહ છે, અથવા ન
મેળવી શકે એટલે તેવા જીવોથી સ્થિર નિજ શુભ રમણતા
રૂપ આનંદના ઘર જેવો મોક્ષ ઘણો દૂરે રહ્યો છે. (એમ
સમજવું) ૬૬

રૂપદ્યાર્થ—જે મનુષ્યોએ મનુષ્યપણું મેળવ્યું એટલું જ
નહિં પરન્તુ મહા પુણ્યના યોગે કર્મ ભૂમિમાં આર્યક્ષેત્રમાં
ઉત્તમ કુળમાં અને ઉત્તમ જાતિમાં મનુષ્યપણું મેળવ્યું. તેમજ
પાંચે ઇન્દ્રિયોની પૂર્ણ શક્તિ, શરીરનું આરોગ્ય (રોગરહિત-
પણું) અને દેવ ગુરૂ ધર્મની સામગ્રી પણ મળી, છતાં પણ
જેઓ મદિરાદિ વ્યસનોમાં એટલે ભક્ષ્યાભક્ષ્યના વિવેક રહિત

ખાનપાનમાં જીલના લાલચે થઈ ગયા, પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયો સેવવામાં લોલુપી બન્યા, ક્રોધ માન માયા લોભ વિગેરે કષાયોમાં વ્યાકુળ ચિત્તવાળા થયા, અતિશય ઉંઘ વિગેરેથી આજસુ બની ગયા, સુખશીલીયા થઈ ગયા. નકામી કથા વાર્તાઓ ને કુથલીઓ સાંભળવામાં રસીયા બન્યા. એ પ્રમાણે મઘ વિષય કષાય નિદ્રા ને વિકધા એ પાંચ પ્રકારના પ્રમાદે કરીને પ્રમાદી બનીને પામેલી દેવ ગુરૂ ધર્મની સામગ્રીનો સદુપયોગ કરી શક્યા નહિં અને ઉત્તમ ધર્મારાધનનો સમય ગુમાવી ધર્મનો નાશ કરે છે, એવા પ્રમાદી જીવો ચપળ ચિત્તને વશ કરવાને તૈયાર થાય તો પણ સંદેહ છે કે કદાચ વશ કરે અથવા ન પણ કરે, અને કદાચ એકવાર વશ કરે તો પણ વારંવાર પતિત થાય; તેથી એવા પ્રમાદી જીવો મોક્ષ મેળવી શકશે એ નક્કી નહિ. અહિં “ નક્કી નહિં ” એમ કહેવાનું કારણ એ છે કે કેટલાએક ભવ્ય જીવો તથાવિધ ભવ્યત્વના પરિપાકથી અતિશય ઉત્સાહવાળા થઈને અનંત-ગુણ વિશુદ્ધિએ નિરંતર વૃદ્ધિમાં વર્તતા રહે તો ક્ષપક શ્રેણિ પામી મોક્ષે જાય પણ ખરા પરંતુ ઘણાં જીવો તો પ્રમાદમાં રહી પતિત થઈ જાય છે, એ અપેક્ષા એ અહિં પ્રમાદી જીવને નક્કી મોક્ષ નથી એમ એકાન્ત વચન ન કહેતાં કેટલાએક પ્રમાદી એવા જીવોને આશ્રીને અનેકાન્ત વચન કહ્યું છે.

તથા કૃપણ જીવોમાં પણ કોઈક જ કૃપણ જીવ આસન્ન-સિદ્ધિક ભવ્ય હોય ને ભવ સ્થિતિનો પરિપાક થયો હોય તો તે કંજૂસાઈનો નાશ કરીને ઇન્દ્રિય નિગ્રહ કરી મોક્ષ મેળવી

શકે છે. પરન્તુ ઘણા જીવોની અપેક્ષાએ વિચારીએ તો કંઠૂશ જીવો ઇન્દ્રિય નિગ્રહ કરી મોક્ષ મેળવી શકે નહિ, કારણ કે ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવામાં ઇન્દ્રિયના વિષયોનો ત્યાગ એ જ મુખ્ય છે, અને તેવો ત્યાગ કંઠૂશ જીવને હોય જ નહિ, કારણ કે કંઠૂશ જીવો તો જેમ અને તેમ ઇન્દ્રિય મુખનાં સાધનો ઘણાં લેગાં કરે ખરા પરન્તુ તે સાધનોને પોતે ઉપલોગ કરે નહિ ને ખીજને ઉપલોગ કરવા દે નહિ. અને એવા સ્વભાવનું નામ જ કંઠૂસાઈ છે તેથી કંઠૂશ જીવ પોતે ધનવાન હોવા છતાં પણ તે ધનને પોતાના કામ પુરૂષાર્થમાં એટલે વિષયોપલોગમાં પણ વાપરતો નથી, તેમજ અર્થ પુરૂષાર્થને માટે એટલે બીજું વધારે ધન લેગું કરવામાં પણ ખર્ચી શકતો નથી, પરન્તુ મેળવેલા ધનનું કેવળ રક્ષણ જ કર્યા કરે છે. જેમ મમ્મણુ શેઠને ત્યાં અનેક રત્નો હતાં છતાં પોતે તો તેલ ને ચોળા ખાઈને જ ગુજરાન ચલાવતો હતો. અને એ અભ્યાસ (પ્રેક્ટીસ પડી જવા)થી તેની દેહ પ્રકૃતિ (શરીરનો સ્વભાવ) પણ એવી થઈ કે એ સિવાય બીજું ખાવા જાય તો માંદો પડે. તે મમ્મણુ શેઠ બીજા રત્નો મેળવવાના લોકો અંધારી રાત્રે ભરવર્ષાદમાં નદીમાં લાકડાં કાઢતો હતો. એવા કંઠૂશ અને લોભી જીવોને ત્યાગની પ્રધાનતાવાળા ચારિત્રનો ઉદય (લાભ) પણ ક્યાંથી હોય? છતાં જો એ કંઠૂશો ઇન્દ્રિયો વશ કરવાનો ઉદ્યમ કરે તો પણ પ્રગળ લોભનો ઉદય થતાં ફરી પણ પતિત થઈ જાય છે. (હતા તેવા થઈ જાય છે) તેથી મોક્ષ મેળવી શકતા નથી, કારણ કે જે કંઠૂશ માણસો પોતાના સ્વાર્થથી ભરેલા અર્થ અને કામ

પુરૂષાર્થ સાધી શકતા નથી તેઓ પરમાર્થવાળા ધર્મ અને મોક્ષની સાધના કેવી રીતે કરી શકે ? જેમ બળવાન છતાં પણ ખીકણુ પુરૂષ એક ઉંદરથી ડરતો હોય તો તેવો ખીકણુ પુરૂષ બળવાન કેસરી સિંહને શી રીતે વશ કરે ? અર્થાત વશ ન કરી શકે; તેમ જે કંબૂશ માણસ પોતાના પોષણ માટે પણ ખાઈ પી શકતો નથી તે કંબૂશ ઈન્દ્રિય નિગ્રહ કરી મોક્ષ જેવો પરમ પુરૂષાર્થ શી રીતે મેળવી શકે ? આ 'લોકેકતુ' રહસ્ય એ છે કે ભવ્ય જીવોએ પ્રમાદનો ત્યાગ કરી પરમ-ઉલ્લાસથી ત્રિપુટી શુદ્ધ શ્રી જિન ધર્મની આરાધના કરીને મોક્ષના અવ્યાખાધ સુખ મેળવવા. અર્થ અને કામ તાત્વિક દષ્ટિએ પુરૂષાર્થ તરીકે મનાતા નથી, વ્યાવહારિક દષ્ટિએ તે બંને પુરૂષાર્થ ગણાય છે. ૬૬

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં જીવોને હણવામાં આત્મકલ્યાણનો ગંધ પણ નથી એ વાત જણાવે છે—

૭ ૮ ૯ ૧૧ ૧૦ ૪ ૬ ૫
આકાશેઽપિ ચિરાય તિષ્ઠતિ શિલા, મંત્રેણ તંત્રેણ વા ।

૧૨ ૧૩ ૧૫ ૧૪ ૨ ૪ ૧
બાહુભ્યામપિ તીર્યતે જલનિધિર્વેધાઃ પ્રસન્નો યદા ॥

૨૨ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧
દૃશ્યન્તે ગ્રહયોગતઃ સુરપથે પ્રાહ્ણેઽપિ તારાઃ સ્ફુટં ।

૨૪ ૨૪ ૩૦ ૨૮ ૨૬ ૨૭ ૨૯ ૨૫
હિંસાયાં પુનરાવિરરિત નિયતં, ગંધોઽપિ ન શ્રેયસઃ

આકાશોઽપિ=આકાશમાં પણ
 ચિરાય=ઘણા લાંબા વખત સુધી
 તિષ્ઠતિ=અધર રહે છે
 શિલા=મોટા પત્થર
 મંત્રેણ=મંત્રથી
 તેન્ત્રેણ વા=અથવા તંત્રથી
 બાહુભ્યાં અપિ=એ ભુજાઓથી
 પણ
 તીર્યક્તે=તરી શકાય,
 જલનિધિઃ=સમુદ્ર
 વેધાઃ=ભાગ્ય
 પ્રસન્નો=અનુકૂલ હોય, ચહતું,
 વધતું
 યદા=જ્યારે

દૃશ્યન્તે=દેખાય છે
 ગ્રહયોગતઃ=ગ્રહના યોગે
 સુરપથે=આકાશમાં
 પ્રાહ્ણેપિ=પરોઢીએ પણ
 તારાઃ=તારાઓ
 સ્ફુટં=સ્પષ્ટ
 હિંસાયાં=હિંસામાં
 પુનઃ=પરંતુ
 આવિઃ=પ્રગટ થતો
 અસ્તિ=છે
 ગંધઃ અપિ=ગંધ પણ
 ન=નથી, નહિં
 શ્રેયસઃ=કલ્યાણનો, હિતનો

મંત્રથી કે તંત્રથી બહુ કાલ અધર રહી શકે,
 ગગને શિલા જે ભાગ્ય ચળકે તો જલધિ જે બાહુએ;
 જલદી તરાય ગગન વિષે ગ્રહયોગથી જ પરોઢીએ,
 દેખાય તારા પણ નહિતનો ગંધ પણ હિંસા વિષે. ૨૪૫

અસૂરાર્થ—મંત્ર તંત્રના પ્રયોગે આકાશમાં પણ
 પત્થરની શિલા ઘણા લાંબા વખત સુધી અધર રહી શકે
 છે. જે દૈવ પ્રસન્ન હોય તો સમુદ્ર પણ જે હાથથી તરી
 જવાય, કોઈ ગ્રહ યોગથી આકાશમાં સવારે પણ તારાઓ
 સ્પષ્ટ દેખાય, પરંતુ હિંસામાં તો કલ્યાણનો ગંધ પણ
 હોતો નથી. ૬૭

સ્પષ્ટાર્થ—જે કે પથ્થરનો સ્વભાવ ગુરૂ પરિણામી હોવાથી આકાશમાં ક્ષણવાર પણ અદ્ધર ન રહી શકતાં નીચે પૃથ્વી ઉપર જ પડી જાય, છતાં મંત્રાદિ પ્રયોગથી મોટી શિલાને કદાચ આકાશમાં ઘણા લાંબા વખત સુધી અદ્ધર પણ રાખી શકાય. તેમજ વાવ અનુકૂળ હોય એટલે કોઈ દેવાદિકની સ્હાય હોય કે ભાગ્ય ચળકતું હોય તે જે સમુદ્ર ભુજબળથી તરી શકાતો નથી તે પણ કદાચ તરી શકાય, તેમજ સૂર્યોદયના લગભગ વખતમાં સૂર્યનો પ્રકાશ ફેલાતાં આકાશમાંના તારા સ્હવારમાં દેખી શકાય નહિં, છતાં પણ કદાચ એવા કોઈ ગ્રહના યોગે પ્રભાત કાળમાં પણ તારાઓ સ્પષ્ટ દેખાય, એ પ્રમાણે દુનિયામાં ન બનવા લાયક બનાવ કોઈ કોઈ વખતે અમુક સંયોગોમાં બને એમ માની શકાય, પરંતુ હિંસામાં કલ્યાણ છે એમ તો કોઈ પણ રીતે માની શકાય જ નહિં. એટલે કવિ આ શ્લોકમાં હિંસાથી કલ્યાણનો અંશ માત્ર પણ છે એમ માનવાને ચોખ્ખી ના પાડે છે. ૬૭

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં સતી સ્ત્રીનું અને મુનિ મહાત્માનું વાસ્તવિક આભૂષણ શીલવ્રત છે તે બીના જણાવે છે—

૨ ૩ ૪ ૧ ૬ ૫
 નિજ્ઞાનાં ચ દિનાનાં ચ, યથા જ્યોત્તિર્વિભૂષણમ્ ।

૮ ૯ ૧૦ ૭ ૧૨ ૧૧

સતીનાં ચ યતીનાં ચ, તથા શીલમ્વંદિતમ્ ॥ ૬૮ ॥

નિશાનાં=રાત્રિઓનું
 દિનાનાં=દિવસોનું
 યથા=જેમ
 જ્યોતિઃ=પ્રકાશ એજ
 વિભૂષણં=આભૂષણ, ધરેણું,
 આભરણ છે

સતીનાં=સતી સ્ત્રીઓનું
 યતીર્નાં=મુનિ મહાત્માઓનું
 તથા=તેમ
 શીલં=શીલવ્રત એજ
 અલ્લંકિતં=અખંડિત

રાતનું ને દિવસનું ભૂષણ શરી સૂરજ યથા,
 શીલ અખંડિત પરમ ભૂષણ યતિ સતીનું છે તથા;
 મુનિરાજ શીલે શોભતા ને સ્ત્રી પરિચય વારતા,
 ને સતી સ્ત્રી શીલમંડન દીપતી કવિ ભાષતા. ૨૪૬

અક્ષરાર્થ—રાત્રિઓનું અને દિવસોનું જેમ પ્રકાશ આભૂષણ છે તેમ સતી સ્ત્રીઓનું અને મુનિ મહાત્માઓનું અખંડ શીલવ્રત એ જ આભૂષણ-ધરેણું છે. ૬૮

રૂપષ્ટાર્થ—રાત્રિના વખતે ચન્દ્રનો પ્રકાશ હોય તો તેવી ચાંદની રાત ઘણી જ સુંદર લાગે છે, પરંતુ અંધારું વ્યાપી ગયું હોય, અથવા ગ્રહણ થતાં ચન્દ્ર પ્રકાશ ઠંકાઈ ગયો હોય તો તેવી રાત્રિ લોકને અલખામણી લાગે છે, તેથી ચન્દ્રનો પ્રકાશ જેમ રાત્રિનું આભૂષણ છે તેમ સતી સ્ત્રીઓનું ખરૂં આભૂષણ (ધરેણું) તથા યોગીઓનું ખરૂં આભૂષણ શીલવ્રત છે. એ જ પ્રમાણે સૂર્યનો પ્રકાશ જેમ દિવસનું આભૂષણ છે ને તેથી જ દિવસ શોભે છે પરંતુ અકાળે ઘનઘોર મેઘ ચઢ્યો હોય અથવા તો સૂર્ય ગ્રહણ થવાથી સૂર્યનો પ્રકાશ ઠંકાઈ ગયો હોય તો તેવો દિવસ ગહુજ

ખરાબ લાગે છે ને શોભતો નથી. માટે જ કહ્યું છે કે, જેમ સૂર્યના પ્રકાશથી દિવસ શોભે છે તેમ સતી સ્ત્રીઓ તથા મુનિ મહાત્માઓ અખંડ શીલવ્રતથી જ શોભે છે, માટે એ જ (શીલવ્રત જ) તેમનું આભૂષણ છે.

પ્રશ્ન—અહિં શ્લોકમાં અખંડિત પદથી અખંડ શીલ કહેવાનું શું કારણ ?

ઉત્તર—જેમ સ્ત્રીએ એકજ વાર શીલખંડન કર્યું હોય ને ત્યાર બાદ આખો ભવ પર્યન્ત શીલ પાળ્યું હોય તો પણ તે સ્ત્રી ખરી સતી ગણાતી નથી, તેમ યોગી મહાત્માએ પણ એકવાર શીલ ખંડિત કરીને પછી ભવ પર્યન્ત શીલવ્રત પાળ્યું હોય તો તે ખરા યોગી ન ગણાય. કારણ કે જ્યારથી દ્વિક્ષા ગ્રહણ કરે ત્યારથી ભવ પર્યન્ત અખંડ શીલ પાળ્યું હોય તો જ તે બ્રહ્મચારી યોગી ગણાય આ મુદ્દાથી શીલ શબ્દના વિશેષણ તરીકે ‘અખંડિતમ્’ પદ મૂક્યું છે. ૬૮

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં મુનિની શોભા સદાચારથી છે, એ ખીના જણાવે છે—

માયયા રાજતે વેશ્યા, શીલેન કુલબાલિકા ।

ન્યાયેન મેદિનીનાથઃ, સદાચારતયા યતિઃ ॥ ૬૯ ॥

માયયા=માયા વડે, કપટ વડે

રાજતે=શોભે છે

વેશ્યા=વેશ્યા, ગણિકા

શીલેન=શીલ વડે

કુલબાલિકા=ઉત્તમ કુળની

બાલા (કુમારી)

ન્યાયેન=ન્યાય વડે

મેદિનીનાથઃ=રામ

સદાચારતયા=સદાચાર વડે

યતિઃ=સાધુ

જેમ વેશ્યા કપટથી કુલખાલિકા જિમ શીલથી,
શોભતી નૃપ ન્યાયથી જિમ તેમ વિમલાચારથી;
સાધુ હીપે પંચવિધ આચારને નિત પાલતા,
અન્ય પાસ પક્ષાવતા અનુમોહતા સુખ પામતા. ૨૪૭

અક્ષરાર્થ:—જેમ માયા-કપટ વડે વેશ્યા શોભે છે,
શીલવ્રતથી કુલવાન કન્યા (કુલવતી સ્ત્રી) શોભે છે, ન્યાયથી
રાજા શોભે છે તેમ સાધુ સદાચારથી શોભે છે. ૬૬

રૂપબટાર્થ—વેશ્યામાં માયા પ્રપંચ એ સ્વાભાવિક
હોય છે. અને તેથી જ વેશ્યાની શોભા છે. તેમજ ઉત્તમ
કુલમાં ઉપજેલી સ્ત્રી સ્વભાવથી જ શીલ સદાચારવાળી
હોય છે, માટે જ જગતમાં કન્યા પરણુવી તો કુળવાન
પરણુવી એવો વ્યવહાર છે, અને તેથી તે કુળવંતી સ્ત્રીઓ
જેમ શીલ સદાચારથી શોભે છે, અને રાજા અન્યાયી ને
ન્યાયી બે જાતના હોય છે પરંતુ જગતમાં શોભા ન્યાયી
રાજાની જ હોય છે માટે ન્યાય નીતિ વડે જ રાજા શોભે
છે. સન્નનનું સંરક્ષણ, દુષ્ટનો દંડ કરવો, પ્રજાનું પોતાના
પુત્ર પુત્રીની માફક પરિપાલન કરવું વિગેરે સ્વરૂપવાળા નીતિ
શુભથી જ જેમ રાજા શોભે છે તેમ સાધુ મહાત્મા અહિંસા
આદિ પાંચ મહાવ્રત અને તેના ઉત્તર શુભ રૂપી નિયમોથી
શોભે છે. પરંતુ સાધુ થઈને સંસારી જેવાં આચરણ રાખે
તો તેવો કેવળ વેષધારી ખરાબ આચારવાળો સાધુ શોભતો
નથી, એવા સાધુઓ પોતાની અને પોતાના ધર્મની નિંદા

કરાવે છે, અને મહા મોહનીય કર્મ બાંધે છે. સદાચારી સાધુ સ્વપર તારક બને છે. ૬૯

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં જ્યાં સુધી શરીર અને ઇન્દ્રિયોની શક્તિ નાશ પામી નથી ત્યાં સુધીમાં સુક્તિ પદનું અથવા પરમાત્મ પદનું ધ્યાન જરૂર કરી લેવું જોઈએ. એ વાત જણાવે છે—

૧ ૨ ૪ ૩ ૫ ૬
યાવદ્ વ્યાધિવિબાધયા વિધુરતામંગં ન સંસેવતે ।

૭ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૮ ૯
યાવચ્ચેન્દ્રિયપાટવં ન હરતિ, ક્રૂરા જરા રાક્ષસી ॥

૧૩ ૧૮ ૧૫ ૧૪
તાવન્નિષ્કલનિશ્ચલામલપદં, કર્મક્ષયાયાધુના ।

૨૦ ૧૬ ૧૯ ૧૭
ધ્યેયં ધ્યાનવિચક્ષણૈઃ સ્ફુટતરં હૃત્પન્નસન્નાદરે । ૭૦ ॥

યાવત્=જ્યાં સુધી

વ્યાધિ=રોગની

વિબાધયા=પીડા વડે

વિધુરતાં=વ્યાકુળતાને, ગભરામણુ

ન=ન, નથી

સંસેવતે=સેવે, પામે, થાય

યાવચ્ચ=ત્યાં જ્યાં સુધી

ચન્દ્રિયપાટવં=ઇન્દ્રિયોની

શક્તિને જાણવાની તાકાત

ન હરતિ=ન હરે, ન હણે

ક્રૂરા=કૂર

જરા=ધડપણુ ૩૫, ધડપણુ

રાક્ષસી=રાક્ષસી

તાવત્=ત્યાં સુધીમાં

નિષ્કલ=કર્મના અંશથી રહિત

નિશ્ચલ=અચળ, સ્થિર

અમલ=ચોખ્ખું એવું

પદં=પદ, પરમાત્મ પદ,

મોક્ષપદ

કર્મક્ષયાય=કર્મેને ખપાવવાને
માટે
અધુના=હવે, આપણે
ધ્યેયં=ધ્યાયવું, ધ્યાન કરવા
શેઝ્ય છે

ધ્યાનવિચ્છક્ષણૈઃ=ધ્યાન કરવામાં
હોંશિયાર પુરૂષોએ
સ્ફુટતરં=અહુઝ ૨૫૪ રીતે
હૃત્=હૃદય ૩૫
પદ્મ=કમળના
સદ્મોદરે=સ્થાનમાં

આ દેહ રોગતણા વશે પરવશ બન્યો ના જ્યાં સુધી,
તિમ જરા ૩૫ રાક્ષસી ન હણે કરણ બન્ન જ્યાં સુધી;
ત્યાં સુધીમાં કર્મને વિણસાવવાના હેતુથી,
હૃદય કમલે સ્પષ્ટ રીતે ચિત્ત કેરા સ્થૈર્યથી. ૨૪૮

ધ્યાન કરવામાં કુશલતાવંત ભવ્યોએ સદા,
પરમ પદનું ધ્યાન કરવું હોય જિમ શિવ સંપદા;
તેહ નિષ્કલ શુદ્ધ નિશ્ચિન્ન અગમ પદ અવધારીએ,
પુણ્ય પૂરાં હોય બે તો તેહવું પદ ધ્યાઈએ. ૨૪૯

અક્ષરાર્થ—જ્યાં સુધી વિવિધ પ્રકારના રોગથી શરીર
વ્યાકુળતાવાળું થયું (ઘેરાયું) નથી. તથા કૂર એવી
વૃદ્ધાવસ્થા (ઘડપણ) ૩૫ રાક્ષસીએ જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયોની
શક્તિ હરી-હણી નથી, (તે શક્તિનો નાશ કર્યો નથી)
ત્યાં સુધીમાં ધ્યાન કરવામાં હોંશિયાર એવા ભવ્ય જીવોએ
કર્મેને ખપાવવાને માટે હૃદય કમળ ૩૫ ધરના મધ્ય
ભાગમાં (હૃદય કમળમાં, ચિત્તમાં) અગમ અચલ અને

નિર્મળ એવા પરમાત્મપદનું બહુ જ સ્પષ્ટતાથી ધ્યાન
ધરવું-કરી લેવું જોઈએ. ૭૦

સ્પષ્ટાર્થ—નિર્મલ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની આરાધના
રૂપ મોક્ષ માર્ગનું આરાધન ત્યારે જ થઈ શકે છે કે જ્યારે
શરીર નિરોગી હોય, પાંચે ઇન્દ્રિયો શક્તિવાળી હોય, અને
યુવાવસ્થા હોય. કારણ કે પ્રગલ્ભ પુણ્યોદયે કદાચ સાધુપણ્યામાં
હોય પરંતુ શરીર જો રોગી હોય તો વિહાર થઈ શકે
નહિં, પતિલેખનાદિ (પડિલેકુણ્ણ વિગેરે) સાધુ ક્રિયાઓ
થઈ શકે નહિ, મનની શાંતિ રહે નહિ ને પગલે પગલે
અપનાદ સેવવાની જરૂરીઆત ઉભી થાય. અને જો ઇન્દ્રિયો
અશક્ત હોય તો (ચક્ષુ ઇન્દ્રિયની અશક્તિ હોય તો આંખમાં
રોગ થયો હોય તો) જીવ જંતુ નજરે પડે નહિં, શ્રોતે-
ન્દ્રિયની અશક્તિથી શાસ્ત્ર વચન સાંભળી શકાય નહિ
વિગેરે પ્રકારે સાધુ ધર્મની સાધનામાં પણ વ્યાઘાત (વિધ્ન
ઉભું) થાય અને ધર્મ વૃદ્ધિનો અભાવ થાય, તે કારણથી
જ કાયાનું આરોગ્ય અને ઇન્દ્રિયોની પદુતા ધર્મ સાધનમાં
બહુ જ સારી રીતે મદદ કરી શકે છે. તેમજ જો ઘડપણુ
હોય તો મુનિઓની વૈયાવચ્ચ થઈ શકે નહિં, વિહાર થઈ
શકે નહિં, દેહકંપ શ્વાસ વિગેરે કારણથી પાત્રાદિક પણ
પડી જાય, ધર્મ દેશનાનું સાંભળવું વિગેરે ધાર્મિક કાર્યોમાં
શિથિલતા થાય, તેથી યુવાવસ્થા ધર્મ સાધનમાં વધારે મદદ
કરી શકે છે. ધણા અજ્ઞાન જનો એમ કહે છે કે “ખાટ્યા-
વસ્થા” રમત ગમત કરવા માટે છે, યુવાવસ્થા લોગના

સાધન અને ધન પેદા કરવા માટે છે. અને છેલ્લી વૃદ્ધાવસ્થા (ઘડપણ) જ ધર્મ સાધન કરવા માટે છે, ” પણ તેઓ એમ નથી જાણતા કે જે વૃદ્ધ ડોસો (ઘરડો માણસ) ઘર કામ માટે નાલાયક થયો એ ડોસો ધર્માસાધન જેવા પરમ પુરુષાર્થને સાધવા લાયક કઈ રીતે થઈ શકશે ? એનો અર્થ તો એટલો જ કે ખીન સમજણવાલા અને કંબુશ જનો ઘરમાં લાવેલ ઉત્તમ ફળ પોતે ખાય ને નહિ ખાવા લાયક કોહેલાં ફળ પ્રભુની આગળ ધરે એ જેમ મહા મૂર્ખાઈ ગણાય છે તેમ શક્તિવાળું જીવન એશ-આરામ ને લોગમાં ગુમાવે અને વૃદ્ધાવસ્થા જેવું કોહેલું નિર્માલ્ય જીવન ધર્મ સાધનને માટે રાખે (જણાવે) તે પણ એક પ્રકારની મહા મૂર્ખાઈ છે. એવા નિર્માલ્ય જીવનથી ધર્મ સાધન કરવાનો ઉદ્યમ શી રીતે થઈ શકે ? બળવાન શત્રુને જીતવાને માટે ખખડી ગયેલા ડોસા ડોસીઓનું નિર્માલ્ય લશ્કર ઉભું કરી કયો રાજા વિજય પામી શકે ? એટલે બળવાન શત્રુને જીતવા માટે એવું અશક્ત લશ્કર કામમાં આવે જ નહિ. જો એવું લશ્કર કામમાં ન આવે તો મોહ જેવા બળવાન શત્રુને જીતવામાં વૃદ્ધાવસ્થા જેવી મલિન ને નિર્માલ્ય અવસ્થા કઈ રીતે મદદ કરી શકે ? અર્થાત્ ન જ કરી શકે. માટે મોહ રાજા જેવા અતિ બળવાન રાજાને જીતવા માટે તો અધિક બળવાળી યુવાવસ્થા (જીવાળી) જ ઉપયોગી (વધારે મદદ કરી શકે) છે, જે અજ્ઞાન જનો વૃદ્ધાવસ્થાને જ ધર્મ સાધનની અવસ્થા માને છે તેઓ ધર્મ વસ્તુને જ સમજતા નથી, અને ધર્મને

એક નિર્માલ્ય (તુચ્છ) બીન જરૂરી ચીજ માને છે, તેથી જ તેઓ એમ બોલે છે. જે ધર્મનું રહસ્ય અને મહા બળવાન મોહ રાજને છૂતવાની વધારે જરૂરીયાત માનતા હોત તો તેઓ કદી પણ ઉપર જણાવ્યું તે બોલે જ નહિ. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યાં સુધી વૃદ્ધાવસ્થા આવી નથી ત્યાં સુધી એટલે યુવાવસ્થામાં જ બહેલાં ચેતીને પરમ પદનું ધ્યાન કરવું, અને એ મોક્ષ રૂપ અથવા પરમાત્મ પદ રૂપ પરમ પદ કર્મના અંશથી પણ રહિત સ્થિર અને ચોખ્ખું છે, તેવા પદનું ધ્યાન પૂરેપૂરા સામર્થ્ય (બલ શક્તિ) વિના થઈ શકે જ નહિ. મોક્ષ પદના ધ્યાનમાં આ વિચારણા હોય છે. (૧) સ્યાદ્રાદ શૈલીએ મોક્ષનું સ્વરૂપ શું ? (૨) સિદ્ધશિલાનું પ્રમાણ કેટલું ? (૩) સિદ્ધ શિલાના પ્રમાણ જેવડા બીજા ત્રણ પદાર્થો કયા કયા સમજવા ? (૭૦ સમય ક્ષેત્ર, ઉડુ વિમાન, સીમંતક નરકાવાસ.) (૪) ચાર નિક્ષેપાએ અને આગમ, નોઆગમથી સિદ્ધનું સ્વરૂપ શું ? (૫) તેમનું ધ્યાન રક્ત વર્ણે કયા મુદ્દાથી કરાય છે. (૬) સિદ્ધ પરમાત્માએ કઈ રીતે સિદ્ધપણું મેળવ્યું ? (૭) એ રસ્તે મારો આત્મા હાલ ચાલે છે કે નહિ ? વિગેરે પ્રકારે વિચારણા અને શુભ ક્રિયા કરવા રૂપ ધ્યાનથી ઘણાં ચીકણાં કર્મોના પણ નાશ થોડા કાલમાં જરૂર થઈ શકે છે. મોક્ષ પદની વિચારણાને અનુસારે જ પરમાત્મ પદની પણ વિચારણા કરવાની છે. જેમાં ક્રિયાનો અનાદર હોય તે ધ્યાન કહી શકાય જ નહિ. મુખ્યતાએ ધ્યાન જ્ઞાન સ્વરૂપ છે. અને મોક્ષનો લાભ શ્રી જ્ઞેનાગમમાં

ઉત્તમ સમ્યક્દર્શનાદિ ત્રણની એકઠી આરાધના કરવાથી જ થઈ શકે છે. આ ખીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને લબ્ય ભવોએ ધન વિગેરે ક્ષણિક અને દુર્ગતિદાયક પદાર્થોનું ધ્યાન છોડી દઈને એક મોક્ષ પદનું અથવા પરમાત્મ પદનું ઉપર ઠહ્યા પ્રમાણે નિર્મલ ધ્યાન કરવું. અને તે સાથે સંયમાદિની સાધના પણ જરૂર કરીને માનવ જન્મને સફલ કરવો. ૭૦

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં “હે મોહ! મારા પર સદ્ગુરૂ પ્રસન્ન થયા છે માટે હવે તું મહારાથી દૂર ખસી જા” એ પ્રમાણે કોઈક ગુરૂ ભક્તિવંત આત્મા મોહને શું કહે છે? અથવા ગુરૂની કૃપાથી મોહ દૂર થાય છે એ ખીના સ્પષ્ટ જણાવે છે.

૪ ૫ ૬ ૨ ૧
અજ્ઞાનાવૃત્તચેતસો મમ મહાવ્યામૂઢતાં મોહ રે ।

૭ ૧૧ ૧૨ ૮ ૯ ૩
કૃત્વા ધર્મધનં હૃતં યદનિશં, વારાણસીધૂર્તવત્ ॥

૧૫ ૧૩ ૧૪ ૧૦ ૧૭ ૧૮ ૧૬ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨

યુક્તં તદ્વિહિતં ત્વયેદમપિ તે યુક્તં ભવેદ્ધિ દ્રુતં ।

૨૫ ૨૪ ૨૧ ૨૭ ૨૮ ૨૩

માં પુણ્યાસ્રગુરુપ્રસાદમધુના, સંત્યજ્ય નિર્ગચ્છ રે ॥૭૧॥

અજ્ઞાનાવૃત્તચેતસઃ=અજ્ઞાનથી

ઠંકાયું છે ચિત્ત જેનું એવા

મમ=મને

મહાવ્યામૂઢતાં=મોટા વ્યામોહ

(ખેભાન દશા)

મોહ રે=હે મોહ!

કૃત્વા=કરીને

ધર્મધનં=ધર્મરૂપી ધન

હૃતં=હયું, ધૂંટયું

યત્=જે

જનિશં=દરરોજ, રાત દિન
 વારાણસી=કાશીના
 ધૂર્તવત્=ધૂતારાની માફક
 યુક્તં=વ્યાજખી
 તદ્વિહિતં=તેમ કયું
 ત્વયા=તેં
 શ્વમપિ=આ પણ
 તે=તારે (કરવું)
 યુક્તં=વ્યાજખી
 મભેત્ હિ=હોય છે જ

દ્રુતં=શીઘ્ર, જલ્દી
 મ્મિ=મને
 પુણ્યાસ=પુણ્યથી પ્રાપ્ત થયેલ છે
 ગુરુપ્રસાદં=ગુરૂકૃપા જેને
 અધુના=હવે
 સંત્યજ્ય=ટોડીને
 નિર્મચ્છ રે=અરે મોહ તું (મારા
 ચિત્તમાંથી) નિકળી જા,
 દૂર યા

ખેલાં હતો અજ્ઞાન હું તે કાલ કાશી નયરીના,
 ધૂર્તની પેઠે બનાવી મૂઠ મને ધર કપટના;
 હૈ મોહ ! અજ્ઞાને કરી ઢંકાઈ ગયું મન જેહનું,
 તેવાજ મારા ધર્મ ધનને તેં હર્યું તે ઠીક કર્યું. ૨૫૦

તેવીજ રીતે હાલ પુણ્યે ગુરૂ પ્રસાદ મળ્યો મને,
 તેથી મને છંડી જવું નીકળી ઉચિત પણ તે તને;
 સૂર્ય ઉદયે તિમિર ન રહે ગુરૂ પસાએ ન રહે,
 અજ્ઞાન તે ગુરૂ ચરણ સેવો રંગભર કવિ ધમ કહે. ૨૫૧

અક્ષરાર્થ—હે મોહ ! તેં કાશીના ધૂતારાની પેઠે
 અજ્ઞાનથી ઘેરાયેલા ચિત્તવાળા મને ખોટા જમમાં રાખીને
 (જેભાન બનાવીને) માફ ધર્મ રૂપી ધન જે દરરોજ લુટી
 લીધું, તે ત્હારે માટે યોગ્ય છે. તે પ્રમાણે હવે ત્હને
 આગળ હું કહું છું તે કરવું પણ યોગ્ય (વ્યાજખી) છે કે

હો મોહ ! મને હવે શ્રી સદ્ગુરૂની કૃપા પુણ્યથી પ્રાપ્ત થઈ છે માટે તું હવે મહારા હૃદયમાંથી એકદમ નિકળી જા[એમ પોતાની મેળે સમજી જઈને માનભર નિકળી જવું એ પણ તારે વ્યાજબી છે]

રૂપદ્વાર્ય—જૈન સિવાયના હિન્દુઓનું મોટામાં મોટું તીર્થધામ કાશીક્ષેત્ર છે, પુરાણ વિગેરે હિન્દુ શાસ્ત્રોમાં એ તીર્થનું ઘણું મહાત્મ્ય કહેલું છે. જેમ જૈનોનું મોટું તીર્થધામ શ્રી સિદ્ધાચલ છે, તેમ એ કાશી તીર્થધામ એ હિન્દુઓનું મહાતીર્થ છે, તેથી ત્યાં હજારો યાત્રાળુઓ દેશ પરદેશથી યાત્રાએ જાય છે, એટલું જ નહિં પરંતુ તે યાત્રાળુઓ દૂર પરદેશમાં મરણ પામેલા પુરૂષોનાં હાડકાં પણ કાશીક્ષેત્રમાં લઈ જઈ ગંગા નદીમાં પધરાવવાથી તથા માથે કરવત મૂકાવી ઠંડેરાઈ જઈ મરણ પામવાથી પણ પરિણામે મુક્તિ મળે છે એવું માને છે. એવા તીર્થ ધામમાં પરદેશી યાત્રાળુઓને ઠગવા માટે પણ ત્યાં હજારો ધૂતારાઓ રહે છે ને લોળા યાત્રાળુઓને પોતાની પ્રપંચ જાળમાં ફસાવી તેમનેા ધનમાલ પડાવી લે છે અને ઘણાને જાન પણ લે છે. તેથી લોકમાં એ ઠગો “કાશીના ઠગારા” એ નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલા છે. અહિં કવિ મોહને પણ એવા કાશીના ઠગની સાથે સરખાવતાં કહે છે કે મોહ ! જેમ કાશીના ઠગ લોળા યાત્રાળુઓને ઠગી તેનો ધન માલ ને જાન લે છે તેમ તેં પણ મારા અજ્ઞાન વડે ઠંકાયેલા લોળા ચિત્તને ઠગીને મારું નિર્મલ જ્ઞાન દર્શન ચરિત્ર રૂપ ધન પડાવી લઈ મને લીખારી

અનાવ્યો, પરન્તુ વાસ્તવિક રીતે એમાં ત્હારો દોષ નથી પરન્તુ મ્હારો જ દોષ છે, કારણ કે હું અજ્ઞાન વડે ખેલાન બની ગયો હતો, તેથી હું ત્હારા આ માયા પ્રપંચને સમજી શક્યો નહિં ને ભોળપણથી ઠગાયો તેમાં મારી અજ્ઞાનતાનો અથવા બીન સમજણનો દોષ માનું છું. ત્હેં મારી અજ્ઞાનતાનો લાલ ઉઠાવ્યો, અને ઠગવું એ તો ત્હારો જાતિ-સ્વભાવ જ છે, તેથી મારી અજ્ઞાન અવસ્થામાં ત્હેં મને ઠગ્યો તે તો તેં ત્હારા ઠગપણને છાજતું જ કર્યું છે, તેથી તેં ત્હારા સ્વભાવને અનુસારે યોગ્ય (વ્યાજબી) કર્યું છે, પરન્તુ હવે તો મારા કેઇ પૂર્વ લવના પ્રગળ પુણ્યોદયને લીધે શ્રી સદ્ગુરૂની મ્હારા ઉપર પરમ કૃપા થઇ છે, તેથી તે સદ્ગુરૂ રૂપી સૂર્યના પ્રભાવથી મારો અજ્ઞાન રૂપ અંધકાર નાશ પામ્યો છે, ને હૃદયમાં સદ્જ્ઞાન રૂપી પ્રકાશ ચક્રચક્રાટ કરી રહ્યો છે. તો હવે ત્હારે મ્હારા હૃદયમાંથી નિકળી દૂર ચાલ્યા જવું તે પણ વ્યાજબી જ છે, કારણ કે મારી અજ્ઞાન દશામાં (હું અજ્ઞાની હતો, ત્યારે) ત્હારે જેમ મારા હૃદયમાં વસવું યોગ્ય હતું તેમ હવે હું સમજણો થયો, તેથી આ વખતે પણ ત્હારે હૃદયમાંથી નિકળી જવું તે યોગ્ય જ છે.

આ શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે સંસારી જીવોના હૃદયમાં જ્યાં સુધી અજ્ઞાન વસી રહ્યું હોય ત્યાં સુધી જ મોહનું જોર હોય છે, પરન્તુ સદ્ગુરૂના પ્રતાપે જીવને સમ્યક્ જ્ઞાન થયા બાદ મોહનું બળ આપોઆપ ધીરે ધીરે ઘટતું જ બાય છે અને પરિણામે મોહનો સર્વથા નાશ થતાં તેવા સત્ય-જ્ઞાની ભવ્ય જીવો વીંતરાગ દશાને જરૂર પામે છે. અને અન્તે

કેવળજ્ઞાન પામી પરમપદ પણ મેળવે છે આ બધું થવામાં ઉત્તમ જ્ઞાનનો જ રૂઠો પ્રતાપ છે. આ ખીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને ભવ્ય જીવોએ સદ્ગુણી મહારાજની સેવના જરૂર કરવી જોઈએ કારણ કે તે વિના જ્ઞાન ગુણ ટકી શકે નહિ, નિર્મલ ચારિત્ર ગુણની આરાધનામાં પણ સ્થિર રહી શકાય નહિ, ‘મોહ રાજ અનેક રીતે આપણા ચાલુ જીવનને પણ બહુજ ખરાબ કરે છે’ એમ સમજીને તેનો લગાર પણ વિશ્વાસ કરવો જ નહિ, અને શુદ્ધ દુલ વાસ વિગેરે સારા સાધનોની સેવના કરીને નિર્મલ મોક્ષ માર્ગની સાધના કરવી. એ જ માનવ જીવંતની ઉત્તમ સાધના કહેવાય. વિવેક ક્ષમા સમતા સંતોષ વિગેરે ગુણોની સેવના કરવામાં જ ખરું ડહાપણ ગણાય. યાદ રાખવું જોઈએ કે થોડા લાભને માટે આપણે ઘણા લાભ ઘણી વાર ગુમાવ્યો છે, ગુમાવીએ છીએ, તેમ ન થવું જોઈએ. પુદ્ગલ રમણતાને ઘટાડવાને અને નિજ ગુણ રમણતાને વધારવાને હે જીવ! તું હંમેશાં જરૂર પ્રયત્ન કરજે. આ બાબતમાં લગાર પણ પ્રમાદ કરીશ નહિ. અજ્ઞાનથી ગર્ભિત મોહથી મુંઝાઈને પતિત થયેલા આર્દ્રકુમાર, રથનેમિ વિગેરે જાણવા. અને શુદ્ધમહારાજના પ્રતાપે જ્ઞાનગુણ પામીને મોહ જીતનારા શ્રી જંબૂસ્વામી, શાલિલદ્ર, ધન્યકુમાર, અવંતી સુકુમાલ, પ્રદેશી રાજ વિગેરે જાણવા. આ બધાની વિશેષ ખીના ઉપદેશ પ્રાસાદમાં જ જણાવી છે. ૭૧

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં કામ વાસના વિનાના યોગીઓને જે ખરું સુખ હોય છે તે સુખ નાગ

कुमारना धन्द्रो वासुदेवो अने धन्द्रोने पणु डोतुं नथी ते.
भीना ऋणुवे छे—

७ ११ १० ६ ८
तन्नो नागपतेभुजंगवनिताभोगोपचारैः परै ।

१६ १७ १४ १३ १५ १२
स्तन्नो श्रीसविलाससंगमशतैः सारैमुरारैः किल ॥

२१ २२ २० १८ १८
तन्नो वज्रधरस्य देववनिताक्रीडारसैर्निर्भरै ।

५ ६ १ ३ ४ ३
यत्सौख्यं वत वीतकाममनसां तत्त्वार्थतो योगिनाम् ॥७२॥

तत्=ते सुप्

नो=नथी

नागपतेः=नागकुमारना धन्द्रने

भुजंगवनिता=नागकुमारनी

देवीओनी साधे

भोगोपचारैः=भोगोनी सेवनाथी

परैः=उत्कृष्ट

तत् नो=ते सुप् नथी

श्रीसविलास=शुद्धभीना विदास

वाणा

संगमशतैः=सेकडो संगभो वडे,

सेकडो वारना संग वडे

सारैः=प्रधान, उत्तम, श्रेष्ठ

मुरारैः=कृष्णुते

किल=अवश्य, निश्चये करीने

वज्रधरस्य=देवेन्द्रने

देववनिता=देवीओनी

क्रीडारसैः=क्रीडारस वडे

विदासेो वडे

निर्भरैः=अत्यन्त

यत्=ऋ

सौख्यं=सुप्

वीतकाममनसां=कामवासनाथी

रहित मनवाणा

तत्त्वार्थतो=भरी रीते; तत्त्वभूत

निज गुण रमणताथी

योगिनाम्=भुनि विगेरे योगी

भदात्माओने

નિર્વિકારી ચિત્ત વાળા વિજયધર યોગીશ્વરો,
તત્ત્વાર્થ અમૃત સ્વાદ લઈ સુખ હર્ષ પામે જે ખરો;
તેહવો આનંદ ભોગે નાગકન્યાઓ તણા,
નાગપતિ પામે ન વિષ્ણુ સંગથી લક્ષ્મી તણા. ૨૫૨

ઈંદ્ર પણ દેવાંગનાના ભોગથી પણ તેહવો,
આનંદ પામે ના લહે મુનિ તત્ત્વ રંગે જેહવો;
તત્ત્વાર્થ ચિંતન સુખ ધણું કર્મો હડે બહુ તેહથી,
અંધાય કર્મો ચીકણાં ના એમ અનુભવ શાસ્ત્રથી. ૨૫૩

અક્ષરાર્થ—કામની વિષય વાસનાથી રહિત મનવાળા યોગી મહાત્માઓને નિષ્કામ વૃત્તિના સુખનો જે તાત્ત્વિક (ખરો) અનુભવ હોય છે અથવા યોગી મહાત્માઓ જે તાત્ત્વિક સુખ અનુભવે છે તેવું તાત્ત્વિક સુખ નાગકુમારની દેવીઓની સાથે ઉત્કૃષ્ટ વિષય સુખ ભોગવતા નાગેન્દ્રોને પણ હોતું નથી. તેમજ લક્ષ્મીની સાથે સેંકડો વિલાસો પૂર્વક સંગથી કૃષ્ણ વાસુદેવને પણ તેવું સુખ મળતું નથી, અને વૈમાનિક દેવાંગનાઓ સાથે અત્યંત ઉત્કૃષ્ટ ક્રીડારસ કરતા (વિષય સુખ ભોગવતા) સૌધર્મેન્દ્ર વિગેરે ઇન્દ્રોને પણ તેવું સુખ મળતું નથી. ૭૨

૨૫૪૮૦૮૦૮—પાંચ ઇન્દ્રિયોતું વિષય સુખ અલ્પ અને તુચ્છ ગણાય છે. કારણ કે ઔદારિક શરીર બહુ મલિન ને સાત ધાતુ વડે દુર્ગંધવાળું છે. તે કરતાં વ્યન્તર દેવોતું

વિષય સુખ અધિક છે, કારણ કે તેમનું શરીર વૈક્રિય છે તેથી રત્ન સરખી કાન્તિવાળું નિર્મળ ને સાત ધાતુ રહિત સુગંધિ વાળું છે, અને વ્યન્તર દેવોને એટલું બધું સુખ કહ્યું છે કે દેવાંગનાઓના વાણીત્રોના અને નાટક વિગેરેના સુખમાં કેટલો કાળ વ્યતીત થઇ ગયો તે પણ દેવો જાણતા નથી, અહિંના અસંખ્યાત વર્ષના એક પદ્યો-પમ જેટલું વ્યન્તરોનું અને અર્ધા પદ્યોપમ જેટલું વ્યન્તરની દેવાંગનાઓનું ઉત્કૃષ્ટથી આયુષ્ય હોય છે. અને સુખમાં ને સુખમાં તે અસંખ્યાત વર્ષો તેમને એક ક્ષણ જેવાં વ્યતીત થઇ જાય છે, તેથી કહ્યું છે કે—

તર્હિં દેવા વંતરિયા, વરતરૂનીગીયવાઇયરવેર્ણ ।
નિચ્ચં સુહિયા પમુડ્યા, ગયંપિ કાલં ન યાળંતિ ॥૧॥

અર્થ—ઉત્તમ દેવાંગનાઓનાં ગીતના અને વાણીત્રના મધુર શબ્દને સાંભળવામાં હંમેશાં સુખ માનનારા અને ઘણાં આનંદમાં રહેનારા ત્યાં પાતાળ લોકમાં અથવા વ્યંતર દેવ લોકમાં રહેલ વ્યંતર દેવો ગયા કાળને પણ જાણતા નથી. એટલે ચાલુ નાટક જેવામાં કેટલો ટાઈમ ગયો? તે પણ જાણતા નથી. (જ્ઞાનનો ઉપયોગ દેવાથી તો તેઓ જાણી શકે છે.) ૧

એ વ્યન્તરોના સુખથી પણ નાગ કુમાર નામના લવનપતિ દેવો નાગ કુમારી દેવીઓ સાથે જે સુખનો અનુભવ કરે છે તે અધિક છે. અહિં દશ લવનપતિમાં

ક્રૂત નાગ કુમારનું જ નામ લીધું તે બાકીના નવ ભવન-
પતિનો નિષેધ કરવા માટે (તે ન લેવા, એમ કહેવા માટે)
નથી પરન્તુ નાગકુમારના ઉપલક્ષણથી (સામાન્ય કથનથી)
“ દશે ભુવનપતિ દેવો લેવા ” એ વાત જણાવવા માટે
(નાગ કુમારનું નામ લીધું) છે. જેથી વ્યન્તરો કરતાં ભવન-
પતિને સુખનો અનુભવ વધારે હોય છે, તે કરતાં જ્યોતિષો
દેવોને અને તે કરતાં વૈમાનિક દેવોને સુખનો અનુભવ
વધારે હોય છે. શ્લોકમાં જે કે વૈમાનિક કહ્યા નથી તે
પણ અહિં વૈમાનિકનું સુખ ગ્રહણ કરવામાં લગાર પણ
વાંધો નથી. એટલે નાગકુમાર માત્ર કહેવાથી પણ સર્વ
દેવનું સુખ ગ્રહણ કરવું. અહિં કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે
દેવો દેવાંગનાઓ સાથે જે સુખનો ઉત્કૃષ્ટ અનુભવ કરે છે
તે પુદ્ગલાનંદી સુખ કરતાં વિષય વાસના રહિત એવા
યોગી મહાત્માઓનું સુખ અનંતગુણ અને નિર્દોષ છે. દેવ
શ્લોકમાં પણ દેવાંગનાના કાયપરિચાર આદિ પાંચ પ્રકારના
પરિચાર સુખથી પણ ઐવેયક અને અનુત્તર દેવોનું અપરિચારી
સુખ (અવિષયી સુખ) અનંતગુણ કહ્યું છે. એ પ્રમાણે જે
સંસારી ભોગી જીવોમાં પણ વિષય સુખથી કામવૃત્તિવાળું
અવિષયી સુખ અનંત ગુણ છે, તે પછી જેઓ સંસાર
વાસના છોડી યોગી થયા છે તેવા યોગી મહાત્માઓનું
કામવાસના વિનાનું અવિષયી સુખ અનંતગુણ હોય તેમાં
શું નવાઈ!

તથા શ્લોકમાં અન્ય મતવાળાઓ વિષ્ણુને ભગવાન તરીકે

માને છે અને વિષ્ણુની સ્ત્રી લક્ષ્મી છે એમ પુરાણ વિગેરે લોકશાસ્ત્રમાં આવે છે, તેમને રહેવાનું સ્થાન વૈકુંઠ છે, તેથી કવિ કહે છે કે વૈકુંઠ લોકમાં વિષ્ણુ ભગવાન પોતાની લક્ષ્મી નામની સ્ત્રી સાથે સેંકડો વાર વિષય વિલાસ કરીને સુખ અનુભવે છે તે વિષ્ણુ ભગવાનના વિષય સુખથી પણ યોગી મહાત્મા નિષ્કામ વૃત્તિવાળું એટલે કામવાસના વિનાનું જે આત્મિક સુખ અનુભવે છે તે ઘણું જ વધારે અને નિર્મલ છે, કારણ કે વિષ્ણુ ભગવાનનું લક્ષ્મી સાથેનું વિષયસુખ પુદ્ગલાનંદ રૂપ અને મલિન તથા પરાધીન છે ને યોગીનું નિષ્કામ સુખ આત્માનંદ રૂપ (નિજગુણ રમણના રૂપ) છે, તે સ્વભાવિક સ્વાધીન સુખ છે માટે તે અનંત ગુણ કહ્યું છે.

તથા સૌધર્મ ઇન્દ્રાદિ ઇન્દ્રોને કોઈને ચાર કોઈને આઠ વિગેરે જુદી જુદી સંખ્યામાં મુખ્ય ઇન્દ્રાણીઓ હોય છે, ને એકેક ઇન્દ્રાણીને હજાર હજાર દેવીઓનો પરિવાર હોય છે. તેમજ એકેક ઇન્દ્રાણી ઇન્દ્રની સાથે કામ ક્રીડા કરતી વખતે હજારો ખીન્ન રૂપો આબેહૂબ પોતાના રૂપ જેવાં નવાં બનાવે છે, ને આ પ્રમાણે લગભગ હજારો ઇન્દ્રાણીઓની સાથે ને પોતાના પરિવાર તરીકે ગણાતી ખીજી દેવાંગનાઓની સાથે કામક્રીડા કરવાના પ્રસંગે ઇન્દ્ર પણ પોતાની વિશિષ્ટ વૈક્રિય લબ્ધિથી એકી સાથે પોતાના તેટલાં એક સરખાં રૂપ બનાવે છે. આ વખતે ઇન્દ્રને જેટલો સુખાનુભવ થાય છે તેથી પણ અનંતગુણ ખરા સુખનો અનુભવ તત્ત્વાર્થની વિચારણા કરવામાં લીન, નિષ્કામ યોગી મહાત્માઓને હોય છે, એટલું જ નહિ

પરન્તુ ત્રણે લોકનાં પૌદ્ગલિક સુખનેા રાશિ એકત્ર કરીએ તો વીતરાગ યોગી મહાપુરૂષોના સુખના અનન્ત વર્ગ મૂળ જેટલો પણ ન થાય. એ પ્રમાણે કહેવાનું તાંતપર્ય એ છે કે કામ સુખ કરતાં નિષ્કામ વૃત્તિવાળું સુખ અનંત ગુણ ને કોઈ અલૌકિક પ્રકારનું છે, આ ખીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને લબ્ય જીવોએ લોગ તૃષ્ણાને તરછોડીને ત્યાગ ધર્મની સેવના જરૂર કરવી જોઈએ. કારણ કે ત્યાગ ધર્મની સેવનાથી અલૌકિક, સ્વાધીન, સ્થિર સુખનેા અનુભવ થાય છે, આલું જ્ઞાનદષ્ટિથી નક્કી કરીને પરમ તારક શ્રી તીર્થંકર દેવો તે જ વર્તમાન ભવમાં મોક્ષે જવાનું જાણે છે, છતાં ત્યાગ ધર્મ (ચારિત્ર) ની પરમ ઉલ્લાસથી સેવના કરે છે. તો પછી જેમને ખબર પણ નથી કે અમારી કેટલામા ભવે સુક્રિત થશે? એવા આપણા જેવા પામર જીવોએ તે ત્યાગ ધર્મની સાધના જલ્દી ચેતીને વધારે પ્રમાણમાં જરૂર કરવી જ જોઈએ. જે સુખમાં અમુક ટાઈમ પાછું દુઃખ આવીને ઉભું રહેતું હોય, અને જે પર વસ્તુને આધીન હોય, તે સુખને વાસ્તવિક સુખ તરીકે માની શકાય જ નહિ. આવી જ ભાવનાથી આ અવસર્પિણીમાં થયેલા ખાર ચક્રવર્તી રાજમાના ઘણાં ચક્રવર્તિઓએ પણ ત્યાગ ધર્મની સાધના કરીને આત્મ કલ્યાણ કર્યું છે. વિશેષ ખીના શ્રી દેશના ચિંતામણીના ખેલા ભાગમાં જણાવી છે. ચાલુ પ્રસંગે ગજસુકુમાલ, મહાબલ કુમાર વિગેરેના દષ્ટાંતો જરૂર યાદ કરવા. તે ઉપદેશ પ્રાસાદમાં વિસ્તારથી જણાવ્યા છે. ૭૨

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં યોગી મહાત્માએ

તપશ્ચર્યાથી દુર્બળ થયા હોય તો પણ તેવી દુર્બળતાથી તેઓ વધારે શોભે છે તે વાત દૃષ્ટાંત દ્વંને સમજાવે છે—

૨ ૧ ૪ ૩
મધ્યક્ષામતયા યોષિત્તપઃક્ષામતયા યતિઃ ।

૭ ૫ ૬ ૮ ૧૧૯ ૧૦
મુખક્ષામતયા ચાશ્વો, રાજતે ન તુ મૂષ્ણૈઃ ॥૭૩॥

મધ્ય=કેડનો ભાગ
ક્ષામતયા=દુર્બળ, પાતળો
હોવાથી

યતિઃ=સાધુ
મુખક્ષામતયા=મુખ પાતળું
હોવાથી

યોષિત્=સ્ત્રી
તપઃ=તપશ્ચર્યા વડે
ક્ષામતયા=કૃશ, પાતળો, દુર્બળ
થવાથી

અશ્વઃ=ધોડો
રાજતે=શોભે છે
ન તુ=પરન્તુ નહિં, નથી જ
મૂષ્ણૈઃ=આભૂષણોથી, ધરણોથી

પાતળા કટિ ભાગથી નારી જ જેવી શોભતી,
તેવી ન આભૂષણ વડે તિમ પાતળા મુખથી થતી;
શોભાજ ઘોડાની વળી તપથી બને મુનિ પાતળા,
તેહવી કૃશતા વડે મુનિ શોભતા ગુરૂ વ્રતધરા. ૨૫૪

અક્ષરાર્થ—જેમ કેડનો ભાગ પાતળો હોવાથી સ્ત્રી શોભે છે, મુખ પાતળું હોવાથી ઘોડો શોભે છે, પરન્તુ એ બંને આભરણ અલંકારથી શોભતા નથી, તેમ સાધુ તપ-શ્ચર્યાથી પાતળા હોય તો પણ શોભે છે. (પણ વસ્ત્ર કંબલ આદિકથી તેવા શોભતા નથી). ૭૩

રૂપદર્શ—સ્ત્રીની કેડ પાતળી હોય તો શોભે છે, અને તે કારણથી જ સ્ત્રીની કેડને કેસરી સિંહની કેડની ઉપમા આપવામાં આવે છે, કારણ કે સિંહની કેડ પણ બહુ જ પાતળી હોય છે (તેથી સિંહ વધારે શોભે છે), તેમજ ઘોડાનું મુખ પાતળું હોય તો તે ઘોડો શોભે છે, અર્થાત્ સ્ત્રીને અને ઘોડાને સારાં આલરણ પહેરાવ્યાં હોય છતાં અનુક્રમે જો કેડ જાડી હોય અને મુખ જાડું હોય તો આલરણ પહેર્યાં છતાં પણ સ્ત્રી અને ઘોડો શોભતાં નથી. એ પ્રમાણે જેમ સ્ત્રી અને ઘોડો અનુક્રમે પાતળી કેડથી અને પાતળા મુખથી શોભે છે તે પણ સ્વાભાવિક રીતે પાતળી કેડ અને મુખથી જ શોભે છે. પરન્તુ રોગાદિકના કારણે પાતળાપણું થયું હોય તો તેવા શોભતાં નથી, તેમ સાધુ પણ તપશ્ચર્યાથી પાતળા અથવા દુર્બળ થયા હોય તો ધણા શોભનિક લાગે છે, પરન્તુ રોગાદિકના કારણથી પાતળા અથવા દુર્બળ થયા હોય તો તેવા શોભતા નથી, કારણ કે સાધુ મહાત્માનો તપશ્ચર્યા એ જ મુખ્ય ગુણ છે અને તપશ્ચર્યાથી શરીર પાતળું જ થાય પરન્તુ જાડું થાય નહિં, માટે ખાઈ પીને હ્રષ્ટ પુષ્ટ રહેતા સાધુની પાસે ભલે કંબળ દંડ રજોહરણ (ઓઘા) વિગેરે સાધુનો વેષ હોય છતાં પણ ગુણ વિના તે શોભે કેવી રીતે ? અર્થાત્ ન જ શોભે. અહિં સાર એ છે કે સાધુએ છતી શક્તિએ તપશ્ચર્યા કરવી, અને તેથી શરીર પાતળું થાય તો તેમાં કંઈ હીણપત નથી, પરન્તુ એ પાતળા પણું વધારે શોભા પાત્ર છે. ૭૩

અવતરણુ--હવે કવિ આ શ્લોકમાં જે યોગીશ્વર

શ્રીઓના પ્રેમવાળા હાવભાવથી પણ ક્ષોભ પામતો નથી
તે જ યોગીશ્વર યોગમાં વિજય પામે છે એ વાત
જણાવે છે—

૧ તન્વ્યા ૨ શ્રોત્રરસાયનેન ૩ વચસા, ૪ સપ્રેમસંભાષિતઃ ।

૫ સર્પત્કોપવિપાકપાટલરુચા, ૬ સંવીક્ષિતશ્ચક્ષુષા ॥

૧૧ સંયોગાન્ન ૧૩ તિલાગ્રમાત્રમપિ ૧૦ યઃ, ૧૨ સંક્ષોભિતું ૧૪ શક્યતે ।

૧૫ રાગદ્વેષવિવર્જિતો ૨૦ વિજયતે, ૧૭ ૧૮ ૧૯ કોઽપ્યેષ યોગીશ્વરઃ ॥૭૪॥

તન્વ્યા=શ્રીએ

શ્રોત્રરસાયનેન=કાનને અમૃત સ-
રમાં મીઠાં લાગે એવા

વચસા=વચન વડે

સપ્રેમ=પ્રેમ સહિત

સંભાષિતઃ=ખોલાવ્યા છતાં પણ

સર્પત્=ફેલાતા

કોપવિપાક=ક્રોધ વિપાકથી,
ક્રોધથી

પાટલરુચા=પાટલ વૃક્ષનાં લાલ
પાંદડાં જેવી કાંતિવાળાં
(વાળી)

સંવીક્ષિતઃ=જોયા છતાં પણ

ચક્ષુષા=આંખે

સંયોગાત્=પોતાના ઉત્તમ સંયમ
યોગથી

ન=નથી

તિલાગ્રમાત્ર=તલના અગ્રભાગ
માત્ર પણ, લગાર પણ

યઃ=જે યોગી

સંક્ષોભિતું=ક્ષોભ પમાડી

શક્યતે=શકાય

રાગદ્વેષવિવર્જિતઃ=રાગ અને
દ્વેષ રહિત

વિજયતે=વિજય પામે છે,
વિજયવંત વર્તે છે

કોઽપિ=કોઈકને

પષ=એ, એવા

યોગીશ્વરઃ=યોગીશ્વર, યોગી
મહારામા.

યોગમાંથી ભ્રષ્ટ કરવા સ્ત્રી ધણાં સામર્થ્યને,
 ધારતી તે કાનને અમૃત સરીખા વચનને;
 ઉચ્ચારતી બહુ પ્રેમ સાથે યોગીને ખોલાવતી,
 ના ખોલતા યોગીશ ત્યારે ક્રોધથી રાતી થતી. ૨૫૫
 નાંખી કટાક્ષો દેખતી નિજ કાર્ય સિદ્ધિ સાધવા,
 યોગીને ધમકાવતી કરતી વિવિધ રંગો નવા;
 રાગના ને દ્વેષના આ અવસરે જે યોગથી,
 લેશ પણ ખસતા નથી તે વંદનીય છે સર્વથી. ૨૫૬

કોઈ વિરલા તેહવા યોગી વિજયને પામતા,
 પાવન કરે નિજ પાદ રજથી ભવ્ય જનને તારતા;
 કાષ્ટ કેરા બહાણુ જેવા તેહવા યોગીશ્વરા,
 સેવવા મન રંગથી એવું કહે તીર્થકરા. ૨૫૭

અક્ષરાર્થ—સુંદર અંગવાળી કોઈ નાબુક સ્ત્રી યોગીને
 કાનમાં અમૃત સરખાં મીઠાં લાગે એવાં મધુર વચનોથી
 પ્રેમ પૂર્વક ખોલાવે. અથવા (યોગી પોતાને આધીન ન
 થવાથી) ફેલાતા ક્રોધથી પાટલ વૃક્ષના લાલ પાંદડાં જેવા
 લાલ ચોળ સરખાં નેત્રોથી જુએ, છતાં પણ જે યોગી
 મહાત્માને તેવી પ્રેમી અથવા ક્રોધી સ્ત્રી તેમના ઉત્તમ ધર્મ
 યોગમાંથી—ધ્યાનમાંથી અજાયમાન કરી શકે નહિ તેવા કોઈક
 જ ઉત્તમ યોગીઓ આ જગતમાં વિજયવંત વર્તે છે. કે
 જેઓ સ્ત્રીના પ્રેમથી કે ક્રોધથી અજાયમાન થતા નથી. ૭૪

રૂપદ્યાર્થ—ખરા યોગી મહાત્મા તે જ ગણાય કે જે યોગી મહાત્માઓને સુંદર સ્વરૂપવાળી સોલ શબ્દગાર સજેલો અને મનોહર અભિનયવાળી (લટકા મટકાવાળી) એવી નાચુક સ્ત્રી જેની પાસે આવી હાવભાવ દેખાડી વિલાસનાં મધુર વચનો કહે કે જે કામીને મન અમૃત સરખાં લાગે અને પ્રેમ પૂર્વક બોલાવે તો પણ તેનાં પ્રેમવાર્ણાં મધુર વિલાસી વચનો જેને ઝેર જેવાં લાગે અને તેની અવગણના કરી વિચારે કે અહો! કામદેવનું સામ્રાજ્ય! કે જેના સ્ત્રી રૂપી સુભટો ભલભલા દેવો દાનવો ઈન્દ્રોને પણ તાબે કરી નાખે છે. પાર્વતીનું મોહિની રૂપ દેખી જગતનો સંહાર કરનાર કહેવાતા મહાદેવ જેવા પણ અજાયમાન થઈ ગયા. સાવિત્રીના મોહમાં જગતના સર્જનહાર કહેવાતા બ્રહ્મા પણ ફસાઈ ગયા, અને જગતનું રક્ષણ કરનાર ભગવાન કહેવાતા વિષ્ણુ તો સ્ત્રીઓને દેખીને જ ગાંડા ઘેલા થઈ ગયા, અને એક સાધારણ ગૃહસ્થને છાજે તેટલી પણ લાજ શરમ છોડીને બેશરમા બની ગયા, અને લોગના દાસ થઈ ગયા. માટે હે આત્મા! એવા બળવાન સ્ત્રી સુભટથી બચવાને માટેજ તેં ઘરબાર છોડ્યું, ગામ છોડી જંગલમાં રહેવું પસંદ કર્યું, ઘરની મનગમતી રસવતીઓ છોડી ઘેરે ઘેર ભિક્ષા માગી લૂણું પાણું ખાવાનું અને અનેક પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરવાની શરૂ કરી, માટે જો હવે તું આ નાચુક સુંદર સ્ત્રીનાં મધુર વચનોથી લોભાઈશ તો ત્હારી પણ એ મહાદેવ વિગેરેના જેવી ખરી દશા થશે, અને તું ચૈરાશીના અક્ષરમાં રખડી પડીશ, આ પ્રમાણે શુભ ધ્યાનમાં રહી

સ્ત્રીનાં વચનોની અવગણના કરે અને તેના મોહમાં નફસાય, સંયમમાં સ્થિર રહે, તે જ ખરો યોગી ગણાય.

તથા તેવી સ્ત્રી મીઠાં મધુર વચનોથી યોગીને-સાધુને ઘોલાવવાનો ઉદ્ધમ કરે છતાં જો તે ઉદ્ધમમાં નાસીપાસ થાય તો (એટલે યોગી સ્ત્રીને આધીન ન થાય તો) ક્રોધથી લાલ આંખો કરી સાધુની સામે તેવી પ્રેમ ભરી ક્રોધ નજર કરી ઠપકો આપે તો તેવા પ્રેમ ભર્યા ક્રોધથી પણ જે ચળાયમાન ન થાય તેમ જ સ્ત્રી કદાચ ખરો ક્રોધ કરી પોતાને આધીન થવાને ડર બતાવે તો તે પણ ન ગણકારે, પરન્તુ પોતાના આત્મ સ્વરૂપમાં મગ્ન રહે તેજ ખરો યોગી મુનિ કે સાધુ કહેવાય.

એ પ્રમાણે એવી પ્રેમી અને પ્રેમ ગર્ભિત ક્રોધ દેખાડતી સ્ત્રીઓ પણ જે યોગીને પોતાના ધર્મ યોગમાંથી ચળાયમાન ન કરી શકે તેવો યોગી જ ખરો યોગી મહાત્મા ગણાય. આ 'શ્લોકનું' રહસ્ય એ છે કે યોગીએ એટલે પંચ મહાવ્રતધારી સાધુએ કોઈ પણ સ્ત્રીને રાગથી જોવી નહિ, તેમ તેના કામગર્ભિત શબ્દો પણ સાંભળવા જ નહિ. અને તપશ્ચર્યાદિકથી કામ વિકારોનો પરાજય કરવો. અહીં દષ્ટાંતો છે કે જે ઙ્કિમણીએ વજ્ર સ્વામીને વરવા પ્રતિજ્ઞા કરી હતી અને જેનાં માતાપિતા પણ ધન સંથે પુત્રીને બહુ વિનવણી કરતા હતાં છતાં પણ શ્રી વજ્રસ્વામીએ પોતાના પર અતિ પ્રેમવાળી શેઠની સ્વરૂપવતી પુત્રીને પણ ગણકારી નહિ, અને સમજાવીને સાધ્વી બનાવી. તેમજ અતિ સ્વરૂપવંત

આઠ ભવની પ્રીતિવાળી અને નવમા ભવમાં પણ પોતાની ઉપર જ આતિ પ્રેમવાળી રાજમતીએ તોરણથી રથ પાછો ફેરવતી વખતે ઘણી ઘણી પ્રેમ ભરી વિનંતિ કરી છતાં શ્રી નેમિનાથ ભગવંતે તેનાં વચનો જરા પણ ગણકાર્યાં નહિં, અને તેનો ત્યાગ કરીને ચારિત્રમાં લયલીન થયા.

તેમજ રાણીની ઘણી પ્રેમ ભરી વિનંતિ છતાં એક શીલની જ ખાતર સુદર્શન શેઠે તેની દરકાર ન કરી અને પોતે નપુંસક છે એમ જણાવ્યું, પરંતુ પાછળથી નપુંસક નથી એમ રાણીને ખબર પડતાં ફરીથી પોતાના મહેલમાં ખોલાવી તેણીએ ક્રોધમાં આવીને ઘણા ઉપસર્ગો કર્યા છતાં પણ સુદર્શન શેઠ શીલધર્મમાં અડગ રહ્યા, અને રાજને આ વાતની ખબર પડતાં સુદર્શન શેઠને શૂળીએ ચઢાવ્યા, છતાં શીલના પ્રભાવે શૂળી તે સિંહાસન રૂપે થઈ ગઈ.

તથા એકને અંધારા પખવાડીઆમાં શીલ પાલવાની ને એકને અજવાળીઆ પખવાડીઆમાં શીલ પાલવાની પ્રતિજ્ઞા હતી. એક બીજાના અન્નભુપણમાં તે બંનેના લગ્ન થયા છતાં યાવજીવ સુધી એક શયનમાં સૂવા છતાં પણ અખંડ શીલ-વ્રતને પાલનારા વિજય શેઠ ને વિજયા શેઠાણીને હું હંમેશાં હાથ જોડીને વારંવાર પરમ ઉદ્વાસથી વંદન કરું છું.

એ પ્રમાણે સ્ત્રીને વશ નહિં થનારા મહા શીલવ્રત ધારક ભવ્ય જીવો ભૂતકાળમાં ઘણાં થઈ ગયા છે, તેમનાં પવિત્ર જીવન યાદ કરીને પણ જે સ્ત્રીનાં પ્રેમ ભરેલાં વચનોથી

લોભાય નહિં તે જ ખરા યોગી કહેવાય, તે જ ખરા સાધુ કહેવાય, તે જ ખરા મુનિ કહેવાય. આ સ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે નિર્વિકારી મનને લઈને જ ખરું યોગિપણું ટકી શકે છે, આ વાતને લક્ષ્યમાં લઈને જ શ્રી શય્યાંભવ સૂરિમહારાજે શ્રીદશ વૈકાલિક સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

કહણ્યુ કુજ્જા સામણ્ણં, જો કામે ન નિવારણ ॥

પણ પણ વિસીઅંતો, સંકપ્પસ્સ વસંગ ઓ ॥ ૧ ॥

અર્થ—જે સાધુઓ સ્ત્રીઓના શબ્દ સાંભળવા, રૂપ જોવા વિગેરે કામવાસનાને પ્રકટ કરાવનારા સાધનોનો ત્યાગ ન કરે, તે સાધુ “લોભના સ્ત્રી વિગેરે સાધનો મને કઈ રીતે મળે ” આવા વિચારમાં પડીને ઠેકાણે ઠેકાણે ખેદ પામે છે, જ્યાં ખરું યોગિપણું છે, ત્યાં સ્ત્રી પરિચય હોય જ નહિ. સંયમથી ભ્રષ્ટ કરનારાં ઘણાં સાધનોમાં મુખ્ય સાધન સ્ત્રી પરિચય છે. નિરભિલાષ સંયમ જીવન રૂપી બગીચામાં ફરનારા મુનિ મહાત્માઓ, તેવા સ્ત્રી પરિચયાદિથી અલગ રહીને મુક્તિ રૂપી સ્ત્રીને મેળવવા માટે જ સતત પ્રયત્ન શીલ હોય છે, આ પ્રસંગને અમુક અંશે શ્રી સ્પૃહિલદ્રવું જીવન પણ મજબૂત બનાવે છે. તે શ્રીદેશના ચિંતામણીમાં જણાવ્યું છે. ૭૪

અવતરણુ—હવે કવિ આ સ્લોકમાં કામીજનોની ઘેલછા જણાવે છે—

આતામ્નાયતલોચનાતુરમિદં, ન્યકારવાઙ્નિદિતં ।

બદ્ધભ્રૂકુટિમાલમીમમધરપ્રસ્પંદદુર્દર્શનમૂ ॥

વ્યાલોલાર્કસંકુલં કૃશતનોઃ કોપેઽપિ કાન્તં મુખં ।

પશ્યન્તિ સ્મરવિહ્વલીકૃતહૃદો હી કામિનાં મૂઢતા ॥૭૫॥

આતામ્ન=અતિશય રાતાં
 આયત=લાંખાં, વિશાળ
 લોચનાતુરં=નેત્ર (આંખ) વાળું
 મિદં=આ
 ન્યકારવાઙ્=તિરસ્કારનાં વચનો
 વડે
 નિદિતં=નિંદનીય, નિંદા કરતું
 બદ્ધ=બાંધેલ, ચઢાવેલ
 ભ્રૂકુટિ=ભ્રૂકુટિ, બવાં છે, જેમાં
 એવા
 માલ=કપાળ વડે
 મીમં=ભયંકર (ખીહામણું) લાગતું
 અધર=હોઠના
 પ્રસ્પંદ=ફફકવા વડે, હાલવાથી
 દુર્દર્શનં=દુઃખે કરીને દેખી શકાય
 એવું, નહિં જેવા લાયક

વ્યાલોલ=ચપળ, છૂટા
 અલક=નાળ વડે, કેશ વડે
 સંકુલં=આમ, ભરેલું
 કૃશતનોઃ=દુર્બળ દેહવાળી સ્ત્રીનું
 કોપેઽપિ=ક્રોધમાં પણ; સ્ત્રીની
 ક્રોધી અવસ્થા છતાં પણ
 કાન્તં=મનોહર (છે)
 મુખં=મુખ, મોંઢું
 પશ્યન્તિ=દેખે છે, માને છે
 સ્મર=કામદેવથી, વિષયવાસનાથી
 વિહ્વલીકૃત=કામાડાળ થયેલ છે
 હૃદઃ=હૃદય જેમનું
 હી=અરે, ખેદની વાત છે કે
 કામિનાં=કામી પુરુષોની
 મૂઢતા=મૂઢતા, મૂર્ખાઈ, ધેલછા

સ્ત્રીનું પ્રસન્ન મુખ જોઈ કામી જન ધરે આનંદને,
 એમ હોવે પણ કદાપિ કોપવાળા વહનને;

પ્રિય ગણીને નિરખતા ધિક્કાર તેના રાગને,
ક્રોધવાળી નારના ધરતા નયન રાતાશને. ૨૫૮

તરછોડતા તે વચન બોલે આકરા અણુછાજતા,
શ્રુકુટી ચઢાવીને બતાવે ભાલ ભીમ તિમ ફરકતા;
હોઠ તેણીના પરસ્પર વાળ વિખરી જાય છે,
કામ કેરા સંગથી બરબાદ જીવન થાય છે. ૨૫૯

અક્ષરાર્થ—કામદેવ વડે (વિષય વાસના વડે) કામા-
ડાળ બનેલ હૃદયવાળા કામીજનો ક્રોધથી અતિશય લાલચોળ
બનેલું અને વિશાળ નેત્રવાળું, (સ્ત્રીનું મુખ) તથા તિરસ્કારનાં
વચનોથી નિંદનીય, અથવા કામીજનને નિંદતું, તથા ક્રોધથી
ચઢાવેલી ભમ્મરોવાળા કપાળ વડે ભયંકર દેખાતું, તથા હોઠના
ફફડાટથી દુઃખે કરી જોઈ શકાય એવું અને બહુ હાલતા
છટા કેશવાળું એવું ક્રોધ થાય તે વખતનું સ્ત્રીનું દુષ્ટ મુખ
પણ બહુ સુંદર લાગતું હોય એમ (કામી જનો) દેખે છે,
(માને છે) ખેદની વાત છે કે કામીજનોની આ કેવી મૂઠતા,
મૂર્ખતા છે ! ૭૫

રૂપબટાર્થ—સ્ત્રીનું આનંદી મુખ જોઈને અને પ્રેમ
ભરેલા મધુર વચનો સાંભળીને અને પ્રેમ ભર્યા હાવલાવ
જોઈને કામીના હૃદયમાં આનંદ થાય અને પ્રેમ જાગે એ તો
સાધારણ રીતે સમજાય તેવી વાત છે, પરન્તુ સ્ત્રીના કોપવાળા
મુખને જોઈને પણ કામીજન આનંદ પામે એ કંઈ જાતનો
મોહ ! કે જે વખતે સ્ત્રીએ ક્રોધથી લાલચોળ જેવી આંખો

કરી હોય. તે સ્ત્રી કામી પ્રત્યે (કામીને ઉદ્દેશીને) તિરસ્કારનાં વચનો બોલતી હોય એટલે હે મૂઠ! મારી પાછળ ભમનારા અને મને જ દેખી રહેલા તને ધિક્કારે છે, એમ બોલે છે. વળી ઘરમાં સ્ત્રીની સાથે કલેશ થાય છે ત્યારે પણ સ્ત્રી ઘણીને અનેક દુર્વચનો બોલી નિર્ભીજના (તિરસ્કાર) કરે છે, હડકાયા કૂતરાની માફક હાંકી કાઢે છે, લોકને ભેગા કરી પુરૂષની કુન્દીના ફાળકા કરે છે, બ્રહ્મટી ચઢાવી (ભવાં ચઢાવી) ભયંકર લલાટ કરે છે, હોઠ ફફડાવે છે, બડબડતી જાય છે, અને કેશ છૂટા રાખી ભૂતડીના જેવું ભયંકર રૂપ ધારણ કરે છે, તો પણ વિષયનો લાલચુ કામી પુરૂષ તેવા ભયંકર મુખને પણ સુંદર મુખની માફક જુએ છે, એટલે એમ માને છે કે— “આ સ્ત્રીનું મોઢું કેવું સુંદર છે ? બહુ જ મનોહર છે.” કામવાસનાના પાપથી દીન-ગરીબ ગાય જેવો અને રંક જેવો બની જાય છે, સ્ત્રી જે કહે છે તે હાજર કરી આપે છે, જ્યાં બેસવાનું કહે ત્યાં બેસે છે ને ઉભો રહેવાનું કહે તો ઉભો રહે છે. એ પ્રમાણે મદારીના માંકડાની માફક સ્ત્રી નચાવે છે, હાડ હાડ કરે છે, તો પણ ભટકતા ભૂતની માફક કામીજન તેવી સ્ત્રીની પાછળ પણ ભમ્યા કરે છે અને ગુલામગીરી ઉઠાવે છે. અહો! કામદેવને વશ થયેલા પુરૂષો કેટલા બધા દિડ્-મૂઠ બની જાય છે, આવા વિષયાંધપણુને ધિક્કાર છે. ધન્ય છે યોગી મહાત્માઓને કે જેઓ સ્ત્રીઓની ગુલામગીરીથી મુક્ત થઈ આત્મ સ્વરૂપમાં સદા આનંદી રહે છે, ભવ્ય જીવોએ સ્ત્રીની બાબતમાં કેવો વિચારણા કરીને શીલ ધર્મને ટકાવવો ? આ બાબત શ્રી સૂત્રકૃતાંગ (સૂત્રગાંગ) સૂત્રના ત્રીજા ઉપ-સર્ગાધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—

જહા નર્દ વેયરણી, દુત્તરા ઇહ સમ્મતા ।

एवं लोगंसि नारीओ, दुरुत्तरा अमईमया ॥ १६ ॥

અર્થ—જેમ પૈતરણી નદી મધ્યમાં અતિશય વેગવાળી અને વિષમ કિનારાવાળી હોવાથી મહા દુઃખે કરીને તરી શકાય છે, તેમ આ લોકને વિષે વિવેક રહિત અદ્ય સત્ત્વવાળા જીવોથી સ્ત્રીઓ પણ દુઃખે તરવા યોગ્ય (બહુ જ મુરકેદીથી બળ્ણી શકાય એવા હૃદયવાળી હોય) છે અથવા સ્ત્રીઓના ઉપસર્ગ (બુલમો) મહા દુઃખે કરીને હઠાવી શકાય તેવા છે. ૧૬

અહિં સાર એ છે કે સ્ત્રીનું ક્રોધવાળું મુખ પણ કામી-જનને મુંદર લાગે છે તે એક મોહનીય કર્મની જ વિચિત્રતા (મોહનો જ પ્રભાવ) છે, અને તે કામીજનની હૃદયપાર મૂઠતા (મૂર્ખાઈ, ઘેલછા) છે. આ બીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને બળ્ય જીવોએ સ્ત્રીના સંગથી સર્વથા દુર રહી સ્વપર હિતકારી લોકોત્તર કલ્પવૃક્ષની જેવા શ્રી જિન ધર્મને સાધીને મુક્તિપદ મેળવવું જોઈએ. ૭૫

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં સમજી બળ્ય જીવોએ શોક એ અનેક દોષોને ઉત્પન્ન કરનાર છે એમ વિચારીને તે (શોક)ન કરવો જોઈએ, તે બીના જણાવે છે—

કૌશલ્યં પ્રવિલીયતે વિકલતા, સર્વાગમાશ્લિષ્યતે ।

ज्ञानश्रीः प्रलयं प्रयाति कुमत्रिः, प्रागल्भ्यमभ्यस्यति ॥

૧૪ ૧૫ ૧૬ ૨૦ ૧૯ ૧૮ ૧૭
 ઘર્મોઽપિ પ્રપલાયતે કલયતિ, સ્થેમાનમંહઃ પરં ।

૧ ૨ ૨૪ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૫
 યસ્માચ્છોકવશાત્કથં સ વિદુષા, સંસેવિતું યુજ્યતે ॥૭૬॥

કૌશલ્યં=હોંશિયારી

પ્રવિલીયતે=નાશ પામે છે

વિકલતા=ગાંડાપણું

સર્વાંગ=આખાં શરીરને (માં)

આન્નિષ્ણ્યતે=ભેટ છે, ફેલાય છે

જ્ઞાનધીઃ=જ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મી

પ્રલયં=વિનાશને

પ્રયાતિ=પામે છે

કુમતિ=કુશુંદિ

પ્રાગભ્યં=મજ્જુતાઇને

અભ્યસ્યતિ=પામે છે

ઘર્મોઽપિ=ધર્મ પથ

પ્રપલાયતે=પલાયમાન થાય છે,

નાશી જાય છે

કલયતિ=કરે છે

સ્થેમાનં=સ્થિરતા, દબતા

અંહઃ=પાપ

પરં=ઉત્કૃષ્ટ, વધારે, બહુ, અતિશય

યસ્માત્=ને

શોકવશાત્=શોકના વશથી

કથં=શી રીતે, કઇ રીતે

સ=તે (શોક)

વિદુષા=શુદ્ધિમાને

સંસેવિતું=સેવવો, કરવો

યુજ્યતે=જોઇએ

પ્રિય વસ્તુ ચાલી જાય કે પુત્રાદિ પામે મરણને,
 તેવા પ્રસંગે મોહથી જ ન થઇ જતા વશ શોકને;
 પણ શોકથી નાશે કુશળતા તન વિષે ખેલાનતા,
 પ્રકટે વિનાશે જ્ઞાન વધતી કુમતિ ધર્મ વિણાસતા. ૨૬૦

મજ્જુત હોવે પાપ તેવો શોક જાણી સમજુએ,
 કરવો ઉચિત ના તે પ્રસંગે વસ્તુ તત્ત્વ વિચારીએ;

જે છે વિનશ્વર તેજ વિણુસે શાશ્વતો હું માહરી,
જ્ઞાનાદિ ચીજ ગઇ નથી મમતા તિહાં છે માહરી. ૨૬૧

અક્ષરાર્થ—જે શોકના વશથી એટલે જે શોક કરવાથી કુશળ (હોંશિયાર) પુરૂષોની હોંશિયારી નાશ પામે છે, ગાંડાપણું આખા શરીરમાં ફેલાય છે. જ્ઞાન રૂપી લક્ષ્મી નાશ પામે છે, દુર્બુદ્ધિ પોતાના ચાતુર્યને—મજબૂતાઇને વધવાનો અભ્યાસ કરે છે, એટલે દુર્બુદ્ધિ મજબૂત થાય છે અથવા વધે છે. ધર્મ પણ દૂર ભાગી જાય છે (અત્યંત નાશ પામે છે,) અને પાપ અતિશય સ્થિર થાય છે. એવો તે શોક પાંડત પુરૂષથી કઇ રીતે સેવી શકાય? એટલે જે પાંડિત (સમજી) હોય તે તો શોક કરે જ નહિ. ૭૬

રૂપદ્યાર્થ:—આ શ્લોકમાં કવિ શોક ન કરવો જોઇએ. એમ જણાવે છે, કારણ કે શોક કરવાથી કુશળ (હોંશિયાર, ચતુર) પુરૂષોની કુશળતા (હોંશિયારી) નાશ પામે છે. અહિં શોક અથવા ચિંતા (આર્ત ધ્યાનના વિચારો) એ એક જ છે, અને ચિંતાના જે અવગુણો લોક પ્રસિદ્ધ છે તે આ પ્રમાણે જાણવા--

ચિંતાસેં ચતુરાઈ ઘટે, ઘટે રૂપ ઔર રંગ ।

ચિંતા બઢી અભાગણી, ચિંતા ચિંતા સમાન ॥૧॥

અર્થ—ચિંતાથી ચતુરાઈ ઘટે છે, શરીરનું રૂપ રંગ ઘટે છે, માટે ચિંતા મોટી અભાગણી (નુકશાન કરનારી)

છે, અને ચિંતા એ ચિતા સરખી છે, એટલે ચિતામાં જેમ માણસનું મુડકું બળી રાખ થઇ જાય છે તેમ ચિંતાથી પણ માણસ મનમાં બળી બળીને ખાખ થઇ જાય છે, અને પરિણામે (છેવટે) મરણ પણ પામી જાય છે. માટે ચિંતા ન કરવી જોઇએ. વળી ચિંતાના સંબંધમાં કોઇ કવિ ચિતાની સાથે ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે, જે ચિંતા ચિતા સરખી છે તો ચિતા શબ્દ અનુસ્વાર વિનાનો છે ને ચિંતા શબ્દ અનુસ્વારના અક્ષર વડે અધિક કેમ છે ? તેનો ઉત્તર આપે છે કે ચિતા તો જીવને-મુડકાને એક જ વાર બાળનારી છે અને ચિંતા વારંવાર તથા ભવો ભવ બાળનારી છે. કારણ કે જીવતો મનુષ્ય ચિંતા વડે વારંવાર બળ્યા કરે છે, મુકાતો જાય છે તથા તે આર્ત ધ્યાન રૂપ ચિંતા વડે ઘણું કર્મ ખાંધી ભવો ભવ દુઃખી થાય છે. તેમજ ચિંતા એ દેખીતી બાહ્ય અગ્નિ છે, અને ચિંતા એ ન દેખાય એવો અંદરનો (હૃદયનો) અભ્યન્તર અગ્નિ છે, આ મુદ્દાને લક્ષ્યમાં રાખીને શબ્દ શાસ્ત્રના બાણકારોએ ચિંતામાં એક મીંડુ વધારે મૂક્યું છે.

તથા શોક (ચિંતા) થી તમામ શરીરમાં ખેચેની (ગાંડાપણું) અને ગભરાટ ઉપજે (થાય) છે, તેથી જીવ આકુળ બ્યાકુળ બની જાય છે અને વિચાર શૂન્ય (ખેલાન) બની જાય છે. તથા ચિંતાથી સ્મરણ શક્તિ ધીરે ધીરે ઘટી જતી હોવાથી પરિણામે ભણેલું શ્રુત જ્ઞાન અને તંત્રાદિક વિદ્યાઓ પણ નાશ પામે છે, અને તેથી દુર્બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે જેને સ્ત્રી અથવા ધન મેળવવાની ચિંતા

ઉપન્ન થઈ કે તરત જ તે જીવ સ્ત્રી વિગેરે પદાર્થોને મેળવવામાં રચ્યો પચ્યો રહે છે, તેથી શ્રુત જ્ઞાનાદિ નવું બાણ્યતો નથી અને બાણ્યેલું પણ સંભાળી નહિ શકવાથી ભૂલી જાય છે. તેમજ માયા પ્રપંચ કપટ વિગેરે અવગુણની દરકાર રાખ્યા વિના તેમજ લાજ શરમ વિગેરેની દરકાર કર્યા વિના જે તે પ્રકારે પણ સ્ત્રી અથવા ધન મેળવવાના જ વિચારમાં ને વિચારમાં એકતાન થઈ જાય છે. અને એ ચિંતા રૂપી આર્ત ધ્યાન તથા રૌદ્ર ધ્યાન જેવાં દુર્ધ્યાનના પ્રતાપે ધર્મનો અથવા પુણ્યનો પણ નાશ થાય છે, એટલે શોક રહિત અવસ્થામાં જે ધર્મ સાધના ચાલુ હતી, તે પણ અટકી જાય છે, કારણ કે સ્ત્રી અને ધનની જ ચિંતામાં તદ્દલીન બનેલા તે શોકવાળા જીવને ધર્મ ચિંતાનો અવકાશ જ ક્યાંથી હોય ? એટલું જ નહિં પરન્તુ ધર્માનુષ્ઠાનો કરતો હોય તે પણ પડતાં મૂકી દે છે, છ કાયની હિંસા કરે છે, જૂઠું ખોલે છે, ચોરીઓ કરે છે, અને જીવ હિંસાની સાધન સામગ્રીઓ પણ ભેગી કરવા માંડે છે, અને એ પ્રમાણે કરવાથી એ સ્ત્રીલોભી અને ધનલોભીના હૃદયમાં ઉત્કૃષ્ટ પાપ સ્થિર વાસ કરી એટલે કાયમ વાસ (રહેઠાણ) કરીને રહે છે, અને પરિણામે એ જીવ દુર્ગતિએ જાય છે. આવા પ્રકારનો શોક એટલે ચિંતા અથવા દુર્ધ્યાન સાધારણ મનુષ્યને પણ કરવું વ્યાજબી નથી તો પછી શાસ્ત્રના જાણકાર પંડિતોને તો કરવા લાયક હોય જ ક્યાંથી ? પંડિત પુરૂષો તો જીવ અને કર્મનો સંબંધ હંમેશા વિચારે છે, અને તેથી તેઓ આ પ્રમાણે વિચારે છે કે ઈષ્ટ (હાલા) સ્ત્રી ધન

વિગેરે પૂર્વ ભવની પુણ્યાઈના પ્રમાણે મળે છે, જે પૂર્વ ભવમાં સુકૃત (પુણ્ય) ઉપાર્જન કર્યું હશે તો આ ભવમાં સુખનાં સાધન મળ્યા વિના રહેવાનાં જ નથી, તો પછી તેની પાછળ શોક ચિંતા કરવી શા કામની? અને મુમુક્ષુ (મોક્ષને આહુનારા) પંડિતો સ્ત્રી ધન વિગેરે સુખનાં સાધન મળ્યાં હોય તો પણ તેને ક્ષણિક જાણીને શાલિભદ્ર વિગેરે ભવ્ય જીવોની માફક છોડવા તૈયાર થાય છે, તો તેવા ત્યાગી પંડિતોને સ્ત્રી ધન વિગેરે પદાર્થોની ચિંતા ન જ હોય? કારણ કે ત્યાગમય જીવન એ જ તદ્દન શોક વિનાનું છે. ધન્ય છે તેવા યોગીઓને કે જે યોગીઓ ભૂમિપર શયન (સૂતું) વિગેરે યોગનો આચાર પાલવામાં સાવધાન રહીને આર્ત્તધ્યાન રૂપ ચિંતા કરતા જ નથી. તેવા મહા પુરૂષોના ખરા હિતકારી માતા પિતા વિગેરે કુટુંબી જનો આ પ્રમાણે જાણવા—

॥ શાર્દૂલવિક્રીડિતવૃત્તમ્ ॥

ઘૈર્યં યસ્ય પિતા ક્ષમા ચ જનની, શાન્તિશ્ચિરં ગેહિની,
સત્યં સુનુરયં દયા ચ ભગિની, આતા મનઃસંયમઃ ।
શય્યા ભૂમિતલં દિશોઽપિ વસનં જ્ઞાનામૃતં મોજનં,
પતે યસ્ય કુટુંબિનો વદ સર્વે કસ્માદ્ મયં યોગિનઃ ॥૧॥

અર્થ—જે યોગીનો પિતા ઘૈર્ય છે, ક્ષમા એ માતા છે, શાન્તિ એ દીર્ઘ કાળની સ્ત્રી છે, સત્ય એ પુત્ર છે, દયા એ ખડેન છે, અને મનનો સંયમ એ ભાઈ છે, (એ કુટુંબી

જનો છે) તથા ભોંયતળીયું એ પથારી છે, દિશાઓ એ વસ્ત્ર છે, અને જ્ઞાન રૂપી અમૃતનું ભોજન છે, એ પ્રમાણે જે યોગીની પાસે કુટુંબી જનો કાયમ રહે છે, તો હે મિત્ર ! તું કહે કે એવા મુમુક્ષુ યોગીઓને ભય કે શોક ક્યાંથી હોય ? એટલે એવા યોગી મહાત્માઓને લગાર પણ ભય કે શોક હોતો જ નથી. આ સ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે, સંસારમાં સર્વે પદાર્થોનો સંયોગ અસ્થિર છે. જ્યારે ઇષ્ટ પદાર્થ આટ્યો ભય, કે અચાનક અનિષ્ટ જ્વરાદિની વેદના ભોગવવી પડે, તે વખતે અજ્ઞાની જીવો એમ વિચારે છે કે “હવે મને ઇષ્ટ પદાર્થ મલવો જ જોઈએ, કેમ માગતો નથી ? પણ પુણ્યાઈ વિના મલી શકે જ નહિ. જ્યાં સુધી તે (પુણ્યાઈ) હતી ત્યાં સુધી ઇષ્ટ પદાર્થ પોતાની પાસે હયાતિ ધરાવતો હતો. તે ખાલી થઈ એટલે તે આટ્યો ભય એમાં નવાઈ શી ? તે અચાતા વેદનીય કર્મના ઉદયે તને તાવ આઠ્યો છે, ભોગાંતરાય કર્મના ઉદયથી તારી લક્ષ્મી આલી ગઈ તે તારાં ખાંધલા કર્મના જ બનાવો છે. કર્મને ખાંધતી વખતે કાળજી રાખી હોત તો આ દુઃખમય સ્થિતિ આવત જ નહિ. છતાં આવી તો સમતા લાવે કર્મ ફલ ભોગવવા. શોક કે હાયવોય કરવાથી તો શોક મોહનીય વિગેરે ખીન્ન નવાં ચીકણાં કર્મો ખંધાય છે. જીનાં કર્મોનો પાર આવતો નથી, ત્યાં તો હે જીવ ! શોક ચિંતા કરીને પાછા વધારે પ્રમાણમાં નવાં કર્મો ખાંધે છે, તો આ રીતે તારો ક્યારે આરો આવશે ? કઈ રીતે તું સંસાર સમુદ્રને તરી શકીશ ? પોતાના ઘણાં પુત્રો મરી ગયા, ત્યારે સગર

અકવર્તિએ હૃદય શોક કર્યો હતો, પણ જેઓ મરી ગયા તે પુત્રો કંઈ પાછા આવ્યા નહોતા. મરનાર આલ્યો ગયો એમ આપણે પણ એક દિવસ જરૂર ચાલ્યા જવાનું છે. જલદી ધર્મ સાધન કરી લેજો. આપણને એ મરનાર માણસ માન સૂચના કરીને પરલવમાં ગયો એમ સમજીને ભલ્લુઓએ શોક કરવો જ નહિ. શ્રી જિન ધર્મની સાધના કરી માનવ જન્મ સફલ કરવો જોઈએ. ૭૬

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં કામી જનોની યુદ્ધિ કેટલી મંદ હોય છે તે જણાવે છે—

૪ ૨ ૩ ૧ ૭ ૫ ૬
 ક્વ કફાર્તિ મુલ્લં નાર્યાઃ, ક્વ પીયૂષનિધિઃ શશી ।
 ૧૨ ૧૦ ૧૧ ૮ ૮

આમનન્તિ તયોરૈક્યં, કામિનો મંદબુદ્ધયઃ ॥ ૭૭ ॥

ક્ય=ક્યાં
 કફાર્તિ=કફથી ભરેલું, કફવાણું
 મુલ્લં=મુખ
 નાર્યાઃ=સ્ત્રીનું
 પીયૂષનિધિઃ=અમૃતનો ભંડાર
 શશી=ચન્દ્ર

આમનન્તિ=માને છે
 તયોઃ=તે બેનું
 એક્યં=એક્ય, એકતા,
 સરખાપણું
 કામિનઃ=કામી પુરુષો
 મંદબુદ્ધયઃ=મંદ યુદ્ધિ વાળા

ચન્દ્ર જેવું માનતા કામી જનો સ્ત્રી વદનને,
 મંદ યુદ્ધિ તેમની બંને ધરે જૂઠાશને;
 કફથી ભરેલું વદન ક્યાં ? ને ચન્દ્ર અમૃતનિધિ કિહાં,
 તરત દષ્ટિ બંને વિચારો એકતા રજ ના ઈહાં. ૨૬

અક્ષરાર્થ:—કૃથી ભરેલું સ્ત્રીનું મુખ કયાં? અને અમૃતના ખળના જેવું ચન્દ્રનું બિંબ કયાં? તો પણ મંદ બુદ્ધિવાળા પુરૂષો એ બેને એક સરખા માને છે. (એટલે સ્ત્રીના મુખને ચન્દ્રની ઉપમા આપે છે. એ વ્યાજબી નથી.) ૭૭

રૂપઠાઈ--સ્ત્રીના મુખમાં થુંક અને બળખા જેવા મલિન અને દુર્ગંધનીય પદાર્થો ભર્યા છે. ચામડીમાં રૂઘિર માંસ ભર્યાં છે, અને તે મોઢું હાડકાંના ઘણા કકડા મલીને બનેલું છે. તેથી ઘણું બિલત્સ છે. ક્રૂત ઉપરના ચામડીના સુંવાળા ભાગને લઈને જ મૂઠ જીવોને તે (મોઢું) સુંદર લાગે છે, ને અંદરનો ભાગ તો ઉપર કહ્યા મુજબ દુર્ગંધમય છે. ચન્દ્રનું બિંબ શીતલ છે અને લોક વ્યવહારથી એમ કહેવાય છે કે કુખકારી અમૃતથી ભરેલું હોવાથી સોહામણું લાગે છે, છતાં કામી જનો સ્ત્રીના દુર્ગંધમય મુખને ચન્દ્રની ઉપમા આપે છે, એટલે કામી જનો સ્ત્રીના મુખને ચન્દ્ર સરખું સુખકારી માને છે, તેથી ખરેખર તેઓની બુદ્ધિની તુરંછતા જણાય છે. જેમ છાણાને ઘેગર સરખું કહેવું, કાદવને ચંદન લેપ કહેવો, અને માટીના ઢેકાને રત્ન કહેવું એ મૂર્ખાઈ છે તેમ સ્ત્રીના મુખને ચન્દ્ર સરખું કહેવું એ પણ મૂર્ખાઈ જ છે.

પ્રશ્ન—સ્ત્રીના મુખને ચન્દ્ર સરખું માનવામાં કામી જનની મૂર્ખાઈ કઈ રીતે? કારણ કે કામી જનો જ એ પ્રમાણે માને છે એમ નથી, પરંતુ છ એ દર્શનમાં થયેલા

મહા પંડિતોએ કાવ્ય રચનાઓમાં ઠેકાણે ઠેકાણે સ્ત્રીના મુખને ચન્દ્રની ઉપમા સ્પષ્ટ આપેલી છે, અને એ રીતે જ કામીજનો પણ માને છે.

ઉત્તર—નવ રસના વર્ણનવાળા સાહિત્ય શાસ્ત્રમાં અને ચરિત્ર વિગેરેમાં પૂર્વના પંડિતોએ શૃંગાર રસને પોષવાના મુદ્દાથી જ સ્ત્રીના મુખને ચન્દ્રની ઉપમા આપી છે. પરન્તુ કામી જનોને તે પ્રમાણે મનાવી શૃંગાર રસમાં લુપ્થ કરવા માટે નથી. એક જ ચરિત્રમાં આવતા વિવિધ રસોને તે રસના સ્વરૂપમાં પૂરીને પરિણામે જે રસો અનાદરણીય હોય છે તેમને છોડાવવાને અને આદરણીય (આદર આપવા લાયક) ઉપાદેય (અહણુ કરવા લાયક) રસોને (કરૂણા આદિક ઉપાદેય રસોને) અહણુ કરાવવા માટે તે તે કાવ્યાદિમાં તે સ્વરૂપે મુખાદિતું વર્ણન આવે છે, કારણ કે શાસ્ત્રોતું છેવટનું સાધ્ય (લક્ષ્ય) “સંસાર રૂપી કાદવમાં ખૂંતી ગયેલા જીવોને ખડાર કાઢવા એ જ હોય છે. માટે તેવી હિત બુદ્ધિવાળા પંડિતો સ્ત્રીના મુખને ચંદ્ર સરખું કહે છે તેમાં એમની મૂર્ખાઈ નથી, પરન્તુ કામી જનોની બુદ્ધિ કામરસ તરફ વધારે વળી ગઈ છે, તેથી તેઓ અતિ મંદ બુદ્ધિને લઈને એવાં શાસ્ત્રોતું આપેલિક કથન પણ પોતાના શૃંગાર રસમાં જ સમામિવાણું માને છે, તેથી શૃંગાર રસમાં પોતે વિશેષ તદ્દતીન બને છે અને સ્ત્રીઓનાં મુખ વિગેરે અંગોપાંગને કામદષ્ટિના રાગથી વખાણે છે એ જ કામી જનોની મંદ બુદ્ધિ છે. જો એ શાસ્ત્ર કર્તા યોગીઓ પોતે જ સ્ત્રીના મુખને ચંદ્ર સરખું કહે છે અને સ્ત્રીનાં

અંગોપાંગને સુંદર વર્ણવે છે તેો એવી સુંદર અંગવાળી સ્ત્રીને તેઓ પોતે પણ ત્યાગ જ શા માટે કરે ? અને અતિશય દુઃખે દમન કરવા યોગ્ય કામદેવને શા માટે દમ ? આથી સાર્ણીત એ થયું કે શાસ્ત્રકર્તાઓએ સ્ત્રીનાં અંગ ઉપાંગ ચંદ્રાદિકની ઉપમાથી વર્ણવ્યાં છે તે સ્ત્રી પ્રત્યેનો રાગ વધારવા નહિ, પરન્તુ એવી સુંદર અંગવાળી સ્ત્રી પણ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે એવી ભાવના પ્રગટ કરાવવા માટે જ વર્ણવ્યાં છે. માટે કાવ્ય કર્તાઓ મંદ બુદ્ધિવાળા નથી પરન્તુ સ્ત્રીના સુખને ચંદ્ર સરખું માનીને સ્ત્રી વશ થનારા કામી જનો જ મંદ બુદ્ધિવાળા છે. આ વાતને લક્ષ્યમાં રાખીને ભવ્ય છવોએ કામ વાસનાનો ત્યાગ કરી પરમ ઉલ્લાસથી શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનની આરાધના કરવી. જેથી મુક્તિના અવ્યાબાધ સુખ મળી શકે. ૭૭

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં મોહનીય કર્મની વિચિત્રતા જણાવે છે--

૩ ૨ ૪ ૧
પાશે કુરંગનિવહો નિપતત્યચિદ્વા-

૫ ૬ ૭ ૮
ન્દાહાત્મતામકલયન્ શલભઃ પ્રદીપે ।

૧૩ ૧૪ ૯ ૧૧
જાનન્નહં પુનરમૂન્કરિકર્ણલોલા-

૧૨ ૧૧ ૧૫ ૧૦ ૧૮ ૧૭ ૧૯
ન્મોગાંસ્ત્યજામિ ન તથાપિ ક ઇષ મોહઃ ॥ ૭૮ ॥

પાશો=પાર્શ્વીની જાળમાં
 કુરંગનિવહઃ=હરિણોનો (હરિણુ-
 યાનો) સમુદાય
 નિપતતિ=પડે છે
 અવિદ્વાન્=અજ્ઞાણ, અજ્ઞાન
 વાહાત્મતાં=દાહકપણું, દીવાનું
 બાળવાપણું
 અકલયન્=નહિં જાણતો
 શલભઃ=પતંગીઓ
 પ્રદીપે=દીવામાં
 જાનન્=જાણતા છતાં
 અહં=હું

પુનઃ=પરવુ
 અમૂન્=આ
 કરિકર્ણલોલાન્=હાથીના કાનના
 જેવા ચપળ
 ભોગાન્=ભોગોને, વિષયોને
 ત્યજામિ=ત્યજતો, છોડતો
 ન=નથી
 તથાપિ=તોપણ
 કઃ=કયા પ્રકારનો છે (તે હું
 સમજી શકતો નથી)
 ષ્વ=આ
 મોહઃ=મોહ

હરિણુનો સમુદાય અજ્ઞાને પડે છે પાશમાં,
 દાહ શક્તિ કલ્યા વિના જ પતંગ પડતો દીપમાં;
 ભોગ કરિના કાન જેવા ચપલ ઇમ જાણું છતાં,
 છંદુ ન તેને મોહ કેવો? માહરો ઇમ ભાવતા. ૨૬૩

આસન્ન સિદ્ધિક જીવ ચેતી ભોગ જલદી છોડતા,
 શુદ્ધ સંયમ સાધનામાં અપ્રમત્ત બની જતા;
 નૃપ ઉદાયન જીવનને નિત્ય પ્રભાતે ભાવતા,
 અન્યને સમજાવતા ચારિત્ર પંથે દોરતા. ૨૬૪

અક્ષરાર્થઃ—બીન સમજણવાલા હરણોનો સમૂહ
 પાર્શ્વીની જાળમાં આવીને પડે છે (ક્રિસાય છે) તે અને
 પતંગીયાં “ દીવામાં બાળવાનો ગુણુ છે એમ જાણતાં

નથી” તેથી દીવામાં પડે છે, પરન્તુ હું તો, ભોગના સ્વરૂપને જાણું છું તો પણ આ હાથીના કાન સરખા ચંચળ-ચપળ વિષય ભોગને છોડતો નથી, એ મારો કંઈ જાતનો મોહ છે! (અર્થાત્ મોહનું સામર્થ્ય કેટલું છે કે જે પરાક્રમી મોહ જાણકાર વિદ્વાનોને પણ મુંઝવે છે.) ૭૮

રૂપબદ્ધ—પારધિઓ વનમાં જાળ પાથરે છે, તેમાં હરણો આવી આવીને જાળમાં ફસાઈ જાય છે તેનું કારણ એ કે પશુઓ જાણતાં નથી કે “આ પારધિઓ અમને પકડવાને આવ્યા છે અને આ જાળમાં પડીશું તો ફરીથી નિકળાશે નહિ” એ રીતે હરણો સમજાવુ વગરના હોવાથી જ પારધિઓની-શિકારીઓની જાળમાં ફસાય છે. તેમજ પતંગીઆં બળતી દીવાની જ્યોતિમાં અંપલાય છે. કારણ કે તેઓ એમ જાણતાં નથી કે આ દીવો એ અગ્નિ છે અને અગ્નિમાં વસ્તુઓને બાળી ભસ્મ કરવાનો સ્વભાવ છે, પરન્તુ હું તો હરિણોના જેવો અજ્ઞાન પશુ નથી તેમજ પતંગીઆ જેવો અજ્ઞાન ક્ષુદ્ર જીવ નથી, પરન્તુ મનુષ્ય છું, મારામાં એ પશુથી અને પતંગીઆંથી વિશેષ બુદ્ધિ છે. શ્રી સદ્ગુરુ મહારાજનો સમાગમ કરું છું, તેમનો ઉપદેશ પણ સાંભળું છું. અને શ્રી ગુરુદેવના ઉપદેશથી આસંસારનું તથા ભોગનું ભયંકર સ્વરૂપ પણ જાણું છું, પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં પડેલા પ્રાણીઓની શી દુર્દશા થાય છે તે પણ હું જાણું છું. એટલું જ નહિ પરન્તુ હું જાતે જ “પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયો મેળવવામાં કેટલો અથાગ પરિશ્રમ છે, વિષયો મેળવ્યા બાદ તે વિષયોનો ઉપભોગ કરવામાં કેટલો પરિશ્રમ

ને કેટલું દુઃખ્યાન થાય છે. ” તે હું સાક્ષાત્ અનુભવી રહ્યો છું, અને પરિણામે આ વિષયો નહિં છોડીશ તો મારી પણ પૂરી દુઃખશા થવાની છે, તે પણ હું જાણું છું. વળી આ વિષયો અથવા ભોગના સાધનો મારી પાસે સ્થિર ટકવાના નથી પરન્તુ જેમ હાથીના કાન હાલ્યા કરે છે એટલે સ્થિર રહેતા નથી માટે ચપળ વૃત્તિવાળા છે તેમ આ વિષયો પણ ચપળ વૃત્તિવાળા હોવાથી અથવા વિજ્ઞાનીના ઝખકારા સરખા ચપળ હોવાથી ક્ષણ માત્રમાં વિનાશ પામનારા છે એમ પણ હું જાણું છું. તો પણ એ ચપળ અને દુષ્ટ વિષયોને હું છોડતો નથી એ મારો કંઈ જાતનો મોહ છે ? ખરેખર વિષયો કોઈ એવી શક્તિવાળા છે કે ભલા ભલા વિકાનોને પણ ભૂલાવામાં નાખી દે છે. સ્ત્રી ધન વિગેરે પદાર્થો પોતાના તાબે થતા જોઈને મૂઠ જીવે ગાંડા ઘેલા થઈ જાય છે. ખરેખર મોહનીય કર્મનો ઉદય કોઈ વિચિત્ર પ્રકારનો જણાય છે. જેથી હું જાણુકાર છતાં પણ વિષયોમાં મૂઠ થઈ ગયો છું. એ પ્રમાણે કોઈ વૈરાગી પુરૂષ વૈરાગ્ય ભાવના ભાવે તે જ ભાવાર્થ કવિએ આ શ્લોકમાં જણાવ્યો છે. આ શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે અજ્ઞાની જીવે તો વિષયને વશ થાય તે બનવા ભોગ છે, પરન્તુ ભણેલા ગણેલા ડાહ્યા જ્ઞાનીઓ પણ બ્યારે વિષયને વશ થાય, તે હૃદયમાં બહુ જ ખટકે છે. સમજી હોવાથી તેવા જીવે પણ ઉપદેશ દ્વારા મૌક્ષ માર્ગમાં લાવી શકાય છે. આ મુદ્દાથી કવિ સ્પષ્ટ જણાવે છે કે ખરા જ્ઞાનીઓએ વિષયોમાં મુંઝાવું જ ન જોઈએ, અને

કદાચ ખરાબ નિમિત્તના સંસર્ગથી કે મોહનીયના બળથી મુંઝામણ થવાનો પ્રસંગ આવે, તો વિષયોનાં પરિણામનો અને શીલના મહિમાનો વિચાર કરી ઝટ પાછા હટી જવું અને પોતાના આત્માને સંયમાદિ સારા આલંબનોની સેવનામાં બહુ જ સાવધાન બનાવી દેવો. જેથી છેવટે મોક્ષ માર્ગની સાધના કરીને મોક્ષ પદ જલ્દી મેળવી શકાય. આવી ભાવનાથી નંદિવેણુ મુનિને અપૂર્વ લાભ થયો હતો. તે મુનિ સમજી હતાં તેથી અવસરે પોતાની ભૂલ સુધારીને અને સન્માર્ગને પામીને આત્મ કલ્યાણ કરી શક્યા હતા. વિશેષ ખીના ઉપદેશ પ્રાસાદમાંથી જાણી લેવી. ૭૮

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં મિત્ર શત્રુ ધર્મ ને વૃદ્ધાવસ્થા કઈ તે જણાવે છે.

૩ ૪ ૧ ૨ ૭ ૮ ૫ ૬
 જ્ઞાનમેવ પરં મિત્રં, કામ એવ પરો રિપુઃ ।
 ૧૧ ૧૨ ૯ ૧૦ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૪
 અહિંસૈવ પરો ધર્મો, યોષિદેવ પરા જરા ॥ ૭૯ ॥

જ્ઞાનં=જ્ઞાન

એવ=જ

પરં=ઉત્તમ-સારો

મિત્રં=મિત્ર (છે)

કામ એવ=કામદેવ જ

પરો રિપુઃ=ઉત્કૃષ્ટ (મોટો) શત્રુ

અહિંસા એવ=શુભલા જ

પરઃ=ઉત્તમ, શ્રેષ્ઠ

ધર્મઃ=ધર્મ છે

યોષિત્=સ્ત્રી

એવ=જ

પરા=ઉત્કૃષ્ટ, મોટામાં મોટો

જરા=વૃદ્ધાવસ્થા, ધડપણ

(ધડપણનું કારણ)

જ્ઞાન સાચો મિત્ર સાચો શત્રુ કામ ન ભૂલીએ,
 ધર્મ સાચો છે દયા સાચી જરા રમણી ખરે;
 મિત્ર ટાળે આપદા શુભ યોધ આપે સંપદા,
 વિવિધ હાનિ કરે જ શત્રુ કામ તેમ કરે સદા. ૨૬૫

બહુ રીત કરતી ક્ષીણતા જિમ દેહીમાંહી વૃદ્ધતા,
 નાર પણ તેવું કરે આ દેહમાં પણ ક્ષીણતા;
 મિત્ર પાસે રાખવો ને ધર્મ પ્રતિદિન સેવવો,
 શત્રુ નારી સંગ આપે કષ્ટ તજવા જોહવો. ૨૬૬

અક્ષરાર્થ—જ્ઞાન એ જ પરમ મિત્ર છે, કામદેવ એ જ પરમ શત્રુ છે. અહિંસા એ જ પરમ ધર્મ છે, અને સ્ત્રી એ જ પરમ વૃદ્ધાવસ્થા (જલ્દી ઘડપણુ લાવનારી) છે. ૭૯

સ્પષ્ટાર્થ—જેમ સાચો મિત્ર પોતાના મિત્રની આપદા દૂર કરે છે, અને સુખ આપે છે, કષ્ટ વખતે હાજર થાય છે. અને રક્ષણુ કરે છે તેમ જ્ઞાન પણુ સર્વ પ્રકારનાં દુઃખ દૂર કરે છે, સુખ આપે છે અને આત્મ ગુણનું સંરક્ષણુ કરે છે. કારણુ કે સંસારના તાપથી તપેલો જીવ સદ્ગુરૂ પાસે શ્રુતજ્ઞાનનું શ્રવણુ કરી શાન્તિ પામે છે, અથવા પોતે પૂર્વ પુરૂષોના ચરિત્રો વાંચીને અથવા કર્માદિકનું સ્વરૂપ વિચારીને શાન્તિ પામે છે, અને જ્ઞાનના પ્રલાવથી પરિણામે સંસારની સર્વ ઉપાધિ છૂટતાં ચારિત્ર ગ્રહણુ કરીને જીવ દયા વિગેરે ધર્માનુકાનોથી યોગી આત્મા પરમ શાન્તિ અનુભવે

છે, માટે સાચો મિત્ર મળવાથી જેમ પરમ શાન્તિ થાય છે, તેમ જ્ઞાનથી પણ પરમ શાન્તિ મળતી હોવાથી જ્ઞાન એ જ પરમ મિત્ર છે.

તથા જેમ સામા પુરૂષને શત્રુ અનેક પ્રકારનું તુકશાન કરી છેવટે તેને ઠાર ભારી પણ નાખે છે, તેમ કામદેવ આત્માનું નિર્વિકારી જ્ઞાનાદિ ધન લૂંટી શાન્તિ ક્ષમા આર્જવ માર્દવ મુક્તિ આદિ કુટુંબને રંજીતી સ્ત્રી રૂપી સુલટો દ્વારા નિર્મલ ધાર્મિક જીવનનો નાશ કરે છે. અને એ કામદેવ એવો બળવાન શત્રુ છે કે જેણે જગતમાં પ્રભુ અથવા ભગવાન તરીકે મનાતા બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને મહાદેવ જેવા જીવોને પણ પેતાને તાબે કર્યા છે તો સાધારણ પુરૂષોની શી વાત ? ફક્ત કેટલાક સમર્થ શ્રી સ્થૂલિલદ્ર મહારાજ જેવા યોગી મહાત્માઓએ જ સર્વજ્ઞ પ્રભુનાં વચન રૂપ શસ્ત્રોથી એને હરાવ્યો છે, આ મુદ્દાથી કામદેવ જેવો બળવાન શત્રુ જગતમાં બીજો કોઈ નથી, અર્થાત્ એ જ બળવાન શત્રુ છે.

તથા અહિંસા એટલે દયા સરખો ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ નથી. કારણ કે દયા વડે સર્વ જીવોને અભયદાન મળે છે, અને સર્વ જીવો પ્રત્યે મૈત્રીભાવ વર્તતો હોય તો જ દયા શુભ હૃદયમાં દૈત્પન્ન થાય છે. સર્વ ધાર્મિક આચારની સાધનામાં પણ દયાની જ મુખ્યતા હોય છે. યમ નિયમો એ પણ દયા ધર્મના ઉદ્દેશથી જ છે, અને એવી દયા આ જીવને પરિણામે પરમ પદ આપે છે. સર્વ દર્શનોમાં કોઈ દર્શન એવું નથી કે જે દયાને ધર્મ તરીકે ન માનતું હોય, તથા

ધર્મ શબ્દ નહિં સમજનારા એવા અનાર્થ મનુષ્યો પણ દયા ગુણને જરૂર માન આપે છે. શિકારી શિકાર કરતો હશે તો પણ તેને પોતાનો કુલ ધર્મ કહેશે પણ તે અહિંસાને ધર્મ તરીકે જરૂર માનશે પણ હિંસાને આત્મ ધર્મ તરીકે નહિં જ માને. તથા મૃષાવાદનો ત્યાગ (સાચું બોલવું) વિગેરે ચાર યમ (વ્રત) તે પણ પહેલા અહિંસા યમને જ પોષવા માટે છે, તેથી કહ્યું કે અહિંસા એ જ પરમ ધર્મ છે.

તથા સ્ત્રી સરખી વૃદ્ધાવસ્થા કૌંઠી નથી, કારણ કે વૃદ્ધાવસ્થાથી જેમ ઇન્દ્રિયો શિથિલ થાય છે, બળનો નાશ થાય છે, અને કંઈક બુદ્ધિનો પણ નાશ થાય છે તેમ સ્ત્રીના સંગથી પણ ઇન્દ્રિયો અશક્ત થાય છે, મનબળ વચનબળ ને કાયા બળ નાશ પામે છે. ને બુદ્ધિનો પણ નાશ થાય છે. માટે સ્ત્રી એ જ પરમ વૃદ્ધાવસ્થા છે. અથવા જલ્દી ઘડપણ લાવવાના અનેક કારણોમાં તે મુખ્ય કારણ કહેવાય છે. આ પ્રસંગે લવ્ય જીવોએ જ્ઞાન મિત્રને પાસે રાખનારા રતિસારતું અને મલયામ્બુંદરીતું દૃષ્ટાંત જરૂર વિચારવું, અને કામને શત્રુ માનીને તેનો ત્યાગ કરનારા શ્રી મદ્વિનાથ, નેમિનાથ, રાજમતી, ચંદનબાલા વિગેરેના પણ દૃષ્ટાંતો વિચારવા જોઈએ. તથા અહિંસા ધર્મના પ્રતાપે મુખિયા થયેલા શ્રી શય્યાંભવ સૂરિ, હરિભદ્ર સૂરિ મહારાજ વિગેરેના દૃષ્ટાંતો જાણીને અને સ્ત્રીને મોટી જરા (ઘડપણ) સમજીને તેનો ત્યાગ કરનારા ધન્ય કુમાર વિગેરેના દૃષ્ટાંતો જરૂર વિચા-

રવા. અને વિચારીને સાચા જ્ઞાનની અને દયાની સેવના કરવી તથા કામવાસનાનો અને સ્ત્રી સંગનો સર્વથા ત્યાગ કરીને મોક્ષ માર્ગને સાધીને સિદ્ધિના સુખ મેળવવા જોઈએ. અને તેમ કરવું એ જ માનવ જીવંતી પામ્યાનું ખરું કર્તવ્ય છે. ૭૯

અવતરણુ—હવે ઠવિ આ શ્લોકમાં કામદેવને ધિક્કારે છે—

૪ ૧ ૨ ૩
ધિક્કંદર્પ ! જગત્રયીવિજયિનો દોઃસ્થામવિસ્ફૂર્જિતં ।

૮ ૭ ૫ ૯ ૬ ૧૧ ૧૦
વિદ્વાન્ કઃ કિલ તાવકીનમધુના, વ્યાલોકતામાનનમ્ ॥

૧૭ ૧૫ ૧૪ ૧૩
દૃષ્ટ્વા યૌવનવર્જિતં સ્વલુ ભવાન્ સર્પજ્જરા રાક્ષસી ।

૧૬ ૨૦ ૧૯ ૧૨ ૧૮
વક્ત્રાંતઃપતિતં વિમુંચતિ ન યઃ, કોદંડકેલિક્રમમ્ ॥૮૦॥

ધિક્=ધિક્કાર છે
કંદર્પ=હે કામદેવ! વિષયવાસના
જગત્રયી=ત્રણ જગતમાં
વિજયિનઃ=વિજય પામનાર.
દોઃસ્થામ=ભુખખળનું
વિસ્ફૂર્જિતં=વિસ્ફુરણ, વિસ્તાર,
ફેલાવો
વિદ્વાન્=પંડિત
કઃ=કોણ, કયો
કિલ=તરફ

તાવકીનં=તહારા
અધુના=હમણાં, હવે
વ્યાલોકતામ્=જુએ
આનનં=ખુખ, મોંઢું
દૃષ્ટ્વા=દેખીને, જોઈને
યૌવનવર્જિતં=યૌવન રહિત
સ્વલુ=નિશ્ચયે કરીને
ભવાન્=તું
સર્પત્=ફેલાતી
જરા=વૃદ્ધાવસ્થા (ધડપણ) ૩૫

રાક્ષસી=રાક્ષસી(ના)
 વક્ત્રાંતઃ=મુખની અંદર
 પતિતં=પડેલા
 વિમુંચતિ=છોડતો
 ન=નથી

યઃ=જે
 કોવંડ=ધનુષ(ની)
 ક્રીડા=ક્રીડાનો, ખેલવાનો
 ક્રમઃ=ક્રમ, રીતિ, પરંપરા

હે કામ ! જીતે ત્રણ જગતને તું તથાપિ તાહરા,
 ધિક્કાર છે બળને ભુજના કોઈ પંડિત તાહરા;
 જ્ઞેશે ન મુખને હેતુ એ જે યૌવને દીધો તજ,
 વૃદ્ધતા રૂપ રાક્ષસીના મુખ પડેલાને હજી. ૨૬૭

જ્ઞેધને તું બાણ મારે ના અટકતો એહથી,
 ધિક્કાર હો ધિક્કાર હો કરૂણા લગારે પણ નથી;
 ઘડપણે પણ કામ કેરા પાપથી ધરડા ચહે,
 નાર ખીજી પરણવાને ભોગથી દુર્ગતિ લહે. ૨૬૮

અક્ષરાર્થ—હે કામદેવ ! ત્રણ જગતનો વિજય કર-
 નારા ત્હારા ભુજબળના ફેલાવાને અથવા ત્હારી ભુજના
 બળને ધિક્કાર થાવ, હવે કયો પંડિત પુરૂષ ત્હારા મ્હોં
 સામું જ્ઞેશે ? કારણ કે (તેં નીચ કામ એ કર્યું છે કે)
 યુવાની રહિત અને પ્રસરતી વૃદ્ધાવસ્થા રૂપ રાક્ષસીના મ્હોંમાં
 આવી પડેલા આવા પુરૂષોને પણ જ્ઞેધને તું ત્હારા ધનુષની
 રમતનો ક્રમ (ક્રમસર બાણ ફેંકવાનું કામ) હજી સુધી
 છોડતો નથી (અંટલે આ કામદેવની કેવી નીચતા છે કે જે
 ધરડા માણસને પણ છોડતો નથી.) ૮૦

રૂપહાર્થ—કામદેવે પોતાના ભુજબળને પ્રતાપ ત્રણે લોકમાં ફેલાવ્યો છે, કારણ કે ઉર્ધ્વ લોકમાં દેવાંગનાઓ રૂપી સુભટોને મોકલી પોતાની અખંડ આજ્ઞા પ્રવર્તાવી છે, સૌધર્મ ઇન્દ્ર વિગેરે દશ ઇન્દ્રોને અને તે ઇન્દ્રોના સામાનિક વિગેરે દેવોને પણ પોતાને તાબે કરી દીધા છે. જે કે એની આજ્ઞાનું જોર બધે એક સરખું નથી, ઓછું વતું છે, તો પણ કોઈ દેવને સ્વતંત્ર તો રહેવા દીધો જ નથી. તેમા ખેલા ધીજ દેવલોકના ઇન્દ્રો ને દેવોને તો એવા વિષયાંધ કરી નાખ્યા છે કે જેમ મનુષ્યો અને તિર્યંચો સ્ત્રી સાથે કાયાથી કામ-સેવન કરે છે. જેને સંબ્રહ્મણી સૂત્રમાં કાયપરિચારણા કહી છે, એવી કાયપરિચારણા ભવનપતિ વ્યન્તરો અને જ્યોતિષી દેવોમાં પણ છે. (અને મનુષ્ય તિર્યંચોમાં તો કાયપરિચારણા છે જ.) એથી ઉપરના ત્રીજા ચોથા એ બે દેવલોકમાં સ્પર્શપરિચારણા છે, એટલે કે એ દેવો સ્ત્રીઓનાં અંગ મર્દન માત્રથી જ આનંદ પામે છે, પરંતુ પશુક્રિયામાં આસક્ત બનતા નથી. એથી ઉપરના પાંચમા છઠ્ઠા એ બે દેવલોકમાં શબ્દપરિચારણા છે, એટલે કે એ દેવો અધિક વિવેકી હોવાથી પશુક્રિયા અને અંગમર્દન જેવી ભક્તસંચેષ્ટાઓ કરતા નથી, પરંતુ દેવાંગનાઓનાં ગીત નૃત્ય વિગેરે સાંભળીને જ આનંદ પામે છે. એથી ઉપરના સાતમા આઠમા એ બે દેવલોકના દેવો તેથી પણ અધિક વિવેકી હોવાથી દેવાંગનાઓનું રૂપ માત્ર દેખીને જ આનંદ પામે છે, તેથી તેઓમાં રૂપપરિચારણા જેટલો અદ્ય વિષય છે, અને તેથી ઉપરના આનંદ એટલે નવમા, દશમા, અગિઆરમા અને

આરમા એ ચાર દેવલોકના દેવો તેથી પણ અધિક વિવેકી હોવાથી દેવાંગનાઓનું માત્ર મનથી જ ચિંતવન કરે અને દેવાંગનાઓ એ દેવોને કામબુદ્ધિથી ચિંતવે એટલા અદ્ય વિષયાભિલાષથી આનંદ માને છે માટે તે દેવો મનઃપરિચારી કહેવાય છે. અને તેથી ઉપરના નવ ઐવેયકના તથા પાંચ અનુત્તરના દેવો તો દેવાંગનાઓને મન માત્રથી પણ ઈચ્છતા નથી તેથી તેઓને અપરિચારી કહ્યા છે, એ પ્રમાણે સ્વૂલ કામક્રીડાની અપેક્ષાએ ઉપર ઉપરના દેવો અદ્ય અદ્ય કામવિકારી અને અવિકારી હોય છે. એમાં ઐવેયક અનુત્તર દેવોને જો કે અવિકારી કહ્યા છે તે કેવળ પ્રગટ મનોભિલાષના અભાવે જ અપરિચારી જાણવા. પરંતુ અવ્યકત શોડા મનોભિલાષ તો છે જ. તેઓ વીતરાગ પ્રભુની જેમ વેદવિકારથી સર્વથા રહિત નથી.

વળી દેવીઓની ઉત્પત્તિ (જન્મ) તો ખુલ્લા એ દેવલોક સુધી જ થાય છે. તેમાં જે ગણિકા (વેશ્યા) જેવી અપરિશુદ્ધિતા દેવીઓ છે, તે આઠમા દેવલોક સુધી વિકારની તૃપ્તિને માટે જાય છે, તેમાં પણ ખુલ્લા દેવલોકની અપરિશુદ્ધિતા દેવીઓ ત્રીજા પાંચમા ને સાતમા દેવલોક સુધી જાય છે અને નવમા અને અગીઆરમા કલ્પના દેવોને પોતાના જ સ્થાનમાં રહીને વિકાર વૃત્તિથી ચિંતવે છે. તેથી એ દેવીઓ ૩-૫-૭-૯-૧૧ મા કલ્પના દેવોને ઉપભોગ કરવા લાયક ગણાય છે, અને એ રીતે જ બીજા દેવલોકની અપરિશુદ્ધિતા દેવીઓ ૪-૬-૮-૧૦-૧૨ મા કલ્પના દેવોને ઉપભોગ કરવા લાયક ગણાય છે. એ દેવીઓમાં

તે દેવોની શુક ધાતુનો અસંખ્ય યોજનો દ્વરથી પણ દિવ્ય શક્તિ વડે પ્રવેશ થાય છે, અને તે દેવાંગનાની પાંચે ધન્દ્રિયોને આહ્વાદકારી અને પોષણ કરનાર થાય છે, પરંતુ એ ધાતુ મનુષ્ય તિર્યંચ જેવી ઔદારિક પરિણામી ન હોવાથી ગર્ભધારણ કરાવવા સમર્થ નથી. એ પ્રમાણે ઉર્ધ્વ લોકમાં કામદેવની ભુજનું અખંડ પરાક્રમ કર્મ રીતે પ્રવર્તે છે તે વાત જણાવી દીધી.

તથા અધોલોકમાં નપુંસક વેદના ઉદયવાળા નારક જીવો તો સ્ત્રી અને પુરૂષ બન્નેની સાથે કામક્રીડા કરવાની તીવ્ર ઉત્કંઠાવાળા હોવા છતાં કામક્રીડા કરવા સમર્થ નથી, પરંતુ તેમને કામની ઇચ્છા તો ધગધગતી અગ્નિ સરખી અતિશય પ્રબળ (વધારે પ્રમાણમાં) હોય છે. તેમજ ભવનપતિ દેવો સૌધર્મ દેવોની માફક કાયપરિચારણા વાળા છે માટે તે અધોલોકમાં પણ કામદેવે પોતાની ભુજનું બળપરાક્રમ ખૂબ ફેલાવ્યું છે.

તથા તીર્થલોકમાં વ્યન્તરો મનુષ્યો અને તિર્યંચો કાયપરિચારણાવાળા છે, માટે તીર્થલોકમાં પણ કામદેવની આણુ વર્તી રહી છે. તદ્વાવત એટલો જ છે કે તીર્થલોકમાં તો કેટલાક યોગી મહાત્મા તથા મહાશ્રાવક વિગેરે પોતાના હૃદયમાં વિવેક રૂપી સૂર્યના પ્રકાશથી એવા બળવાન અને મહાજ્ઞાની-પ્રભાવશાલી હોય છે કે જેઓ કામદેવના ભુજબળની અવગણના કરી તેણે મોકલેલા સ્ત્રી રૂપી મુલટોને વશ થતા નથી, પરંતુ કામદેવની આજ્ઞાને જડમૂળથી ઉખેડી

ફેંકી દઇ સ્વતંત્ર બનેલા છે, અને તેથી તેઓ પરમ સુખી ને પરમ સંતોષી બની પરમાનંદને જ જલ્દી પામે છે, પામેલા છે, અને પામશે. એવા મહાયોગી વિગેરે મહાત્માઓને લાખો વાર નમસ્કાર થાયો.

એ પ્રમાણે હે કામદેવ! તેં ત્રણે લોકનો વિજય કર્યો છે, તેથી ત્હારા એ ભુજબળને ધિષ્કાર છે, કારણ કે તેં સર્વને ત્હારે આધીન કર્યા છે અને તેઓને તારી વિકારબળમાં ફસાવી બહુ દુઃખ આપ્યું છે તો હવે ત્હારી સામું માન નજરથી જોનાર કોઈ રહ્યું નથી. વળી બીજી વાત એ છે કે તેં તારી વિકારબળમાં કેવળ બુવાનોને જ ફસાવ્યા હોત તો વૃદ્ધ પુરૂષોને બાકી રાખવાથી અને તેઓને દુઃખ ન દેવાથી કદાચ વિદ્વાનો તારો એટલો પણ (વૃદ્ધોને બચાવવા જેટલો) દયાગુણ વિચારી ત્હારી તરફ માન રાખત કે ઉછાંછળી વૃત્તિવાળા અણસમજી ને અલ્પ સમજવાળા બુવાનોને તો કબજે કર્યા પરંતુ વૃદ્ધો પર તેં ત્હારાં પુષ્પ-બાણ ચલાવ્યાં નથી, પરંતુ તેં તો વૃદ્ધોને પણ બાકી રાખ્યા નથી, કે જે વૃદ્ધ પુરૂષો જગતમાં વડીલ અને પૂજ્ય મનાય છે, તેમજ મરણ પથારીએ પડ્યા છે તેવા વડીલ અને વૃદ્ધ પુરૂષોને પણ જ્યારે તેં કબજે કર્યા અને હજી પણ તું તેઓને છોડતો નથી, તો પછી કયો વિદ્વાન માનદષ્ટિથી તારી સામું બુઝે? જગતમાં મરતાને મારે તે બળવાન ગણાય નહિં પરંતુ હીચકારો (હલકો) ગણાઈ તિરસ્કારપાત્ર થાય છે, માટે હવે મરતા વૃદ્ધોને મારનાર ત્હારી સામે વિદ્વાનો તિરસ્કારની દષ્ટિથી જ જોશે. આ શ્લોકનું રહસ્ય

એ છે કે વૃદ્ધો પણ કામવશ થઈ જાય છે માટે કામદેવને પાંજે લગલગ બધાની ઉપર ફરી વળ્યો છે. તે જોઈને કોઈ વિરલા પંડિત પુરૂષો જ કામદેવને હરાવીને કામને છતનારા ગણાય છે. લગ્ય એવોએ આ ખીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને નિર્મલ પ્રહ્લ્લચર્યને પરમ ઉલ્લાસથી પાલીને પ્રભુદેવ શ્રી મહિનાથ-નેમિનાથ ભગવંતના માર્ગે ચાલી મોક્ષપદ મેળવવું જોઈએ. અહીં આપાઠભૂતિ અને કંડરીકમુનિ, તથા નાગિલાના પતિ ભવદેવમુનિનું દૃષ્ટાંત વિચારવાની ખાસ જરૂર છે. તે ઉપદેશ પ્રાસાદમાંથી જોઈ લેવું. ૮૦

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં ડાહ્યા પુરૂષો કઈ શુભ ભાવનાથી સ્ત્રીસેવનને ઇચ્છે જ નહિ, તે વાત જણાવે છે—

૪
તૃષ્ણાવારિતરંગમંગવિલસત્કૌટિલ્યવહ્નીરુહ-

૫
સ્તિર્યક્પ્રેક્ષિતવાક્પ્રપંચકબરીપાશ્મુવઃ પલ્લવાઃ ।

૧ ૭ ૯ ૨ ૩ ૮ ૧૦ ૯ ૧૧

યાસાં માન્તિ ન તુચ્છકે હૃદિ તતઃ સ્થાનં બહિઃ કુર્વતે ।

૧૫ ૧૨ ૧૩ ૧૧ ૧૪ ૧૬

કસ્તાશ્ચંચલચક્ષુષઃ કુશલધીઃ, સંસેવિતું વાંછતિ ॥૮૧॥

તૃષ્ણા=ભોગની ઇચ્છા

વારિ=પાણીના

તરંગ=તરંગ, મોજાં

મંગ=રચના

વિલસત્=સારા દેખાતા

કૌટિલ્ય=કુટિલતા, કપટ

વહ્નીરુહઃ=આડના

તિર્યક્=આડું, તીર્યક્

પ્રેક્ષિત=ભેવું
 વાક્યપ્રપંચ=વાણીનો વિસ્તાર,
 કપટથી ભરેલી વાણી
 વચનગ્નળ
 કચ્છરીપાશ=અંબોડો, સેથો
 પાડવો વિગેરે
 સુવઃ=બ્રહ્મકૃતિ, ભવાં
 પલ્લવાઃ=પક્ષવ, નવાં પાંદડાં,
 અંકુરા
 યાસાં=ને સ્ત્રીઓના
 નમાન્તિ=માતા નથી, સમાતા
 નથી
 તુચ્છકે=તુચ્છ, હલકા

હૃદિ=હૃદયમાં
 તતઃ=તેથી
 સ્થાનં=સ્થાન, રહેવાનું
 વહિઃ કુર્વતે=(હૃદયની) ખહાર
 કરે છે
 કઃ=કોણ ?
 તાઃ=તે સ્ત્રીઓને
 ચંચલચક્ષુષ=ચંચળ નેત્ર
 (આંખ) વાળી
 કુશલઘ્નીઃ=કુશળ (નિપુણ)
 શુદ્ધિવાળો પુરૂષ
 સંસેવિતું=સેવવાને
 વાંછતિ=છાંછે.

કપટ રૂપી ઝાડ તૃણા રૂપ જલે મોટું બને,
 ઝાડને જિમ પાંદડાં તિમ પાંદડાં આ કપટને;
 દેખવું વાંકુ વચન ચાલાકીના બ્રહ્મકૃતિ અને,
 કેશ પાશ પ્રમુખ રહ્યા છે આશરી સ્ત્રી હૃદયને. ૨૬૯

ત્યાં ન માએ તેહથી તે બાહ્ય અંગે નારના,
 સ્થાન કરીને છે રહ્યા પુષ્કલ કપટ ધર નારના;
 વિશ્વાસમાં ન રહે વિચક્ષણ તેહથી દૂરે રહે,
 સેવવાની આહતા પણ ના કરે કવિ ઇમ કહે. ૨૭૦

અક્ષરાર્થ—તૃષ્ણા એટલે લોગની ઈચ્છા રૂપ પાણીના તરંગોની રચનાથી શોભતા (ઉત્પન્ન થયેલા) કપટ રૂપી ઝાડના (૧) આડું જોવું (કટાક્ષ), (૨) વચન જાળ, (૩) કેશ રચના (અંખોડો વાળવો) અને (૪) બ્રહ્મકૃતિ ચઢાવવી, એ પદ્મવો જોણીઓના (સ્ત્રીઓ) હલકા હૃદયમાં સમાતા નથી તેથી (હૃદયની) બહારના અવયવોમાં નિવાસ કરી રહ્યા છે. અને જેની આંખો અસ્થિર છે. આવી સ્ત્રીઓને સેવવાને કયો નિપુણ (આત્મહિતને કરનારી) બુદ્ધિવાળો પુરૂષ ઈચ્છે? (અર્થાત્ ખરો શુદ્ધ બુદ્ધિવાળો પુરૂષ એવી સ્ત્રીઓને સ્વપ્ને પણ ઈચ્છે જ નહિ.) ૮૧

રૂપબદ્ધાર્થ—કવિએ આ સ્ત્રીઓમાં કપટને ઝાડની ઉપમા આપી છે, અને (૧) કટાક્ષ. (૨) માયાવી વચનો (૩) કેશ રચના (સેંથા અંખોડાની ગુંથણી વિગેરે) અને (૪) બ્રહ્મકૃતિ ચઢાવવી વિગેરે એ બધાને પદ્મવોની એટલે કપટ રૂપી વૃક્ષનાં નવાં પાંદડાંની ઉપમા આપી છે.

બ્રહ્મ—કપટ એ હૃદયમાં હોય છે. તેથી કપટ રૂપી ઝાડનાં એ પાંદડાં પણ હૃદયમાં જ હોવાં જોઈએ, પરન્તુ કવિ તેમ કહેતા નથી, એ કટાક્ષ વિગેરે પાંદડાં તો સ્ત્રીના શરીરનાં બહારના અવયવોમાં દેખાય છે તેનું કારણ શું?

ઉત્તર—આ બાબતમાં કવિ એવી ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે, સ્ત્રીની હૃદય ભૂમિમાં ઉગેલા કપટ રૂપી ઝાડનાં એ પાંદડાં જો કે હૃદયમાં જ હોવાં જોઈએ એ વાત સત્ય છે,

પરન્તુ તે એટલાં બધાં છે કે હૃદયમાં સમાઈ શકતાં નથી તેથી બહાર આવી ગયેલાં હોવાથી બહારના અવયવોમાં દેખાય છે. અર્થાત્ સ્ત્રીના હૃદયમાં ઉગેલું કપટ રૂપી ઝાડ એટલું બધું ફેલાઈ ગયું છે કે જે હૃદયમાં પણ સમાતું નથી માટે હૃદયની બહાર નીકળી આવ્યું છે. કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે સ્ત્રીના હૃદયમાં કપટ ઘણું જ છે.

એ પ્રમાણે એક તો સ્ત્રી અતિશય માયા કપટથી ભરેલી છે, અને તે સાથે વળી એનાં નેત્ર (આંખ) પણ બહુ અંચળ (અસ્થિર) છે, તો એવી અનેક દુર્ગુણોવાળી સ્ત્રીનો સંગ કયો બુદ્ધિમાન પુરૂષ ઇચ્છે? અર્થાત્ નિર્મલ બુદ્ધિવાળા પુરૂષો તો સ્ત્રીના સંગને ઇચ્છતા જ નથી.

પ્રશ્ન—સ્ત્રીનો સંગ તો ઘણાંએ બુદ્ધિમાન પુરૂષો પણ કરે છે, ઇન્દ્રો તથા ગૃહસ્થ તીર્થંકરો પણ સ્ત્રીનો સંગ કરે છે તો શું એ સર્વે બુદ્ધિ વિનાના બાણવા?

ઉત્તર—અહિં સ્ત્રીઓના સંગ માત્રથી જ બુદ્ધિ રહિત પણ છે એમ નહિં, પરન્તુ જે ભોગ રસિક અજ્ઞાની જીવો સંસારનું સ્વરૂપ સમજતા નથી અને સ્ત્રી સંગમાં જ પોતાના અમૂલ્ય માનવ જીવનને ખરબાદ કરે છે, એવા મિથ્યાદષ્ટિ જીવો બુદ્ધિ વગરના ગણાય, કારણ કે તેઓ મિથ્યાત્વના જોરથી સ્ત્રી સંગ ત્યાગ કરવા લાયક છે એમ સમજતા જ નથી, અને ઇન્દ્રો તથા તીર્થંકર વિગેરે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો જે કે બંધાયલા ભોગ કર્મના ઉદયથી

સ્ત્રી સંગને કરે છે પરન્તુ તે આત્માઓ વિવેકી હોવાથી સ્ત્રી સંગ એ ત્યાજ્ય (ત્યાગ કરવા લાયક) વસ્તુ છે એમ જરૂર સમજે છે. તેમજ સ્ત્રીના ત્યાગીઓનું બહુમાન પણ કરે છે, અને એવા ઉત્તમ સંસ્કારથી શ્રી તીર્થંકર વિગેરે પોતે પણ છેવટ સ્ત્રીના સંગ છોડે છે, તથા ગૃહસ્થ તીર્થંકરો વિગેરે કેટલાએક સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માઓ તો એવા ઉત્તમ સંસ્કારી હોય છે કે જેઓ અભ્યંતર દષ્ટિએ (મનોભાવની અપેક્ષાએ) રત્નની માફક નિર્લેપ (નિર્વિકારી) હોય છે અને લોગના સાધનોને લોગાવલિ કર્મોનાં ફલ તરીકે ગણીને બાહ્ય વૃત્તિથી જ સેવે છે. તેમણે પૂર્વ ભવમાં દાન વિગેરે મજબૂત ધર્માનુષ્ઠાનોની સાધના કરીને એવા નિકાચિત પુણ્ય કર્મો અથવા લોગ કર્મો બાંધ્યા છે કે જે લોગાવવા જ પડે. તે વિના ચાલે જ નહિ. તેથી એ પુણ્ય કર્મ જેમ લોગાવતું બંધ છે તેમ ક્ષય પામતું બંધ છે, અને એ લોગોમાં શ્રી તીર્થંકર વિગેરે મહા પુરૂષોને રાગ ન હોવાથી નવું લોગ કર્મ બાંધાતું નથી તેથી કેવળ નિર્જ-રાજ થતી બંધ છે. સમ્યગ્ દર્શનનો એ વિશાલ પ્રભાવ છે કે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવે રાગનાં સાધનો સ્વાધીન છતાં પણ તેમાં તીવ્ર રાગ ધારણ કરતા નથી. એટલે તેમાં તીવ્ર રસિયા કે બહુ લાલચુ બનતા નથી, અને મિથ્યાદષ્ટિ જીવે તો વિષયના તીવ્ર રસિયા અને તીવ્ર લાલચુ હોવાથી નવાં પાપ કર્મ બાંધી દુર્ગતિમાં બંધ છે અને સંસાર ભ્રમણને વધારે છે. આ મુદ્દાથી નિર્મલ બુદ્ધિવાળા ભવ્ય જીવે સ્ત્રી સંગને ચાહતા નથી. ખરે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સંસારને અને સંસાર

(ચાર ગતિમાં ભટકવાના) સાધનોને કેદખાનાની જેવા માને છે. રાજકુંવરને ધવરાવતી ધાવ માતાની માફક અંતર્વૃત્તિથી ન્યારો રહીને કુટુંબનું પોષણ કરે છે. કહ્યું છે કે—

દુહો—સમકીતવંતા જીવડા, કરે કુટુંબ પ્રતિપાલ,
અંતર્ગત ન્યારા રહે, જિમ ધાવ ખેલાવત ખાલ. ૧

મિથ્યાદષ્ટિ જીવોની પ્રવૃત્તિમાં અને સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોની પ્રવૃત્તિમાં લાખ શુભો તફાવત હોય છે. માટે જ ચોસઠ ઇંદ્ર વિગેરે ભવ્ય જીવો પ્રભુ દેવના કલ્યાણકાદિ મહોત્સવોમાં પૂર્ણ ઉલ્લાસથી ભાગ લે છે અહીં પ્રસંગે યાદ રાખવા જેવી ખીના એ છે કે દેવલોકમાં ઇંદ્ર સિવાયના દેવોમાં કેટલાએક દેવો ભવ્ય અને સમ્યગ્દષ્ટિ હોય છે. અને કેટલાએક, સંગમ દેવ વિગેરેની માફક અભવ્ય મિથ્યાદષ્ટિ હોય છે. તમામ ઇંદ્રો નિશ્ચયે કરીને ભવ્ય જ હોય અને સમ્યગ્દષ્ટિ જ હોય. કારણ કે અભવ્ય જીવો અને મિથ્યાદષ્ટિ જીવો ઇંદ્રપણે ઉપજે જ નહિ.

પ્રશ્ન—અભવ્ય જીવો ઇંદ્રપણીની માફક ખીજા કયા કયા વાનાં પામી શકે નહિ ?

ઉત્તર—૧. ઇંદ્ર પણું, ૨. અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ પણું, ૩. શલાકા પુરૂષપણું, ૪. નારદપણું, ૫. કેવલી ભગવંતના અને ગણધર ભગવંતના હાથે દીક્ષા, ૬. શ્રી તીર્થંકર પ્રભુ છ અતિશયવાણું વાર્ષિક દાન આપે છે. તે દાનની વસ્તુ. પ્રસંગે છ અતિશયો આ પ્રમાણે જણાવવા. ૧.

જ્યારે પ્રભુશ્રી તીર્થંકર દેવ સોનૈયાની મુઠ્ઠી ભરીને દા
આપવા માંડે છે, ત્યારે સૌધર્મિન્દ્ર પ્રભુના જમણા હાથમ
મહા શક્તિને સ્થાપન કરે છે (ઠવે છે) એમાં ઈંદ્રની ભાવન
એ હોય છે કે દાન દેતાં પ્રભુ દેવને થાક ન લાગે. જો
મહા પરાક્રમશાલી પ્રભુને થાક લાગે એવું બને જ નહીં
છતાં ઈંદ્રનો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કરવાનો શાશ્વતો આચાર
છે. અને તેમાં ઈંદ્રનો ભક્તિ ભાવ રહેલો છે. ૨. ઈશાનેન્દ્ર
સોનાની છડી લઇને વચમાં દાનને ગ્રહણ કરતા ખીજા દેવો
ખસેડીને જે ભવ્ય જીવો દાન લેવાને લાયક છે તેમને પ્રભુ
આગળ ઉભા રાખે છે. ઈશાનેન્દ્રના કહેવાથી તેઓ એ
ખેલે છે કે-હે પ્રભો! અમને આપો. જે ગ્રાહકના ભાગ્યમ
જેટલું ધન વિગેરે હોય તેટલું જ ઈશાનેન્દ્ર પ્રભુના હાથ
દેવરાવે છે. (અપાવે છે) ૩. ચમરેન્દ્ર અને બકીન્દ્ર પ્ર
મુઠ્ઠી ભરીને દાન આપે, એમાં લેનારના ભાગ્ય કરતાં મુઠ્ઠીમ
વધારે હોય તો કાઠી નાંખે, અને એણું હોય તો પૂરું કરે
૪. ભુવનપતિ દેવો દાન લેવાને લાયક હર રહેલા ભગ
જીવોને પ્રભુ પાસે લાવવાનું કામ કરે છે. ૫. વ્યંતર દેવો
તેઓને (દાન લેવા જે હરના આહીં આઠ્યા છે તેમને
સ્વસ્થાને ખેડોંચાડવાનું કામ કરે છે, ૬. જ્યોતિષી દેવો
વિદ્યાધર રાજાઓને કહે છે કે, તમે આ વાર્ષિક દાન ગ્રહ
કરો, તેમના કહેવાથી તેઓ તે પ્રમાણે કરે છે. વળી તમા
ઈંદ્રો પણ આ દાનને મંગલિક માનીને ગ્રહણ કરે છે. તે
પ્રભાવથી દેવલોકમાં ખાર વર્ષ સુધી કોઈ પણ જાતનો વિપ્લ
(ટંટો ક્રિસાદ-યુદ્ધ વિગેરે) થતા નથી. ચક્રવર્તી વિગે

રાજાઓ પણ પોતાના ભંડારને અક્ષય (ન ખૂટે એવો)
 બનાવવાના મુદ્દાથી આ દાનની વસ્તુઓ ગ્રહણ કરે છે.
 નગર શેઠ વિગેરે પોતાના યશકીર્તિ વધારવાના મુદ્દાથી આ
 દાન લે છે. રોગી જીવે પણ આ દાન લે છે. તેના પ્રભાવે
 ચાલુ રોગ મૂલમાંથી નાશ પામે છે. અને ૧૨ વર્ષ સુધી
 નવા રોગ થતા નથી. તમામ ભવ્ય જીવે આવા ઉત્તમ
 અવસરને પામીને આ દાન લે છે. જેથી તેમના બધા મનો-
 રથ પૂરા થાય છે. આ પ્રસંગે પ્રભુના માતા પિતા પણ દાન
 શાલાની ગોઠવણ કરે છે. જેમાં અનુક્રમે અન્નપાન, વસ્ત્ર,
 ઘરેણું અપાય છે. ૭. પ્રવચનનું અધિષ્ઠાયક દેવીપણું. ૮.
 લૌકાંતિક દેવનું સ્વામિપણું, ૯. ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવપણું,
 ૧૦. પરમાધામીપણું, ૧૧. યુગલિયા મનુષ્યપણું, ૧૨.
 સંભિન્નશ્રોતો લખિધ, ૧૩. પૂર્વધર લખિધ, ૧૪. આહારક
 લખિધ, ૧૫. પુલાક લખિધ, ૧૬. મતિજ્ઞાનાદિ લખિધ, ૧૭.
 સુપાત્રને દાન દેવું, ૧૮. સમાધિ મરણ, ૧૯. જંઘાચારણ
 પણું, ૨૦. વિદ્યાચારણ પણું, ૨૧. મધ્વાશ્રવ લખિધ, ૨૨.
 સર્પિરાશ્રવ લખિધ, ૨૩. ક્ષીરાશ્રવ લખિધ, ૨૪. ક્ષીણ મોહ
 ગુણઠાણું, ૨૫. જે પૃથ્વીકાય (પાષાણ) વિગેરે સાધ-
 નોથી શ્રી તીર્થંકરાદિની પ્રતિમા બનાવી શકાય તેવા પૃથ્વી-
 કાયાદિ પથ્થે ઉપજવું, ૨૬. ચક્રવર્તિના ચૌદ રત્નપથ્થે ઉપ-
 જવું, ૨૭. વિમાનના સ્વામીપણું, ૨૮. ઔપશમિક તથા
 ક્ષયોપશમિક ભાવના અને ક્ષાયિક ભાવના સમ્યક્ત્વ જ્ઞાન,
 સંયમ તપ વિગેરે, (અભવ્યને દ્રવ્યથી જ્ઞાનાદિ હોય) ૨૯.
 પ્રભુની અનુભવ યુક્ત ભક્તિ, ૩૦. સાધર્મિક વાત્સલ્ય, ૩૧.

સંવિગ્નપણું, ૩૨. શુકલ પાક્ષિકપણું. જેઓ મોઝામાં મોઝા અર્થ પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત કાલે પણ જરૂર મોક્ષે જવાની લાયકાત ધરાવે છે તે લવ્ય જીવો શુકલ પાક્ષિક કહેવાય. એથી વધારે કાલ પ્રમાણુ સંસારવાળા જીવો, કૃષ્ણપાક્ષિક કહેવાય, ૩૩. શ્રી દ્રવ્ય તીર્થકરના માતાપણું પિતાપણું વિગેરે, ૩૪. યુગ પ્રધાનપણું, ૩૫. આચાર્ય પદ વિગેરે દશ પદ, ૩૬. પારમાર્થિક ગુણુવાળાપણું, ૩૭. અનુબંધ દયા, હેતુ દયા, સ્વરૂપ દયા, આ બધા વાનાં લવ્ય જીવો પામી શકે છે. લવ્ય જીવોમાં કેટલાએક આસન્ન સિદ્ધિક લવ્ય જીવો આ શ્લોકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે સ્ત્રીનું સ્વરૂપ વિચારીને સ્વપ્ને પણ સ્ત્રીનો સંકલ્પ કરતા નથી. આ પ્રસંગને અનુસરતી બીના પાક્ષિક સૂત્રની ટીકામાં વિસ્તારથી જણાવી છે તે ટુંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી-એક નગરમાં મિથ્યાદૃષ્ટિ રાજા હતો અને તેની રાણી સમક્રિત દૃષ્ટિ અને જૈન મત ઉપર દૃઢ આસ્થાવાળી હતી. એક વખતે પ્રસંગે રાણીએ રાજાને કહ્યું કે સંપૂર્ણ નિર્મલ શીલવ્રતને ધારણ કરવામાં જૈન મુનિઓ જ સમર્થ હોય છે, બીજા હોતા નથી. તે વખતે રાજાએ ઈર્ષ્યાથી રાણીને કહ્યું કે હે પ્રિયા! જૈન મુનિઓ પણ શીલ વ્રતમાં તેવા હોતા નથી. તેમનું સ્વરૂપ હું તને કોઈ વખત દેખાડીશ. ત્યાર પછી રાજાએ પોતાના એક સેવકને કહ્યું કે આપણા નગરમાં ઘણા રૂપવાળી સૂર્યકાન્તા નામની વેશ્યા છે તેને મારી આજ્ઞા જણાવીને સાથે લઈને રાત્રીની શરૂઆતમાં બગીચામાં આવેલા કામ-દેવના ચૈત્યમાં જજે. ત્યાર પછી કાંઈક ધર્મ સંભળાવવાનું

બહાનું જણાવીને જૈન મુનિને તે ચૈત્યમાં લઈ જશે. તે બંનેને તે ચૈત્યમાં દાખલ કરી તું બહાર નીકળીને ખારણું બંધ કરીને બહારથી મજબૂત તાણું વાસશે અને ચૈત્યમાં એક પલંગ તથા અનેક પ્રકારની લોગ સામગ્રીઓ મૂકી રાખશે. તે સેવકે પણ રાજના કહ્યા પ્રમાણે બધું કર્યું. પેલા સરલ અને અજાણ્યા જૈન મુનિ ચૈત્યમાં પૂરાયા. તેમાંથી બહાર નીકળવાનો કોઈ માર્ગ મળ્યો નહિ. તે વખતે વેશ્યાએ મુનિને વિષયાસક્ત કરવા માટે અનેક પ્રકારના હાવ ભાવ કર્યા. અનેક જાતનાં કામ વાસનાને વધારનારાં વચનો કહ્યાં પણ મુનિ શીલવ્રતથી લગાર પણ ચલાયમાન થયા નહિં.

મુનિ વિચારવા લાગ્યા કે વેશ્યાના હાવભાવ વગેરેનો તો મને જરા પણ ભય નથી. પરંતુ સવારે જૈનમુનિને અને વેશ્યાને લોકો એક સાથે ચૈત્યમાં રહેલા જોશે ત્યારે જૈન શાસનની અપબ્રાજના (હલકાઈ, નિંદા) થશે તેની મને ખોટી ચિંતા છે. વેશ્યા પણ મુનિને ચલિત કરવાને અનેક પ્રયત્નો કરીને થાકીને ઉંઘી ગઈ.

ત્યાર પછી મુનિએ જૈનશાસનની ખોટી અપબ્રાજના થતી અટકાવવા માટે જ શુદ્ધ બુદ્ધિથી પોતાના રજોડરણુ વગેરે સાધુના વેષને દીવાથી સળગાવીને બાળી નાખ્યો. અને પરિણામે લાલ જોઈને તેની રાખ પોતાના આખા શરીરે ઝાળીને અવધૂત (બાવાનો) વેશ ધારણ કર્યો. સાધુના ભાવલિંગ (ભાવચારિત્ર) ને ધારણ કર્યું, પછી આખી રાત્રી ધ્યાનમાં ગાળી.

સવાર થતાં રાણીને જૈન મુનિનું સ્વરૂપ દેખાડવા માટે રાજા રાણીને તથા નગરજનોને સાથે લઈને તે કામદેવના ચૈત્ય પાસે આવ્યો. સેવકે તાણું ઉઘાડયું તો અંદરથી ‘અલખ નિરંજન જગન્નાથને નમસ્કાર’ એ શબ્દને મોઢેથી બોલતો, આખા શરીરે નગ્ન અને જોણું શરીર પર રખ્યા ચોળેલ છે એવો તે અવધૂત (ખાવો) બહાર આવ્યો. તેને જોઈને સર્વ લોક ચમત્કાર પામ્યા. રાણીએ રાજાને કહ્યું કે તમે મને જૈન મુનિનું સ્વરૂપ દેખાડવા અહીં લાવ્યા અને આ તો કોઈ ખીજે જ નીકળ્યો, તમારું કહેવું અસત્ય ઠર્યું. કારણ કે આ તો જૈન સાધુને બદલે કોઈક ખાવો નીકળ્યો.

ત્યાર પછી રાજાએ સેવકને પૂછ્યું કે જૈન સાધુને બદલે યોગી ક્યાંથી નીકળ્યો? તેં મારા કહેવાથી ઉલટું કેમ કયું? ત્યારે સેવકે કહ્યું કે મેં તો તમારા કહ્યા પ્રમાણે જ કયું હતું. પરંતુ ત્યાર પછી શું થયું તેની મને ખબર નથી. ત્યાર પછી રાજાએ વેશ્યાને રાત્રીનું વૃત્તાંત પૂછ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું કે મેં તો તેને ચલિત કરવાને અનેક બાતના હાવભાવ વિગેરે બહુજ પ્રયત્નો કર્યા પરંતુ તે તો નિશ્ચલ રહ્યા અને મારા સામી આંખ પશુ ઉંચી કરી નથી, અને મારી કોઈ યુક્તિ કામ આવી નહિ. માટે ત્રણ જગતમાં એમના જેવો કોઈ મહા શક્તિયાળી પ્રખર ધ્વજ-ચારી ખીજે મુનિ નથી, એમ હું ખાત્રી પૂર્વક કહું છું. આ પ્રમાણેની હકીકત જાણીને રાજા રાણીનું વચન માનીને પણ પ્રતિબોધ પામ્યો. તેણે પોતે જૈન ધર્મ અંગીકાર કર્યો

અને ધીજા અનેક નગરના લોકોને પણ જૈન ધર્મમાં જોડ્યા. જૈન સાધુઓની ઘણી પ્રશંસા થઈ. આ પ્રમાણે તે મુનિએ જૈન શાસનની પ્રભાવના કરીને ફરીથી મુનિવેશ ધારણ કર્યો. અહીં દૃષ્ટાંત પૂરું થાય છે. તેમાંથી સાર એ લેવાનો કે ખરા વૈરાગ્યશીલ વિગેરે સદ્ગુણોને ધારણ કરનારા મહાવ્રત-ધારી મુનિરાજ વિગેરે લબ્ય જીવે. આ શ્લોકમાં કહેલી ખીનાને વિચારીને સ્ત્રીના સામું પણ જોતા નથી. ખરેખર ખરી કસોટીના પ્રસંગે મન વચન કાયાથી શીલ વ્રતને ટકાવનારા જીવે દુનિયામાં વિરલા જ હોય છે. હું તેમને કોડ કોડવાર લાવથી હાથ જોડીને નમસ્કાર કરું છું. આવી ઉત્તમ લાવના લાવીને, સ્ત્રીને મોક્ષમાર્ગની સાધનામાં મહા વિધ્ન-ભૂત જાણીને લબ્ય જીવેએ તેથી સર્વથા અલગ રહીને મોક્ષ-માર્ગની સાધના કરી આત્મકલ્યાણ કરવું એજ વ્યાજબી છે. ૮૧

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં કોઈ સદ્ગુરૂના કહ્યા પ્રમાણે ચાલનારો મહા પરાક્રમી પુરૂષ મોહનો કઈ રીતે તિરસ્કાર કરે છે ? તે વાત જણાવે છે—

૧ ૩ ૨ ૪
 રે રે મોહ હતાશ ! તાવકમિદં ધિક્પૌરુષોઞ્જૃંભિતં ।

૮ ૧૧ ૬ ૭ ૧૦ ૯ ૧૨
 વિસ્રબ્ધં ભવસાગરે કિલ ભવાન્, સંયમ્ય માં સિસવાન્ ॥

૧૩ ૧૪ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૫
 સંપ્રત્યાસ્તગુરૂપદેશફલકઃ, પારં પ્રયાતોઽસ્યહં ।

૨૩ ૨૧ ૨૪ ૧૯ ૨૦ ૨૨ ૨૫ ૨૬
 શૌંડીર્યં તવ વિચિતે યદધુના, દોષ્ણોસ્તદા દર્શય ॥૮૨॥

રે રે=અરે, (એ ખેદ જણાવ-
 નાર શબ્દ છે)
 મોહ=મોહ !
 હતાશ=નિર્ભાગી
 તાવકં=તારું
 રૂદં=આ
 ધિક્=ધિક્કાર થાઓ
 પૌરુષ=બળ, પરાક્રમના
 ઉજ્જૃમિતં=વિસ્તારને, ફેલાવાને
 વિસ્ત્રબ્ધં=(તારી ઉપર) વિશ્વાસ
 રાખતા, વિશ્વાસુ
 ભવસાગરે=ભવ સમુદ્રમાં
 કિલ=અવશ્ય, જરૂર
 ભવાન્=તું
 સંયમ્ય=માંધીને
 માં=મને
 ક્ષિત્તવાન્=(પહેલાં) ફેંકતો હતો
 (તેં મને ફેંકી દીધો હતો)

સંપ્રતિ=હવે
 આત્ત=મેજળ્યું છે
 ગુરૂપદેશ=ગુરૂના ઉપદેશ રૂપ
 ફલકઃ=પાટીયું જેણે
 પારં=પાર, કિનારો
 પ્રયાતઃ=પામ્યો
 અસ્મિ=હું
 અહં=હું
 શૌંડીર્યં=પરાક્રમ
 તવ=તારું
 વિચિતે=હોય
 યત્=મે
 અધુના=હમણાં
 દોષ્ણોઃ=મે ભુજનું
 તદા=તો
 દર્શય=દેખાડ

હે ભાગ્યહીણા મોહ ! તેં વિશ્વાસ કરનારા મને,
 નાંખી દીધો ભવસાગરે રાગાદિ બંધન બાંધીને;
 ધિક્કાર છે ધિક્કાર છે આ તાહરી નીચ શક્તિને,
 પણ પુણ્યથી મેં સાંભળ્યો ગુરૂરાજના ઉપદેશને. ૨૭૧
 તે પાટીયાથી ભવજલધિના હું લહ્યો ઝટ પારને,
 જે હોય બલ તારી ભુજનું તો બતાવ હવે મને;

વિશ્વાસઘાતક તું ખરેખર ઇમ હવેથી જાણુતો,
શા થાત મારા હાલ જે ઉપદેશ ગુરૂનો ના થતો. ૨૭૨

અક્ષરાર્થ—હે નિર્ભાગી મોહ ! ત્હારા આ વિસ્તાર પામતા પરાક્રમને ધિક્કાર થાવ. કારણ કે તે વિશ્વામુ એવા મને ખાંધીને આ ભવ સમુદ્રમાં નાખ્યો. પણ હવે તો હું શ્રી ગુરૂ મહારાજના ઉપદેશ રૂપી પાટીયું પામ્યો છું તેથી ભવ સમુદ્રનો પાર પામ્યો છું, માટે હે મોહ ! હવે જે ત્હારું ભુજા બળ હોય (તારી તાકાત હોય) તો મને બતાવ (એટલે હવે મને સંસારમાં નાખે ત્યારે તું ખરો.) ૮૨

સ્પષ્ટાર્થ—જે રાજા જ્યારે પ્રજાને અમુક અમુક આજ્ઞાઓ ફરમાવે, કાયદાઓ ઘડે અને તે કાયદાઓનો અમલ કરવાનું (પાલવાનું) કહે, ત્યારે પ્રજા તેમાં આપણું હિત હશે એમ જાણી તે આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલે અને કાયદાઓનું પરિપાલન કરે, અને એ જ પ્રજાને તે રાજા કપટ જાળમાં ફસાવીને ખોટી રીતે આજ્ઞાના પાલન કરવાની બાબતમાં ગુન્હેગાર ઠરાવી શિક્ષા કરે તો એ જેમ મોટા વિશ્વાસઘાત ગણાય છે, તેમ મોહ રાજા પણ એવો મોટામાં મોટો વિશ્વાસઘાતી છે કારણ કે પોતાના તાબામાં રહેલા વિશ્વામુ-અજ્ઞાની-મૂઠ લોકોને મોહ રાજા મિથ્યાત્વ કષાય વેઠ વિગેરે દુર્ગુણોને ધારણ કરવાનું ફરમાવે છે, અને તે ફરમાન પ્રમાણે વર્તતા લોકને એટલે મોહ રાજાની આજ્ઞામાં રહી મિથ્યાત્વ સેવતા, ક્રોધાદિ કષાયોને સેવતા,

પુરૂષ વેદાદિકના પરવશપણાથી વિષયો સેવતા એવા લોકોને ગુન્હેગાર ઠરાવી દુર્ગતિમાં હડસેલી મૂકે છે. ત્યાં ઘણી પીડાઓ આપે છે. આ રીતે ખરો રાજા કદાચ પ્રજાનું હિત ન કરી શકે, પણ અહિત તો કરે જ નહિ, પણ આ નીચ મોહ રાજા વિશ્વાસુના ગળા કાપતો હોવાથી ખરેખર વિશ્વાસઘાતી જ છે, તેથી કોઈ વૈરાગ્યવંત જીવ આવા વિશ્વાસઘાતી મોહ રાજાને કહે છે કે હે મોહ! તારા આ વિશ્વાસઘાતવાળા પરાક્રમને હજાર વાર ધિક્કાર છે, કારણ કે તે મને વિશ્વાસ પમાડ્યો ને વિશ્વાસુ એવા મેં તારી સર્વ આજ્ઞાઓનું પાલન કર્યું, ત્યારે પરિણામિ (છેવટે) ત્હેં મને ગુન્હેગાર ઠરાવી નરકગતિ અને તિર્યંચગતિ જેવી દુર્ગતિઓમાં મોકલ્યો, અને મને રાગ દ્રેષના બંધનથી બાંધીને આ ભવ સમુદ્રમાં નાખ્યો, પણ હવે પુણ્ય યોગે મારા આંતર ચક્ષુ (ખરી સમજણ શક્તિ) ઉઘડી ગયા છે તેથી તારો આ પ્રગટ વિશ્વાસઘાત જોઈને મેં સદ્ગુણની સોબત કરી, તેમનો સદુપદેશ સાંભળ્યો, અને એ સદુપદેશ રૂપી પાટીયાથી આ ભવ સમુદ્રનો હું લગભગ પાર પામી ગયો છું એટલે અલ્પ સંસારી થયો છું. અને તે સદુપદેશ મને એવો રંગે રંગે વ્યાપી ગયો છે કે હવે તારાં ભુજા બળ (તારી તાકાત) મારા આગળ લગાર પણ ચાલશે નહિં, અને જો તને વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો હજી પણ તારાં પરાક્રમ દેખાડી આપ. અને એ પરાક્રમ દેખાડીને ફરીથી મને ભવ સમુદ્રમાં નાખે એટલે દીર્ઘ સંસારી બનાવે ત્યારે તું ખરો, હવે તારાં કંઈ પણ ચાલે એમ છે જ નહિ. તે

ઉપકારી શ્રી ગુરૂ મહારાજનું કલ્યાણ થએ, કે જેમના ઉપ-
દેશથી હું ભયંકર ભૂલ સુધારીને ઠેકાણે આવ્યો. હવે તને
હરાવે એવા મારા જેવા ઘણાં જીવોને હું તૈયાર કરીશ.
તારી પોલપોલ હવે ચાલે એમ છે જ નહિ.

આ શ્લોકમાંથી સાર એ લેવાનો છે કે અજ્ઞાનથી
અને મોહથી વિષય કષાય વિગેરે સેવતાં શરૂઆતમાં મીઠાં
લાગે છે, અને તે છેવટ સુધી જાણે મીઠાં જ હશે એવા
વિશ્વાસ ગર્ભિત ખોટા વિચારો પણ કેટલાએકને આવે છે.
પરન્તુ ખરી ખીના એ છે કે પરિણામે તે (વિષય કષાય
વિગેરે) દુર્ગતિના આકરા દુઃખ આપનારા જ ધાય છે.
અને ભવિષ્યમાં પણ તે જીવો ભવ સમુદ્રમાં ડૂબે છે, પરન્તુ
જે શ્રી ગીતાર્થ મહા શુભવંત ગુરૂ જેવા સદ્ગુરૂનો ઉપદેશ
સાંભળવામાં આવે અને તે ઉપદેશમાં દૃઢ વિશ્વાસ ચોંટે તો
તે ઉપદેશના પ્રભાવે ભવ્ય જીવો દીર્ઘ સંસારી મટી ચરમ
પુદ્ગલ પરાવર્ત પામી અલ્પ સંસારી જરૂર થાય છે.
ત્યાર બાદ તેમને દેવ પૂજા વિગેરે શુભ સાધનોની પૂર્વસંવધ
કરવાના પ્રતાપે સમ્યગ્ દર્શન પામતાં અર્ધ પુદ્ગલ પરા-
વર્તથી ઓછો સંસાર રહે છે. અને તે સમ્યગ્ દર્શનના
પ્રભાવે અનુક્રમે તે ભવ્ય જીવો ચારિત્ર પામીને વધારેમાં
વધારે સાત આઠ ભવમાં પણ અવશ્ય મોક્ષ ગતિ પામે છે.
આ બધા સદ્ગુરૂના ઉપદેશનો પરમ પ્રભાવ જ સમજવો.
આ ખીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને પરમાત્મ પ્રભુના શાસનના
રસિયા ભવ્ય જીવોએ મહા નીચ મોહ રાખનો વિશ્વાસ

લગાર પણ કરવો જ નહિ. માનવ જીવંતીને બહુ ખરબાદ કરનાર આ મોહ છે, એમ સમજીને મોહિત જીવોની પણ સોખત કરવી નહિ, અને શ્રી ગુરૂ મહારાજના ઉપદેશ પ્રમાણે મોક્ષ માર્ગની નિર્દોષ સાત્ત્વિકી આરાધના કરીને કરાવીને અનુમોદીને સ્વપર તારક થવું જોઈએ. ૮૨

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં એક વિવેકી પુરૂષ કામદેવને કેવો ઠપકો આપે છે તે વાત જણાવે છે—

૧ ૭ ૩ ૫ ૮ ૪ ૨ ૬
રે કંદર્પ ! કિમાતતજ્યમધુના ધત્સે ધનુસ્ત્વં મુધા ।

૧૨ ૧૦ ૯ ૧૧ ૧૩
કિં ભૂલાસ્યકલાસુ પક્ષ્મલદ્દશઃ, પ્રાગલભ્યમભ્યસ્યસે ॥

૧૫ ૧૬
વૈરાગ્યાંબુજિનીપ્રબોધનપદુઃ, પ્રધ્વસ્તદોષાકરઃ ।

૧૮ ૧૪ ૧૭ ૨૦ ૧૯ ૨૧
खेलत्येष विवेकचंड किरणः, कस्त्वादशासुत्सवः ॥८३॥

કંદર્પ=હે કામદેવ !

કિં=શા માટે

આતતજ્ય=જ્યેને દોરી (પણજી)

ચઢાવેલી છે એવું

અધુના=હમણ્યાં, હવે

ઘત્સે=ધારણુ કરે છે

ઘનુઃ=ધનુષ્ય, બાણુ

ત્વં=તું

મુધા=ફેાકટ, નાહક, નકામું

કિં=શા માટે

ભૂલાસ્ય=ભૂકુટિ નચાવવાની

કલાસુ=કળાઓમાં (નો)

પક્ષ્મલદ્દશઃ=સુંદર નેત્ર લોભ

(આંખની ઉપરના ભાગના

વાળ) વાળી સ્ત્રીની

પ્રાગલભ્યં=ચતુરાધનો, ધૃષ્ટતાનો,

ધીકાધનો

અભ્યસ્યસે=અભ્યાસ કરે છે

વૈરાગ્ય=વૈરાગ્ય રૂપી

અંબુજિની=અમલિનીને

પ્રબોધન=વિકરવર કરવામાં
 ખીલવવામાં
 પદ્મ:=કુશળ, હોંશિયાર
 પ્રધ્વસ્ત=નાશ કરેલ છે,
 નિસ્તેજ કરેલ છે
 દોષાકર:=(સૂર્યપક્ષે) ચંદ્ર અથવા
 (વિવેકપક્ષે) દોષની ખાણ

સ્થેલતિ=ખેલે છે, રમે છે
 વિવેકચંડકિરણ:=વિવેક રૂપી
 સૂર્ય
 ક:=કોણ માત્ર, જ્ઞાનો
 ત્વાદૃશાં=ત્હારા જેવાને
 ઉત્સવ:=આનંદ, હર્ષ

હે કામ ! દોરીને ચઢાવી ખાણ સજ્જ તું શીઠ કરે?,
 સ્ત્રીની બ્રહ્મટીના નૃત્યનો અભ્યાસ પણ તું શીઠ કરે?;
 વૈરાગ્ય રૂપી કમલિની વિકસાવનારા દોષની,
 ખાણ ચંદ્ર વિનાશ કરતો વર વિવેક દિવસમણી. ૨૭૩

ઉગ્યો હૃદયમાં માહરા તેથી ન તારા જેહવા,
 બનશે ન આનંદી કહે ઇમિ તે વિરાગી જાણવા;
 કામદેવ હરાવવાને વર વિવેક સદા ધરો,
 હે ભવ્ય જીવો ! તે મળે જે લેઇએ ગુરૂ આશરો. ૨૭૪

અક્ષરાર્થ—હે કામદેવ ! હમણાં તું જેને દોરી
 (પણજી) ચઢાવેલી છે, એવા ધનુષ્યને ફોગટ (નાહક) શા
 માટે ધારણ કરે છે. (ઉપાડે છે) અને સુંદર નેત્રના વાળ-
 વાળી સ્ત્રીની બ્રહ્મટી (નેણ) નચાવવાની ચતુરાઈનો અભ્યાસ
 શા માટે કરે છે ? કારણ કે વૈરાગ્ય રૂપ કમલિનીને (પોચ-
 ણીને) ખીલવવામાં હોંશિયાર અને દોષાકરનો [ચન્દ્રનો
 અથવા દોષની ખાણ (સમૂહ) નો] અસ્ત કરનાર અથવા નાશ

કરનાર વિવેક રૂપી સૂર્ય (મારા હૃદય રૂપી આકાશમાં) ઉગ્યો છે અને તે મારા હૃદયમાં પ્રકાશ કરી રહ્યો છે તો હવે ત્હારા જેવાને આનંદ ક્યાંથી (શો) થવાનો છે ? ૮૩

સ્પષ્ટાર્થ—હૃદયમાં જ્યારે વિવેક રૂપી સૂર્યનો ઉદય થાય છે ત્યારે કામદેવનું એટલે કામ વિકારોનું જોર નરમ પડી જાય છે, તેથી કેઈ વૈરાગ્યવંત પુરુષ એ સંબંધમાં કામદેવને આક્ષેપ અથવા તિરસ્કાર કરવા પૂર્વક કહે છે કે, હો કામદેવ! હવે તું મારા હૃદયને વીંધવા માટે ધનુષને દોરી શા માટે ચઢાવી રાખે છે ? કારણ કે ત્હારાં શબ્દાદિ રૂપ ધનુષ્ય (બાણ) હવે મારા હૃદયમાં વાગશે નહિં, એટલે સર્વથા નિષ્ફળ જ જશે એમ તું જરૂર સમજી લેજે. કારણ કે મારા હૃદયમાં શ્રી સદ્ગુણના ઉપદેશથી અને શ્રુત જ્ઞાનના આરાધનથી વિવેક રૂપી સૂર્યનો પ્રકાશ પ્રસરી રહ્યો છે, તેથી મારા આત્મ સ્વરૂપને મેં જાણ્યું છે અને ત્હારે આધીન (તાબે) રહેવામાં જે ભયંકર પરિણામ આવે છે તેને પણ હું સમજી ગયો છું, હવે હું માનું છું કે ત્હારા ધનુષ્ય (બાણ) થી વિંધાયતા પુરુષો મરણ પામીને દુર્ગતિમાં જ જાય છે, અને આ ભવમાં પણ આત્મસ્વરૂપને ભૂલાવી બેભાન કરી ન કરવા યોગ્ય ખરાબ કામ કરાવે છે. મ્હેં પણ ત્હારે આધીન રહી અનેક દુઃખો આ ભવમાં ને પાછલા ભવમાં ભોગવ્યાં છે, હજી સુધી તું મારા હૃદયમાંથી ખસતો નથી અને ત્હારી સ્હેજ પણ અવગણના કરવાનો પ્રસંગ આવે છે કે તુર્તજ તું ત્હારાં શબ્દ રૂપ રસ ગંધ સ્પર્શરૂપ ધનુષ્ય પર બાણ ચઢાવી મને હેરાન કરવા

તૈયાર થાય છે, પણ હવે મને ત્હારા ધનુષ્યની પરવા (બીક) છેજ નહિ, નકામો ધનુષ્ય પર ખાણુ ચઢાવી સામે શા માટે તાકી રાખે છે? શ્રી શ્રુતજ્ઞાનના પ્રભાવથી ઉગેલા વિવેકરૂપી સૂર્યના પ્રકાશથી મારા નક્કર હૃદયમાં ત્હારા ધનુષ્યમાંથી છૂટેલું ખાણુ અફળાઈને લાગી ભૂકેા થશે, માટે હવે તારે એવું સાહસ કરવું વ્યાજબી નથી (અહિં કામદેવનું ધનુષ્ય પુષ્પ છે તે કોમળ છે અને સૂર્યના પ્રકાશથી નરમ વસ્તુ સૂકાઈને અત્યંત કઠિન થઈ જાય છે, તેથી કઠણુ પદાર્થમાં (હૃદયમાં) પુષ્પનો ધાં લાગે નહિ, એ ઉપનય વિચારવો.)

વળી તું મારું હૃદય વિંધવાને પુષ્પ ખાણુ મારે છે એટલું જ નહિ પરન્તુ સુંદર નેત્રવાળી સ્ત્રીઓની બ્રહ્મકૃતિઓ નચાવી નચાવીને પણ તું મ્હને (ત્હારે) વશ કરવા ઈચ્છે છે, કારણ કે સુંદર સ્ત્રીઓની આંખોના પ્રેમ ચાળાથી વિષયો મનુષ્યો કામવશ બની જાય છે, તેથી તું એ ઉપાયને કૃણવવામાં જે ડહાપણ વાપરે છે, તે પણ નકામું છે. કારણ કે હું વિવેક સૂર્યનો પ્રકાશ થવાથી સ્ત્રીઓનું સ્વરૂપ અને તે સ્ત્રીઓના પ્રેમ ચાળામાં ઢોલાઈ જનાર જીવોની શી ખૂરી દશા થાય છે તે પણ બહુ જ સારી રીતે જાણું છું. માટે તું એવી ચતુરાઈનો અભ્યાસ નકામો જ કરે છે. કારણ કે મારા હૃદયમાં ઉગેલા વિવેક રૂપી સૂર્યથી વૈરાગ્ય રૂપી કમલિની (પોયણી) વિકસ્વર થઈ છે એટલે મારા હૃદયમાં વૈરાગ્ય ભાવ પૂર જોસમાં પ્રકટ થયો છે, તેથી દોષા-રનો એટલે ચન્દ્રનો (ચન્દ્રના ઉદય કાળવાળી અજ્ઞાનતા

રૂપ રાત્રિનો) અસ્ત (વિનાશ) થઈ સમ્યગ્ જ્ઞાન રૂપી પ્રભાત પ્રગટ થયું છે. અથવા દોષાકરનો એટલે અવિવેક વિગેરે ઘણા દોષ સમૂહનો પણ નાશ થયો છે (આહિં દોષાકર=શબ્દનો દોષા=રાત્રિનો, કર=કરનાર તે ચન્દ્ર, અને દોષ=દોષનો આકર=સમૂહ તે અવિવેક આહિ દોષોનો સમૂહ એવા બે અર્થ થાય છે) એ પ્રમાણે વિવેક રૂપી સૂર્યમારા હૃદયમાં ઉગવાથી અજ્ઞાનતા રૂપ રાત્રિનો કરનાર અથવા દોષનો સમૂહ નાશ પામ્યો છે-અસ્ત પામ્યો છે, માટે હે કામદેવ! હવે ત્હારી એ બધી વારંવાર કરાતી ચાલાકીને છોડી દે, હવે તને મારા પરાજયથી (મને હરાવવાથી) થતો લેશ પણ આનંદ થવાનો જ નથી. કારણ કે હવે તું મને છૂટી શકવાનો જ નથી.

આ શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે, જેમ સૂર્યના તેજથી ચંદ્રના તેજનો નાશ થાય છે, તેવી રીતે ભવ્ય જીવોના હૃદયમાં જ્યારે વિવેક ગુણ પ્રકટ થાય છે ત્યારે આત્માના અનાદિ કાળના દુર્ગુણો ખસવા માંડે છે અને તે સાથે કામદેવ (વિષય વાસનાનું, ભોગ તૃષ્ણાનું) જોર પણ ઘટી જાય છે, અને આત્માના સ્વાભાવિક સદ્ગુણો પ્રગટ થાય છે, અને તદ્દન ચોખ્ખા ચળકતા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર વિગેરેની એકઠી આરાધના કરવા રૂપ મોક્ષ માર્ગની અપૂર્વ આરાધના થાય છે, અને છેવટે તેવા આસન્ન સિદ્ધિક ભવ્ય જીવો વિવેક રૂપી સૂર્યોદયના પ્રતાપે જ પરમાત્મ પદ (મોક્ષ) પણ પામે છે, જેમ જેમ મિથ્યાત્વનું જોર ઘટતું જાય, તેમ તેમ વિવેક

ગુણ વધતો જાય છે. આ વખતે જીવ ગુણ સ્થાનક શ્રેણિમાં
 યાગળ વધતો જાય છે. વિવેક શબ્દનો અર્થ એ કે-જેનાથી
 પોતાની ચીજ કંઈ છે ? અને પર (જે પોતાની ન હોય,
 ખેવી) ચીજ કંઈ છે ? આનો નિર્ણય કરીને એટલે નિર્મલ
 જ્ઞાનાદિકતું સ્વરૂપ હું છું, ઘર બાગ મહેલ સંપત્તિ વિગેરે
 વેભાવ પદાર્થોનો હું માલીક નથી. મારા નિર્મલ જ્ઞાન
 ર્શન આરિત્ર ગુણો છે, બીજા પદાર્થો મારા નથી. હે જીવ !
 જ્યારે તને દુઃખ ગમતું નથી, તો દુઃખના કારણ શા માટે
 સેવે છે ? જોઈએ છે સુખ અને સેવે છે દુઃખના કારણ.
 આ વિરુદ્ધ વર્તનથી જ તું સુખને બદલે દુઃખ ભોગવે છે.
 હવે તું શ્રી ગુરૂ મહારાજના પસાયથી સમજણો થયો. માટે
 પાલ ચેષ્ટાનો ત્યાગ કરીને શરીરાદિનો મોહ ઘટાડીને નિજ-
 ગુણ રમણતાને વધારવા માટે મોક્ષ માર્ગની સાધના કરજે.
 આવી શુભ ભાવના અને ઉત્તમ વર્તનનું નામ વિવેક કહે-
 શાય આવો વિવેક ગુણ પ્રબલ પુણ્યશાલી જીવો જ પામી
 શકે છે. અહીં પ્રભુશ્રી નેમિનાથ, જંબૂસ્વામી, વિજયશેક,
 વેજ્યારાણી, ભતૃહરીના દૃષ્ટાંતો જાણવા. તે શ્રી ઉપદેશ
 પ્રાસાદ વિગેરેમાં વિસ્તારથી કહ્યા છે. ગ્રંથ વધી જવાના
 કારણથી અહીં જણાવ્યા નથી. ઉપર જણાવેલી બીનાને યાદ
 રાખીને ભવ્ય જીવોએ વિવેક ગુણના પ્રતાપે દુર્ગુણોને દૂર
 કરી સદ્ગુણોની સેવના કરી આત્મ કલ્યાણ કરવું જોઈએ. ૮૩

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં સ્ત્રીઓના મન
 અને કાયા કેવા ચપળ હોય છે તે જણાવીને સ્ત્રીની
 અંચલ વૃત્તિને ધિક્કારે છે—

५ ४ ६ ८ ७ ६ १०
 अन्यं प्रियालापपथं नयंते, कञ्चित्कटाक्षैरपरं स्पृशन्ति ।

१४ ११ १२ १४ ७ १
 अन्यं हृदा कंचन मंत्रयंते, धिग्योषितां चंचलचित्तवृत्तिम्

॥ ८४ ॥

अन्यं=भीष्म पुरुषने
 प्रियालापपथं=प्रिय वचनना
 मार्गमां, वातशीत करवाभां
 नयंते=गोडे छे
 कञ्चित्=कोष्ठ
 कटाक्षैः=कटाक्षो वडे
 अपरं=भीष्म पुरुषने
 स्पृशन्ति=स्पर्श छे; स्पर्श करे
 छे, अडे छे

हृदा=हृदयवडे, मनमां
 कञ्चन=कोष्ठ
 मंत्रयंते=विचार छे, ध्यानमां
 राजे छे
 धिग्=धिक्कार छे
 योषितां=श्रीश्रीनी
 चंचल=चपल, अस्थिर
 चित्तवृत्तिं=मनोवृत्तिने, मनना
 विचारने

नार केरा हृदयनुं यंयज्ञपल्लुं धम न्जणीये,
 भधुर वयने अन्य साथे वात करती देपीये;
 ने कटाक्षो भारती ते अन्य सामा धडीकमां,
 साथ त्रीजनी करत संकेत भेला हृदयमां. २७५

धिक्कार आवी नारने धिक्कार यंयण वृत्तिने,
 धिक्कार तेम विशेषथी ते नारमां आसक्तने;
 मन वयन काया थडी श्री संग जेयो छंडता,
 तेमने सुपिया गणीने सर्व जेवा वंढता. २७५

અક્ષરાર્થ—સ્ત્રીઓ બીજા કોઈ પુરૂષ સાથે જે વખતે પ્રિય વચનોથી બોલતી હોય (વાતચીત કરતી હોય) અથવા બોલાવતી હોય, એ જ વખતે તેઓ બીજા કોઈ પુરૂષ ઉપર કટાક્ષ નાખતી હોય (ફેંકે) છે. અને હૃદયમાં કોઈ બીજા પુરૂષને જ ચિંતવતી હોય છે, એ પ્રમાણે મનથી વચનથી અને કાયાથી જૂઠા જૂઠા વ્યાપારવાળી સ્ત્રીઓની એ અસ્થિર મનોવૃત્તિને ધિક્કાર છે. ૮૪

સ્પષ્ટાર્થ—આ શ્લોકમાં સ્ત્રીઓની મન વચન કાયાની વૃત્તિઓ (વ્યાપાર) એક સરખી નથી હોતી પરન્તુ ભિન્ન ભિન્ન (જૂઠી જૂઠી) હોય છે તે જણાવે છે, જ્યારે કોઈ સ્ત્રી અમુક એક પુરૂષની સાથે પ્રેમ વચનોથી બોલતી હોય છે ત્યારે તે જ વખતે એની આંખના ચાળા કોઈ બીજા પુરૂષ સામે ચાલતા (થતા) હોય છે, અને મનમાં વળી કોઈ ત્રીજા જ પુરૂષને ચિંતવતી-ચાહતી હોય છે. એ પ્રમાણે સ્ત્રીના મનમાં કંઈ વચનમાં કંઈ ને તેને કરવાનું કંઈ હોય છે. તેથી કુટિલ વૃત્તિ એટલે માયાવી વૃત્તિવાળી સ્ત્રીને અહિં ધિક્કાર પાત્ર કહી છે. સ્ત્રીઓની એ કુટિલ વૃત્તિને મોહની-યનો ક્ષય કરવા તત્પર થયેલા યોગીઓ જ સમજી શકે છે. મોહી પુરૂષો તો એ માયાવી વૃત્તિને પણ પ્રેમ રૂપ માની મોહમાં ફસાય છે. વ્યવહારમાં પણ કવિઓએ માયા પ્રપંચવાળા જીવોના નંબરે ગોઠવવામાં સ્ત્રી ચરિત્રનો નંબર સૌથી મુખ્ય ગણ્યો છે. વ્યાપારીઓમાં વણિક કળાને પહેલા નંબરની ગણી છે, તેથી પણ સ્ત્રી ચરિત્ર ચઢીયાતું છે, કારણ

કે વણિક જેવા હુંશિયાર પુરૂષ પણ સ્ત્રીઓ છેતરાય છે. આ બાબતમાં શ્રેણિક રાજના પુત્ર અભયકુમારની અને વેશ્યાની તથા નૂપુર પંડિતાની બીના જાણવા જેવી છે. તેમાં ખડેલા દૃષ્ટાંતનો મુદ્દો એ છે કે, અભયકુમાર જેવા બુદ્ધિમાનને પણ એક ગણિકાએ જ છેતરવાનું કામ માથે લઈ અભયકુમારને આબાદ રીતે છેતર્યા હતા. બંને દૃષ્ટાંતની વિશેષ બીના શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદ વિગેરેમાં જણાવી છે. અભય કુમારની બુદ્ધિનું ચાતુર્ય શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદના પાંચમા વ્યાખ્યાનમાં જણાવ્યું છે. આ બીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને ભવ્ય જીવોએ તેવી સ્ત્રીઓનો પરિચય સર્વથા તજીને નિર્દોષ માનવ જીવનને મોક્ષ માર્ગની સાધનામાં જોડીને સુક્રિતા શાશ્વતા મુખ મેળવવા. એ જ ખરા વિવેકી પુરૂષોનું સુખ્ય કર્તાવ્ય છે. ૮૪

અવતરણુ--હવે કવિ આ શ્લોકમાં ક્રોધ વૈરાગ્યવંત પુરૂષ નિર્દય વિધાતાને ઠપકો આપે છે કે તેં મારી ઉપર દયા રાખ્યા વિના મહારાં મોંદું પગ ને આંખ બનાવ્યાં. તેથી તેનો સદુપયોગ થવાને બદલે દુરુપયોગ થાય છે. તે તરફ બીલકુલ લક્ષ્ય રાખ્યું નહિ, એટલું જ નહિ પણ તેં ત્હારા એ અંગોને બનાવવાના પરિશ્રમ તરફ પણ જોયું નહિ, તે વાત જણાવે છે—

યાંચાયૈ વચનક્રમં રચયતઃ, પાદૌ પરિભ્રાન્તયે ।

નેત્રે રોષકષાયિતાનિ વદનાન્યલ્લોલેહું સ્વામિનામ્ ॥

१ १५ १८ १४ १२ १४ १७ १६ १९

घातश्चेन्न दयालुता तव हृदि स्थानं बन्ध क्षणं ।

२१ २५ २० २३ २४ २२ २१ २७

तर्कि हंत परिश्रमोऽपि निकटीभूतो न संपन्नवान् ॥ ८५ ॥

यांचायै=भागवा भाटे

वचनक्रमं=वचननी परंपराने

वाणीना विस्तारने,

रक्षयतः=अनावता

पादौ=भे अरथु, भे पग

परिभ्रान्तये=अभवाने भाटे

नेत्रे=भे आंभ

रोष=क्रोध वडे

कषायितानि=क्षालयेण थयेल

वदनानि=भेदां

आलोकितुं=भेवाने

स्वामिनां=मालिङ्कानां, शेड

विगेशनां

घातः=डे घाता !, विधाता

डे कर्मा !

चेत्=भे

न=नधी

दयालुता=दयालुपथुं; दया

तव=तारा

हृदि=हृदयमां, मनमां

स्थानं=स्थान

बन्ध=आंधतुं, करतुं

क्षणं=क्षण वार

तत् किं=तो थुं !

हंत=भेदनी वात छे डे

परिश्रमोऽपि=भडेनत पथु-

निकटीभूतः=पासे रडेले,

अनुभवेलो

न=नधि

संपन्नवान्=थयो, नपथो

डे विधाता ! लीप भाटे वचनने पग लटकवा,
स्वामिना क्रोधे अनेला रक्त मुपने निरपवा;
जेडे आंभ अनावता क्षण वार पथु कइथा तने,
तारा हृदयमां केम नावी थुं कडुं डुं अडु तने. २७७

ખેર કરૂણા ના ધરી પણ ચરણ આદિ બનાવતા,
 જે પરિશ્રમ તેં કર્યો કિમ તસ વિચારો ના થતા ?;
 જેવા કરેલા પાપ હોવે તેહના ઉદ્ધયે કરી,
 ઇમ બનેજ વિધાતૃ શબ્દે કર્મ લેણું મન ઠરી. ૨૭૮

અક્ષરાર્થ—હે વિધાતા ! (હે કર્મ !) ભીખ માંગવાને
 માટે વચનની શ્રેણીને અથવા મોંઢાને અને બ્રમણ કરવાને
 (ભટકવાને માટે) બે પગ, અને ક્રોધથી લાલચોળ થએલાં
 માલિકોનાં મોંઢાં જોવાને બે આંખ બનાવતા એવા ત્હારા
 હૃદયમાં દયા કેમ ન આવી ? અને કદાચ જે દયા ન આવી
 તો ખેર, પણ મારાં એ મોંઢું વિગેરે અંગોને બનાવવામાં
 ત્હને જે મહેનત પડી તે મહેનત પણ તારા જાણવામાં ન
 આવી ? (કે મારી આ બનાવવાની મહેનત કે રચના ફોગટ
 બંધ છે એ પણ તેં ન જાણ્યું.) ૮૫

રૂપષ્ટાર્થ—લોકમાં એમ કહેવાય છે કે વિધાતાએ
 (વિધિએ-બ્રહ્માએ) આ સૃષ્ટિ (દુનિયા) બનાવી, તે લોકો-
 કિત ઉપરથી કોઈ વૈરાગ્યવંત જીવ તે વિધાતાને ઠપકો આપે
 છે કે-હે વિધાતા ! તું સૃષ્ટિનો સર્જનહાર (દુનિયાનો બના-
 વનાર) છે, મનુષ્ય વિગેરે પ્રાણીઓ તેં બનાવ્યા એ બધી
 વાત ઠીક પણ તેમાં હું તને પૂછું છું કે મને તેં જે
 વચનશક્તિ આપી તે કયા કયા શુભ કાર્યમાં જોડવા માટે
 આપી ? તેમજ મારું મુખ, બે પગ, વિગેરે અંગો કયા કયા
 શુભ કાર્યો કરવા માટે બનાવ્યા ? કારણ કે અત્યારે તો

મારી એ વચનશક્તિ ગુરૂદેવની સ્તુતિ વિગેરે કરવાના કામમાં નહિ પણ કેવળ ખીજા ધનવાનની આગળ વિનંતિ પૂર્વક બીખારીની પેઠે બીખ માગવાના કામમાં આવે છે. આ મનુષ્ય ભવ જેવી મોંઘી જીંદગીમાં પણ મારે ખીજા રાજાની અને શેઠ શાહુકારોની સેવા કરવી પડે છે અને તે સેવામાં વફાદારી ખતાવવા માટે અને વફાદારી ખતાવી રાજા વિગેરે મારા પર ખુશ રહે તો મારે સારા પ્રમાણમાં (વધારે) ધન વિગેરેનો લાભ થાય એ આશાએ ને આશાએ યાચના (ઇષ્ટ વસ્તુની માગણી કરવા) નાં નમ્ર વચનો બોલવાં પડે છે, એટલે ખુશામતનાં વચનો બોલવાં પડે છે, અને તેથી માફ મુખ હંમેશાં ઉઠાસીન જ રહે છે, તો એવું ઉઠાસીન મોંઢું તેં શા માટે ખનાવ્યું ? તેમ જ તેં મારા બે પગ ખનાવ્યા, તેનાથી મારે દેશ પરદેશમાં ધન વિગેરે ઇષ્ટ પદાર્થો કમાવવાને માટે જમણું કરવું-ભટકવું પડે છે, અને નાટક સિનેમાઓમાં લોકની આગળ નાચવું પડે છે, શું એ પ્રમાણે કામ કામ ભટકવા તથા નાચવા માટે જ તેં મારા બે પગ ખનાવ્યા છે ? તેમ જ ઘણી જાતની મુશ્કેલીઓ વેઠીને શેઠની કે રાજાની સેવા કરતાં અને વફાદારી સાચવતાં પણ તેમાંના કેટલાએક રાજાને કે શેઠને સેવાની કે વફાદારીની લગાર પણ કિંમત હોતો નથી, ને વાત વાતમાં દરેક કામમાં આંખો લાલચોળ કરી ગુસ્સામાં આવી જઈ ઠપકો જ આપ્યા કરે છે. તે વખતે તેમનાં ક્રોધથી લાલચોળ થયેલાં અને તોખરા જેવાં ચઢેલાં મોઢાં પણ દીન દષ્ટિએ ક્રૂર સ્વાર્થની જ ખાતર જોવાં પડે છે, તો હે વિધના ! શું તહે

મહારી આંખો એ માલિકોનાં ચઢેલાં અને ક્રોધી મોઢાંજોવાને માટે જ બનાવી છે? અને જો એ પ્રમાણે મારી વચનશક્તિ અથવા મુખ, બે પગ, અને આંખો એવાં તુચ્છ કામો માટે જ બનાવેલ હોય તો ખરેખર ત્હારામાં દયાનો અંશ લગાર પણ નથી, એટલે શું એ અંગો બનાવતી વખતે તને જરા પણ દયા ન આવી! અને કદાચ દયા ન આવી તો ખેર, પણ ત્હને મુખ વિગેરે અંગો બનાવતી વખતે જે મહેનત યદી હશે તે મહેનતનો પણ ખ્યાલ ન આવ્યો? અને તને એટલો પણ વિચાર ન આવ્યો કે આ અંગોની રચનાનો ઉપયોગ ભીખમાં ભટકવામાં અને માલિકોનાં ચઢેલાં મોઢાંજોવામાં થશે, તેથી મહારી મહેનત ફેગટ જશે, તેમ ન થાય, માટે ખાસ કાળજી એ રાખવી જરૂરી હતી કે મુખ એવું બનાવું કે જે મુખથી દીન વચનો બોલવા પડે નહિ. પણ પ્રભુનાં તથા ગુરૂ વિગેરે પૂજ્ય પુરૂષોના ગુણગાન કરાય. પગ એવા બનાવું કે જે પગનો ઉપયોગ ધન માટે દેશ પરદેશ કે વનમાં ને પહાડમાં ભટકવામાં ન થાય, પરંતુ અનેક તીર્થયાત્રાઓ કરવામાં થાય, પ્રભુની આગળ નૃત્ય વિગેરે કરવામાં થાય. તથા બે આંખો પણ એવી બનાવું કે એ આંખોનો ઉપયોગ માલિકોનાં ચઢેલાં મોઢાંજોવામાં ન થાય, પરંતુ દેવ ગુરૂ વિગેરે પૂજ્ય પુરૂષોનાં દર્શન અને શાસ્ત્રો વાંચવા વિગેરેમાં થાય, એ પ્રમાણે મારાં અંગો સારા ઉપયોગમાં આવે એવાં બનાવ્યાં હોત તો ખરેખર ત્હારી અંગો બનાવવાની મહેનત પણ સફળ થાત અને મહારો પણ હૃદય થાત, પરંતુ તેં એ સંબંધી કંઈ પણ વિચાર કર્યા વિનાજ મારાં અંગો

બનાવ્યાં માટે હે વિધાતા ! મારાં અંગ બનાવવામાં અને સૃષ્ટિ બનાવવામાં તું દયા વગરનો અને વિચારશૂન્ય લાગે છે. એ પ્રમાણે કોઈ વૈરાગી જીવ વિધાતાને ઠપકો આપે છે. આ પ્રમાણે બીજા મતવાળા આ શ્લોકનો અર્થ કરે છે, પણ જૈન દૃષ્ટિએ વિધાતા શબ્દનો કર્મ અર્થ કરીને શ્લોકની બીના ઘટાવવી. સૃષ્ટિ અનાદિ કાલની છે. તેનો કર્તા કોઈ છે જ નહિ. તેમાં રહેલા જીવોની વિચિત્રતા કર્મના ઉદયથી થાય છે, એમ જૈન દર્શન માને છે.

આ શ્લોકનો સાર એ છે કે સંસારમાં વિષયાલિલાથી જીવો બે પગનો ઉપયોગ કેવળ ધન અને સ્ત્રી વિગેરે વિષયના સાધનો મેળવવાને ઠામ ઠામ ભટકવા માટે જ કરે છે, અને મુખથી દીનતા ધારણ કરી યાચના કરે (ભીખ માગે) છે, અને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાને માટે આંખેથી માલિકોનાં મોઢાં તરફ દીન વૃત્તિએ જોયા કરે છે, કાનથી શૃંગારી ગાયનો સાંભળ્યા કરે છે, જીભનો ઉપયોગ મીઠા આહાર ખાવામાં કરે છે, આ રીતે શરીરનો પણ ઉપયોગ વિષયવિલાસ વિગેરે પાપ કરવામાં કરે છે એ બધું મોહ અને અજ્ઞાનને લઈને જ થાય છે પરન્તુ એ જ અંગોનો ઉપયોગ જો નિર્મલ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રનાં અનુષ્ઠાનો (ક્રિયા) કરવામાં તેમ જ ઇન્દ્રિય દમન દાન, તપ, કરવામાં કરે તો ભવ્ય જીવો આત્માનું પરમ કલ્યાણ જરૂર કરી શકે, એટલે પરમાનંદ પદને (મોક્ષને) જરૂર પામી શકે આવી વિચારણા કરીને મળેલા દુર્બલ માનવ દેહનો ઉપયોગ સાંસારિક વિલાસોમાં ન કરતાં જ્ઞાન દર્શન ને ચારિત્રની આરાધના કર-

વામાં કરવો જોઈએ. અને ભવ્ય જીવોએ યાદ રાખવું જોઈએ કે આ શ્લોકમાં કવિએ જૈન દર્શનને માનનાર એક ભવ્ય જીવ કર્મ રાજને કેવો ઠપકો આપે છે તે બીના મુખ્ય પણ જણાવી છે. પણ વિધાતા શબ્દનો અર્થ બ્રહ્મા કરીને બીજાઓ શો અર્થ કરે છે તે પહેલાં જણાવી દીધું. જૈન દર્શનની અચલ માન્યતા એ છે કે, તમામ સારા બનાવો પુણ્યના ઉદયથી બને છે, અને ખરાબ બનાવો પાપના ઉદયથી બને છે. પુણ્યાઈનો વધારો કરવા માટે શ્રી જ્ઞાનધર્મની આરાધના પરમ ઉદ્દેશસથી કરવી જ જોઈએ, તેવા ધર્મી જીવો પોતાના મુખ વિગેરેને ધર્મ કાર્યમાં જોડીને જરૂર સફલ કરી શકે છે. આ બીનાને યાદ રાખીને ભવ્ય જીવોએ સારા નિમિત્તોની સેવના કરીને મોક્ષના મુખ મેળવવા. એ આ શ્લોકનું રહસ્ય છે. ૮૫

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં ધનના વિનાશની ચિંતા રાખીને અજ્ઞાની જીવો ધનના રક્ષણ (બચાવવા) માં બહુ સાવચેત રહે છે, પરંતુ આયુષ્યનો નાશ થતો જાય છે તેની ચિંતા લગાર પણ કરતો નથી તે વાત જણાવે છે—

૫ ૪ ૧
રક્ષાકૃતે ધનલવસ્ય વિમૂઢચેતા ।

૩ ૨ ૬ ૭ ૯ ૮
લોભાજ્ઞનઃ કિમપિ સંતનુતે પ્રયત્નમ્ ॥

૧૩ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૪ ૧૫
તલ્લક્ષકોટિભિરલભ્યમપીદમાયુઃ ।

૧૬ ૧૭ ૨૨ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧
કાલો નિકૃંતતિ ન તન્નુ શંકતેઽપિ ॥ ૮૬ ॥

શ્ચાક્રતે=અચાવવા માટે
 વ્રનલવસ્ય=થોડા ધનને
 વેમૂઢચેતા:=મૂઢ મનવાળો
 શ્રોમાત્=લોભથી
 કેમપિ=કંઈ પણ (કહી શકાય
 નહિ એવો અથાગ)
 સંતનુતે=કરે છે
 મયત્નં=મહેનત, ઉદ્યમ
 ત્લક્ષકોટિભિઃ=તે લાખો અને
 કોડો ગમે (પ્રમાણ) ધનથી
 મ્લભ્યં=ન મેળવાય એવા

અપિ=પણ
 ફદં=આ
 આયુઃ=આયુષ્યને, જીવતરને
 કાલઃ=કાળ
 દિલ્લિંગાદે=છેદે છે, કાપે છે
 ન=નહિ
 તત્=તે (આયુષ્ય) ની
 નનુ=નક્કી
 શંકતેડપિ=ચિંતા પણ કરે
 (કરતો નથી)

લોભથી ધનમૂઢ માણસ હોય થોડું ધન છતાં,
 તેહનેજ અચાવવા મહેનત કરે રાજી થતાં;
 પણ મૂર્ખ તે જાણે નહી લાખો કરોડો ખરચતા,
 પણ મળે ના જેહ આયુષ તેહને ઓછા થતા. ૨૭૯

કાળ ઓચિંતો જ છેદે આંખ મીંચાઈ જતાં,
 સર્વ છંડીને જવાનું કોઈ સાથ ન આવતાં;
 મુશ્લિક વસ્તુ કાળ જીવો ધમપછાડા બહુ કરે,
 ઝાંધતા જ્ઞાનાદિ કાળે રજ પ્રયત્નો નાહરે. ૨૮૦

અક્ષરાર્થ—મૂઢ મનવાળો મનુષ્ય બહુ થોડા ધનને
 પણ અચાવવાને માટે લોભથી કંઈ ને કંઈ ઉદ્યમ કર્યા કરે
 છે, પરન્તુ લાખો અને કોડો ગમે ધનથી પણ ન મેળવી

શકાય એવા આયુષ્યને કાળ છેદે છે, નાશ પમાડે છે, તેની જરા પણ શંકા રાખતો (ચિંતા કરતો) નથી. અને આવી સ્થિતિના સંસારી જીવો કંઈ પણ ધર્મ ક્રિયા પણ કરી શકતા નથી. ૮૬

રૂપદ્વાર્ય—મનુષ્ય આયુષ્યના ઉદયથી મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત થાય છે, અને જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રૂપ ધર્મની અથવા દાન શીલ તપ અને ભાવના એ ચાર પ્રકારના ધર્મની આરાધના મનુષ્ય ભવમાં જ સારી રીતે થઈ શકે છે. પરમાનંદ પદની (મોક્ષ પદની) પ્રાપ્તિ મનુષ્ય ભવથી જ મળે છે, માટે મનુષ્ય ભવ સંબંધી મનુષ્ય આયુષ્યની કિંમત લાખો અને કોડો સોના મ્હોરથી પણ બહુ જ વધારે (અનંત ગુણી) અંકાય (ગણાય) છે. પુણીયા શ્રાવકના એક જ સામાયિકની કિંમતમાં શ્રેણિક રાજનું મગધ દેશનું રાજ્ય પણ સમાઈ જાય તો પણ તેના એક સામાયિકની કિંમત ન પૂરી શકાય એમ શ્રી મહાવીર સ્વામીએ શ્રેણિક રાજને કહેલા વચનથી સમજી શકાય તેમ છે, તો યાવજીવ પર્યન્ત સર્વવિરતિ સામાયિકની કિંમતનો આંકડો શું કહી શકાય ? અને તેવા અમૂલ્ય સર્વ વિરતિ સામાયિકવાળા મનુષ્યના આયુષ્યની પણ કિંમત શું કહી શકાય ? અર્થાત્ મનુષ્ય ભવનું આયુષ્ય ત્રણ જગતની સર્વ ઋદ્ધિ કરતાં પણ બહુ જ અધિક કિંમતી છે, આ વાતને લક્ષ્યમાં રાખીને કવિ આ શ્લોકમાં ઉપદેશ આપે છે કે હે મનુષ્ય ! તું મનુષ્ય ભવમાં જન્મીને હજાર લાખ કોડ કે અબજ જેટલી

પેદાશને માટે ત્હાડું સર્વ આયુષ્ય એમાં વેડફી નાખે છે, ટાઢ તડકો વેઠે છે, માન અપમાનની દરકાર કરતો નથી. પરન્તુ એથી પણ અનંતગુણી કિંમતવાળું ત્હાડું આયુષ્ય આ કાળ નામનો રાક્ષસ સમયે સમયે છેદે છે. એટલે ક્ષણે ક્ષણે આઉંપું ઘટતું જાય છે, તેની તો તને લગાર પણ દરકાર નથી. વળી કરોડો અબજોની વાત તો દૂર રહી પણ એક સો હજાર જેટલા થોડા ધનને સાચવવાને માટે પણ તું પ્રાણાન્ત કષ્ટમાં ઉતરે છે, ખાવા પીવા વિગેરેના અટપ સાધનો મેળવવા પાછળ પણ ત્હાડું આયુષ્ય ગુમાવે છે છતાં તેટલું પણ મળવું કે ન મળવું તે નહીં છતાં એટલી થોડી પેદાશને માટે ત્હારી મહેનતનો તો કંઈ પાર જ નથી, તો હે મનુષ્ય! એ થોડા ધન મેળવવામાં ઉદ્યમ કરવા કરતાં ત્હાડું કિંમતી આયુષ્ય સફળ કરવા તું ઉદ્યમ કર, નિર્મલ ભાવથી ખની શકે તેટલી દેવ ગુરૂ ધર્મની આરાધના કર, ખની શકે તેટલી તપશ્ચર્યા કર અને એ પ્રમાણે કરીને ત્હારા કિંમતી આયુષ્યને સફલ કર. તું એમ જાણતો નથી કે મ્હાડું જીવન કેટલું કિંમતી છે, તેથી તે જીવનને જ આયુષ્યને ઘટાડનારા સાધનોથી બચાવું. યાદ રાખજે કે જીવનનું રક્ષણ તો ધર્મની આરાધનાથી જ થાય છે. વિષયોપલોગ કરવાથી તો જીવનની કેવળ ખરબાદી જ થાય છે. જો ખાન પાન મૌજ શોખ ને અંશઆરામથી જ મનુષ્ય જીવનની કિંમત તું માનતો હોય તો વિચાર કર કે પશુ પક્ષી જેવાં જીવવરોના જીવનમાં અને ત્હારા મનુષ્ય જીવનમાં ફેર શો ? તેમજ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવો જેવા વિશાલ ઋદ્ધિવાળા

અને મહા સુખવાળા દેવો પણ મનુષ્ય ભવની જ આહના
 શા માટે રાખે ? આ પ્રમાણે નિર્મલ-સંપૂર્ણ ધર્મારાધન
 કરવાની અપેક્ષાએ જ મનુષ્ય જીવન બહુ જ કિંમતી ગણાય
 છે. આ પ્રસંગે ધનનો મોહ છોડનાર દશાર્ણભદ્રનું, અને
 ધનનો તીવ્ર મોહ રાખનાર મમ્મણ્ય શેઠનું દૃષ્ટાંત વિચારીને
 ભવ્ય જીવોએ ધન વિગેરેમાં મોહ ન રાખતાં માનવ જીવનને
 દશાર્ણભદ્રની માફક નિર્મલ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની આરા-
 ધના કરીને સફલ કરવું. આ શ્લોકનું રહસ્ય છે. ઉપર
 જણાવેલા બે દૃષ્ટાંતો ઉપદેશ પ્રાસાદ વિગેરેમાં વિસ્તારથી
 જણાવ્યા છે. ૮૬

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં કેાઈ વૈરાગ્યવંત
 જીવ સદ્ગુણ મહારાજના પસાયે શાંત રસને પામીને ક્રોધાદિ
 કષાયોને પોતાના હૃદયમાંથી ચાલ્યા જવાનું કઈ રીતે કહે
 છે ? તે વાત જણાવે છે—

૮ ૯ ૧૪ ૧૨ ૧૩ ૧૦ ૧૧
 બંધો ! ક્રોધ વિધેહિ કિંચિદપરં, સ્વસ્યાધિવાસાસ્પદં ।

૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૨ ૨૦ ૨૧ ૨૩
 ભ્રાતર્માન ! ભવાનપિ પ્રચલતુ ત્વં દેવિ માયે વ્રજ ॥

૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૯ ૨૮ ૬
 હંહો લોભ સત્વે ! યથાભિલષિતં ગચ્છ દ્રુતં વચ્ચતાં ॥

૭ ૨ ૫ ૧ ૩ ૪
 નીતઃ શાન્તરસસ્ય સંપ્રતિ લસદ્વાચા ગુરુણામહમ્ ॥૮૭॥

બંધો=હે ભાઈ
 ક્રોધ=ક્રોધ
 વિવેહિ=કર
 કિંચિદપરં=કોઈ ખીજું
 સ્વસ્ય=તારે પોતાને
 અધિવાસ=રહેવાનું
 આસ્પદં=સ્થાન
 ભ્રાતઃ=હે ભાઈ
 માન !=માન, મદ, અભિમાન
 ભવાનપિ=તું પણ
 પ્રચલતુ=ચાલ્યો જ
 ત્વં=તું
 દેવિ=દેવી !
 માયે=હે માયા
 વ્રજ=ચાલી જ
 હં હો=અરે, હે

લોભ !=લોભ
 સલ્લે=હે મિત્ર
 યથામિલષિતં=જ્યાં ખીજે જવાની
 મરજ હોય ત્યાં
 ગચ્છ=જ
 દ્રુતં=જલદી
 વશ્યતાં=વશ પણાને,
 સ્વાધીનપણાને
 નીતઃ=પામ્યો છું
 શાન્તરસસ્ય=શાન્ત રસને
 સંપ્રતિ=હવે, હમણાં
 લસત્=ચળકતી, મુંદર
 વાચા=વચન વડે
 ગુરુણાં=ગુરૂની
 અહમ્=હું

હે ક્રોધ બંધુ ! પર થલે તું કર નિવાસ સ્થાનને;
 હે ભાઈ માન ! પ્રયાણ કર તું દેવિ માયા તજ મને;
 પર સ્થાન નાસી જ વલિ હે મિત્ર લોભ ! હવે અહીં,
 ટકવું નહીં મરજ પ્રમાણે શીઘ્ર ચાલ્યો જ સહી. ૨૮૨

આમ જે હું ઉચ્ચરું ત્યાં હેતુ આ છે ગુરૂ કને,
 સાંભળેલા વેણુથી હું શાંત રસ પામ્યો મને;
 તે ગમ્યો બહુ તેહથી ક્રોધાદિ કેરા દુઃખને,
 જાણુતો તરછોડતો અહો ધન્ય ગુરૂના વચનને. ૨૮૩

અક્ષરાર્થ:—હે ભાઈ ક્રોધ! હવે ત્હારું રહેવાનું સ્થાન કોઈ બીજું કર-શોધી લે, હે ભાઈ માન! તું પણ ચાલ્યો બા. હે દેવી માયા! તું ચાલી બા, અને હે મિત્ર લોભ! તું પણ ત્હારા ઈચ્છિત સ્થાને ચાલ્યો બા, કારણ કે શ્રી સદ્ગુરૂના વચન વડે હવે હું શાન્ત રસને આધીન (તાબે) થયો છું (અર્થાત્ મારામાં શાન્તરસ ઉત્પન્ન થયો છે) ૯૭

રૂપબટાર્થ—શાન્તરસ અને સમતારસ એ બે રસ લગલગ સરખા છે. કારણ કે અનાદિ કાળથી જીવ ક્રોધાદિ ચાર કષાયો વડે આક્રુણ વ્યાક્રુણ થઈ રહ્યો છે, તેથી ચાર કષાયો જેમ જેમ જેટલા પ્રમાણમાં ઓછા થતા જાય તેમ તેમ તેટલા પ્રમાણમાં શાન્તરસ (સમતા ભાવ) ઉત્પન્ન થતો જાય છે, એટલે ક્રોધાદિ ચાર કષાયોની અથવા મોહનીય કર્મ રૂપ દાવાનલની ઉપશાન્તિ થવી તેજ ઉપશાન્ત રસ અથવા શાન્તરસ કહેવાય છે, અને તેવો શાન્તરસ પ્રગટ થતાં શત્રુમાં ને મિત્રમાં, સોનામાં ને પત્થરમાં, રત્નમાં ને કાચમાં સમાન દષ્ટિ (સરખી નજર થવા) રૂપ સમતા રસ પણ પ્રગટ થાય છે, તેથી લેહ ભાવવાળી વસ્તુઓમાંથી પણ લેહભાવ પણ ઘટી જાય છે. વળી એ ક્રોધાદિકની ઉપશાન્તિ ઘણું કરીને સ્હેજે થતી નથી, પરન્તુ જ્યારે ઘણા કાળ સુધી શ્રી સદ્ગુરૂના મુખથી શાસ્ત્રનાં વચનો સાંભળવામાં આવે, દેવ ગુરૂ ધર્મની વારંવાર સેવના કરવામાં આવે, દેવ ગુરૂ ધર્મનું યથાર્થ રહસ્ય નસે નસમાં ફેલાય, અને આત્મ રંગ વધે ત્યારે જ કષાયો ધીમે ધીમે ઠંડાગાર થાય છે. તેમજ જેમ જેમ કષાયો ઉપ-શાન્ત થતા જાય છે તેમ તેમ જીવ પુણ્યલ રમણતાને બહુ

જ પ્રમાણમાં ઘટાડીને પોતાના આત્મ ગુણની રમણતામાં પણ આગળ આગળ જ વધતો જાય છે. આવા વસ્તુ તત્ત્વને અને સદ્ગુણના વચનોથી શાન્તરસને પામેલો કોઈ વૈરાગ્યવંત લભ્ય જીવ અનાદિ કાળથી પોતાના આત્મામાં દૃઢ સ્થિરવાસ કરી (અર્જુ જમાવીને) રહેલા ક્રોધ માન માયા અને લોભ એ ચાર કષાયોમાંના દરેક કષાયને પોતાના આત્મારૂપ સ્થાન છોડી દઈને ચાલ્યા જવા માટે આ પ્રમાણે કહે છે કે—હૈ કે.ધ બંધુ! તું મારા આત્મામાં અનાદિ કાળથી નિવાસ કરી રહ્યો છે, પરન્તુ હવે હું સદ્ગુણના ઉપદેશથી ક્ષમા ગુણરૂપ ઉપશમ રસને પામ્યો છું, માટે હવે તું ત્હારું સ્થાન ખીજે શોધી લે અને અહિંથી નિકળી જા. અહિં ક્રોધને બંધુ કહેવાનું કારણ એ કે કુટુંબમાં બંધુઓ જ્યાં સુધી પરસ્પર બનાવ (સંપ) રહે છે ત્યાં સુધી લેગા રહે છે, અને ખટખટ વિગેરેથી બનાવટ ન આવતાં (એક ખીજના મન જૂઠા થતાં) એકખીજનું ંડેંચી લઈ જૂઠા પડી જાય છે. એ પ્રમાણે ક્રોધ પણ ભાઈની માફક મૂઠ અજ્ઞાની આત્માની લેગો ઘણા કાળ સુધી રહ્યો છે, પરન્તુ શ્રી સદ્ગુણના ઉપદેશથી લભ્ય જીવ ક્રોધના વિપાક વિગેરે ખીના જાણે છે, તેથી લભ્ય જીવને તેની સાથે બનાવ ન આવ્યો, તેથી તે વૈરાગી આત્મા ક્રોધને જૂઠો થઈ જવા કહે છે, અને એ રીતે માન નામના ભાઈને પણ જૂઠો થઈ જવા કહે છે, તેમજ અંબા લવાની વિગેરે પ્રચંડ દેવીઓની માફક આત્મામાં પ્રવેશ કરી રહેલી (દાખલ થઈ ગયેલી, પેસી ગયેલી) હોવાથી માયા-દેવીને પણ જૂઠી થઈ જવા કહે છે, અને મિત્રની માફક

ઘણા કાળથી સોખતી અનેલા લોભ મિત્રને પણ જુદો પડી જવા કહે છે, કારણ કે વૈરાગ્યવંત ભવ્ય જીવ એ ચારે કષાયના જીવંતને ગુરૂ મહારાજની કને સાંભળીને પોતાના આત્મામાં ઘર કરીને રહેલા કષાયોને જોઈને આકુળવ્યાકુળ થાય છે, અને એ ચારેના જવાથી તે આકુળતા મટીને જીવ શાન્તરસ પામે છે. આ 'લોકનું' રહસ્ય એ છે કે ગુરૂના ઉપદેશથી ઉપશમ રસને પામેલો જીવ ક્રોધાદિ કષાયોમાં વર્તતો નથી. આ પ્રસંગે ભવ્ય જીવોએ વિચારવું જોઈએ કે (૧) ક્રોધના કડવા ફલ એક તપસ્વી સાધુને ભોગવવા પડ્યા, તે સર્પનો ભવ પામ્યા. ક્ષમા ગુણને ધારણ કરવાથી કૂરગડુ મુનિને કેવલ જ્ઞાન થયું. (૨) માન કરવાથી રાજા રાવણનું રાજ્ય ગયું. બાહુબલિ મુનિરાજને કેવલ જ્ઞાન થતાં અટકી ગયું હતું, જે સમયે તેમણે માનનો ત્યાગ કર્યો તેજ સમયે કેવલી થયા. (૩) પાછલા ભવમાં માયા કરવાથી શ્રી મલ્લિનાથ સ્ત્રીવેદી થયા. અને સરલતા અને સમતા ગુણને ધારણ કરવાથી માસતુષમુનિ-અતિમુક્તમુનિ કેવલી થયા. (૪) લોભ કરવાથી મમ્મણુ શેઠ સાગર શેઠ સુભૂમ ચક્રવર્તી વિગેરે દુર્ગતિના દુઃખો પામ્યા. અને સંતોષ વૃત્તિને ધારણ કરવાથી વિદ્યાપતિ પેથડ શ્રાવક વિગેરે આત્મ હિતકર કાર્યો સાધીને સુખિયા થયા. આવશ્યક નિર્ચુક્રિતમાં શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી મહારાજે કહ્યું છે કે કષાયોના ક્ષયથી કેવલ જ્ઞાન થાય છે, કષાયો જીવોનું આયુષ્ય ઘણું કરીને અલ્પ (થોડું) હોય છે. માટે જ સૂર્યના આયુષ્ય (૧ પદ્યો૦ ને હજાર વર્ષ) કરતાં ચંદ્રનું આયુષ્ય વધારે (૧ પદ્યો૦ ૧ લાખ વર્ષ) કહ્યું છે.

કારણ કે ચંદ્ર શાંત હોય છે. આવા ગુરૂ મહારાજના ઉપદેશને હૃદયમાં ધારણ કરીને હે જીવ ! તું કષાયોનો ત્યાગ કરજે. અને સદ્ ગુણોની સાધના કરીને આત્મ કલ્યાણ કરજે. ૮૭

અવતરણ—હુયે કવિ આ શ્લોકમાં વૈરાગ્ય ગુણ વિનાના દાન અને તપ નકામો છે, એ વાત જણાવે છે—

૨ ૪ ૩ ૧ ૭ ૫ ૬
મનો ન વૈરાગ્યતરંગિતં ચેદ્, વૃથા તદા દાનતપઃપ્રયાસઃ ।

૧૧ ૧૦ ૮ ૧૨ ૯ ૧૫ ૧૩ ૧૪

લાવણ્યમંગે યદિ નાંગનાનાં, મુઘા તદા વિભ્રમવલ્ગિતાનિ

॥ ૮૮ ॥

મનઃ=મન

ન=ન હોય

વૈરાગ્યતરંગિતં=વૈરાગ્યરસના

તરંગવાણું; વૈરાગ્યથી ભરેલું

ચેત્=જો

વૃથા=ફેગટ, નકામો

તદા=તો

દાનતપઃ=દાનનો અને તપનો

પ્રયાસઃ=પ્રયાસ, મહેનત

લાવણ્ય=લાવણ્ય, સુંદરતા

અંગે=શરીરે

યદિ ન=જો ન હોય

અંગનાનાં=સ્ત્રીઓના

મુઘા=ફેગટ

તદા=તો

વિભ્રમ=વિક્લાસની

વલ્ગિતાનિ=ચેષ્ટાઓ

વૈરાગ્ય વાણું મન નથી જો દાન તપ તું શીઠ કરે ?,

લાવણ્ય નારીને નથી ને બહુ વિલાસ તણી કરે;

ચેષ્ટા પરંતુ દેખનારો જોઈ ના ખશી ધરે,

લાવણ્ય વિણ નારી યથા વૈરાગ્ય વિણ તિમ જો ખરે.

અક્ષરાર્થ—જેમ સ્ત્રીઓનાં શરીરમાં લાવણ્ય-સુંદરતા ન હોય તો તેના હાવ ભાવ વિગેરેની ચેષ્ટાઓ નકામી ગણાય છે, તેમ જીવનું મન જો વૈરાગ્ય રસના તરંગવાણું (વૈરાગ્ય રસથી તરખોળ) ન હોય તો દાન અને તપ વિગેરે કરવાના પ્રયાસ-પરિશ્રમ પણ નકામા છે. ૮૮

રૂપબટાર્થ—સ્ત્રીઓમાં જો શરીરની સુંદરતા હોય તો જ કામી જનો તેના હાવ ભાવ વિગેરેથી મોહ પામી તેના પ્રેમપાસમાં પડે છે, પરંતુ ચીળા નાકવાળી, કોયલ જેવા કાળા રંગવાળી અને કુંઠી કે લંગડી સ્ત્રી અનેક હાવ ભાવ કરે તો પણ કામી જનને તેના પર મોહ-પ્રેમ થતો નથી, તેમ દાન શીલ તપ વિગેરે ધર્મની સાધનામાં વૈરાગ્ય વાસના રૂપ સુંદરતા હોય તો જ એ ધર્મો શોભે છે, પરંતુ વેશ્યાઓને ત્યાં રખડતા અને પરસ્ત્રી લાંપટ જેવા સંસાર વાસનામાં નિમગ્ન બનેલા જીવો હજારો કે લાખોનું ધર્મ દાન આપે તેમાં શું વળ્યું? તથા સ્ત્રીઓની સાથે પ્રેમની વાતો વિગેરે કરવાનો રસિયો અને જીવંદા ઇન્દ્રિયનો લાલચુ બની સારા સારા માલ મલીદા ખાનારો વૈરાગ્ય રહિત જીવ શીલ વ્રત પાલવાનો ડોળ કરે તેમાં શું વળ્યું? તેમ જ ક્રોધની જ્વાળાથી ધમધમતો અભિમાની પ્રપંચી ને લોભીયો વૈરાગ્ય વિનાનો જીવ છઠ્ઠ અઠ્ઠમ વરસી તપ વિગેરે તપશ્ચર્યાઓ કરે તેમાં શું વળ્યું? એવા વૈરાગ્ય શૂન્ય જીવો દાનાદિક ધર્મ ક્રિયાઓ કરે તો પણ લોકમાં હાંસી પાત્ર અને ધર્મની નિંદા કરાવનાર થાય છે, માટે ખરી રીતે તો જેના ક્રોધ માન માયા ને લોભ એ ચારે કષાયો પાતળા

પડ્યા હોય, અને જે સંસારની અસારતા જાણી સંસારમાં રાચી માચીને ન રહેતો હોય, કોઈ ગાળ દે તો પણ છતી શક્તિએ ક્ષમા કરનારો હોય, સમદષ્ટિવાળો હોય, શાન્ત રસ (સમતા) વાળો હોય, અને તેથી ણીજી જીવે. પણ એને દેખીને કે એના સહવાસથી વૈરાગ્ય ભાવ પામતા હોય, મધ્યસ્થ લોકોમાં ઉત્તમ જન તરીકે પ્રસિદ્ધ હોય, એવા વૈરાગ્યવંત જીવે. જ દાનાદિક ધર્મ લોકમાં વખણાય છે. અને એના પોતાના આત્માને હિતકારી થાય છે. કારણ કે દાન આપવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ પરિગ્રહ પરની મમતા ઓછી કરવાનો છે, શીલ ધર્મનો મુખ્ય ઉદ્દેશ વિષયવાસનાની વૃત્તિઓ ઓછી કરવાનો છે, અને તપશ્ચર્યાનો ઉદ્દેશ આહારની લોભુ-પતા ઘટાડવાનો છે. ધન-વિષય સાધનાદિની મમતાઓ ઘટાડવી એ જ વૈરાગ્ય છે, એવા વૈરાગ્ય વિનાનો જીવ દાન શીલ તપ આદિ કોઈ પણ ધર્મ ક્રિયાઓ કરે તે ઉકરડામાં ધૂપ પ્રગટાવવા જેવી અસાર ક્રિયાઓ છે. અથવા જીર્ણ ઘરમાં રંગ રોગાન જેમ શોભતો નથી, અથવા દુરાચારી સાધુઓનો શાસ્ત્રોપદેશ જેમ શોભતો નથી, અથવા ગણિ-કાનાં ઘરેણાં જેમ તાત્વિક ઘરેણાં નથી તેમ વૈરાગ્ય શૂન્ય અને વિલાસી જીવેથી કરાતી દાન વિગેરે ધર્મની સાધના પણ શોભતી નથી. આ 'લોકનું' રહસ્ય એ છે કે જ્યારે ભવ્ય જીવ જે જે દાનાદિક ધર્મ ક્રિયા કરે, ત્યારે તે તે ધર્મ ક્રિયાને અનુસરતો દેવ ગુરૂ ધર્મ પ્રત્યેનો હૃદય રાગ પણ જોઈએ. તેમજ ક્રોધાદિ કષાયોની ઓછાશ પણ જોઈએ, પરન્તુ હૃદય રાગ વિનાની અને વૈરાગ્ય વિનાની એ ધર્મ

ક્રિયાઓ કરવામાં આવે તો ઉદ્દેશ શૂન્ય હોવાથી નકામી છે. આ ખીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને ભવ્ય જીવોએ વૈરાગ્ય સહિત શ્રેયાંસ કુમારાદિના દાનાદિ ધર્મની અનુમોદના કરીને વૈરાગ્ય ભાવ પૂર્વક દાનાદિની સાધના કરી મુક્તિના સુખ મેળવવા. ૮૮

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં વિવેક કલા વિનાનાં કળાનાં જ્ઞાન તપ અને કીર્તિ એ બધા નકામા છે એ વાત જણાવે છે—

૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪
વિશ્વાઃ કલાઃ પરિચિતા યદિ તાસ્તતઃ કિં ।

૧૭ ૧૬ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૮ ૧૯

તપ્તં તપો યદિ તદુગ્રતરં તતઃ કિમ્ ।

૨૩ ૨૨ ૨૦ ૨૧ ૨૪ ૨૫

કીર્તિઃ કલંકવિકલા યદિ સા તતઃ કિ— ।

૨ ૩ ૧ ૪ ૫

મન્તર્વિવેકકલિકા યદિ નોલ્લાસ ॥ ૮૯ ॥

વિશ્વાઃ=બધી

કલાઃ=કળાઓ

પરિચિતાઃ=પરિચયવાળી કરી,
ભણ્યા

યદિ=જો

તાઃ=તે (પ્રસિદ્ધ એવી)

તતઃ=તે, તેથી

કિં=શું થયું

તપ્તં=તપ્તું, કથું

તપઃ=તપ, તપસ્યા

તત્=તે (શાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ એવું)

ઉગ્રતરં=બધું આકરં

તતઃ કિં=તેથી શું

કીર્તિઃ=કીર્તિ

કલંકવિકલા=કલંક વગરની,

નિર્મળ, ચોખ્ખી

સા=તે કીર્તિ, તેના પ્રકારની

તતઃ કિં=તેથી શું

અન્તઃ=અંદર, પોતાના

આત્મામાં

વિવેક=વિવેક રૂપી

કલિકા=દીવાની કલા-કળા

ન ઉલ્લાસ=ઉલ્લાસ પામી નહિ,
ઝગમગી નહિ, પ્રગટી નહિ,
પ્રકાશિત ન થઈ.

જે વિવેક કળી ન અંદર પ્રકટતી તો સવિ કળા,
મેળવી શા કામની ? તિમ તપ તપ્યા બહુ આકરા;
શા કામના ? નિદોષ કીર્તિ મેળવી શા કામની ?,
સવિ કલા તપ કીર્તિ પણ પાછળ ભમે જ વિવેકની.

૨૮૫

અક્ષરાર્થ—જે અન્તરમાં (પોતાના આત્મામાં) વિવેક
રૂપી દીવાની જ્યોત ન પ્રગટી હોય તો તેવા વિવેક શૂન્ય
હૃદયવાળા પુરૂષે સર્વ કળાઓનો અભ્યાસ કર્યો હોય તો
તેથી શું ? તથા જે ઘણો આકરો તપ કર્યો હોય તો તેથી
પણ શું ? અને જગતમાં ઉજ્જવલ કીર્તિ મેળવી હોય તો
તેથી પણ શું ? (એટલે વિવેકવિનાનાં એ કળા વિગેરે સર્વ
નિષ્ફળ છે.) ૮૯

રૂપણાર્થ—દરરોજ સવારે લગ્ય જીવોએ વિચારવું
જેઈએ કે આ કાર્ય હિતકારી છે, અને આ કાર્ય
અહિતકારી છે. એ સમજીને પોતાના હિત કરનારા કાર્યો
કરવા, અને અહિતકારી કાર્યોનો ત્યાગ કરવો. આત્મું નામ
વિવેક કહેવાય જેમ કે ઇન્દ્રિયના વિષયો કષાયો વિગેરે
આત્માને અહિતકારી છે. અને વ્રત નિયમો, નિર્મલ જ્ઞાન
દર્શન ચારિત્રની અને દાનાદિની આરાધના, દેવગુરૂ ધર્મની
આરાધના અને શાસ્ત્રશ્રવણુ વિગેરે કાર્યો આત્માને હિતકારી

છે એમ સમજીને નિર્દોષ પ્રવૃત્તિ કરવી તે વિવેક કહેવાય. અથવા તત્ત્વ નવ જ છે. અને તેમાં પણ જીવ તત્ત્વ અને અજીવ તત્ત્વ જોય છે, પાપ પુણ્ય આશ્રવ ને બંધ એ ચાર તત્ત્વ હેય-છોડવા યોગ્ય છે. તથા સંવર નિર્જરા અને મોક્ષ એ ત્રણ તત્ત્વ ઉપાદેય-આદરવા યોગ્ય છે; એમ સમજી જીવ અજીવને જાણે, પાપ વિગેરે ચાર તત્ત્વોને છોડે અને સંવર વિગેરે ત્રણ તત્ત્વોનો આદર કરે, (બ્રહ્મણ કરે, સેવે) એ પ્રમાણે જોયને જોયપણે હેયને હેયપણે, અને ઉપાદેયને ઉપાદેયપણે અંગીકાર કરે (માને, જાણે) તે વિવેક કહેવાય. તથા ભક્ષ્યનો (ખાવા લાયકનો) આદર કરી અભક્ષ્યને વર્જે, (ત્યાગ કરે) પેયનો આદર કરી અપેયને (નહિં પીવા યોગ્ય મદિરાદિકને) વર્જે (ત્યાગ કરે) આવું જે વર્તન (વ્યાપાર) તે વિવેક કહેવાય. એટલે સારા નરસાની બહેચણુ કરીને નિર્દોષ પ્રવૃત્તિ કરવી, તે વિવેક કહેવાય. જે એવા પ્રકારનો વિવેક હૃદયમાં જાગ્યો ન હોય તો સર્વ કળાઓનું જ્ઞાન મેળવેલું પણ શા કામનું ? કારણ કે સર્વ વિદ્યા કળાઓ ભણીને મોટો પંડિત કહેવાતો હોય અને દારૂના ખાટલા ચઢાવતો હોય તો એવા દારૂડીયાની પંડિતાઈ શું કામની ? લોક તો ભદ્રક પરિણામી હોવાથી એવા વિદ્વાનને માન આપી તેની પાસે શાસ્ત્રનું રહસ્ય સાંભળવા ઇચ્છતા હોય ને પંડિતજી પણ નહાઈ ધોઈ દીલાં ટપકાં કરી સુંદર વસ્ત્ર પહેરી લોક સભામાં શાસ્ત્રનાં મોટાં મોટાં વાક્યોનો ગૂઢાર્થ સમજાવતા હોય, વિવિધ તપ-શ્રીયાનું મહાત્મ્ય વર્ણવતા (જણાવતા) હોય, રામ પાંડવાદિ

મહાપુરુષોની કથા કહેતા હોય, અને લોકને રંજન કરી મોટા પંડિત શાસ્ત્રી પુરાણી અથવા મહારાજ આ રીતે ભક્તોની પાસે કહેવરાવતા હોય, પરન્તુ ઘેર જાય ત્યારે રિંગણાં આદુ મૂળા ગાજર ને સખ્કરીયાંના શાકની લહેજત લેતા હોય, શરીર ઠીક નથી એમ જણાવી મદિરાપાન કરી મસ્ત બનતા હોય, અને યજ્ઞ વિગેરે પ્રસંગે પશુ વધ કરી માંસનો પણ સ્વાદ ચાખતા હોય તો કહો એ પંડિતાર્થ કઈ જાતની? કદાચ એવા પંડિતો ઉપવાસ વિગેરે તપશ્ચર્યા આંદ્રાયણાદિ વ્રતો કરે તો એ કઈ જાતનાં વ્રતો સમજવા? અને જગતમાં ધુરંધર પંડિત તરીકે પ્રસિદ્ધિ મેળવી હોય, અનેક પ્રતિવાદીઓને વાદવિવાદ કરીને હરાવ્યા હોય તો એ પ્રસિદ્ધિ વા કીર્તિ શા કામની? અને એ વાદ પણ શા કામનો? ખરેખર પોથીમાંનાં રિંગણાં કહેનારા પંડિતની જેવા જ એ પંડિતો લગાર પણ પોતાનું ભલું કરી શકતા નથી. તો પછી તેઓ બીજાનું ભલું કઈ રીતે કરી શકે? કારણ કે એ પંડિતોના હૃદયમાં હેયોપાદેય વિવેકનો છાંટો પણ હોતો નથી, માટે એવા ઠગ પંડિતો પોતાના આત્માને અને લોકને પણ દુર્ગતિમાં જ લઈ જાય છે. જે પંડિતો પોતે જ સંસાર રૂપી કીચડમાં ખુંતી ગયા છે તે બીજાને શી રીતે તેમાંથી બહાર કાઢી શકે? એ પ્રમાણે વિવેક શુષ્કની સાથે રહેલી તપશ્ચર્યા અને કીર્તિ ઉત્તમ ગણાય છે. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો એમ માને છે કે આ દેહ અને આત્મા બંને અલગ અલગ પદાર્થ છે. કારણ કે બંનેના શુભા નૂહા નૂહા છે. તેથી જ્યારે રોગ વિગેરેની પીડાને લોગવવાનો

પ્રસંગ આવે, તે વખતે મુંઝવું નહિ. એના કરતાં પણ અધિક પીડા આ જીવે નરકમાં લોગવી છે. સમતા ભાવે ઠાંસની પીડાને સહન કરવાથી શ્રી શ્રમણુભદ્રમુનિ અપૂર્વ લાંબી સ્થિતિવાળા દેવતાઈ મુખને પામ્યા. વિશેષ ધીના ઉપદેશ પ્રાસાદના ૩૧૮ માં વ્યાખ્યાનમાંથી જાણવી. શ્રી જ્ઞાનેન્દ્રાગમમાં વિવેકના દ્રવ્ય વિવેક, ભાવ વિવેક, બાહ્ય વિવેક અભ્યંતર વિવેક વિગેરે ભેદો જણાવ્યા છે. તેમાં પ્રસંગે ૧ બાહ્યાત્મા જે દેહ વિગેરે પર વસ્તુને આત્મસ્વરૂપ માને તે બાહ્યાત્મા કહેવાય. તેને ખેડેલું ગુણુઠાણું હોય છે ૨ અંતરાત્મા- જે આત્માને આત્મા તરીકે માને એટલે સ્વભાવને સ્વભાવ તરીકે અને વિભાવને વિભાવ તરીકે માને. તે અંતરાત્મા ચૈાથા ગુણુ સ્થાનકથી બારમા ગુણુસ્થાનક સુધી હોય છે. ૩. પરમાત્મા-કેવલ જ્ઞાનાદિના ગુણુવાળા પરમાત્મા કહેવાય. તે તેરમા ચૈાદમા ગુણુસ્થાને હોય છે. આ ધીના પણ જરૂર વિચારવા જેવી છે. શ્લોકના આ રહસ્યને યાદ રાખીને ભવ્ય જીવોએ મહા વિવેકી કપિલ કેવલીની માફક વિવેકથી મોક્ષ માર્ગને સાધીને આત્મ કલ્યાણુ કરવું એ જ વ્યાજબી છે. ૮૯

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં જે સંસાર રૂપી અટવીમાં મોહ રૂપી કેસરીસિંહ રહેતો હોય તે સંસાર અટવીમાં રહેનારા જીવો સુખી કઈ રીતે કહેવાય? તે વાત જણાવે છે—

સ્ફુર્જલ્લોભકરાલવક્ત્રકુહરો, હુંકારગર્જારવઃ ।

કામક્રોધવિલોલલોચનયુગો માયાનસ્વશ્રેણિભાક્ ॥

૧૦ ૧ ૬ ૧૧ ૯ ૭ ૮
સ્વૈરં યત્ર સ બંધ્રમીતિ સતતં, મોહાહ્વયઃ કેસરી ।

૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭
તાં સંસારમહાટર્વીં પ્રતિવસન્કો ? નામ જંતુઃ સુખી

॥ ૧૦ ॥

સ્ફુર્જન્ત્=સ્ફુરાયમાન, વધતા

લોભ=લોભ૩પી

કરાલ=વિકરાળ

વક્ત્રકુહરઃ=મુખ ૩પી આકાં
વાળો

હુંકાર=અહંકાર ૩૫

ગર્જારવઃ=ગર્જના વાળો

કામક્રોધઃ=કામ અને ક્રોધ ૩પી

વિલોલ=ચપળ ડગમગતી

લોચનયુગઃ=બે આંખવાળો

માયાનસ્વશ્રેણીભાક્=માયા ૩પી
નખના સમૂહ વાળો

સ્વૈરં=સ્વેચ્છાએ, મરજી મુજબ

યત્ર=જ્યાં

સ=તે (સિંહ)

બંધ્રમીતિ=વારંવાર બંધે છે

સતતં=નિરન્તર

મોહાહ્વયઃ=મોહ નામનો

કેસરી=સિંહ

તાં=તે

સંસારમહાટર્વીં=સંસાર ૩પી
અટવીમાં

પ્રતિવસન્=રહેતો

કો નામ=કોણુ, કયો

જંતુઃ=સંસારી જીવ

સુખી=સુખી હોય

જેહ જંગલમાં રહે છે સિંહ ત્યાં સ્થિતિ પુરૂપની,

દુઃખ ભરેલી જેમ તિમ ભવજંગલ વિષે પણ જીવની;

સંસાર જંગલમાં વસે છે મોહ૩પી સિંહ આ,

લોભ ૩૫ વિકરાળ મોહું તેહતું તિમ તેહના. ૨૮૬

બે નેત્ર ક્રોધ મદન સ્વ૩પી કપટ પંજા નખ તણા,

બહુ કરે તે માનના હુંકાર ૩પી ગર્જના;

સંસાર જંગલ તેહવું તેમાં રહેલો જન કયો ?,
હોય સુખિયો કોઈ ના તેથી કહ્યો તે દુઃખભર્યો. ૨૮૭

અક્ષરાર્થ—આ સંસાર રૂપી જંગલમાં સ્કુરાયમાન (વધતા) લોભ રૂપી વિકરાળ મુખવાળો, અહંકાર રૂપી ગર્ભરવ (સિંહનાદ) કરનારો, કામ અને ક્રોધ રૂપી બે ચપળ આંખોવાળો, અને માયા રૂપી નખના સમૂહવાળો (પંજવાળો) એવો મોહ નામનો કેસરીસિંહ નિરન્તર મરજી મુજબ વારંવાર ભમ્યા કરે છે, એવા સંસાર રૂપી મોટા જંગલમાં રહેતો કયો પ્રાણી સુખી હોય ? (એટલે કોઈ પણ સુખી હોય જ નહિ.) ૯૦

સ્પષ્ટાર્થ—આ શ્લોકમાં કવિએ મોહને સિંહની ઉપમા આપી છે, અને સંસારને અટવીની ઉપમા આપી છે તે બરાબર છે. કારણ કે જંગલમાં જેમ મુસાફરોને દુઃખ આપનાર વિકટ ઝાડી ખાડા ટેકરા કાંટા પથરા વિગેરે હોય છે તેમ સંસારમાં પણ રાગ દ્વેષ વિગેરે મોહના નોકરો જીવ રૂપી મુસાફરને અતિશય કનડગત કરે છે. તથા જંગલમાં જેમ સિંહ વાઘ વરૂ વિગેરે કૂર અને હિંસક પ્રાણીઓ હોય છે તેમ સંસારમાં પણ કામદેવ વિગેરે (સ્વરૂપ હિંસક જીવો) હોય છે. અને સિંહ જેમ અતિશય કૂર છે અને જંગલનાં અનેક પ્રાણીઓને મારી નાંખે છે, તેમ મોહ પણ અતિશય કૂર છે, તેથી મનુષ્ય રૂપી હરણોને મારી નાંખે છે, એટલે આત્માનું જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર વિગેરે સફળુણો રૂપ આત્મ સ્વરૂપનો નાશ કરે છે. વળી એ સિંહને હંમેશા

ખોળા ઠરેલા અને વિકરાળ-ભયંકર લોભ રૂપી મુખવાળો કદ્યો છે તેનું કારણ એ છે કે લોભનો થોભ (અટકવું) નથી, તેથી જેમ સિંહનું મુખ ફાડેલું હોવાથી વિશાળ કહેવાય છે, તેમ લોભ પણ વિશાળ છે. અને સંસાર અટવીમાં જન્મણ કરતાં મૃગલાને જેમ એનું ફાડેલું મોઢું ભયંકર ત્રાસ ઉપજાવે છે તેમ સંસારી જીવોને લોભ પણ ભયંકર ત્રાસ ઉપજાવે છે. એટલે સંસારી જીવો મોહ રૂપી સિંહના લોભ રૂપી મોંઢામાં ઝડપાઈ જાય છે. આમ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સંસારી જીવો અપાર લોભને વશ થઈને આત્મ સ્વરૂપનો નાશ કરે છે. તથા એ મોહ રૂપી સિંહનો અહંકાર એ જ ગર્જરવ અથવા સિંહનાદ છે. જેમ સિંહ અભિમાનમાં આવી ગર્જરવ કરે છે, તેમ મોહમાં ફસાયલા જીવો પણ અહંકાર-અભિમાનમાં આવી હું મોટો અને જગતમાં ડાહ્યો હું જ છું, મને કહેનાર કોણ? સામો માણસ શું જાણે છે? આવો ગર્જરવ કરે છે. તથા મોહ રૂપી સિંહને કામ અને ક્રોધ એ બે ચપળ નેત્ર (આંખ) છે, તેથી જ મોહમાં ફસાયલા જીવોની દષ્ટિ કામવૃત્તિ (વાસના) વાળી અને ક્રોધથી ભરેલી હોય છે, અને તેથી તેઓ બહુ ચંચળ વૃત્તિવાળા (અસ્થિર મનવાળા) હોય છે. તથા મોહ રૂપી સિંહને માયા રૂપી વાંકા નખના સમુદાયવાળો પંજો હોય છે, કારણ કે માયા શબ્દનો કુટિલતા અથવા વક્રતા અર્થ થાય છે, અને સિંહનો પંજો જેમ જીવના શરીરને વઘૂરી (ઉઝરડી) નાખે છે તેમ કુટિલ વૃત્તિ રૂપ માયા પણ એ માયાવી જીવના સ્વરૂપને ઉઝરડી નાખે છે, એ પ્રમાણે સંસાર

રૂપી અટવીમાં લોભ રૂપી ક્ષાડેલા ભયંકર મોંઢાવાળો, અહં-
કાર રૂપી ગર્જનાવાળો, કામ ક્રોધ રૂપ બે નેત્ર (દષ્ટિ)
વાળો અને માયા રૂપી પંજવાળો એ મોહ રૂપી સિંહ
નિરન્તર મરણ મુજબ ભમ્યા કરે છે, કારણ કે સંસારી
જીવો એની આગળ મૃગલાં સરખા હોવાથી એને કોઈની
પણ બીક હોતી નથી. જેમ સિંહને સરકસના પ્રોફેસર વિગેરે
વશ કરી શકે છે તેમ મોહ રૂપી સિંહને પણ ક્ષત કોઈક
મહા પરાક્રમી યોગી મહાત્મા હોય તે જ વશ કરી શકે
છે. આ 'લોકતુ' રહસ્ય એ છે કે ભવ્ય જીવોએ મોહ એ
સિંહના જેવો છે માટે તેનાથી સાવચેત રહીને જ્ઞાન દર્શ-
નાદિ શસ્ત્રોથી તેનો નાશ કરી સંસાર રૂપી અટવીનો પાર
પામવો, પમાડવો, અને પામતા હોય તેની અનુમોદના કરવી.
અહીં આવા સંસારમાં રહેવાથી દુઃખી થનાર અને તેનો
ત્યાગ કરવાથી મોક્ષે જનાર શ્રીદત્તનું દૃષ્ટાંત બહુ જ વિચા-
રવા યોગ્ય છે. તે બહુ જ વૈરાગ્યમય છે, અને કર્મની
વિચિત્રતાને સાબીત કરનારું છે. ઉપદેશ પ્રાસાદ વિગેરેમાં
વિસ્તારથી જણાવ્યું છે. ૯૦

અવતરણ—હવે કવિ આ 'લોકમાં સૂર્ય જેવી
સમદૃષ્ટિ (સમાનભાવ) રાખવાનું જણાવે છે—

ઠ ૧ ૨ ૪ ૫ ૭ ૬ ૯ ૮
 ૧૧ ૧૦ ૧૩ ૧૨ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭
 ૧૧૧૦ ૧૩ ૧૨ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭
 ૧૧૧૦ ૧૩ ૧૨ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭

एक स वैवस्वत एव देवः, शौंडीर्यशाली च महाव्रती च ।
 पशौ च गीर्वाणपतौ च यस्याविभिन्नमुद्रस्य दृशः पतन्ति ॥९१॥

ષકઃ=એક

સ=તે

વૈવસ્વતઃ=સૂર્ય

ષવ=જ

દેવ=દેવ છે

શૌંડીર્યશાલી=વીર, પરાક્રમી,
ઉદાર

મહાવ્રતી=મોટી પ્રતિજ્ઞાવાળો

પશૌ=પશુ ઉપર

ગીર્વાણપતૌ=ધન્દ્ર ઉપર

યસ્ય=જેની

અવિભિન્ન=એક સરખી, બેદ-
ભાવ રહિત, સમાન

મુદ્રસ્ય=સમભાવ રૂપ મુદ્રાવાળો

દશઃ=દષ્ટિઓ, કિરણો

પતંતિ=પડે છે

સર્વ ઉપર સમાન દષ્ટિ રાખતા દાની જ એ,
તિમ ઉદાર ગુરૂ વ્રતી રવિ તેહવો અવધારીએ;
સમ ભાવ રાખી તેહ પશુ તિમ ઈન્દ્રની ઉપર સદા,
સરખી જ રીતે કિરણને ફેલાવતો હરી આપદા. ૨૮૮

અક્ષરાર્થ—જગતમાં એક સૂર્યદેવ જ એવો અતિ
ઉદાર અને મહા સમભાવરૂપ પ્રતિજ્ઞાવાળો છે કે લેહભાવ
રહિત (એક સરખી) સમતા રાખવા રૂપ પ્રતિજ્ઞાવાળી એવી
જેની દષ્ટિઓ (જેનાં કિરણો) પશુ ઉપર અને ઈન્દ્ર ઉપર
એક સરખી રીતે પડે છે (એની જેમ શત્રુ વિગેરેમાં અને
મિત્ર વિગેરેમાં સમતાભાવ રાખવો.) ૯૧

રૂપણ્થર્થ—સૂર્યનાં કિરણો પશુ ઉપર તેમજ ઈન્દ્ર ઉપર
એક સરખી રીતે પડે છે, પરન્તુ સૂર્ય એમ વિચારતો નથી
કે આ ગરીબ પશુ છે તેથી એના ઉપર પ્રકાશ શા માટે
પાડું અથવા ઓછો પ્રકાશ પાડું અને આ ઈન્દ્ર છે તેથી

મહા ઋતિવંત અને બળવાન છે માટે એના પર વધારે પ્રકાશ પાડું. એ રીતે પશુમાં અને ઇન્દ્રમાં લેશમાત્ર પણ લેહલાવ રાખ્યા વિના જેમ બંને ઉપર સરખો પ્રકાશ કરે (પાડે) છે તેમ અહિં સાર એ લેવાનો છે કે યોગી મહાત્માએ અથવા સાધુએ પણ ગરીબમાં અને તવંગરમાં લેહલાવ વિચાર્યા વિના બંને ઉપર જ્ઞાનનો પ્રકાશ એક સરખો કરવો જોઈએ (પાડવો જોઈએ) અથવા બંનેને સરખા ગણીને ધર્મોપદેશ આપવો જોઈએ. પરંતુ આ તો ગરીબ છે એમ જાણી તેને ધર્મોપદેશ ન આપવો, અને આ તવંગર છે તેથી કોઈ પણ વખતે કામનો છે એમ જાણી તેની આગળ તેને સારું લાગે એવો ધર્મોપદેશ આપવો એવો લેહલાવ રાખવો નહિં એમ શત્રુમાં અને મિત્રમાં પણ સમજાવ સમજવો. શ્રી મહાવીર સ્વામીએ પોતાને જ ડંખ દેનારા એવા ઝેરી ચંડકોશિક સર્પની ઉપર અતિશય સમતા સહિત દયા લાવી “બુજ્જ બુજ્જ ચંડકોસિય” વિગેરે ધર્મોપદેશ આપ્યો. અને ઇન્દ્રે ઉપસર્ગો થશે માટે હું આપની સહાયમાં રહું એમ કહ્યું છતાં “કર્મક્ષયમાં ઇન્દ્રની સહાયની જરૂર ન હોય” વિગેરે સમ-લાવથી કહીને ઇન્દ્રને પણ સમમૃત્યું કે કર્મક્ષય તો પોતાના જ બળ પરાક્રમ ફેરવીને ઉપસર્ગો સહન કરવાથી થાય પણ ખીજની મદદથી ન થાય વિગેરે ધર્મોપદેશ આપ્યો. તેમજ શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવંતે કમઠ તાપસે સળગાવેલા કાળમાંથી બળતા સર્પને બહાર કઢાવી નવકાર મંત્ર સંભળાવી ઇન્દ્ર પદવી આપી ઉપકાર કર્યો અને કમઠ તાપસ મરી ભવનપતિ દેવ થયો તેણે પ્રભુને જળમાં ડુબાડવા માટે ધૌધમાર વર્ષાદ

વરસાવી જળનો ઉપસર્ગ કર્યો અને નાક સુધી પાણી આવી ગયાં તે વખતે એજ ધરણેન્દ્રે સર્પના ભવનો ઉપકાર વિચારી પ્રભુને સર્પનું રૂપ કરી પાણીથી અધર ઉચ્ચકયા છતાં પ્રભુને કમઠ ઉપર જરા પણ દ્વેષ ન થયો અને ધરણેન્દ્ર ઉપર રાગ ન હતો, પરન્તુ બંને ઉપર સમભાવ હતો કહ્યું છે કે—

કમઠે ધરણેન્દ્રે ચ, સ્વોચિતં કર્મ કુર્વતિ ।

પ્રમુસ્તુલ્યમનોવૃત્તિઃ, પાર્શ્વનાથઃ શ્રિયેઽસ્તુ વઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—પૌતપૌતાને લાયક કર્મ કરનારા એવા કમઠ દેવ ઉપર અને ધરણેન્દ્ર ઉપર જે પ્રભુની મનોવૃત્તિ (ભાવના) એક સરખી હતી તે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ તમોને લક્ષ્મીને માટે થાવ. ૧

આ શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે કવિએ જે એકલા સૂર્યને જ ઉદાર કીધો છે તે જગતના જીવોને નિત્ય પરાપકારી હોવાથી અને પ્રત્યક્ષ હોવાથી કહ્યો છે અને સૂર્ય સર્વ લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે, માટે દૃષ્ટાન્ત રૂપે કહ્યો છે. તે સૂર્યની બીના કહીને બીજા જીવોને એ દૃષ્ટાન્ત દ્વારા ઉપદેશ આપે છે કે હે ભવ્ય જીવો! તમો પણ એવા ઉદાર પરાક્રમી અને જગતના સર્વ જીવો પ્રત્યે સમદૃષ્ટિવાળા થાઓ અને ભેદ-ભાવનો નાશ કરો. ૯૧

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં વિવેક બુદ્ધિવાળા

પુરૂષોને સ્ત્રીના કટાક્ષો લગાર પણ મોહ ઉપજવી શકતા
નથી એ વાત જણાવે છે—

૪ તાનિ ૩ તાનિ ૫ મદનજ્વલનેધનानि

૭ દૂરીકુરુષ્વ ૨ મયિ ૬ વક્રવિલોકિતાનિ ॥

૧૩ ૧ ૮ ૧૦ ૧૧
અન્મીલતિસ્મ લલિતાંગ્યધુના સ એવ

૯ મન્માનસે ૧૨ શુચિવિવેકકલાવિલાસઃ ॥ ૧૨ ॥

પતાનિ=એ, આ

તાનિ=તે

મદન=કામદેવ ૩૨ી

જ્વલન=અગ્નિને વધારવાને

ઈંધનાનિ=ઈંધણાં જેવા,

પાળવાના લાકડાં જેવા

દૂરીકુરુષ્વ=દૂર કર

મયિ=મારા ઉપર (ફે'કલા)

વક્રવિલોકિતાનિ=વાંકી નજરે

જેવાનું, કટાક્ષો

અન્મીલતિસ્મ=પ્રગટ થયો છે

લલિતાંક્ષિ ! =હે સુંદર અંગવાળી

સ્ત્રી !

અધુના=હમણાં, હવે

સ એવ=તેજ

મન્માનસે=મારા મનમાં

શુચિ=પવિત્ર

વિવેક=વિવેક, સમજ (બેદગાન)

૩૫ી વહેંચણીના ગાન૩૫ી.

કલા=કળાનો

વિલાસઃ=વિલાસ, વિસ્તાર,

પ્રકાશ

સુંદરાંગિ નાર ! તારા છે કટાક્ષો ઈંધણા,
કામ અગ્નિ વધારવા તિથુ ઉપર મારી ફેંક ના;

હાલ ચિત્તે માહરા ઉત્તમ વિવેક કંલા તણા,
પ્રકટયા વિલાસો નિષ્કલા હોશે જ ચાળા આંખના.

૨૮૬

અક્ષરાર્થ—હે મુંદર અંગવાળી સ્ત્રી ! મારી ઉપર ફેંકેલા કામદેવ રૂપી અગ્નિને પ્રદીપ્ત કરવામાં ઈંધણું (ખાળવાના લાકડાં જેવા) ની જેવા આ ત્હારાં વાંકી નજરે જેવા રૂપ કટાક્ષો (મારાથી) દૂર કર, કારણ કે હવે મ્હારા મનમાં વિવેકની (સમજણની) કળાનો વિલાસ (ઉત્તમ વિવેકગુણ) પ્રગટ થયો છે (એટલે મારામાં લોગ તૃષ્ણાને ત્યાગ કરવાની સમજણ આવી છે.) ૬૨

સ્પષ્ટાર્થ—લાકડાં જેમ અગ્નિને વધારે વધારે પ્રદીપ્ત (તેજવાળો, સળગતો, તાપવાળો) કરે છે એટલે અગ્નિને વધારે સળગાવે છે, તેમ સ્ત્રીનાં કટાક્ષ રૂપી લાકડાંથી કામીજનનો કામદેવ રૂપી અગ્નિ વધારે સળગે છે. અહિં સ્ત્રીઓ કામી પુરૂષો સ્હામે જે વાંકી નજરથી જુએ છે તે વાંકી નજર કટાક્ષ કહેવાય છે. બીજા શાસ્ત્રોમાં કટાક્ષને અગ્નિની ઉપમા આપી છે, (અગ્નિની જેવા કહ્યા છે) કારણ કે અગ્નિ જેમ બધી વસ્તુઓને ખાળી મૂકે છે તેમ સ્ત્રીઓની પ્રેમવાળી વાંકી નજર (કટાક્ષ) થી કામાતુર જનોનાં હૃદય બળે છે અને તેથી હૃદયમાં રહેલી ધર્મવાસનાઓ પણ બળીને ભસ્મ (ખાખ) થઈ જાય છે, પરન્તુ જેમના હૃદયમાં વિવેક કળાનો વિલાસ (વિવેક જ્ઞાનનો પ્રકાશ) જાગ્યો હોય એટલે વિવેક પ્રગટયો હોય તેમને સ્ત્રીઓની વાંકી નજર રૂપી કટાક્ષો કંઈ

પણ અસર કરી શકતા નથી, કારણ કે તેવા વિવેકી પુરૂષના હૃદયમાં તો આવી જ ભાવના ઠસેલી હોય છે કે સ્ત્રી એ મહા બંધન રૂપ છે, સ્ત્રી એજ સંસારનું મૂળ છે, સ્ત્રી એજ જૂદી જૂદી જાતના ભયંકર દુઃખોનું કારણ છે, અને સ્ત્રી એજ આત્માના (નિર્મલ ચારિત્રાદિ રૂપ) ધનનો નાશ કરનારી છે. પ્રાચીન શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ ભગવંતોએ પણ મોક્ષની ઇચ્છાવાળા સુમુક્ષુ જનોને સ્ત્રીઓનું દુરન્ત સ્વરૂપ સમજાવી તેનો ત્યાગ કરવા ઉપદેશ આપ્યો (ત્યાગ કરવાનું જણાવ્યું) છે. શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રમાં સ્ત્રીપરિજ્ઞા નામના અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે-

જહા નઈ વેયરણી દુત્તરા ઇહ સંમતા ।

એવં લોગંસિ નારીઓ, દુત્તરા અમઈમયા ॥૧૬॥

અર્થ:—જેમ વૈતરણી નદી મધ્યમાં અતિ વેગવાળી હોવાથી અને વસમા (વિષમ) કિનારા વાળી હોવાથી દુઃખે તરી શકાય એવી કહી છે, તેમ અદ્ય મતિવાળા (અથવા અદ્ય સત્ત્વવાળા) જીવોથી આ લોકમાં સ્ત્રીઓ પણ દુઃખે તરી શકાય એવી (દુઃખે જીતી શકાય એવી) છે. કારણ કે જે મહા પરાક્રમી હોય તે જ સ્ત્રીના વિષયોથી વિરક્ત થઈ શકે છે, અને કાયર પુરૂષો સ્ત્રીના દાસ બની ભય છે. તથા

જેહિં નારીણ સંજોગા, પૂયણા પિટ્વતો કયા ।

સવ્વમેયં નિરાકિચ્ચા, તે ઠિયા સુસમાહિષ ॥૧૭॥

અર્થ:—સ્ત્રી સંગનો દારૂણ વિપાક બળુનારા એવા જે સત્વવંત પુરૂષોએ સ્ત્રીના સંગમો (પરિચય વિગેરે છોડી દીધા છે,) તેમ જ સ્ત્રીનો સંગ કરવાની ઇચ્છાને વધારનારી વસ્ત્ર અલંકાર માળા વિગેરે કામોદીપન (કામની વૃદ્ધિ =વધારો) કરનારી વિભૂષાઓ-શોભાઓ (શોભાના સાધનો ઘરેણાં વિગેરે છે) જેમણે પાછળ કરી છે એટલે છોડી દીધી છે તેમજ એ સર્વથી વિરક્ત થઈને એટલે સ્ત્રી સંગ વિગેરે અનુકૂળ ઉપસર્ગોને અને ક્ષુધાદિ પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને જીતીને જેઓ મહા પુરૂષોના માર્ગે વળ્યા તે જ પુરૂષો અત્યંત સમાધિમાં રહી શકે છે (એટલે અતિશય સુખી થયા).

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ઉપર કહેલા સ્વપ્નવાલો વિવેક જેમના હૃદયમાં જાગ્યો હોય તે ભવ્ય જીવો જ સ્ત્રીના કટાક્ષોની પરવા કરતા નથી. આ ખીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને ભવ્ય જીવોએ વિવેક ગુણને ધારણ કરીને સ્ત્રી પરિચયનો સર્વથા ત્યાગ કરીને મોક્ષ માર્ગને સાધીને સુક્રિતના સુખો મેળવવા જોઈએ, એ આ 'લોકોકતું' રહસ્ય છે. આવો વિવેક ગુણ શ્રી સ્યૂલિભદ્ર મહારાજ વિગેરે મહા પુરૂષોમાં હોતો. તે ખીના વિચારવાથી વિવેક ગુણ જરૂર પ્રગટ થાય છે. ૯૨

અવતરણ—હવે કવિ આ 'લોકોકમાં' વિક્રાનો પરાધીનતાને નરકના જેવી કહે છે, તે પછી સ્ત્રીઓની પરાધીનતાને કેમ છોડતા નથી. તે વાત જણાવે છે—

॥ શાર્દૂલવિક્રીઢિતવૃત્તમ્ ॥

૯ ૧૦ ૫ ૧ ૮ ૪
પ્રત્યક્ષો નરકઃ સ એવ વસુધાપીઠે પરાયત્તે ।

૧૧ ૧૩ ૪ ૧૨ ૧ ૨ ૭
ત્યેવં પૂત્કુરુતે જનઃ પ્રતિકલં, સર્વોઽપિ વિદ્વાન્નેહ ॥

૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૪ ૧૯
તન્નારીવશવર્તિનોઽપિ વિષયાન્કંઢૂતિકલ્પાનયં ।

૧૮ ૨૦ ૨૧ ૨૨
રોમાંચાંકુરચર્વિતાંગલ્લતિકઃ, કિં નામ નૈવોઞ્જતિ ॥૧૩॥

પ્રત્યક્ષઃ=પ્રત્યક્ષ

નરકઃ=નરક

સ એવ=તેજ

વસુધાપીઠે=પૃથ્વીમાં

પરાયત્તતા=પરાધીનતા,

પારકાની તાબેદારી

ઙ્જતિ એવં=એ પ્રમાણે જ

પૂત્કુરુતે=પોકારે છે

જનઃ=લોક

પ્રતિકલં=વારંવાર

સર્વોઽપિ=સર્વે પણ, બધાએ

વિદ્વાન્=પંડિત

હૃ=અહિ

તત્=તો (પછી)

નારીવશવર્તિનોઽપિ=શ્રીએને

વશવાળા (તાબે રહેનારા)

પણ,

વિષયાન્=વિષયોને

કંઢૂતિકલ્પાન્=ખુબલી (ખરજ-
ચળ) જેવા

અર્થ=આ

રોમાંચાંકુર=રોમાંચ રૂપી

અકુરા વડે કરીને

ચર્વિત=ભરેલી છે, વાળો

અંગલતિકઃ=અંગરૂપ લતા વેલડી

(શરીર) જેનું, પુરૂપ

કિં નામ=શા માટે

નૈવ=નથી જ

ઞ્જતિ=છેડતો

ભાન કાર્યાકાર્યનું જે તે વિવેક વિચારીએ,
શ્રી કટાક્ષ તરફ નિરખવું તે અકારજ માનીએ;

કાર્ય લક્ષ્ય ટકે ધણું અનુભાવથી જ વિવેકના,
આ વિવેક વધારતો વૈરાગ્યને ભવ વિષયના. ૨૯૦

જે પરાધીનતા જગતમાં તે નરક પ્રત્યક્ષ આ,
ધમ બધા પંડિત વદે હંમેશ તો આ વિષયને;
તેવાજ ભાખ્યા રમણીને આધીન તે ખૂજલી સમા,
ધમ જાણતો નર તેહને કિમ ના તજે રહી હર્ષમાં. ૨૯૧

અક્ષરાર્થ—બધા પંડિત લોકો જગતમાં પરાધીનતા
(પરાધીનપણું, બીજાના તાબે રહેવાપણું) એ પ્રત્યક્ષ (દેખાય
એવો) નરક છે (નરકની વેદના જેવું છે) એમ વારંવાર
પોકારે છે, તો પછી આ ખુજલી (ચળ, ખરજ) ના જેવા
વિષયો પણ સ્ત્રીને આધીન રહેલા છે. (અને તેથી જ તે
સ્ત્રી વિલાસી પંડિતો પોતે સ્ત્રીને આધીન થઈ રહ્યા છે.)
તે પંડિત પુરૂષ તો તે વિષયોને રોમાંચિત શરીરવાળો થયો
છતો (રાજ થઈને) કેમ છોડતો નથી ? ૯૩

સ્વપ્નાર્થ—લોકમાં કહેવત કે “પરાધીનને સ્વપ્ને સુખ
નહિ” એટલે પરાધીન મનુષ્યને સ્વપ્ને પણ સુખ હોય નહિ.
હાથીઓ મહાવતને વશ થઈ અંકુશના ઘા ખમે છે, શિકારી-
ઓને વશ થયેલ સિંહ હરિણ વિગેરે પશુઓ પાંજરા
વિગેરેમાં પૂરાવવું વિગેરે દુઃખ ભોગવે છે. સેવકો માલિકને
આધીન થઈ અનેક વિટંબનાઓને અને અપમાનને સહન
કરે છે, એ રીતે જગતમાં પરાધીનતા પ્રગટ દુઃખ રૂપ છે,
આત્મા પણ કર્મને આધીન થઈ ચારે ગતિમાં રખડે છે,

દેવેન્દ્રો દેવઋદ્ધિને આધીન બની લોભ લાલચમાં ચિંતાતુર રહે છે, ચક્રવર્તીઓ છ ખંડ ઋદ્ધિ વિગેરેને આધીન બની તેની વ્યવસ્થામાં ચિંતાતુર રહે છે, એ રીતે તત્ત્વદષ્ટિએ જ્ઞેતાં ખરા ત્યાગી મહાત્માઓ સિવાયના લગભગ બધાએ સંસારી જીવો પરાધીન દશાને ભોગવે છે, તેથી મનધાર્થી કામ કરી શકતા નથી અને સ્વાધીનતાના પરમ સુખને ભોગવી શકતા નથી, તેથી જગતમાં પંડિતો કહે છે કે “પરાધીનતા એ પૃથ્વી ઉપર (જગતમાં) સાક્ષાત્ નરક છે.” નીતિ શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે કો નરક : ? પરવશતા-પરાધીનપણ્ય એ નરક છે. એમ વારંવાર પોકાર કરીને કહે છે તો પણ એ જ વિદ્વાનો પુનઃ સ્ત્રીને આધીન (સ્ત્રીના તાબેદાર, શુભામ) બનીને જાણે મોટો આનંદ અનુભવતા હોય તેવો આડંબર-ડોળ કરે છે. હજારો લોકની સલામાં મોટા માનપાનથી શાસ્ત્રના રહસ્યને સંભળાવનાર શાસ્ત્રીજી થઈને તે પંડિતજી લોકની આગળ મોટા રાજ જેવા થઈને મ્હાલે છે. પરન્તુ ઘેર જાય તો સ્ત્રીની આગળ બકરી એ. વાદીઓની સલામાં મોટા ન્યાય-વાચસ્પતિ ગણાય છે. અને વાદ કરવામાં કંઈયુ પત્થર જેવા પરન્તુ ઘરમાં સ્ત્રીની આગળ નરમ ઘેંસ જેવા બની જાય છે. વ્યાકરણાચાર્યો સલામાં વ્યાકરણના બળથી લિલ્લ લિલ્લ અક્ષરોની સંધિ સમાસ વિગેરેના પ્રયોગો સિદ્ધ કરીને મોટા મોટા સમાસાન્ત વાક્યોની ગર્જના કરે, પરન્તુ ઘરમાં તો સ્ત્રી આગળ એં કે ચું ન કરી શકે. રાજધિરાજ (મોટા રાજાઓ પણ) સલામાં મહારાજ મહારાજ કહેવાય, પણ એ જ રાજ રાણીની આગળ એક સામાન્ય સિપાઈ જેવો

બની જાય છે આનું કારણ શું ? કારણ એ જ કે પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયો અને તેમાં પણ ખુબ્લીની ચળ સરખો જે સ્પર્શેન્દ્રિયનો વિષય, તેને અત્યંત પરાધીન બનેલા એ પાંડિતો વિગેરે બધા એ વિષયની તૃપ્તિ માટે સ્ત્રીની આગળ દાસ-ગુલામ જેવા પરાધીન બની જાય છે. સ્ત્રી રાત કહે તો રાત ને દિવસ કહે તો દિવસ કહેવા તૈયાર થઈ જાય છે. તેથી ઠવિ કહે છે કે જગતમાં જે પાંડિતો લોકને એમ ઉપદેશ આપે છે કે પરાધીનતા એ ખુદ્દી નરકની વેદના જેવી છે તે જ પાંડિતો વિષયાધીન બનીને સ્ત્રીની પરાધીનતા છોડતા નથી ? છોડતા નથી એટલું જ નહિ પરંતુ ઉલટા રોમાંચિત દેહવાળા થઈને (હર્ષ ઘેલા થઈને) સ્ત્રીઓની પરાધીનતામાં જ રાત દિવસ મશગુલ બન્યા રહે છે. આ શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે મૂર્ખ જનો તો સ્ત્રીની પરાધીનતામાં સપડાઈ જાય એ વાત સંભવી શકે છે, પરંતુ વિદ્વાનોએ તો સ્ત્રીની પરાધીનતામાં ન જ રહેવું એટલે સ્ત્રીસંગ ન કરવો. કારણ કે ખરી પાંડિતાઈ તે જ કહેવાય કે, જેને પામીને ભવ્ય જીવોની વિષય કષાય તરફ પ્રવૃત્તિ દિનપ્રતિદિન ઓછી જ થાય, અને અંતે સંપૂર્ણ રીતે નિવૃત્તિ માર્ગમાં પણ જરૂર જોડાય. વિષય કષાયથી અલગ રહેનાર જીવ થોડા શાસ્ત્રીય જ્ઞાનને ધારણ કરતો હોય, તો પણ તત્ત્વ દૃષ્ટિએ તો ખરો પાંડિત જ ગણાય. અને શાસ્ત્રની મોટી મોટી વાતો કરે પણ પોતાને તેમાંનું કરવાનું કંઈ નહિ. આવા અંધારામાં અથડાનારા દહેવાતા પાંડિતો તત્ત્વદૃષ્ટિએ મૂર્ખ શિરોમણિ જ કહેવાય. ઘણું કરીને બહુલ સંસારી

જીવેને જ લોગના સાધનો ંહાલા લાગે છે. કેટલાએક શુભ સંસ્કારી જીવેને અતિમુક્ત મુનિ અને વજ્રસ્વામી તથા હેમચંદ્રાચાર્ય સૂરિજી મહારાજની માફક બાલ્યવયમાં પણ લોગના સાધનો લલચાવી શકતા નથી. ભર જીવન વયમાં શ્રી ગુરૂ મહારાજના ઉપદેશથી લોગના સાધનોની પરાધીનતાને તિલાંજલી આપનાર શ્રી શાલિભદ્ર વિજયશેઠ વિગેરે જાણવા. તેઓ સમજતા હતા કે પર વસ્તુના મોહથી જીવનની ભયંકર ખરાબી થાય છે. આ બીનાને યાદ રાખીને શ્લોકમાં જણાવેલી પરાધીનતાનો ત્યાગ કરીને ભવ્ય જીવોએ પ્રમાદનો ત્યાગ કરવા પૂર્વક પરમ ઉલ્લાસથી મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરીને મોક્ષપદના અવ્યય મુખ મેળવવા. એજ ખરી પંડિતાર્થ છે. ૯૩

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં હૃદયમાં તત્ત્વ રૂપી દીવાનો પ્રકાશ થાય ત્યારે ખેલ્યાં જે રાગી હતું એ જ હૃદય યુવાવસ્થાની લીલાને હસી કાઢે છે, તે વાત જણાવે છે—

૨ ૩ ૪ ૧ ૭ ૮ ૬ ૫
તા એવૈતાઃ કુવલયદશઃ, સૈષ કાલો વસંત—

૧૧ ૧૨ ૯ ૧૦ ૧૪ ૧૩ ૧૬ ૧૫

સ્તા એવાંતઃશુચિવનખુવસ્તે વયં તે વયસ્યાઃ ॥

૧૭ ૨૨ ૨૦ ૧૮ ૧૯ ૨૩

કિંતૂદ્ભૂતઃ સ સ્વલુ હૃદયે તત્ત્વદીપપ્રકાશો ।

૨૩ ૨૪ ૨૭ ૨૫ ૨૬

યેનેદાનીં હસતિ હૃદયં યૌવનોન્માદલીલાઃ ॥ ૯૪ ॥

તા પવ=તેજ
 પતા:=આ
 કુવલયદશ:=કમળ સરખા
 નેત્રવાળી ભીઓ
 સ ષષ=તેજ આ
 કાલ:=કાળ, સમય
 વસંત:=વસન્ત ઋતુ
 તા પવ=તેજ
 અંત:=અંદરની
 શુચિ=પવિત્ર
 વનભુવ:=વનની ભૂમિઓ
 તે વયં=અમે તેજ
 તે વયસ્યા:=મિત્રો પણ તેજ છે
 કિંતુ=પરન્તુ

ઉદ્ભૂત:=ઉત્પન્ન થયો છે
 સ ચલુ=તેજ
 હૃદયે=મનમાં, હૃદયમાં
 તત્ત્વદીપપ્રકાશ:=તત્ત્વ રૂપી
 દીવાનો પ્રકાશ, લાઈટ,
 જ્યોતિ
 યેન=જેથી
 રૂદાનીં=હવે, હમણાં
 હસતિ=હસે છે
 હૃદયં=હૃદય, મન
 યૌવન=યુવાનીતા
 ઉન્માદલીલા:=ઉન્માદ (તોફાન,
 તોર) ની લીલા,
 ભોગવિલાસ

કોઈ વૈરાગી પુરૂષના હૃદય માંહી પ્રસરતો,
 તત્ત્વ દીપ પ્રકાશ જ્યારે તે સમય તે ઘોસતો;
 કમળ જેવા નેત્રવાળી નાર તેની તેજ છે,
 વસંત ઋતુ પણ તેજ છે વન ભૂમિઓ પણ તેજ છે.

૨૯૨

ને અમે મિત્રો અમારા જે હતા તે છે અને,
 પણ હાલ તત્ત્વજ્ઞાન રૂપી દીપ પ્રકાશે ચિત્તને;
 તેથી જ નાર વસંત આદિક સર્વ જૂઠા ભાસતા,
 મોહ રૂપ અંધકાર ભાગે તત્ત્વદીપ પ્રકાશતા. ૨૯૩

જે જીવાની કાલમાં મદ તેહની લીલા મને,
 ખેલાં હૃદયમાં લાગતી ઝહાલી લઘને મોહને;
 જ્ઞાન તત્ત્વોનું થતાં તેને હસીને કાઢતું,
 હૃદય મારું સ્વપ્નમાં પણ ના હવે તેમાં જતું. ૨૯૪

અક્ષરાર્થ—કમળ સરખા નેત્રવાળી તે સ્ત્રીઓ તેની તે જ છે, વસન્ત ઋતુનો કાળ પણ એનો એ જ છે, અંદરથી પવિત્ર એવી વનભૂમિઓ પણ તેની તે જ છે, અને અમે તથા અમારા મિત્રો પણ તેના તે જ છીએ, પરન્તુ અત્યારે ખરેખર હૃદયમાં તે તત્ત્વ રૂપી દીવાનો પ્રકાશ ઉત્પન્ન થયો (અગમગી રહ્યો) છે. તે (જે) થી જ એ હૃદય હવે જીવાનીની ઉન્માદ લીલાને (જીવાનીના તોરમાં આવીને કરેલી ક્રીડાઓને) હસી કાઢે છે. (એટલે તેને તુચ્છ અને નહિ કરવા લાયક માને છે.) ૯૪

રૂપદ્વાર્થ—કમળનાં પત્રની જેવા લાંબાં અને વિશાળ અંજન કરેલાં મનોહર નેત્રવાળી, તેમ જ ચન્દ્ર સરખા મુખવાળી, કમળની નાળ સરખી ભુજવાળી અને સિંહ સરખી પાતળી કેડવાળી સુંદર સ્ત્રીઓને જેઈ યુવાન પુરુષોની જીવાની ઉન્માદે (તોફાને ચઢે છે. કામ ક્રીડા કરવા તરફ દોરાય છે) તથા વનની અંદરના ભાગમાં વનસ્પતિ આદિકથી પવિત્ર એવી વનભૂમિઓમાં રહેલી લતાઓ કે જે વૃક્ષોને વીંટાયલી હોય છે એવાં લતાયુક્ત વૃક્ષોની નિકુંજ પણ જીવાન પુરુષોની જીવાનીને ઉન્માદે ચઢાવે છે, તથા અનેક વનસ્પતિઓને તથા પલ્લવોથી શોભાવનારી જ્યૂદ્ધી અને

જૂદી જાતનાં કૂલોને વિકસ્વર કરનારી વસન્ત ઋતુ પણ જીવાન કામી જનોના યુવાન હૃદયને ઉન્માદી બનાવી મૂકે છે. એ પ્રમાણે એકેક વસ્તુ જ્યારે યૌવનનો ઉન્માદી બનાવે છે તો પછી જે તેવી સ્ત્રીઓ સાથે વનના નિકુંજમાં વસન્ત ઋતુમાં વિહાર કરતો હોય, તેવા યુવાનના યૌવનને ઉન્માદની વાત જ શી કરવી? એટલે એ વખતે યૌવનની ઉન્માદ લીલાનો પાર રહેતો નથી. તેમજ સરખી ઉમ્મરના યુવાન દેસ્તદારો પણ વસન્ત ઋતુમાં વન કીડા કરતા હોય તે વખતે પરસ્પર અનેક પ્રકારની હાંસી મશકરી કરી ઉદ્વેગ બની ઉન્માદી લીલાઓ કરે છે, એ ઉન્માદની લીલાઓમાં પણ ઉદ્વેગનું મુખ્ય કારણ ચઢતી જીવાની જ છે. અને જીવાની એ દિવાની (કામ વાસનાથી મૂઠ બનાવનારી) છે, એને ગદ્દાપચીસીના નામથી પણ જગત ઓળખે છે. એ ગદ્દાપચીસી વખતે તત્ત્વ જ્ઞાન વિનાના પુરૂષોમાં વિનય નમ્રતા ઠરેલતા ગંભીરતા સ્થિરતા વિગેરે ઉત્તમ ગુણો લગાર પણ હોતા નથી. પરન્તુ તોછડાઈ, અને અભિમાન કદાચહ વિગેરે દુર્ગુણો ઘણાં પ્રમાણમાં હોય છે, એટલે વાત વાતમાં મગજનું ઉશ્કેરાઈ જવું, અને ચપળતા અવિવેક વિગેરે દુર્ગુણોનો ઉછાળો એ ચઢતી જીવાનીમાં વિશેષ કરીને હોય છે. સ્ત્રીઓની સાથે મોજશોખમાં રહેવું અને વૃદ્ધ પુરૂષોને અવગણી પોતે મહા બુદ્ધિવાળા છે એવો ડોળ ને દંભ કરવો એ અજ્ઞાનતાથી ભરેલી ભર જીવાનીના જ ઉન્માદ છે. આવી ભર જીવાનીમાં પણ કેટલાએક લઘુ કર્મીં જીવે સહજુરનો અમૃતમય ઉપદેશ સાંભળીને માનવ જીવનનું રહસ્ય સમજતા થાય છે. તે અવસરે તત્ત્વજ્ઞાનને પામેલા તે ભવ્ય જીવોને એ બધી

ઉન્માદ લીલાઓ ભયંકર દુર્ગુણ રૂપે ભાસે છે, અને મનમાં પશ્ચાત્તાપ કરે છે કે અરેરે અમે આ શું કર્યું? કઈ રીતે આ પાપથી છૂટીશું. હવે અમે તે લીલાઓને (ક્રીડાઓને) સ્વપ્ને પણ નહિ ચાહીએ. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સદ્-શુરના ઉપદેશથી જીવન તત્વને સમજેલા વૈરાગ્યવંત યુવાન ભવ્ય જીવો પોતાની ખેલાંની (ભૂત કાલમાં કરેલી) ઉન્માદ લીલાઓનો પશ્ચાત્તાપ કરતા કહે છે કે ખરેખર! એની એ જ સ્ત્રીઓ, એ જ વસન્ત ઋતુ, એ જ વનભૂમિ અને એ જ મિત્રો એના એ જ છે, પરન્તુ હવે હૃદયમાં તત્વ-જ્ઞાન રૂપ દીવાનો પ્રકાશ થવાથી તે ઉન્માદી લીલાઓ જોઈને અમને ખહુ જ હસવું આવે છે (તે કલાઓને જોતાં તિર-સ્કાર છૂટે છે) કે અહો! અમે તે વખતે કેવા ઉન્માદી હતા? આ સ્ત્રીકતુ' રહસ્ય એ છે કે, હૃદયમાં તત્વજ્ઞાન પ્રગટ થવાથી ચૈવનનો ઉન્માદ એટલે જીવાનીના તોફાનો જરૂર આપો આપ શમી જાય છે. તત્વદષ્ટિના પ્રભાવે સંસારના કારણો પણ વૈરાગ્ય ઉપજાવી શકે છે. આ બાબતમાં શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદમાં ડરર મા વ્યાખ્યાનમાં એક આચાર્યનું દષ્ટાંત જણાવ્યું છે. તે ગ્રંથમાંથી તેનો સાર ગ્રહણ કરીને ભવ્ય જીવોએ જીવાદિ નવ તત્વોનો જરૂર બોધ મેળવવો જોઈએ, અને તે તત્વોને જાણીને લોગના સાધનોનો ત્યાગ કરીને નિર્મલ મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરી સુક્રિતાના સુખો મેળવવા એ જ માનવ જીવંતી પામ્યાનું ખરું કર્તવ્ય છે. ૯૪

અવતરાણુ—હવે કવિ આ સ્ત્રીક્રમાં પ્રશ્નોત્તર રૂપે દેવ શુર અને વિજ્ઞાનનું સ્વરૂપ જણાવે છે—

કો દેવો વીતતમાઃ, કઃ સુગુરુઃ શુદ્ધમાર્ગસંભાષી ।

કિં પરમં વિજ્ઞાનં, સ્વકીયગુણદોષવિજ્ઞાનમ્ । ૯૫ ॥

કઃ=કોણ

દેવઃ=દેવ

વીતતમાઃ=અજ્ઞાન અને મોહરૂપ
અંધકાર રહિત

સુગુરુઃ=ઉત્તમ ગુરુ

શુદ્ધમાર્ગસંભાષી=શુદ્ધ માર્ગની
પ્રરૂપણા કરનાર, શુદ્ધ મા-

ર્ગને સમજવનાર

પરમં=ઉત્કૃષ્ટ

વિજ્ઞાનં=ઉત્તમ જ્ઞાન

સ્વકીય=પોતાના આત્માના જ

ગુણદોષવિજ્ઞાનં=ગુણદોષ

જાણવા તે

ત્રણ પ્રશ્ન પૂછીને કવિ ઉત્તર દીએ આ શ્લોકમાં,
દેવ કોણ ? ન હોય રાગ દ્વેષ રૂપ તમ જેહમાં;
કોણ ગુરુ ? સન્માર્ગ પાલે જે કહે તે જાણીએ,
કોણ પરમ જ્ઞાન ? નિજ ગુણ દોષ જેથી જાણીએ. ૨૯૫

અક્ષરાર્થ—(૧) પ્રશ્ન—દેવ કોણ કહેવાય !

ઉત્તર—રાગ દ્વેષ અથવા અજ્ઞાન રૂપો અંધકાર
(વિનાના) રહિત જે હોય તે દેવ કહેવાય.

(૨) પ્રશ્ન—સુગુરુ કોણ કહેવાય ?

ઉત્તર—ધર્મનો શુદ્ધ માર્ગ કહેનારા-સમજવનારા
જે હોય, તે ગુરુ કહેવાય.

(૩) પ્રશ્ન—પરમ જ્ઞાન કયું ?

ઉત્તર—જે (જ્ઞાન) થી પોતાના જ આત્માના ગુણ દોષ જાણવામાં આવે તે ઉત્તમ જ્ઞાન કહેવાય. ૯૫

રૂપબટાર્થ—આ શ્લોકમાં કવિ ઉત્તમ દેવ ઉત્તમ ગુરૂ અને ઉત્તમ જ્ઞાનનું સ્વરૂપ કહે છે. ત્યાં રાગ દ્વેષ ક્રોધ માન માયા લોભ અજ્ઞાન વિગેરે ૧૮ દોષ રહિત જે આત્મા હોય તે જ સુદેવ કહેવાય. રાગ દ્વેષ વિગેરે દોષો મોહનીય કર્મના ઉદયથી હોય છે. તેનો સંપૂર્ણ ક્ષય થાય ત્યારે જ આત્મા વીતરાગ દશાને પ્રાપ્ત કરે (મેળવે) છે, ને ત્યાર બાદ જ્ઞાનાવરણીય દર્શનાવરણીય તથા અન્તરાય એ ત્રણ કર્મોના સંપૂર્ણ ક્ષય થતાં આત્મા કેવળજ્ઞાની કેવળદર્શની અને અનન્ત દાનાદિ લઘિધવાળો અને અનન્ત વીર્યવાળો થાય છે. કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનથી કેવળજ્ઞાની આત્મા સર્વ સચરાચર જગતને જાણે છે ને સાક્ષાત્ દેખે છે જગતમાં એવો કોઈ પદાર્થ કે પદાર્થના ગુણ પર્યાય કે ક્રિયા નથી જેને કેવલી પરમાત્મા ન જાણે એકેક પદાર્થના અનંત અનંત ગુણ તથા ત્રણે કાળના અનન્ત અનન્ત પર્યાય એક જ સમયમાં અથવા દરેક સમયે જાણે છે દેખે છે. ત્યાર બાદ નામ કર્મ ગોત્રકર્મ વેદનીય કર્મ અને આયુષ્ય કર્મ એ ચારેનો સંપૂર્ણ ક્ષય થતાં એજ કેવલી ભગવાન નિર્વાણ પદને પામીને પરમાત્મપદ એટલે સિદ્ધ સ્વરૂપને મેળવે છે, ત્યાં અરૂપી અગુરૂલઘુ અનંત સુખ અને અક્ષય સ્થિતિ (સાદિ અનંત સ્થિતિ) વાળા થાય છે. ત્યાંથી તે સિદ્ધ ફરીથી સંસારમાં ઉત્પન્ન થતા નથી, કારણ કે સંસારમાં ઉત્પન્ન થવાનું કારણ કર્મ છે તેનો તેમણે સર્વથા ક્ષય કર્યો છે. એવા શ્રી સિદ્ધ

પરમાત્મા અથવા સંસારમાં વર્તતા શ્રી કેવલી ભગવંત એ એજ સુદેવ કહેવાય છે. તેમાં નિર્વાણ નહિં પામતા સુધી સંસારમાં વર્તતા શ્રી કેવલી ભગવંત અરિહંત દેવ કહેવાય છે. અને નિર્વાણ પામ્યા બાદ સિદ્ધિ ગતિમાં વર્તતા કેવલી ભગવંતો સિદ્ધ પરમાત્મા કહેવાય છે. એ પ્રમાણે જૈન દર્શનમાં સુદેવનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. અને અન્ય દર્શનમાં તો મહાદેવ વિગેરે દેવોના જે ચરિત્ર કહ્યાં છે તે ચરિત્રોમાં એવું પરમાત્મ સ્વરૂપ લગાર પણ દેખાતું નથી. પ્રથમ તો તેઓ (અન્ય દેવો) સંસારમાં મહામોહિની રૂપ સ્ત્રીનો જ ત્યાગ કરી શક્યા નથી તો બીજી સામાન્ય રાગદશાઓનો ત્યાગ શું કરી શકે? મહાદેવને પાર્વતી, બ્રહ્માને સાવિત્રી, વિષ્ણુને લક્ષ્મી વિગેરે સ્ત્રીઓ છે, તો એવા દેવો સુદેવ કેમ કહેવાય? છતાં જગતમાં ઘણાએ લોક મહાદેવના સ્વરૂપથી અજાણ હોવાથી મહાદેવ વિગેરેને પરમાત્મા રૂપ માને છે. વળી અન્ય શાસ્ત્રોના પરિચયથી જાણી શકાય છે કે બ્રહ્મા તો જગતને બનાવે છે વિષ્ણુ જગતનું રક્ષણ કરે છે અને મહાદેવ જગતનો સંહાર કરે છે તો રાત દિવસ એવી ખટખટમાં પરાવાચલા દેવોને પરમાત્મ સ્વરૂપવાળા સુદેવ કઈ રીતે કહી શકાય? તત્ત્વથી વિચારીએ તો જે આત્મા નિરંજન નિરાકાર જગતની માયા જાળથી મુક્ત શત્રુ પર દ્વેષ ન રાખે ને ભક્ત પર રાગ પણ ન રાખે, શત્રુનો નાશ કરે નહિં ને ભક્તને તારવાળી ઈચ્છા કરે નહિં તેજ સુદેવ અથવા પરમાત્મા કહી શકાય. અહીં શ્રી તીર્થંકરાદિ તારક મહાપુરૂષોના દષ્ટાંતો વિચારવા. તથા જે મુનિ મહાત્માઓ પાંચ મહાવ્રત પાળતા હોય, તે

સાથે જ્ઞાનાચાર દર્શનાચાર ચારિત્રાચાર તપાચાર અને વીર્યાચાર
 એ પાંચ આચારને પણ પાળતા હોય, પાંચ ઇન્દ્રિયોતું દમન
 કરતા હોય, ચાર કષાયને ઘટાડતા હોય, પાંચ સમિતિ ને
 ત્રણ ગુપ્તિવાળા હોય, સ્ત્રી ધન ધાન્ય કંચન આદિ પરિબ્રહ્મ
 રહિત હોય, શાસ્ત્રના જ્ઞાની હોય, અને જગતના છવેને
 ધર્મોપદેશ આપી સંસાર બંધનમાંથી મુક્ત કરતા હોય એવા
 સાધુઓ તેજ સુગુરૂ કહેવાય. પરંતુ સ્ત્રી રાખતા હોય, ધન
 રાખતા હોય, જગતની માયા જાળમાં ગુંથાયલા હોય, ધાગા-
 દારા જંતર મંતર વિગેરે વિદ્યાઓથી લોકને છેતરતા હોય
 તેવા વેષધારી સાધુઓ સુગુરૂ કહેવાય જ નહિ. પરંતુ કુગુરૂ
 કહેવાય. અહીં પ્રદેશી રાજાને યજ્ઞવનાર શ્રી કેશી ગણુધર
 વિગેરેની ણીના વિચારવી. તથા જે જ્ઞાનથી પોતાનો આત્મા
 અને શરીર અલગ અલગ સમજતાં હોય, આત્મ સ્વરૂપ જે
 કર્મોથી અવરાઈ ગયું છે તે કર્મોનો નાશ કરવાનો ઉપાય
 જાણવામાં આવતો હોય, જગતના નવ તરવોમાં વિશ્વાસ
 બેસતો હોય, કાયાની માયામાં તદ્દતીન ન થવાતું હોય, વૈરાગ્ય
 ભાવના જાગ્રત થતી હોય, હેય પદાર્થો હેયપણે અને
 ઉપાદેય પદાર્થો ઉપાદેયપણે સમજતા હોય, વિનય વિવેક
 નમ્રતા ઉદારતા ગંભીરતા સ્થિરતા સમદૃષ્ટિ વિગેરે અનેક
 સફળુણો જે જ્ઞાનથી વિકાશ પામતા હોય અથવા વિકાસ
 પામ્યા હોય અને શાસ્ત્રોતું સમ્યગ્ રહસ્ય સમજાતું હોય
 તેમજ પર્યન્તે પરમાત્મપદ આપવામાં જે જ્ઞાન સમર્થ હોય
 તેજ જ્ઞાન પરમ જ્ઞાન કહેવાય છે. ક્રિયાવાળું જ જ્ઞાન મોક્ષને
 આપી શકે છે. પણ એકલા જ્ઞાનથી મોક્ષ મળે જ નહિ.

આ ખીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને જ કવિરાજે જ્ઞાન એમ કહ્યું નથી પણ 'વિજ્ઞાન' એમ કહ્યું છે. આ રીતે જ્ઞાન ક્રિયાની મદદથી જ અનંતા જીવો મુક્તિપદને પામ્યા છે, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં પામે છે, અને કેવલીપણે વિચરતી અનુપમાદેવી વિગેરે ભવ્ય જીવો ભવિષ્યમાં પણ સિદ્ધિપદને પામશે. આ ખીનાને યાદ રાખીને ભવ્ય જીવોએ મુદેવ મુશુરની ભક્તિ કરીને પરમ વિજ્ઞાન સ્વરૂપ કેવલજ્ઞાન મેળવીને સિદ્ધિપદ મેળવવું જોઈએ. તેજ દુર્લભ માનવ જન્મ પામીને કરવા લાયક ખરું કર્તવ્ય છે. માનવ જીવનની દુર્લભતા સમજાવવાને માટે જરૂરી ચુલ્લક વિગેરે દશ દૃષ્ટાંતોની ખીના શ્રી દેશનાચિંતામણીના ખેડલા ભાગમાં વિસ્તારથી જણાવી છે. ૬૫

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં મનુષ્ય ભવ રૂપી દાણાને સમૂહ કુપાત્રમાં રહ્યો હોય તો સીએ શી રીતે તે વાત બે રીતે ઘટાવીને જણાવે છે—

૧ ૨ ૩ ૬ ૪ ૫
 યત્કારુણ્યદિરણ્યજં ન ન ચ યત્સન્માર્ગતામ્નોદ્ભવં ।

૧૦ ૮ ૯ ૧૩ ૭ ૧૧ ૧૨
 નો યત્સંયમલોહજન્મ ન ચ યત્સંતોષમૃત્સ્નામયમ્ ॥

૧૪ ૧૬ ૧૭ ૧૫
 યદ્યોગ્યં ન તપોવિધાનદહનજ્વાલાવલીતેજસાં ।

૨૩ ૨૪ ૨૨ ૨૧ ૧૮ ૧૯ ૨૦
 સિદ્ધિં યાતિ કથં નૃધાન્યનિકરસ્તસ્મિન્કુપાત્રે સ્થિતઃ

યત્=જે (પાત્ર)
 કારુણ્ય=દયા રૂપી
 હિરણ્યજં=સોનાનું બનેલું
 ન=નથી
 નચ=અને નથી
 સન્માર્ગ=ઉત્તમ માર્ગ રૂપી
 તામ્રોદ્ભવં=તાંબાનું બનેલું
 નો=નથી
 સંયમલોહજન્મ=સંયમ રૂપી
 લોહનું બનેલું
 સંતોષ=સંતોષ રૂપી
 મૃત્સ્નામયં=માટીનું બનેલું
 યત્ યોગ્યં=જે (સ્થાપન કરવા)
 યોગ્ય
 તપોવિધાન=તપ કરવા રૂપ

દહનજ્વાલાવલી=અગ્નિની
 જ્વાળાઓના સમૂહના
 તેજસાં=તેજને
 સિદ્ધિ=સિદ્ધિ, મોક્ષ, સીઝું
 રંધાઇને તૈયાર થવું
 યાતિ=પામે
 કથં=કેવી રીતે
 નૃ=મનુષ્યના જન્મ રૂપી,
 મનુષ્ય રૂપી
 ધાન્ય=ધાન્યને
 નિકર:=સમૂહ
 તસ્મિન્=તે
 કુપાત્ર=નાલાયક જીવમાં, ખા
 વાસણમાં
 સ્થિત:=રહેલો

જે કુપાત્ર નથી બનેલું જીવદયા કંચન તણું,
 સન્માર્ગ રૂપ તાંબા તણું ના તેમ સંયમ લોહનું;
 સંતોષ રૂપ માટી તણું ના જે કુપાત્ર બનેલ છે,
 તપ રૂપ અગ્નિ માંહી મૂકવાને ન લાયક જેહ છે. ૨

તેવા કુપાત્ર વિષે રહેલો નૃભવ ધાન્ય સમૂહ આ,
 સિદ્ધિને કિમ પામશે? નરભવ દીએ સુખ સિદ્ધિના,
 જિમ કુપાત્રે ધાન્ય રાંધ્યું તે કદી સીઝે નહી,
 ઇમ કુપાત્ર મનુષ્ય સિદ્ધિ સુખભરી પામે નહી. ૨૯૭

સત્પાત્રને સત્પાત્રતા કરૂણાદિ સદ્ગુણથી મલે,
ગુણવંત તેવો વિરલ જગમાં જેહથી વાંછિત ફલે;
મુનિ અનાથી તેહવા શ્રેણિક નૃપતિ પ્રતિબોધતા,
સાધતા ચારિત્ર રંગે મુક્તિના સુખ પામતા. ૨૯૮

અક્ષરાર્થ—જે કુપાત્ર (ખરાબ મનુષ્ય અને ખરાબ વાસણ) દયા રૂપી સોનાનું બનેલું નથી, અને સન્માર્ગ રૂપી ત્રાંબાનું ઘડેલું (બનેલું) નથી, અને સંયમ રૂપી લોહનું પણ બનેલું નથી, તેમ જ સંતોષ રૂપી માટીનું બનેલું નથી, તેમ જ જે તપશ્ચર્યાની સાધના (કરવા) રૂપ અગ્નિની બ્વાળાઓના તેજને લાયક નથી (એટલે તપશ્ચર્યા રૂપ અગ્નિનો તાપ ખમી શકે એવું નથી), તો તેવા કુપાત્રમાં ભવ્ય મનુષ્ય (જીવો) રૂપી દાણાનો સમૂહ સિદ્ધ શા રીતે થાય (અથવા ચઢે-સીંજે શી રીતે ?) એટલે કુપાત્રમાં જેમ ધાન્ય ન રંધાય તેમ કુપાત્ર (અભવ્ય વિગેરે દુર્ગુણી મનુષ્યો) માં મુક્તિ પણ ન હોય. ૯૬

રૂપબાર્થ—આ શ્લોકમાં કવિએ કુપાત્ર મનુષ્યને કુપાત્ર સાથે એટલે ખરાબ વાસણ સાથે [કુ=ખરાબ પાત્ર=વાસણ એ અર્થ પ્રમાણે ખરાબ (ફૂટેલા; કાચા) વાસણ સાથે] સરખાવ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—જે વાસણ સોનાનું ત્રાંબાનું કે લોખંડનું અથવા માટીનું પણ બનેલું નથી તેવું લાકડાં વિગેરેનું જે વાસણ તેમાં રંધાય નહિં, કારણ કે રાંધવા માટેનું વાસણ ધાતુનું અથવા માટીનું હોય તો તેમાં પાણી અને અનાજ નાખી ચૂલા ઉપર ચઢાવાય, ને એ ધાતુ અથવા

માટી અગ્નિનો તાપ ખમી (સહી=સહન કરી) શકે છે તેથી અગ્નિથી તપાવીને એમાં નાખેલું અનાજ રાંધી શકાય. પરન્તુ કલાઈ જેવી કાચી ધાતુનું વાસણ ચૂલા પર મૂક્યું હોય તો વાસણ પોતે જ ઓગળીને રસ થઈ જાય અને એમાં નાખેલા દાણા પણ અગ્નિમાં પડીને બળી જાય, અને જે લાકડાનું વાસણ હોય તો તે વાસણ બળીને રાખ થઈ જાય અને તેમાં નાખેલા દાણા પણ અગ્નિમાં ભસ્મ (ખાખ) થઈ જાય, તેથી અનાજને સીઝવવા (રાંધીને ખાવા લાયક બનાવવાની) બાબતમાં કલાઈનાં અને લાકડાનાં વાસણ કુપાત્ર કહેવાય છે. આવા કુપાત્રમાં જેમ અનાજના દાણા સીઝે (ચઢે) નહિં તેમ દયા સન્માર્ગ સાધના સંયમ સંતોષ તપ વિગેરે સદ્ગુણો રહિત કુપાત્ર જીવ પણ સીઝે નહિં એટલે સિદ્ધ થાય નહિં. શ્રી જૈનેન્દ્ર પ્રવચનમાં દયા ગુણવાળા જીવો સોનાના વાસણ જેવા કહ્યા છે, મોક્ષ માર્ગે રૂપ સન્માર્ગે ચાલનારા જીવો ત્રાંબાના વાસણ જેવા કહ્યા છે, નિર્મલ સંયમવંત જીવો લોખંડના વાસણ જેવા કહ્યા છે. અને સંતોષ ગુણવાળા જીવો માટીના વાસણ જેવા કહ્યા છે. તેથી એ સોનું વિગેરે ધાતુઓનાં અને માટીનાં વાસણ જેમ ચૂલાની અગ્નિને ખમી શકે છે, પરન્તુ કલાઈ વિગેરે અને કાષ્ટ વિગેરેના વાસણની પેઠે ઓગળી કે બળી જતાં નથી તેમ એ દયા વિગેરે ગુણવાળા ભવ્ય જીવો તપશ્ચર્યાની સાધના રૂપ અગ્નિનો તાપ ખમી શકે છે, તેથી તે તપશ્ચર્યા રૂપ અગ્નિમાં પોતે ઓગળતા કે બળતા નથી, પરન્તુ કર્મ રૂપી પાણીને બાળી મનુષ્ય ભવ રૂપી દાણા

અથવા પોતાના નિર્મલ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર વિગેરે ધણાં આત્મગુણ રૂપી દાણાઓને પકવી સિદ્ધ (તૈયાર) કરે (મોક્ષના સુખ ઇષ્ટ થકે એવા કરે) છે, એટલે હયા વિગેરે ગુણોને ધારણ કરનારા સુપાત્ર જીવો ઉપર જણાવ્યા મુજબ ક્રમસર મોક્ષના સુખ જરૂર મેળવે છે. ગુણ વિનાનું માનવ જીવન કોઈ પણ ઉપમાને લાયક છે જ નહિ એટલે તેવું જીવન પશુ કરતાં પણ હલકું જીવન ગણાય છે. વિશેષ શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદના ૨૩૩ માં વ્યાખ્યાનમાંથી જાણવું. આ શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે કુપાત્રમાં એટલે અગ્નિથી બળી જાય તેવા વાસણમાં જેમ રંધાય નહિં (અનાજ સીઝે નહિ) તેમ કુપાત્ર (નિર્ગુણી) જીવોને મુક્તિના સુખ પણ ન મળે. માટે મુક્તિ પદ જેવું પરમાનંદ પદ પામવાને માટે ભવ્ય જીવોએ હયા માર્ગાનુસારિતા મોક્ષ માર્ગની સાધના સંયમ સંતોષ ને તપશ્ચર્યા વિગેરે સત્ક્રિયાઓનું આરાધન કરવું જોઈએ, અને એવી ઉત્તમ ક્રિયાની પરમ ઉલ્લાસથી આરાધના કરવાથી ભવ્ય જીવો સિદ્ધિ પદને પામે છે. હે જીવ ! કવિએ આ શ્લોકમાં જણાવેલા સદ્ગુણોની સાધના કરીને તું મોક્ષના સુખ મેળવવાને જલદી તૈયાર થજે. આટલી હદે આંખ્યા પછી વિષય કષાય રૂપી કાઠવમાં પડી રહેવું એ શું વ્યાજબી કહેવાય ? આવી વિચારણા સુપાત્ર મનુષ્યો જ કરી શકે છે. બીજાઓને સ્વપ્ને પણ માનવ જીવન-ગીને સફલ કરવાનો સંકલ્પ થતો નથી. ૯૬

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં કોઈ જીવે આ મનુષ્ય જન્મ ફેાગટ ગુમાવ્યો તે સંબંધમાં પ્રશ્નોત્તર રૂપે ઉપદેશ કરે છે—

हे मोहाहतजीव ! हुं श्रुणु वचः श्रद्धास्ति चेत्कथ्यतां ।

१४ १२ १३ ६ ११ १०

प्राप्तं ! किञ्चन सत्फलं भवमहाटव्यां त्वया भ्राम्यता ॥

१५२०२१ १७ १८ १६ १८ २२ २३

भ्रातर्नैव तथाविधं किमपि तन्निर्वाणदं तर्हि किं ।

२५ २६ २४ २७ २८ २९ ३०

शून्यं पश्यसि पंगुवन्ननु गतं नोपक्रमे तिष्ठति ॥१७॥

हे मोहाहत जीव ! = मोहधी
हृणुमेवा (मोहने पश्च ५-
उला) हे एव !

हुं = हो, काम ओलावे त्पारे ओ,
हो ओम पशु ओलाय छे

श्रुणु = सांभण

वचः = वचन

श्रद्धा = श्रद्धा, विश्वास

अस्ति = छे, होय

चेत् = जे

कथ्यतां = कहे

प्राप्तं = प्राप्त करुं, भेणव्युं

किञ्चन = कंछ पशु

सत्फलं = उत्तम इण, शुभ इण

भव = भव इपी

महाटव्यां = मोटी अटवीमां,

मोटा नगलमां

त्वया = ते

भ्राम्यता = भ्रमतां

भ्रातः = हे भाई !

नैव = नहिंन

तथाविधं = तथा प्रकारनुं

किमपि = कंछ पशु

तत् = ते

निर्वाणदं = मोक्षने देनाइं

तर्हि = तो

किं = केम

शून्यं = इंगट

पश्यसि = ज्युओ छे

पंगुवत् = पांगणानी भाइक

ननु = निश्चये करीने, नकी

गतं = गयुं

न = न

उपक्रमे = उद्यममां

तिष्ठति = रहे छे, वर्ते छे

આત્મહિતની સાધના જીવ એક ભૂલ્યો મોહથી,
તેહને વૈરાગ્ય વાસિત પુરૂષ પૂછે પ્રેમથી;
હે મોહથી જ હણાયલા જીવ ! જીવ કહે શું છો કહો,
પુરૂષ ખોલે કંઈ કહું છું જીવ કહે મોઝે કહો. ૨૯૮

પુરૂષ પૂછે ભવ સ્વરૂપ આ અટવી માંહી ભટકતા,
તેં મેળવ્યું શું ? શ્રેષ્ઠ ફળ જીવ ખોલતો હિત ચાહતા;
હે ભાઈ ! મારા મુક્તિદાયક મેળવ્યું કંઈ મેં નથી,
પુરૂષ પૂછે ભાનહીન થઈ શું ભુલે છે આંખથી. ૨૯૯

જીવ કહે શરૂઆતથી જ હું પાંગળા પેરે ચલ્યો,
તિણ કાંઈ સૂઝતું ના મને આ જન્મ ફોગટ વહી ગયો;
હે જીવ ! તારું તેમ ન બને તે પ્રમાણે ચાલજે,
અપ્રમાદી મોક્ષ સાધન પૂર્ણ રંગે સાધજે. ૩૦૦

અક્ષરાર્થ—(૧) કોઈ વૈરાગ્ય વંત પુરૂષ કોઈ જીવને પૂછે છે કે, હે મોહથી હણાયલા જીવ ! જીવ-ઓ શું કહો છો ? (૨) પુરૂષ-ને તને મારામાં વિશ્વાસ આવતો હોય તો એક વચન સાંભળ. જીવ-કહો. (૩) પુરૂષ-તેં આ ભવ રૂપી જંગલમાં ભમતાં મોક્ષ આપનારી કોઈ વસ્તુ (જ્ઞાનાદિ ત્રણની સાધના) મેળવી ? (કરી છે ?). જીવ-હે ભાઈ ! જેનાથી મોક્ષ મળે એવી કોઈ પણ વસ્તુ (ધર્માનુષ્ઠાનની સાધના) મેં મેળવી નથી. (કરી નથી) (૪) પુરૂષ-ત્યારે તું શૂન્ય થઈને શું જોયા કરે છે ? જીવ-હે ભાઈ ! હું પ્રથ-

મથી જ પાંગળાની માફક ચાલ્યો છું તેથી કંઈ પણ ઉદ્ધ-
મમાં રહ્યો (કરી શકતો) નથી, તેથી કંઈ સૂઝતું નથી કે
હવે શું કરવું, એટલે મેં આ રીતે આખો મનુષ્ય ભવ
ફેગટ (નકામો) ગુમાવ્યો છે. ૯૭

રૂપદ્રાર્થ—આ શ્લોકમાં કોઈ વૈરાગ્યવંત પુરૂષે (આગળ
કહેવાશે એવા) પૂછેલા પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપનાર જીવ કહે
છે કે હું આ મનુષ્ય ભવમાં પાંગળાની માફક વર્ત્યો છું
એટલે પાંગળો માણસ જેમ કંઈ ચાલી શકે નહિ તેમ હું
પણ પ્રમાદ વિષય કષાયાદિના પરવશપણાથી ધર્મના કામમાં
પાંગળા જેવો થઈ ગયો. જેથી ધર્મ માર્ગમાં ચાલવાનો ઉદ્ધમ
કરી શક્યો નથી તેથી હવે શું કરવું તેની કંઈ સૂઝ પડતી
નથી, અરે રે ! મેં મનુષ્ય ભવ ફેગટ ગુમાવ્યો.

આ ઉત્તરનો સાર એ છે કે સંસારમાં મહાન્ દુર્લભ
મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત થયો, અને જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રૂપો મોક્ષ
માર્ગને આ મનુષ્ય ભવમાં જ સાધી શકાય છે છતાં પણ
મોહ મૂઠ સંસારી જીવો વિષય કષાયને આધીન થઈને એવા
પાંગળા બની જાય છે કે જેમાંથી એક ડગલું પણ આગળ ખસી
શકતા નથી, એટલે કંઈ પણ પરમ પવિત્ર શ્રી જિનધર્મની આરાધના
કરી શકતા નથી. પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષય સુખનાં સાધનો મેળ-
વવાને માટે તો તે જીવોના પગ જાણે લોખંડના હોય તેવા
મજબૂત થઈ જાય છે. અને શરીર પણ જાણે લોહા જેવું
કઠીન હોય તેમ તેઓ દેશ પરદેશમાં દોડાદોડ કરી મૂકે છે.
ઘડી પણ જાંપીને ખેસતા નથી, લાગેલા થાકની પણ ખિલકુલ

અભ્યાસે કોઈ વખતે પણ યથાર્થ વિધિ પૂર્વક સાત્ત્વિકી દેવ પૂજા વિગેરે ધાર્મિક સાધનોની પરમ ઉલ્લાસથી સેવના કરવાનો પ્રસંગ મળે છે, અને અનુક્રમે મોક્ષ પદને પણ પામી શકાય છે. આ રીતે વર્તનારા લભ્ય જીવો જ માનવ ભવને સફલ કરી શકે છે. આ ધીનાને યાદ રાખીને લભ્ય જીવોએ પરમ ઉલ્લાસથી શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસ્ત્રનની આરાધના કરીને માનવ જન્મ સફલ કરવો. અહીં દૃષ્ટાંત તરીકે વિપાક સૂત્રના દુઃખ વિપાક શ્રુતસ્કંધમાં જણાવેલી જરૂરી કથાઓ વિચારવી. અને માનવ જન્મને સફલ કરનારા સુઆહુ કુમાર વિગેરેના દૃષ્ટાંતો (જે સુખ વિપાકમાં જણાવ્યા છે તે) પણ જરૂર વિચારવા. તે શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદ વિગેરેમાં વિસ્તારથી જણાવ્યા છે. ૯૮

અવતરણુ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં મનુષ્યપણું સરખું હોવા છતાં સફળુ વડે અને દુર્ગુણુ વડે અનુક્રમે સજ્જન મનુષ્યમાં અને દુર્જન મનુષ્યમાં તફાવત પડે છે તે વાત જણાવે છે—

૩ ૨ ૫ ૪ ૧ ૬ ૭
 શૌક્લ્યે હંસવકોટયોઃ સતિ સમે યદ્વદ્વતાવન્તરં ।

૧૧ ૧૦ ૯ ૮ ૧૪ ૧૩ ૧૨
 કાળ્પર્યે કોકિલકાકયોઃ કિલ યથા મેદો મૃશં ભાષિતે ॥

૧૮ ૧૬ ૧૭ ૧૫ ૧૯ ૨૧ ૨૦
 પૈત્યે હેમહરિદ્રયોરપિ યથા મૂલ્યે વિભિન્નાર્થતા ।

૨૪ ૨૫ ૨૨ ૨૩ ૨૬ ૨૮ ૨૭
 માનુષ્યે સદૃશે તથાર્યસ્વલયોદૂરં વિભેદો ગુણેઃ ॥૧૮॥

શૌકલ્યે=શુકલ વર્ણુમાં,
સફેદાઈમાં
હંસવક્રોટ્યો:=હંસ અને
બગલામાં

સતિ=હોતે હતે
સમે=સમાનતા, સરખામણું
યદ્વત્=જેમ
ગતૌ=ગતિમાં, ચાલમાં
અન્તરં=ફરક, તફાવત, જૂદાશ
કાર્ણ્યે=કૃષ્ણતામાં, કાળાશમાં
કિલ=અવશ્ય, જરૂર
યથા=જેમ
ભેદઃ=ભેદ, તફાવત
મૃશં=ધણે
માષિતે=ખેલવામાં
પૈત્યે=પીળાશમાં

હેમહરિદ્રયો:=સુવર્ણુમાં અને
હળદર (એ એ) માં
અપિ=પણ
યથા=જેમ
મૂલ્યે=મૂલ્યમાં, કિંમતમાં
વિભિન્નાર્થતા=જૂદી જૂદી કિંમત
વાળા, મોંઘા સોંઘા (છે)
માનુષ્યે=મનુષ્યપણું
સદ્દશે=સરખું હોવા છતાં પણ
તથા=તેવી રીતે
આર્યક્ષલયો:=આર્ય (સજ્જન)
અને દુર્જનમાં
દૂરં=ધણે જ
વિમેદઃ=વધારે ભેદ, ફરક,
જૂદાશ
ગુણે:=ગુણે વડે

હંસ ને બગલા વિષે ઘોળાશ સરખી હોય છે,
પણ ગતિમાં ભેદ કોયલ કાક સરખા હોય છે;
દેખાવમાં પણ વચન માંહી ભેદ ચોખ્ખો હોય છે,
હળદર અને સોના વિષે સરખામણી રંગે જ છે. ૩૦૧
પણ તફાવત મૂલ્યમાં તેવીજ રીતે સજ્જને,
દુર્જને પણ નરપણું દેખાય સરખું આંખને;
ગુણ અગુણથી ભેદ પુષ્કલ સજ્જને સદ્ગુણ ધણા,
દુર્જને દુર્ગુણ ધણાં આ ફરક સમજે ભવિજના! ૩૦૨

આત્મ હિતકર સદ્ગુણોને પામવાને સન્નનો,
 સેવવા હિત કામીએ તજવા નિરંતર દુર્જનો;
 બક કાક હળદર જેહવા છે દુર્જનો તિમ સન્નનો,
 હંસ કોયલ કંચનાદિક જેહવા ગુણ ઘે ઘણો. ૩૦૩

અક્ષરાર્થ—જેમ હંસ અને બગલો એ બેનો ઘોળો વર્ણુ સરખો છે તો પણ તેમની ચાલમાં તફાવત છે, તેમજ કોયલ અને કાગડો કાળા વર્ણુમાં સરખા છે તો પણ તેમની વાણીમાં તફાવત છે, તેમ જ સોનું અને હળદર એ બે પીળા રંગથી (પીળાશની અપેક્ષાએ) સરખા છે તો પણ તે બેની કિંમતમાં મોઘા સોઘાનો તફાવત છે તે પ્રમાણે સન્નનમાં અને દુર્જનમાં મનુષ્યપણું જે કે સરખું છે પરન્તુ સદ્ગુણથી અને દુર્ગુણથી મોટો તફાવત જાણવો. ૯૮

રૂપદ્યાર્થ—આ શ્લોકમાં કવિએ દૃષ્ટાંત દર્શને સન્નનમાં અને દુર્જનમાં તફાવત જણાવ્યો છે. અને તે તફાવત જણાવવા હંસ અને બગલા વિગેરેની ખીના જણાવી છે. તે આ પ્રમાણે—

જેમ હંસ ઘોળા વર્ણુનો છે તેમ બગલો પણ ઘોળા વર્ણુનો છે તેથી રંગમાં બન્ને સરખા છે, પરન્તુ રંગમાં સરખા હોવાથી સ્વભાવમાં પણ એક સરખા હોય છે એમ નથી, કારણ કે હંસનો સ્વભાવ મોતી વિગેરેને ખાવાનો છે ત્યારે બગલાનો સ્વભાવ માછલાં ખાવાનો છે, તે પણ પાણીના કિનારે ધ્યાની ઋષિની માફક કપટી બનીને હાલ્યા

ચાહ્યા વિના સ્થિર રહે છે. એટલે જાણે ધ્યાની બની ગયો હોય તેવો ડોળ કરીને જ્યાં માછલું પાસે આવ્યું કે તુર્ત ચાંચ મારીને ઉંચકી લે છે, તેથી જ લોકમાં પણ ખોટી ઇશ્વર ભક્તિવાળા ઠગ ભક્ત જનો બગધ્યાની સરખા કહેવાય છે. કારણ કે માછલાં લેવાને માટે બગલો જેમ માયાવી ધ્યાન કરે છે તેમ ઠગ ભક્તો પણ માયાવી ધ્યાન કરે છે, ઇશ્વર ભક્તિના બહાને જગતમાં ભક્ત કહેવડાવી અનેક લોભા જનોને ઠગે છે માટે એવા ઠગ ભક્તો તે બગલા સરખા હોવાથી દુર્જન છે. અને હંસો જેમ મોતી વિગેરે પદાર્થોનો ઉત્તમ આહાર કરે છે અને ઉત્તમ સ્વભાવવાળા હોય છે તેથી ઉત્તમ પક્ષી ગણાય છે. તેમ સજ્જનો પણ સાત્ત્વિક પ્રમાણે પેત આહાર વિહાર કરે છે. અને ઉત્તમ સ્વભાવવાળા હોય છે. તેથી તેઓ હંસના જેવા કહેવાય છે.

વળી ચાલમાં પણ તક્ષવત એ છે કે જેમ હંસોની ચાલ-ગતિ મંદ મંદ-ધીરી અને મત્રપતી હોય છે, અને બગલાની ચાલ ઠેકડા મારતી કઠંગી હોય છે, તે પ્રમાણે ઉત્તમ મનુષ્યોની ચાલ આચાર અથવા વર્તન ઉત્તમ હોય છે, અને બગલાની ચાલ જેવી દુર્જનોની ચાલ એટલે આચાર અથવા વર્તન વાંકુ હોય છે.

તથા હંસની શક્તિ દૂધ અને પાણી જૂદાં પાડવાની હોય છે કારણ કે તેની જીભમાં ખટાશ હોય છે. તેમ સજ્જનોની બુદ્ધિ સત્ય સ્વરૂપને અને અસત્ય સ્વરૂપને યથાર્થ જાણવામાં વિવેકવાળી હોય છે, અને જેમ બગલામાં તેવી

શક્તિ નથી, તેવી રીતે દુર્જનોમાં પણ સત્ય સ્વરૂપને અને અસત્ય સ્વરૂપને યથાર્થ જાણવાની અથવા હેય વસ્તુને અને ઉપાદેય વસ્તુને જાણવાની શક્તિ નથી; માટે દુર્જનો બગલા સરખા અવિવેકી જાણવા. એ પ્રમાણે હંસ અને બગલો દેખાવમાં જે કે ઘોળા હોવાથી એક સરખા છે, પરંતુ બંનેની ચાલ આહાર અને શક્તિ અથવા સ્વભાવ જૂદા હોય છે તેમ સજ્જન અને દુર્જન દેખાવમાં તો એક સરખા મનુષ્ય જ છે પરંતુ બંનેનાં વાણી વર્તન વિગેરે અલગ અલગ હોય છે, તેથી એ બે જૂદા ગણાય છે.

તથા કોયલ અને કાગડો રંગમાં કાળા હોવાથી દેખાવમાં લગભગ સરખા છે તો પણ વાણીથી જૂદા છે, કારણ કે કોયલનો સ્વર પંચમ સ્વરના નામથી ઓળખાય છે, અને તે ઘણો મીઠો (સાંભળવામાં કાનને ગમે એવો) લાગે છે. વસન્ત ઋતુમાં આંખાનો મોર ખાઈને પુષ્ટ બનેલી કોયલ આંખાની ડાળ ઉપર બેસીને જ્યારે કુહૂ કુહૂ કરીને ટહુકારા કરે છે ત્યારે રસ્તે જનારા વટેમાર્ગીઓને તેના ટહુકારાથી બહુ જ આનંદ થાય છે તે બધાએ જાણે છે. અને કાગડાનો કા કા કરતો સ્વર એવો કર્કશ અને ન ગમે એવો લાગે છે કે જે લોકને ઘણો અપ્રીય (સાંભળવો ન ગમે એવો) લાગે છે. તેમ સજ્જન અને દુર્જન મનુષ્ય દેખાવમાં સરખા છે તો પણ સજ્જનોની વાણી મીઠી મધુર ખપ પૂરતી અને પરને હિતકારી હોય છે ત્યારે દુર્જનોની વાણી કડવી તોછડી ક્રોધાદિ વિકારવાળી માયાવી અને પ્રમાણ

વેનાની તથા પરનું અહિત કરનારી હોય છે. એ રીતે સજ્જન અને દુર્જન વાણીથી જૂદા પડતા છે. જેથી સજ્જનને વાણીમાં કોયલના જેવો કહ્યો છે અને દુર્જનને કાગડાના જેવો કહ્યો છે.

તથા સોનું અને હળદર એ બન્ને પીળા રંગવાળાં કાવાથી દેખાવમાં જો કે સરખાં છે, તો પણ સોનું તેજવંત તારે નક્કર અને બીજાં અનેક સુંદર ગુણોથી ઘણું કિંમતી છે, કે જેના એક રૂપિઆભારના વીસથી પીસ્તાલીસ રૂપિઆ કેપજે છે. તથા સોનામાં આઠ ગુણો રહેલા છે. તે બીજાં આવૃત્તિની શ્રાવક ધર્મ જાગરિકામાં જણાવ્યા છે. અને હળદર નિસ્તેજ હલકી પોચી અને સોનાના જેવા સુંદર ગુણ યાળી હોતી નથી તેથી એક રૂપિઆની આઠ શેર જેટલી વસ્તી મળે છે. તેમ સજ્જન અને દુર્જન મનુષ્ય દેખાવમાં એક સરખા છે તો પણ સજ્જનો સોના સરખા કિંમતી સદ્ગુણો વાળા હોય છે અને દુર્જનો દુષ્ટ સ્વભાવવાળા કાવાથી હળદરના જેવા હોય છે, તેથી બન્ને જૂદા છે. એ પ્રમાણે આ શ્લોકમાં ત્રણે ઉપમાઓમાં રંગની સમાનતા છતાં ગતિ વિગેરે ગુણોથી જૂદાઈ જણાવીને સજ્જનનો અને દુર્જનનો ભેદ (ફરક) જણાવ્યો છે, આ બીજાને યાદ રાખીને લબ્ય શ્રવણે સજ્જનતાને ધારણ કરવી, તેવા રૂઢોના માર્ગે ચાલીને આત્માને નિર્મલ બનાવવો. ૯૮

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં કોઈ વૈરાગ્યવંત પુરૂષ (જેમાં પોતે પણ આવી જાય, એવા) વૈરાગ્યવંત

પુરૂષોની પાસે હાવ ભાવ કરતી સ્ત્રીને ઉદ્દેશીને કેવી શીખા-
મણુ આપે છે, તે વાત જણાવે છે--

૩ ૭ ૧ ૮ ૯
ત્વદ્દષ્ટિપાતનિહતાઃ સ્વલુ તેઽન્ય એવ ।

૪ ૧ ૨ ૫
ધૈર્યવ્રતં સુતનુ યે પરિમાર્જયન્તિ ॥

૧૩ ૧૦ ૧૨ ૧૧
અન્યે ત્વમી શુચિવિવેકપવિત્રચિત્તા-।

૧૪ ૧૭ ૧૮ ૧૫ ૧૬
સ્તર્ત્કિં વિહંબયસિ ! મન્મથવિભ્રમૈઃ સ્વમ્ ॥ ૧૧ ॥

ત્વત્=હારી

દષ્ટિપાત=દષ્ટિ પડવાથી, નજરથી
(કટાક્ષોથી)

નેહતાઃ=હૃણાયલા

સ્વલુ=નિશ્ચયે

તે=તે પુરૂષો

અન્ય એવ=બીજા જ છે
(એમ સમજજો)

ધૈર્યવ્રતં=ધીરતા, ધીરજ

સુતનુ=હે સુંદર અંગવાળી સ્ત્રી

યે=જે પુરૂષો

પરિમાર્જયન્તિ=સાફ કરે છે,
છોડી દે છે, તજી દે છે

અઃયે=બીજા

તુ=વળી, પરંતુ

અમી=આ

શુચિવિવેક=પવિત્ર વિવેકથી

પવિત્રચિત્તાઃ=પવિત્ર ચિત્ત
જેઓનું

તત્=તો

વિહંબયસિ=વિહંબના પમાડે છે,
દુઃખી કરે છે

મન્મથવિભ્રમૈઃ=કામદેવના

વિલાસો વડે, જૂદા જૂદા

હાવભાવો વડે

સ્વં=પોતાને, (તું તારા આત્માને)

નાર ! અમને કામચેષ્ટાએ જ મોહ પમાડવા,
ચહે જૂદા જ અમને વર વિવેકી જાણવા;
લ પવિત્ર થયા અમારા તે વિવેક પ્રતાપથી,
ારા વિલાસ તણી અસર અમને થવાની રજ નથી.

૩૦૪

ારા કટાક્ષ સ્વરૂપ બાણે જે થયા ધાયલ નરા,
ર્ષત્રતને છંડનારા તેહ બીજા ગાભરા;
અમે તેવા સમજજે આમ કરવું વ્યર્થ છે,
ગ કારણ ભોગ જાણી ધર્મ કરવો ઉચિત છે. ૩૦૫

અક્ષરાર્થ—હે સુંદર શરીરવાળી સ્ત્રી ! જે પુરૂષો
હારી વાંકી દષ્ટિ પડવાથી એટલે કટાક્ષથી હણાયા છતા
રીરતાને ખોઈ બેસે છે તે પુરૂષો તો બીજા જ સમજવા.
અને ઉજ્જવળ વિવેકથી જેમનું મન પવિત્ર થયેલું છે તે
અમે જૂદા જ—બીજા જ છીએ, તેથી કામદેવના વિલાસો (હાવ
ભાવ) વિગેરેથી તું તારા આત્માને ફેગટ-નાહક શા માટે
ડુખી કરે છે ? ૯૯

રૂપબટાર્થ—એકંદર દષ્ટિએ પુરૂષોના રૂપ કરતાં
સ્ત્રીઓનું રૂપ સુંદર હોય છે તે કારણથી અથવા સ્ત્રી વિલાસી
જનોને સ્ત્રીઓનું શરીર સુંદર જ લાગે છે તે કારણથી
આહિં સ્ત્રીને ઉદ્દેશીને સુતનુ !—હે સુંદર શરીરવાળી સ્ત્રી !
એમ કહ્યું છે. તેથી જેઓનું ચિત્ત શુદ્ધ વિવેક રૂપ જળથી
પવિત્ર થયેલ છે એવા કોઈ વૈરાગ્યવંત પુરૂષો એવી સુંદર

શરીરવાળી સ્ત્રીને સંબોધીને કહે છે કે-હે સુંદર અંગવાળી સ્ત્રી ! ત્હારી વાંકી દષ્ટિ રૂપ કટાક્ષોથી જેનાં કાળજાં તું વીંધી નાખે છે, અને ચિત્તમાં ખળભળાટ (કામવાસનાનું તોફાન) મચાવી મૂકે છે, તેમજ જેમના ધીરતા ગુણને ભગાડી દઈને અધીરા ને આકળા બનાવી દે છે તે કાચા હૃદયવાળા અને કાયર પુરૂષો તો ખીજા જ છે, એમ તું નક્કી સમજી લેજે. અમે તેવા નથી. કારણ કે જેઓનાં હૃદય વિવેક રૂપી જળથી શુદ્ધ થયાં નથી, પરંતુ અવિવેકથી કાળાં મેથ જેવાં મલિન બની ગયાં છે તેવા મલિન ચિત્તવાળા પુરૂષો જ ત્હારાં કટાક્ષોથી વિંધાય છે, ખળભળે છે અને તારા પ્રેમ માટે અધીરા બની જાય છે. પરંતુ અમે તેવા કાયર અને કાચા હૃદયવાળા નથી કે જેથી ત્હારાં કટાક્ષો અમારા મનને જરા પણ અસર કરી શકે. ત્હારાં કટાક્ષોની વાત તો હૃર રહી પરંતુ એ કટાક્ષો સાથે તું ગમે તેટલાં પ્રેમ વચનો અને હાવ ભાવ વિગેરે વિલાસોથી અમને તાબે કરવા કદાચ ઇચ્છતી હોય તો પણ અમે ત્હારે આધીન બનીએ કે અધીરા બનીએ કે લોભાઈ જઈએ એવા નથી, એમ તું નથી સમજી લેજે. કારણ કે શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્મા પ્રત્યેની અચલ શ્રદ્ધા રૂપ સમ્યક્ત્વથી અને શ્રી સદ્ગુરૂ પાસે શ્રવણ કરેલા એ જ પરમાત્માના આગમ વચનથી અમે જગતનું અને સ્ત્રીની માયા જાળનું સ્વરૂપ જાણ્યું છે, અને તે જાણવાથી અમારા હૃદયમાં હિતાહિતને તથા હેયોપાદેયને જાણ્યા છે, અને જાણીને હિતમાં પ્રવૃત્તિ અને અહિતથી નિવૃત્તિ કરવા રૂપ તથા હેયથી નિવૃત્તિ અને ઉપાદેયને

આદરવાની પ્રવૃત્તિ રૂપ વિવેક પ્રગટ થયો છે. તો એવા વિવેક રૂપી જગથી શુદ્ધ થયેલા અમારા હૃદયમાં ત્હારાં કટાક્ષો કે પ્રેમ વચનો શું અસર કરી શકે એમ છે! એટલે અમને તેની અસર લગાર પણ થવાની જ નથી. માટે હે સુંદર અંગવાળી સ્ત્રી! તું અમારા તરફ કટાક્ષો ફેંકવાનો ફેગટ પ્રયત્ન કરી તારા આત્માને નકામી વિટંબના શા માટે પમાડે છે? કારણ કે અમારે માટે (અમને વશ કરવા માટે) ત્હારે કંઈ પણ ઉદ્યમ સફળ થવાનો નથી તો પછી ફેગટ ઉદ્યમ શા માટે કરવો!

આ સ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે પુરૂષના હૃદયમાં પ્રેમ ઉપબવવાના સ્ત્રીઓના પ્રયત્નો અવિવેકી જનોની આગળ જ સફળ નીવડે છે (મોહ ઉપબવનારા થાય છે.) પરંતુ વિવેકી જનોને કંઈ પણ અસર કરી શકતા નથી, માટે સ્ત્રીના મોહમાં નહિ ફસાવવાની ઈચ્છાવાળા લવ્ય જીવોએ શ્રી શ્રુતજ્ઞાનના બળ વડે હૃદયમાં વિવેક ગુણ પ્રકટાવવો જોઈએ. આવો વિવેક શ્રી ગુરૂમહારાજના ઉપદેશને સાંભળવાથી પ્રકટ થાય છે. આ વિવેક ગુણથી લોગ તૃષ્ણાને ગુલામડી બનાવી. નીડરપણે મોક્ષ માર્ગને સાધીને મુક્તિના મુખો મેળવવા. એ જ ખરું કર્તવ્ય છે. અહીં સ્ત્રીના કટાક્ષમાં ફસાએલા અરણિક મુનિ, નંદિષેણ મુનિ, શ્રીસ્થૂલિભદ્ર મહારાજના ગુરૂભાઈ સિંહની ગુરૂમાં ચોમાસું રહેનારા અને સ્થૂલિભદ્રજીની ઈર્ષ્યાથી કૌશા વેશ્યાને ત્યાં ચોમાસું કરવા જનાર મુનિ વિગેરે જાણવા અને તે સ્ત્રીઓના કટા-

ક્ષોથી નહિ મુંઝાએલા શેઠ સુદર્શન મહાબલ કુમાર વિગેરે
જાણવા. ૯૯

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં એવો દિવસ
ક્યારે આવશે કે જે દિવસે મારા પર મુક્તિ રૂપી સ્ત્રીની
દૃષ્ટિ પડે! આવો પોતાનો મનોરથ જણાવે છે—

૭ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬
સંપત્સ્યતે મમ કદાચન તદ્દિનં કિં ।

૧ ૧૪ ૧૫
સદ્ધ્યાનરૂઢમનસઃ સતતં ભવેયુઃ ॥

૧૦ ૧૧
આનંદવિંદુવિશદાનિ સુધામયાનિ ।

૮ ૧૨ ૧૩ ૯
યત્રેક્ષિતાનિ મયિ મુક્તિમૃગેક્ષણાયાઃ ॥ ૧૦૦ ॥

સંપત્સ્યતે=પ્રાપ્ત થશે, આવશે
મમ=મારો
કદાચન=ક્યારેક, કોઈ દિન
તદ્દિનં=તે દિવસ
કિં=શું
સદ્ધ્યાન=ઉત્તમ ધ્યાનમાં
રૂઢમનસઃ=ચઢેલા મનવાળા
સતતં=નિરન્તર, વારંવાર
ભવેયુઃ=હોય, થાય, પડે
આનંદવિંદુ=આનંદનાં બિંદુઓ
જેવા

વિશદાનિ=નિર્મળ, સ્વચ્છ,
ચોખ્ખા
સુધામયાનિ=અમૃતમય, અમૃતના
જેવા મીઠાં
યત્ર=જે દિવસે
ઈક્ષિતાનિ=દૃષ્ટિઓ, નજર
મયિ=મારા પર
મુક્તિ=મુક્તિ રૂપી
મૃગેક્ષણાયાઃ=ઓના

કોઈ વૈરાગી પુરૂષ મુક્તિ રમણીને ચાહતો,
 ઇમ વિચારે શ્રેષ્ઠ શુકલ ધ્યાનમાં આરોહતો;
 ક્યારેક શું તે દિન લહીશ હું સિત કટાક્ષ સુધા સમા,
 આનંદ ઝિંદુ વિમલ કટાક્ષો મુક્તિ સ્ત્રીના મનગમા.

૩૦૬

મુજ ઉપર પડતા રહે જે દિવસમાં ત્યારે જ હું,
 ધન્ય પોતાને ગણીશ કવિના વરાશયને કહું;
 મુક્તિ રમણી જેહને દેખે પ્રવર તે જાણવો,
 જે દિને જોશે જ ક્યારે હું લહીશ દીન એહવો. ૩૦૭

અક્ષરાર્થ:—ઉત્તમ ધ્યાનમાં આરૂઢ થયેલ એવા મારો
 ક્યારેય (કોઈ પશુ કાલે) શું એવો તે દિવસ આવશે ?
 અથવા મારો એવો દિવસ ક્યારે આવશે ? કે જે દિવસે
 મારા ઉપર મુક્તિ રૂપ સ્ત્રીની આનંદનાં ઝિંદુઓ વડે નિર્મળ
 અમૃતની (અમૃત જેવી) દૃષ્ટિઓ નિરન્તર પડે, અર્થાત્
 મુક્તિ રૂપી સ્ત્રી મહારા સામું જ જોયા કરે. ૧૦૦

રૂપણાર્થ—કોઈ વૈરાગ્યવંત ભવ્ય જીવ (અથવા કવિ-
 રાજ પોતે) પોતાના મનમાં એવી ભાવના લાવે છે કે મારો
 એવો પવિત્ર દિવસ ક્યારે આવશે કે જે દિવસે મુક્તિ
 રૂપી સ્ત્રીની દૃષ્ટિ (નજર) મારા ઉપર વારંવાર પડશે.
 (પડયા કરે; એટલે મારી સામું જ વારંવાર જોયા કરે.) એ
 મુક્તિ રૂપ સ્ત્રીની દૃષ્ટિઓ કેવી છે ? તે કહે છે કે એ

દષ્ટિઓ અમૃતમય છે, કારણ કે અમૃત એટલે જેનાથી મરણ ન થાય તે પદાર્થ. એ લૌકિક અર્થ પ્રમાણે પણ એ દષ્ટિઓ જે જીવ ઉપર પડી હોય તેનું જન્મ મરણ થતું નથી (એટલે તેને જન્મ મરણ કરવા પડતા નથી) માટે એ દષ્ટિઓ અમૃતમય છે. એટલે જે જીવ મુક્તિરૂપ સ્ત્રીને વરે એટલે મુક્તિપદ પામે તેનાં જન્મ જરા અને મરણ સર્વથા નાશ પામે છે, એટલે તેની અનન્ત (જેનો છેડો દેખાતો નથી એવા) ભવની બધી રખડપટ્ટી ટળી જાય છે. તેના તમામ કર્મનો ક્ષય થઈ જાય છે, અને તેવા ભવ્ય જીવો પોતાના નિર્મલ સંપૂર્ણ સ્વાભાવિક જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર વિગેરે ગુણોને પ્રગટ કરી પરમાત્મપદને પામે છે. વળી એ અમૃતદષ્ટિઓને ગ્રન્થકાર કવિરાજે આનંદનાં બિંદુઓ વડે નિર્મળ અથવા ઉજ્જવળ કહી છે તેનું કારણ એ છે કે અમૃત-રસનાં બિંદુઓ (ટીપાંઓ) જેમ નિર્મળ અને ઉજ્જવળ (સ્વેત પ્રકાશવાળા) હોય છે, તેમ મુક્તિ સ્ત્રીની અમૃત દષ્ટિઓ પણ તેવી જ છે. એટલે મુક્તિપદની પ્રાપ્તિ પરમ નિજ ગુણ રમણતાના આનંદરસનાં બિંદુઓવાળી છે, તેમજ તે દષ્ટિઓ ઉજ્જવલ એટલે પરમ પ્રકાશ રૂપ છે, કારણ કે મુક્તિપદને પામેલો જીવ આત્માના સહજાનંદ (સ્વાભાવિક પરમ આનંદ) રૂપ રસનો અનુભવ કરે છે, પોતાના અનંત જ્ઞાન વડે સર્વ જગતના ત્રણે કાળના સર્વ ભાવને (તમામ ખીનાને) જાણે છે, નિજ ગુણમાં રમણતા કરે છે, અને તેથી તે મુક્ત જીવો (સિદ્ધ પરમાત્મા) પરમ આનંદવાળા પરમ સુખી હોય છે. તેમજ કેવળજ્ઞાન રૂપી તેજ વડે સર્વ પદાર્થોને પ્રકાશિત-

પ્રગટ કરે (જણાવે) છે માટે ઉજ્જવળ છે, અથવા સર્વ કર્મ-મલ રહિત સ્વરૂપવાળા હોવાથી તે નિર્મળ કહેવાય છે. આ શ્લોકમાં “ મારા ઉપર મુક્તિ રૂપી સ્ત્રીની અમૃતદ્રષ્ટિએ ક્યારે પડે ? ” એ ભાવનાનું તાત્પર્ય “ હું મુક્તિપદ ક્યારે પામું ? ” એ જ છે. કારણ કે મુક્તિને સ્ત્રીની ઉપમા વ્યવહાર દ્રષ્ટિએ જ આપી છે, પણ મુક્તિ એ કોઈ સ્ત્રી નથી. વૈરાગ્યવંત લગ્ય જીવો મોક્ષ પદને પમાડનારી જૂદા જૂદા પ્રકારની ભાવનાઓ આ પ્રમાણે ભાવે છે.—

હું જિનેશ્વર દેવ ! હું વનમાં રહ્યો હોઉં તે વખતે મારી મનોવૃત્તિ (મનના શુભ વિચારો) પરમાત્મ રૂપ ધ્યેયમાં નિશ્ચલ બની ગઈ હોય, મારા અવિદ્યા મદ્દ રાગ વિગેરે આંતર શત્રુઓ શાંત થઈ ગયા હોય, અને મારી તમામ ઈન્દ્રિયો નિર્વિકાર દશાને પામી હોય, તથા મારા હૃદયમાં ધીનસમજણને પેદા કરનાર અજ્ઞાન રૂપ અંધકાર લગાર પણ ન રહ્યો હોય, અને નિર્મલ જ્ઞાન રૂપી સૂર્યના કિરણો અગમગી રહ્યા હોય, અનુક્રમે મને પરમાનંદ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થયું હોય, આવી પરમ શાંતિમય સ્થિતિને પામેલા એવા મને વનના કૂર પશુઓ પણ શાંત બનીને ક્યારે જોશે ? ૧

સૂરપ્રભ આચાર્ય પણ આવી ભાવના ભાવે છે કે હું પ્રભુ ! ત્હારા સિદ્ધાન્તના ઉત્તમ જ્ઞાન વડે નિર્મળ એવી વાણી રૂપ દયા વડે હું રાગ દ્રેષ વિગેરે ભાવ રોગોને દૂર કરી મોક્ષ માર્ગને અનુકૂળ (પમાડનારી) એવી નિશ્ચલ

સમાધિ રૂપ લક્ષ્મીને ક્યારે પામીશ (હું ચાહું છું) આપના પસાયથી આ સેવકને તેવી ઉત્તમ સમાધિ મળે.

હે પ્રભુ ! હોમાતી રાગ વિગેરે આહુતિઓનું વારં વારં લક્ષણ કરતા એવા ધ્યાન રૂપી અગ્નિની સાક્ષીએ શરીર પણુ નાશ થયા બાદ પાછળ આવનારી (તરત પ્રગટ થના) કેવલજ્ઞાન રૂપી લક્ષ્મીને હું ક્યારે વરીશ ? (પામીશ) એ રાગાદકનો ક્ષય થયા બાદ મને આપના પસાયથી કેવલ ક્યારે થશે ? ૩

કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મહારાજ પણુ યે શાસ્ત્રમાં જણાવે છે કે હું વનને વિષે પદ્માસને બેઠેલો તે વખતે મારા ખોળામાં નાનાં નાનાં હરણીયાં કૂદકા માં હોય આવી સ્થિતિવાળા મારા મોંઢાને મૃગના ટોળાના અપાંચાં (મોટા મૃગો ક્યારે સુઘશે ? અને હું તે વા સમાધિથી લગાર પણુ અલયમાન થાઉં નહિં એવો વ (સમય) ક્યારે આવશે. ૪

એક બાબુ શત્રુ ઉલો હેય ને બીજી બાબુ ઉલો હોય આ બંનેમાં (૧) અને એક બાબુ ઘાસ અને બીજી બાબુ રત્નનો ઢગલો હોય તે બેમાં (૨), બાબુ સાનું હોય ને બીજી બાબુ પત્થર પડ્યો હોય બેમાં (૩), તથા મોક્ષમાં અને સંસારમાં (૪) પણુ હું ર દ્રષ્ટિ વાળો સમભાવ વાળો ક્યારે થઈશ. ૫

શાસનપ્રભાવક મહામંત્રી શ્રી વસ્તુપાળે પણુ ટેવની આગળ આ પ્રમાણે ભાવના ભાવી છે કે હે

આદીશ્વર પ્રભુ ! હું શ્રી શત્રુઞ્ચ ગિરિરાજની શુક્રમાં બેઠો
 હોઈ તે વખતે જે (મન) માં સંસાર રૂપી કેદખાનામાંથી
 છૂટવાની ઉત્તમ ભાવના રૂપી અમૃતનો ઘોઘ-પ્રવાહ બહેતો
 હોય, સ્વપ્ને પણ અકર્તવ્ય (પાપ) ને કરનારી ઇચ્છા ન જ
 થતી હોય, વિદ્યામદ વિગેરે દોષો લગાર પણ હોય
 નહિ, આવી મનની નિર્મલ દશાને પામીને શુક્લ ધ્યાનના
 પ્રભાવે ઘાતી કર્મોને હઠાવીને હું કેવલી સ્વરૂપને ક્યારે
 પામીશ ? હે મારા નાથ ! હું ગિરનાર પર્વતની
 સુંદર શુક્રના ખુણામાં પદ્માસને બેસીને (અર્થાત્
 શુક્રમાં યોગીશ્વરને લાયક આસને બેસીને) અને
 પ્રત્યાહાર એટલે ઇન્દ્રિયોને શબ્દાદિમાંથી પાછી ખેંચી લેવા
 રૂપ ત્યાગ વૃત્તિને ધારણ કરીને, તથા જૂદી જૂદી ભતના
 વિચારો રૂપી કલ્પોલ વડે ચપળ એવા મારા મનને વશ
 રાખીને ચન્દ્રકિરણોના પ્રકાશ મંડલ જેવી કાન્તિવાળા તથા
 નિર્મલ જ્ઞાન રૂપ પરમ આનંદની ઉર્મિઓ વડે (તરંગો
 વડે) શોભાયમાન એવા આપને હાથમાં રહેલા સ્વચ્છ પાણી
 માફક પ્રત્યક્ષ આ આંખે ક્યારે જોઈશ ? (એટલે હું આપને
 સાક્ષાત્ ક્યારે જોઈશ ?) ૬

તથા ભર્તૃહરિએ પણ આ પ્રમાણે ભાવનાના વિચારો
 જાણ્યાં છે કે હું ગંગા નદીના કાંઠે હિમાલય પર્વતના
 જેવી સફેદ શિલા ઉપર પદ્માસન વાળીને બેઠેલો હોઉં તથા
 ધ્રુવજ્ઞાનનો (પરમાત્મ સ્વરૂપને પામવાનો) અભ્યાસ કરીને
 યોગનિદ્રાને (સમાધિથી નિદ્રાવાળી સ્થિતિના જેવા સ્વરૂપને)
 પામું આવા શુભ અવસરે વૃદ્ધ હરિણો નિઃશંક (ભય

રહિત પછે) મારા શરીરને પોતાના શિંગડાં ખંજવ
ખંજવાલીને બહુ રાજી થાય, મારો આવો શુભ દિ
ક્યારે આવશે ? ૭

વળી સર્વસ્વનો ત્યાગ કરીને અત્યંત દયા ગુ
ધારણુ કરીને અને ગુરૂએ કહેલા ઉત્તમ ક્રિયા સહિત ૮
જ્ઞાનનું જ શરણું લઈને પવિત્ર અરણ્યમાં રહેલા જે
અમે ઉદય પામેલા શરદ ઋતુના ચન્દ્રવાળી રાત્રિના ટા
ઉત્તમ ત્યાગ ધર્મને ધારણુ કરવાથી થતા લાભોને વારં
યાદ કરીને પરમાત્મ ગુણનું સ્મરણુ કરીને માનવ જીવ
ઉત્તમ ક્ષેત્ર રૂપ પરમ પદને ક્યારે પામીશું ? ૮

આ પ્રમાણે ગ્રંથકાર કવિરાજે પણ વૈરાગ્યવંત ૯
જીવોને ભાવવા (વિચારવા) લાયક સુંદર ભાવના દર્શ
(જણાવી) છે. અથવા આ ગ્રંથકર્તા કવિ પોતે જ
શ્લોકમાં કહેલી ભાવના ભાવે છે. અહીં લગ્ય જીવોએ ૯
મહારાજા કુર્માપુત્ર વિગેરે પુણ્યશાલી જીવોના દૃષ્ટાંતો વિ
દીને નિર્મલ ભાવ પૂર્વક દાનાદિ ધર્મની સાધના ક
પોતાના આત્માને સિદ્ધ સ્વરૂપ જરૂર બનાવવો જોઈ
એ પણ જરૂર યાદ રાખવું જોઈએ. નિર્મલ ભાવના ૯
વાના કાલમાં પણ નિર્મલ દર્શન વિગેરે ત્રણેની સા
જરૂર હોય જ છે, તે વિના સિદ્ધિના સુખ મળી શકે
નહિ, અને એ જ પદ્ધતિએ અનંતા શ્રી ભરત મહારા
પૂજ્ય પુરૂષોની મુક્તિ થઈ છે, થાય છે, અને થશે. એ
ભાવનાથી ઇષ્ટ કાર્યની સિદ્ધિ થાય જ નહિ એ આ શ્લોક

ખરૂં રહસ્ય છે. શ્રી ભરત મહારાજની વિશેષ ણીના શ્રી ભાવના કલ્પલતામાં તથા શ્રી દેશના ચિંતામણીના પહેલા ભાગમાં જણાવી છે. નકલી ભાવનાથી કેવું ખરાબ ફલ મળે છે તે ઉપર પ્રભુનો સુકુટ રસાવવામાં કરકસર કરનાર અને સ્ત્રીનું ઘરેણું સમું કરાવવામાં ઉદારતા વાપરનાર શેઠનું અને તાંદુલિયા મત્સ્યનું દષ્ટાંત પ્રસિદ્ધ છે. ૧૦૦

અવતરણ—હવે કવિ આ શ્લોકમાં સરસ્વતી કેવા પુરૂષોને પોતાની મેળે સિદ્ધ (પ્રસન્ન) થાય તે વાત જણાવે છે—

૨ ૩ ૪ ૫ ૬
લલિતં સત્યસંયુક્તં, સુવ્યક્તં સતતં મિતમ્ ।

૧ ૮ ૭ ૯ ૧૧ ૧૨ ૧૦
યે વદન્તિ સદા તેષાં, સ્વયંસિદ્ધૈવ ભારતી ॥ ૧૦૧ ॥

લલિતં=સુંદર
સત્યસંયુક્તં=સાચા
સુવ્યક્તં=અતિ સ્પષ્ટ
સતતં=હંમેશાં, દરરોજ
મિતમ્=ખપ પૂરતા, જરૂરી
યે=જે પુરૂષો
વદન્તિ=વચન બોલે છે

સદા=હંમેશાં
તેષાં=તે પુરૂષોને
સ્વયંસિદ્ધા યવ=સ્વતઃ સિદ્ધ,
પોતાની મેળે જ સિદ્ધ (પ્ર-
સન્ન) થયેલ છે

ભારતી=સરસ્વતી

મધુર સાચા અલ્પ ચોખ્ખા વચન જેઓ બોલતા,
તેમને સિદ્ધ થાય પોતે શારદા શ્રુત સંમતા,

આવા જનોની ઉપર હોવે સર્વનીજ પ્રસન્નતા,
આશ્ચર્ય શું ત્યાં શારદાની જેહ હોય પ્રસન્નતા. ૩૦૮

અક્ષરાર્થ—જે પુરૂષો હંમેશાં સુંદર સત્ય ચુકત (સાચાં) અતિ સ્પષ્ટ અને જરૂર જેટલા જ વચન બોલે છે તે પુરૂષોને સરસ્વતી પોતાની મેળે સિદ્ધ (પ્રસન્ન) થયેલી જ છે એમ જાણવું. ૧૦૧

સ્પષ્ટાર્થ—અન્યકર્તા કવિ આ શ્લોકમાં સત્ય બોલનાર ભવ્ય પુરૂષનું માહાત્મ્ય જણાવે છે, સત્યવાદી પુરૂષો જગતમાં સર્વ જનને ઠહાલા લાગે છે એટલું જ નહિં પરન્તુ દેવોને પણ ઠહાલા લાગે છે જુઓ સત્યતાના પ્રભાવે જ વસુ રાજાનું સિંહાસન અદ્ધર રહેતું હતું, તે કારણથી અહિં સત્ય બોલનારાને સિદ્ધ સરસ્વતી પુરૂષ એટલે સરસ્વતીના વરદાન વાળા મહા પંડિત પુરૂષો કહ્યા છે, જેમને સરસ્વતી દેવી સિદ્ધ (પ્રસન્ન) થઈ હોય તે પુરૂષો મહા પંડિત બને છે. કઠીનતા ભરેલા સંમતિ તર્ક, સ્યાદ્રાદરતનાકર, અષ્ટસહસ્રી વિગેરે શાસ્ત્રોના ખરા રહસ્યોને સમજે છે, માટે જ તે સત્ય બોલનારા ભવ્ય જીવો શાસ્ત્રના ખરા રહસ્યને સમજાવી શકે છે. એક જણ પંડિત હોય પણ તે જો અસત્યવાદી હોય તો તેવા પંડિત કરતાં ભલે ખીજો જીવ શાસ્ત્રનો જાણકાર પંડિત ન હોય પરન્તુ સત્યવાદી હોય તો તે ખરો પંડિત ગણાય છે. વળી સત્ય બોલવામાં જે સાત્ત્વિક ગુણ જોઈએ તે સાત્ત્વિક ગુણ સત્યવાદીમાં ખરાખર હોય છે જ. કારણ કે સત્યવાદમાં (સાચું બોલવામાં) અનેક

ઉપસર્ગોના સંભવ છે તે સર્વ ઉપસર્ગો જીતવા જેટલું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થયું હોય, તો જ સત્ય વચન બોલી શકાય છે. શ્રી કાલિકાચાર્યને રાજાએ યજ્ઞનું ફળ પૂછ્યું તે વખતે સત્યવાદી શ્રી કાલિકાચાર્યે નિર્ભયતા પૂર્વક નરક ગતિ રૂપ ફળ કહ્યું. એ વખતે સાધારણ ધૈર્યવાળો પુરૂષ તો રાજાને ઠીક લાગે તેવો જ ઉત્તર આપત, પરંતુ કાલિકાચાર્ય અતિ-શય સત્ત્વ ગુણવાળા હતા તેથી રાજાના ભયની અપેક્ષા રાખ્યા વિના નિર્ભયપણે જે સત્ય વાત હતી તે જ જણાવી. એના જ વિપરીત ઉદાહરણમાં વસુરાજ પોતે રાજા હતો તો પણ ગુરૂના દીકરા પર્વતની દાક્ષિણ્યતા સાચવવાને નારદ અને પર્વતના વાદ (ઝગડા) માં અજ્ઞ શબ્દનો અર્થ ત્રણ વર્ષની જૂની ડાંગર છે એમ પોતે જાણે છે તો પણ અજ્ઞ શબ્દનો અર્થ પર્વત જે રીતે વિદ્યાર્થીએને ભણાવતો હતો તે રીતે બકરાઓ એવો કર્યો, તે જ વખતે વસુરાજ બહુ જ હેરાન થઈ ગયો. આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે સત્ય બોલવામાં ખીરતા અને સત્ત્વ ગુણ અડગ રીતે રાખવો પડે છે.

વળી સત્ય વચન તે કહેવાય કે જે વચન દેખીતી રીતે સત્ય હોય, પરંતુ મુક્તિ માર્ગનું વિઘાતક (આત્મહિતને બગાડનારું) હોય તો તે (વચન) સાચું છતાં પણ ખરી રીતે જૂઠું જ કહેવાય છે, કાણા માણસને કાણો કહેવો એ સત્ય નહિં પણ અસત્ય છે, કારણ કે એ અપ્રીય વેણુ છે. માટે કેવળ સત્ય નહિં, પરંતુ તે વચન બીજાને સુંદર અને મધુર લાગે એવું હોવું જોઈએ, તેમ જ ગોળ ગોળ (જે

અભિપ્રાય વાળું, જેમ નવકંબલો દેવદત્તઃ આવું) નહિં પણ સ્પષ્ટ હોવું જોઈએ. કારણ કે ગોળ ગોળ વચન દ્વિઅર્થી હોવાથી બોલનાર પોતાના મનગમતા અર્થમાં લઈ જાય છે અને તેથી એવું ગોળ ગોળ બોલનારો માણસ સ્હામા ઉભા રહેલા સરલ જીવોને ઠગે છે. માટે સત્યવાદી પુરૂષો એવાં માયાવી ગોળ ગોળ વચનો બોલે જ નહિં, પરન્તુ સ્હામા માણસો જેવી રીતે કહેલ વચનના ભાવાર્થને સમજી શકે તે રીતે એક જ ભાવાર્થવાળાં સ્પષ્ટ વચનો બોલે છે. તેમજ સત્યવાદી પુરૂષો જરૂર કરતાં વધારે પડતા વેણુ બોલતા નથી, પરન્તુ જે અર્થ સમજાવવાનો છે, તે અર્થ પૂરતાં જરૂરી વચનો જ બોલે છે. કારણ કે અહુ બોલવાથી જૂઠાં વેણુ બોલવાનો પ્રસંગ આવે છે અને લોકમાં પણ તે 'લવ લવ કરનારા' ગણાય છે અને ધીરે ધીરે એવા વાચાલ-પણા (અહુ બોલાપણા) થી જૂઠું બોલતાં બોલતાં તેઓ લખાડીયા તરીકે પ્રસિદ્ધ થાય છે, માટે સત્યવાદી પુરૂષો જેટલી હકીકત બની હોય તેટલી જ કહે છે, પરન્તુ બીજું વધારે ડહાપણ હાંકતા નથી. એવા મધુર હિત કરનારા સ્પષ્ટ અને પ્રમાણસર સાચાં વચનો બોલનાર સત્યવાદી પુરૂષો વારંવાર ધન્યવાદને પાત્ર છે અને એવા સત્યવાદી પુરૂષો જ તેમને જાણે સરસ્વતી સિદ્ધ થઈ હોય તેવા ખરા મહા પંડિત બને છે. એ પ્રમાણે આ સ્લોકમાં અન્યકર્તાએ સત્ય વચનનું મહાત્મ્ય જણાવ્યું. હરિણ આ રસ્તે થઈને ગયા છે, એમ મુનિ જાણે છે. તો પણ પૂછનાર શિકારીને તે ખીના જણાવતા નથી. મૈન રહે છે. જો જણાવે તો હરિ-

ણના પ્રાણ જાય છે, તે વાતને લક્ષ્યમાં રાખીને જ તે મુનિ
મૌન ધારણ કરે છે. વિશેષ ખીના ઉપદેશ પ્રાસાદમાં જણાવી
છે. આનું રહસ્ય એ છે કે જે વચન બોલવાથી કોઈના જાન
જતા હોય, તો તે વચન સાચું હોય છતાં બોલાય જ નહિ.
શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુના સમયમાં થયેલા હરિશ્ચંદ્ર રાજાએ
કેવલ સત્યની જ ખાતર કેવા કેવા વિકટ દુઃખો ભોગવ્યા
છે? આવા દુઃખના પ્રસંગે પણ સત્યને જાળવનારા તે
રાજાની વિશેષ ખીના તેના ચરિત્રમાંથી જાણવી. આ વાતને
લક્ષ્યમાં રાખીને ભવ્ય જીવોએ સાચું બોલવાની ટેવ પાડવી
જોઈએ. અને સત્ય વચન બોલવા સિવાયના ખીજા પણ
સદ્ગુણોની સેવના કરીને સિદ્ધ સ્વરૂપને મેળવવું. એ જ
ખરું કર્તવ્ય છે. ૧૦૧

અવતરણુ—હવે કવિ આ છેલ્લા શ્લોકમાં પોતાનો
પરિચય (ઓળખાણ) આપીને આ ગ્રંથને પૂરો કરે છે—

૫ ૩ ૨ ૪
સિક્તઃ શ્રીજિનવલ્લભસ્ય સુગુરોઃ શાન્તોપદેશામૃતૈઃ ।

૧ ૯ ૮ ૭ ૧
શ્રીમન્નાગપુરે ચકાર સદનં શ્રીનેમિનાથસ્ય યઃ ॥

૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૦ ૧૪ ૧૫
શ્રેષ્ઠિશ્રીધનદેવ ઇત્યભિધયા રુયાતશ્ચ તસ્યાંગજઃ ।

૧૮ ૧૯ ૧૧ ૧૭
પદ્માનંદશતં વ્યધત્ત સુધિયામાનંદસંપત્તયે ॥ ૧૦૨ ॥

સિક્તઃ=સિંચાયેલા

શ્રીજિનવલ્લભસ્ય=શ્રી જિન-

વલ્લભ નામના

સુગુરોઃ=ઉત્તમ ચુર મહારાજના

શાન્ત=શાન્તિવાળા

ઉપદેશ=ઉપદેશ રૂપી

अमृतैः=अमृत वडे
 श्रीमत्=श्री
 नागपुरे=नागपुर नगरमां
 चकार=भंघावता हता.
 सदनं=स्थान, दहरेसर
 श्रीनेमिनाथस्य=श्री नेमिनाथ
 भगवंतनुं
 यः=जे
 श्रेष्ठि=शेठ
 श्रीधनदेवः=श्री धनदेव
 इति=अे प्रमाणेना

अभिधया=नामथी
 ख्यातः=प्रसिद्धिने पामेले
 तस्य=तेमना
 अंगजः=पुत्र (पद्मानंद कवि)
 पद्मानंदशतं=१०० श्लोकवाणुं
 पद्मानंद नामनुं शतक
 व्यधत्त=भनावता हता
 सुधियां=उत्तम बुद्धिवाणा पंडित
 पुत्रपेने
 आनंदसंपत्तये=भूश करवा माटे

गुडराज श्री जिनवल्लभे शुभ शांत उपदेशामृते,
 सिंचित कर्ये छे जेहने श्री नागपुरमां अडुभते;
 श्री नेमिनाथ जिनेशनुं मंदिर करावे जे अने,
 ते शेठ श्री धनदेव आवा नामथी ह्ये ज्य्यातिने.

३०६

तास पद्मानंद नाम प्रसिद्ध पुत्र हतो कवि,
 पंडितोने भूश करवा काज तेणे कृति नवी;
 हंशि अनावी नाम पद्मानंदशत सो श्लोकनुं,
 वैराग्य शतक धणां कहे ते नाम पर आ ग्रंथनुं. ३१०

अक्षरार्थ—श्री जिनवल्लभ नामना सहगुडना शान्त
 उपदेश रूपी अमृत वडे सिंचायला जे श्रेष्ठिअे (शेठे)
 श्री नागपुर नामना नगरमां श्री नेमिनाथ भगवंतनुं देह-

રાસર અંધાબ્યું હતું તે શેઠ શ્રી ધનદેવના પ્રસિદ્ધ પુત્ર શ્રી પદ્માનંદ કવિએ શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિમાન પુરુષોને આનંદ આપવા માટે આ પદ્માનંદ શતક (વૈરાગ્ય શતક) નામનો ગ્રંથ બનાવ્યો છે. ૧૦૨

સ્પષ્ટાર્થ—પદ્માનંદ કવિએ આ છેલ્લા શ્લોકમાં પોતાના પિતાએ કરેલ સત્કાર્યને જાણીને પોતાની ઓળખાણ આપી છે. આ ગ્રંથનું કવિએ ‘ પદ્માનંદ શતક ’ નામ રાખ્યું છે. પણ વૈરાગ્ય શતકના નામથી બહુ જ પ્રસિદ્ધ છે. ઘણાં કવિજનોએ રચેલાં વૈરાગ્યશતક ગ્રંથોમાં આ વૈરાગ્યશતક બહુ જ સુંદર અને બોધદાયક છે. સૌ શ્લોકની અંદર સુંદર ભાષામાં નૈન શૈલીને લક્ષ્યમાં રાખીને બહુ જ સારો ઉપદેશ આપ્યો છે. આ કાવ્ય કટ્ટર અધર્મી જીવોના હૃદયને પણ ધર્મ વાસિત જરૂર કરે છે, એમ હું ખાત્રી પૂર્વક કહું છું. આ ઈરાદાથી મેં વિદ્યાર્થીઓને વિશેષ અનુકૂલ પડે તે તરફ વધારે લક્ષ્ય રાખ્યું છે. વિશેષ બીના પ્રસ્તાવનામાંથી જાણવી. એ પ્રમાણે આ ગ્રંથની (૧) શબ્દાર્થ. (૨) હરિગીત છંદોબદ્ધ ગુજરાતી ટીકા. (૩) અક્ષરાર્થ. (૪) અને સ્પષ્ટાર્થની રચના કરવામાં અદ્ય બોધ ઉપયોગ સહિતપણું વિગેરે કારણોથી કંઈ ભૂલચૂક થઈ હોય, તેની શ્રી સંઘની સાક્ષીએ માફી માગું છું. તપોગચ્છાધિપતિ શાસન સમ્રાટ સૂરિચક્ર ચક્રવર્ત્તિ જગદ્ગુરૂ મારા આત્મોદ્ધારક પરમોપકારી શિરોમણિ પરમ પૂજ્ય પરમ કૃપાલુ પરમ ગુરૂ આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજના ચરણ કિકર વિનેયાણુ વિજયપદ્મસૂરિએ શિષ્ય મુનિ શ્રીલક્ષ્મીપ્રભ વિજય

વિગેરે શિબ્યેની અને જૈનપુરી રાજનગર (અમદાવાદ) ના રહીશ દેવ ગુરૂ ધર્માનુરાગી શ્રાવક સંઘવી શેઠ માણેકલાલ મનસુખલાઇ લગુલાઇ. શેઠ લગુલાઇ ચુનીલાલ સુતરીયા, (શેઠ. ચુનીલાલ ખુશાલલાઇ સુતરીયાવાળા) શેઠ ચીમનભાઈ લાલભાઈ, (શેઠ હીરાચંદ રતનચંદ વાળા) શેર દલાલ જેસીંગભાઈ કાલીદાસ વિગેરે શ્રી સંઘની વિનંતિથી વિક્રમ સંવત ૧૯૯૭ ના અષાઠ સુદિ ચૌથના દિવસે પરમોપકારી પરમ કૃપાલુ શ્રી ગુરૂ મહારાજ આચાર્ય વર્ય શ્રી વિજય-નેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજના પસાયથી ગુજરાતના પાટનગર અમદાવાદમાં પરમ ઉદલાસથી આ શ્રીપદ્માનંદ શતક (વૈરાગ્ય શતક) ના (૧) શબ્દાર્થ, (૨) છંદોબદ્ધ ગુજરાતી ટીકા, (૩) અક્ષરાર્થ, (૪) સ્પષ્ટાર્થની રચના કરી. ભવ્ય જીવે આ ગ્રંથને ભણીને, ભણાવીને, વાંચીને, પોતાનું જીવન નિર્મલ બનાવી સિદ્ધ સ્વરૂપને પામે. આ ગ્રંથના સ્પષ્ટાર્થાદિની રચનાના લાભ રૂપે હું એજ આહું છું કે તમામ સંસારી જીવે વિભાવ દશાને દૂર કરી સંપૂર્ણ નિજ ગુણ રમણતાના અપૂર્વ આનંદને અનુભવીને સ્વપરતારક બને. ૧૦૨

અવતરણ—આ વૈરાગ્ય શતકને વાંચીને ખૂશ થયેલો એક કવિ આ ગ્રંથની બાબતમાં આ પ્રમાણે પોતાનો અભિપ્રાય જણાવે છે—

૧૧ ૧૨ ૧૫ ૧૮ ૧૪
સંર્ગેન્દુમુલ્લીમુલ્લે ન ચ ન ચ શ્વેતાંશુર્વિબોદયે ।

૧૬ ૧૭ ૨૦ ૧૯ ૧૯
શ્રીચંદ્રવલ્લેપને ન ચ ન ચ દ્રાક્ષારસાસ્વાદને ॥

८ १० १ २४ २१ २३ २२ २७ २५ २६
आनंदः स सखे ! न च क्वचिदसौ किं भूरिभिर्भाषितैः।

२ ३ ४ ५ ७ ६ ६
पद्मानंदशते श्रुते किल मया यः स्वादितः स्वेच्छया ॥१०३॥

संपूर्णेन्दुमुखीमुखे=आप्ता चंद्र-
माना जेवा भोढावाणी स्त्रीना
मुष्मां

न=नथी

च=अने

प्रवेतांशुर्विबोदये=चंद्र मंडलना
उद्यमां, (उगेशा चंद्रने
नेवामां)

श्रीखंडद्रवलेपने=प्रवाही सुष्मां
विलेपन करवामां
(योपडवामां)

द्राक्षारसास्वादाने=द्राक्षनी रस
आप्पवामां

आनंदः=हर्ष

स=ते

सखे !=हे मित्र !

क्वचित्=कोष्ठ पत्यु ठेकाणे

असौ=आ

किं=शुं

भूरिभिः=धणुं

भाषितैः=भोलवाधी

पद्मानंदशते=पद्मानंद शतक

श्रुते=सांभजे छते

किल=नश्चये करीने

मया=मे

यः=जे

स्वादितः=आप्पे, मेणये

स्वेच्छया=पोतानी भरल प्रभाणे

हे मित्र ! पद्मानंद कृत वैराज्य शतक श्रवणुधी,

जे लह्यो आनंद उगता चंद्रना ळिंभे नथी;

पूणुं चंद्र मुष्मी रमणीना वहनमां द्रव सुष्मां,

न विलेपने तेवो भण्ये आस्वाहमां द्राक्षा तणुा.

શું કહું બહુ ? કાવ્ય આ બહુ વાંચવાથી ગુરૂ કને,
 હૃદયમાં વૈરાગ્ય જામે તેમ કામ વિકારને;
 ઝટ હઠાવી શકાય વાચક પામતા શુભ જીવનને,
 માંસ વિષ્ટા દારૂથી પણ નીચ ગણતા મોહને. ૩૧૨

શ્રોતા વિચારે ઇમ અરેરે ! દુષ્ટ વિષય કપાયથી,
 જીવિ અરબાદ ક્રીધી સંગ તજશું આજથી;
 જિન ધર્મને આરાધશું મૈત્રી પ્રમુખ શુભ ભાવના,
 ભાવતા શીલ પાલશું રંગી થઇ તપ દાનના. ૩૧૩

ઋષિ નંદ નિધિ શશિ માન વર્ષે જન્મ દિવસે નેમિના,
 શ્રી રાજનગરે પદ પસાયે નેમિ સૂરિ ગુરૂરાજના;
 પદ્મસૂરિ ચુનીલાલ સુત ભગુભાઈ સુતરીયા તણી,
 વિજ્ઞાપિથી હરિગીત છદે ગૌર્જરી ટીકા તણી. ૩૧૪

રચના કરે પ્રભુની કને યાચે ક્ષમા ભૂલ ચૂકની,
 ભવ્ય જીવો ! આ ભણીને શુદ્ધિ કરજો આત્મની;
 અન્યને પણ શુદ્ધ કરજો ધર્મિ ગુણ અનુમોદજો,
 જિન શાસને નિશ્ચિત રહીને તે ભવોભવ ચાહજો. ૩૧૫

અક્ષરાર્થ—હે મિત્ર ! આ પદ્માનંદ શતકને (વૈરાગ્ય
 શતકને) સાબળીને મેં મરજી પ્રમાણે અપૂર્વ આનંદ મેળવ્યો
 છે, તે આ (તેવો) આનંદ (હું માનું છું કે) ચંદ્રમાના
 જેવા મુખવાળી સ્ત્રીના મુખમાં નથી અને ઉગતા ચંદ્ર મંડ-
 ળમાં (તેને જોવામાં) પણ તેવો આનંદ મળતો નથી. એ

પ્રમાણે સુખડના રસને ચોપડવામાં (શરીરે લગાવવામાં) તથા દ્રાક્ષના રસને ચાખવામાં, અરે કોઈ પણ ઠેકાણે (તેવે આનંદ) મળતો નથી. એમ હું ખાત્રી પૂર્વક દ્વંકમાં મારા વિચારો જણાવું છું. આ બાબતમાં વધારે કહેવાથી શું ? ૧૦૩

રૂપધર્મ—કાવ્યની કીર્તિ આંકવામાં કવિ જ સમર્થ હોય છે. તેમાં પણ મધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી અને કાવ્ય રચનાના તલસ્પર્શી અનુભવવાળા અને ગુણગ્રાહી પરીક્ષક કવિઓ દુનિયામાં વિરલા જ હોય છે. સાચા કવિઓમાં ઉત્તમ ગુણ એ હોવો જોઈએ કે દરેક કાવ્યને મધ્યસ્થ ગુણ દૃષ્ટિથી તપાસવું ઘટે (જોઈએ) આવો ગુણ કલિકાલ સર્વજ્ઞ આચાર્ય મહારાજ શ્રી હેમચંદ્ર સૂરીશ્વરજીમાં હતો. એક વખત આ સૂરિજી મહારાજ પ્રભુદેવની આગળ સ્તુતિ કરતાં શ્રાવક ધનપાલ કવિએ બનાવેલા શ્લોકો બોલે છે. આ સાંભળીને રાજા કુમારપાલે ગુરૂ મહારાજને પૂછ્યું કે આપશ્રીજી શ્રાવકના બનાવેલા પ્રભુની સ્તુતિના શ્લોકો કેમ બોલે છે ? આ પ્રશ્નના જવાબમાં આચાર્ય દેવે જણાવ્યું કે આ શ્લોકો બોલવામાં લગાર પણ વાંધા નથી. કારણ કે તેમાં રહેલી શબ્દની અને અર્થની સુંદરતા બહુ જ આનંદને આપે છે. પ્રભુ ગુણમાં આત્માને લીન કરે છે, યથાર્થ પ્રભુનું સ્વરૂપ યાદ કરાવે છે, વિભાવ દશાને દૂર કરીને નિજ ગુણરમણતાને વધારે છે. આ બીનામાંથી સમજવાનું મલે છે કે પૂજ્ય શ્રી આચાર્ય દેવની માફક કાવ્યમાંથી ગુણ ગ્રહણ કરવો જોઈએ. તે પ્રમાણે એક કવિ આ વૈરાગ્ય શતકની કીર્તિ આંકીને આ પ્રમાણે પોતાના મિત્રને કહે છે. જે કહે છે તે બીના

અક્ષરાર્થમાં સ્પષ્ટ જણાવી છે. તેનું રહસ્ય એ છે કે દુનિયાના ક્ષણિક પદાર્થના મોહમાં ફસાએલા સંસારી જીવોમાંના કેટલાએક જીવો સ્ત્રીનું સુખ જોવામાં ખરો આનંદ માને છે. કેટલાએક જીવો ઉગતા ચંદ્રમાને જોવામાં અને કેટલાએક જીવો સુખડને શરીર ઉપર ચોપડવામાં તથા કેટલાએક જીવો દ્રાક્ષને ખાવામાં ખરો આનંદ માને છે. પણ તેવી માન્યતા કેવલ મોહ અને અજ્ઞાનથી ભરેલી છે, માટે જ તે ખોટી છે. ખરી ખીના એ છે કે આ વૈરાગ્યશતકના સાંભળવાથી (ભણવાથી, વાંચવાથી) જે અપૂર્વ અનહદ આનંદ થાય છે, તેવો આનંદ આ શ્લોકમાં જણાવેલા ચાર પદાર્થોથી ખીલકુલ થતો જ નથી. આ ખાખતમાં વધારે કહેવાની જરૂરિયાત છે જ નહિ. આ ખીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને ભવ્ય જીવોએ ખરા શત્રુઓને અને કલ્યાણકારી સાધનોને ઓળખવા માટે અને પોતાના માનવ જીવનને નિર્મલ ખનાવવા માટે શ્રી સિંહર પ્રકરણ વિગેરેની માફક આ કાવ્યનો જરૂર અભ્યાસ કરવો જ જોઈએ તેમાં જણાવેલી ખીનાનું રહસ્ય હૃદયમાં ઉતારીને વિવેક દૃષ્ટિથી અપ્રમત્ત ભાવે પરમ ઉલ્લાસથી મોક્ષ માર્ગની સાત્ત્વિકી આરાધના કરવી અને ખીજ ભવ્ય જીવોને કરવા પ્રેરણા કરવી, તે પ્રમાણે કરનારની અનુમોહના કરવી. એમ કરવાથી મુક્તિના અવ્યાખાધ સુખ જરૂર મળી શકે છે. ૧૦૩

કવિ શ્રીપદ્માનંદ કૃત
વૈરાગ્યશતકં સમાપ્તં

સુગૃહિત નામધેય-પરમોપકારી પરમગુરુ-
આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વર
વિનેચાણુ વિજયપદ્મસૂરિપ્રણીતા

શ્રી

વિંશતિસ્થાનક પ્રદીપિકા

સિરિ સંખેસરપાસં-વંદિય ગુરુરાયણેમિસૂરિપયં ॥

વીસઠાણવિહાણ-પ્પર્ઠવિયં કુણમિ સેઅટ્ટં ॥ ૧ ॥

પરમ તારક દેવાધિદેવ શ્રી તીર્થંકર પ્રભુએ ભવ્ય
જીવોના કલ્યાણને માટે ચાર પ્રકારનો ધર્મ પ્રરૂપ્યો છે.
(જણાવ્યો છે). તે આ પ્રમાણે—

૧ દાનધર્મ, ૨ શીલધર્મ, ૩ તપસ્યાધર્મ, ૪ ભાવના-
ધર્મ. તેમાં દાન, શીલ અને ભાવનાનું સ્વરૂપ શ્રી ઉપદેશ
તરંગિણી વિગેરે ઘણા અંશોમાં વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે.
તપસ્યા ધર્મનું અને તેના ભેદરૂપ શ્રી વીસ સ્થાનકની તપ-
સ્થાનું વર્ણન ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવું. જ્યાં સુધી આ
સંસારી જીવોની લગાર પણ યોગક્રિયા ચાલુ હોય છે, ત્યાં
સુધી તેઓને સમયે સમયે ઝોછા વધતા પ્રમાણમાં કર્મબંધ
ચાલુ હોય છે. અને તેથીજ તે જીવોના સ્વરૂપમાં વિચિત્રતા
માલુમ પડે છે. કોઈ પણ કર્મનો બંધ થયા પછી તેનો

તરતજ ઉદય થતો નથી, પણ ઓછામાં ઓછું અંતર્મુહૂર્ત તો જવું જોઈએ અને ઉત્કૃષ્ટથી જે કર્મની જેટલા કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ બાંધી હોય, તે કોડાકોડી દીઠ સો સો વર્ષ વીત્યા બાદ તે બાંધેલા કર્મનો ઉદય થાય છે. દૃષ્ટાંત તરીકે સમજી લેવું કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મની જઘન્ય (નાની-ઓછામાં ઓછી) સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમની હોય છે. આનો અર્થ એ છે કે આ કર્મની જઘન્ય સ્થિતિમાં પણ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ-કાલ અબાધાકાલ તરીકે ગણવાનો છે. એટલે તે કર્મ બાંધ્યા પછી અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાલ જાય ત્યારે ઉદયમાં આવે (તેનો ઉદય થાય) અને તે ઉદય અંતર્મુહૂર્ત સુધી ચાલુ રહે, અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ એક કોડાકોડી સાગરોપમ દીઠ સો સો વર્ષ લેતાં ત્રણ હજાર વર્ષ વીત્યા બાદ ઉદયમાં આવે છે. ત્યાર પછી તે કર્મના બાંધતાર સંસારી જીવો તે કર્મનું ફલ ભોગવે છે. પ્રશ્ન-એક માણસ ચોરી કરતાંની સાથે કુંસીના લાકડે લટકાઈને મરી ગયો, અહીં અબાધા-કાલ કઈ રીતે ઘટી શકે? ઉત્તર-ખરી રીતે અહીં પણ ઓછામાં એ છે. અંતર્મુહૂર્ત વિગેરે કાલ ગયા બાદ જ તે ચોરની તેવી સ્થિતિ બને છે. આ વાત કર્મ સ્વરૂપના બાહ્ય-કાર ભવ્ય જીવો જ સ્પષ્ટ સમજી શકે છે. તે વાતના અબાહ્ય જીવોને ચોરની ખીના સાંસગીને આશ્ચર્ય ઉપજે એ બનવા જોગ છે. આ કર્મો સ્પષ્ટ, બદ્ધ, નિઘત્ત, નિકાચિત સ્વરૂપ-વાળા હોય છે. તેમાં ખેલા ત્રય સ્વરૂપાળા કર્મો ગીતાર્થ

સદ્ગુણી શ્રી ગુરૂમહારાજના કહ્યા મુજબ પ્રાયશ્ચિત્ત વિગેરે શુભ આલંબનના સેવનથી દૂર કરી શકાય છે. પણ નિકાચિત કર્મોની બાબતમાં સાધારણ નિયમ એવો છે કે તે કર્મ બાંધ્યા પ્રમાણે લોગવલું પડે. અહીં અપવાદ એ છે કે નિયાણાનો ત્યાગ કરીને ક્ષમા ગુણ રાખીને પરમ ઉદ્ધાસથી વિધિ સહિત તપસ્યા કરતાં નિકાચિત કર્મોના પણ નાશ થઈ શકે છે. વસ્તુસ્થિતિ આમ હોવાથી જ ચૌદમે ગુણઠાણે શુકલ ધ્યાન રૂપ તપથી ઘણાં કર્મોના નાશ કરીને થોડા ટાઇમે અયોગી ભગવંત સિદ્ધિપદને પામે છે. શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનમાં વિવિધ પ્રકારની તપસ્યાઓ બતાવી છે, તેમાંની કેટલીએક તપસ્યાઓનું વર્ણન શ્રી જ્ઞાતાસૂત્ર અંતગડદશાંગ વિગેરે દ્વાદશાંગી ગણિપિટકના અંગરૂપ ગણાતા સૂત્રોમાં પણ આવે છે. ત્યાં તપસ્યાના છેવટના ફલ રૂપે એ પણ જણાવ્યું છે કે “જાવ સેત્તંજે સિદ્ધા” (આથી એમ પણ સાબીત થાય છે કે ગિરિરાજનું નામ મુખ્ય સૂત્રોમાં પણ વળાણ્યું છે, અને સૂક્ષ્મદષ્ટિથી વિચાર કરતાં તે વાત અનાદિકાલીન મૂર્તિપૂજને પણ સિદ્ધ કરે છે) અહીં (૧) તપસ્યાનો પ્રભાવ, (૨) તપ કરવાની વિશેષ જરૂરીયાત, (૩) તેમાંના વીસ સ્થાનક પદનો પ્રભાવ, (૪) તેની વિધિ, (૫) તે પ્રમાણે આરાધના કરનારને શો લાભ થયો? આ કર્મે પાંચ બીના જણાવીશું. તેમાં

તપનું સ્વરૂપ

લઘુ કર્મીં ભવ્ય જીવો વધારે પ્રમાણમાં કર્મોની નિર્જરા કરવાને માટે જેની સેવના કરે, તે તપ કહેવાય. નામ,

સ્થાપના, દ્રવ્ય, ભાવથી તપ પદની સંપૂર્ણ વિચારણા કરી શકાય છે. તેમાં ચક્રવર્તી વિગેરે રાજાઓ છ ખંડની સાધના વિગેરે મુદ્દાથી જે તેર અક્રમ કરે, તથા કેટલાએક લક્ષ્મીની ઇચ્છાવાળા અજ્ઞાન જીવો કેસરીઆજી વિગેરે તીર્થાદિ સ્થલે જઈને જે તપ કરે, અને શત્રુનો નાશ કરવાના ઇરાદાથી જે તપ કરાય તે દ્રવ્ય તપ કહેવાય છે. અન્ય મતમાં જણાવેલા ચાંદ્રાયણ વિગેરે તપ પણ દ્રવ્ય તપ કહેવાય. અને નિયાણાની ભાવના વિના તપનું સ્વરૂપ સમજીને શુકલ મુહૂર્તે શુરૂ મહારાજની પાસે નંદી (નાંદ) ની પાસે વિધિપૂર્વક તપને ઉચ્ચારીને શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે પરમ ઉદ્ધાસથી કેવલ (ક્રૂત) કર્મોને ખપાવવાના મુદ્દાથી જે તપ કરાય તે ભાવ તપ કહેવાય. ભાવ તપની આરાધના કરનારા ભવ્ય જીવો એ તપનું સ્વરૂપ ઉપયોગ પૂર્વક વિચારતાં તપની સાધના કરે, તો તે જીવોને આગમ ભાવ નિક્ષેપના અભિપ્રાયે તપ કહેવાય. તથા જે જીવો તપશ્ચર્યા ન કરે અને તપનું સ્વરૂપ ઉપયોગ પૂર્વક વિચારે તેઓ આગમ ભાવ નિક્ષેપના અભિપ્રાયે તપ કહેવાય. આ તપના બાર ભેદ દૃષ્ટાંત સાથે શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદાદિ ગ્રંથોમાં વિસ્તારથી જણાવ્યા છે.

તપસ્યા કરનારા ભવ્ય જીવોના ગુણો.

પ્રખલ પુણ્યોદયે આવા તપ કરવાનો અવસર મળે છે. તપસ્યાના કરનારા ભવ્ય જીવોએ (૧) ક્ષમા, (૨) ધૈર્ય, (૩) શાંતિ, (૪) થોડી નિદ્રા, (૫) રીતસર આહાર, (૬)

નમ્રતા, (૭) સરલતા, (૮) સંતોષ, (૯) ભોગ તૃષ્ણાનો ત્યાગ, (૧૦) ખીન્નની નિંદા નહિ કરવી. (૧૧) ગુરૂ લક્ષિત (૧૨) કર્મેણિ ખપાવવાની જ ભાવના, (૧૩) રાગ દ્વેષની મંદતા, (૧૪) દયા, (૧૫) વિનય-વિવેક, (૧૬) સાંસારિક ફલની ચાહના કરવી નહિ, (૧૭) સહનશીલતા, (૧૮) આરોગ્ય, (૧૯) ક્રિયામાં ઉતાવળ કરવી નહિ. વિગેરે ગુણો ધારણ કરવા જોઈએ. એ રીતે નિર્દોષ તપનું સંપૂર્ણ ભાવ (ખરૂં) ફલ મલી શકે છે.

તપનો પ્રભાવ.

૧. મોહથી અને ખીન સમજણથી બાંધેલાં કર્મો રૂપી પર્વતોનો ચૂરેચૂરો કરવામાં વજ્ર જેવું તપ છે. કામ વાસના રૂપી અગ્નિને ઠારવામાં જલ જેવું તપ છે. ઇન્દ્રિયોના સમૂહ રૂપી સર્પને વશ કરવા માટે ગારૂડી મંત્રના જેવું તપ છે. વિવિધ વિધન રૂપી અંધકારને લગાડવા માટે સૂર્ય જેવું તપ છે. વિવિધ લબ્ધિ અને સંપદાના લાભ રૂપ વેલડીઓના મૂળીયા જેવું તપ છે. મોક્ષના અને સ્વર્ગના સુખ આપનારૂં તપ છે.

૨. હે ભગ્ય જીવો! હું તમને પૂછું કે, અરણ્યને બાળવામાં દાવાગ્નિ સિવાય બીજો કોઈ સમર્થ છે? દાવાગ્નિને ઓલવવામાં મેઘ સિવાય બીજો કોઈ સમર્થ છે? મેઘને વિખેરી નાંખવામાં પવન સિવાય બીજો કોઈ સમર્થ છે? આના જવાબમાં જેમ ના આવે છે તેવી રીતે ઘણાં

ચીંકણાં એવા કર્મોનાં પણ નાશ કરવામાં તપ સિવાય બીજો કોઈ સમર્થ નથી.

૩ તપને કલ્પવૃક્ષના જેવું કહ્યું છે. તેને સંતોષ રૂપી મૂળિયું, શીલ રૂપી ઝીણાં નવા પાંદડાં, અને અભયદાન રૂપી મોટા પાંદડાં છે, તેની ઉપર શ્રદ્ધા રૂપી પાણી સિંચાય છે. તેથી તેનો વિશાલ ફુલ બલ ઐશ્વર્ય રૂપી વિસ્તાર (ધેરવો) વધે છે. તેને સ્વર્ગાદિકના સુખ રૂપ ફૂલો છે, મોક્ષ રૂપ ફળ છે.

ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર પરમાત્માએ જ્યારે દીક્ષા લીધી હતી ત્યારે મતિજ્ઞાન, શ્રતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃ-પર્થવજ્ઞાન એ ચાર જ્ઞાને કરીને સહિત હતા અને તેથી તે તારક પ્રભુ એમ જાણતા હતા કે “હું તમામ કર્મોના ક્ષય કરીને આ જ ભવમાં મોક્ષે જવાનો છું.” એવું જાણતા હતા છતાં પણ તે પ્રભુએ અનુપમ ફળને આપનાર વિવિધ પ્રકારનાં ચરિત્રવિહાર તપ કર્યા હતા. અને લગલગ સાડી બાર વર્ષના છદ્મસ્થ પર્યાયમાં ૩૪૯ દિવસ પારણું કરવા તરીકે આહાર કર્યો હતો. આ ઉપરથી જ તપનો મહિમા તથા તે તપ કરવાની જરૂરીયાત સાબીત થાય છે. જેમ અગ્નિના તાપથી અશુદ્ધ (મેલ વાળું) સોનું મેલ દૂર થાય ત્યારે ચોખ્ખું (સ્વચ્છ) બને છે, તેમ કર્મ રૂપી મેલથી મલિન થએલા આ સંસારી જીવો તપ રૂપી અગ્નિના તાપથી કર્મ રૂપી મેલનો નાશ કરીને પોતાના આત્માને નિર્મલ બનાવે છે. જે વસ્તુ બહુ દૂર છે, અથવા જે વસ્તુ મહા દુઃખે કરી મેળવવી શકાય એવી હોય, તેવી વસ્તુઓ પણ

તપસ્યા કરવાથી મેળવાય (પામી શકાય) છે. કારણ કે તપ-
સ્યાનો અપૂર્વ પ્રભાવ છે.

ઋષભદેવ પ્રભુથી માંડીને મહાવીર સ્વામી સુધીના
દરેક તીર્થંકરોએ બાર માસના તપથી માંડીને છ મહિનાના
તપ સુધીની તપસ્યા કરી છે, અને તેનો અદ્ભૂત
લાભ જાણીને તે તારક દેવાધિદેવોએ લવ્ય જીવોના હિતને
માટે તપ કરવાનું જણાવ્યું છે, કારણ કે તપથી દ્રવ્યલક્ષ્મી
તથા લાવ લક્ષ્મી એમ બંને પ્રકારની લક્ષ્મી મળે છે.
ભવની પરંપરાનો નાશ થાય છે, અનેક પ્રકારનાં રોગો
મૂળમાંથી નાશ પામે છે. ઈષ્ટ પદાર્થો પણ મળે છે, દેવ-
તાઓ પણ તપના પ્રભાવથી આકર્ષાય છે, મદદ કરે છે.
વંદન પૂજન કરે છે. વગી તપસ્યા કરવાથી કામ વિકારોનું
તોફાન શાંત થઈ જાય છે. આ વાતને લક્ષ્યમાં રાખીને
મોક્ષની ઈચ્છાવાળા લવ્ય જીવોએ જરૂર તપનું સેવન
કરવું જોઈએ. અને એમ કરવાથી જ અસાર દેહમાંથી સાર
ગ્રહણ કર્યો કહેવાય. દેહનો સ્વભાવ સૂકાવાનો છે જ.
તપથી સૂકાય એમાં એકાંત લાભ જ છે, તેમ ન કરીએ
તો રોગથી સૂકાય, એમાં જરા પણ લાભ નથી. તપથી
ભાવી રોગ પણ જરૂર અટકી જાય છે.

શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુએ ઉત્કૃષ્ટ એક વર્ષ સુધી તથા શ્રી
વર્ધમાન સ્વામીએ ઉત્કૃષ્ટ છ માસ સુધી અને વચલા બાવીશ
તીર્થંકર દેવોએ ઉત્કૃષ્ટ ૮ માસ સુધી અશન, પાન, ખાદિમ
અને સ્વાદિમ એ ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરવા રૂપ

તપ કર્યો હતો. અને પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને તપ સહિત સંયમનું પણ નિર્મલ સાત્ત્વિક આરાધન કર્યું હતું. આવી શુભ ભાવનાથી આત્માર્થી ભવ્ય જીવોએ પોતાની શક્તિના પ્રમાણમાં જરૂર તપસ્યા કરવી જ જોઈએ. પરમતારક તીર્થ-કર દેવોએ ભવ્ય જીવોના હિતને માટે છ પ્રકારનો બાહ્ય તપ અને છ પ્રકારનો અભ્યંતર તપ કહ્યો છે. તેમાં ૧ અનશન, ૨ ઉણોદરિકા, ૩ વૃત્તિ સંક્ષેપ, ૪ રસત્યાગ, ૫ કાયકલેશ અને ૬ કાય સંત્વીનતા એ નામથી છ પ્રકારનો બાહ્ય તપ જાણવો અને ૧ પ્રાયશ્ચિત્ત, ૨ વિનય, ૩ વયાવૃત્ય, ૪ સ્વાધ્યાય, ૫ ધ્યાન અને ૬ કાયોત્સર્ગ એ પ્રમાણે છ પ્રકારનો અભ્યંતર તપ જાણવો. તેમાં છ પ્રકારનો બાહ્ય તપ તે વિનયાદિક અભ્યંતર તપની પુષ્ટિને માટે ભગવંતે કહ્યો છે. માટે બાહ્ય તપનું સેવન કરતાં પણ વિનયાદિક અભ્યંતર તપોગુણની પુષ્ટિ થાય તે તરફ ધ્યાન રાખવાની ખાસ જરૂર છે.

તપસ્યા કરનારનાં દષ્ટાંતો.

તપ વડે સુવર્ણ પુરુષાદિક ઇષ્ટ પદાર્થોનો લાભ થાય છે અહીં નાગાર્જુનનું દષ્ટાંત જાણવું. તપ વડે ચિહ્નાતીપુત્રાદિકના દષ્ટાંતે ભવ સંતતિનો પણ ક્ષય થાય છે. તપનો પ્રભાવ ખરેખર અચિન્ત્ય છે. જુઓ-આયંબિલ તપથી શ્રી સિદ્ધચક્રનું (નવપદનું) આરાધન કરવાના પ્રભાવે શ્રીપાલ મહારાજનો કોઈ રોગ નાશ પામ્યો અને શરીર સોના જેવું બની ગયું, તેમજ પિતાનું ગએલું રાજ્ય ફરીથી મળ્યું, તથા બીજી પણ અનેક પ્રકારની ઋદ્ધિઓ પામ્યા. તેમની સાથે

રહેનારા સાતસેં કોઠીયાઓનો રોગ પણ તે તપથી નાથ પામ્યો. બ્રહ્મહત્યા, સ્ત્રીહત્યા, ખાળહત્યા અને ગૌહત્યા જેવી ભયંકર ગણ્યાતી હત્યાઓના કરનાર દૃઢપ્રહારી જેવા જીવો પણ તપના પ્રભાવથી ઘોર કર્મનો ક્ષય કરી સદ્ગતિના સુખને પામ્યા છે જેની યાદવ કુમારોએ અપભ્રાજના કરી હતી તે દ્વૈપાયન ઋષિ મરીને દેવ થયો હતો તે પણ આયંભિલ તપ કરનાર દ્વારિકા નગરીના લોકોને બાર વર્ષ સુધી કોઈ પણ પ્રકારનો ઉપસર્ગ કરી શક્યો જ નહિ. તે લોકો જ્યારે તપ કરવામાં મંદ પરિણામી (આળસુ) થયા, ત્યારે જ ઉપસર્ગો પ્રગટ થયા, અને તેમાં દ્વૈપાયન દેવ ક્ષાવી ગયો. ચક્રવર્તી રાજાએ અઠ્ઠમ તપના પ્રભાવે માગધ, વરદામ વગેરે તીર્થોના અધિષ્ઠાયક દેવોને જીતી (વશ કરી) શકે છે. હરિ-કેશીબલ મુનિના તપના પ્રભાવથી દેવતાઓ પણ આકર્ષાયા હતા. એટલે તપના પ્રભાવથી આકર્ષાઈને દેવો પણ તપસ્વી જનોના દાસ બની તેમની સેવામાં હાજર રહે છે. કુચ્છ પીડાને હઠાવનારી તથા દુર્નિમિત્તાદિકનો ક્ષય કરનારી અને સુખ સંપત્તિઓને મેળવી આપનારી તપસ્યા ખરેખર અપૂર્વ ભાવ મંગળ રૂપ છે, એમ શ્રી જૈનેન્દ્રાગમમાં કહ્યું છે.

જ્યાં સુધી રસનેન્દ્રિય (જીભ) મારફત આ દેહને પુષ્કળ અન્નપાણી મળ્યા કરે છે ત્યાં સુધી જીવોનાં આકરાં કર્મો રૂપી લુંટારાઓ આ શરીર રૂપી કિલ્લાને છોડીને જતા નથી, તેથી પરિણામે રાગાદિક ભાવશત્રુઓ મજબૂત બને છે. આ જ ઇરાદાથી પ્રભુએ અનશન, ઉણાદરી વગેરે બાહ્ય તપ કરવા ફરમાવ્યું છે. તેમજ શીલવંત લબ્ય જીવોએ સ્નિગ્ધ માદક

આહાર તેમજ જરૂર કરતાં વધારે લુખ્ખો આહાર પણ નજ આવે. જોઈએ. ઇન્દ્રિયો રૂપી દર (ખીલ) વડે, વાંછા રૂપી પવનનું લક્ષણ કરી ચિત્ત રૂપી કરંડીયામાં રહેનારા રાગાદિક દોષ રૂપ સર્વો સંસારી જીવોને બહુજ હેરાન કરે છે. પરંતુ જો તેમને ભૂખ્યા રાખવામાં આવે એટલે પરમ ઉલ્લાસથી વિધિ પૂર્વક તપસ્યા કરવામાં આવે તો થોડા જ વખતમાં તેઓ નાશ પામે છે અને તેથી પૂર્વે નહિ અનુભવેલું અતિ અફભૂત સુખ પ્રગટ થાય છે. આથી સાખીત થાય છે કે તપસ્યા કરવાથી ઇન્દ્રિયોને વશ કરી શકાય છે, અને રાગાદિ દોષોને પણ જરૂર દૂર કરી શકાય છે.

તપસ્યાના આરાધનને અંગે જરૂરી ખીના.

તપ કરતાં વચમાં જો પર્વ તિથિનો તપ આવે તો મોટા તપને રાખી મૂકીને તે પર્વ તિથિનો તપ જરૂર કરવો. ચાલતો આવતો મોટો તપ પછીથી કરવો. વળી એક તપ ચાલતો હોય, ત્યાં વચમાં ખીજો તપ કરવાનો આવે, તો જે તપ મોટો હોય તે કરવો, અને બાકી રહેલો લઘુ તપ પછીથી (મોટો તપ પૂરો થયા બાદ) કરવો. (અથવા કોઈ તપ એકાસણે કરવા માંડ્યો હોય તેમાં ખીજા કોઈ તપનો ઉપવાસ કરવાનો આવે તો તે વખતે ઉપવાસ કરવો. એકાસણું પછી કરી આપવું. ભૂલી જવું વિગેરે કારણને લઈને તપ ભાંગ્યો હોય તો તેની તે તપમાં જ આલોચણુ લઈ લેવી, અથવા પછીથી તે સંબંધી તપ કરવો. અનુક્રમવાળા વર્ષીતપ વિગેરે તપમાં ઘણું કરીને તિથિનો ક્રમ ગણાતો

નહિ એટલે કદાચ તિથિએ ખાવાનું આવે અને વગર તિથિએ ઉપવાસાદિ આવે, તો પણ ચાલુ ક્રમ તરફ લક્ષ્ય રાખીને તપ કરવો.

તિથિની મુખ્યતાવાળા તપમાં સૂર્યોદય વેળાની તિથિ લેવી. તિથિનો ક્ષય હોય તો ખેલ્લાની તિથિ લેવી અને તિથિની વૃદ્ધિ હોય તો જેમાં ખીજી તિથિ લેવી. ૧ જે દિવસે તપ શરૂ કરવાની ઇચ્છા હોય, તે દિવસે ‘નિર્વિઘ્ન-પણે તપ પૂરો થાય’ આ મુદ્દાથી સવારે અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરવી. સુપાત્રદાન, સંઘપૂજા વિગેરે મંગલ કાર્યો જરૂર કરવા જોઈએ. ૨ અમુક અમુક મોટા સૂત્રોના યોગોદ્ગ્રહનની ક્રિયામાં તથા મોટા ઉપધાનમાં પ્રવેશ કરતાં અને વીસસ્થાનક વિગેરે તપની શરૂઆતમાં વિસ્તાર (મેટી) નંદીની સ્થાપના કરવી. ખીજા કેટલાએક તપની શરૂઆતમાં લઘુ નંદીથી ક્રિયા કરાય છે. ૩ પ્રતિષ્ઠામાં તથા દીક્ષામાં જે કાળ તજવો છે, તે કાળ છમાસી તપમાં, વર્ષીતપમાં, તથા એક માસ કરતાં વધારે વખતના તપની શરૂઆતમાં પણ તજવો. ૪ શુભ મુહૂર્તે તપની શરૂઆત થઈ ગયા પછી પખવાડીયુ, મહિનો, દિવસ કે વરસ અશુભ આવે, તો પણ વાંધા નથી. ૫ ખેલા વિહારમાં, તપની નંદીમાં, આલોચણમાં મૃદુ નક્ષત્રો (મૃગશીર, ચિત્રા, અનુરાધા, રેવતી) ધ્રુવ નક્ષત્રો (રોહિણી, ઉત્તરાષાઠા, ઉત્તરા ભાદ્રપદા, ઉત્તરા ફાલ્ગુની) ચર નક્ષત્રો (પુનર્વસુ, સ્વાતિ, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા) ક્ષિપ્ર નક્ષત્રો (અશ્વિની, પુષ્ય, હસ્ત, અભિજિત) શુભ (લેવા સારા) છે, તથા મંગળ અને શનિ સિવાયના વાર લેવા. ૬ જે વર્ષમાં

ચૈત્ર માસ અધિક હોય ત્યારે કલ્યાણક વિગેરે તપ ખેલા ચૈત્રના કૃષ્ણ પક્ષમાં તથા બીજા ચૈત્રના શુકલ પક્ષમાં કરવો. ભાદરવા માસની વૃદ્ધિ હોય, ત્યારે પણ એમ કરવું. ૭ છઠ્ઠ કરવાની ભાવનાથી ૨૨૯ છઠ્ઠવાળો તપ ઉચ્ચર્યો હોય, તો તે છઠ્ઠ છઠ્ઠ જ કરી શકાય. કારણે એકાંતરા ઉપવાસ કરી શકાય નહિ. ૮ આસોની અને ચૈત્રની ઓળીના અસ-જાચના દિવસો પૈકી ખેલા ત્રણ દિવસમાં કરેલા ઉપવાસ વીસસ્થાનકની ઓળીમાં ગણવા નહિ.

૯ એ બંને ઓળીના ખેલા ત્રણ દિવસોમાં કરેલો તપ આલોચનામાં ગણવો નહિ, પણ જે તપમાં ભૂલ થાય તે આખો તપ ફરીથી શરૂ કરવો પડે. આવા આગાઠ તપમાં અને રોહિણી તપમાં તે ત્રણ દિવસો તપ ગણી શકાય છે, પરંતુ બીજા તપમાં ન ગણાય.

૧૦ અસ્વાધ્યાયના (અડચણના) ત્રણ દિવસોમાં કરેલો તપ વીસસ્થાનક તપમાં અને અષ્ટકર્મ સૂદન તપમાં ન ગણાય, પણ આંબિલ વર્ધમાન તપમાં પરંપરાથી ગણાય છે. ૧૧ કોઈ ભવ્ય જીવ મહાવીર સ્વામીના છઠ્ઠનો તપ કરતો હોય, તેને અલગ છઠ્ઠ કરવાની શક્તિ ન હોય, તો તે પાખીનો છઠ્ઠ કરી મહાવીર સ્વામીના છઠ્ઠમાં ઉમેરી શકે, અને તેણે પાક્ષિક તપ જલ્દી પૂરો કરી આપવો જોઈએ. ૧૨ મહાવીર સ્વામીના છઠ્ઠના પારણે યથાશક્તિ તપ કરવો. બેસણાંનો નિયમ નથી.

૧૩ અષ્ટકર્મ સૂદન તપ ઉપવાસ કરવાની શક્તિ ન હોય તો આંબિલથી પણ થઈ શકે. (આ ઉત્તર ૧૫૮ ઉત્તર

પ્રકૃતિને ઉદ્દેશીને કરાતા તપને માટે સંભવે છે.) ૧૪ એક માણસ ખેલે દિવસે ચોવિહાર ઉપવાસ કરી બીજે દિવસે તિવિહાર ઉપવાસ કરે. આ રીતના બે ઉપવાસને આલોચનામાં છઠ્ઠ તરીકે ગણી શકાય છે, પરંતુ તે મહાવીર સ્વામીના છઠ્ઠ તપમાં ન ગણાય. ૧૫ ખેલ્યા દિવસે ચોવિહાર ઉપવાસ કરનારા ભવ્ય જીવો બીજે દિવસે ખેલ્યાના ઉપવાસને ગણીને દઢનું કે અઢમનું પરચખખાણુ લઈ શકે નહિ. જે દિવસે છઠ્ઠ વિગેરેનું પરચખખાણુ લીધું હોય તેજ દિવસના ઉપવાસથી તે લીધેલા તપના પરચખખાણુની શરૂઆત ગણાય. પાછલો તપ ન ગણવો. ૧૬ આઠમ તપ રોહિણી તપ વિગેરે ઉચ્ચર્યા હોય, તેમાંના બે તપ એક દિવસે કરવાના આવે, ત્યારે છઠ્ઠ કરવાની શક્તિ ન હોય તો જે તપ ખેલ્યો આવે, તે કરવો, પછવાડેનો તપ પછી કરી આપવો. ૧૭ મોહનીય કર્મ સંબંધી ૨૮ અઢમ કરતાં વચ્ચે તિથિ સંબંધી તપ કે રોહિણી આવે તો ચાલતા તપથી ચાલી શકે.

દરેક તપમાં કરવાનો સામાન્ય વિધિ.

૧ બે ટંક પ્રતિક્રમણુ કરવું, ૨ ત્રણ ટંક દેવવંદન વિધિ પૂર્વક કરવું, ૩ બે ટંક પડિલેહણુ કરવું, ૪ વિધિ પૂર્વક પરચખખાણુ કરવું તથા પારવું, ૫ જિનેશ્વર દેવની પૂજા ભક્તિ કરવી, ૬ શુરૂ વંદન કરવું, તથા તેમની પાસે પરચખખાણુ લેવું, ૭ જ્ઞાનની પૂજા ભક્તિ કરવી. ૮ પ્રભુ પાસે ખતાવેલ સંખ્યા પ્રમાણે અક્ષત (ચોખા) વડે સાધીયા કરી તેની ઉપર યથાશક્તિ કૂળ નૈવેદ્ય ચડાવવું, ૯ દરેક

તપમાં બતાવેલું ગુણુ ૨૦ નવકાર વાળી પ્રમાણુ ગણુવું, ૧૦ બતાવેલી સંખ્યા પ્રમાણુ ખમાસમણુ દેવાં. ૧૧ બતાવેલી સંખ્યા પ્રમાણુ લોગસસનો કાઉસસગ્ગ કરવો, ૧૨ જ્યાં જ્યાં ગુરૂ પૂજા કહી હોય ત્યાં ત્યાં ગુરૂ પાસે સ્વસ્તિક કરી તે ઉપર યથાશક્તિ દ્રવ્ય મૂકવું અને ગુરૂવંદને કરી તેમનો વાસક્ષેપ લેવો, ૧૩ તપસ્યાને દિવસે સજ્ઞાય ધ્યાન-ભણુવું ગણુવું વિશેષે કરવું, ૧૪ બ્રહ્મચર્ય પાળવું, ભૂમિશયન કરવું, ૧૫ સાધુ સાધ્વીની વૈયાવચ્ચ કરવી, ૧૬ તપને પારણુ યથાશક્તિ સ્વામી વાતસલ્ય કરવું, વધારે ન અને તો યથાશક્તિ એક બે ચાર વિગેરે સંખ્યામાં સમાન તપ કરનાર શ્રાવક અથવા શ્રાવિકાને જમાડવા, ૧૭ મોટા મોટા તપને અંતે અથવા મધ્યમાં તેનું મહોત્સવ પૂર્વક ઉજમાણુ કરવું. સામાન્ય તપોમાં લખ્યા પ્રમાણુ ઉદ્યાપન એટલે ઉજમાણુ કરવું. ૧૮ ગૌતમ પડધો, ચંદનબાળાનો અકુમ, ક્ષીર સાગરના સાત ઉપવાસ વિગેરે તપમાં જે દ્રવ્ય ગુરૂની આગળ ગુરૂ પૂજન તરીકે મૂકવાનું હોય તે ગુરૂને આપવાનું નથી પણ તે સાધુ સાધ્વીના વૈયાવચ્ચાદિ કાર્યમાં વાપરવાનો વ્યવહાર છે. આવા તપોમાં ગુરૂને આપવાની જે પ્રવૃત્તિ કોઈ કોઈ સ્થાનકે થએલી છે તે યતિ વિગેરેના સમાગમથી થએલી જણાય છે તે દૂર કરવી, ૧૯ દરેક તપમાં પાણી વાપરવું હોય તો તે અચિત પાણી જ સમજવું, ૨૦ રાત્રીએ તો દરેક તપમાં ચોવિહાર જ સમજવો, ૨૧ કોઈ પણ તપ સાંસારિક-પૌણ્ડલિક પદાર્થોની આશાથી ન કરવો. ૨૨ કષાયનો જેમ અને તેમ વિશેષ રોધ કરવો. ક્ષમા સહિત તપ

કરવામાં આવે તે જ પૂર્ણ ફળદાયક થાય છે એટલું ધ્યાનમાં રાખવું.

એ પ્રમાણે ટૂંકામાં તપની ખીના જળાવીને હવે વીસ-સ્થાનક તપને અંગે જળાવીએ છીએ.

સામાચારી પ્રકરણ, તપો રત્ન મહોદધિ વિગેરે ઘણાં ગ્રંથોમાં વિવિધ પ્રકારના તપના ભેદો જળાવ્યા છે. તેમાં જિન નામ કર્મનો નિકાચિત ગંધ આ તપની સાધનાથી થઈ શકે છે વર્તમાન ચોવીશીના પ્રભુ શ્રી ઋષભદેવે અને શાસનાધીશ પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવે વીસે સ્થાનકોની સાધના કરી હતી. વચલા બાવીશ તીર્થંકર દેવોએ ઓછા વધતા (એક બે ત્રણ વિગેરે) સ્થાનકોની સાધના કરી હતી. હાલ પણ ઘણાં પુણ્યશાલી જીવો યથાશક્તિ વિધિ પૂર્વક વીસે પદની આરાધના કરે છે. તે વીસે પદોનાં નામ તથા સ્વરૂપ ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવું.

૧ શ્રી અરિહંત પદ, ૨ શ્રી સિદ્ધ પદ, ૩ શ્રી પ્રવચન પદ, ૪ શ્રી આચાર્ય પદ, ૫ શ્રી સ્થવિર પદ, ૬ શ્રી ઉપાધ્યાય પદ, ૭ શ્રી સાધુ પદ, ૮ શ્રી જ્ઞાન પદ, ૯ શ્રી દર્શન પદ, ૧૦ શ્રી વિનય પદ, ૧૧ શ્રી ચારિત્ર પદ, ૧૨ શ્રી બ્રહ્મચર્ય પદ, ૧૩ શ્રી ક્રિયા પદ, ૧૪ શ્રી તપ પદ, ૧૫ શ્રી ગૌતમ પદ, ૧૬ શ્રી જિન પદ, ૧૭ શ્રી સંયમ પદ, ૧૮ શ્રી અભિનવ જ્ઞાન પદ, ૧૯ શ્રી શ્રુત પદ, ૨૦ શ્રી તીર્થ પદ.

૧ શ્રી અરિહંત પદ—‘ અરિ ’ એટલે રાગ દ્વેષાદિક જે

અંતરંગ શત્રુઓ તેમને 'હંત' એટલે હણનાર. જેમણે રાગ દ્રેષાદિક શત્રુઓનો નાશ કર્યો છે તે અરિહંત અથવા વિચરતા તીર્થંકર કહેવાય. એટલે જેમણે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય એ ચાર ઘાતી કર્મોનો ક્ષય કરીને કેવળજ્ઞાન, કેવળ દર્શન મેળવ્યું છે, પરંતુ હજી જેમનાં નામ, ગોત્ર, વેદનીય અને આયુષ્ય એ ચાર અઘાતી કર્મ નાશ પામેલ નથી તે તેરમા સયોગી કેવલી ગુણસ્થાને રહેલા અરિહંત અથવા તીર્થંકર કહેવાય. આ અરિહંત પ્રભુ પાછલા ભવમાં "સવિ જીવ કર્ણં શાસન રસી" એવી ઉત્તમ ભાવના રૂપ ભાવ દયાના પરિણામથી નિર્માણ સંચમાદિને સાધીને તીર્થંકર નામ કર્મને ખાંધે છે. તીર્થંકરના ભવથી પાછલા ત્રીજા ભવમાં શ્રી અરિહંતાદિ સ્થાનક વિગેરેને સાધીને જિન નામને નિકાચિત કરે છે. આ ભવનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયા બાદ વૈમાનિક દેવલોકમાં કે નરકમાં જાય છે. (અહીં જેમણે ખેલાં-મિથ્યાદષ્ટિ પણામાં નરકાયુષ્ય ખાંધ્યું છે. અને પછીથી સમ્યક્ત્વ ગુણને પામીને તીર્થંકર નામ કર્મ ખાંધે તો તેઓ ખેલી ત્રણ નરકમાંથી આવીને તીર્થંકર થઈ શકે છે) ત્યાંથી મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન સાથે મનુષ્યપણે ઉપજે છે, ત્યાં અવસરે સકલ ભોગ સામગ્રીનો ત્યાગ કરી વાર્ષિક દાન દહને દીક્ષા ગ્રહણ કરે. દીક્ષા લે તે જ વખતે ચોથું મન:- પર્યવ જ્ઞાન ઉપજે. ત્યાર પછી અપ્રમત્ત ભાવે દીક્ષા પાળીને આકરી તપસ્થા કરીને ચાર ઘાતી કર્મ ખપાવી તેરમે ગુણ સ્થાનકે આવે ત્યારે તેઓ અરિહંત કહેવાય. તેમને ખંધમાં

સાતા વેદનીય, ઉદયમાં ૪૨ પ્રકૃતિ અને સત્તામાં ૮૫ પ્રકૃતિઓ હોય છે. કેવલજ્ઞાન પામે ત્યારે શ્રી અરિહંત પ્રભુ દેવતાઓએ રચેલા સમવસરણમાં ખીરાણુ ભવ્ય જીવેને ધર્મોપદેશ આપે છે. આવી અરિહંત ભગવાનની પદવી તમામ પદવીઓ કરતાં શ્રેષ્ઠ હોવાથી અવશ્ય આરાધવા યોગ્ય છે. આ અરિહંત પદ પંચ પરમેષ્ઠીમાં પ્રથમ છે. નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એ ચારે નિક્ષેપે અરિહંત પદની વિચારણા કરાય છે. વિશેષ ખીના રૂપટાર્થ સહિત શ્રી સિદ્ધ પૂજામાંથી જાણવી; જૈ. સ. પ્ર૦ માસિકના ‘શ્રી તીર્થ’કર પદ આ નામના લેખમાં તીર્થકર પદનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવ્યું છે.

૨ સિદ્ધપદ—જેમણે આઠે પ્રકારનાં કર્મોનો સંપૂર્ણ ક્ષય કર્યો છે. તેથી જેમની સઘળી ઉપાધિઓ નાશ પામી છે અને અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન અને અનંત વીર્ય વગેરે આત્માની અનંતી શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરી છે જ્યાં જન્મ, જરા મરણાદિક કોઈ જાતનાં દુઃખો નથી એવી અક્ષય અવિનાશી અવ્યાખાધ મોક્ષની સંપત્તિ જેમણે મેળવી છે તે સિદ્ધ પરમાત્માઓનું ધ્યાન આ સિદ્ધ પદથી થઈ શકે છે. આ પદ પરમ નિર્મળ છે. અરિહંત થઈને અથવા સામાન્ય કેવલી થઈને આ સિદ્ધ દશા મેળવાય છે. આગમથી અને નોઆગમથી તથા નામાદિ નિક્ષેપે સિદ્ધ પદનો સંપૂર્ણ વિચાર શ્રી પ્રાકૃતસ્તોત્ર પ્રકાશમાં અને શ્રી સિદ્ધપૂજામાં જણાવ્યો છે આ પદની વિચારણા કરવાથી રૂપાતીત દશા પામી શકાય છે.

૩ શ્રી પ્રવચન પદ—તીર્થંકર ભગવાનની આજ્ઞામાં વર્તનારા સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા રૂપ જે ચતુર્વિધ સંઘ તે પ્રવચન કહેવાય. આ સંઘ પણ તીર્થંકર ભગવાનની જેમ સેવવા યોગ્ય છે, કારણ કે તીર્થંકર ભગવાન પણ દેશના આપતી વખતે શરૂઆતમાં ‘નમો તિથ્થસ્સ’ એમ કહે છે, એટલે તિથ્થ પદથી સંઘને નમસ્કાર કરે છે એમ જાણવું. આ રીતે તીર્થંકરને પણ માનવા લાયક એવા સંઘની શાસન રસિક જીવોએ જરૂર પરમ ઉદ્ધાસથી ભક્તિ કરવી જોઈએ આ શ્રી સંઘ અનેક સદ્ગુણી આત્માઓના સમુદાય રૂપ હોવાથી તે અનંત ગુણ રૂપ રત્નોનો ભંડાર કહેવાય છે. મંત્રી વસ્તુપાઠાદિના દર્શાવે આવા શ્રી સંઘનું અથવા પ્રવચનનું અવશ્ય આરાધન કરવાથી જિનનામ કર્મનો અને ધીજી પણ પુણ્ય પ્રકૃતિઓનો બંધ થાય છે, અને પાપકર્મોનો નાશ થાય છે. વિશેષ ધીના દેશનારિચંતા-મણિમાં જણાવી છે.

૪ શ્રી આચાર્ય પદ—પાંચ ઇન્દ્રિયોનો નિયંત્રક, નવ પ્રકારે પ્રવચન પાલન, ચાર ઠપાયનો જય, પાંચ મહાવ્રતનું પાલન, પાંચ પ્રકારના આચારનું પાલન, તથા પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિનું પાલન એ પ્રમાણે છત્રીસ ગુણોથી અથવા એવા છત્રીસ પ્રકારે છત્રીસ છત્રીસ ગુણોના સમુદાયથી જેઓ શોભી રહ્યા છે, જેઓ સકલ શાસ્ત્રના પારગામી છે, એવા સાધુઓમાં અગ્રેસર રાજા સરખા તે આચાર્ય ભગવાન જૈન શાસનને દીપાવનારા છે. તેથી ભવ્ય જીવોએ પરમ ઉદ્ધાસથી શ્રી આચાર્યપદની સેવના કરીને નિકાચિત જિનનામ કર્મનો

પ્રશસ્ત બંધ કરવો. અહીં નામાદિ નિક્ષેપે આચાર્ય પદની ભાવના વિગેરે બીના શ્રી સિદ્ધચક્ર પૂજામાં જણાવી છે.

૫ સ્થવિરપદ—નિર્મળ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિક ગુણોવું સારી રીતે સેવન કરવાથી જેઓએ પોતાના આત્માને સંયમ ધર્મમાં સ્થિર કર્યો છે. અને ઉત્તમ પ્રકારની ક્ષમા, સરળતા, મૃદુતા વગેરે ગુણો વડે જેઓ અન્ય સાધુઓને જરૂર પડતી મદદ આપનાર ૬૦ વર્ષની ઉંમરના વયઃસ્થવિર, ૨૦ વર્ષના દીક્ષિત પર્યાય સ્થવિર, સ્થાનાંગ સૂત્રાદિના જાણુકાર શ્રુત સ્થવિર કહેવાય છે. સંયમ માર્ગમાં સ્થિર (મજ્જ-બૃત) કરનાર આવા સ્થવિર સાધુઓ જૈન શાસનને દીપાવનાર હોવાથી લગ્ય જીવોએ તેમની પરમ ઉદ્ધાસથી સેવના કરીને તીર્થંકર પદની ઋદ્ધિ મેળવવી.

૬ શ્રી ઉપાધ્યાય પદ—નિર્મળ શાસ્ત્રબોધ સહિત શુદ્ધ ચારિત્ર પાળવામાં સદાય સાવધાન રહી, કેવળ ઉપકાર દષ્ટિથી સાધુ સમુદાયને સૂત્ર વાચનાદિ સાધનોથી સહાય આપી જડ બુદ્ધિવાળા શિષ્યોને પણ જેઓ સુશિક્ષિત કરે છે, અને ઉત્તમ પ્રકારની રહેણી કરણી વડે શિષ્યોને સુવિનીત બનાવે છે તેવા, આચાર્યને ગચ્છને તથા સંઘને સહાયક શ્રી ઉપાધ્યાય મહારાજ આત્માથી જીવોને સદા સેવવા યોગ્ય છે. વિશેષ બીના સિદ્ધચક્ર પૂજામાંથી જાણવી.

૭ શ્રી સાધુ પદ—સંસારનાં સુખોની અસારતા જાણીને, જન્મ મરણનાં અનંત દુઃખથી કંટાળી સંસારની રખડપટ્ટી દૂર કરવા અને શાશ્વત એવું મૌક્ષસુખ પામીને

પરમ શાંતિ મેળવવા માટે જેઓએ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું છે અને જેઓ નિર્મળ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપ રત્નત્રયીનું શુભ લાભે આરાધન કરે છે. સદ્ગુરૂની આજ્ઞા પ્રમાણે આવે છે, અને ખીજા આત્માથી જીવોને યથાશક્તિ સહાય આપીને સન્માર્ગમાં લાવે છે. આવા સાધુજનો સ્વપર ઉપકારક હોવાથી ભવ્ય જીવોએ તેમની જરૂર સેવના કરીને આત્મહિત કરવું. વિશેષ ખીના શ્રી સિદ્ધચક્ર પૂજામાંથી જાણવી.

૮ શ્રી જ્ઞાનપદ—જેનાથી સ્વ અને પરને, જીવ અને અજીવને અથવા જડ અને ચૈતન્યને, હિતને અને અહિતને, ભક્ષ્ય (ખાવા લાયક) અને અભક્ષ્ય (નહિ ખાવા લાયક) ને, કર્તવ્ય (કરવા લાયક) અને અકર્તવ્ય (નહિ કરવા લાયક) ને ઓળખી શકાય. વળી જેનાથી અનાદિ કાળનાં અજ્ઞાન, અવિદ્યા અથવા જડતા ટાળી શકાય. સ્વઘટમાં વિવેક રૂપી દીવો પ્રગટ થવાથી આત્મ સ્વરૂપ સમજી શકાય. આલું સ્યાદ્રાહ શૈલીને અનુસરતું જ્ઞાન અત્યંત ઉપકારી હોવાથી ભવ્ય જીવોએ અવશ્ય તેની પરમ ઉલ્લાસથી આરાધના કરીને આત્મહિત કરવું. વિશેષ ખીના શ્રી સિદ્ધચક્ર પૂજામાં જાણવી છે.

૯ શ્રી દર્શનપદ—શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવંતોએ કહેલા જીવ અજીવ વગેરે નવ તત્ત્વો, તથા ધર્માસ્તિકાય વગેરે છ દ્રવ્યો, સમભંગી, સમનય, ચાર નિક્ષેપા વિગેરે સર્વ લાવોને સાચા માનવા તે સમ્યગ્ દર્શન કહેવાય. તે સંયમાદિક તમામ

તમ ગુણુ રૂપ મહેલના પાયારૂપ છે. તથા જેમ એકડા વગ-
નાં મીઠાં નકામાં છે તેમ તેના વગર ફરેલી ક્રિયા કાંઈ
પ આપતી નથી અને કલેશ રૂપ ગણાય છે, એટલે આત્માનું
આણુ કરી શકતી નથી. તે દર્શનપદની વિશેષ બીના શ્રી
દ્વયક પૂલમાં વિસ્તારથી જણાવી છે, તે પ્રમાણે વિચારી
ની આરાધના કરવી. અહીં દર્શનપદથી સમ્યગ્દર્શન જાણવું.
આનું સ્વરૂપ સારો રીતે સમજવામાં અને તેને ટકાવવાને
ટે તેના ૬૭ બોલોનું સ્વરૂપ ગુરૂગમથી જરૂર સમજવું
ઇએ.

૧૦ વિનયપદ—જેના વડે રાગ દ્વેષાદિક દુશ્મન માત્ર
ગથી દૂર થઈ જાય તે વિનય કહેવાય છે. ત્રણ ગુણી પ્રત્યે
દુતા રાખી આત્મામાં ઉત્તમ ગુણુ પ્રગટ કરવા માટે સદ્-
ગુણીને દેખી કે સાંભળીને મનમાં આનંદિત થવું તથા તેવા
ગુણીની યથાશક્તિ લક્ષિત, બહુમાન, ગુણુસ્તુતિ કરી આપણે
ગુ તેમના જેવા થવા ઈચ્છા રાખવી. વળી સદ્ગુણીના
રંવાર પરિચય રાખવો, સાધુ પુરૂષોના નજીવા અવગુણો
ગ્રાહા પાડી તેમની વગોવણી કરવી નહિ. તેમની આશા-
નાથી દૂર રહેવું. વિનય વડેજ વિદ્યા શોભે છે. વિનયને
વળા ગુણોમાં મોટો કહ્યો છે, માટે તમામ ગુણોમાં સાર
વિનય ગુણુની સેવનાથી અને જિનનામ કર્મનો બંધ
વ, એવી સદ્ભાવના રાખવી અને વિનય ગુણુ ધારણ કરીને
જાને વિનયવંત બનાવીને વિનયવાળા જીવોની અનુભા-
વ કરવી.

૧૧ શ્રી ચારિત્રપદ—જેનું સારી રીતે પાલન કરવાથી કર્મભગથી મુક્ત થઈને શુદ્ધ નિર્મળ આત્માનું સ્વાભાવિક સુખ મેળવી શકાય છે, તેવા ચારિત્ર પદને ઈન્દ્રવગેરે દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે. અનંતાનુબંધી આદિ કષાયોનો ક્ષય, ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ થવાથી આ ચારિત્ર-ગુણ પ્રગટે છે. ઉત્તમ પ્રકારની ક્ષમા રાખવી એ ચારિત્રનું ખરૂં રહસ્ય છે. આ ચારિત્રનું શુદ્ધ પાલન કરવાથી આસન્નસિદ્ધિક લભ્ય જીવે સંસાર સમુદ્રને તરી જાય છે. આનું વિશેષ સ્વરૂપ શ્રી સિદ્ધચક્ર પૂજામાંથી જાણવું. આ પદની યથાર્થ સેવના કરવાથી જિનનામ કર્મનો પણ બંધ થાય છે.

૧૨ બ્રહ્મચર્ય પદ—જેથી આત્મગુણ રમણતાનો અથવા નિર્મલ ચારિત્ર ગુણનો લાભ થાય, તથા અનેક પ્રકારની વિષયાસાક્ત દૂર થાય તે બ્રહ્મચર્ય પદનું ખરૂં રહસ્ય છે. તે ગુણ ઇન્દ્રાદિ દેવોને પણ વંદન કરવા લાયક છે. મન વચન કાયાથી નિર્મલ બ્રહ્મચર્ય પાળનાર લભ્ય જીવે જરૂર ભવ સમુદ્રનો પાર પામે છે. બીજાં પુણ્ય કાર્યોને કરનાર લભ્ય જીવે બ્રહ્મચર્ય પાળનાર પુણ્યશાલી જીવોની સરખામણીમાં આવી શકતા નથી. જે બ્રહ્મચર્યનું ઉત્તમ પાલન કરનાર તરીકે વિજય શેઠ, વિજયા શેઠાણી, સુદર્શન શેઠ, જંબુસ્વામી, રથૂલિભદ્ર વિગેરેનાં દૃષ્ટાંતો શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદ વિગેરે ગ્રંથોમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. પરમ સંતોષ ગુણને પામેલા લભ્ય જીવે પરમ ઉલ્લાસથી બ્રહ્મચર્ય ગુણની સેવના કરી મોક્ષપદને જરૂર મેળવે છે. આજે બ્રહ્મચર્યના પ્રતાપે ચારિત્રની નિર્મલ સાધના કરી શકાય છે. ઘણાં જીવે

જિનનામ કર્મનો અંધ વિગેરે પ્રથસ્ત લાલ મેળવે છે. વિશેષ બીના શીલ ધર્મ દીપિકામાંથી જાણવી.

૧૩ શ્રી ક્રિયાપદ—ક્રિયા એટલે નિર્દોષ કરણી અથવા આચરણ. તે ક્રિયા વગરનું એકલું જ્ઞાન પાંગળા જેવું ગણાય છે. તેમ જ જ્ઞાન વગરની એકલી ક્રિયા અંધ જેવી ગણાય છે. જ્ઞાનની (સમજણ ગુણની) સાથે એટલે નિયાણાનો ત્યાગ કરીને સમજ પૂર્વક કરવામાં આવતી સઘળી શુભ કરણી આત્માને નિર્મલ બનાવે છે. દેવાધિદેવ શ્રી સર્વજ પ્રભુએ કહેલી ઉત્તમ ક્રિયાઓને સાધવામાં અત્યંત આદરભાવ પ્રગટ થવો એ સત્ય જ્ઞાનનું શુભ ફલ જાણવું. જેમને પરિપકવ જ્ઞાન દશા જાગૃત થઈ છે તેમને ક્રિયા રૂચિપણું તથા ક્રિયા માર્ગમાં અપ્રમત્ત ભાવ (પ્રમાદ રહિતપણું) જરૂર હોય છે, વગી ક્રિયા રૂચિ ભવ્ય જીવો શુકલ પાક્ષિક કહેવાય છે. એટલે તેઓ અદ્ય કાળમાં સિદ્ધિ પદને પામી શકે છે. અને જેને ક્રિયા રૂચિ પ્રગટ થઈ જ નથી તે જીવો કૃષ્ણ પાક્ષિક કહેવાય છે. એટલે તેઓ સંસારમાં લાંબો વખત રખડપટ્ટી કરે છે. લાંબી લાંબી વાતો કરીએ ને ક્રિયા ન કરીએ તો લગાર પણ કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી કારણ કે એક રસોઈ જેવા કાર્યમાં પણ જ્યારે ક્રિયાની જરૂર પડે છે, તો પછી સિદ્ધિ પદને પામવામાં તેની જરૂર વધારે હોય એમાં નવાઈ શી? જેમ ગતિ કરવાથી ધારેલા સ્થાનકે પહોંચાય છે એમ જ્ઞાન સહિત ક્રિયાની સાધનાથી મોક્ષ પદને પામી શકાય છે, આવી ભાવનાથી સાત્ત્વિકી ક્રિયાની આરાધના કરનાર ભવ્ય જીવો.

જિનનામ કર્મનો અંધ વિગેરે લાભ મેળવી શકે છે ક્રિયાનું વિશેષ સ્વરૂપ શ્રી આવશ્યક નિર્યુક્તિ, દેશના ચિંતામણી વિગેરેમાં જણાવ્યું છે, આ બીનાને યાદ રાખીને ભવ્ય જીવોએ ક્રિયાપદની નિર્મલ આરાધના ત્રિકરણ યોગે કરવી.

૧૪ શ્રીતપ પદ—જેમ અગ્નિના તાપથી સોનામાં રહેલો મેલ બળી જાય છે અને તેથી તે સોનું શુદ્ધ કુંદન બને છે તેવી રીતે શાસ્ત્રમાં કહેલા બાહ્ય અભ્યન્તર તપનું બહુમાન સહિત ક્ષમા સહિત નિર્નિદાન સેવન કરવાથી આત્માને વળગેલાં ચીકણાં કર્મો નાશ પામે છે એટલું જ નહિ, પરંતુ જીવે બાંધેલા જે નિકાચીત કર્મો એટલે જે કર્મો અવશ્ય રસોદયથી ભોગવવાં પડે તેવા છે તે કર્મો પણ નાશ પામી જાય છે એટલે તપની સાત્ત્વિકી આરાધના કરવાથી આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે. તપનો આવો પ્રભાવ જાણીને તીર્થંકર દેવોએ તથા ગણધર મહારાજઓએ તપ કરવાનો ખાસ ઉપદેશ કર્યો છે અને તે તારક મહર્ષિ લગવંતોએ પોતે પણ આદર પૂર્વક અનેક પ્રકારનાં તપ આચર્યાં (કર્યાં) છે. તપની મહદથી જ સંયમની નિર્મલ સાધના થઈ શકે છે એમ શ્રી લગવતીજીના 'સંજમેણ તવસા અપ્પાણં ભાવે-માણે વિહરહ' આ વચનથી જાણી શકાય છે. આવી ભાવનાથી તપ પદની સાધના કરનારા ભવ્ય જીવો તીર્થંકર પદવીને પણ પામી શકે છે. વિશેષ બીના શ્રી સિદ્ધચંદ્ર પૂજામાં જણાવી છે. આવા વિચારથી ત્રિકરણ યોગે આ તપ પદની આરાધના પરમ ઉદ્ધાસથી કરવી.

૧૫ શ્રી ગૌતમ પદ—શ્રી ગૌતમ સ્વામી છઠ્ઠ

છક્રને તપ કરીને પારણું કરતા હતા. અને ચાર જ્ઞાનને ધારણ કરતા હતા. અઠ્ઠાવીસ લઘિને પામેલા હતા. ચરમ તીર્થપતિ શ્રી વીર પ્રભુના મુખ્ય (ખડેલા) ગણધર હતા. તેમનું ગૌતમ નામનું ગોત્ર હોવાથી અને મહા લઘિના પાત્ર હોવાથી તેઓ “ ગૌતમ સ્વામી ” આ નામે વધારે પ્રસિદ્ધ છે. તેમનું પવિત્ર નામ લેતાં ચોવીસે તીર્થંકરોના ૧૪૫૨ ગણધરોનું સ્મરણ કર્યું જાણવું. વર્તમાન શાસન નાયક શ્રી વીર પ્રભુની ઉપર તેમને સ્વાભાવિક (પૂર્વ ભવ સંબંધી) ઘણા પ્રશસ્ત સ્નેહ હતો તે જાણીને આત્મહિ-તેરછુ ભવ્ય જીવોએ પોતાના સદ્ગુરુની ઉપર તેવો જ પ્રેમ રાખીને ગુરૂ સેવા કરવી જોઈએ. અનેક ગ્રંથોમાં પરમ વિનય ગુણની સેવના કરવાની બાબતમાં શ્રી ગૌતમ સ્વામીનું ઉદાહરણ જણાવ્યું છે. શ્રી ગૌતમ સ્વામીની વિશેષ બીના પ્રાકૃત સ્તોત્ર પ્રકાશમાં અને દેશના ચિંતામણીમાં જણાવી છે. તે યાદ કરીને આ શ્રી ગૌતમ પદનું પરમ આદરથી આરા-ધન કરવું. વળી આ પ્રસંગે જાણવા જેવી બીના એ છે કે શ્રી જૈનેન્દ્રાગમમાં તીર્થંકર તથા ગણધર જેવા ઉત્તમ પુરૂષો રત્નપાત્ર જેવા કહ્યા છે, સામાન્ય સાધુઓ સોનાના વાસણ જેવા કહ્યા છે, દેશ વિરતિ શ્રાવકો રૂપાના પાત્ર તુલ્ય (વાસણ જેવા) કહ્યા છે. સમકિતી શ્રાવકો ત્રાંબાના વાસણ જેવા અને અવિરતિવંત મિથ્યાદષ્ટિ જીવો લોઢાના વાસણ જેવા કહ્યા છે. અહીં જણાવ્યા મુજબ રત્ન પાત્ર સમાન ગણધર પદ અતિ મહત્ત્વનું હોવાથી ભવ્ય જીવોએ પરમ ઉદ્દાસથી જરૂર તેની આરાધના કરીને શ્રી

તીર્થંકર પદવીને લાલ મેળવવો, એજ ખર્ચ કરવા લાયક કામ છે.

૧૬ શ્રી જિન પદ—આ પદથી જેમણે ક્રોધ વિગેરે અઠાર દોષોને દૂર કર્યા છે, એવા વીતરાગ દશાને પામેલા ચાર ઘાતી કર્મનો ક્ષય કરી કેવલ જ્ઞાન વિગેરે આત્માના સ્વાભાવિક ગુણોને ધારણ કરનારા સામાન્ય કેવલી, મુંડ કેવલી વિગેરે તમામ સર્વજ્ઞ ભગવંતોની આરાધના કરાય છે. શરૂઆતમાં કહેલા શ્રી અરિહંત પદમાં એકલા તીર્થંકરો જ લેવાના છે. બંનેમાં ફરક એ છે કે શ્રી સામાન્ય કેવલીઓને તીર્થંકર નામ કર્મનો ઉદ્દય હોતો નથી અને શ્રી તીર્થંકરોને જિનનામ કર્મનો ઉદ્દય હોય છે. જે રીતે પ્રાચીન મહા પુરૂષો સર્વજ્ઞ થયા તે રીતે આરાધક જીવો મન વચન કાયાથી આ પદને આરાધના તીર્થંકર પદવીને પણ પામે છે. આરાધના કરતી વખતે શ્રી કેવલી થયેલા પુણ્ય-શાલી જીવોના જીવનની જરૂર વિચારણા કરવી જોઈએ.

૧૭ શ્રી સંયમ પદ—સંયમ એટલે પાંચ આશ્ર-વોનો ત્યાગ કરવો, પાંચ ઇંદ્રિયોને કાબુમાં રાખવી, ચાર કષાય જીતવા, ત્રણ દંડોનો ત્યાગ કરવો. આ સંયમ પદમાં એ વિચારવું કે વિષય સુખનો ત્યાગ કરીને, ક્રોધાદિક કષાયને જીતીને, તમામ આશ્રવ દ્વારોને બંધ કરીને પોતાના હિતને ચાહનારા જે ભવ્ય જીવો નિર્મલ મન વચન કાયાથી સંયમની સાત્ત્વિકી આરાધના કરે છે, તેવા સંયમી જીવો જરૂર સિદ્ધિ પદને પામે છે. સર્વ સંયમનું પાલન

કરનાર મુનિ જનો હોય છે અને દેશધી સંયમનું પાલન કરનાર દેશવિરતિ શ્રાવકો છે. ભવભીરૂ શ્રાવકો પણ ઉપધાન વહન વિગેરે ઉત્તમ સાધનોને સેવે, તો સર્વ સંયમને લાચક બની શકે છે. પરિણામે પરમાત્મ દશાને પણ પામી શકે છે. આ સંયમ અનહદ સમાધિ સુખને દેનારું છે એમ સમજીને પરમ ઉદ્લાસથી આ પદની આરાધના કરતાં જિન પદવીને પણ પામી શકાય છે. આ ચારિત્ર પદમાં સામાયિકાદિ ભેદોની અને સંયમ પદમાં તેના કારણોની સાધના મુખ્ય હોય એમ સંભવે છે, આમાં ખરૂં તત્ત્વ કેવલી બાજુ. સંયમ પદને અંગે ઉપરની ખીનાનો વિચાર કરીને લબ્ય જીવોએ આ પદની આરાધના કરવી જોઈ એ.

૧૮ શ્રી અભિનવ જ્ઞાન પદ—આ પદમાં બુદ્ધિના આઠ ગુણ પામીને પોત પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે ત્રિવિધ યોગને સ્થિર કરીને શ્રી ગુરૂ મહારાજની પાસે વિનયાદિ વિધિને બાળવીને નવા નવા ધર્મ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી નવું નવું તત્ત્વજ્ઞાન મેળવવું વિશેષ પૃચ્છાદિક કરીને અનુભવ જ્ઞાન મેળવવા પ્રયત્નશીલ થવું. આત્મિક દોષને દૂર કરીને નિર્મળ જ્ઞાન પૂર્વક ઉત્તમ ચારિત્રાદિ સ્વરૂપ સદાચારની સાધના કરવી જોઈએ. પ્રમાદ રહિત વર્તન કરવું કારણ કે કહ્યું છે કે ‘ જ્ઞાનસ્ય ફલં વિરતિ : ’ જ્ઞાનનું ફલ વિરતિ છે. એટલે જ્યારે જ્ઞાનના ફલ રૂપ વિરતિ ગુણની સાધના કરીએ ત્યારે બાજુ ખરૂં કહેવાય. એમ સમજીને નવું જ્ઞાન મેળવવાને માટે પ્રયત્ન શીલ લબ્ય જીવો નિર્મલ જ્ઞાન ક્રિયાને સાધીને જિન પદવીને પણ પામે છે. હું તેવા

ગુણવંત આત્માઓને દરરોજ પરમ ઉદ્દાસથી વંદન કરું છું. એમ આ પદની આરાધના કરતાં નિર્મલ ભાવના ભાવવી. આ રીતે દરેક પદના સ્વરૂપમાં સમજી લેવું.

૧૯ શ્રી શ્રુત પદ--અહીં શ્રુત પદથી શ્રી ગણધર વિગેરે મહા પુરૂષોએ રચેલા અંગ સૂત્રાદિ લેવા. એના સૂત્ર, આગમ, સિદ્ધાન્ત, વિગેરે નામો છે, તથા તેના ઉપર શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી વિગેરે પ્રાચીન મહા પુરૂષોએ રચેલા નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂર્ણિ, ટીકા એ સૂત્રના ચથાર્થ રહસ્યને જાણવાના સાધનો છે તેનો શ્રુતમાં સમાવેશ થાય છે. ગણધર, પ્રત્યેક બુદ્ધ, શ્રુત કેવલી, ચૌદ પૂર્વી, અને દશપૂર્વીએ રચેલું સૂત્ર કહેવાય છે. આવા સૂત્રો ખત્રોશ દોષ વિનાના અને આઠ ગુણુવાળા હોય છે. અને અર્થની અપેક્ષાએ તીર્થકર ભગવતો સૂત્રના અર્થની દેશના આપે છે. મહા જ્ઞાની પુરૂષોના રચેલા ભાષ્ય વગેરે પણ સૂત્રની માફક માનવા લાયક છે. કાલ, વિનય, બહુમાન, યોગ, ઉપધાન વગેરે આઠ પ્રકારના જ્ઞાનાચાર પાળીને આ શ્રુત પદનું આરાધન કરવું. તે વખતે ૧૪-૨૦-૪૫ લેહની અને અનંતરાગમાદિ લેહોની ભાવના કરવી. એક ચિત્તે આરાધતાં જ્ઞાન પદવીનો પણ અંધ વિગેરે મહા લાભ થાય છે. વિશેષ ખીના કર્મચંથ ટીકા વિગેરેમાં જણાવી છે.

૨૦ શ્રી તીર્થ પદ--જેનાથી આ સંસારરૂપી સમુદ્ર તરીકે શકાય તે તીર્થ કહેવાય છે. આ તીર્થના બે પ્રકાર ગણાવ્યા છે. ૧ જંગમ તીર્થ અને ખીણું સ્થાવર તીર્થ,

તેમાં વિહરમાન તીર્થંકરો, સામાન્ય કેવલીઓ, ગણુધરો તથા શાસનને શોભાવનાર આત્માર્થી સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા રૂપ ચતુર્વિધ સંઘ એ સર્વ જંગમ તીર્થ સમજવા, તથા શ્રી સિદ્ધાયણ, શ્રી રૈવતાચલ, સંમેતશિખર, વગેરે સ્થાવર તીર્થો જાણવા. લૌકિક ૬૮ તીર્થો તજીને ઉપર કહેલા બંને પ્રકારના તીર્થની પોતાની શક્તિને અનુસારે દ્રવ્ય લાવથી આરાધના કરવી. તેની આરાધનાથી પૂર્વે અનંતા આત્માઓ જિન પદવી વિગેરે ઉત્તમ લાલ પામીને મુકિત પદને પામ્યા છે પામે છે અને પામશે, માટે લવ્ય જીવોએ પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને વિવેક રાખીને વિધિ સહિત ચઢતા પરિણામે આ તીર્થપદની આરાધના કરી સિદ્ધિના અનંત સુખ મેળવવા બેઠાં. આ પદની વિશેષ ખીના આવશ્યક વૃત્તિમાં જણાવી છે.

એ પ્રમાણે સામાન્યથી વીસે પદોની ટુંકી ખીના જણાવી છે. લાવના છે કે અવસરે વિસ્તારથી જણાવવી. વીસ સ્થાનક પૂજામાં આ પદો સારી રીતે જણાવ્યા છે. તેમાંથી પોતાની શક્તિ અનુસારે ઓછામાં ઓછા એક પદથી માંડીને વધારેમાં વધારે વીસે પદોની વિધિ સહિત પરમ ઉદ્દેશથી આરાધના કરવી, કારણ કે આ પદોની સાત્વિક લાવે આરાધના કરતાં શ્રી તીર્થંકર પદવી વિગેરે મહા લાલ જરૂર મળે છે. અહીં શ્રી જ્ઞાતાસૂત્ર વિંશતિ-સ્થાનામૃત સંગ્રહ વિગેરે ગ્રંથોને અનુસારે એક ખીજાની સાથે સંકલન વિચારતાં પદના નામ-ક્રમમાં ફેર પણ

દેખાય છે. પણ આરાધક જીવોએ વિજયલક્ષ્મી સૂરિજીએ પૂજામાં બતાવેલા નામ ક્રમ પ્રમાણે આરાધના કરવી ઠીક લાગે છે.

વીસસ્થાનક તપનું ટૂંક વર્ણન.

લોકોત્તર કલ્પવૃક્ષની જેવા, ભવોભવ ચાહતા કરવા લાયક, ત્રિપુટી શુદ્ધ શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનમાં શ્રી તીર્થંકર પદવી જેવો લોકોત્તર સ્થિતિને અને તેને અનુકૂલ બીજા પણ સાધનોને મેળવી આપવા રૂપ ત્રિશિષ્ટ રૂઝ વિગેરે મુખ્ય કારણોથી અને મહા પુરૂષોએ આરાધેલ હોવાથી આ તપનો મહિમા વિશેષ પ્રમાણમાં જણાય છે, અનુભવાય છે. સંભવ છે કે શ્રી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વિચરતા તીર્થંકરો વીસ હોવાથી આ તપમાં પદની સંખ્યા વીસ જણાવી છે. સ્થાનક અને પદ આ બેનો અર્થ પ્રશસ્ત આલંબન થાય છે. જે પદની આરાધના ચાલતી હોય, તેમાં તેવા સ્વરૂપવાળા ધવાને માટે પ્રશસ્ત આલંબનની ખાસ જરૂરીઆત છે. મંત્રાદિની સાધનામાં જેન વિધિની જરૂરીયાત હોય છે, તેમ આદીં પણ વિધિની જરૂરીયાત બહુજ રહેલી છે. આ મુદ્દાથી હવે વીસ સ્થાનક તપનો વિધિ જણાવીએ છીએ.

આસન્નસિદ્ધિક લવ્ય જીવોને કુદરતી વિધિ તરફ લક્ષ્ય વધારે પ્રમાણમાં હોય છે. ચાલુ તપનો વિધિ અહીં દ્વંકામાં આ પ્રમાણે જાણવો—

સુવિહિત મહા ગુણવંત ગુરૂની સમક્ષ તેમની આજ્ઞા

પ્રમાણે (તે જે વિધિ ખતાવે તે) કરવો. છતાં દરેક સ્થળે શુરનો યોગ હોતો નથી, તેવા પ્રસંગે તપની શરૂઆત કરતાં પહેલાં નજીકના ગામોમાં જ્યાં શ્રી ગુરુમહારાજનો યોગ (જોગવાઇ) હોય ત્યાં જઈ ચાલુ તપના તમામ વિધિથી સુખાણુ થઈને આગળ કહેવાશે, તે પ્રતોચ્ચારનો વિધિ જાળવીને પછીથી તે તપ શરૂ કરવો જોઈએ. અથવા જેઓએ આ તપ કર્યો હોય અને આ તપના વિધિ વિગેરે શુરુગમથી સારી રીતે જાણતા હોય તેવા લગ્ય જીવો આ તપનો વિધિ વિગેરે અનુષ્ઠાનો (ક્રિયા) કર્મ રીતે કરે છે તે ખાખત માહિતગારી મેળવવી. જ્યારે તપને અંગીકાર કરવા ઈચ્છા થાય, ત્યારે પ્રથમ શુભ મુહૂર્તે નાંદી (નાંણુ) ની સ્થાપના કરવીને કુવિહિત શ્રી ગુરુ મહારાજની સમીપે વીસ સ્થાનક તપ વિધિ પૂર્વક ઉચ્ચરવો, પછી તે શરૂ કરવો. એક ઓળી ઠેકાણામાં ઠેકાણાં બે માસની અંદર અને મોડામાં મોડાં છ માસની અંદર પૂરી કરવી જોઈએ. કદાચ છ માસની અંદર જો એક ઓળી પૂરી ન થાય, તો કરેલી (ચાલતી) ઓળીને ફરીથી આરંભ કરવો જોઈએ. સામાન્ય રીતે પદની વીસ વીસ ઓળી ગણાય છે, તેમાં દરેક પદની દરેક ઓળીના વીશે દિવસમાં વીશ પદ જૂઠાં જૂઠાં ગણવાં. અથવા એક ઓળીના વીશ (તપના) દિવસોમાં એકજ તપ ગણવું, બીજા વીસ દિવસોમાં બીજું પદ ગણવું. એ રીતે વીસ ઓળીએ (૪૦૦ દિવસે) વીસ પદ પૂરા થાય છે. દરેક પદની યથાર્થ સાત્ત્વિકી આરાધના કરવાના ઈરાદાથી સારી શક્તિવાળા લગ્ય જીવોએ અહુમ કરીને દરેક પદની આરાધના કરવી જોઈએ. એ રીતે

કરવાથી વીસ અદ્દમે એક ઓળી પૂરી થાય. અને ચારસો અદ્દમે વીસે ઓળી પૂરી થાય છે. તે અદ્દમ કરનારાથી એર્ધ શક્તિવાળા લવ્ય જીવોએ છદ્ધ કરવા, તેથી હીન શક્તિવાળા જીવોએ એવિહાર ઉપવાસ કરવા. તે ન અને તો તિવિહાર ઉપવાસ, તે ન અને તો નીવી અને તેટલી પણ શક્તિ ન હોય તો તિવિહાર એકાસણું કરીને આ તપ કરવો. એકાસણીથી ઓછો તપ કરી શકાય જ નહિ. વળી શક્તિમાન ધર્મ રસિક લવ્ય જીવોએ વીસે પદની આરાધના કરવાના દિવસે આઠ પહોરનો પોસહ કરવો. તે ન અને તો માત્ર દિવસનો ચાર પહોરનો પોસહ કરવો. એ રીતે વીસે પદ પૌષધ કરીને આરાધવાથી બહુ જ લાભ મળે છે. એ પ્રમાણે બધા પદોની આરાધનામાં જો પોસહ કરવાની શક્તિ ન હોય તો ૧ આચાર્ય પદ, ૨ ઉપાધ્યાય પદ, ૩ સ્થવિર પદ, ૪ સાધુ પદ, ૫ ચારિત્ર પદ, ૬ ગૌતમ પદ, ૭ તીર્થ પદ આ સાત પદોની આરાધના કરવાના દિવસોમાં તો જરૂર પૌષધ કરવો જોઈએ. સાતે પદોમાં પણ પૌષધ ન અને તો સત્તરમી શ્રી સંયમપદની ઓળીમાં જરૂર પૌષધ કરવો જોઈએ. તેવી પણ અનુકૂલતા જો ન હોય તો તે દિવસે દેશાવકાશિક વ્રત જરૂર કરે અને સાવધ વ્યાપારનો ત્યાગ કરે. અને જો તેવી પણ અનુકૂલતા ન હોય તો યથાશક્તિ એકાસણું વિગેરે તપ કરી આરાધ. તે પ્રસંગે ઉત્કૃષ્ટાદિ વિધિને જાળવનારા જીવોની અનુમોદના બહુમાનથી કરે, અને પોતાની લઘુતા વિચારે. મરણ તથા જન્મના સૂતકમાં આ તપની ઓળીના

ઉપવાસ વિગેરે જે તપ કરે. તે ગણતરીમાં ન ગણાય. શ્રાવિકાએ ઋતુ સમયમાં ઉપવાસ વિગેરે કરે તે પણ ગણતરીમાં ન ગણે. જે દિવસે તપ ચાલુ હોય, તે દિવસે જે પૌષધ કરે તો બહુ જ લાભ કહ્યો છે. પણ પૌષધ ન બની શકે તો તે દિવસે જે વખત પ્રતિક્રમણ તથા ત્રણ વાર દેવવંદન અને ૧૫ડિલેહણ વિગેરે ખેલાં કહેલો વિધિ જરૂર કરવો તથા બ્રહ્મચર્ય પાળવું. ભૂમિશયન કરવું. બહુ સાવધ વ્યાપારનો આરંભ પણ ન કરવો. જૂઠું ખોલવું નહિ, આખો દિવસ તપના ચાલુ પદ્ધતિ ગુણ વર્ણન (સ્વરૂપની ચિંતવના) કરવું. તપને દિવસે પૌષધ કરે તો પારણાને દિવસે પ્રભુની પૂજા કરીને સુપાત્ર દાન દર્શને પારણું કરવું. જે તપને દિવસે પૌષધ ન કર્યો હોય તો તે દિવસે પ્રભુની પૂજા કરે, આંગી રચાવે, નિર્મલ ભાવના (અનિત્યાદિ ૧૨, મૈત્રો વિગેરે x) ભાવે, તપને દિવસે આરાધ્ય (જે પદની આરાધના ચાલતી હોય તે) પદના જેટલા ગુણ હોય તેટલા લોગસનો કાર્યોત્સર્ગ કરે, તે ગુણોનું સ્મરણ કરવા પૂર્વક (એટલે ફૂલો ખોલીને પ્રદક્ષિણા દર્શને) ખમાસમણ દેવું તે પદનો મહિમા અને ગુણની નિર્મલ વિચારણા કરીને આખો દિવસ સમતા ગુણ સહિત આનંદમાં રહે. આ વિધિએ વીશે ઓળી કરવી. તથા દરેક ઓળીએ તે તે પદનો શક્તિ પ્રમાણે મહોત્સવ, પ્રભાવના, ઉદ્યાપન કરે, જિન શાસનની ઉન્નતિ કરે. શક્તિ ન હોય તો છેવટ એકજ ઓળી ઉત્સવાદિક

૧. દેવવંદન, પડિલેહણની ક્રિયા કારણ સર દરરોજ ન અને, તો તેરમી ઓળીમાં જરૂર કરવી.

સહિત કરે. અથવા છેવટે આ તપનું યથાશક્તિ ઉજ્જમણું કરે. સવારે કાયોત્સર્ગ કરતાં ખેલાં ધરિયાવહી કરી, ખમા૦ દઈ ઇચ્છાકારેણુ સંહિસહ ભગવન્ ! સિરિ અરિહંત પથ આરાહણુત્યં કાઉસ્સગ્ગ કરું. (ગુરું કહે કરેહ) ઇચ્છં. સિરિ અરિહંત પથ આરાહણુત્યં કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં વંદણુ વન્નિઆએ૦ સૂત્ર અન્નત્ય૦ કહી ધાર લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો. દરેક લોગસ્સ સાગરવર ગંભીરા સુધી ગણવો. કાઉસ્સગ્ગ પારી પ્રકટ લોગસ્સ કહેવો. બીજી વિગેરે ઓળીમાં પદનો ફેરફાર કરી ઉપરનો પાઠ બોલવો. દરેક ઓળીમાં ઓ હ્રી નમો અરિહંતાણં વિગેરે (યંત્રમાં જણાવ્યા મુજબ) પદોની ૨૦-૨૦ નોકારવાળી ગણવી. આગળ જણાવેલા ફહામાંથી ચાલુ પદનો ફહો બોલીને ખમાસમણુ દેવાં

વીસ સ્થાનક પદના ફહા.

(દરેક ઓળીમાં એકેક ફહો બોલવો. પદ બદલાય તો ફહો બદલવો.)

- પરમ પંચ પરમેષ્ટિમાં, પરમેશ્વર ભગવાન;
ચાર નિક્ષેપે ધ્યાઇએ, નમો નમો જિણુ ભાણુ. ૧
- શુણુ અનંત નિર્મલ થયો, સહજ સ્વરૂપ ઉજાસ;
અષ્ટ કર્મમલ ક્ષય કરી, થયા સિદ્ધ નમો તાસ. ૨
- ભાવામય ઔષધ સમી, પ્રવચન અમૃત વૃષ્ટિ;
ત્રિભુવન જીવને સુખ કરી, જય જય પ્રવચન દષ્ટિ. ૩

છત્રીસ છત્રીસી ગુણે, યુગ પ્રધાન સુર્ણિદ;
જિનમત પરમત જાણ્યતા, નમો નમો તેહ સૂરીઠ. ૪

તજી પર પરિણતિ રમણ્યતા, લહે નિજ ભાવ સ્વરૂપ;
સ્થિર કરતા ભવિ લોકને, જ્ય જ્ય સ્થવિર અનૂપ. ૫

બોધ સૂક્ષ્મ વિણુ જીવને, ન હોય તત્ત્વ પ્રતીત;
ભણે ભણાવે સૂત્રને, જ્ય જ્ય પાઠક ગીત. ૬

સ્યાદ્રાદ ગુણુ પરિણુમ્યો, રમતા સમતા સંગ;
સાધે શુદ્ધાનંદતા, નમો સાધુ શુભ રંગ. ૭

અધ્યાત્મ જ્ઞાને કરી, વિઘટે ભવ ભ્રમ ભીતિ;
સત્ય ધર્મ તે જ્ઞાન છે, નમો નમો જ્ઞાનની રીતિ. ૮

લોકાલોકના ભાવ જે, કેવળી ભાષિત જેહ;
સત્ય કી અવધારતો, નમો નમો દર્શન તેહ. ૯

શૌચ મૂળથી મહા ગુણી, સર્વ ધર્મનો સાર;
ગુણુ અનંતનો કંદ એ, નમો વિનય આચાર. ૧૦

રત્નત્રયી વિણુ સાધના, નિષ્કૂળ કહી સદીવ;
ભાવ રચણુનું નિધાન છે, જ્ય જ્ય સંયમ જીવ. ૧૧

જિન પ્રતિમા જિન મંદિરા, કંચનના કરે જેહ;
બ્રહ્મ વ્રતથી બહુ કૂળ લહે, નમો નમો શિયળ સુદેહ. ૧૨

આત્મબોધ વિણુ જે ક્રિયા, તે તો બાળક ચાલ;
તત્વારથથી ધારીએ, નમો ક્રિયા સુવિશાળ. ૧૩

કર્મ ખપાવે ચીકણાં, ભાવ મંગળ તપ ભણ્ય;
 પત્રાસ લખિષ ઉપજે, જય જય તપ ગુણુ ખાણુ. ૧૪
 છદ છદ તપ કરે પારણું, ચઉનાણી ગુણુધામ;
 એ સમ સુપાત્ર કો નહીં, નમો નમો ગોયમસ્વામ. ૧૫
 દોષ અઠારે ક્ષય ગયા, ઉપમા ગુણુ જસ અંગ;
 વૈયાવચ્ચ કરીએ મુદા, નમો નમો જિનપદ સંગ. ૧૬
 શુદ્ધાતમ ગુણુમેં રમે, તણુ ઇંદ્રિય આશંસ;
 ધિર સમાધિ સંતોષમાં, જય જય સંયમ વંશ. ૧૭
 જ્ઞાન વૃક્ષ સેવો ભવિક, ચારિત્ર સમકિત મૂળ;
 અજર અમરપદ ફૂળ લહો, જિનવર પદવી ફૂલ. ૧૮
 વકતા શ્રોતા યોગથી, શ્રુત અનુભવ રસ પીન;
 ધ્યાતા ધ્યેયની એકતા,, જય જય શ્રુત સુખલીન. ૧૯
 તીર્થયાત્રા પ્રભાવ છે, શાસન ઉન્નતિ કાજ;
 પરમાનંદ વિલાસતા, જય જય તીર્થ ઝહાજ. ૨૦

(આ ફૂડા શ્રી વિજયલક્ષ્મી સૂરિની કરેલી વીશસ્થા-
 નકની પૂજના છે.)

આ ફૂડા બોલી ખમાસમણુ દેવા દરેક ઓળીએ એક
 એક ફૂડો બોલવો. વીસ સ્થાનક તપોવિધિની યુકમાં દરેક
 ગુણુનો સંસ્કૃત પાઠ બોલીને ખમાસમણાં દેવાનું કહ્યું છે,
 તે જૂદા જૂદા પાઠ ત્યાં જણાવ્યા છે. તે પાઠ બોલીને
 ખમાં દેવાની સર્વ જીવોની અનુકૂલતા ન હોય અને ફૂડા

॥ विंशति स्थानक विधितुं यंत्र ॥

	सा०	५०	दो०	नो०	
१	अँ नमो अरिहंताणं	१२	१२	१२	२०
२	अँ नमो सिद्धाणं	३१	३१	३१	२०
३	अँ नमो पवयणस्स	२७	२७	२७	२०
४	अँ नमो आयरिआणं	३६	३६	३६	२०
५	अँ नमो थेराणं	१०	१०	१०	२०
६	अँ नमो उवज्झायाणं	२५	२५	२५	२०
७	अँ नमो लोप सव्वसाह्वणं	२७	२७	२७	२०
८	अँ नमो नाणस्स	५१	५१	५१	२०
९	अँ नमो दंसणस्स	६७	६७	६७	२०
१०	अँ नमो त्रिणयसंपण्णस्स	५२	५२	५२	२०
११	अँ नमो चारित्तस्स	७०	७०	७०	२०
१२	अँ नमो बंभव्वयधारीणं	१८	१८	१८	२०
१३	अँ नमो किरियाणं	२५	२५	२५	२०
१४	अँ नमो तवस्स	१२	१२	१२	२०
१५	अँ नमो गोयमस्स	११	११	११	२०
१६	अँ नमो जिणाणं	२०	२०	२०	२०
१७	अँ नमो संयमस्स	१७	१७	१७	२०
१८	अँ नमो अभिनवनाणस्स	५१	५१	५१	२०
१९	अँ नमो सुयस्स	२०	२०	२०	२०
२०	अँ नमो तित्थस्स	३८	३८	३८	२०

ગોંડીને ખમાઠ દેવાની અનુકૂલતા સર્વને હોઈ શકે, તેથી અહીં દૂહા જણાવ્યા છે. ખેડી ઓળીના વીસે દિવસોમાં દરરોજ ક્રમસર પદ લઈને આરાધના કરવી ઠીક લાગે છે, કારણ કે આયુષ્ય ક્ષણભંગુર છે. ખેડી ઓળીમાં વીસે પદની ક્રમસર આરાધના કરનારા જીવો બનવા જોગ કદાચ આયુષ્યનો અંતિમ સમય પામે, તો તે અવસરે મનમાં તેને ઓવી અનુમોદના થાય છે કે મેં પુણ્યોદયે ખેડી ઓળીમાં વીસે પદની આરાધના કરી, ખાકીના પદોની આરાધના કરવાનો પ્રસંગ મને આવતે ભવે મળજો. આ ઇરાદાથી ખેડી ઓળીમાં આરાધક ભવ્ય જીવોએ ક્રમસર પદ લઈને આરાધના કરવી.

ખેલા અરિહંત પદના આરાધનનો વિધિ.

“ ઓં નમો અરિહંતાણં ” એ પદની વીસ નવકારવાળી ગણે. અરિહંત પદના બાર ગુણ હોવાથી દૂહો ગોલી પ્રદક્ષિણા દઈને ૧૨ ખમાસમણ દે. પાટલા ઉપર અક્ષત (ચોળા) ના સાથીયા ૧૨ કરવા. ખમાસમણ દઈને પછી ભગવાનની સામે અથવા ઉપાશ્રયમાં સ્થાપનાજી સામે ઇરિયાવહી પડિક્કમી, એક લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કરી પ્રગટ લોગસ્સ કહી ખમાસમણ દઈ ‘ ઇન્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ ! અરિહંત પદ આરાધનાર્થં કાઉસગ્ગ કરં ? ’ આદેશ માગે. ગુરૂ બેઠા હોય તો ‘ કરેહ ’ કહે, એટલે ચેતે ‘ ઇન્છ ’ કહી વંદણવત્તિઆએ, અન્નત્થઠ કહી ૨૪ અથવા ૧૨ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ મૌનપણે કરે. કાઉસગ્ગમાં લોગસ્સ ‘ સાગરવર

ગંભીરા' સુધી ચિંતવે. પછી 'નમો અરિહંતાણુ' કહી, કાઉસગ્ગ પારી પ્રગટ લોગસ્સ કહે. પછી એક ખમાસમણુ હઈ 'વિધિ કરતાં અવિધિ થઈ હોય તો 'મિચ્છામિ દુક્કં' એમ કહે. ગુરૂનો યોગ ન હોય તો સ્થાપનાજી સામે આદેશ માગી 'ધચ્છ' કહીને આ ઉપર જણાવેલો વિધિ કરે. અને વીસે પદોની આરાધનામાં "દ્વરેક તપમાં કરવાનો સામાન્ય વિધિ' આ વિભાગમાં જણાવેલી ૨૨ કલમોમાં કહ્યા પ્રમાણે કરે.

આ પદનું ધ્યાન ઉજવણ વર્ણુ કરવું, કારણ કે શુકલ ધ્યાનથી અરિહંત પદનો સંકેદ વર્ણુ કહ્યો છે. આ પદની આરાધના કરવાથી દેવપાળ તીર્થ'કર થયા છે તેની કથા આગળ આપવામાં આવી છે.

૨. બીજા સિદ્ધપદની આરાધના કરવાનો વિધિ-સિદ્ધ-પદના ૩૧ ગુણુ હોવાથી દૂહો બોલી પ્રદક્ષિણા દધને ૩૧ ખમા-સમણુ દેવા. તથા ॐ નમો સિદ્ધાણુ' પદની ૨૦ નો-કારવાળી ગણુ, સાથોચા ૩૧ કરવા. તથા સિદ્ધના ૧૫ બેદ હોવાથી ૧૫ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો. તપોરત્નમહોદધિમાં સિદ્ધના ૩૧ ગુણુ હોવાથી ૩૧ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવાનું કહ્યું છે આ પદનું ધ્યાન રાતા વર્ણુ કરવું સિદ્ધપરમાત્માએ ધ્યાન રૂપી અગ્નિથી કર્મ રૂપી લોકડાંને બાળ્યાં છે. અગ્નિનો વર્ણુ રાતો છે. તેથી સિદ્ધનું ધ્યાન રક્ત વર્ણુ કરવાનું કહ્યું છે. આ પદની આરાધના કરવાથી હસ્તિપાળ રાજ તીર્થ'કર થયા છે. બાકીનો વિધિ ખેલ્લા પદની વિધિમાં જણાવ્યો છે.

૩ ત્રીજા પ્રવચન પદની આરાધના કરવાનો વિધિ-પ્રવચન પદના ૧૨ અથવા ૨૭ ગુણો હોવાથી ફૂડો યોલીને પ્રદક્ષિણા દઈને ખમાસમણુ પણુ ૧૨ અથવા ૨૭ દેવા. તથા ' ઐ નમો પવચણસ્સ ' એમ યોલીને ૨૦ નવકારવાળી ગણુ. સાથીયા ૨૭ કરવા. ૧૨ અથવા ૨૭ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો. આ પદનું ધ્યાન ઉજવલ વર્ણુ કરવું. આ પદના ધ્યાનથી જ્ઞનદત્ત શેઠ તીર્થંકર પદવીને પામ્યા. બાકીનો વિધિ ખેડેલા પદની વિધિમાં જણાવ્યો છે દ્વાદશાંગીની અપેક્ષાએ ૧૨ ગુણો અને અંગના ૧૧ ઉપાંગના ૧૨ તથા ચાર મૂલ સૂત્રના છે.

૪ ચોથા આચાર્ય પદની આરાધના કરવાનો વિધિ-આચાર્ય પદના ૩૬ ગુણુ હોવાથી ફૂડો યોલી પ્રદક્ષિણા દઈને ખમાસમણુ ૩૬ દેવા. તથા ૩૬ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો. ' ઐ નમો આચરિયાણં ' એ પદની ૨૦ નોકારવાલી ગણુવી. આ પદનું ધ્યાન પીતવર્ણુ કરવું. કારણુ કે સોનાની જેવા આઠ ગુણુવાલા આચાર્ય ભગવંતો કહ્યા છે. આ પદના ધ્યાનથી પુરૂષોત્તમ રાજા તીર્થંકર થયા છે. સાથીયા ૩૬ કરવા. બાકીનો વિધિ ખેડેલા પદના વિધિમાં જણાવ્યો છે.

૫ પાંચમા સ્થવિર પદની આરાધના કરવાનો વિધિ-અહીં ફૂડો યોલી પ્રદક્ષિણા દઈને ૧૦ ખમાસમણુ દેવાં. તથા ' ઐ નમો સ્થેરાણં ' આ પદ યોલીને ૨૦ નવકારવાળી ગણુવી. તથા ૧૦ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો. કારણુ કે સ્થવિરના ૧૦ લેહ છે. સાથીયા દશ કરવા. આ પદનું ધ્યાન સફેદ વર્ણુ કરવું. આ પદની આરાધના કરવાથી પદ્મોત્તર રાજા તીર્થંકર

થયા છે. બાકીનો વિધિ ખેલા પદની વિધિમાં જણાવ્યા પ્રમાણે કરવો.

૬ છઠ્ઠા ઉપાધ્યાય પદની આરાધના કરવાનો વિધિ-આ પદના ૨૫ ગુણ હોવાથી દૂહો બોલી પ્રદક્ષિણા દર્ધને પચીસ ખમાસમણા દેવાં. ૨૫ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો. 'ૐ નમો ઉવજ્જાયાણં' એ પદની ૨૦ નવકારવાળી ગણવી. ૨૫ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો. આ પદનું ધ્યાન નીલ વર્ણુ કરવું. આ પદની આરાધનાથી શ્રી મહીંદ્રપાલ રાજ તીર્થકર થયા છે. બાકીનો વિધિ ખેલા પદની વિધિમાં જણાવ્યા પ્રમાણે કરવો.

૭ સાતમા સાધુપદની આરાધના કરવાનો વિધિ-આ પદની આરાધનામાં દૂહો બોલી પ્રદક્ષિણા દર્ધને ૨૭ ખમાસ-મણાં દેવાં. કારણ કે ઉપાધ્યાયના ૨૭ ગુણો છે. ૨૭ લોગ-સ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો. 'ૐ નમો લોપ સવ્વસાહૂણં' એ પદની ૨૦ નવકારવાળી ગણવી. આ પદનું ધ્યાન શ્યામ વર્ણુ વડે કરવું. આ પદનું આરાધન કરવાથી શ્રી વીરભદ્ર શેઠ તીર્થકર થયા છે. બાકીનો વિધિ ખેલા કહ્યા પ્રમાણે કરવો.

૮ આઠમા જ્ઞાનપદની આરાધના કરવાનો વિધિ-જ્ઞાનના ૫૧ ભેદ હોવાથી દૂહો બોલી પ્રદક્ષિણા દર્ધને ૫૧ ખમાસમણાં દેવાં. તથા ૫૧ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો. સાથીયા ૫૧ કરવા. તથા 'ૐ નમો નાણસ્સ' એ પદની ૨૦ નવકારવાળી ગણવી. આ પદનું ધ્યાન ઉજ્જવળ વર્ણુ કરવું. આ પદની આરાધના કરીને જ્યંતરાજ તીર્થકર થયા છે. બાકીનો વિધિ ખેલા જણાવ્યા મુજબ જાણવો.

૬ નવમા દર્શન પદની આરાધના કરવાનો વિધિ-સમ-
ક્રિતાના ૬૭ બોલ હોવાથી દૂહો બોલી પ્રદક્ષિણા દઈને ૬૭
અમાસમણા દેવાં. તથા ૬૭ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો. સાથીયા
૬૭ કરવા. તથા 'ૐ નમો દંસણસ્સ' એ પદની ૨૦ નવ-
કારવાળી ગણવી. આ પદનું ધ્યાન ઉજવલ વર્ણું કરવું. આ
પદનું આરાધન કરીને હુરિવિક્રમ રાજ તીર્થ કર થયા છે.

૧૦ દશમા વિનય પદની આરાધના કરવાનો વિધિ-
વિનય પદના બાવન ભેદ હોવાથી દૂહો બોલી પ્રદક્ષિણા દઈને
પર અમાસમણાં દેવાં. તથા પર લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો.
સાથીયા પર કરવા. તથા 'ૐ નમઃ વિનયગુણસંપન્નસ્સ'
એ પદની ૨૦ નવકારવાળી ગણવી. આ પદનું ધ્યાન ઉજવલ
વર્ણું કરવું. આ પદનું આરાધન કરીને ધન નામના શેક
તીર્થ કર પદ પામ્યા છે. આ વિનય પદના અપેક્ષાએ ૫,
૧૦, ૧૩, પર અને ૬૬ ભેદ પણ થાય છે, તેમાંથી અહીં
પર ભેદ લીધા છે. બાકીનો વિધિ ખેડેલાં કહ્યા મુજબ જાણવો.

૧૧ અગીઆરમા ચારિત્ર પદની આરાધના કરવાનો
વિધિ-ચારિત્ર પદના ૭૦ ભેદ હોવાથી દૂહો બોલી પ્રદક્ષિણા
દઈને અમાસમણાં ૭૦ દેવાં. તથા ૭૦ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો.
સાથીયા ૭૦ કરવાં તથા 'ૐ નમો ચરિત્તસ્સ' એ પદની
૨૦ નવકારવાળી ગણવી. આ પદનું ધ્યાન ઉજવલ વર્ણું કરવું.
આ પદના આરાધનથી વરૂણદેવ તીર્થ કર થયા છે. બાકીનો
વિધિ ખેડેલાં કહ્યા મુજબ જાણવો.

૧૨ બારમા બ્રહ્મચર્ય પદની આરાધના કરવાનો વિધિ-આ

પદ્મના આરાધનર્મા દૂહો બોલી પ્રદક્ષિણા દઈને ૧૮ ખમાસમણાં દેવાં. તથા ૧૮ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો. ૧૮ સાથીયા કરવા. કારણ કે બ્રહ્મચર્યના ૧૮ ભેદ છે. તથા 'ૐ નમો વૃંમવ્વયધારીણ' એ પદ્મની ૨૦ નવકારવાળી ગણુવી. આ પદ્મની આરાધના કરીને ચંદ્રવર્મા રાજા તીર્થ'કર થયા છે. બાકીનો વિધિ ખેલાં કહ્યા પ્રમાણે કરવો.

૧૩ તેરમા ક્રિયા પદ્મની આરાધના કરવાનો વિધિ-આ પદ્મની આરાધના કરતાં દૂહો બોલી પ્રદક્ષિણા દઈને ૨૫ ખમાસમણાં આપવાં. તથા ૨૫ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો. સાથીયા ૨૫ કરવા. 'ૐ નમો કિરિયાણ' એ પદ્મની ૨૦ નવકારવાળી ગણુવી. આ પદ્મની આરાધના કરીને હરિવાહન રાજા તીર્થ'કર થયા છે. બાકીનો વિધિ ખેલાં જણાવ્યો છે.

૧૪ ચૌદમા તપપદ્મની આરાધના કરવાનો વિધિ-તપના ૧૨ ભેદ હોવાથી આ પદ્મની આરાધના કરતાં દૂહો બોલી પ્રદક્ષિણા દઈને ૧૨ ખમાસમણાં દેવાં. તથા ૧૨ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો. સાથીયા ૧૨ કરવા. તથા 'ૐ નમો તવસ્સ' એ પદ્મની ૨૦ નવકારવાળી ગણુવી. આ પદ્મનું ધ્યાન સફેદ વર્ણુ કરવું. આ પદ્મનું આરાધન કરીને કનકકેતુ રાજા તીર્થ'કર થયા છે. બાકીનો વિધિ ખેલાં જણાવ્યો છે.

૧૫ પંદરમા ગોયમ (ગૌતમ) પદ્મની આરાધના કરવાનો વિધિ-આ પદ્મની આરાધના કરતાં દૂહો બોલીને પ્રદક્ષિણા દઈને ૧૧ ખમાસમણાં દેવાં. તથા ૧૧ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો. સાથીયા ૧૧ કરવા તથા 'ૐ નમો ગોયમસ્સ'

એ પદ વડે ૨૦ નોકારવાલી ગણવી. આ પદનું આરાધન કરીને હરિવાહન રાજ તીર્થ કર થયા છે. વૈશાખ સુદિ અગીઆરસે શ્રી ગૌતમ સ્વામિએ દીક્ષા લીધી. એ અપેક્ષાએ કદાચ કાઉસ્સગ્ગ વિગેરે ૧૧-૧૧ હોય એમ સંભવ છે. તત્વ તો કેવલી પ્રભુ જાણે.

૧૬ સોલમા જિનપદની આરાધના કરવાનો વિધિ-આ પદની આરાધના કરતાં ફૂડો બોલીને પ્રદક્ષિણા દઈને ૨૦ ખમાસમણાં દેવાં. ૨૦ લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો તથા ૨૦ સાથીયા કરવા. કારણ કે જિનપદના કારણભૂત સ્થાનકો વીસ છે ' ઐ નમઃ શ્રીવિદ્યમાન જિનેશ્વરાય ' એ પદ વડે ૨૦ નોકારવાલી ગણવી. આ પદની આરાધનાથી જુમૂતકેતુ રાજ તીર્થ કર પદ પામ્યા છે. બાકીનો વિધિ ખેડેલાં જણાવ્યો છે.

૧૭ સત્તરમા સંયમપદની આરાધના કરવાનો વિધિ-આ પદની આરાધના કરતાં ફૂડો બોલી પ્રદક્ષિણા દઈને ખમાસમણાં ૧૭ દેવાં. ૧૭ લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો. તેમજ ૧૭ સાથીયા કરવા. કારણ કે સંયમના ૧૭ ભેદ છે. ઐ નમઃ શ્રી સંયમસ્ત્ ' એ પદની ૨૦ નવકારવાળી ગણવી. આ પદનું આરાધન કરીને પુરંદરરાજ તીર્થ કર થયા છે. બાકીનો વિધિ ખેડેલાં જણાવ્યો છે.

૧૮ અઠારમા અભિનવજ્ઞાન પદની આરાધના કરવાનો વિધિ-આ પદની આરાધના કરતાં ફૂડો બોલી પ્રદક્ષિણા દઈને ૫૧ ખમાસમણાં દેવાં. ૫૧ લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો. તથા ૫૧ સાથીયા કરવા. કારણ કે જ્ઞાનના ૫૧ ભેદ છે.

‘ ઝં નમો અભિનવનાગસ્સ ’ એ પદની ૨૦ નવકારવાલી ગણવી. આ પદનું આરાધન કરીને સાગરચંદ્ર તીર્થંકર થયા છે. બાકીનો વિધિ ખેલાં કહ્યો છે.

૧૯ એગણીસમા શ્રુતપદની આરાધના કરવાનો વિધિ— આ પદની આરાધના કરતાં દ્વહો બોલી પ્રદક્ષિણા દર્ષને ૨૦ ખમાસમણાં દેવાં તથા ૨૦ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો. તથા ૨૦ સાથીયા કરવા. કારણ કે અપેક્ષાએ શ્રુતજ્ઞાનના ૨૦ લેદ કહ્યા છે. ‘ ઝં નમો સુબસ્સ ’ એ પદની ૨૦ નવકારવાળી ગણવી આ પદની આરાધના કરીને રત્નચૂડ તીર્થંકર થયા છે. બાકીનો વિધિ ખેલાં કહ્યો છે.

૨૦ વીસમા તીર્થપદની આરાધના કરવાનો વિધિ— આ પદની આરાધના કરતાં ૩૮ ખમાસમણાં દેવાં. ૩૮ લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરવો. સાથીયા પણ ૩૮ કરવા તથા ‘ ઝં નમો તિથ્યસ્સ ’ એ પદની ૨૦ નવકારવાળી ગણવી. આ પદનું આરાધન કરીને શ્રીમેરૂપલ તીર્થંકર થયા છે. બાકીનો વિધિ ખેલાં કહ્યો છે.

આ પ્રમાણે વીસમા પદની આરાધના કરીને જૈન તીર્થાની યાત્રા, શ્રીસંઘપૂજા, સ્વામી વાત્સલ્ય, તીર્થોદ્ધાર, રથયાત્રા દીન દુઃસ્થિત અનાથાદિને સુખી કરવા વિગેરે સારાં સારાં કાર્યો કરીને જૈનશાસનનિ ક્ષતિ કરવી. જૈનધર્મને દીપાવવો. વિશેષમાં વીસે પદની આરાધના સંપૂર્ણ થયા બાદ છેવટે યથાશક્તિ ઉજમણું કરવું જે જોઈને અનેક જીવો ધર્મ પામે. આ પ્રમાણે ધર્મને દીપાવનાર થોડા કાળમાં પોતાનાં સર્વ કર્મો ખપાવીને સિદ્ધિના સુખને પામે છે.

૫૫ વીસ પદની આરાધનામાં અમુક લોગસ્સના
કાઉસ્સગ્ગ વિગેરેની સંખ્યાની ધ્યાતમાં
વિધિના ગ્રંથોમાં ભુદી ભુદી સંખ્યા જણાવી
છે તે આ પ્રમાણે ॥

- ૧ અરહિંતપદની આરાધનામાં ૨૪ લોગસ્સનો અથવા ૧૨ લોગસ્સનો કાઉ એમ સાથિયા વિગેરે જણાવો.
- ૨ સિદ્ધપદની આરાધનામાં ૧૫, ૩૧, કે ૫૮ નો કાઉ કરવો.
- ૩ પ્રવચનપદની આરાધનામાં ૪૫, ૧૨, ૯, ૭ કે ૨૭ નો કાઉ કરવો.
- ૪ આચાર્યપદની આરાધનામાં ૩૬ લોગસ્સનો કાઉ કરવો.
- ૫ સ્થવિરપદની આરાધનામાં ૧૦ અથવા ૧૩ નો કાઉ કરવો.
- ૬ ઉપાધ્યાયપદની આરાધનામાં ૨૫ અથવા ૧૨ નો કાઉ કરવો.
- ૭ સાધુપદની આરાધનામાં ૨૮ અથવા ૨૧ નો કાઉ કરવો.
- ૮ જ્ઞાનપદની આરાધનામાં ૫ અથવા ૫૧ નો કાઉ કરવો.
- ૯ દર્શનપદની આરાધનામાં ૬૭ લોગસ્સનો કાઉ કરવો.
- ૧૦ વિનયપદની આરાધનામાં ૧૦, ૧૩ અથવા ૫૨ નો કાઉ કરવો.
- ૧૧ ચારિત્રપદની આરાધનામાં ૭૦, ૧૭ અથવા ૬ નો કાઉ કરવો.
- ૧૨ પ્રજ્ઞાચર્યપદની આરાધનામાં ૯ અથવા ૧૮ નો કાઉ કરવો.

૧૩ ક્રિયાપદની આરાધનામાં ૨૫ અથવા ૧૩ નો કાઉં કરવો.

૧૪ તપપદની આરાધનામાં ૧૨ લોગસ્સનો કાઉં કરવો.

૧૫ જ્ઞાતમપદ અથવા દાનપદની આરાધનામાં ૨૮ અથવા ૧૧ નો કાઉં કરવો.

૧૬ જ્ઞાનપદ અથવા વૈયાવચ્ચ પદની આરાધનામાં ૨૦, ૨૪ અથવા ૧૦ નો કાઉં કરવો.

૧૭ સંયમપદની આરાધનામાં ૭૦ અથવા ૧૭ નો કાઉં કરવો.

૧૮ અભિનવ જ્ઞાનપદની આરાધનામાં ૫૧ અથવા ૫ લોગસ્સનો કાઉં કરવો.

૧૯ શ્રુતપદની આરાધનામાં ૧૨, ૪૫, ૫, અથવા ૮૪ નો કાઉં કરવો.

૨૦ તીર્થપદ અથવા પ્રવચન પદની આરાધનામાં ૫, ૨૦ અથવા ૩૮ નો કાઉં કરવો.

અહીં વિકલ્પ વિનાના ત્રણ (૪, ૯, ૧૪) પદજ છે.

અને જ્ઞાનને લગતા ત્રણ (૮, ૧૮, ૧૯) પદ છે.

અને ઐ નામવાળા ત્રણ (૧૫, ૧૬, ૨૦,) પદ છે.

અને ચારિત્રને લગતા ઐ (૧૧, ૧૭) પદ છે.

પ્રથમ અરિહંત પદ ઉપર દેવપાસની કથા

ભરતક્ષેત્રમાં અચલપુર નામના નગરમાં સિંહુરથ નામે
સ્વામી અને પ્રજાનું પાલન કરનાર રાજા રાજ્ય કરતો હતો.

તેને કનકમાલા અને શીલવતી નામે ગુણવંતી એ રાણીઓ હતી અને મનોરમા નામે એક પુત્રી હતી. પરંતુ આ રાજાને પુત્ર નહતો.

આજ નગરમાં કુબેરના જેવી ઋદ્ધિવાળો અને રાજમાન્ય જિનદત્ત નામે શેઠ હતો. તે સમકિત દૃષ્ટિ અને શ્રાવકના એકવીસ ગુણોને ધારણ કરતો હતો. આ શેઠને ઘેર દેવપાલ નામનો એક દાસ હતો. આ દેવપાલ પણ જિનેશ્વરના ધર્મનો રાગી હતો. વળી સદ્ગુરૂના સંગથી તે જિનધર્મના રહસ્યને પણ જાણતો હતો. કારણ કે સદ્ગુરૂની સોખન મિથ્યાત્વનો નાશ કરી સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપી રત્નત્રયી આપીને ભવબ્રમણ ટાળે છે.

એક વખતે ચોમાસાના વખતમાં દેવપાલ જિનદત્તશેઠની ગાયો લઇને વનમાં એક નદીના કાંઠે ચરાવવા લાગ્યો. તે વખતે જળના પ્રબળ વેગથી નદીની એક તરફનો કાંઠો તૂટી પડ્યો, અને તેમાંથી શ્રી આદીશ્વર પ્રભુની મનોહર મૂર્તિ નીકળી. દેવપાળે તે મૂર્તિને જોઈને પોતાને જાણે ચિન્તામણિ રત્ન મહર્ચુ હોય તેમ હૃદયમાં ઘણો રાજી રાજી થઈ ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે અહો! આજે મારા ધન્ય ભાગ્ય છે કે ત્રણ ભુવનના સ્વામીનાં આજે મને દર્શન થયાં. આજે મારા પુણ્યનો ઉદય થયો છે. હવે પ્રભુની આ મૂર્તિને કોઈક પવિત્ર સ્થળમાં સ્થાપન કરું. પછી નદીના કાંઠે પવિત્ર સ્થળ જોઈને ત્યાં ઘાસની ઝૂંપડી બાંધીને તેમાં પ્રભુની પ્રતિમા સ્થાપન કરી. પછી તે પ્રતિમાની સેવા ભક્તિ કરીને તેણે એવો નિયમ અંગીકાર કર્યો કે જ્યાંસુધી પ્રભુની પ્રતિમાના દર્શન ન કરું ત્યાંસુધી મારે ભોજન ન કરવું.

એ પ્રમાણે નિરન્તર પ્રભુની ભક્તિ કરતાં કેટલાએક દિવસો ચાલ્યા ગયા. તેવામાં એક વખતે આકાશમાં બહુ જ વાહણાં ચઢી આવ્યા, મુશળધાર જલવૃષ્ટિ થવા માંડી, બધી જગ્યાએ પાણી જ પાણી થઈ ગયું. આ પ્રસંગે દેવપાળ પ્રભુની પ્રતિમાની સેવા કરવા જઈ શક્યો નહિ, તેથી તે જોજન પણ લેતો નથી. એ પ્રમાણે સાત દીવસ સુધી તેનાથી જઈ શકાયું નહિ તેથી તેને સાત ઉપવાસ થયા. આઠમે દીવસે વરસાદ બંધ થયો ત્યારે તે દેવપાળ રાજ્ય થઈને પ્રભુની સેવા કરવા માટે ગયો. પ્રભુની અત્યંત ભક્તિ-પૂર્વક સેવા કરીને પ્રભુની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો કે હે કરુણા-સમુદ્ર ! મારો ગુનો માફ કરજો, કારણ કે સાત દિવસ સુધી હું આપની ભક્તિ કરી શક્યો નથી, તેથી હું માનું છું કે મારા તે સાત દિવસો નકામા ગયા. પરંતુ આજે પ્રબલ પુણ્યોદયે આપના પવિત્ર દર્શન કરીને હું કૃતાર્થ થયો છું. માટે કૃપાનિધિ ! હું આપની પાસે એટલું જ માગું છું કે આપના દર્શન વિના મારો એક પણ દિવસ નકામા ન બન્ય

આ પ્રમાણે દેવપાલનો અત્યંત ભક્તિ રાગ જોઈને અકેશ્વરી દેવી પ્રત્યક્ષ થઈને કહેવા લાગી કે હે દેવપાળ ! હું તારા ઉપર પ્રસન્ન થઈ છું માટે ઈચ્છિત વરદાન માગ. દેવ-પાલે કહ્યું કે હું એ માગું છું કે પ્રભુની ઉપર મારી અનુપમ અને અખંડ ભક્તિ થાઓ. ત્યારે દેવી બોલી કે હે પુણ્યશાળી ! તે તો છેજ. માટે તે સિવાય બીજું વરદાન માગ. દેવનું દર્શન ફોગટ ન બન્ય. ત્યારે દેવપાલે કહ્યું કે હે દેવી ! ભગ-

વંતની ભકિત આગળ ત્રણ લોકનું સામ્રાજ્ય પણ શા હિસાબમાં છે? ક્યો મૂર્ખ હાથીને વેચીને ગધેડો ખરીદે. મને પ્રભુ ભકિત સિવાય ખીણ કોઈ વસ્તુ રચતી જ નથી. ત્યારે દેવાંએ કહ્યું કે હું આવી તારી નિઃસ્પૃહતા જોઈને પ્રસન્ન થઈને તને વરદાન આપું છું કે થોડાક દિવસોમાં જ આ જ નગરનો તું રાજા થઈશ. એમ કહી દેવી સ્વર્ગમાં ગઈ.

દેવપાલ પણ પ્રભુની ભકિત કરીને ઘેર આવ્યો. શેઠે બહુમાનથી પારણું કરાવ્યું, તેવામાં ત્યાં દમસાર નામના મુનિને કેવલજ્ઞાન થયું. તેનો દેવોએ મોટો ઉત્સવ કર્યો. નગરના લોકો તથા સિંહરથ રાજા મોટી ઋદ્ધિ સહિત વંદન કરવા ગયા. ત્યાં કેવલી ભગવંતની વૈરાગ્યમય દેશના સાંભળી બોધ પામેલા સિંહરથે પૂછ્યું કે હે પ્રભુ! માફ હવે કેટલું આયુષ્ય બાકી છે, ત્યારે કેવલી ભગવંતે કહ્યું કે હવે તમારું આયુષ્ય ફક્ત ત્રણ દિવસ જ બાકી છે. ત્યારે રાજા પશ્ચાન્તાપ કરતો બોલ્યો કે અરેરે! માફ આયુષ્ય રાજ્ય કારભારમાં અને વિષય વિલાસોમાં ફેાગટ ગુમાવી દીધું. હવે માફ શું થશે ત્યારે કેવલીએ કહ્યું કે ત્રણ દિવસમાં તો ઘણું કામ (આત્મહિત) કરી શકીશ. કારણ કે કરોડ વર્ષની તપસ્યા કરતાં જે પુન્ય થાય તેટલું પુણ્ય પંચ મહાવ્રતધારી સાધુ અન્તર્મુહૂર્તમાં મેળવે છે. માટે હાલ તો સમક્તિ સાથે બાર વ્રત શ્રદ્ધ કરો. રાજાએ હર્ષથી તેમ કહ્યું, રાજા ઘેર આવી વિચારવા લાગ્યો કે માફ આયુષ્ય થોડું છે મારે પુત્ર નથી તો આ રાજ્ય અને પુત્રી કેને

આપું? તે વખતે રાજ્યની અધિષ્ઠાયિકા દેવીએ પ્રગટ થઈ કહ્યું કે પંચ દિવ્ય જેને પુષ્પમાળ પહેરાવે તેને રાજ્ય ઢંધને તારી પુત્રી પરણાવજે. રાજ્યે અને મત્રીએ પંચ દિવ્ય કરી નગરમાં ફેરવ્યાં તે વખતે જ્ઞાનપૂજના પ્રભાવથી દેવપાલ ઉપર પુષ્પમાળા આરોપાઈ. રાજ્યે તેને પોતાનું રાજ્ય અને પુત્રી આપી અને પોતે કેવલી પારે બીજે દિવસે ચારિત્ર લીધું, અને નિર્મળ ભાવે પાલીને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવપણે ઉપન્યા. એ પ્રમાણે બે દીવસના ચારિત્ર પાલનથી રાજ્યે દેવતાઈ સુખ મેળવ્યાં

દેવપાલ રાજ્ય થયો પરંતુ મંત્રી વગેરે કોઈ આજ્ઞા માનતા નથી. ત્યારે દેવપાલે સલાહ લેવા પોતાના ખુલાના (બુના) શેઠને બોલાવ્યા ત્યારે તે પણ અભિમાનથી ન આવ્યા. તેથી ચિંતાતુર થએલ દેવપાલ વનમાં નહીના કાંઠે રહેલા પ્રભુની પાસે આવ્યા ત્યાં ભાવપૂર્વક પ્રભુની સેવાભક્તિ કરીને પ્રભુની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો કે હે પ્રભુ! આપે મને રાજ્ય આપાવ્યું. પરંતુ ઘો વિનાના ભોજન જેવું આ રાજ્ય શા કામનું? કારણ કે મંત્રીઓ તથા લોકો મારી આજ્ઞા માનતા નથી. તે બધા મારી આજ્ઞા માને તેવો મારો પ્રભાવ અને કીર્તિ વધારો. અહીં ચક્રંધરી દેવીએ પ્રસન્ન થઈને કહ્યું કે તું ફીકર કરીશ નહિ તારે માટીનો એક હાથી બનાવવો, તેના ઉપર બેસીને તું પ્રભુને વંદન કરવા નીકળજે એટલે મારા પ્રભાવથી તે હાથી સજીવનની જેમ ચાલશે. અને તે એકને ભય તથા નવાઈ પામિલા તે મંત્રી વગેરે તારી

આજ્ઞા માનશે. તું પ્રભુ ભક્તિ મૂકીશ નહિ. દેવપાલે પણ તેમ કર્તુું અને માટીનો હાથી સજીવન થઈને ચાલ્યો. તે જોઈને સર્વે તેની આજ્ઞા માનવા લાગ્યા. કારણ કે લોકોએ માન્યું કે આપણા રાજાને કોઈ દેવ મદદ કરે છે.

એક વખત તે નગરમાં તેજ દમસાર કેવલો પધાર્યા. તેમને વંદના કરવા રાજા ગયો. ત્યાં મુનિએ વૈરાગ્યમય દેશના આપી. તેમાં પ્રસંગે વિસ્તારથી સાધુ ધર્મનું અને શ્રાવક ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું. શ્રાવક ધર્મને સમજાવતાં ખાસ કરીને જિનેશ્વરની પૂજાનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું. તેનો ટુંક સાર આ પ્રમાણે—(૧) મહામહોત્સવ પૂર્વક પરમ ઉદ્ધૃતથી વિધિપૂર્વક પ્રભુના શુભોને યાદ કરીને નિઃસ્પૃહભાવે જે ભક્તિ કરવી તે સાત્ત્વિકી ભક્તિ કહેવાય. આ ભક્તિથી ઉભય લોકમાં સુખ પ્રાપ્તિ થાય છે. (૨) આ લોકનાં સુખ પામવા માટે અથવા લોકોને પૃથ દરવા કે આજીવિકા માટે જે પ્રભુની ભક્તિ કરવી તે ખીજી રાજસી ભક્તિ કહેવાય. (૩) શત્રુનો વિનાશ કરવા માટે કે ચિત્તમાં અહંકાર અને મત્સર ધારણ કરીને જે ભક્તિ કરાય તે ત્રીજી તામસી ભક્તિ કહેવાય. ત્રણમાં સાત્ત્વિકી શ્રેષ્ઠ છે. તે કોઈક વિરલાભ કરી શકે છે. ખીજી રાજસી ભક્તિ મધ્યમ ગણાય છે અને ત્રીજી તામસી ભક્તિ જઘન્ય (હલકી) ગણાવી. વળી જિનભક્તિના પાંચ પ્રકાર આ પ્રમાણે—૧ પ્રભુની કૂલ વિગેરેથી પૂજા કરવી. ૨ દેવ દ્રવ્ય વધારવું, ૩ તીર્થયાત્રા વિગેરે યાત્રાઓ કરવી. ૪ રથયાત્રા વિગેરે મહોત્સવ કરવા, ૫ વીતરાગની આજ્ઞા પાળવી. વળી પૂજાના આલોગ પૂજા અને અનાલોગ

પૂજા એવા પણ બે ભેદ છે. તેમાં જિનેશ્વરના ગુણને સારી રીતે જાણીને વિધિપૂર્વક પ્રભુની ભક્તિ કરવી તે આલોગ પૂજા કહેવાય. અને ગુણવિધિના અભાણ છતાં પરમ ઉદ્ધાસથી વીતરાગની ભક્તિ કરવી તે અનાલોગ પૂજા કહેવાય. તે પણ બહુ લાભ આપે છે. આ રીતે કેવલીનો ઉપદેશ સાંભળીને દેવપાલે શ્રાવકનાં વ્રત અંગીકાર કર્યાં. અવસરે તેણે મનોહર વિશાળ દેરાસર બંધાવી તેમાં મોટી ધામધુમ પૂર્વક પ્રભુની પ્રતિમા પધરાવી. બહુ ભક્તિ પૂર્વક ખેલા અરિહંત પદ્મ સાત્ત્વિક આરાધન કર્યું. અને તેના પ્રભાવે રાજા દેવપાલે શ્રી તીર્થંકર નામ કર્મનો નિકાચિત બંધ કર્યો.

એક દિવસ રાજા અને મનોરમા રાણી નગરની બહાર કીડા કરવા જતાં હતાં તે વખતે મનોરમાએ દ્વરથી માથા ઉપર ભારો લઈને આવતાં એક કઠીયારાને જોયો. તેને જોઈને રાણીને એકદમ મૂર્છા આવી. રાજાએ શીતોપચારથી રાણીને સાવધાન કરી મૂર્છાનું કારણ પૂછ્યું; ત્યારે રાણીએ કહ્યું કે કઠીયારાને જોઈને મને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું તેથી મૂર્છા આવી. પછી રાણીએ રાજાને પોતાનો પૂર્વ ભવ કહ્યો. તે આ પ્રમાણે-પૂર્વભવમાં હું તથા આ કઠીયારો સ્ત્રી પુરૂષ હતા. અમે ઘણાં ગરીબ અને દુઃખી હતાં. તેથી જંગલમાંથી લાકડાં લાવીને અમે ગુજરાન ચલાવતા હતા. એક વખતે જંગલમાં લાકડાં લેવા ગયા હતા. ત્યારે અમે પર્વતની નદીના કાંઠે જિનબિંબ જોયું. તે વખતે મેં ત્યાં જઈ પવિત્ર જળથી સ્નાન કરાવી, પુષ્પ ચડાવી અત્યંત ભક્તિથી સ્તુતિ

કરી તેથી મારા પાપ કર્મોનો નાશ થયો અને આ ભવે હું રાજાની પુત્રી થઈ. મેં મારા પતિને તે પ્રતિમાની પૂજા કરવાનું કહ્યું ત્યારે તે મારા ઉપર ક્રોધ લાવીને પ્રતિમાની નિંદા કરવા લાગ્યો. તેથી હજી પણ આ બિચારો ખેલાંના જેવો બીજો અવતાર પામીને લોકડાં લાવી ઉદરનિર્વાહ કરે છે. કર્મની વિચિત્રગતિ છે. રાણીની કહેલી હકીકત સાંભળીને કઠીઆરાને બોલાવી જિનભક્તિ કરવા ઘણું સમજાવ્યો, તે છતાં પણ પત્થર સરખા હૈયાવાળો તે કઠીઆરો સમજાયો નહિ. રાજાએ પણ તેને અયોગ્ય જાણી રજા આપી. અનુક્રમે દેવપાલ રાજાને દેવસેન નામે પુત્ર થયો. મોટો થયો ત્યારે તેનાં લગ્ન કરી રાજ્યભાર સોંપ્યો અને તે બંને જણાએ શ્રી ચંદ્રપ્રભશુરની પાસે ચારિત્ર શ્રદ્ધા કર્યું. નિર્મળ ભાવે સંયમને સાધવા લાગ્યાં. તે બંને પરમ ઉદ્ધૈસથી જિન-બિંબને ભાવપૂર્વક વંદના કરવા પૂર્વક તીર્થયાત્રા વિગેરે પણ કરતા હતા. આયુષ્ય પૂર્ણ થયે અંત સમયે અનશન કરી દેવપાલ પ્રાણુત કલ્પમાં દેવપણે ઉપજ્યા. મનોરમા પણ તેજ કલ્પમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થઈ. રાજાનો જીવ ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં તીર્થંકર થશે. અને મનોરમાનો જીવ તેજ તીર્થંકરના ગણધર થશે. અંતે બંને સિદ્ધ થશે. આમાંથી સાર એ લેવો કે અરહિંતની ભક્તિ કરવાથી નોકર પણ શેઠ થાય છે, નિર્ધન નારી પણ રાજકુંવરી થાય છે. પ્રભુ ભક્તિની નિંદા કરવાથી ભવોભવ દરિદ્રતા (નિર્ધનપણું) મળે છે. અરહિંતપદનો આરાધક કદાચ શ્રાવક હોય તો પણ જિનનામનો નિકાચિત બંધ કરી શકે.

બીજા સિદ્ધપદની આરાધનાનો પ્રભાવ જણાવનારી હસ્તિપાલ રાજની કથા.

આ ભરતક્ષેત્રમાં સાકેતપુરપાટણ નામના નગરમાં હસ્તિપાલ નામે રાજા હતો. તેને બુદ્ધિનો ભંડાર ચૈત્ર નામનો મન્ત્રી હતો. આ મન્ત્રી રાજ્યના કાર્ય પ્રસંગે એક વખતે અંબાપુરી નગરીમાં ભીમ રાજા પાસે ગયો. નગરીની શોભા જોવા નીકળતાં તે બારમા તીર્થપતિ શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્વામિના મંદિરમાં આવ્યો. ત્યાં પ્રભુને પરમ ઉલ્લાસથી વંદના નમસ્કાર કરી ખુદાર આવ્યો, ત્યાં સાધુઓની વચમાં બેઠેલા શ્રી ધર્મઘોષ ગુરૂને જોઈને હર્ષ પામી વિનય પૂર્વક નમીને મન્ત્રી તેમની આગળ બેઠો. ગુરૂએ જ્ઞાનોપયોગથી મન્ત્રીને લાયક જાણીને અમૃતમય દેશના આપવા માંડી. તે આ પ્રમાણે:—

હે ભવ્ય જીવો! આ સંસાર રૂપી અટવીમાં ભ્રમણ કરીને થાકેલા ભવ્ય જીવોને અમૃતના સરોવર જેવા જિન ધર્મનો લાભ પૂરેપૂરાં પુણ્ય જાગ્યાં હોય તોજ થાય છે. સર્વ જીવોની દયા પાળવી તેજ ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ છે. જેમ આપણને આપણા પ્રાણ વહાલા છે તેમ સર્વને પોતાના પ્રાણ બહુ વહાલા લાગે છે. જેમ આપણને બીજા કોઈ મારે તો દુઃખ થાય છે તેમ આપણે બીજાને મારીએ તો તેને પણ દુઃખ થાય છે, માટે જીવહિંસા કરવી નહિ જીવો ચાંદ પ્રકારના છે તે દરેકની ધર્મી જીવો રક્ષા કરે છે, કારણ કે તેઓ 'આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ' એટલે સર્વ જીવોને પોતાના

આત્મા સમાન ગણે છે. આ જીવહયાના પ્રભાવે આત્મા નિર્મળ થાય છે. દયાળુ જીવો સિદ્ધ ભગવંતો જ્યાં રહેલા છે તેવા સ્થાનકને મેળવે છે. આ સિદ્ધના જીવોના મુખર્તુ વર્ણન કોઈ જીભ વડે પણ થઈ શકતું નથી. આ સંસારમાં જે ઉત્તમ પ્રકારનાં મુખો છે તે સર્વ એકઠાં કરીએ તેનાથી પણ સિદ્ધ ભગવંતોનું મુખ અનંતાનંત ગણું વધારે છે. સિદ્ધના સર્વ જીવો સમાન છે. તેઓ અમૂર્ત હોવાથી મોક્ષમાં પરસ્પર બાધા રહિતપણે રહે છે. આ સિદ્ધ જીવોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રણસો તેત્રીસ ધનુષ્ય અને ઉપર એક ધનુષ્યનો ત્રીજો ભાગ અથવા એક ગાઉના છઠ્ઠા ભાગ પ્રમાણ હોય છે અને જઘન્યથી એક હાથ અને આઠ આંગુલની હોય છે. જેમ અમૃતના એક ળિંદુ માત્રથી પણ તીવ્ર વિષનો વ્યાધિ નાશ પામે છે તેમ સિદ્ધ ભગવંતના ધ્યાનથી જીવોનાં દુષ્કર્મો નાશ પામે છે અને ત્રણ જગતને પૂજ્ય ઉત્કૃષ્ટ પદની લક્ષ્મી મળે છે.

ઉપર પ્રમાણેની ગુરૂની દેશના સાંભળી મંત્રીએ કહ્યું કે હે પ્રભુ! જેમાં સિદ્ધની ભક્તિ દરરોજ કરવાની છે, એવા સંસારનો નાશ કરનાર શ્રાવકનાં બાર વ્રતો મને આપો. ગુરૂએ તેની લાયકાત પારખીને વ્રત ઉચ્ચરાવ્યાં. પછી ગુરૂને વંદન કરી મંત્રી રાજ્યનું કાર્ય પૂર્ણ કરીને પોતાના નગરે પાછો આવ્યો. રાજાને નમીને યોગ્ય સ્થાને બેઠો. રાજાએ મંત્રીને ચંપા નગરીની હકીકત પૂછી ત્યારે મંત્રીએ તે નગરીનું વર્ણન કરતાં વામુપૂજ્ય સ્વામીના મંદિરે પોતે ગયો, ત્યાં વંદન કરીને બહાર આવતાં ધર્મઘોષ મુનિની સિદ્ધ

ભગવંતના સ્વરૂપને જણાવનારી દેશના સાંભળીને પોતે સિદ્ધનું સ્વરૂપ તે પ્રમાણે અંગીકાર કરીને ખાર વ્રત ઉચ્ચર્યાં વગેરે હકીકત કહી. તે સાંભળી રાજાએ વિચાર્યું કે તે પરમ ઉપકારી મુનિરાજ ક્યારે અહીં આવે અને હું પણ તેમનાં દર્શન કરી દેશના સાંભળીને ક્યારે કૃતાર્થ થાઉં. એવામાં ઘણા પરિવાર સાથે તે ધર્મઘોષ મુનિરાજ તે નગરમાં આવ્યા. રાજા ગુરુનું આગમન સાંભળી મંત્રી સાથે વંદના કરવા ગયો. ગુરુએ પણ દેશના આપી અને તેમાં પણ સિદ્ધ સ્વરૂપનું વર્ણન કર્યું. દેશના સાંભળી રાજાએ કહ્યું કે જેના રૂપરેખા કે કાયા અગોચર છે એવા સિદ્ધ પરમાત્માની ભક્તિ કઈ રીતે કરવી તે આપ જણાવો. ત્યારે ગુરુએ કહ્યું કે સિદ્ધિ-સ્થાનમાં રહેલા નિરંજન, નિરાકાર, નિઃકષાયી, શુદ્ધાત્મા સિદ્ધ સ્વરૂપનું લયલીનપણે ધ્યાન કરવું, અને તેમની મૂર્તિની દ્રવ્ય ભાવથી પૂજા કરવી. આ રીતે સિદ્ધપદની આરાધના કરનારા ભવ્ય ભુવો ઘાતી કર્મનો ક્ષય કરી સિદ્ધિની સંપ-દાને પામે છે. રાજાએ પણ જિનધર્મને અંગીકાર કરીને સિદ્ધપદ આરાધવાનું વ્રત ગુરુ પાસે અંગીકાર કર્યું.

ત્યાર પછી ‘નમો સિદ્ધાણું’ એ પદથી રાજા સિદ્ધ-પદની આરાધના કરવા લાગ્યો. રાજાએ આ પદની આરા-ધના કરતાં મંત્રીની સાથે સિદ્ધોના સ્થાન રૂપ શ્રી શત્રુજય, સમિતશિખર વગેરે તીર્થોની બહુ ભક્તિ પૂર્વક યાત્રા કરી પોતાના આત્માને નિર્મળ કર્યો. એ પ્રમાણે નિર્મળ ધ્યા-નથી સિદ્ધપદનું આરાધન કરતાં રાજાએ મોક્ષસુખના નિધાન રૂપ તીર્થંકર નામ કર્મનો નિકાચિત બંધ કર્યો. ત્યાર પછી

લાંબા કાળ સુધી રાજ્યનું પાલન કરી મંત્રી સહિત રાજ્યએ શ્રી ગુરૂ મહારાજની પાસે ચરિત્ર ગ્રહણ કર્યું.

એક વખતે ગુરૂ મહારાજની આજ્ઞા લઈ તે મુનિ સમેતશિખર ઉપર સિદ્ધમૂર્તિની યાત્રા માટે આહવા. રસ્તામાં એવો અભિગ્રહ કર્યો કે 'જ્યાં સુધી સિદ્ધ પરમાત્માની મૂર્તિનાં દર્શન ન થાય ત્યાં સુધી આહાર ન લેવો.' મુનિનો દૃઢ અભિગ્રહ જાણી ઈન્દ્રે દેવસભામાં તેમના વખાણ કર્યાં તે ઉપર શ્રદ્ધા નહિ રાખનાર એક અગ્નિકુમાર દેવે તેમને માર્ગમાં ઘણા ઉપસર્ગ કર્યાં. ભૂખ અને તરસની અતિ તીવ્ર વેદના ઉત્પન્ન કરી. તેમણે તે વેદના બે માસ સુધી સહન કરી તેથી કાયા ઘણી ક્ષીણ થઈ ગઈ પણ મુનિ અલાયમાન ન થયા. અને તેમણે દેવની ઉપર રોષ પણ કર્યો નહિ. મુનિની દૃઢતા જોઈ દેવ પ્રગટ થયો. મુનિની સ્તુતિ કરી પોતાનો અપરાધ ખમાવવા લાગ્યો. ત્યાર પછી મુનિએ સમેતશિખર જઈ સર્વ સિદ્ધ પ્રતિમાઓને વંદના કરી પારણું કર્યું. અંત સમયે અનશન કરી મંત્રી સહિત રાજર્ષિ આરમા અચ્યુત દેવલોકમાં દેવ થયા, ત્યાંથી ચ્યવી રાજર્ષિનો જીવ મહાવિદેહમાં તીર્થંકર થઈ સિદ્ધિપદને પામશે. મંત્રી પણ રાજાના ભાવી તીર્થંકરપણામાં તેમના ગણધર થઈ કેવલજ્ઞાન પામી મોક્ષે જશે.

આ પ્રમાણેનું હસ્તિપાલ રાજ્યનું ચરિત્ર સાંભળીને હે ભવ્ય જીવો! તમે પણ શ્રી સિદ્ધપદનું આરાધન કરી તેવા બનો. આ કથામાંથી બોધ એ મળે છે કે શત્રુનું પણ ભહું

કરવું અને સમભાવે કષ્ટ સહન કરવાથી પોતાને અને પરને ઘણો લાભ થાય છે.

ત્રીજા પ્રવચન પદનો પ્રભાવ જણાવનારી શ્રી
જિનદત્ત શેઠ અને હરિપ્રભાની કથા.

આ ભરત ક્ષેત્રમાં વસંતપુર નામના નગરમાં જિનદાસ નામે વ્યવહારી હતો તેને જિનદાસી નામે પ્રિયા અને જિનદત્ત નામે પુત્ર હતો. તે ચંદ્રાતપ નામના વિદ્યાધર રાજાનો મિત્ર (લાઇબંધ) હતો. તે વિદ્યાધરે જિનદત્તને બહુરૂપીણી નામની વિદ્યા આપી હતી. બંને મિત્રો એક વખત બગીચામાં ફરવા ગયા હતા તે વખતે એક પુરૂષ ચિત્રપટ લઈને જિનદત્તની પાસે આવ્યો. ચિત્રપટ જોઈ પ્રકુલ્લિત વદને જિનદત્તે તે માણસને 'આ કેનું ચિત્ર છે? એમ પૂછ્યું. ત્યારે તેણે કહ્યું કે ચંપાનગરીમાં ધનાવહ નામે શેઠ છે. તેની હરિપ્રભા નામની આ કન્યા છે. તેનાં રૂપ અને લાવણ્યનાં શા વખાણ કરવાં? અથવા તે ઘણી રૂપવાળી છે. મેં મારી આજીવિકા ટકાવવા માટે તે કન્યાનું આ ચિત્ર ચિતાર્યું છે.

ચિત્રકારની હકીકત સાંભળીને હરિપ્રભા ઉપર રાગવંત થએલા જિનદત્તે એક લાખ દ્રવ્યની કિંમતનો પોતાનો કંદોરો આપીને તે ચિત્રપટ ખરીદ કર્યું. તે ચિત્રપટ જોવાથી તેનું રાગી બનેલું મન વ્યાપારમાં પણ સ્થિર થયું નહિ. આ વાતની તેના પિતાને ખબર પડી ત્યારે તે પુત્રને ઠપકો આપવા લાગ્યો કે નજીવી કિંમતની આ છબી તેં લાખ દ્રવ્ય આપીને ખરીદ કરી, પરંતુ તને ખબર નથી કે દ્રવ્ય

કેમ પેદા કરાય છે. અનેક કષ્ટ વેઠીને ભોગું કરેલું દ્રવ્ય આમ વેડફી દઇશ. તો આપણે થોડા વખતમાં દરિદ્રી (નિર્ધન) થઈ જઈશું. આ પ્રમાણે પિતાનો ઠપકો સાંભળીને “પિતાને મારા કરતાં દ્રવ્ય વધારે વડાલું છે.” એવું વિચારીને આજથી મારે પિતાની એક કોડી પણ હરામ છે. પરદેશ જઈને ઘણું ધન કમાઈને પછી જ પિતાના ઘરમાં આવીશ એવો સંકલ્પ કરી મધ્ય રાત્રીએ જિનહત્ત પિતાનું ઘર છોડીને ચાલી નીકળ્યો. અનુક્રમે ચાલતાં ચાલતાં ચંપાપુરીમાં ધનાવહ શેઠના ઘેર આવી પહોંચ્યો. આજ રાત્રીએ ધનાવહ શેઠે કલ્પવૃક્ષનું સ્વપ્નું ઢીકું હતું. તે પ્રમાણે નવીન અતિથિને ભેઠને શેઠે બહુમાનપૂર્વક જિનહત્તને આસન આપ્યું. ગુણિજન જ્યાં જાય ત્યાં પોતાના ગુણોથી દરેકને પ્રિય થાય છે, તેમ જિનહત્ત પોતાના ગુણિપણથી સાર્થવાહના આખા કુટુંબને અત્યંત પ્રિય થયો. જિનહત્તે પણ પોતાના ગુણોથી ખેંચાએલા સાર્થવાહના આખા કુટુંબને જૈન ધર્મનો ઉપદેશ કરી જૈનધર્મ ઉપર પ્રીતિવાળું કર્યું. સાર્થવાહે અવસરે જિનહત્તને પૂછ્યું કે તમે અહીં કેટલાક દિવસથી આવ્યા છો, પરંતુ તમારા ગામ, કુળ અને નામથી અમે અભણ છીએ. તે હકીકત બે તમને કહેવામાં અડચણ ન હોય તો જણાવો. ત્યારે જિનહત્તે પણ ચિત્રપટથી માંડીને સર્વ હેવાલ કહી સંભળાવ્યો. સાર્થવાહે તે સાંભળીને તેને લાયક ભણી પોતાની પુત્રી હરિપ્રભને મોટી ધામધૂમ સાથે પરણાવી. વળી કન્યાદાનમાં પુષ્કળ દ્રવ્ય દઇને જમાઈને પ્રસન્ન કર્યો. પુણ્યશાળી પુરૂષ જ્યાં જાય ત્યાં સુખી જ થાય છે.

સસરાના આગ્રહથી કેટલાક દિવસ રોકાયા પછી જિનહત્ત પોતાના ગામ જવાને તૈયાર થયો. ત્યારે શેઠે દાય-જામાં પોતાનો અમૂલ્ય એકાવલી હાર તથા ખીબું પણ ઘણું દ્રવ્ય વિગેરે આપ્યું. તથા નોકરો અને રથ પાલખી આપી ખંનેને વિદાય કર્યાં. પોતાના નગર તરફ આવતાં રસ્તામાં સરોવરના કાંઠે પડાવ નાખ્યો. ત્યાંથી થોડે દૂર ઝાઝની ઘટાની પાસે કાઉસગ્ગમાં રહેલા એક વિદ્યાધર મુનિને જોઈને તે સ્ત્રી પુરૂષ ખંને જણ્યું મુનિ પાસે આવ્યા. તેમને વંદના કરી બેઠા. એટલે મુનિએ કાઉસગ્ગ પારી ધર્મલાલ આપ્યો. તેમને યોગ્ય જાણી ધર્મ દેશના આપવા માંડી-હે લવ્યો! આ અનાદિ અને દુઃખથી ભરેલા સંસારમાં પ્રાણીને ધર્મનું જ એક આલંબન છે. ધર્મથી સર્વ પ્રકારનાં સુખ, વૈભવ, અર્થવ્યવહાર વગેરે મળે છે. ધર્મથી ઉત્તમ કુળમાં જન્મ થાય છે તથા અનંત આનંદમય મોક્ષ પણ ધર્મથી જ મેળવી શકાય છે. તે ધર્મ સર્વ જીવો ઉપર દયા રાખવી એમ એક પ્રકારે છે. જ્ઞાન અને ક્રિયાવડે બે પ્રકારે, જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રથી ત્રણ પ્રકારે, દાન શિયલ તપ અને ભાવનાથી ચાર પ્રકારે, પંચ મહાવ્રતના લેદથી પાંચ પ્રકારે, છ આવશ્યક રૂપે છ પ્રકારે, સાતનય વડે સાત પ્રકારે છે, આઠ પ્રવચન માતાના લેદથી આઠ પ્રકારે છે. નવ તત્ત્વના લેદથી નવ પ્રકારે છે, અને ક્ષમાદિ દશવિધ યતિધર્મના લેદથી દશ પ્રકારે છે. તેનું આરાધન કરવાથી ભવ્ય જીવો સર્વ કર્મથી રહિત થઈને પરમાનંદને પામે છે.

એ પ્રમાણે મુનિની દેશના સાંભળી જિનહત્તે કહ્યું કે

આ ધર્મ કોણે કહ્યો છે ત્યારે મુનિએ કહ્યું કે સર્વજ્ઞ એવા તીર્થંકર ભગવતે કહ્યો છે. જિનદત્તે ફરીથી પૂછ્યું કે તે તીર્થંકર પદ કઈ રીતે મળી શકે? ત્યારે મુનિએ કહ્યું કે અરિહંત વિગેરે વીસ સ્થાનકનું યથાશક્તિ આરાધન કરવાથી તીર્થંકરપણું પામી શકાય છે. તેમાં પણ ત્રીણું પ્રવચન પદ એટલે સંઘની ભાવપૂર્વક ભક્તિ કરવી તે ઉત્તમ છે. કારણ કે તીર્થંકર ભગવાન પોતે પણ ધર્મપિદેશ દેતાં શરૂઆતમાં 'નમો તિત્થસ્સ' કહીને સંઘને નમસ્કાર કરે છે. માટે શ્રી સંઘની ભક્તિ સિદ્ધિને પણ આપે છે. આ પ્રમાણે ગુરૂની દેશના સાંભળીને જિનદત્તે શ્રી ગુરૂમહારાજની પાસે ત્રીણ પ્રવચન પદની આરાધના કરવાનો નિયમ લીધા પછી ગુરૂને વંદન કરી વિધિપૂર્વક પરમ ઉદ્ધૈાસથી ભાત પાણી ઠોડારાવ્યા.

અનુક્રમે વસંતપુરમાં આવ્યા. સ્વજનો તેની અત્યંત ઋદ્ધિ જોઈને હુર્ષથી ભેટયા. જિનદત્ત શેઠ તપસ્વી તથા ગ્વાન વૃદ્ધ મુનિ વગેરે સુપાત્રને વસ્ત્ર, પાત્ર, ઔષધ આહાર વગેરે ભાવથી ઠોડારાવીને પોતાને ધન્ય માનતા જિનેશ્વરની પૂજા કરવી, ગુરૂનો ઉપદેશ સાંભળવો સંઘભક્તિ વગેરે ધર્મક્રિયા આનંદથી કરે છે. અને સમકિતમાં નિશ્ચલ થઈને ચતુર્વિધ સંઘની યથાશક્તિ ભક્તિ પણ ભાવથી કરે છે. અને પોતાની લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરે છે, વળી તેણે પોતાના સસરા તરફથી મંગેલો બહુ મૂલ્યવાળો રત્નાવલી હાર રાજાને ભેટ આપ્યો તેથી પ્રસન્ન થએલા રાજાએ તેને નગરશેઠની પદવી આપી. તેથી નગરમાં તેનું બહુ માન વધ્યું.

એક વાર ઈન્દ્ર મહારાજે જિનદત્તની પ્રથંસા કરી કે

શ્રી સંઘની ભક્તિ કરનાર જિનદત્તને ધન્ય છે. ત્યારે તે વચન ઉપર શંકા લાવી રત્નશેખર નામના દેવે કપટ શ્રાવક ખનીને જિનદત્તની પરીક્ષા કરી. જિનદત્તે સાધર્મી જાણી તેનું બહુ માન કર્યું. અને પોતાનો બહુ જ કર્મતી એકાવલી હાર પણ તેને આપ્યો. તેથી પ્રસન્ન થએલા તેણે પ્રગટ થઈ તેના ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી અને તે દેવ નગરશેઠને ચિન્તામણિ રત્ન આપીને સ્વર્ગે ગયો. આ રત્નના પ્રભાવથી જિનદત્ત શ્રી સંઘના વાંછિત પૂર્ણ કરવા લાગ્યો. તેણે પ્રવચન પદની ભક્તિના પ્રભાવે જિન નામનો નિકાચિત બંધ કર્યો. અનુક્રમે કેટલોક કાળ ગયા પછી તેણે પોતાની સ્ત્રી સહિત ચાર જ્ઞાની શ્રી રત્નપ્રભ શુરૂ પાસે ઠીક્ષા લીધી. ચારિત્રનું નિરતિચાર પાલન કરી મુનિઓની તથા પ્રવચનની ભક્તિ કરતા તે કાળધર્મ પામી પ્રથમ ઐવેયકમાં મોટી ઋદ્ધિવાળા દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં તીર્થંકર થઈને મોક્ષે જશે. હરિપ્રભા પણ તેજ તીર્થંકરના ગણુધર થઈને મોક્ષના અક્ષય સુખ પામશે. આ કથામાંથી સમજવાનું એ મલે છે કે પ્રબલ પુણ્યાઈથી અલૌકિક સુખના સાધનો મળે છે. જિનદત્તની માફક ખીબને ધર્મી બનાવવા પ્રયત્નો કરવા. પ્રવચન પદની પરમ ઉલ્લાસથી સાધના કરી જિનપદવીનો લાભ મેળવવો.

ચોથા આચાર્યપદના આરાધક શ્રી પુરૂષોત્તમ રાજની કથા.

આ ભરતક્ષેત્રમાં પદ્માવતી નામે નગરીમાં પુરૂષોત્તમ નામે રાજા હતો. તેને જૈનધર્મી સુમતિ નામે મંત્રી હતો.

એક વખતે રાજા સલામાં બેઠેલો હતો તે વખતે ત્યાં એક કાપાલિકે આવીને રાજાને વીનંતિ કરી કે હું એક વિધાને છ મહિનાથી સાધું છું, પરંતુ ઉત્તમ ઉત્તર સાધક વિના તે સિદ્ધ થતી નથી. તે સાંભળી રાજાએ તેના ઉત્તર સાધક થવા હા પાડી કબુલ્યું. તે વખતે સુમતિ મંત્રીએ રાજાએ કહ્યું કે મિથ્યાત્વીની સોબત કરવાથી સમકિતને અતિચાર લાગે છે. રાજાએ કહ્યું કે આ વિનશ્વર શરીરથી કોઈનો ઉપકાર થતો હોય તો શા માટે ન કરવો ? તે કાર્ય સિદ્ધ થશે એથી હું બહુ રાજી થઈશ.

મંત્રીએ ના પાડી છતાં સૂર્યાસ્ત સમયે રાજા હાથમાં તરવાર લઈને ભયંકર અરણ્યમાં આવેલા તે યોગીના સ્થાનકે આવ્યો. યોગીએ રાજા પાસે એક મડદું મંગાવ્યું. રાજા મડદાની તપાસ કરવા સ્થાન તરફ આવ્યો. રસ્તામાં એક ઝાડની ડાળીએ એક યોગીનું મડદું દોરડે બાંધેલું ને લટકતું જોઈને રાજાએ તરવારથી તે દોરડાના બંધનને કાપવા માંડયાં. ત્રણ વાર કાપવા છતાં ન કપાયું ત્યારે રાજાએ ઝાડની ઉપર ચઢીને તે બંધન (દોરડા) છોડીને મડદું નીચે ઉતાર્યું. રાજાની આવી હિંમત જોઈને પ્રસન્ન થયેલી કુળદેવીએ પ્રત્યક્ષ થઈને રાજાને કહ્યું કે હે સાહસિક શિરોમણિ ! તે કાપાલિક તને મારીને સુવર્ણ પુરૂષ કરવા માગે છે, માટે તું તેનાથી સાવચેત રહેજે અને જરૂરી પ્રસંગે મને યાદ કરજે. અને ઐ પઠતું સ્મરણ કરજે. રાજા મડદું લઈને યોગીની પાસે આવ્યો. કપટી યોગીએ તેની (રાજાને અગ્નિના કુંડમાં નાંખવાની) વિધિ કરીને જ્યાં લાગ જોઈને રાજાને

અગ્નિકુંડમાં નાખવા તૈયારી કરવા માંડી, તેવામાં તરતજ રાજાની કુળદેવોએ તે યોગીને જ કુંડમાં નાંખ્યો એટલે તે સુવર્ણ પુરૂષ થઈ ગયો. તે લઈને રાજા પોતાના મહેલમાં આવ્યો. તેણે સુવર્ણપુરૂષના સોનાનું ઢાન દઈને અનેક દુઃખી જનોનાં દારિદ્ર્યનો નાશ કરી તેમને પૈસાદાર બનાવ્યા.

આ પુરૂષોત્તમ રાજાએ રાજકુંવરી પદ્મશ્રી સાથે લગ્ન કર્યું હતું, તેનાથી પુરૂષસિંહ નામે પુત્ર થયો. તે લણી ગણીને યુવાન થયો ત્યારે રાજાએ આઠ રાજકન્યાઓ સાથે તેનું પાણિશ્રહણ કરાવ્યું. આ પ્રમાણે આનંદ પૂર્વક કેટલોક કાલ ગયા પછી પોતાને પૂર્ણ સુખી માનતા રાજાનું ભાગ્યચક્ર બદલાયું. પૂર્વ કર્મના યોગે પોતાને જેના ઉપર ઘણી પ્રીતિ હતી તે પદ્મશ્રી દાહજવરની મહા વેદનથી મરણ પામી. તેના પરના ગાઠ સ્નેહને લીધે મોહી રાજા રાજકાર્ય ત્યજીને મૂઢ ચિત્તવાળો થઈને રૂદન કરવા લાગ્યો. તે વખતે તે નગરમાં સમતા રસના સિન્ધુ ચાર જ્ઞાની પરમોપકારી શ્રીદેવ નામના સુનીશ્વર પધાર્યા. તેમને વાંદવા નગરજનો જવા લાગ્યા. રાજા પણ મંત્રી સહિત ગુરૂને વાંદીને લાયક સ્થાને બેઠો. મુનિએ પણ ધર્મ દેશના આ પ્રમાણે શરૂ કરી-હે મહાનુભાવ ભવ્ય જનો! દુઃખે કરી મળી શકે એવો મનુષ્ય જન્મ, આર્યક્ષેત્ર, ઉત્તમ કુળ અને ધર્મશ્રવણની જોગવાઈ વિગેરે સારી સામગ્રી પામીને પણ જે જીવે અનન્ત સુખને આપનાર ધર્મ કરતા નથી તેઓ પોતાનો મનુષ્ય જન્મ ફોગટ ગુમાવે છે અને દુઃખથી ભરેલા સંસાર રૂપ સમુદ્રમાં ભગ્યા કરે છે. મનુષ્ય ભવ પામીને વિષયાસક્ત થઈને ક્ષણિક પૌદ્ગલિક સુખમાં

આયુષ્ય એળે ગુમાવે છે. પરંતુ તે પૌંદ્રગલિક સુખથી જીવને સંતોષ થતો નથી. ખરી રીતે તો તે સુખ જ નથી પરંતુ પરિણામે તો દુઃખ રૂપજ થાય છે. માટે સમજી ગુણી લભ્ય જીવે તો તે ભોગોનો ત્યાગ કરીને પંચ મહાવ્રત રૂપ સાધુધર્મ અથવા બાર વ્ર ૧ રૂપ શ્રાવક ધર્મ પાળીને પોતાના જન્મને સફળ કરે છે. તેઓ ધન્ય ગણાય છે. માટે હે લભ્ય જીવે ! તમે પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને ધર્મ કરવામાં સાવધાન બનો.

ઉપર પ્રમાણેની ગુરૂની દેશના સાંભળીને પ્રતિબોધ પામેલો રાજા કહેવા લાગ્યો કે હે કરુણાનિધિ ! હું આપના શરણે આવ્યો છું માટે સંસારના દુઃખોથી મુક્ત કરનાર ચારિત્ર મને આપો. ગુરૂએ અનુમતિ આપવાથી રાજાએ પોતાના મહેલમાં આવી પુત્ર પુરૂષસિંહને ગાદી સોંપીને મંત્રી સાથે દીક્ષા લીધી. અને નિરતિચારપણે ચારિત્રનું પાલન કરતાં નવપૂર્વના જ્ઞાની થયા.

એક વખતે આ રાજર્ષિ મુનિ વિચારવા લાગ્યા કે સમ્યગ્જ્ઞાન રૂપ ચક્ષુના આપનાર, દુર્ગતિથી તારનાર એવા ગુરૂનો કરોડો ઉપાયો વડે પણ બદલો વાળી શકાય તેમ નથી. માતા, પિતા, સ્ત્રી, પુત્ર વગેરે સંસારી જનો તો પોતાના સ્વાર્થ માટે જ ઉપકાર કરે છે. પરંતુ ગુરૂ મહારાજ તો નિઃસ્વાર્થપણે ઉપકાર કરે છે, તેથી ખરા માતૃપિતા તો ગુરૂ મહારાજ જ છે. આ પ્રમાણે વિચારી પોતાના મનમાં અભિગ્રહ કર્યો કે આજથી મારે નિરંતર ગુરૂજનની ભક્તિ કરવી. આવો અભિગ્રહ ધારણ કરી દરરોજ તેત્રીસ આશાતના

ન લાશે તે રીતે ગુરૂનું વૈયાવચ્ચ કરતા છત્રીસ ગુણોનું ચિન્તવન કરતાં તથા ખીબની આગળ સ્તુતિ કરતાં તે રાજર્ષિ મુનિએ તીર્થંકર નામ કર્મનો નિકાચિત બંધ કર્યો.

એક વખતે ઇન્દ્ર મહારાજે પુરૂષોત્તમ મુનિની દેવ-સભામાં આ પ્રમાણે પ્રશંસા કરી, કે હાલમાં ભરત ક્ષેત્રમાં પુરૂષોત્તમ રાજર્ષિની જેવો ગુરૂ ભક્તિમાં તત્પર ખીબે કોઈ નથી. તે સાંભળી એક ઇર્ષ્યાળુ મિથ્યાત્વી દેવ તેમની પરીક્ષા કરવા માટે મુનિનું રૂપ ધારણ કરીને મુનિ પાસે આવ્યો. તેમના અનેક અછતા દોષો પ્રગટ કરવા લાગ્યો. અનેક કડવા વચનો ખોલીને તિરસ્કાર કરવા લાગ્યો પરંતુ મુનિ તેા સમતાલાવ રાખે છે. કંટાળ્યા વિના પોતાની લઘુતા વિચારીને જરા પણ ચલાયમાન થયા નહિ. મુનિની આવી દૃઢ આસ્થાથી દેવ પ્રગટ થઈ મુનિને નમી અપરાધ ખમાવીને દેવલોકમાં ગયો. મુનિ પણ ગુરૂભક્તિ કરતાં અંતે એક માસનું અનશન કરી અચ્યુત કલ્પમાં મહા સમૃદ્ધિવાળા દેવ થયા. ત્યાંથી સ્વયી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં તીર્થંકર પદવી પામી મોક્ષને પામશે. આ કથાનો સાર એ છે કે ભવ્ય જીવોએ પુરૂષોત્તમ મુનિની ખીના વારંવાર વિચારીને ‘ગરજ મટી ને વૈદ્ય વેરી’ આ કહેવત પ્રમાણે થતી ભૂલ સુધારીને પરમ ઉદ્ધાસથી ગુરૂ ભક્તિનો લાભ લઈ તીર્થંકર પદવી મેળવવી. ઉપસર્ગના પ્રસંગે ધૈર્ય રાખવું. કપટને કરવાની ના કહી છે, પણ ઝોળખવની ખાસ જરૂર છે. ઉપકારીનો ઉપકાર ભૂલવાથી, તેની સાથે શત્રુવટ રાખવાથી દુર્ગતિના ભયંકર દુઃખો ભોગવવા પડે છે.

પાંચમા સ્થવિર પદના આરાધક શ્રી પદ્મોત્તર રાજાની કથા.

આ ભરત ક્ષેત્રમાં વારાણસી નગરીમાં પદ્મોત્તર નામે રાજા હતો. આ રાજાને ચાર રાણીઓ હતી. તેમના ઉપર કોશલ દેશનો સુગ્રીવ નામે રાજા મોહિત થયો, તેથી તેણે દૂત મોકલી પદ્મોત્તર રાજા પાસે તે ચાર સ્ત્રીઓની માગણી કરી. તેથી ક્રોધમાં આવેલા રાજાએ દૂતનો તિરસ્કાર કરીને સભામાંથી કાઢી મૂક્યો. દૂતે તે હકીકત સુગ્રીવ રાજાને કહી, તેથી પોતાનું મોટું સૈન્ય લઈને વારાણસી નગરીની ઉપર લડાઈ કરવા ચઢી આવ્યો. રાજા પદ્મોત્તર પણ પોતાનું સન્ય લઈ તેની સામે ગયો, તેને હરાવીને કાઢી મૂક્યો, અને સુખે રહેવા લાગ્યો.

એક વખતે જોણે દેવનો દેખાવ કર્યો છે, તેવા એક ઈન્દ્રનાલિકે પદ્મોત્તર રાજાની સભા (કચેરી) માં આવીને કહ્યું કે હું વિદ્યાધર છું. આ મારી સાથે મારી સ્ત્રી છે, તેનું સુંદર રૂપ જોઈને મારા શત્રુ વજ્રદાહ નામના વિદ્યાધરે તેનું હરણ કર્યું. મેં તેને હરાવી મારી સ્ત્રી પાછી મેળવી. પણ મારા ઉપર કોપેલા તે વિદ્યાધર ફરીથી મારી સાથે યુદ્ધ કરવા માગે છે માટે જ્યાં સુધી હું તેની સાથે યુદ્ધ કરીને આવું ત્યાં સુધી આ મારી સ્ત્રી આપના શરણે મૂકી જાઉં છું, કારણ કે આપની પરનારી સહોદર તરીકે પ્રખ્યાતિ છે. હું થોડી વારમાં શત્રુને હણીને આવું છું. માટે હું આવું ત્યાં સુધી આપ તેનું રક્ષણ કરો. એ પ્રમાણે યોદ્ધા તે વિદ્યાધર

આકાશ માર્ગે અદૃશ્ય થઈ ગયો. બધા સલાજનો આશ્ચર્ય પામી જોઈ રહ્યા.

થોડી વાર પછી આકાશમાંથી જે કપાએલા પગ રાજ-સલાના ચોકમાં પડ્યા, ત્યાર પછી જે ભુજાએ એમ અનુ-ક્રમે બધા અવયવો કપાઈને પડ્યા. તે અવયવોને પોતાના પતિના અવયવો તરીકે ઝોળખીને તે વિદ્યાધરી અતિ રૂદ્ધ કરવા લાગી, અને ઘણું કદપાંત કરવા લાગી. અને રાજને કહેવા લાગી કે હવે હું કેઈ પણ રીતે જીવી શકીશ નહિ, માટે મારા માટે ચિતા ખડકાવો. તેમાં પડીને હું મારા પતિની પાછળ સતી થવા માગું છું. રાજાએ ઘણી રીતે સમજાવી છતાં તે કેઈ રીતે ન સમજી ત્યારે રાજાએ ચિતા ખડકાવી, તેમાં તે સ્ત્રી બળી મરી. ત્યાર પછી થોડી જ વારમાં તે ઇન્દ્રજલિક વિદ્યાધર હસતો હસતો સલામાં આવ્યો. તેને જીવતો આવતો જોઈ સલાજનો બહુજ આશ્ચર્ય પામ્યા. તેણે તેની સ્ત્રીની માગણી કરી ત્યારે રાજાએ બધી હકીકત તેને જણાવી. પરંતુ તે તો કહેવા લાગ્યો કે તમારી ખુશ્દિ બગડી છે માટે મારી સ્ત્રીને તમે આપવા માગતા નથી. રાજાએ કહ્યું કે તે સ્ત્રી તો મારે જીવ જીવી છે. એ પ્રમાણે તેમનો વાદવિવાદ ચાલે છે એટલામાં તે સ્ત્રી પણ અચાનક પ્રગટ થઈ વિદ્યાધરની ડાખી બાજુએ આવીને ઉભી રહી. આનું જોઈને રાજા સહિત બધા સલાજનો ઘણો અચંચો પામ્યા. રાજાએ આનું કારણ પૂછવાથી ઇન્દ્રજલિકે કહ્યું કે હે રાજા! તમને પ્રતિજોધ પમાડવા માટે મેં આ ઇન્દ્રજલિકની રચના કરી હતી તે જેમ મિથ્યા છે તેમ આ

જે સંસારમાં સ્ત્રી વિગેરે પદાર્થો દેખાય છે તે બધાએ ક્ષણ વારમાં નાશ પામી જાય એવા છે. આ બધી રાજલક્ષ્મી, વૈભવ, મુંદર સ્ત્રીઓ સર્વે નાશવંત છે એવું જાણીને લોગનો ત્યાગ કરનારા જીવો જ ખરા મુખને પામી શકે છે. અને જે આપણે જ્ઞાહુર બનીને ઉભે પગે તે પદાર્થોનો ત્યાગ ન કરીએ તો તે લોગાદિક પદાર્થો એક વખત આપણને છોડીને જરૂર ચાલ્યા જશે. માટે તેવા પદાર્થોમાં રાગ થા માટે રાખવો ? ઇન્દ્રજલિકનાં આ વચનો સાંભળી રાજા વૈરાગ્ય પામ્યો. ઇન્દ્રજલિકને કરોડ સોનૈયા આપી રાજાએ રાજી કર્યો.

શ્રીજે કૈવસે દેવપ્રભ નામના આચાર્ય ત્યાં પધાર્યા. નગરજનોને સાથે લઈને રાજા વિગેરે પણ ગુરૂને વંદન કરવા આવ્યા. ગુરૂએ આપેલા ઉપદેશથી યોધ પામેલા રાજાએ પુત્રને રાજ્ય સોંપીને ગુરૂ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તે મુનિ નિર્મળ ચારિત્ર પાલી અગ્યાર અંગ લણ્યા.

એક વખત ગુરૂના મુખથી સ્થવિર એટલે વૃદ્ધ મુનિની ભક્તિતનું માહાત્મ્ય આ પ્રમાણે તેમણે સાંભળ્યું. જે ભવ્ય જીવો ઉંમરમાં, દીક્ષાના પર્યાયમાં અને સૂત્રાર્થના યોધમાં વૃદ્ધ (મોટા) હોય તેમજ તપસ્વી હોય તેવા સ્થવિર મુનિની નિષ્કપટ અને નિરભિમાનપણે પરમ ઉલ્લાસથી (વેઠ માનીને નહિ) ભક્તિ કરે, તે ભવ્ય જીવો કર્મથી મલિન બનેલા પૌતાના આત્માને જરૂર નિર્મલ બનાવી શકે છે, અને ઉંચ ગોત્રનો બંધ કરે છે તથા તીર્થંકર પદવીને પણ પામે છે. આવું સ્થવિર ભક્તિતનું માહાત્મ્ય સાંભળીને તે રાજર્ષિ મુનિએ એવો અભિગ્રહ ધારણ કર્યો કે જ્યાં મુધી હું જીવું

ત્યાં સુધી મારે હંમેશાં મારાથી વય, પર્યાય, શ્રુતમાં મોટા સાધુઓની ભક્તપાનાદિક વડે ભક્તિ કર્યા પછી લોભન કરવું. આ પ્રમાણે હંમેશાં પરમ ઉદ્દાસથી ભક્તિ કરવા લાગ્યા. ઈન્દ્રે સભામાં તે મુનિના વખાણ કર્યા, તે સાંભળીને એ દેવો તેમની પરીક્ષા કરવા આવ્યા. એક દેવે તેમની પ્રથંસા કરી અને ધીબજ્યે તેમની નિંદા કરી તો પણ તે રાજર્ષિ મુનિએ લગાર પણ રાગ દ્રવ્ય કર્યો નહિ, તેથી દેવો પ્રથંસા કરીને સ્વર્ગે ગયા. એ પ્રમાણે વૃદ્ધ મુનિઓની ભક્તિ કરતાં તેમણે તીર્થંકર નામ કર્મનો નિકાચિત ખંધ કર્યો. અંતિમ સમયે સમાધિ મરણ પામીને મહા શુક દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. અહીંથી ચ્યવીને મહાવિદેહમાં તીર્થંકર થઈને સિદ્ધિના સુખને પામશે.

છઠ્ઠા શ્રી બહુશ્રુત પદના આરાધક શ્રી મહેન્દ્રપાલ રાજાની કથા.

આ ભરત ક્ષેત્રમાં સોપારકપટ્ટણ નામના નગરમાં મહેન્દ્રપાલ નામે રાજા હતો. પરંતુ તે મિથ્યાત્વી હતો. આ રાજાને એક બુદ્ધિમાન પ્રધાન હતો. તે પ્રધાનને જૈન ધર્મનો રાગી શ્રુતશીલ નામે ભાઈ હતો. તે રાજાને ઘણો જ ઠહાલો હતો. એક વખત સુંદર રાગથી ગાયન કરતી ચંડાળ સ્ત્રીને જોઈને રાજા તેના ઉપર મોહિત થયો. ત્યારે અતશીલે રાજાનો અભિપ્રાય જાણીને રાજાને કહ્યું કે પરનારીનો સંજ મહા દુઃખદાયી છે. જો રાજા જ અનીતિના માર્ગે જાય તો ધીબજને તે કઈ રીતે રોકી શકશે ? ઘણી રીતે રાજાને સમજાવ્યા

છતાં મોહિત થએલો રાજા તે વિચારથી પાછો હઠયો નહિ. ત્યારે રાજ્યનું ભલું ઇચ્છનાર મંત્રીએ રાજ્યની અધિષ્ઠાયિકા દેવીનું સ્મરણ કર્યું. દેવી પ્રગટ થઈ. મંત્રીએ સર્વ હકીકત કહી, ત્યારે દેવીએ કહ્યું કે રાજા પશ્ચાત્તાપ કરે ત્યારે મને યાદ કરજે, હું તેને શાંતિ પમાડીશ. એમ કહી રાજાના શરીરમાં વ્યાધિ પ્રગટાવી અદૃશ્ય થઈ. વ્યાધિથી વ્યાકુળ થએલો રાજા મનથી કરેલા પાપનું આ કૃણ જાણીને પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. એટલે મંત્રીએ યાદ કરેલી દેવીએ વ્યાધિની પીડા શમાવી દીધી. જેથી રાજા સારો થયો.

રાજાએ મંત્રીને પૂછ્યું કે માનસિક પાપની શુદ્ધિ શી રીતે થાય ? ત્યારે મંત્રીએ પંડિતોને ખોલાવીને નિર્ણય કરાવવા કહ્યું. રાજાએ પંડિતોને ખોલાવ્યા ત્યારે કોઈએ કહ્યું કે ગંગાજળના પાનથી પાપ શુદ્ધિ થાય, કોઈએ કહ્યું કે અગ્નિ હોમ કરી વેદ પુરાણની કથા શ્રવણ કરવાથી પાપની શુદ્ધિ થાય. કોઈએ કહ્યું કે અડસઠ તીર્થની યાત્રા કરી નર્મદાની માટીને લેપ કરવાથી પાપની શુદ્ધિ થાય. કોઈએ કહ્યું કે બ્રાહ્મણોને દાન આપવાથી પાપની શુદ્ધિ થાય. વિગેરે જુદાં જુદાં કારણો કહ્યાં. પરંતુ આ ઉપાયો રાજાને ગમ્યા નહિ. બીજે દિવસે નગર બહાર શ્રીપેણ નામે સુનીશ્વર પધાર્યા. તેમને વંદન કરવા મંત્રી વગેરે પરિવાર સાથે રાજા ગયો, ત્યાં રાજાએ શ્રી ગુરૂ મહારાજને મનથી થએલા પાપની શુદ્ધિનો ઉપાય પૂછ્યો. ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે ૧ બ્રાહ્મ શુદ્ધિ ૨ અભયંતર શુદ્ધિ એમ બે પ્રકારની શુદ્ધિમાં જળાદિકથી શરીરની બ્રાહ્મ શુદ્ધિ થાય છે અને જ્ઞાન ધ્યાન તથા તપરૂપી

પાણીથી અન્તર (મન) ની શુદ્ધિ થાય છે. માટે કામરાગથી અચ્છેદ મનના પાપની શુદ્ધિ પાણીથી નહિ પરંતુ જ્ઞાન ધ્યાન વિગેરેથી જ થઈ શકે છે. આ ઉપદેશથી પ્રતિબોધ પામી શ્રુતશીલે ચારિત્ર લીધું. રાજને પ્રતિબોધ પમાડી ગુરૂએ અન્યત્ર વિહાર કર્યો.

કેટલાક વખત પછી શ્રી સમંતલદ્રાચાર્ય નામે શ્રુતકેવલી ત્યાં સમોસયા. રાજ પરિવાર સાથે તેમને વંદન કરવા ગયા. ત્યાં ગુરૂના ઉપદેશથી પ્રતિબોધ પામી રાજએ પોતાના પુત્ર જયન્તકુમારને ગાદીએ બેસાર્યો અને પોતે મંત્રી સાથે ગુરૂ પાસે ચારિત્ર લીધું. ગુરૂ પાસે અગિઆર અંગ લખ્યા. એક દિવસ શ્રી ગુરૂમહારાજે કહેલી વીસ સ્થાનકની આરાધના સંબંધી દેશના સાંભળી કે વીસે સ્થાનકની અથવા તેમાંના એક પદની પણ વિશુદ્ધ આરાધના કરાય તો તેથી વિશ્વને પૂજ્ય તીર્થંકર નામ કર્મનો નિકાચિત બંધ થાય છે. ગુરૂનું આ વચન સાંભળી રાજર્ષિ મુનિએ અભિચ્છ લીધો કે હું જીવું ત્યાં સુધી મારે બહુશ્રુત મુનિઓનું વાત્સલ્ય કરવું. એ પ્રમાણે અભિચ્છ લઇને તે નિયમનું નિશ્ચલપણે પાલન કરવા લાગ્યા. ઇન્દ્ર મહારાજે દેવસભામાં પ્રશંસા કરવાથી તેમની પરીક્ષા કરવા માટે ધનદ નામે દેવ જ્યાં મુનિરાજ હતા ત્યાં આવી શેઠ બની ઘર માંડીને રહ્યા. તે વખતે એક ગ્લાન સાધુને માટે કોળાપાકની શોધ કરતાં તે મુનિ આ નવીન શેઠને ત્યાં ધર્મલાલ આપી ઉભા રહ્યા. શેઠના પૂછવાથી કોળાપાકની જરૂર છે એવું જણાવ્યું. ત્યારે તે શેઠે મધુર વચને કહ્યું કે હે સ્વામિ! મારે ત્યાં જોઈએ તેટલો કોળા પાક

છે. પછી અંદર જઈ કોળાપાક લાવી મુનિને વહોરાવવા માંડયો. ત્યારે “આની આંખ મીંચાતી નથી, તેથી તે નક્કી દેવ જ છે. અને તેથી તેની ભિક્ષા સાધુને કદપે નહિ.” એવું વિચારી ત્યાંથી ખીજે આલ્યા ગયા. તેથી રોષે ભરાઈને તે સાધુ મુનિ જ્યાં જાય ત્યાં દરેક સ્થળે ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો. ચોચરી અશુદ્ધ કરવા લાગ્યો. તે પછુ મુનિ દીલગીર થયા નહિ. મુનિને અભિગ્રહ પાલવામાં મજાત જાણી દેવે પ્રગટ થઈ પોતાનો અપરાધ ખમાવ્યો વંદન કરી સ્વર્ગે ગયો. એવી રીતે ભાવપૂર્વક બહુશ્રુતનું આરાધન કરવાથી તેમણે નિકાચિત ભાવે તીર્થંકર નામ કર્મ ખાંધ્યું. અનુક્રમે કાળધર્મ પામી નવમા ઐવેયકે દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં તીર્થંકર થઈ સિદ્ધ થશે. આ કથાનો સાર લઈને ભવ્ય જીવોએ મહેન્દ્રપાલની માફક પાપની શુદ્ધિ કરવી. બહુશ્રુતની વૈયાવચ્ચ કરીને તીર્થંકર પદવી મેળવવી. બહુશ્રુતની નિંદા કરવાથી સંસારમાં ભયંકર દુઃખો રીખાઈ રીખાઈને ભોગવવા પડે છે, એ યાદ રાખવું. બહુશ્રુતની ભકિત કરનાર ભવ્ય જીવોને હું વંદના કરું છું.

સાતમા શ્રી તપ પદના (તપસ્વિ પદના) આરાધક
શ્રી વીરભદ્ર શેઠની કથા.

અવન્તી દેશમાં વિશાલા નામની નગરીમાં શેઠ વૃષભદાસ રહેતા હતા. તેને વીરમતી નામની ભાર્યાથી વીરભદ્ર નામે પુત્ર થયો. તે અનુક્રમે ઉંમરે વધતાં સર્વ કળામાં કુશળ થયો. વીરભદ્રના રૂપ ગુણની ખીના સાંભળીને સાગરદત્ત શેઠે પોતાની

મિત્રદર્શના નામની પુત્રી પરણાવી. ત્યાર પછી ધન કમાવાના ધરાદાથી પરદેશમાં ગએલા વીરભદ્રે પોતે મેળવેલી વિદ્યાના ખળથી રાજપુત્રી અનંગ સુંદરી તથા વિદ્યાધર પુત્રી રત્નપ્રભા સાથે લગ્ન કર્યું અને ઘણું ધન તથા ત્રણ સ્ત્રીઓ લઈને પોતાના નગરમાં પાછો ફર્યો અને સુખપૂર્વક પોતાનો કાળ ગાળવા લાગ્યો. તેને ત્રણ સ્ત્રીઓથી ત્રણ પુત્રો થયા.

ત્યાર પછી પોતાનું ભોગાવળી કર્મ ક્ષીણ થવાથી વીરભદ્રે પોતાની ત્રણ સ્ત્રીઓ વગેરે સાથે ચારિત્ર લીધું અને તેનું ભાવપૂર્વક પાલન કરતા ગુરૂ સાથે વિચરવા લાગ્યા.

એક વખતે ગુરૂના મુખથી સાંભળ્યું કે વિષય મુખથી વિરામ પામેલા અને મૌક્ષને માટે તપસ્યા કરનાર તપસ્વીની ભાવપૂર્વક ભક્તિ કરનાર મહા પુણ્યશાલી જીવો ત્રણ જગતને વાંદવા યોગ્ય તીર્થકરની ઋદ્ધિને પણ પામે છે. આ પ્રમાણે તપસ્વીની ભક્તિનું ફળ જાણીને શ્રી વીરભદ્ર મુનિએ અભિચ્છ લીધો કે આજથી મારે દરરોજ તપસ્વી મુનિવરોનું વાત્સલ્ય કરવું. આ અભિચ્છ પ્રમાણે તેઓ તપસ્વીઓની ઐાષઠ વિગેરે લાવવા વિગેરે પ્રકારેથી દરરોજ ભક્તિ કરવા લાગ્યા.

ગુરૂ સાથે વિહાર કરતા વીરભદ્ર મુનિ શાહીઆમમાં આવ્યા. ત્યાં વીરભદ્ર મુનિની પરીક્ષા કરવા કોઇક દેવ એક માસના ઉપવાસી સાધુનું રૂપ લઈ આવ્યો. ને તેણે પારણું કરવાની ઇચ્છા જણાવી. વીરભદ્ર મુનિ નહીં ઓળંગી નગરમાં ગોચરી માટે ગયા. ગોચરી લઈ પાછા ફર્યા, તેવામાં દેવમાયાથી નહીંમાં પાણીનું પૂર આવેલું જોયું. તે જોઈ મુનિ નહીંના

કાંઠે આવી ઉભા. લોકોએ કહ્યું કે મહારાજ! આ અઢેલું પૂર હમણાં ઉતરશે નહિ માટે આપ કોઈ ગૃહસ્થના ઘેર રહી આહાર કરો. પૂર ઉતરે ત્યારે વિહાર કરજો.

લોકોનાં આવાં વચન સાંભળી વીરભદ્ર મુનિ વિચારવા લાગ્યા કે માસોપવાસી તપસ્વી મુનિ અને ગુરૂને આહાર કરાવ્યા વિના મારાથી કેમ આહાર થાય. મારા ભાગ્યયોગે તપસ્વી મુનિ આવ્યા, તેઓ ભૂખ્યા છે, મારાથી ત્યાં જઈ શકાય તેમ નથી, ભાગ્ય હોય તો જ તપસ્વીનું સ્વાગત વિગેરે તથા ગુરૂનું વૈયાવચ્ચ પૂર્વ પુણ્યનો સંયોગ હોય તો જ બની શકે છે. હું નિર્ભાગી છું. પોતે આવી શુભ ભાવના ભાવે છે તેવામાં પેલા દેવે પ્રત્યક્ષ થઈ નમસ્કાર કરી કહ્યું કે હે મુનિ! તમને ધન્યવાદ આપું છું. કારણ કે તપસ્વી સાધુ ઉપર આપની નિશ્ચળ ભક્તિ છે. આપની પરીક્ષા કરવા માટે મેં નદીમાં પૂર લાવીને અંતરાય કર્યો, તે મારો ગુનો માફ કરો. એમ કહી નદીનું પૂર સંહરી લીધું. પછી તે દેવે ગુરૂ પાસે આવી પૂછ્યું કે હે પ્રભો! તે મુનિ આવી ભાવનાથી કેવું રૂળ પામશે? ગુરૂએ કહ્યું કે આગામી કાળમાં તેઓ તીર્થંકર થશે. આ પ્રમાણે ગુરૂનાં વચન સાંભળી દેવ દેવ-લોકમાં ગયો. વીરભદ્રમુનિ પણ કાળધર્મ પામી અચ્યુત કલ્પે દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહમાં તીર્થંકર થઈ મોક્ષે જશે. આ કથાનો સાર એ છે કે પ્રબલ પૂણ્યાઈથી સુખના સાધનો મળે છે. તેવી પુણ્યાઈ શ્રી જિન ધર્મની સેવાથી જ મળી શકે છે. મુનિનો પવિત્ર વ્યવહાર કેવો છે તે પણ અહીં સમજવા જેવો છે. ભવ્ય શૃવોએ શ્રી વીરભદ્રમુનિની

માફક વૈયાવચ્ચ ગુણની સેવા કરી જિન પદવી મેળવવી. હું તેમને ત્રિવિધે ત્રિવિધે વંદન કરું છું.

આઠમા જ્ઞાન પદના આરાધક શ્રી જ્યન્ત-
દેવ રાજની કથા.

કૌશામ્બી નગરીમાં જ્યન્તદેવ નામે રાજ હતો. તે એક વખત અંત:પુર સહિત ક્રીડા કરવા ગયો. ત્યાંથી પાછા ફરતા ધર્મ દેશના આપતા યશોદેવ મુનિરાજને જોઈ રાજ હાથી ઉપરથી ઉતરી મુનિને વંદના કરી દેશના સાંભળવા બેઠો. ગુરૂએ દેશનામાં કહ્યું કે મનુષ્ય ભવ આર્યક્ષેત્ર ઉત્તમ કુળ વગેરે પામીને હે ભવ્ય જીવો! તમે જ્ઞાન ગુણને પામવા ઉદ્યમ કરો. કારણ કે જ્ઞાનના પ્રભાવે નિરતિચાર ચારિત્ર પાળી શકાય છે. અને અનન્ત અવ્યાજ ધ મોક્ષસુખ પણ મળે છે. વળી જ્ઞાનીનું લોકોમાં પણ બહુમાન થાય છે. આવી દેશના સાંભળી રાજએ ગુરૂને પૂછ્યું કે હું જ્ઞાની છું કે અજ્ઞાની? ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે જેઓ સંસારનાં જરા મરણ વ્યાધ વગેરે દુ:ખોને જોઈને ત્રાસ પામતા નથી તેમને જ્ઞાની કેમ કહેવાય ?

ગુરૂનું વચન સાંભળીને વૈરાગ્યને પામેલા જ્યન્તદેવ રાજએ પોતાના જયવર્મ પુત્રને ગાદીએ બેસાડી પોતે ગુરૂ પાસે ચારિત્ર લીધું. અને ગુરૂ પાસે રહી નિરંતર નિરતિચાર ચારિત્રને સાધતાં અનુક્રમે બાર અંગોનો અભ્યાસ કર્યો.

કેટલોક સમય ગયા બાદ મોહનીય ધર્મના ઉદયથી

રાજર્ષિ ચારિત્ર પાલનમાં શિથિલ પરિણામી થયા, ત્યારે ગુરૂએ ઉપદેશ આપી તેમનો પ્રમાદ દૂર કર્યો. કારણ કે જ્ઞાનીને સુખે સમજાવી શકાય છે. ત્યાર પછી તે મુનિ પ્રમાદ ત્યજીને ઉપયોગ પૂર્વક ચારિત્ર પાલવા લાગ્યા. અને તેમણે એવો અભિગ્રહ કર્યો કે આજથી મારે નિરન્તર જ્ઞાન પદની આરાધના કરવી. આ પ્રમાણે અભિગ્રહ કરી નિદ્રા વગેરે પાંચ પ્રમાદો ત્યજી પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ સાચવવા પૂર્વક ક્ષમા રૂપી તરવાર વડે કર્મશત્રુના સૈન્યને દૂર કરવા માંડ્યું. અંતે મુનિરાજનો વિજય થયો. તે વખતે મુનિરાજની પરીક્ષા કરવા માટે ઇન્દ્ર મહારાજ અનુપમ સૌન્દર્યવાળી દેવાંગનાનું રૂપ ધારણ કરીને મુનિને ચળાયમાન કરવા આવ્યા. મુનિને અનેક પ્રકારના હાવ લાવપૂર્વક કામોદીપક વચન કહેવા લાગ્યા. પરંતુ મુનિ મેરૂની જેમ અચળ રહ્યા. આ પ્રમાણે અનુકૂળ ઉપસર્ગના પ્રસંગે પણ શ્રુત જ્ઞાનના ઉપયોગથી ન ચળ્યા ત્યારે ઇન્દ્રે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણનું રૂપ લીધું. હાથમાં લાકડી લઈ ધીરે ધીરે મુનિ પાસે આવી કહ્યું કે હવે મારું આયુષ્ય કેટલું બાકી છે. ત્યારે મુનિએ કહ્યું કે હે સુરેશ! કંઈક ઓછા બે સાગરોપમ જેટલું બાકી છે. મુનિએ 'પોતાને ઓળખ્યો છે.' એમ જાણી ઇન્દ્ર પ્રત્યક્ષ થઈ બોલ્યા કે હે મુનીશ! આપને ધન્ય છે, કારણ કે આપ દેવાંગનાના વચનથી પણ ચળ્યા નહિ તેથી હું આપને પ્રણામ કરું છું. આપ નિગોદનું સ્વરૂપ કહો. ત્યારે મુનિએ નિગોદનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવ્યું. તે સાંભળી પ્રસન્ન થઈ ઇન્દ્ર મુનિના ગુરૂ પાસે આવ્યા અને પૂછ્યું કે જ્યન્ત મુનિ આવા જ્ઞાનોપયોગથી

એટલે જ્ઞાન પદની આરાધના કરવાથી શુ' કૃણ પામશે ?
 ગુરૂએ કહ્યું કે તીર્થંકર પદવીને પામશે. પછી દેવેન્દ્ર સ્વસ્થાને
 ગયા. જ્યન્ત મુનિ જ્ઞાન પદની આરાધનાના પ્રભાવે જિન
 નામ કર્મનો નિકાચિત બંધ કરીને નિર્મળ ચારિત્ર પાળીને
 મહાશુક દેવલોકમાં ઉત્તમ દેવ થયા. ત્યાંથી સ્વર્ગી મહાવિદેહ
 ક્ષેત્રમાં તીર્થંકર થઈ મોક્ષે જશે. આ કથાનો સાર એ છે
 કે જ્યંત મુનિની માફક ભવ્ય છવોએ નિર્મલ જ્ઞાનની
 આરાધના પરમ ઉલ્લાસથી કરી મોહને હરાવી જિનપદની
 મેળવવી.

નવમા દર્શન (સમ્યક્ત્વ) પદના આરાધક
 શ્રી હરિ વિક્રમ રાજની કથા.

આ ભરતક્ષેત્રમાં હસ્તિનાપુર નામે નગરમાં હરિષેષુ
 નામનો રાજા હતો. તેને હરિવિક્રમ નામે પુત્ર હતો. તે
 યુવાન થયો ત્યારે રાજાએ બત્રીસ કન્યાઓ પરણાવી. કેટલાક
 વખત પછી પાપના ઉદયથી કુંવરના શરીરમાં એક સાથે
 આઠ જાતના કોઈ ઉત્પન્ન થયા. તેની આકરી વેદનાથી તે
 કુંવર રાંકની જેમ ઘણું રૂદન કરવા લાગ્યો. ઘણા ઉપચાર
 કર્યા છતાં કુંવરનો રોગ જરા પણ શાંત થયો નહિ. ત્યારે
 તેણે ધનંજય નામના યજ્ઞની માનતા માની કે જો મારો
 રોગ મટશે તો તારી યાત્રા કરી અન્ન લઈશ અને પૂજા
 કરી ભોગ ચઢાવીશ. એ પ્રમાણે રોગથી પીડાએલા કુંવરે
 પુણ્ય પાપનો વિચાર કર્યા વગર મિથ્યાત્વ અંગીકાર કર્યું.

તે અવસરે ત્યાં ઉદ્યાનમાં એક કેવલી ભગવંત સમો-

સર્ચા. રાજા કુંવરને લાઇને ગુરૂને વાંદવા ગયા. કેવળી ગુરૂનાં દર્શન થતાં જ કુંવરના રોગ શાંત થઈ ગયા, શરીરે શીતળતા વ્યાપી, તેથી કુંવરે ગુરૂને હર્ષથી વંદન કર્યું. ત્યાર પછી ગુરૂએ પુણ્ય પાપ સંબંધી ધર્મોપદેશ આપ્યો. તે સાંભળી જિનેશ્વરે કહેલાં તત્ત્વ ઉપર રૂચિ થવાથી કુંવર ઉલ્લાસ પૂર્વક સમ્યક્ત્વ પામ્યો. ગુરૂએ સમકિતના શુભ તથા તેના અતિચાર વગેરે બીના સમજાવી. ત્યાર પછી રાજા અને પુત્ર પોતાને સ્થાને ગયા.

હવે ધનંજય યજ્ઞ કુંવર પાસે પાડાનો ભોગ માગવા લાગ્યો. કુંવરે તેને જીવહિંસાથી બંધાતા પાપનું સ્વરૂપ વગેરે ઘણું સમજાવ્યું, પણ તે સમજ્યો નહિ. તેણે (યજ્ઞે) ક્રોધાચમાન થઇને કુંવરને મોઘર મારી, તેથી કુંવર મૂર્છિત થઈ જમીન પર પડી ગયો. થોડી વારે શીતળ પવનથી કુંવર શુદ્ધિમાં આવ્યો ત્યારે યજ્ઞે કહ્યું કે મારે પાડાના ભોગની ઇચ્છા નથી, રૂકત તું મને નમસ્કાર કર. ત્યારે કુંવરે કહ્યું કે જે જીવહિંસામાં આસક્ત હોય તેવા મિથ્યાત્વીને હું કદાપિ નમીશ નહિ. હું આ મસ્તક વડે સર્વ દોષ રહિત વીતરાગ સિવાય બીજાને નમસ્કાર કરીશ નહિ. તેની આવી દૃઢતા જોઈ યજ્ઞ પણ મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરીને સમકિતી થયો.

ત્યાર પછી કેટલાક વખતે કુંવર રાજા થયો. લાસાઇ કરીને ઘણા દેશો જીત્યા. એ પછી રાજ્ય કરતાં ઘણો વખત ચાલ્યો ગયો. એક વખતે રાજા વિચારવા લાગ્યો કે મેં

ઘણાં વર્ષ રાજ્યસુખ ભોગવ્યું પણ આત્મહિત લગાર પણ કયું નહિ, માટે એવું કાંઈક કરું કે જેથી આત્માને મોક્ષનાં સુખ મળે. માટે સદ્ગુરૂ મહારાજની પાસે પાંચ મહાવ્રત ઉચ્ચર્યાં હોય તોજ મોક્ષના સુખ મળે. આવા વિચાર કરે છે તેવામાં અનેક સાધુના પરિવાર સાથે ચંદ્ર મુનિરાજ ઉદ્યાનમાં પધાર્યા રાજ પરિવાર સાથે વાંદવા ગયો. ત્યાર પછી ગુરૂ મહારાજે દેશના આપી તેથી વૈરાગ્યપૂર્ણ હૃદય વાળા રાજાએ પોતાના વિક્રમસેન પુત્રને રાજ્ય સોંપીને ચારિત્ર અહણ્ય કયું.

નિરતિચારપણે ચારિત્ર પાળતાં ગુરૂ પાસે બાર અંગનું અધ્યયન કયું. એક દિવસે ગુરૂના મુખથી તે રાજર્ષિ મુનિએ વીસ સ્થાનક તપનો મહિમા સાંભળ્યો. તેમાં નવમા દર્શન પદનો મહિમા સાંભળી તે દર્શનપદ ત્રિકરણ શુદ્ધે આરાધવાનો નિયમ લીધો, અને તેનું હંમેશાં શંકા રહિત પાલન કરવા લાગ્યા. એક વાર ગુરૂ મહારાજ સાથે વિહાર કરતા શ્રીપૂર નગરે આવ્યા. તેવામાં દેવસભામાં હરિવિક્રમ મુનિના દર્શન ગુણની પ્રશંસા સાંભળીને એક દેવ તેની પરીક્ષા કરવા માટે શ્રીપુર નગરમાં મોટો ઋદ્ધિવાળો સાર્થવાહ બની દેવમાયાથી સુંદર મ્હેલ બનાવી ત્યાં રહેવા લાગ્યો. એકદા હરિવિક્રમ મુનિ ગોચરીની શોધમાં તે સાર્થવાહને ત્યાં આવી ચઢયા. ત્યારે સાર્થવાહ મુનિને આદરપૂર્વક પ્રણામ કરી કહેવા લાગ્યો કે ફેગટ કષ્ટ આપનાર આ અહિંત દીક્ષાનો ત્યાગ કરી મારી પુત્રી સાથે પાણિઅહણ્ય કરો. ઘેર ઘેર ભિક્ષા માગવાથી શું વળવાનું છે? તમે ઝીઝ ધર્મ અંગીકાર કરો.

મુનિને ઘણી રીતે લોભાવ્યા, પણ મુનિ ચલાયમાન થયા નહિ. ત્યારે પ્રસન્ન થએલા દેવે પ્રત્યક્ષ થઈ મુનિને કહ્યું કે હે મહાભાગ! તમને ધન્ય છે, કારણ કે મેં તમને ચળાવવાને પ્રયત્ન કર્યા પરંતુ તમે ચળ્યા નહિ. એમ સ્તવોને વંદન કરીને તે દેવલોકમાં ગયો.

એ પ્રમાણે નિર્મળ સમ્યક્ત્વના પ્રભાવે હરિવિક્રમ મુનિએ જિનનામ કર્મ ખાંધ્યું. અનુક્રમે સમાધિ મરણ પામી વિજય નામના વિમાનમાં બત્રીસ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા શ્રેષ્ઠ દેવ થયા ત્યાંથી ચ્યતી પૂર્વ વિદેહમાં તીર્થંકર થઈ મોક્ષે જશે. આ કથાનો સાર ગ્રહણ કરીને ભવ્ય જીવોએ નિર્મલ દર્શન ગુણ સાધીને તીર્થંકર પદવી મેળવી દશમા વિનય પદના આરાધક શ્રી ધનશેઠની કથા.

આ ભરતક્ષેત્રમાં મૃત્તિકાવતી નામની નગરીમાં શ્રાવકના ગુણોને ધારણ કરનાર સુદન્ત શેઠ રહેતો હતો. તેને ધન અને ધરણ નામે બે પુત્રો હતા. તેમાં ધન નામનો પુત્ર ઉત્તમ ગુણવંત હતો, તેથી તે લોકમાં જથ પામ્યો અને ધરણ ક્રૂ અને ઇર્ષ્યાળુ હોવાથી નગરમાં અપકીર્તિ પામ્યો. ધનની કીર્તિથી તેના ઉપર ઇર્ષ્યાળુ ધરણ વડીલ બંધુને મારવાના વિચાર કરવા લાગ્યો. તેનું છિદ્ર ખોળવા લાગ્યો, પરંતુ ફાળ્યો નહિ ત્યારે મોટા ભાઈને કહ્યું કે આપણે હવે મોટા થયા છીએ, માટે ધન કમાવવાને માટે પરદેશ જઈએ. આજ દિન સુધી આપણે પિતાનું ધન અત્યાર સુધી વાપર્યું છે, હવે આપ કમાઈ વડે સુખ ભોગવીએ એ ઠીક કહેવાય. તેથી પરદેશ જઈને ભાગ્યની પરીક્ષા કરીએ.

ધરણના પ્રપંચને નહિ જાણનાર ધને તે બાબત હા પાડી, અને માતૃપિતાની રાજ લઈને પરદેશ ચાલ્યા રસ્તામાં ધરણે મોટા ભાઈને કહ્યું કે સંસારમાં સુખ ધર્મથી મળે કે પાપથી મળે ? ત્યારે ધને કહ્યું કે ધર્મથી સુખ, અર્થ ભોગ મળે છે, અને છેવટે સ્વર્ગ અને મોક્ષ પણ મળે છે. ત્યારે ધરણે કહ્યું કે તારૂં કહેવું જોડું છે. કેમકે અધર્મથી જ લોકો સુખી જણાય છે. બંનેએ વિવાદમાં એવી શરત કરી કે લોકોમાં આપણા બંનેમાં જેની વાત સચી ઠરે તે બીજાની આંખો કાઢી લે. આગળ જતાં એક ગામ આવ્યું, ત્યાં કોઈ નાસ્તિક અજ્ઞાની માણસને પૂછ્યું. જવાબમાં તે નાસ્તિકે કહ્યું કે અધર્મથી સુખ મળે છે. ધર્મ તો ભોળા લોકોને ઠગવા માટે પ્રપંચ રૂપ છે. મોટો ભાઈ ન શરતમાં હારી ગયો તેથી ધરણે ભાઈના સ્નેહને ન ગણકારતાં તેની બંને આંખો કાઢી લીધી ત્યાંથી આગળ જતાં એક જંગલ આવ્યું, તેમાં ધનને એકલો મૂકી ધરણ છ.નોમાનો ઘેર પાછો ગયો અને કપટ ભાવે વિલાપ કરી કહેવા લાગ્યો કે રસ્તામાં વાઘે મારા ભાઈ ધનને ફાડી ખાધો અને હું નાસીને આવતો રહ્યો. આ વાત સાંભળી ધનના માતૃપિતા તથા સ્ત્રીએ ઘણું રૂદ્ધન કર્યું અને ધરણ તો મનમાં બહુ જ રાજી થઈ ગયો.

પુણ્યયોગે વનમાં રહેલા ધનને વનદેવતાએ દીવ્ય અંજન આંજીને દેખતો કરી દીધો. તેથી ધને તેની સ્તુતિ કરી એટલે વનદેવતાએ તેને દીવ્ય અંજન આપ્યું. તેનાથી ધને સુભદ્રાપુરના અરવિંદ રાજાની આંધળી થઈ ગયેલી રાજકુ-

મારી પ્રભાવતીને દેખતી કરી તેથી તેને અર્ધું રાજ્ય મળ્યું અને રાજ્યે તેને રાજકુમારી પરણાવી જમાઇ બનાવ્યો.

ધનદેવને રાજ્ય મળ્યાની અને તે જીવતો હોવાની વાત સાંભળી તેના માતપિતા વગેરે તો ખુશી થયા પણ ધરણ્ય એક પામી તેનો નાશ કરવાનો વિચાર કરી માતપિતાની રજા લઈ લાઈને મળવા આવ્યો. સરળ સ્વભાવી ધને તેની પૂર્વની વાત ન સંભારતાં તેને પોતાની પાસે રાખ્યો અને ઘણું સન્માન આપવા લાગ્યો.

એક વખત ધરણ્ય એકાન્તમાં રાજા પાસે જઈને કહ્યું કે હે મહારાજ! તમે જેને જમાઇ કર્યો તે તો અમારા ગામનો ધન નામે ચંડાળ છે. આ સાંભળી ક્રોધી બનેલા રાજ્યે ધરણ્યને રજા આપી. અને ધનદેવને શુપ્ત રીતે મારી નાંખવાનો વિચાર કર્યો મધ્ય રાત્રીએ ધનદેવને જોલાવવા માણસ મોકલ્યો અને માર્ગમાં મારાઓને ' તમે તેને આવે ત્યારે મારી નાખજો ' એમ કહીને તૈયાર ગોઠવી રાખ્યા. પરંતુ જેનું આયુષ્ય બળવાન હોય તેને શું થાય? ધનને રાજાનો માણસ જોલાવવા આવ્યો ત્યારે ધરણ્ય આગ્રહ કરી ધનદેવને બદલે રાજા પાસે આવ્યો. રસ્તામાં મારાઓએ તેને મારી નાખ્યો. તે મરીને સાતમી નરકે ગયો. આમાંથી શીખામણ મળે છે કે બીજાનું ખૂડું ચિંતવતાં પોતાનું જ ખૂડું થઈ જાય, માટે કોઈનું પણ ખૂડું ચિંતવવું નહિ.

આ ધરણ્યની સર્વ હકીકત સાંભળી વૈરાગ્ય આવવાથી

ધનદેવે ભુવનપ્રભ નામે મુનિ પાસે ચારિત્ર લીધું. અનુક્રમે સર્વ અંગ ઉપાંગનો અભ્યાસ કરી વિનય પૂર્વક ગુરુ સાથે વિચરવા લાગ્યો. એક દિવસ ગુરુના મુખથી આ પ્રમાણે વિનય ગુણની પ્રશંસા સાંભળી કે સર્વ ગુણોમાં વિનય ગુણ મોટો છે. તે વિનય ગુણથી જ ગુરુજનને સંતોષે છે તે મોક્ષના શાશ્વત મુખને પામે છે. આવું સાંભળી શ્રી ધન-મુનિએ ગુરુની કને ગુરુ વિગેરે પંચ પરમેષ્ઠીનો ત્રિકરણ શુદ્ધિએ વિનય કરવાનો નિયમ લીધો.

એક વાર ગુરુ સાથે વિહાર કરતાં સાકેતપુર નગરના ઉદ્યાનમાં આવ્યા. ત્યાં ચૈત્યમાં જિન પ્રતિમાની વિનય પૂર્વક સ્તુતિ કરતા ધન મુનિને જોઈને ભગવંતને વંદન કરવા આવેલા ધરણેન્દ્રે તેમની પરીક્ષા કરવા માટે સર્પ વિકુર્યા. તે મુનિના શરીરે વીંટાયા તથા હંશ દેવા લાગ્યા, પણ મુનિ ચલાયમાન થયા નહિ. તેથી ધરણેન્દ્રે પ્રત્યક્ષ થઈ તેમની સ્તુતિ કરી. પછી ગુરુ પાસે આવી ધરણેન્દ્રે પૂછ્યું કે ધન-મુનિ ઉત્તમ વિનય ગુણથી શું કૃણ પામશે? ત્યારે ગુરુએ કહ્યું કે તેમણે જિનનામનો નિકાચિત બંધ કર્યો છે. ધન-મુનિ સમાધિ પૂર્વક કાળધર્મ પામી સહસ્રાર દેવ લોકમાં ઉત્તમ દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદ્ધમાં તીર્થંકર પદ પામી મોક્ષે જશે. આ કથાનો સાર એ છે કે વિનય ગુણ તીર્થંકર પદવીને પણ આપે છે. તેથી ભવ્ય જીવોએ શ્રી અરિહંત વિગેરે પૂજ્યવરોનો પરમ ઉદ્ધાસથી વિનય કરીને શ્રી તીર્થંકર પદવી પણ મેળવવી.

અગિઆરમા આવશ્યક પદ્ધતા આરાધક શ્રી અરુણદેવની કથા.

આ ભરતક્ષેત્રમાં મણિમંદિર નામના નગરમાં મણિ-
શેખર નામે રાજા હતો. તેનો અરુણદેવ નામે પુત્ર હતો.
આ અરુણદેવે યુવાવસ્થામાં પરદેશ જઈ અનેક જાતનાં પરા-
ક્રમ કરી વિદ્યાધરોને હરાવી ઘણી ઋદ્ધિ મેળવી હતી તથા
વિદ્યાધર પુત્રી શાન્તિમતી સાથે પાણ્ડિત્રહણ કર્યું હતું.
મણિશેખર રાજાએ દીક્ષા લીધી ત્યારે અરુણપ્રભ રાજા થયો
તે ન્યાય પૂર્વક રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યો. તેને પદ્મ-
શેખર નામે પુત્ર હતો.

અરુણદેવ એક વખત ઉદ્યાનમાં ફરવા ગયો. ત્યાં શાંત
મુદ્રાએ રહેલા રાજર્ષિ મુનિને જોયા. તેમને જોવાથી અરુણ-
દેવને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. તેમની દેશના સાંભળી વૈરાગ્ય
પામી પુત્રને રાજ્ય સોંપી રાજાએ અને રાણીએ ચારિત્ર લીધું.
શાન્તિમતીએ પણ તેમજ કર્યું. અરુણદેવ મુનિબાર અંગે
ભણ્યા. નિરતિચારપણે ચારિત્ર પાળી કર્મનો નાશ
કરવા લાગ્યા.

એક વાર ગુરૂના મુખથી વીસ સ્થાનકનો મહિમા
સાંભળ્યો, તેમાં અગિઆરમા આવશ્યક પદ્ધતે અંગે આ પ્રમાણે
સાંભળ્યું—“જે કોઈ સામાયિકાદિ ષડાવશ્યક ત્રિકરણ શુદ્ધે
શુદ્ધ ઉપયોગથી આરાધે તે જિનનામ કર્મને બાંધે છે.
સામાયિકથી સંયમ નિર્મળ થાય છે. ચતુર્વિંશતિસ્તવથી
સમર્પિત શુદ્ધ થાય છે. વંદનથી ગુરૂજનની સેવાભક્તિ થાય.

છે. પ્રતિક્રમણથી આત્મગર્હા થાય છે. કાયોત્સર્ગથી ચારિ-
ત્રના અતીચાર દૂર થાય છે અને પ્રત્યાખ્યાનથી તપની
વિશુદ્ધિ થાય છે.

ગુરુમુખથી આવશ્યક પદ આરાધવાનું કૃણ જાણી
રાજર્ષિ મુનિ અરુણદેવે તેનો નિયમ અંગીકાર કર્યો, અને
પ્રમાદ રહિત ઉપયોગ પૂર્વક આવશ્યક પદની આરાધના
કરીને જિનનામ કર્મનો નિકાચિત ખંધ કર્યો. તે મુનિની
પરીક્ષા કરવા માટે લક્ષ્મીદેવીએ છ મહિના અનુકૂળ પ્રતિ-
કૂળ ઉપસર્ગો કર્યા, પણ મુનિ જરા પણ ડગ્યા નહિ. ત્યારે
દેવીએ પ્રગટ થઈ સ્તુતિ કરી કે હે મુનિ! આપ ધન્ય છો.
જગતમાં દ્રવ્યાવશ્યક કરનારા જીવો તો ઘણા છે, પરંતુ
આપની જેવા ભાવાવશ્યક કરનાર તો વીરલા જ હોય છે.
મેં આપને ઉપસર્ગો કર્યા તેની ક્ષમા માગું છું. એ પ્રમાણે
કહી મુનિના શુભની સ્તુતિ કરી દેવી સ્વર્ગમાં ગઈ. અરુણ-
પ્રભ મુનિ નિરતિચારપણે ચારિત્રનું પાલન કરી અનશન
કરી ખારમા દેવલોકે ઉત્તમ દેવ થયા. ત્યાંથી સ્વર્ગી મહા-
વિદેહમાં તીર્થંકર પદ પામી મોક્ષે જશે. આ ણીના યાદ
રાખીને ભવ્ય જીવોએ આવશ્યક પદની પરમ ઉદ્દાસથી
નિર્મલ આરાધના કરીને તીર્થંકર પદવીને પણ મેળવવી.

ખારમા શીલ પદના આરાધક શ્રી ચંદ્રવર્મા
રાજાની કથા

આ ભરત ક્ષેત્રમાં માકંઢીપુર નામે નગરનો ચંદ્રવર્મા
રાજા હતો. તેની શીલવંતી ચંદ્રાવળી નામે રાણી હતી. એક

વખતે તે નગરના ઉદ્યાનમાં ચાર જ્ઞાની ચક્રેશ્વર નામના આચાર્ય સમવસર્મા. ઉદ્યાનપાળકે ગુરૂ પધાર્યાની ખબર આપવાથી રાજા પરિવાર સાથે ઠાઠમાઠથી ગુરૂને વંદન કરવા ગયો. માર્ગમાં રાજાએ સમતા રસથી ભરપુર, નેત્રને આનંદ આપનાર, સુવર્ણ સમાન કાંતિવાળા બે મુનિઓને કાઉસગર્ભા રહેલા જોયા. યુવાવસ્થામાં આવા દુષ્કર વ્રતનું પાલન કરતા તે બેને જોઈ રાજા વિસ્મય પામ્યો. પછી ગુરૂ ચક્રેશ્વરસૂરિની પાસે આવી વંદન કરી યોગ્યાસને બેસી તેમને પૂછ્યું કે મેં માર્ગમાં આવતા બે સુકુમાર દેહવાળા અને યુવાન વયવાળા સાધુઓને જોયા. તેમણે શા કારણથી ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું તે કૃપા કરીને કહો.

ગુરૂએ તે બંનેનું ચારિત્ર લેવાનું કારણ વિસ્તારથી રાજા આગળ જણાવ્યું જેનો ટુંક સાર એ હતો કે તે બંને જણાઓને એવી વિચિત્ર સ્વભાવવાળી સ્ત્રીઓ મળી હતી કે જેમનાં ચરિત્ર જાણીને તે બંનેને સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય ભાવ થયો હતો અને તેથી બંનેએ સ્ત્રીઓથી કંટાળીને દીક્ષા લીધી હતી.

ત્યાર પછી રાજાએ આચાર્યને પૂછ્યું કે તમે શા કારણથી દીક્ષા લીધી? ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે ગૃહવાસમાં રહેવાથી સર્વથા છઠ્ઠાય જીવોનું રક્ષણ થઈ શકતું નથી. કારણ કે ઘર, ઘંટી પ્રમુખથી મહા પાપારંભ થાય છે. તેથી છઠ્ઠાય જીવોની હિંસા થાય છે. વળી એક વખતના સ્ત્રી સંલોગથી નવ લાખ જીવોની હિંસા થાય છે. મથુન સેવનથી

મરણ પામતા જીવોને અલયદાન આપી મૈથુનનો ત્યાગ કરનાર પુરૂષો આ જગતમાં વિરલા જ જણાય છે. આ વિચારથી મેં ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું છે.

આ પ્રમાણે ગુરૂનો ઉપદેશ સાંભળી પ્રતિબોધ પામેલા અંદ્રવર્મા રાજાએ ગુરૂને વંદન કરી મહેલમાં આવી પોતાના અંદ્રસેન નામના કુમારને રાજ્ય ઉપર સ્થાપન કરી ગુરૂ પાસે ચારિત્ર લીધું. અનુક્રમે ૧૧ અંગનો અભ્યાસ કર્યો. એક દિવસે ગુરૂ પાસેથી વીસ સ્થાનકનો મહિમા સાંભળ્યો કે જેઓ વીસ સ્થાનકોના પદોનું આરાધન કરે છે તેઓ જિન નામ કર્મને બાંધી મોક્ષના શાશ્વત સુખને પામે છે. તેમાં પણ આરમા શીલ નામના પદને જે કોઈ ત્રિકરણ શુદ્ધે આરાધે અને ઠઠ શીલ વ્રત પાળે તે જલદી તીર્થંકર થાય છે. કારણ કે સદ્યગાં વ્રતોમાં શીલવ્રત ઉત્તમમાં ઉત્તમ છે. ગુરૂમુખે શીલવ્રતનું માહાત્મ્ય જાણી રાજર્ષિ મુનિ નવ વાડ યુક્ત શીલવ્રત દઢતાથી પાળવા લાગ્યા. કોઈ સ્ત્રી સામે રાગથી નજર પણ કરતા નથી. સ્ત્રી સંબંધી વાતચીત પણ કરતા નથી. અને સ્થિર ચિત્તથી શીલવ્રત પાળે છે. એકદા દેવ સલામાં ઇન્દ્ર મહારાજે આ પ્રમાણે રાજર્ષિ અંદ્રવર્મા મુનિની શીલવ્રતની પ્રશંસા કરી કે “દેવેન્દ્ર પણ તેમને ચલાયમાન કરવાને સમર્થ નથી.” તે ઉપરથી વિજયદેવ નામનો દેવ તેમની પરીક્ષા કરવા આવ્યો. મુનિ કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહ્યા હતા ત્યાં આવી અપ્સરાઓ બનાવી. તે અપ્સરાઓએ અનેક પ્રકારના હાવ ભાવ કરી તથા કટાક્ષો ફેંકી અને અનેક પ્રકારના કામ વધારનારાં વચનો

બોલીને મુનિને ચળાયમાન કરવા પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ મુનિનું ચિત્ત લગાર પણ ચળાયમાન થયું નહિ. ત્યારે દેવે પ્રગટ થઈ મુનિની પ્રશંસા કરી. પછી ગુરૂને દઢ શીલ વ્રતનું ક્ષણ પૂછ્યું. ત્યારે ગુરૂએ તીર્થંકર પદનો લાભ જણાવ્યો. આ શીલનું માહાત્મ્ય સાંભળી દેવ સ્વર્ગમાં ગયો. ચંદ્રવર્મા મુનિ પણ સમાધિપૂર્વક કાળ કરી બ્રહ્મદેવ લોકમાં ઉત્તમ દેવ થયા. ત્યાંથી વ્યવી મહાવિદેહમાં તીર્થંકર થઈ મોક્ષે જશે. ભવ્ય જીવોએ આ પ્રમાણે નિર્મલ શીલપદની સાધના કરી તીર્થંકર પદવી મેળવવી, એ આ કથાનો સાર છે.

તેરમા શુભ ધ્યાન પદના આરાધક શ્રી હરિવાહન રાજની કથા.

સંકેતપુર નામના નગરમાં હરિવાહન નામે ન્યાયી રાજા હતો. તેને મેઘવાહન નામે નાનો ભાઈ યુવરાજ હતો. તે રાજની સાથે વિનયથી વર્તતો હતો. હરિવાહન રાજા પણ સર્વ બાબતમાં નિપુણ હતો પણ ધર્મ સાધનામાં પ્રમાદી હતો. એક વખતે તે નગરના ઉદ્યાનમાં ચાર જ્ઞાની શીલભદ્ર નામે આચાર્ય ધણા મુનિઓના પરિવાર સાથે સમોસર્યા. તે વખતે શેઠ સામંત વિગેરે પરિવાર સાથે મેઘવાહન ગુરૂને વંદન કરવા ગયો. યોગ્ય સ્થાને બેસીને ધર્મ દેશના સાંભળવા લાગ્યો.

તે વખતે ભાગ્ય યોગે હરિવાહન રાજા પણ અશ્વને ફેરવતો અચાનક ત્યાં આવી ચઢ્યો. તે પણ ગુરૂને વાંઠી યોગ્ય સ્થાને બેસી દેશના સાંભળવા લાગ્યો. ગુરૂએ દેશનામાં કહ્યું

કે મહા પુણ્યના યોગે મનુષ્ય જન્મ, અર્થ ભૂમિ, ઉત્તમ કુળ, નિરોગી શરીર, સારી બુદ્ધિ વગેરે ધર્મ સામગ્રી મળી હોય છતાં પણ જેઓ પ્રમાદનું સેવન કરીને ધર્મની સાધના દરતા નથી તેઓ પોતાનો જન્મ ફેગટ ગુમાવે છે. અને મરણ કાળ નજીક આવે છે ત્યારે ઘણું પશ્ચાત્તાપ કરે છે. પરંતુ તે વખતે પસ્તાવો કરવો શા કાનનો? માટે હે ભવ્ય જીવો! પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને શ્રી જિન ધર્મની સેવના કરો. કારણ કે ધર્મનો પ્રભાવ કદપવૃક્ષ વિગેરેથી પણ ચઢીયાતો છે. જેઓ ધર્મની આરાધનામાં ઉદ્યમ કરે છે તેઓ શીઘ્ર ઇચ્છિત વસ્તુને મેળવે છે. માટે પ્રમાદ તજીને ધર્મને વિષે ઉદ્યમ કરો.

ગુરૂની દેશના સાંભળી વૈરાગ્ય પામેલા હરિવાહન રાજાએ યુવરાજ મેઘવાહનને રાજ્યગાદી આપી પોતે અંતઃપુર સાથે ગુરૂની પાસે ચારિત્ર લીધું. ત્યાર પછી નિર્મળ ચારિત્ર પાળતાં બાર અંગનો અભ્યાસ કર્યો. એક વખતે ગુરૂના મુખે વીસ-સ્થાનકના મહિમાનું વ્યાખ્યાન સાંભળ્યું. તેમાં તેરમા શુભ ધ્યાન પદ વિષે સાંભળ્યું કે જે કોઈ સમતાપૂર્વક સમ્યગ્ ભાવ યુક્ત સ્થિર ચિત્તે નિર્મળ ધ્યાન ધ્યાવે છે તે પ્રાણી શોડા વખતમાં જિનપદવી વિગેરેના લોકોત્તર મુખ પામે છે. તે સાંભળી હરિવાહન મુનિ તેરમા ધ્યાન પદનું શુભ ભાવે આરાધન કરવા લાગ્યા. પ્રમાદ રહિત નિઃકપાયપણે સ્થિર ચિત્તથી નિરન્તર મૌન રહી પ્રતિમા ધારણ કરી ઉન્નવળ લેશ્યાથી શુભ ધ્યાન ધ્યાવા લાગ્યા.

એક વાર શકેન્દ્રે દેવ સભામાં આ પ્રમાણે રાજર્ષિ મુનિની પ્રશંસા કરી કે રાજર્ષિ હરિવાહનને શુભ ધ્યાનથી

ડગાવવાને દેવ પણ સમર્થ નથી. તે પ્રશંસા સાંભળી ઇન્દ્રની એક પટરાણી દેવાંગનાઓના સમૂહ સાથે જે સ્થળે મુનિ ધ્યાનમાં હતા ત્યાં આવી. અનેક પ્રકારના ગીત અને નૃત્ય કરવા લાગી. પરંતુ મુનિ તો નાશાગ્ર ઉપર દૃષ્ટિ સ્થીર રાખી નિર્મળ ધ્યાનમાં લીન રહ્યા. જ્યારે કોઈ રીતે મુનિ ડગ્યા નહિ ત્યારે ઇન્દ્રાણી પ્રગટ થઈ મુનિની પ્રશંસા કરી ગુનો ખમાવીને સ્વર્ગમાં ગઈ. હરિવાહન મુનિએ શુભ ધ્યાનના પ્રભાવથી નિકાચિત જિનનામ કર્મ ખાંધ્યું. સમાધિપૂર્વક કાળ ધર્મ પામી સનતકુમાર દેવ લોકમાં મહર્દિક દેવપણે ઉપજ્યા. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહમાં તીર્થંકર થઈ મોક્ષ સુખ પામ્યો. આ વાતને યાદ રાખી લવ્ય જીવોએ નિર્મલ ચિત્તે શુભ ધ્યાન ધ્યાવીને તીર્થંકર પદવીનો લાલ મેળવીને સિદ્ધિ સુખ મેળવવા એજ આ કથાનો સાર છે.

ચૌદમા તપ પદના આરાધક શ્રી કનકકેતુ રાજની કથા.

આ ભરત ક્ષેત્રમાં કાંપિલ્યપુર નગરમાં વિશ્વંભર રાજને કનકાવળી નામે પટરાણી હતી. તેનાથી કનકકેતુ નામે પુત્ર થયો. તે સર્વ કાળમાં પ્રવીણ થયો. પરંતુ મોહનીય કર્મના વશથી ધર્મથી વિમુખ રહેવા લાગ્યો. તે જોઈ રાજને ચિંતા થઈ કે શરીરનો મેલ જેમ ત્યાગ કરવા લાયક છે, તેમ અધર્મી પુત્ર તજી દેવો જોઈએ. રાજ આવા વિચારમાં હતો તેવામાં શ્રુત કેવલી શાન્તિસૂરિ મહારાજ ઘણા પરિવાર સહિત પધાર્યા. તેની વધામણી સાંભળી રાજ કુમારને લઈ વાંદવા ગયો. વિનયપૂર્વક વાંદના કરી યોગ્ય સ્થાને ખેઠા. ગુરૂએ દેશના

આપી. દેશનાને અંતે રાજ્યે નમ્રતાથી ગુરૂને પૂછ્યું કે હે સ્વામી! મારો પુત્ર સર્વ કળામાં નિપુણ છે પણ ધર્મકળામાં જડમતિ છે. આ મારો પુત્ર ક્યારે પણ ધર્મ પામશે કે નહિ? ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે હે રાજન્! તું ખેદ કર નહિ. જીવે પોતાના કર્મના વશથી ધર્મ કે અધર્મ થાય છે. માટે ભવિતવ્યતા પરિપક્વ થશે ત્યારે તે પણ ધર્મ રૂચિવાળો જરૂર થશે, એટલું જ નહિ પરંતુ આજ ભવમાં ચારિત્ર લઈ ત્રીજે ભવે તીર્થંકર થઈ મોક્ષે જશે.

ગુરૂના વચનથી વંરાગ્ય પામી રાજ્યે કનકકેતુને ગાદી સોંપી પોતે દીક્ષા લીધી. નિર્મળ ચારિત્ર પાળી કેવલ જ્ઞાન પામી મોક્ષે ગયા. કનકકેતુએ પણ ન્યાયપૂર્વક પ્રજાનું પાલન કર્યું. અને અનેક પ્રકારના વિષય સુખો ભોગવ્યાં. એક દિવસે તેના શરીરમાં તીવ્ર દાહજ્વર ઉત્પન્ન થયો. તેથી નિદ્રા રહિત ઘણી વેદના ભોગવવા લાગ્યો. અનેક ઉપચારો કર્યા છતાં તેનો વ્યાધિ શાંત થયો નહિ. એક દિવસે મધ્ય રાતે તેણે કોઈના સુખથી એક શ્લોક સાંભળ્યો. જેનો ભાવાર્થ એ હતો કે ‘સર્વ જીવોની પ્રવૃત્તિ ઘણું કરીને સુખને માટે હોય છે પરંતુ તે સુખ ધર્મ વિના મળતું નથી. અને તે ધર્મ પાપના કાર્યો છોડવાથી જ કરી શકાય છે.’ તાત્પર્ય એ કે સુખની ઇચ્છાના બલ્ય જીવોએ ધર્મની સાધના જરૂર કરવી જ જોઈએ. આ શ્લોક સાંભળી તીવ્ર વ્યાધિથી પીડાતા કનકકેતુએ વિચાર્યું કે જો મારો વ્યાધિ શાંત થશે તો અનેક આરંભથી ભરેલા આ રાજ્યનો ત્યાગ કરી સવારમાં હું દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ. આવા શુભ વિચાર માત્રથી જ તેનો વ્યાધિ તરત

શાંત થઈ ગયો અને તેને શાંતિથી નિદ્રા પણ સારી આવી. સવારે મંત્રી વગેરેને પોતાની ઇચ્છા જણાવી. તેમને અનુકૂળ કરી સુપાત્રે દાન દઈને મલયકેતુ પુત્રને ગાદી સોંપી પોતે શાન્તિસૂરિ મહારાજની પાસે દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે બાર અંગ લઘ્વી શુદ્ધ ચારિત્રનું પાલન કરવા લાગ્યા.

એક દિવસે ગુરૂના મુખથી વીસ સ્થાનકતું વ્યાખ્યાન સાંભળ્યું કે જે લવ્ય જીવો વીસ સ્થાનકતું આરાધન કરે તે જિનપદવીને પામે છે. તેમાં ચૌદમા તપ પદનું આરાધન જે કોઈ વિધિ સહિત કરે તે જિનપદવીને પામે છે. ને કિલ્લ કર્મોનો પણ નાશ કરે છે. તે સાંભળી કનકકેતુ મુનિએ એવો ઘોર અભિગ્રહ ધારણ કર્યો કે “જ્યાં સુધી આ કાયા ટકે ત્યાં સુધી મારે બાર ભેદે તપ કરવો. જ્યન્ય ચોથ લક્ષ્મી માંડી ઉત્કૃષ્ટ છ માસ પર્યાંતની તપસ્યા કરવી. તે સાથે નિરન્તર વિધિ સહિત ત્રિકાળ દેવ વંદન તથા પારણે આયંજિલ તપ કરવું.”

આ પ્રમાણે નિરંતર તપસ્યા કરવાથી મુનિનું શરીર જો કે ઘણું દુર્બલ થઈ ગયું તો પણ તેમના મુખનું તેજ સૂર્યની પેઠે ચળકતું હતું. એક વાર તે મુનિ શ્રીધમ ઋતુમાં પ્રચંડ તાપમાં વિહાર કરી શંખપુરીની નજીકના પ્રદેશમાં આવ્યા. અને સૂર્ય સન્મુખ આતાપના લેવા લાગ્યા. તે વખતે દેવ સભામાં ઇન્દ્ર મહારાજે તે મુનિની પ્રશંસા કરતાં કહ્યું કે સર્વ મુનિઓમાં કનકમુનિ ધન્ય છે કે જેઓ ઘોર તપસ્યા કરવા છતાં અનેપ્રણીય આહાર પાણી કરતા

નથી. તે સાંભળી ઇન્દ્રના વચન ઉપર શંકા લાવી વરૂણ નામે
લોકપાલ પરીક્ષા કરવા માટે તે મુનિની પાસે આવ્યો. તેણે
ખેરના અંગારા સરખી રેતી ઉભણુ કરી. જ્યાં જ્યાં મુનિ
ગોચરી જાય ત્યાં ત્યાં અશુદ્ધ ગોચરી કરી નાખી. એ
પ્રમાણે રોજ કષ્ટ પડવા લાગ્યું તો પણ મુનિ જરા પણ
ખેદ કરતા નથી. છ માસ સુધી ઉપસર્ગ ચાલુ રહ્યો. અંતે
વરૂણ દેવે થાકીને પ્રત્યક્ષ થઈ અપરાધ ખમાવ્યો. ગુરૂની
પાસે આવી તે દેવે મુનિના તપનું ફળ પૂછ્યું ત્યારે મુનિએ
તપના પ્રભાવથી તીર્થંકર થવાનું કહ્યું. તે સાંભળી વાંદીને
દેવ સ્વર્ગમાં ગયો. રાજર્ષિ મુનિ અંતિમ સમયે કાળ કરી
ચોથા દેવલોકે ઉત્તમ દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહમાં
તીર્થંકર થઈ ભાક્ષ સુખ મેળવશે. આ વાતને યાદ રાખી
લવ્ય જીવોએ નિર્મલ ભાવથી વિધિપૂર્વક તપની સાત્ત્વિકી
સાધના કરીને સિદ્ધિપદ મેળવવું. એજ આ કથાનો સાર છે.

પંદરમા સુપાત્ર દાનના દેનાર શ્રી હરિવાહન
રાજાની કથા.

આ ભરતક્ષેત્રમાં કંચનપુર નામે નગર હતું. તેમાં
હરિવાહન નામે રાજા હતો. તેને વિરંચી નામે બુદ્ધિશાળી
પ્રધાન હતો. તે પ્રધાને ઘણું દ્રવ્ય ખરચી ઋષભદેવનો
પ્રાસાદ બંધાવ્યો. એક દિવસ મંત્રી રાજાને પ્રભુના દર્શન
કરાવવા સાડ ત્યાં તેડી ગયો. તે વખતે બાબુમાં આવેલા
ધનેશ્વર નામે શેઠને ઘેર વાજિંત્ર વાગતાં સાંભળીને તથા
સ્ત્રીઓને ગીત ગાતાં સાંભળીને રાજાએ મંત્રીને તેનું કારણ

પૂછ્યું, ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું કે મહારાજ! આજે ધનેશ્વર શેઠને ઘેર પુત્રનો જન્મ થયો છે તેથી તેનો ઉત્સવ થાય છે તેની આ ધામધૂમ છે. પછી મંત્રીની સાથે પ્રભુના દર્શન કરી રાજા આનંદ પામ્યો. બીજે દિવસે પણ રાજા મંત્રીની સાથે ત્યાં દર્શન કરવા આવ્યો ત્યારે કાલે જ્યાં ધામધૂમ હતી ત્યાં આગળ ઘણું આકંઠ (ફદન) સાંભળ્યું. મંત્રીને તેનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું કે કાલે શેઠને ઘેર જન્મેલો બાળક આજે મરણ પામ્યો છે તેનું આ ફદન છે. મંત્રીના મુખથી આ પ્રમાણે સાંભળી રાજા ચિત્તમાં વૈરાગ્ય પામી વિચારવા લાગ્યો કે સાંસારિક સુખો દુઃખથી ભરેલાં છે અને દુઃખને દેનારા છે. વિવિધ પ્રકારના સંયોગો ક્ષણ વારમાં નાશ પામે છે છતાં તેમાં સુખ માની સંસારી જીવો રાગ ધારણ કરે છે.

આ પ્રમાણે રાજા વૈરાગ્ય ભાવમાં લીન થયો છે તેવામાં ખબર મળ્યા કે નગરની બહારના બગીચામાં શ્રી ધનેશ્વર-સૂરિ મહારાજ પધાર્યા છે. રાજા મંત્રીની સાથે ગુરૂને વંદન કરવા ગયો. ગુરૂને વાંદી યોગ્ય સ્થાનકે બેઠા. ગુરૂએ મેઘની વૃષ્ટિ જેવી સંસારના તાપથી પીડાએલા જીવોને શીતળ બનાવનારી દેશના દીધી. તે સાંભળી હરિવાહન રાજા વૈરાગ્ય પામ્યા. તેથી પુત્રને રાજ્ય સોંપી પોતે ઉત્સવ પૂર્વક ચારિત્ર શ્રદ્ધ કર્યું. અનુક્રમે શુદ્ધ ચારિત્રનું પાલન કરતાં ખાર અંગો ભણ્યા. એક વખતે ગુરૂની દેશનામાં વીસ સ્થાનકના મહિમા વિષે સાંભળ્યું કે “જે મહા ભાગ્યવંત અત્ર પાના-દિક લાવી આપીને સાધુઓની ભક્તિ કરે છે તે તીર્થંકર

પદ્મીને પામે છે.” આર્તુ ગુરુનું વચન સાંભળી હરિવાહન મુનિએ એવો અભિગ્રહ કર્યો કે ‘આજથી મારે દરરોજ ઉત્તમ અન્નપાનાદિ લાવી આપીને મુનિઓની ભક્તિ કરવી. તેમાંથી જે બાકી રહે તેજ વાપરવું’ આવા પ્રકારનો અભિગ્રહ કરી હંમેશાં મુનિઓની લોજન, ઔષધાદિક વડે ભક્તિ કરવા લાગ્યા.

એક વખતે ઇન્દ્ર મહારાજે હરિવાહન મુનિની સાધુ-ભક્તિ કરવામાં ઘણી લાગણી જોઈને તેમની પ્રશંસા કરી. તે વચન ઉપર શંકા લાવી સુવેલ નામે દેવ મુનિની પરીક્ષા કરવા માટે માયાવી સાધુનું રૂપ કરીને શ્રીપુર પત્તનમાં જ્યાં હરિવાહન મુનિ હતા ત્યાં તપસ્યાથી દુર્ભંગ શરીર-વાળા બનીને પારણું કરવા આવ્યા. તે વખતે પોતાને વાપરવાનો જે આહાર હતો તે માયાવી સાધુને આપ્યો. પોતે ફરીથી વહોરી લાવીને ગુરૂ પાસે આલોચીને સંભ્રમાય કરી વાપરવા બેઠા. તે વખતે તે માયાવી દેવે હરિવાહન મુનિના દેહમાં અત્યંત દુઃસહ વેદના ઉત્પન્ન કરી. તે વેદના જોઈને ગુરૂ વગેરે ખેદ પામ્યા. વૈદે બતાવ્યા પ્રમાણે કોઈ ગૃહસ્થના ઘરમાંથી અમુક દવા લાવી મુનિને વાપરવા કહ્યું, પણ મુનિએ તે વાપર્યું નહિ. ગુરૂએ તેનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે મુનિએ વિનય પૂર્વક કહ્યું કે ભલેને આથી અનંત ગણી વેદના થાય તો પણ કોઈ સુપાત્ર સાધુને આ દવા દીધા સિવાય મારાથી વપરાય નહિ. કદાચ પ્રાણુ જાય તો ભલે જાય પણ અન્ય મુનિને આપ્યા સિવાય હું લઉં તો મારા નિયમનો ભંગ થાય. માટે ગમે તેટલી વેદના ભલે

થાય, પણ હું મારું વ્રત મૂકીશ નહિ. આવા દૃઢ પરિણામ વાળા તથા સમતા ભાવવાળા મુનિની આગળ તે દેવે પ્રત્યક્ષ થઈ મુનિનો વ્યાધિ સંહરી લીધા અને પ્રશંસા કરી અપરાધની ક્ષમા માગી. પછી તે દેવે ગુરૂને પૂછ્યું કે આ મુનિને સાધુઓની ભક્તિ કરવાનું શું કૃણ મળશે ? ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે તેણે જિનનામનો નિકાચિત બંધ કર્યો છે. તે સાંભળી દેવ સ્વર્ગમાં ગયો. મુનિ પણ બહુ વર્ષો સુધી વ્રત પાલીને સમાધિ પૂર્વક કાલધર્મ પાત્રી ખારમા દેવ-લોકમાં મોટા દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહમાં તીર્થંકર થઈ મોક્ષના અક્ષય સુખને પામશે. આ વાતને યાદ રાખીને ભવ્ય જીવોએ પૂર્ણ ઉલ્લાસથી મુનિ ભક્તિનો લાભ લઈ તીર્થંકર પદવી લોગવી સિદ્ધિના સુખને મેળવવી, એ આ કથાનો સાર છે.

સોળમા વૈયાવચ્ચ પદના આરાધક શ્રી જિમૂતકેતુ રાજની કથા.

દક્ષિણ ભરતમાં પુષ્પપુર નામે નગરમાં જયકેતુ નામે રાજા હતો. તેની જયમાળા રાણીથી જિમૂતકેતુ નામે સ્વરૂપવાન પુત્ર થયો. તે સર્વ કળાઓ ભણીને યુવાવસ્થા પામ્યો. સદ્ગુણોને લીધે સર્વ લોકને પ્રિય થયો. તેની ખુદ્ધિ તથા શૌર્યથી આરે તરફ કીર્તિ ફેલાઈ. કુમારના ગુણની સ્તુતિ સાંભળી રત્નસ્થળપુર નગરના સુરસેન રાજાની પુત્રી યશો-મતી કુમારની ઉપર અનુરાગવાળી થઈ. તેણે તેને જ વરવાળી પોતાની ઈચ્છા જણાવી, તે ઉપરથી રાજાએ સ્વયંવર મંડપ

રચ્યો. તેમાં સર્વ દેશના રાજા તથા કુમારોને આમંત્રણ આપ્યું. જિભૂતકેતુ કુમાર પણ પોતાને આમંત્રણ મળવાથી ત્યાં જવા નીકળ્યો. પરંતુ માર્ગમાં સિદ્ધપુર નગર પાસે આવતાં કુમારને એકદમ મૂર્છા આવી. બધો પરિવાર ઉઠાસ થયો. અનેક પ્રકારના ઔષધ તથા મંત્રોપચાર કર્યા છતાં નકામા ગયા. તેવામાં ત્યાં અકલંક દેવ આચાર્ય પધાર્યા. તેમના પ્રભાવથી કુમારની મૂર્છા ચાલી ગઈ. તે કુમાર તત્કાળ તેમને વાંદવા ઉઠ્યો. વિધિ પૂર્વક વંદન કરી વિનય પૂર્વક તેમની સામે બેઠો.

ગુરૂનો ઉપદેશ સાંભળી તથા પોતાને મૂર્છા આવવાનું કારણ ગુરૂમુખેથી સાંભળી કુમારને ભતિસ્મરણુ જ્ઞાન થયું. તેથી વૈરાગ્ય પામી કુમારે ગુરૂ પાસે દીક્ષા લીધી. પણ પોતાના પતિએ ચારિત્ર લીધાનું સાંભળી યશોમતિએ ચારિત્ર લીધું. જિભૂતકેતુ મુનિ ગુરૂ પાસે વિનય પૂર્વક અગિઆર અંગ ભણ્યા.

એક દિવસે ગુરૂ પાસે વીસસ્થાનક પદનો મહિમા સાંભળતાં એમ ભણ્યું કે “ જે ભવ્ય જીવો જિનેશ્વરાદિક વીસ સ્થાનકને સમ્યક્ત્વ પૂર્વક વિધિ સહિત એકાગ્ર ચિત્તે આરાધે છે તેઓ તીર્થંકર પદવીને પામે છે, તેમાં પણ સોળમા વૈયાવચ્ચ પદનું આરાધન તેવું જ પ્રભાવશાલી છે. આ આરાધન ગુરૂ સંઘ ગ્લાન તપસ્વી વગેરે દશને અન્નપાન ઔષધ વગેરેના દાન (લાવી આપવા) વડે થાય છે. તેથી જિનનામ કર્મનો નિકાચીત બંધ પડે છે.”

આવી ગુરૂની દેશના સાંભળી જિમૂતકેતુ મુનિએ અભિશ્રદ્ધ લીધા કે આજથી મારે ગુરૂ ગ્લાન વિગેરેનું શુભ ભાવથી સ્થિર ચિત્તે વૈયાવચ્ચ કરવું. તે પ્રમાણે તેઓ નિરન્તર વૈયાવચ્ચ કરવા લાગ્યા.

એક વાર દેવ સભામાં ઇન્દ્ર મહારાજે તેમની પ્રશંસા કરી. તે સાંભળી સોમ નામે લોકપાલ દેવ તેમની પરીક્ષા કરવા આવ્યો. પોતે દાહજ્વરથી પીડા પામતા ગ્લાન મુનિનું રૂપ ધારણ કર્યું. મુનિએ તેમને ઉપાશ્રયમાં રાખ્યા અને પછી તેમના આહાર માટે જિમૂતકેતુ મુનિ ગોચરીએ ગયા. તે વખતે દેવે ધીભું મુનિસ્વરૂપ બનાવ્યું અને મુનિને રસ્તામાં મળ્યા. અતિ ક્રોધયુક્ત વચનો વડે જિમૂતકેતુ મુનિની તર્જના કરવા લાગ્યા. મુનિ તો જરા પણ ખિન્ન થયા વિના સમતા ભાવમાં રહ્યા. ગોચરી લાવી મુનિએ ગ્લાન મુનિને આહાર કરાવ્યો અને દાહજ્વરની ઉપશાન્તિ માટે વૈદ્યને બોલાવ્યો. વૈદ્યે રૂળનો રસ વાપરવા કહ્યું, મુનિ તે લેવા નગરમાં ગયા, પરંતુ દેવમાયાથી ક્યાંઈથી તે મળ્યો નહિ તેથી પાછા ઉપાશ્રયમાં આવ્યા. ગ્લાન મુનિએ ઘણાં કઠોર વચનો કહ્યાં પરંતુ મુનિ તો શાંત રહ્યા અને મારાથી આપનું વૈયાવચ્ચ ન થયું, એ મારી ભાગ્યહીનતા છે એ પ્રમાણે નમ્રપણે ગ્લાન મુનિને કહ્યું. ગ્લાન મુનિ તેમને શુદ્ધ ભાવ જાણી પ્રગટ થઈ પ્રશંસા કરી પોતાનો અપરાધ ખમાવી સ્વર્ગમાં ગયા. મુનિએ પણ વૈયાવચ્ચ પદની આરાધનાથી નિકાચિત જિનનામ કર્મ બાંધ્યું. શુદ્ધ ચારિત્ર પાળી સમાધિ પૂર્વક કાળ કરી વિજય વિમાનમાં ઉત્તમ દેવ થયા.

ત્યાંથી મહાવિદેહમાં તીર્થંકર થઈ મોક્ષે જશે. યશોમતી આર્યા સ્વર્ગથી સ્વયંને તેમના ગણધર થઈ મોક્ષે જશે. આ વાતને યાદ રાખી લવ્ય છવેએ વૈયાવસ્થ ગુણને પરમ ઉલ્લાસથી સાધીને તીર્થંકર પદવીને મેળવવી, એ આ કથાનો સાર છે. હું શ્ચિમૂતકેતુ મુનિને વારંવાર વંદના કરું છું.

સત્તરમા શ્રી સંઘ પદના આરાધક શ્રી પુરંદર
રાજની કથા.

વણારસી નગરીમાં વિજયસેન રાજ હતો. તેની પદ્મ-માલા નામની પટ્ટરાણીથી પુરંદર નામે પુત્ર થયો. આ કુમાર એક વખત અરણ્યમાં ક્રીડા કરવા ગયો, ત્યારે તેણે ત્યાં એક મુનિને જોયા. મુનિના ઉપદેશથી પરસ્ત્રી ત્યાગનું વ્રત ગ્રહણ કર્યું. એક વખત કુમાર ઉપર મોહિત થયેલ કુમારની સાવકી માતાના સ્ત્રી ચરિત્રથી કુમારને રાજના આદેશથી રાજ્ય છોડી વિદેશ જવું પડ્યું. અનેક પરાક્રમે કરતો કુમાર નંદીપુર નગરમાં આવ્યો. ત્યાં પણ રાજની પુત્રી બંધુમતી જેનું વિદ્યાધર હરણ કરી ગયો હતો તે પાછી લાવી રાજને સોંપી તેથી રાજએ ઘણું ધન દઈને બંધુમતીનું તેની સાથે લગ્ન કર્યું અને રહેવા મહેલ આપ્યો. એક વખતે તે નગરના ઉદ્યાનમાં આવેલા ત્રણ જ્ઞાની શ્રી મલયપ્રભ આચાર્યના ઉપદેશથી તેમણે તેમની પાસે સમ્યક્ત્વ મૂલ શ્રાવકનાં ખાર વ્રત ઉચ્ચર્યાં. કેટલાક વખત પછી વિજયસેન રાજને પોતાની રાણીના સ્ત્રી ચરિત્રની ખબર પડવાથી કુમારને કાગળ લખીને પાછો ખેલાવ્યો. પછી વૈરાગ્ય પામેલા રાજએ પુત્રને ગાદી સોંપી શ્રીમલયપ્રભાચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી.

ઘણા દિવસો સુધી સુખ પૂર્વક રાજ્યનું પાલન કરતાં પુરંદર રાજને ઘડપણ આવવાથી પોતાના પુત્ર જ્યન્તકુમારને માદ્રી સોંપી પોતાના પિતાની પાસે તેમણે ચારિત્ર લીધું. બન્ધુમતીએ પણ ચારિત્ર લીધું. શુદ્ધ ભાવથી ચારિત્ર પાલતાં અગીઆર અંગ લણ્યા. એક વખતે ગુરૂના મુખે વીસસ્થાનકની આરાધનાનો પ્રભાવ સાંભળી શ્રી સંઘની ભક્તિ કરવાનો આકરો અભિગ્રહ ધારણ કર્યો. ત્યાર પછી શક્તિ ઝોપાવ્યા સિવાય નિરંતર (દરરોજ) શ્રીસંઘની ભાવપૂર્વક ભક્તિ કરવા લાગ્યા.

એક વખતે એક નગરમાંથી શ્રી સિદ્ધગિરિની યાત્રા કરવા માટે સંઘ નીકળ્યો. તેમાં સાથે જતા પુરંદર મુનિની પરીક્ષા કરવા માટે ઇન્દ્ર મહારાજ આવ્યા. તેમણે સંઘના સઘળાં માણસોને દ્રવ્ય તથા ભાથા રહિત બનાવી દીધા. સામેથી ચોરનો મોટો સમુદાય સંઘને લુટવા આવતો હોય તેવો દેખાવ કર્યો. બંને પ્રકારના ઉપદ્રવથી દુઃખી થએલા સંઘના માણસો ચિંતાતુર હૃદયે મલયપ્રભ આચાર્ય પાસે આવ્યા. તેમના ચરણમાં નમસ્કાર કરી કહેવા લાગ્યા કે હે પ્રભો ! આપ કૃપા કરી અચાનક કષ્ટમાં આવી પડેલા શ્રી સંઘના ઉપદ્રવનો શાંતિ કરો. ત્યારે આચાર્યશ્રીએ અનેક લઙ્ઘિવાળા પુરંદર મુનિને વિનતિ કરવા શ્રી સંઘને કહ્યું, કારણ કે તેઓ પોતાની લઙ્ઘિથી સંઘને ઉપદ્રવ રહિત કરવા સમર્થ હતા. સંઘની વિનતિ સ્વીકારી ગુરૂની આજ્ઞા લઈને મુનિએ લઙ્ઘિના પ્રભાવથી સંઘમાં સુવર્ણની વૃષ્ટિ કરી. તેમાંથી સઘળાંએ જોઈએ તેટલું લીધું. લુટવા માટે આવતા

ચૌરોને રસ્તામા જ સ્થંભિત કર્યા. મળેલા મુવર્ણથી લોકોએ નજીકના ગામમાંથી પાથેય લીધું અને સઘળો સંઘ યાત્રા કરવા શત્રુજય તીર્થ તરફ આગળ ચાલ્યો. માર્ગમાં સ્થંભેલા ચૌરોને પ્રતિબોધ આપી મુનિએ બંધનમાંથી છોડ્યા. શ્રી સંઘને પુરંદર મુનિએ ઉપદ્રવ રહિત કર્યો છે એવું જાણી ઈન્દ્ર મહારાજ આચાર્ય મહારાજ પાસે આવી પ્રગટ થઈ નમસ્કાર કરી બોલ્યા કે હે દયાનિધિ! પુરંદર મુનિની પરીક્ષા કરવા માટે મેં પોતેજ આ ઉપદ્રવ કર્યો હતો તે આપ ક્ષમા કરશે. પછી આચાર્યશ્રીને પૂછ્યું કે પુરંદર મુનિને સંઘની ભક્તિ કરવાથી શો લાભ થશે? ત્યારે આચાર્યશ્રીએ કહ્યું કે શ્રી સંઘની ભક્તિથી તેમણે નિકાચિત જિનનામ કર્મ બાંધ્યું છે. ત્યાર પછી પુરંદર મુનિ યાવજીવ સંયમ પાલી મહાશુક દેવલોકમાં ઉન્નમ દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહમાં તીર્થંકર થઈ મોક્ષે જશે. આ વાતને યાદ રાખીને ભવ્ય જીવોએ રત્નની ખાણ જેવા તીર્થ સ્વરૂપ શ્રી સંઘની સાત્ત્વિકી ભક્તિનો લાભ લઈ તીર્થંકર પદવી મેળવવી. હું પુરંદર મુનિને વંદન કરું છું.

અઢારમા અપૂર્વ શ્રુતપદ આરાધવા ઉપર
સાગરચંદ્રની કથા.

આ ભરત ક્ષેત્રની અંદર મલયપુર નામે વિશાળ નગર હતું. ત્યાં અમૃતચંદ્ર નામે પ્રતાપી રાજા હતો. તેને સાગરચંદ્ર નામે કુમાર હતો. આ કુમારે પાછલા ભવમાં મોટાભાઈની સાથે વૈરભાવ બાંધ્યો હતો. મોટો ભાઈ તાપસી દીક્ષા સાધીને

અમ્મિકુમાર દેવ થયો. તેણે પાછલા ભવના દ્વેષના સંસ્કારથી સાગરચંદ્ર કુમારને ઘણીવાર દુઃખમાં નાંખ્યો, પણ પ્રબલ પુણ્યાઈને લઈને તે કુમારને સુખના જ સાધનો મળવા લાગ્યા. તે આઠ સ્ત્રીઓ વિશાલ લક્ષ્મી વિગેરેનો સ્વામી થયો. સાગરચંદ્ર કુમાર વિગેરે ભુવનાવબોધ નામના ગુરૂનો અમૃતચય ઉપદેશ સાંભળી પ્રતિબોધ પામ્યા. તેમની પાસે રાજ અમૃતચંદ્રે અને આઠ સ્ત્રીઓ સહિત સાગરચંદ્રે પરમ ઉલ્લાસથી ઠીક્ષા ગ્રહણ કરી. તેઓ સમતા ભાવને ધારણ કરી સંયમને સાધે છે. તેવામાં એક વખત શ્રી ગુરૂ મહારાજે વીસસ્થાનક તપનો મહિમા જણાવ્યો. તે સાંભળીને સાગરચંદ્ર મુનિએ અપૂર્વ (નવું) શ્રુત (શ્રુતજ્ઞાન) ભણવાનો અભિગ્રહ ધારણ કર્યો. તે આ પ્રમાણે “પ્હેલી પોરિસીમાં વિધિ સહિત સ્વાધ્યાય કરવો. બીજી પોરિસીમાં અર્થનું ચિંતવન કરવું. ત્રીજી પોરિસીમાં આહાર પાણીની ગવેષણા (ગોચરી નીકળવું) કરવી. ચોથી પોરિસીમાં નવું શ્રુત જ્ઞાન ભણવું.” આ પ્રમાણે દરરોજ સ્થિર ચિત્તે નિર્દોષ અભિગ્રહને પાલતાં તે મુનિએ જિન નામ કર્મનો નિકાચિત બંધ કર્યો. હેમાંગદ દેવે અનેક જાતના ઉપસર્ગો કર્યા, તો પણ મુનિ અભિગ્રહથી લગાર પણ ચલાયમાન થયા નહિ. અંતે સમાધિપૂર્વક કાલ ધર્મ પામી વિજય વિમાનમાં ઉત્તમ દેવ થયા. અવસરે ત્યાંથી વ્યવી મહાવિદેહમાં જન્મ પામી અનુક્રમે તીર્થંકર થઈ મોક્ષે જશે. આ વાતને યાદ રાખી ભવ્ય જીવોએ અપૂર્વ શ્રુતજ્ઞાન મેળવવા તૈયાર થઈને ભવિષ્યમાં તીર્થંકર પદવી મળે તેમ કરવું. એજ આ કથાનો સાર છે.

ઓગણીસમા શ્રુત લકિત પદના આરાધક શ્રી
રત્નચૂડની કથા

આ ભરતક્ષેત્રમાં તામ્રલિપ્ત નામના નગરમાં રત્નશેખર નામે રાજા હતો. તેની રત્નાવલી નામની રાણીથી રત્નચૂડ નામે પુત્ર થયો. કુમાર વિવિધ કળાઓ ભણી યુવાવસ્થા પામ્યો. તેને મંત્રીનો પુત્ર, સાર્થવાહનો પુત્ર અને વ્યવહારીનો પુત્ર આ ત્રણની સાથે ગાઠ મિત્રતા હતી. તે ચારે જણ એક વખતે પોતાના ભાગ્યની પરીક્ષા કરવા પોતાના માત પિતાની રજા લીધા સિવાય પરદેશમાં ચાલ્યા ગયા. ફરતા ફરતા તેઓ કંચનપુર નગરમાં આવ્યા. ત્યાંનો રાજા અપુત્રીઓ મરણ પામ્યો. તેથી પંચ દીવ્ય પ્રગટ કર્યા. તે કુમાર પાસે આવી સ્થિર થયા. કુમારને રાજ્યગાદી મળી અને પોતે ત્રણ મિત્રોને મંત્રી વગેરે પદવી આપી. રત્નશેખર રાજાને આ વાતની ખબર પડવાથી કાગળ લખીને ત્રણ મિત્રો સહિત પુત્રને યાત્રાવ્યો. તેથી અહીંનું રાજ્ય ખીળ પ્રધાનોને સોંપી રત્નચૂડ પિતાના પાસે જઈ નમીને હાથ ઝેડી ઝેડો પિતાએ હકીકત જણાવી રત્નચૂડને રાજ્ય સોંપ્યું અને પોતે દીક્ષા લીધી.

સુખપૂર્વક રાજ્ય કરતાં ઘણો કાલ ગયા બાદ નગરની બહાર બગીચામાં અમરચંદ્ર નામે કેવલી મુનિ પધાર્યા. તેમને વાંદવા રાજા ગયો. ગુરૂએ દેશના આપી ધર્મનું સ્વરૂપ જણાવ્યું. વળી ત્યાં એક મિથ્યાત્વી પંડિત જે ભીનાગમે પ્રાકૃત ભાષામાં હતા તેની નિંદા કરતો હતો તેથી જણાવ્યું

કે જિનેશ્વરની વાણી સર્વ જીવો સ્હેલાઈથી સમજી શકે તેવી અને અર્ધ માગધી ભાષામાં હોવાથી આગમો પણ પ્રાકૃત ભાષામાં જ રચાયેલાં છે. જે પ્રાણી ભાવથી આગમની ભક્તિ કરે તેને અંધત્વ, જડત્વ તથા દુર્ગતિ મળતી નથી અને જે આગમની આશાતના કરે તે પ્રાણી દુર્ગતિના દુઃખો ભોગવે છે વિગેરે શ્રુત ભક્તિનો મહિમા સાંભળી રાજાએ ગુરૂની પાસે શ્રુત જ્ઞાનની ભક્તિ કરવાનો નિયમ અંગીકાર કર્યો. ત્યાર પછી તેણે કેટલાક દિવસ ગૃહસ્થપણે રહીને શ્રુતજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનીની દ્રવ્ય ભાવથી વિધિ સહિત ભક્તિ કરી. શ્રુતજ્ઞાનની વિશેષ ભક્તિ કરવાની જિજ્ઞાસાવાળા રાજાએ પોતાના મોટા પુત્રને રાજ્યગાદી સોંપી શ્રી અમરચંદ્ર મુનિની પાસે ચારિત્ર લીધું. સત્તર ભેદે સંયમનું પાલન કરતાં અગ્નિ-આર અંગ ભાણી ગીતાર્થ થયા. તે રાજર્ષિ શ્રુતધરોની ઉત્સાહપૂર્વક વિશેષ ભક્તિ કરવા લાગ્યા.

એક વખતે રત્નચૂડ મુનિ ગુરૂ સાથે ભારતીપુરપત્તને આવ્યા. તે વખતે ઈશાનાધિપતિ મુનિની પરીક્ષા કરવા માટે બ્રાહ્મણનું રૂપ ધારણ કરી મુનિ પાસે આવ્યા. મુનિને કહેવા લાગ્યા કે પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલા આગમો તજ સંસ્કૃત ભાષામાં લખેલા આગમો ભણો કે જેથી આત્માનું કલ્યાણ થાય. ત્યારે મુનિએ કહ્યું કે જિનાગમની નિંદા કરી પાપથી શા માટે ભરાય છે. આગમની નિંદા કરનાર પ્રાણી અતિ આકરાં કર્મ બાંધી મૂંગાં અને અજ્ઞાની થાય છે. હલકી યોનિમાં જન્મ પામે છે. એ પ્રમાણેનાં મુનિનાં વચનથી પ્રસન્ન થએલા ઈશાનેન્દ્ર પ્રગટ થયા. મુનિને વાંદીને સ્તુતિ કરી.

પછી ગુરૂ પાસે જઈ, વાંદીને પૂછ્યું કે આ મુનિને શ્રુતભક્તિનું શું ફળ મળશે. ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે તે જિનપદવીને પામશે. આ વચનથી સંતોષ પામી ઇશાનેન્દ્ર સ્વર્ગમાં ગયા. રાજર્ષિ મુનિ નિર્મળ આરિત્ર પાળી પ્રાણુત દેવલોકે મહાર્દ્રક દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહમાં તીર્થંકર થઈ મોક્ષે જશે. આ ખીના યાદ રાખીને ભવ્ય જીવોએ શ્રુતજ્ઞાનની પૂર્ણ રંગે ભક્તિ કરી તીર્થંકર પદવીનો અનુભવ કરવો. એ આ કથાનો સાર છે.

વીસમા પ્રવચન પ્રભાવના પદના આરાધક શ્રી મેરૂપ્રભ રાજની કથા

આ ભરતક્ષેત્રમાં સૂર્યપુર નગરમાં અરિદમન નામે રાજા હતો. તેને મહનસુંદરી અને રત્નમંજરી નામે રાણીઓ હતી. મહનસુંદરીને મેરૂપ્રભ નામે અને રત્નમંજરીને મહાસેન નામે પુત્ર થયો. રત્નમંજરીએ પોતાના પુત્ર મહાસેનને ગાદી મળે તે ઇરાદાથી મેરૂપ્રભને ઝેર દઈને મારવાના પ્રયત્નો કર્યા. પરંતુ ધાવ માતાના કહેવાથી મેરૂપ્રભ ત્યાંથી નીકળીને શાંતિપુરી નામના નગરમાં આવ્યો. ત્યાં અભયઘોષ નામના મુનિનો સમાગમ થયો. તેમના ઉપદેશથી સમ્યગ્દર્શન સાથે શ્રાવક ધર્મ અંગીકાર કર્યો. અરિદમન રાજાએ મેરૂપ્રભ શાંતિપુરીમાં છે એવી ખબર મળવાથી પત્ર લખી તેડાવ્યો. અને તેની રાજ્ય લેવાની ઇચ્છા નહિ છતાં રાજાએ આગ્રહથી તેને રાજ્યગાદી સોંપી પોતે દીક્ષા લીધી. નાનો ભાઈ મહાસેન સુવરાજ થયો. ફરીથી અપર માતાએ મેરૂપ્રભને મારવા માટે

ઝેરનો પ્રયોગ કર્યો પરંતુ તે પ્રયોગથી તેનો જ પુત્ર મહાસેન ઝેરને લીધે ખેલાન બન્યો. પરંતુ રાજાએ તત્કાળ ઉપાય કરી બચાવ્યો. અપર માતાનું આ કૃત્ય જાણી મેરૂપ્રભ રાજાએ સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય આવવાથી અભયઘોષ આચાર્ય પાસે આરિત્ર લીધું. તે મુનિ ગુરૂ પાસે રહી વિનયપૂર્વક આર અંગ ભણી ગીતાર્થ થયા. ગુરૂએ બધી રીતે લાયક જાણી તેમને આચાર્ય પદવી પણ આપી.

મેરૂપ્રભાચાર્યે અનેક સ્થળે વિહાર કરી ઘણા રાજાઓને ઉપદેશ આપી જૈન ધર્મી બનાવ્યા તથા ઘણા વાઢીઓને વાઢમાં હરાવી તેમને પણ જૈન ધર્મી બનાવ્યા એ પ્રમાણે તેમણે પોતાની શક્તિથી જૈન ધર્મની ઘણી જાહોજલાલી કરી. વળી પોતાની શક્તિથી જૈનધર્મી રાજાની ઉપર મ્લેચ્છ રાજા વિગેરે તરફથી થતા ઉપદ્રવો દૂર કર્યા. એક વખતે ગુરૂ વિહાર કરતા જોગપુર નગરે આવ્યા. તે વખતે સૌધર્મેન્દ્ર આચાર્યશ્રીને નમીને સ્તુતિ કરવા લાગ્યો કે હે કરૂણા સમુદ્ર ! સૂરીશ્વર ! આપે જૈન શાસનની ઘણી ઉન્નતિ કરી ઉત્કૃષ્ટ પુણ્ય ઉપાર્જન કરી જિનનામ કર્મનો નિકાચીત અંધ કર્યો છે. તેથી અનેક સુરાસુરો આપના ચરણમાં નમી પોતાના પાપનો નાશ કરશે. હું પણ આપના પવિત્ર દર્શનથી કૃતાર્થ થયો છું. એમ સ્તુતિ કરી ઈન્દ્ર સ્વસ્થાને ગયો. આચાર્યશ્રી મેરૂપ્રભસૂરિ ત્યાંથી વિહાર કરી સંમેત શિખર તીર્થે ગયા. ત્યાં અનશન કરી બ્રહ્મ દેવલોકમાં વિશાલ સમૃદ્ધિવાળા દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં તીર્થંકર પદવીને પામીને મોક્ષના અનંતા મુખને પામશે. આ બીનાને યાદ રાખીને

ભવ્ય જીવોએ પરમ ઉલ્લાસથી હંમેશાં વંદન કરવા લાયક શ્રી જિનશાસનની પ્રભાવના કરવી. જેથી પરિણામે તીર્થંકર પદવી મળે. જિનશાસનના નિંદકો મહા વિહંગનાઓ રીબાઈ રીબાઈને ભોગવે છે.

એ પ્રમાણે વિંશતિસ્થાનામૃત સંગ્રહાદિ ગ્રંથોને અનુસારે વિધિ સહિત કથાઓ બહુ જ સંક્ષેપમાં જણાવી. વિશેષ બીના શ્રી વિંશતિ સ્થાનક વિધિ વિગેરે ગ્રંથોથી બાણી લેવી. અનુપયોગાદિ કારણે થયેલી ભૂલની માફી માગું છું. વિ. સં. ૧૯૯૭ ના શ્રાવણ વદી પાંચમને દિવસે શ્રી. રાજનગર (અમદાવાદમાં) સુગૃહીતનામધેય પરમોપકારી પરમગુરૂ આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનેમિ સૂરીશ્વર યજ્ઞરણ કિંકર વિનેયાણુ વિજયપદ્મસૂરિએ આ ‘શ્રી વિંશતિ સ્થાનક પ્રહીપિકા’ની રચના કરી. ભવ્ય જીવો વાંચીને વિધિપૂર્વક આ તપની આરાધના કરીને તીર્થંકર પદની ભાવ લક્ષ્મીને પામે.

સુગૃહિત નામધેય પરમોપકારી પરમગુરૂ
આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વર
વિનેયાશુ વિજયપદ્મસૂરિપ્રણીતા

શ્રી

શિલધર્મદીપિકા

મંગલાચરણ

॥ પંચામરવૃત્તમ્ ॥

અપુલ્કકપ્પપાયવં સમિદ્ધદાણદંસણં ।
પરપ્પસંતિનાહમિદ્ધપેમિદ્ધારેસણુરું ॥
પવંદિઝ્ઞણ પંજલી રણમિ ભવ્યમહયં ।
પસંતસજ્જણા ! સુણેહ સીલધમ્મદીવિયં ॥ ૧ ॥

પરમ કૃષ્ણાનિધાન પ્રભુ શ્રી તીર્થંકર દેવે જણાવેલા
ધર્મના ચાર લેદોમાં શીલ ધર્મનો અનહુદ પ્રભાવ કલિ-
કાલમાં પણ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. આત્માનો અદ્વિતીય ગુણ
નિર્મલ ચારિત્ર છે. તે ચારિત્ર રૂપી સુંદર મહેલનો મજબૂત
પાયો શીલ છે. આ જ વાતને લક્ષ્યમાં રાણીને હૃદયની ખરી
બાદશાહીના સાત્ત્વિક આનંદને લોગવનાર મુનિવરો
પ્રબલ પુણ્યોદયે મળેલા ચારિત્ર ગુણને ટકાવવાને માટે ને

વધારવા માટે દરરોજ શાંત વાતાવરણમાં રહીને આ પ્રમાણે નિર્મલ ભાવના ભાવે છે કે-હે જીવ ! નિજ ગુણ રમણતાના સંપૂર્ણ આનંદને લોગવનારા સિદ્ધ ભગવંતો જ્યાં રહે છે તે સિદ્ધ-શીલા (૧) સમયક્ષેત્ર, (૨) સીમંતક નરકાવાસ અને (૩) ઉડુ વિમાનના જેવડી છે. એટલે ચારે પદાર્થો^૧ લંબાઈમાં અને પહોળાઈમાં ૪૫ લાખ ૪૫ લાખ યોજન પ્રમાણ છે. અનુત્તર વિમાન વાસી દેવોને આ સિદ્ધ શિલા ક્ષત ખાર યોજન છેટે છે છતાં તેઓ સર્વ વિરતિ ચારિત્રના અભાવે જ મોક્ષમાં જઈ શકતા નથી. કારણ કે મનુષ્ય ભવ સિવાય ખીજા ભવોમાં સર્વ વિરતિ ચારિત્ર હોય જ નહિ. આવા મહા દુર્લભ ચારિત્રને પામીને તું તેની સાધનામાં લગાર પણ પ્રમાદ કરીશ નહિ. શીલ ધર્મ રૂપી પાયો લગાર પણ હુગમશુ ન થાય, તે તરફ દરરોજ પલે પલે કાળજી રાખજે. કારણ કે તેજ શીલથી ચારિત્ર ધર્મને ટકાવી શકાય છે. અને અંતે મોક્ષના સુખ પણ મેળવી શકાય છે. આવી શુભ વિચારણાથી (૧) દેવકીના છ પુત્રો ભદ્રિલપુરમાં

૧ (૧) જંશુદ્ધીપ, (૨) અપ્રતિષ્ઠાન નરકાવાસ, (સાતમી નરકના પાંચ નરકવાસ છે, તેમાં ચાર દિશ્વામાં ચાર નરકાવાસ છે અને અપ્રતિષ્ઠાન વચમાં છે. એજ પ્રમાણે વિજયાદિ પાંચની પણ ગ્રાહવણી સમજવી.) (૩) પાલક વિમાન, (૪) સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન આ ચારે પદાર્થો લંબાઈ પહોળાઈની અપેક્ષાએ લાખ લાખ યોજન પ્રમાણ છે. એવી રીતે (૧) એક જીવના પ્રદેશો, (૨) ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો (૩) અને અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો, (૪) લોકાકાશના પ્રદેશો. આ ચારે પદાર્થો એક સરખા પ્રમાણવાલા છે એટલે એક જીવના અસંખ્યાતા પ્રદેશો છે તેટલાજ ત્રણે પદાર્થોના પ્રદેશો જણાવવા.

મુલસાના ઘેર ઉછરી મોટા થયા. તેઓ દુરૂપમાં દેવની જેવા બહુજ તેજસ્વી હતા. તેમણે બાલ પ્રવૃત્તિથી પ્રભુ શ્રી નેમનાથની આ પ્રમાણે શીલધર્મને પોષનારી નિર્મલ દેશના સાંભળી. હે ભવ્ય જીવો ! અનંતાં જીવો મોક્ષમાં ગયા, હાલ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઘણાં ભવ્ય જીવો મોક્ષે જાય છે, અને ભવિષ્યમાં જશે, એમાં શીલની સાધના જ કારણ છે. શીલ શબ્દનો અર્થ પ્રહાર્ય અથવા સદાચાર છે. શીલ મનને સ્થિર કરે છે, ઉત્તમ ભાવનાને ટકાવે છે, અને શુભ ભાવનાપૂર્વક કરેલી ક્રિયા સંપૂર્ણ ફલ ઈર્ષ શકે છે. તમામ વ્રત નિયમને ટકાવનાર પણ શીલ છે, શીલના જ પ્રભાવે દેવો પણ સહાય કરે છે. વિદ્યો નાશ પામે છે, જંગલમાં પણ મંગલ થાય છે. ભર જીવાનીમાં મૂઠ સંસારી જીવો દુર્ગતિના ભયંકર દુઃખને દેનારા ક્ષણિક લોગના સાધનો મેળવવા માટે જેટલી પૂરજોસમાં દોડધામ કરે છે. તેવી મહેનત જો જિન ધર્મને સાધવામાં એટલે નિર્મલ ચારિત્ર ધર્મની સાત્ત્વિકી આરાધના કરવામાં કરે તો તેમને મોક્ષના સુખ જરૂર મળી શકે છે. મોહનીય કર્મના નીચ સંસ્કારને લઈને સ્ત્રીમાં અને ધનમાં બળખામાં ચોંટેલી માંખીની માફક રાત-દિન મન ચોંટયું રહે છે. તેવી લગની જો નિર્મલ ચારિત્ર ધર્મને સાધવામાં રાખીએ તો મોક્ષ જરૂર મળી શકે છે. સ્ત્રીના અશુચિમય શરીરમાં સુંઝાઈને શા માટે જીવન બગાડો છો. ધનની ચિંતાથી પણ જીવન ધૂળ જેવું બને છે. ત્યાગમાં જે આનંદ છે, તે લોગમાં છેજ નહિ. માટે બહાદુર થઈને સંયમની સાધના કરીને સિદ્ધિના સુખ મેળવવા માટે.

તૈયાર થઈ જાવ. હવે ઉંઘવાનો અવસર નથી. કારણ કે જન્મ જરા મરણ રૂપી રાક્ષસો દરેકની પાછળ ફરે છે. આવી દેશના સાંભળીને તે છ જણાએ બત્રીસ કરોડ સોનૈયાનો ત્યાગ કરી શ્રી નેમિનાથ પ્રભુની પાસે પૂર્ણ ઉલ્લાસથી શીલ પ્રધાન સંયમને અંગીકાર કર્યું. તેની સાત્ત્વિકી આરાધના કરીને આત્મ કલ્યાણ કર્યું. હું તેમને વંદન કરું છું. તથા (૨) બાર વર્ષ સુધી છદ્દ છદ્દ તપના પારણે આયંબિલ કરીને ભાવસંયમી શિવકુમારે શીલ વ્રતને સાધીને આત્મહિત કર્યું. કૌશ્યા વેશ્યાને ઘેર ચોમાસું રહ્યા છતાં શીલવ્રતમાં મજબૂત રહેનાર શ્રી સ્થૂલભદ્ર મહારાજનું નામ ચોરાશી ચોવીશી સુધી કાયમ રહેશે. (૩) સુદર્શન શેઠ-અભયા-રાણીએ ચલાયમાન કરવા ઘણાએ પ્રયત્નો કર્યા છતાં શીલથી ડગ્યા નહિ. રાજના હુકમથી તેમને શૂદ્રી પર ચઢાવતાં તે સિંહાસન રૂપ થઈ ગઈ. દેવોએ ફૂલની વૃષ્ટિ કરી, અને સુદર્શન શેઠના દૃઢ શીલ ગુણની અનુભોદના કરી આ રીતે શ્રી મલ્લિનાથ નેમિનાથ જાનસ્વામી વિગેરે મહા પુરૂષોના શીલ ગુણની વિચારણા કરીને ભાવ પૂર્વક વંદન કરીને પોતાના શીલ ગુણને મજબૂત બનાવીને નિર્મલ સંયમ રૂપી બગીચામાં પ્રસન્ન ચિત્તે ફરે છે. જ્યારે મન ભોગના વિચારથી અસ્થિર બને છે, ત્યારે ઈદ્રિયો સતેજ થઈને સુંદર રૂપ વિગેરે પોત પોતાના વિષયને ગ્રહણ કરીને રાગ ધારણ કરે છે. તેથી ઘણાં ચીકણાં કર્મ બંધાય છે, અને તેનાં જૂરાં ફૂલ ઈચ્છા નહિ છતાં પણ સંસારી જીવોને રીબાઈ રીબાઈને ભોગવવા પડે છે. એમ બાંધલા બીજા કર્મોની બાબતમાં પણ તેમજ બને છે. દુઃખી થવાની ઈચ્છા કોઈને

પણ હોય જ નહિ. છતાં વિષય કષાય રૂપી ક્રીડામાં ખૂંતેલા સંસારી જીવો અજ્ઞાન અને મોહને વશ થઈને આંધેલાં અશુભ કર્મો જ્યારે ઉદયમાં આવે, ત્યારે વિવિધ દુઃખોનો અનુભવ કરે છે. વિષય કષાય માનવ જીવનને ભયંકર નુકશાન કરનાર છે. તે બેના નિમિત્તે કર્મના નિકાચિત અંધ થયા પછી તે કર્મને ભોગવવું જ પડે, એમાં કોઈનું કંઈ પણ ચાલી શકતું નથી. આ પ્રસંગને સ્પષ્ટ કરવા માટે કર્મ રાજ્યને કોને કોને હેરાન કર્યા? તે જાણવીએ છીએ. (૧) પ્રભુ શ્રી મહિલાનાથ માયા કરવાથી સ્ત્રીપણું પામ્યા. ૨. પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવને (કુલ મદથી આંધેલા નીચ ગોત્રના ઉદયે) બ્રાહ્મણ કુલમાં જન્મ લેવો પડ્યો. એક રાત્રિમાં સંગમ દેવે કરેલા ઉપસર્ગો સહન કરવા પડ્યા. ગોવાળે કાનમાં ખીલા દાખલ કર્યા. તેની વેદના સહન કરી. ૩. પાર્શ્વનાથે કમઠ દેવના ઉપસર્ગ સહન કર્યા. ૪. પ્રભુ શ્રી આદિનાથને લગભગ એક વર્ષ સુધી આહાર મળ્યો નહિ. ૫. ચંદનબાલા (રાજકુંવરી વસુમતી) તથા મલયા સુંદરી બજારમાં વેચાણી. ચંદનબાલાને ત્રણ દિવસ ભૂખ્યું રહેવું પડ્યું, મૂલા નામની શેઠાણીએ ચંદનના પગમાં બેડી નાંખી તેને ઓરડામાં પૂરી દીધી. તથા મલયાસુંદરીને રંગાળા લોકોએ વેચાતી લીધી. તેઓ તેને વિવિધ પ્રકારે બહુ બહુ દુઃખ દે છે. આ મલયા સુંદરીને અજગર ગળી જાય છે, ત્યારે પણ તીવ્ર વેદના ભોગવવી પડે છે. ૬. મહાબલ કુમારને ઉંધે મસ્તકે લટકી રહેવું પડે છે. ૭. સુભદ્રા સતી અને સીતા સતીને કલંક ચઢે છે. ૮. દ્રૌપદીના ચીર (વસ્ત્ર) ખેંચાય છે. ૯. કલાવતીના હાથ કષાય છે. ૧૦. કર્મવશે હરિશ્ચંદ્ર રાજાને

નીચના ઘેર પાણી ભરવું પડ્યું. ૧૧. રામ લક્ષ્મણ પાંડવ વિગેરેને વનવાસ લેગવવો પડ્યો. ૧૨. પાંડવો તથા નલ રાજા રાજ્ય હારી ગયા. ૧૩. દમયંતીને નળ રાજાનો વિયોગ થયો. ૧૪. સનતકુમાર ચક્રીને સોળ રોગની પીડા લેગવવી પડી. ૧૫. એલાપુત્રને નટડીના મોહિ નટ થઈને નાટક કરવું પડ્યું. ૧૬. મુનિપતિ મહારાજને તથા મહાબલ મુનિને અગ્નિનો ઉપસર્ગ સહન કરવો પડ્યો. ૧૭. પાંચસો શિષ્ય સહિત સ્કંધક સૂરિને ઘાણીમાં પીલાવાનું દુઃખ સહન કરવું પડ્યું. ૧૮. અવંતી મુકુમાલને શિયાલ-ણીનો ઉપસર્ગ સહન કરવો પડ્યો. ૧૯. સુકોશળ મુનિના દેહને વાઘણ વલેરે છે. (પૂર્વાવસ્થાના બાપ) કીર્તિધર મુનિ નિઝામણા કરાવે છે. માતા મરીને વાઘણ થઈ છે, તે પુત્રને ખાવા માંડે છે. આ વેદના કર્મવશે સહન કરવી પડે છે. ૨૦. મેતારજ મુનિના મસ્તક ઉપર સોની વાઘર વીટે છે. તે વેદના મુનિરાજ સહન કરે છે. ૨૧. કર્મવશે નંદિ-વેણુ આર્દ્રકુમાર સંયમથી ચૂક્યા. ૨૨. પાર્વતીના મોહિ ઈશ્વરને નાચવું પડ્યું. ૨૩. જરાકુંવરના નિમિત્તે કૃષ્ણને મરણનું દુઃખ લેગવવું પડ્યું. ૨૪. કર્મવશે બાપ પુત્રીને પરણે, તેની કુક્ષિએ ત્રિપૃષ્ઠ વામુદેવનો જન્મ થયો. ૨૫. રામ લક્ષ્મણના હાથે રાવણનું મરણ થયું. ૨૬. સુભૂમયકી સમુદ્રમાં ડૂબી ગયો. ૨૭. બ્રહ્મદત્તને ૧૬ વર્ષ સધીનો અંધાપો લેગવવો પડ્યો. ૨૮. બાહુબલી સાથે થયેલી લડાઈમાં ભરત ચક્રવર્તિની હાર થઈ. ૨૯. મુનિને ઉપસર્ગ કરવાથી શ્રીપાલ રાજાને અને મયજ્ઞાસુદરીને વિવિધ સંકટો લેગવવા પડ્યા. આ દૃષ્ટાંતોમાંથી ભવ્ય જીવોએ શિખામણ એ લેવાની કે કર્મને બાંધવાનો કાલ એ સ્વા-

ધીન કાલ છે. માટે કર્મ બાંધવાના સમયે સાવચેતી રાખવી જોઈએ. આ બાબતમાં ભૂલ ખાનારા જીવો જ દુર્ગતિના દુઃખોને ભોગવે છે. આવી જ સ્થિતિ ભોગતૃષ્ણાના ગુલામ બનેલા જીવોની થાય છે. ભાવદયાના ભંડાર જેવા પ્રભુ શ્રી તીર્થંકર દેવે તમામ જીવોના કલ્યાણને માટે પ્રહ્લ્લ-અર્ચને પાલન કરવાની શિખામણ આપી છે.

પ્રશ્ન—પ્રહ્લ્લઅર્ચ એટલે શું ?

ઉત્તર—પ્રહ્લ્લઅર્ચ શબ્દમાં રહેલા પ્રહ્લ્લ શબ્દના અર્થ સિદ્ધ શિલા, સત્ય અનુષ્ઠાન, નિર્વિકલ્પ સુખ વગેરે થાય છે. અને અર્ચ શબ્દના અર્થ આચરણ-વર્તન, ચલન-ગમન વિગેરે થાય છે. બંનેનો ભેગો અર્થ એ થાય છે કે જેના થી મોક્ષના નિર્વિકલ્પ શાશ્વતા સુખ મળે, એવું જે વર્તન (આચાર) તેનું નામ પ્રહ્લ્લઅર્ચ કહેવાય. આમાં પંચ મહાવ્રત વિગેરેની સાધના વિગેરે પણ આવી જાય છે. આ પ્રહ્લ્લઅર્ચનું બીજું નામ શીલ પણ છે. બંનેનો એક જ ઉપર જણાવેલો અર્થ થાય છે. પ્રહ્લ્લઅર્ચ શબ્દનો બીજો અર્થ મૈથુનનો ત્યાગ કરવો એ થાય છે.

પ્રશ્ન—પ્રહ્લ્લઅર્ચનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—વિભાવ દશાના સાધનોને સેવતા આત્માને સ્વભાવ દશામાં લાવવો એ પ્રહ્લ્લઅર્ચનું ટૂંક સ્વરૂપ છે. બીજી રીતે એમ પણ કહી શકાય કે જે સાધનોની સેવના કરવાથી આત્મા પુદ્ગલ રમણતા ઘટાડીને નિજગુણ રમણતા પામે એવા સદાચારની સેવના કરવી. એ પ્રહ્લ્લઅર્ચનું ઉપ-ચાર દષ્ટિએ સ્વરૂપ જાણવું. એટલે સદાચારથી પ્રહ્લ્લઅર્ચ ગુણ પ્રકટ થાય છે. શ્રી જ્ઞેનેન્દ્રાગમમાં નામ સ્થાપના વ્ય-

ભાવથી શીલ શબ્દનો ત્રિચાર દર્શાવ્યો છે. તેમાં દ્રવ્ય શીલનું અને ભાવ શીલનું સ્વરૂપ દ્વંકામાં આ પ્રમાણે જાણવું.

દશ દષ્ટાંતે દુર્લભ એવા માનવ જન્મને સંપૂર્ણ રીતે સફલ કરવાનું અપૂર્વ સાધન શીલ છે. શીલથી કેવલ જ્ઞાન જલ્દી પ્રકટ થાય છે. શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનમાં જે જે મહા પ્રભાવક થયા છે, તે શીલના જ પ્રભાવે થયા છે. જેનું વીર્ય ઉર્ધ્વ (ઉંચું) રહેતું હોય, તે પુરૂષ વિશાલ બુદ્ધિને ધારણ કરે છે. વિગેરે ખડેલાં જણાવેલા શીલના સ્વરૂપને જાણ્યા વિના કે શીલ પાલવાની ઈચ્છા વિના જે મૈથુનનો ત્યાગ કરવો, તે દ્રવ્ય શીલ કહેવાય. અને શીલનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજીને પરમ ઉલ્લાસથી સ્વપર કલ્યાણને માટે શીલ ધર્મને પાલવો, તે ભાવ શીલ કહેવાય. કેદમાં રહેલા કે માંદગીને કારણે સાજ થવા માટે વૈધના કહેવા પ્રમાણે શીલ પાલવું તે પણ દ્રવ્ય શીલ જ કહેવાય. કારણ કે એમાં ભાવની કે ઓધની ખામી છે. દ્રવ્ય શીલ અને ભાવ શીલની ચતુર્ભંગીની દ્વંક ખીના આ પ્રમાણે જાણવી. ૧ એક જીવ દ્રવ્યથી શીલ પાલે છે પણ ભાવથી પાલતો નથી. અહીં ભવદેવનું દષ્ટાંત જાણવું. તેણે ચારિત્ર લીધું છે. પણ ઘેર મૂકીને આવેલ પોતાની સ્ત્રી નાગિલામાં તેનું મન રહ્યું હતું. એ રીતે રાજર્ષિ મુનિ નળ રાજાની ખીના જાણવી. તેમને સાધ્વી દમયંતી ઉપર રાગની ભાવના થઈ હતી. ૨ એક માણસ ભાવથી શીલ પાલે છે. પણ દ્રવ્યથી નહિ. અહીં વિજય શેઠ જંબૂસ્વામી પૃથ્વીચંદ્ર ગુણસાગરના દષ્ટાંત જાણવા. ભાવના કલ્પલતામાં આ પ્રસંગે ચારીનો 'વરકન્યા સાવધાન' નો અર્થ વિસ્તારથી જણાવ્યો છે. ૩ એક માણસ દ્રવ્યથી ને ભાવથી શીલ પાલે છે. અહીં

શ્રી મલ્લિનાથ રાજમની વિગેરેના દૃષ્ટાંત જાણવા રાજમતીનું આયુષ્ય ૯૦૧ વર્ષનું હતું તે ૪૦૦ વર્ષ ગૃહસ્થ ભાવે અને એક વર્ષ છદ્મસ્થપણે અને ૫૦૦ વર્ષ કેવલી સ્વરૂપે વિચર્યા. શ્રી મલ્લિનાથને દીક્ષા લીધા પછી તેજ દિવસે અને શ્રી નેમિનાથને ૫૪ દિવસ પછી કેવલજ્ઞાન થયું. આ છદ્મસ્થકાલની ઓછાશમાં શીલ જ કારણ છે. ૪ એક માણસ બંને રીતે (દ્રવ્યથી ને ભાવથી) શીલ ન પાલે. આવા જીવો દુનિયામાં ઘણાં દેખાય છે. વિશેષ ખીના શ્રી ભાવના કલ્પલતામાં વિસ્તારથી જણાવી છે. આ પ્રમાણે બહુ જ ટુંકામાં જૈન દૃષ્ટિએ શીલનું સ્વરૂપ જણાવ્યું. અંથ મોટો થઈ જાય તેથી વિશેષ ખીના અવસરે જણાવીશ. જેમાં મૈથુન દોષની પુષ્ટિ કરી હોય તે ધર્મ જ ન કહેવાય.

વિવિધ દૃષ્ટિએ પ્રહ્લયર્ચની જરૂરિયાત

(૧) શરીરના ભોગે પણ આત્માનું ભલું ચાહનારા ભવ્ય જીવો આત્મ દૃષ્ટિવાળા કહેવાય છે. તેઓ શીલધર્મની સાધના કરવાથી આ લોકમાં લાંબુ આયુષ્ય મળખત સંઘ-યણ સારી આકૃતિ તેજ મહાપરાક્રમ નિર્દોષ આરોગ્ય વિગેરે ફલો જાણીને, અને પરલોકના સિદ્ધિપદ વિશાલ દેવતાઈ ઋદ્ધિ વિગેરે ફલને જાણીને પ્રહ્લયર્ચનું પાલન કરે છે. તથા જેઓ શરીરને જ કાળજીથી સાચવે છે, તે શરીર દૃષ્ટિવાલા જીવોએ પણ પ્રહ્લયર્ચ જરૂર પાળવું જોઈએ, કારણ કે રોગને જીતનારા સાત કારણોમાં પ્રહ્લયર્ચને મુખ્ય કારણ કહ્યું છે. શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રમાં નવ કારણથી રોગની ઉત્પત્તિ જણાવી, તેમાં પણ અખદ્મને (મૈથુનને) ગણ્યું છે. ભલેને કોઈ આઠ કારણોનો ત્યાગ કરતા હોય પણ નવમા કારણને તજવામાં અમર્યાદિત (સ્વચ્છંદી) હોય, તો તે. આરોગ્યને પામી શકે

જ નહિ. પ્રાચીન મહાપુરૂષો લોગ તૃષ્ણાની ગુલામીને મહા-
દુર્ગતિના દુઃખને દેનારી શ્વાનવૃત્તિ જ માને છે. જો કે
સુશ્રુત વાગ્ભટ્ટ શાર્કાધર ભાવ પ્રકાશ વિગેરેમાં રોગના છ
કારણો જણાવ્યા, તેમાં ઈન્દ્રિય દમનને ગણવું ચોક્કસ ભૂલી
ગયા છે. એથી તેઓનો અનુપયોગ ભાવ અથવા અદ્ય જ
અનુભવ જણાય છે. છતાં પ્રાચીન વૈદ્યો પણ રસ, રૂઘિર,
માંસ, મેદ, અસ્થિર, મજ્જા, અને વીર્ય આ સાત ધાતુઓમાં
છેલ્લી ધાતુને (વીર્યને) જીવનને ટકાવવામાં જરૂર પ્રધાન
પદ આપે છે. એમ તેઓએ જણાવેલા ‘ મલાયત્તં બલં પુસાં
શુક્રાયત્તં ચ જીવિતં ’ (એટલે મલના નિયમિતપણાથી બલનો
ટકાવ થાય છે, જીવનનો ટકાવ વીર્ય રક્ષાથી થઈ શકે છે.)
આ વચનથી સાબીત થાય છે. વધુમાં તેઓ એમ પણ
જણાવે છે કે (૧) સારામાં સાઈ પથ્ય (જીવનને ટકાવનાર)
બ્રહ્મચર્ય છે. અને (૨) વીર્યની રક્ષા કરવી એ બ્રહ્મચર્ય
કહેવાય. (૩) ખાધેલા આહારમાંથી ખેલાં કદા મુજબ કમસર
રસ વિગેરે બને છે. અને સૌના સારરૂપ વીર્ય બને છે.
(આજ વીર્ય ઓજસ રૂપી મહા તેજ સ્વરૂપ બનીને આખા
શરીરમાં તેજસ્વિતા લાવે છે.)

એક ધાતુમાંથી બીજી ધાતુ બનતાં પાંચ દિવસ લાગે
છે. જે સાર પદાર્થ હોય છે, તે તો શરીરમાં જ રહે છે.
અને પાચનની પ્રત્યેક ક્રિયામાંથી બચેલો કચરો મળ મૂત્ર
પરસેવો, મેલ, નખ, દાઢી વિગેરેના વાળ રૂપે ખૂદાર નીકળી
બાય છે. વીર્ય બનતાં જ તેની પરિવર્તન ક્રિયા અટકી બાય
છે. અને તે સાર પદાર્થ ઓજસરૂપે શરીરમાં રહે છે. આ
પ્રમાણે રસથી તે વીર્ય બનતા સુધીમાં પાંચ પાંચ દિવસના
હિસાબે પાંચીસ દિવસ લાગે છે. આજે ખાધેલા

પદાર્થનું પાંત્રીસમે દિવસે વીર્ય અને છે. પાકા ચાળીસ શેર (આપણા બે મણ) લોજનમાંથી એક શેર લોહી અને છે. અને તે એક શેર લોહીમાંથી બે રૂપિયા ભાર વીર્ય અને છે. રોજ બશેર અનાજ ખાનાર માણસ પણ એક મહિનામાં દોઢ મણ જ ખોરાક લઈ શકે છે. આમાંથી આખા મહિનાની કમાણી રૂપ દોઢ તોલો જ વીર્ય અને છે.

અમર્યાદિત પ્રવૃત્તિ કરીને દરરોજ તેટલા પ્રમાણની સાતમી ધાતુનો દુર્બર્ય કરનાર પોતાની જાંઠગીનું દેવાળું કાઢે છે, એમાં નવાઈ શી ? (૪) વીર્ય એ શરીરનું શ્રેષ્ઠ તત્ત્વ છે. બલ વિગેરેને પોષનાર છે. જેમ દૂધમાં ઘી રહ્યું છે તે રીતે શરીરમાં તે ફેલાઈને રહ્યું છે. જેમ રસ વિનાનો તે શેરડીનો સાંઠો નિઃસત્ત્વ જણાય છે તેવું જ વીર્યહીન શરીર સમજવું. (૫) વીર્યપાતમાં મનુષ્યનું પતન છે. શિવ સંહિતામાં કહ્યું છે કે વીર્યપાતથી બહુ ખૂરી રીતે મરણ થાય છે, વીર્યરક્ષામાં જ જીવનનું રહસ્ય સમાએલું છે. માટે કાળજીપૂર્વક વીર્ય રક્ષા જરૂર કરવી જોઈએ.

બ્રહ્મચર્યના પ્રતાપે હનુમાન વિગેરે મહામુશકેલી ભરેલા કાર્યો પાર પાડી શક્યા છે. બ્રહ્મચર્ય જ સર્વ પુરૂષાર્થનું મૂળ છે. તેમજ તેજ જીવનમાં આરોગ્ય અને સુખ પણ દેઈ શકે છે. બ્રહ્મચર્ય અકાળે આવતા ઘડપણને અને મરણને અટકાવે છે બ્રહ્મચારી પોતે હૃષ્ટપુષ્ટ બળવાન હોય છે. અને તેથી તેની સંતતિ પણ તેવી જ થાય છે. બ્રહ્મચારી પુરૂષ લાંબા આઉખાવાળો, તીવ્ર યાદ શક્તિને ધારણ કરનાર, સાચું બોલનાર, જિતેન્દ્રિય અને ધર્મિષ્ઠ થાય છે. પરમ ઉલ્લાસથી ધર્મની સાધના યોગની સાધના કરી શકે છે. બ્રહ્મચર્ય જીવન એ નીડર જીવન છે. પૂર્ણ યશઃકીર્તિની

સુવાસથી ભરેલું વિકસ્વર ફૂલ છે. આથી સાખીત થયું કે વૈદ્યકશાસ્ત્ર પણ પ્રદ્યયર્ચને પાલવાનું ફરમાવે છે. વેદશાસ્ત્રો પૈકી અથર્વ વેદમાં પણ પ્રદ્યયર્ચને જીવનના ટેકા રૂપ ગણ્યું છે. અને ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે પરમાત્મ સ્વરૂપને મેળવવાની ઇચ્છાવાળા જીવોએ પ્રદ્યયર્ચનું પાલન કરવું જોઈએ. યુક્તિ પણ એમ જ જાહેર કરે છે કે, પ્રદ્યને એટલે પ્રદ્યયર્ચને સેવ્યા વિના પ્રદ્ય એટલે મોક્ષ પદ મળી શકે જ નહિ. જેમ લોહચુંબક લોહને આકર્ષે (ખેંચે) છે, તેમ પ્રદ્યયર્ચ એ મુક્તિને ખેંચીને નજીકમાં લાવે છે. એટલે નિર્મલ પ્રદ્યયર્ચના પ્રતાપે અલ્પ કાલમાં મોક્ષના સુખ પામી શકાય છે. જેમ કર્મનો બંધ અને મોક્ષ એ મનના લાવને અનુસરીને થાય છે. તે વિષય વાસનાની ઉત્પત્તિ લોગના સાધનોની ચિંતવના કરવાથી થાય છે. એ જૂરી ચિંતવનાનું ખરાબમાં ખરાબ પરિણામ એ આવે છે કે, 'જૂરી હાલતે અસમાધિ ભરેલું મરણ થાય છે', આ સ્થિતિથી બચવાને માટે જેમ આપણા લોક પ્રકાશ વિગેરે ગ્રંથોમાં 'કામની દશ દશા બતાવી છે. પ્રાયે તેને અનુસરીને ગીતામાં પણ ૧ વિષયની ચિંતવના, ૨ સંગ, ૩ કામ, ૪ ક્રોધ, ૫ સંમોહ, ૬ સ્મૃતિમાં ભ્રમણા, ૭ ખુદ્ધિનો નાશ, ૮ મરણ, આ ક્રમે વિષયની ચિંતવનાનું જૂરું પરિણામ જણાવ્યું છે. અને લૌકિક શાસ્ત્રમાં સ્ત્રીનું સ્મરણ કરવું વિગેરે ૮ પ્રકારના મૈથુનરને દર્શાવીને ત્યાગ કરવાનું જણાવ્યું છે. જૈન દર્શનમાં ચિયલની નવવાડ શીલની રક્ષા કરવા જણાવી છે, તેનો અલૌકિક પ્રભાવ પ્રત્યક્ષ અનુભવીને લૌકિક મતા-

૧. સંવેગમાલામાંથી કામની દશ દશા જોઈ લેતા.

૨. શુભ સંગ્રહ ભા. ૬ પા. ૩૮૧.

વલંબીઓ પણ જાહેર કરે છે કે “સ્ત્રી સાથેના કોઈ પણ પ્રકારના સંસર્ગથી સાતમી ધાતુનો નાશ થાય છે.” પ્રત્યક્ષ સહવાસ સિવાયના બીજા પ્રકારના મૈથુનમાં વીર્ય સ્ખલિત થઈને અંડકોષમાં દાખલ થાય છે. પરિણામે ધાતુની નબળાઈ સ્વપ્નવિકાર, પ્રમેહ, મૂત્રકૃચ્છ્ર, જીવલેણ ક્ષયરોગ વિગેરે બીમારી થાય છે. હાલની કહેવાતી (નામની) સભ્યતાના પ્રભાવે દિનપ્રતિદિન કુશીલતા પૂરજોસમાં વધતી માલુમ પડે છે. તેના માઠાં ભયંકર પરિણામ નજરો નજર એ દેખાય છે કે (૧) સાતમી ધાતુનો નાશ. (૨) શરીરની દુર્બળતા (૩) ગાલમાં ખાડા પડી જાય (૩) ચેહરો કિંકો પડી જાય છે. (૪) યાદ શક્તિ ઘટે છે. (૫) ચક્કર આવે. (૬) હૃદયની કમજોરી (૭) આંખો બળે (૮) ભૂખ મરી જાય. (૯) જીવ ગભરાય. (૧૦) ઉંઘ ન આવે. (૧૧) આજસ વધે. આ રીતે કામીનું જીવન દુઃખના દરિયા જેવું બને છે. અંતિમ ધાતુના નાશથી જ હરસ પાંડુ વિગેરે અસાધ્ય રોગ પણ પ્રકટે છે.

હાલના ડોકટરો પણ આજ વિચારો દર્શાવે છે. શરીરના મોહવાળા જીવો પણ અદ્વૈતી પણ બ્રહ્મચર્ય જરૂર સ્વીકારે છે. આ બાબતમાં ગ્રહસ્થ જીવનને ઉદ્દેશીને બીજાઓએ પણ ચાર આશ્રમ ક્રમમાં શરૂઆતમાં બ્રહ્મચર્યને પ્રધાન પદ આપ્યું છે, એમ મનુસ્મૃતિ વિગેરેમાં જણાવેલા બ્રહ્મચારીએ પાલવાના નિયમો ઉપરથી અને સૌકંઠીસે તેમના શિષ્યની સાથે કરેલી વાતચીત વિગેરે સાધનેના આધારે સાબીત થાય છે જેમ જૈન દર્શનમાં સર્વદા શીલ પાળવાને અશક્ત ગૃહસ્થોને પર્વ દિવસોમાં બ્રહ્મચર્ય પાલવાનું કહ્યું છે, તે વાત મનુએ પણ કબૂલ કરી છે, એમ “ નિઘાસ્વષ્ટાસુ ચાન્યાસુ ” વિગેરે મનુસ્મૃતિના

શ્લોકો જણાવે છે. શ્રી જૈનેન્દ્ર પ્રવચન દેહની અનિચ્છતા જણાવીને આત્મદષ્ટિ તરફ લક્ષ્ય રાખવા પૂર્વક પ્રહ્મચર્ય પાલવાને અંગે જેવું સ્પષ્ટ અને સંપૂર્ણ જણાવે છે, તેવું અન્યત્ર દેખાતું નથી. જેઓ સંપૂર્ણ શીલ ન પાલી શકે, તેઓ સ્થૂલ પ્રહ્મચર્ય જરૂર પાલે અને સંપૂર્ણ શીલને પાલનારા ભવ્ય જીવેની અનુમોદના કરીને ભવિષ્યમાં “મને જ્યારે સંપૂર્ણ શીલ સાધવાનો પ્રસંગ મળશે, ત્યારે જ હું મારા આત્માને અહોભાગ્ય માનીશ” એવી સહ-ભાવના રાખે. આવા પુણ્યશાલી જીવો ભાવત્યાગી શ્રી શુરૂ મહારાજના સમાગમ, ઉપદેશ, શ્રવણાદિ સાધનો મળવાથી પુણ્યોદયે તેવો અવસર પામી શકે છે. પ્રાયે દરેકનું જીવન ધર્મની, જ્ઞાતિની અને રાજ્યની સાંકળથી મર્યાદિત બનેલું હોય છે. આનું ઉંડું રહસ્ય વિચારતાં એ જણાય છે કે કોઈને પણ કુશીલપણું ઈષ્ટ નથી. કારણ કે કોરટ પણ આ બાબતમાં વિરૂદ્ધ વર્તનારને સજા કરે છે. જ્ઞાતિના નાયકો તેનો દંડ કરે છે. ધર્મ શાસ્ત્ર તપસ્યા વિગેરે પ્રાયશ્ચિત ફરમાવે છે. જૈનેન્દ્ર શાસનને પામેલા શ્રી હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ વિગેરે મહા ધુરંધર પૂજ્ય પુરૂષો રાબને પ્રતિબોધ કરવો, દેશેદેશમાં અહિંસા ધર્મનો પ્રચાર કરાવવો વિગેરે પ્રકારે જે મહા કાર્યો કરી શક્યા, તેમાં પ્રહ્મચર્યની મુખ્યતા છે. બાહ્ય વયમાં સંયમને ધારણ કરીને સારા વાતાવરણમાં રહીને પ્રહ્મચર્યની જેવી નિર્દોષ સાધના થાય છે, તેવી પ્રાયે પછીના કાલમાં થઈ શકતી નથી. શ્રાવકોમાં પણ વિજય શેઠ વિગેરે ભવ્ય જીવોએ જીવતાં સુધી પ્રહ્મચર્ય પાલન કરી આત્મકલ્યાણ કર્યું. આ પ્રસંગે શ્રાવકોએ પણ પ્રહ્મચર્યને અંગે શા

શા નિયમો પાલવા જોઈએ, એ બીના મેં દેશવિરતિ જીવનમાં વિસ્તારથી સમજાવી છે.

આ પ્રમાણે અનેક ગ્રંથોના આધારે ખહુ જ ટૂંકામાં જણાવેલા પ્રશ્નચર્ચના સરલ સ્વરૂપને સમજીને હે લબ્ય જીવો ! નિરંતર તેનું એકાગ્ર ચિત્તે મનન કરજો. અને તેની સાધના કરવા પૂર્વક નિર્મલ દર્શન જ્ઞાન ક્રિયામય મોક્ષ માર્ગને સાધીને સિદ્ધિના સુખ મેળવજો. બીજાઓને પ્રશ્નચર્ચનું સ્વરૂપ સમજાવીને તમારા જેવા મોક્ષ માર્ગના આરાધક બનાવજો અને તેવા આરાધકોની અનુમોદના કરજો. આ શીલ ધર્મ દીપિકામાં અનુપયોગાદિ કારણથી શ્રી જિનેશ્વર દેવની આજ્ઞા વિરૂદ્ધ કહેવાયું હોય, તેની શ્રી ગુરૂ દેવની સાક્ષીએ માણી માગું છું. ગ્રંથ વધી જવાના ભયથી ઘણી બીના મેં ટૂંકામાં જણાવી છે, ભાવના પ્રમાણે જણાવી શક્યો નથી. અવસરે વિસ્તારથી જણાવવા ભાવના છે. તપોગચ્છાધિપતિ શાસન સમ્રાટ જગદ્ગુરૂ પરમોપકારી શિરોમણિ મારા આત્મોદ્ધારક પરમ પૂજ્ય ગુરૂદેવ આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજીના ચરણ કિંકર વિનેયાણુ વિજયપદ્મસૂરિએ જૈનપુરી અમદાવાદની ગુસા પારેખની પોળના રહીશ દેવ ગુરૂ ધર્માનુરાગી ખાર વ્રત ધારક શ્રાવક શેઠ લગુભાઈ ચુનીલાલ સુતરીયા વિગેરે શ્રી સંઘની વિનંતિથી અમદાવાદમાં વિં સં ૧૯૯૭ ના આસો સુદિ ત્રીજે આ શીલ ધર્મ દીપિકા નામના ગ્રંથની રચના કરી. આ ગ્રંથ રચનાના લાભ રૂપે હું એજ ચાહું છું કે સર્વ જીવો શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનની સાત્ત્વિકી સેવના કરીને મુક્તિના સુખ પામે.

॥ સમાપ્તા શ્રી શીલધર્મ દીપિકા ॥

સુગૃહીત નામધેય પરમોપકારી પરમગુરૂ
આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વર
વિનેયાણુ વિજયપદ્મસૂરિપ્રણીતા

શ્રી

શ્રાવક વ્રત દીપિકા

મંગલ ॥ આર્યાવૃત્તમ્ ॥

પણમિય સુવિદિજિર્ણિદં-પરમપદ્મવં ચ ણેમિસૂરિગુરું ॥

નિયપરકલ્લાણદં-સાવયવયદીવિયં કુળમો ॥ ૧ ॥

મહા નિર્માયક પ્રભુ શ્રી તીર્થંકર દેવે કર્મમાન્થું છે કે નિર્મલ મહાવ્રતમય ચારિત્રની નિર્મલ સાધના કરવાથી જલદી સિદ્ધિપદ મળે છે, માટે લવ્ય જીવોએ તેની સાધના જરૂર કરવી જ જોઈએ. તેમ જો ન કરી શકે તો યથાશક્તિ આર વ્રતની સાધના રૂપ દેશવિરતિની સાધના કરવી, જેથી આઠમે લવે તો જરૂર સિદ્ધિના સુખ મળે. આર વ્રતમાં ખેલાં સમ્યક્ત્વની બીના આ પ્રમાણે જાણવી. નિર્દોષ દેવ ગુરૂ ધર્મને અનુક્રમે દેવ તરીકે ગુરૂ તરીકે ને ધર્મ તરીકે માનવા, અને શ્રી તીર્થંકર પ્રભુએ કહેલી વાત સાચી માનવી, તે સમ્યક્ત્વ કહેવાય. અહીં સ્વલિંગી સાધુ વિગેરેને વ્યાવહારિક દૃષ્ટિએ કે ઉપકારાદિને લઈને થોભવંદનાદિ કરવું પડે, વિગેરે બાબતમાં જયણા રખાય.

દરરોજ દેવ ગુરૂના દર્શન કરી પચ્ચખખાણુ પાળવું. સાંજે ચોવિહાર વિગેરે કરે. આવક (પેદાશ) નો અમુક ભાગ સાત ક્ષેત્રમાં વાપરે. છતી જોગવાઈએ ત્રિકાલ પૂજા વિગેરે કરે. સૂતકાદિ કારણે જયણા અમુક સંખ્યામાં (ધારણા પ્રમાણે) નોકારવાલી વિગેરે ગણે. દેવાદિ સોગન ન ખવાય. મિથ્યાદષ્ટિ દેવાદિની બાધા ન રખાય. આ રીતે દ્રવ્યાદિથી સમ્યક્ત્વની નિર્મલ સાધના કરવી. તેના પ્રભાવે શ્રેણિક વિગેરે તીર્થંકર થશે. અહીં દ્રવ્યાદિની તથા છ છીંડી વિગેરેની ધીના દેશવિરતિ જીવનમાંથી જાણવી. સમ્યક્ત્વને મજબૂત કરનારા દેવ દર્શનાદિના નિયમ હંમેશને માટે કરવા. તેમાં જરૂરી કારણે જયણા રખાય. દેવ ગુરૂ વિગેરેની આશાતના ટાળવી. દર વર્ષે પ્રભુપૂજા વિગેરે ઘટ્ટીસ બાબતમાં અમુક રકમ વાપરવાનો નિયમ કરવો. આ રીતે અરિહંતાદિની સાક્ષીએ છ છીંડી વિગેરેની સમજ પૂર્વક ૨૧ ભાંગામાંના અનુકૂલ ભાંગાથી હું સમ્યક્ત્વને અંગીકાર કરું છું.

સમ્યક્ત્વના પાંચ અતિચાર ટાળવા.

૧ જિનના વચનમાં શંકા કરવી કહિ. ૨ ધીજા ધર્મની ઇચ્છા કરવી નહિ. ૩ ધર્મક્રિયાના ફલમાં સંદેહ રાખવો નહિ. ૪ અન્ય ધર્મીના વખાણુ કરવા નહિ. ૫ કુલિંગી (પાસત્યા વિગેરે) નો પરિચય ન કરવો.

સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણુ.

અમુક અંશે (સંપૂર્ણ રીતે નહિ) જીવહિંસાનો ત્યાગ કરવો તે સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણુ વ્રત કહેવાય. અહીં

વિના કારણે ખીન ગુનેગાર ત્રસ જીવને ધરાદા પૂર્વક હણવા નહિ. આ પ્રમાણે શ્રાવકથી બની શકે. તેમાં ઘર વિગેરે બનાવવા વિગેરે પ્રસંગે, વ્યાપારમાં, અને દવા વિગેરે નિમિત્તે જ્યણા રાખી શકાય. પુંજના પ્રમાર્જનાદિમાં કાળજી રાખવી. સવા વસાની પણ દયા બરોબર પાળવી.

દયાનું ફલ-દીર્ઘાયુષ્ય, લક્ષ્મી, સ્વર્ગ મોક્ષના સુખ વિગેરે. દષ્ટાંત-કુમારપાલ ભવિષ્યમાં ગણધર થઈ સિદ્ધ થશે વિગેરે. હિંસાનું ફલ-નિર્ધનતા, દુર્ગતિના દુઃખ. દષ્ટાંત-કાલકસૂરિયો સાતમી નરકે ગયો વિગેરે.

અતિચાર તજવાની ખીના.

૧ નિર્દયપણે ત્રસ જીવને માર મારવો નહિ. ૨ દ્વેષથી ટૂંકા દોરડા વિગેરેથી બાંધવા નહિ. ૩ અવયવ છેદવા નહિ. ૪ ઘણો ભાર ભરવો નહિ. ૫ આહારમાં વિધન કરવું નહિ. વિશેષ ખીના દેશવિરતિ જીવનમાંથી જાણવી.

મૃષાવાદ વિરમણ વ્રત.

અર્થ—પાંચ મોટાં અસત્યનો ત્યાગ કરવો તે.

૧ કન્યા સંબંધી વિવાહાદિમાં જ્યુકું બોલવું નહિ.

૨ ગાય વિગેરેની બાબતમાં જ્યુકું બોલવું નહિ.

૩ જમીન (ખેતર વિગેરે) ની બાબતમાં જ્યુકું બોલવું નહિ.

૪ પારકી થાપણ બોળવવી નહિ.

૫ ખોટી સાક્ષી પૂરવી નહિ. દેહાંત શિક્ષાના પ્રસંગે જ્યણા. ખીભ જરૂરી કારણે પણ જ્યણા રાખી શકાય.

સત્યનું ફલ—દેવો મદદ કરે, યશઃકીર્તિ, સ્વર્ગાદિ. ઉઠાં વસુ રાબનું સિંહાસન અદ્ધર રહેતું હતું.

અસત્યનું ફલ—મૂંગાપણું વિગેરે, નરક વિગેરે. ઉઠાં વસુ રાબ જૂઠું ખોલતાં નરકે ગયો વિગેરે.

અતિચાર તજવાની ખીના.

૧ વિચાર કર્યા વગર ખોલવું નહિ. ૨ કોઇની છાની ખીના બાહેર કરવી નહિ. ૩ સ્ત્રીના મર્મ (ગુપ્ત વાત) ખુલ્લા ન કરવા. ૪ ખોટો ઉપદેશ કરવો નહિ. ૫ ખોટા દસ્તાવેજ લખવા વિગેરે કરવું નહિ. વિશેષ ખીના દેશવિરતિ જીવનમાંથી બાણવી.

સ્થૂલ અદત્તાહાન વિરમણ પ્રત.

અર્થ—જે વસ્તુનો જે માલીક હોય, તેની રબ સિવાય તે વસ્તુ ન લેવાય. ચોરવાની ખુદ્ધિએ કોઇની પોટલી વિગેરેની ગાંઠ છોડવી. ખિસ્સા કાતરવા વિગેરે પણ ચોરીના પ્રકાર છે. લોભથી ચોરીનો માલ સસ્તા ભાવે લેવો નહિ. વિગેરે ખીના અહીં ગુરૂગમથી બાણવી.

આ પ્રતના પાંચ અતિચાર-૧ ચોર પાસેથી ચોરેલી વસ્તુઓ લેવી, ૨ ચોરીના ધંધામાં સહાય કરવી, ૩ ખોટી વસ્તુને ખરી જેવી કહીને અથવા ભેળભેળ કરીને વેચવી. ૪

રાજ્ય વિરૂદ્ધ દાણ ચોરી પ્રમુખ કરવી. ૫ લેવા તથા આપવામાં ખોટાં કાટલાં તથા ખોટા ગજ વિગેરે રાખવાં.

ચોરીનું ફલ-આ લોકમાં રાજ વગેરે તરફથી જેલ વગેરેની સજા મળે, તથા અપજ્ઞ શ ફેલાય. અને પરલોકમાં નરકાદિના ભયંકર દુઃખ ભોગવવા પડે.

ઉદા૦-લોહપુર ચોરને ફાંસીની તીવ્ર વેદના ભોગવવી પડી વિગેરે. આ વ્રતના પાલનથી નાગદત્તને ફાંસીની વિડંબના ટળી અને રાજ તરફથી બહુ માન મળ્યું.

આ વ્રતમાં જે વસ્તુ લેવાની કોઈના તરફથી મનાઈ ન હોય તેવી ઘાસ વગેરે વસ્તુ લેવાની તથા અન્નભૂતાં અથવા સ્વપ્નમાં કાંઈ અદત્ત વસ્તુ લેવાઈ જાય વિગેરે બાબતની જયણા રાખી શકાય.

ચોથું સ્થૂલ મૈથુન વિરમણ વ્રત.

અમુક અંશે મૈથુનનો એટલે વિષય સેવનનો ત્યાગ કરવો તે સ્થૂલ મૈથુન વિરમણ વ્રત. શ્રાવકોએ સંપૂર્ણ એટલે સ્વસ્ત્રી સેવનનો પણ ત્યાગ કરીને સર્વથા બ્રહ્મચર્ય પાળવું. બહુ જ હિતકારી છે. પરંતુ તેમ ન બની શકે તો પોતાની સ્ત્રીને વિષે સંતોષ તથા પારકી સ્ત્રીનો ત્યાગ તો જરૂર કરવો જ. વિશેષમાં સ્વસ્ત્રી અથવા સ્વ પુરૂષની સાથે પણ કામ ક્રીડાનો દશ અથવા પાંચ તિથિએ તો જરૂર ત્યાગ કરવો જોઈએ.

આ વ્રતના પાંચ અતીચાર-૧ જેને કોઈએ ગ્રહણ

કરી નથી એવી વેશ્યા અથવા કુંવારી સાથે ગમન (કામ ક્રીડા) કરવું ૨ કોઈએ વેશ્યાદિકને અમુક વખત સુધી રાખેલ હોય તેવી સ્ત્રી સાથે ગમન કરવું. ૩ લોગ વાસનાને વધારનારી આલિંગન, ચુંબન વગેરે ક્રીડા કરવી. ૪ પર વિવાહ કરણુ એટલે પારકાના વિવાહ કરવા કરાવવા. ૫ તીવ્ર અનુરાગ એટલે કામચેષ્ટામાં તીવ્ર ઇચ્છા રાખવી.

વિષય સેવનનું ફલ-ભયંકર ક્ષય રોગાદિકની તથા દુર્ગતિની પીડા ભોગવવી પડે.

બ્રહ્મચર્યનું ફલ-અહીં લાંબું આઉખું. તેમજ શરીરનું આરોગ્ય વિગેરે. તથા પરલોકમાં સ્વર્ગાદિકનાં સુખો મળે.

ઉદા૦ સુદર્શન શેઠ, વિજય શેઠ, વિજયા શેઠાણી, મલયાસુંદરી વગેરે અહીં સુખ સમૃદ્ધિ, યશ વગેરે અને પરલોકમાં સ્વર્ગાદિકના સુખ પામ્યા.

પાંચમું સ્થૂલ પરિગ્રહ પરિમાણુ વ્રત.

અર્થ:-અમુક અંશે પરિગ્રહ એટલે ધન ધાન્યાદિકનો નિયમ કરવો તે.

પરિગ્રહ નવ પ્રકારનો છે તેનું પરિમાણુ કરવું.

૧ ધનનો એટલે રોકડા રૂપીઆ અમુક પ્રમાણુના રાખવાનો નિયમ કરવો.

૨ ધાન્યનો એટલે ઘઉં ચોખા વગેરે અનાજ અમુક પ્રમાણુમાં રાખવાનો નિયમ કરવો.

३ क्षेत्रेणो अटले जेतर वगेरे अमुक प्रमाणुमां राखवानो नियम करवो.

४ वास्तु अटले घर हाट अमुक प्रमाणुमां राखवानो नियम करवो.

५ इण्य अटले इपानां धरेणुं वगेरे अमुक प्रमाणुमां राखवानो नियम करवो.

६ सोनाना हागीना राखवामां नियम करवो.

७ तांभा पित्तण वगेरे घर सामान तथा इरनीयर वगेरेमां नियम करवो.

८ नोकर आकर राखवामां संज्यानो नियम करवो.

९ गाय, खेंस, घोडा वगेरे राखवामां संज्यानो नियम करवो.

आ व्रतना पांच्य अतीत्यारः-१ नियम उपरांत धन धान्य थाय तो श्री पुत्रादिकनां ठरावी प्रमाणु उपरांत राणे. २ जेतर घर वगेरे नियमथी वधारे राणे. अथवा अेक भील साथे खेणवीने संज्या सरणी करे. ३ इपुं तथा सोनुं वगेरे प्रमाणुथी अधिक राणे ४ कुपित अटले घर वापरै नियम उपरांत राणे. ५ नोकर, आकर, ढोर वगेरे प्रमाणु उपरांत राणे.

परिअड परिमाणु व्रतनुं इण-आदीं संतोषमय एवन जनवाथी निरांते धर्मादाधन धर्ष शकै. सुअमय एवन गुळरी शकाय. परलोकमां स्वर्गादिना सुअ मणे.

ઉદા૦-પેથક શ્રાવક આ વ્રતના પાલનથી ઘણી ઋદ્ધિ પામ્યા હતા. અને પરલોકમાં દેવતાઈ ઋદ્ધિ વિગેરે પામ્યા. વિશેષ ધીના દેશ વિરતિ જીવનમાંથી જાણવી.

છઠું દિશિ પરિભાણ વ્રત.

અર્થ:-પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ એ ચાર દિશાઓ તથા ઉપલક્ષણથી ઉપર તથા નીચે અમુક હદ સુધી જવાનો નિયમ કરવો તે.

આ વ્રતના પાંચ અતીચાર-૧ ઉચે જવાના નિયમ ઉપરાંત જાય. ૨ નીચે જવાના નિયમ ઉપરાંત જાય. ૩ ચાર દિશામાં નિયમ ઉપરાંત જાય. ૪ એક દિશામાં નિયમના યોજન ઘટાડી બીજી દિશામાં વધારે. ૫ કેટલી હદ રાખી છે તેની ખબર નહિ રહેવાથી ધારેલી હદ ઉપરાંત જવું.

આ વ્રતનું ફલ-આ વ્રતમાં મુકરર કરેલી હદ બહારના ક્ષેત્રમાં થતા પ્રાણાતિપાતાદિથી બચી શકાય એમ પાંચે આજીવ્રતનો દેશથી લાભ મળે તથા તે બહારના ક્ષેત્ર સંબંધી ૧૮ પાપસ્થાનકોનો ત્યાગ થાય તથા સંતોષમય જીવન બને, સુખ સમૃદ્ધિ મળે. પરલોકમાં સ્વર્ગાદિના સુખ મળે.

ઉદા૦-સિંહ શેઠ આ નિયમ પાળી કેવલી થઈ મોક્ષે ગયા. આ વ્રતમાં વ્યાપારાદિ કારણે તાર, ટપાલ, છાપાં વગેરેની જ્યણા રાખી શકાય.

સાતમું ભોગોપભોગ પરિમાણ વ્રત

અર્થ:-ભોગ એટલે જે એક વાર ઉપયોગમાં આવે તેવાં અન્ન પાનાદિ તથા ઉપભોગ એટલે વારંવાર ઉપયોગમાં આવે તેવાં વસ્ત્ર, ઘરેણું વગેરે. તેવા ભોગ અને ઉપભોગની વસ્તુઓનું પરિમાણ કરવું તે.

આ વ્રતના પાલનમાં ચૌદ નિયમ આ પ્રમાણે ધારવા:-
નિયમ ધારતાં જે દ્રવ્યાદિ વાપરવાના હોય તેનું સંખ્યા વજન વિગેરે પ્રકારે પ્રમાણ ધારવું અને જે વાપરવાનું નથી તેનો ત્યાગ રાખવો.

૧ સચિત્ત-અમુક સંખ્યામાં સચિત્ત પદાર્થો વાપરવાનો નિયમ કરવો.

૨ દ્રવ્ય-આખા દિવસમાં જે ખાવાના પદાર્થો અમુક સંખ્યામાં ધારવા.

૩ વિગય-છ લક્ષ્ય વિગયમાંથી ઓછામાં ઓછી એક વિગઇનો તો ત્યાગ કરવો.

૪ ઉવાણુહ-જોડાં, મોઝાં વગેરે અમુક જોડ વાપરવાની ગણતરી કરવી.

૫ તંબોલ-પાન સોપારી એલચી વગેરેનું પ્રમાણ ધારવું.

૬ વસ્ત્ર-અમુક સંખ્યામાં ધોતીયા વિગેરે વાપરવાનો નિયમ કરવો.

૭ કુમ્ભ-સુંઘવોની વસ્તુનું અમુક શેર સુધી પ્રમાણુ ધારવું.

૮ વાહન-ગાડી, ઘોડા, બળદ વગેરેની ધારણુ પ્રમાણુ સંખ્યા રાખવી.

૯ શયન-પથારી ગાદલાં ગોદડાંનું પ્રમાણુ ધારવું.

૧૦ વિલેપન-શરીરે ચોપડવાના તેલ વગેરેનું ધારણુ પ્રમાણુ પ્રમાણુ ધારવું.

૧૦ બ્રહ્મચર્ય-દિવસે બ્રહ્મચર્ય પાળવું. રાત્રે પણ નિયમિત રહેવું.

૧૨ દિશિ-દશે દિશાઓમાં અમુક ગાઉ સુધી જવાનો નિયમ કરવો.

૧૩ ન્હાણુ-સ્નાનનો નિયમ ધારવો.

૧૪ ભક્તપાણી-આહાર પાણી વાપરવામાં બંનેનું વજન ધારવું.

આ પ્રસંગે ૨૨ અલક્ષ્ય તથા ૩૨ અનંત કાયનો ત્યાગ કરવો. તે બીના દેશ વિરતિ જીવનમાં વિસ્તારથી સમજાવી છે.

આ વ્રતના પાંચ અતિચાર:-૧ સચિત્ત વસ્તુને બીન સમજણથી અચિત્ત માનીને ખાવી. ૨ સચિત્ત પ્રતિબદ્ધ આહાર-સચિત્તની સાથે વળગેલી વસ્તુ અચિત્ત માનીને ખાવી. ૩ અપકવાહાર એટલે બરાબર નહિ પાકેલી વસ્તુ અચિત્ત માનીને ખાવી. ૪ દુઃપકવાહાર એટલે અધુરું કાચું

પાકું એવું શાક વિગેરે અચિત્ત માનીને ખાય, ૫ તુચ્છૌ-
વધિ લક્ષણ્ય એટલે જેમાં ખાવાનું થોડું અને નાખી દેવાનું
વધારે હોય તેવી વસ્તુ ખાવી. વળી આ વ્રતમાં ૧૫ કર્મા-
દાન સંબંધી ૧૫ અતીચાર હોવાથી કુલ ૨૦ અતીચાર
થાય છે, તેમાં ૧૫ કર્માદાનનાં નામ તથા ટુંક સમગ્રણ્ય
આ પ્રમાણે:-

૧ અંગારકર્મ-કુંભાર, ભાડભુંજ વગેરેનાં અગ્નિ
સંબંધી કામ તથા ચુનો, ઇંટ નળીયાં વગેરેના વેપાર.

૨ વનકર્મ-વનસ્પતિ સંબંધી એટલે લીલાં શાક,
પાંદડાં વગેરેનો વેપાર.

૩ સાડીકર્મ-ગાડાં, હુળ વગેરે તૈયાર કરવાં, તેનો
વેપાર

૪ ભાડીકર્મ-ગાડી, ઘોડા, ઉંટ, વગેરે ભાડે આપ-
વાનો વેપાર.

૫ સ્કૈટિક કર્મ-કુવા, વાવ, તળાવ વગેરે ખોદવાં,
ખોદાવવાં.

૬ દંતવાણિજ્ય-હાથી દાંત વગેરેનો વેપાર.

૭ લખવાણિજ્ય-લાખ તથા શુંદર વગેરેનો વેપાર.

૮ રસ વાણિજ્ય-ઘી તેલ વગેરે રસનો વેપાર.

૯ કેશ વાણિજ્ય-પશુ પંખી વગેરેનો ઉન પીંછાનો
તથા શુલામીનો વેપાર.

૧૦ વિષ વાણિજ્ય-સોમલ વગેરે ઊરનો તથા તરવાર વગેરે શસ્ત્રનો વેપાર.

૧૧ યંત્ર પીલ્લણુ કર્મ-ઘંટી, મીલ, જીન વગેરેનો ધંધો,

૧૨ નિર્લાંછન કર્મ-બળદ, ઘોડા, ઉંટ વગેરેના નાક કાન વિધવા તથા નપુંસક બનાવવાનો ધંધો.

૧૩ દવદાન કર્મ-વન વગેરેમાં અગ્નિ સળગાવવો.

૧૪ સરદ્રહ શોષણુ કર્મ-સરોવર, તળાવ વગેરેનાં પાણી સુકવો નાંખવો.

૧૫ અસતી પોષણુ-કુતરાં, બિલાડાં વગેરે હિંસક જીવો પાળવાં. અહીં કર્મદાનને અંગે નિયમ કરી જરૂરી જયણા રાખવી.

આ વ્રતનું ફલ-આ વ્રતના પાલનથી જીવન મર્યાદિત બને, પાપ કર્મના બંધથી બચી શકાય, શરીરની સ્વસ્થતા વધે. તથા સ્વર્ગાદિકના સુખ મળે.

ઉદાહ-ધર્મ રાજ આ વ્રત પાલીને દીક્ષા લઈને મોક્ષે ગયા છે. આ વ્રતમાં ત્યાગ કરેલી વસ્તુઓ સ્વપ્નમાં વપરાય તેની જયણા.

આઠમું અનર્થ દંડ વિરમણુ વ્રત.

અર્થ:-સ્વજન, શરીર, વિગેરે નિમિત્તે જે પાપકર્મ સેવાય તે અર્થદંડ કહેવાય. અને જે કરવાથી પોતાને અને પરને કાંઈ લાભ નથી તે છતાં નાહક મોજ શોખને આતર જે પાપ કર્મો કરાય તે અનર્થ દંડ કહેવાય. તેનો ત્યાગ કરવો તે.

આ વ્રતના પાંચ અતીચાર:-૧ કામ વિકારને વધારનારી કુચેષ્ટા કરવી. ૨ કામ વાસના વધારનારી વાત કરવી. ૩ વાચાલપણું. ૪ ખપ કરતાં વધારે અધિકરણો તૈયાર કરી રાખવાં. ૫ ભોગ ઉપભોગની સામગ્રી ખપ કરતાં વધારે તૈયાર રાખવી.

આ વ્રતનું ફલ--પાપમય કાર્યોમાંથી બચવું, અશુભ કર્મનો બંધ ન થાય વિગેરે અને પરભવમાં સ્વર્ગાદિનાં સુખ મળે.

ઉદાહરણ આ વ્રત નહિ પાલવાથી ચિત્રગુપ્ત ઘણી આકરી વેદનાઓ ભોગવી નરકમાં ગયો.

છઠું સાતમું અને આઠમું એ ત્રણ ગુણવ્રત કહેવાય છે કારણ કે આ ત્રણે વ્રતો પહેલાં જણાવેલા પાંચ અભુ-વ્રતોને ગુણ કરનારાં છે. હવે બાકીના ચાર (વારંવાર સેવવા લાયક) શિક્ષાવ્રતો કહેવાય છે.

નવમું સામાયિક વ્રત.

અર્થ:-જેથી સમતાનો લાભ એટલે રાગ દ્રેષના ત્યાગ થાય, અથવા નિર્મલ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રનો લાભ જેનાથી થાય તે સામાયિક કહેવાય. આ સામાયિક દરરોજ અમુક સંખ્યામાં કરવાનો નિયમ કરવો તે આ નવમા વ્રતનું રહસ્ય છે.

આ વ્રતનાં પાંચ અતીચાર:-૧ સામાયિકમાં ધરકામ વિગેરે સંબંધી ખરાબ વિચાર કરવા. ૨ સામાયિકમાં કઠોર,

જૂઠાં વચન બોલવાં. ૩ શરીર, હાથ પગ વગેરે પ્રમાર્જન કર્યા વગર હલાવવા તે. ૪ ઉત્સાહ વિના વેઠ રૂપે સામાયિક કરવું ૫ સામાયિક લીધાને સમય ભૂલી જાય અથવા પાવનું ભૂલી જાય.

આ વ્રતનું ફલ—ચાંદ્રિની આંશિક (થોડી) આરાધન થાય. પરમ સુખ શાંતિનો અનુભવ થાય, કર્મનિર્જરને લાભ મળે, અને પરંપરાએ મોક્ષના સુખ પણ મળે છે.

ઉદાહરણ—મહાશિવે શ્રાવણે ચાલુ રસ્તામાં તથા કે પાનામાં પણ સામાયિક છોડ્યું નથી. સામાયિકના પ્રભાવે તે દેવતાઈ ઋદ્ધિને પામ્યો. એક ડોશી પરભવમાં રાજકુંવર થઈ વિગેરે.

દશમું દેશાવગાસિક વ્રત.

અર્થ—છટ્ટા દિશિપરિમાણ વ્રતમાં જે છુટ રાખેલાય તેમાં સંક્ષેપ (ઘટાડો) કરવો તે દેશાવગાસિક વ્રત કહેવાય.

આ વ્રતના પાંચ અતીચાર આ પ્રમાણે:—૧ નિયમ કરેલી ભૂમિની ખહાર કાંઈ મોકલવું. ૨ નિયમ કરેલી ભૂમિની ખહાર કાંઈ મોકલવું. ૩ શબ્દ કરીને એટ ખાંસી ખાઈને અથવા ખોંખારો કરીને નિયમ કરેલ ભૂમિ ખહાર રહેલા માણસને બોલાવે. ૪ રૂપ દેખાડીને (પોતા હયાતી જણાવીને) નિયમિત ક્ષેત્રથી ખહાર રહેલા માણસ હું અહીં છું એમ જણાવે. ૫ નિયમ કરેલી ભૂમિની ખહારના ભાગમાં કાંઈક વિગેરે નાંખી પોતાની ખબર આપે.

આ વ્રતનું ફલ—ઘણું આરંભાદિ બંધ થાય, મન સ્થિર રહે, પાપ ઓછાં બંધાય અને સંતોષથી ધર્મ સાધી શકાય. પરંપરાએ સિદ્ધિના સુખ મળે.

ઉદા૦ ચંડ પ્રઘોત નામના રાજાને લેહજંઘ નામે દૂત આ વ્રતથી શત્રુને ભય ટાળી નિર્ભય બન્યો ને ભવિષ્યમાં સુખી થયો.

અગિઆરમું પૌષધોપવાસ વ્રત.

જેનાથી આત્માના જ્ઞાન દર્શનાદિ સ્વાભાવિક ગુણોની પ્રુષ્ટિ થાય તે પૌષધ કહેવાય. આ પૌષધ રાત્રિ દિવસનો એટલે આઠ પહોરી અને (એકલા દિવસનો અથવા એકલી રાત્રીનો) ચાર પહોરી કહેવાય છે.

શ્રાવકે વર્ષની અંદર અમુક સંખ્યામાં પૌષધ કરવા, એ આ વ્રતમાં નક્કી કરવું જોઈએ, અને પર્યૂષણાદિ પર્વોમાં જરૂર પૌષધ કરવો જ જોઈએ.

આ વ્રતના પાંચ અતીચાર:—૧ શય્યા, સંથારાની બરોબર પડિલેહણ કરે નહિ. ૨ શય્યા, સંથારો બરાબર ન પૂંજે ન પ્રમાર્જે. ૩ ઠલ્લા માત્રાની જગ્યા બરાબર પડિલેહે નહિ. ૪ ઠલ્લા માત્રાની જગ્યા બરાબર ન પૂંજે, ન પ્રમાર્જે. ૫ પૌષધની વિધિ બરાબર ન સાચવે. મોડો લઈ વહેલો પાળે.

ફલ—આ વ્રત જ્યાં સુધી શ્રાવક પાળે ત્યાં સુધી ચારિત્ર પાળ્યાનું ફળ મળે છે. પરંપરાએ સ્વર્ગાદિ સુખ મળે છે.

ઉઠા૦ આ વ્રતની આરાધના કરવાથી સાગરચંદ્ર, કામદેવ શ્રાવક વગેરે અહીં કર્મનિર્જરા, પરમ શાંતિમય જીવન અને નિર્દોષ ધર્મારાધન કરીને પરલોકમાં દેવતાઈ ઉત્તમ સુખને પામ્યા. અને આ વ્રતની વિરાધના કરવાથી નંદમણિયાર શેઠ મરીને દેડકો થયો.

બારમું અતિથિ સંવિભાગ વ્રત.

અતિથિ એટલે પાંચ મહાવ્રતધારી મુનિરાજ વિગેરેને પૌષધ વગેરેના પારણાને દિવસે શ્રાવકે નિર્દોષ આહારાદિ વિધિ પૂર્વક વહોરાવી પારણું કરવું તે અતિથિ સંવિભાગ વ્રત કહેવાય. વરસમાં આટલી વાર અતિથિ સંવિભાગ કરૂં, એમ અહીં નક્કી કરવું.

આ વ્રતના પાંચ અતિથાર આ પ્રમાણે:—૧ સાધુને દેવા લાયક અચિત્ત વસ્તુનો ઉપર સચિત્ત વસ્તુ મૂકવી. ૨ અચિત્ત પદાર્થને સચિત્ત પદાર્થથી ઢાંકી દે. ૩ પારકી ચીજને પોતાની કહીને ઠંડારાવે, અને પોતાની ચીજને પારકી કહીને ન આપે. ૪ મનમાં મિથ્યાભિમાન કે ઇર્ષ્યાલાવ રાખીને દાન આપે. ૫ ગોચરોનો વખત વીત્યા બાદ આહાર માટે મુનિની પાસે વિનતિ કરે.

બારમા વ્રતમાં આ પાંચે અતિથાર જાણીને તે ન લાગે તે રીતે વર્તવું, એટલે પાંચે અતિથાર ટાળીને સાધુ સાધ્વીને દાન દેવાનો લાભ લેવો.

આ વ્રતનું ફલ:—દુર્ગની ઇચ્છા રાખ્યા વગર આ વ્રતની નિર્દોષ આરાધના કરવાથી વિશાલ સુખ સમૃદ્ધિ, આરોગ્ય,

ઉત્તમ ગતિના આયુષ્યનો બંધ વિગેરે લાલ અહોં મળે છે. અને પરંપરાએ સ્વર્ગના અને મોક્ષના સુખ પણ મળે છે.

ઉદા૦—સુપાત્ર દાનના પ્રભાવે દાન દેનાર સ્થકારને તથા દાન લેનાર બલભદ્ર મુનિને અને દાનની અનુમોદના કરનાર હરિણને પાંચમા બ્રહ્મદેવ લોકની વિશાલ દેવતાઇ ઋદ્ધિ મળી. તેમ શાલિભદ્રને પણ વિશાલ ઋદ્ધિ વિગેરે લાભ મળ્યા, વિગેરે દૃષ્ટાંત જાણવા.

એ પ્રમાણે બારે વ્રતોનું ઘણું જ ટુંક સ્વરૂપ તથા અતીચાર વગેરે જાણાવ્યા. વિસ્તારથી બાર વ્રતનું સ્વરૂપ તથા તેની જયણાના પ્રકારો અને અતીચાર વગેરે અનેક બાબતો જાણવા માટે ‘શ્રી દેશવિરતિ જીવન’ એ ગ્રંથ અવશ્ય વાંચવો જોઈએ.

જરૂરી બીના

૧ થી ૬ હાસ્ય દિ ૬ દોષ, ૭ થી ૧૦ ચાર કષાય, ૧૧ થી ૧૫ પાંચે આશ્રવોનો ત્યાગ. ૧૬ પ્રેમ, ૧૭ મદ, ૧૮ ક્રીડા. આ અઠાર દોષ રહિત. અને ૮ મહા પ્રાતિહાર્ય તથા અપાયાપગમાતિશયાદિ ૪ અતિશય. એમ ૧૨ ગુણવાલા અનિહંત દેવ હોય છે.

અઠાર દોષ બીજી રીતે—૧ થી ૫ દાનાંતરાયાદિ પાંચ, ૬ થી ૧૧ હાસ્યાદિક, ૧૨ કામ, ૧૩ મિથ્યાત્વ ૧૪ અજ્ઞાન, ૧૫ નિદ્રા, ૧૬ અવિરતિ ૧૭ રાગ, ૧૮ દ્વેષ.

સમ્યક્ત્વ અંગે—ઉપયોગ ન રહેવાથી અતત્ત્વાદિને તત્ત્વ

રૂપે મનાય તેની જયણા. અવસરે જાણુ થતાં આલોચણુ લેવી જોઈએ. ભણાવનાર અન્ય મતિનું ઉપકાર બુદ્ધિએ ઉચિત જાણવું પડે, તેની જયણા. કોઈ કાર્ય ધર્મ વિરૂદ્ધ હોય છતાં લોક વિરૂદ્ધથી બચવા ખાતર દાક્ષિણ્યતાદિથી અનિશ્ચયે પણ કરવું પડે, તેની જયણા. અહીં ધર્મ બુદ્ધિથી કરવાનું હોય જ નહિ. અને અનુમોદના પણ ન કરાય. આ ખાતરમાં ઉદ્ધારણુ સાર્વજનિક, સામુદાયિક તળાવ વિગેરે માટે વ્યવહાર જાણવો પડે. વ્યવહાર દૃષ્ટિએ અન્ય ધર્માને પ્રણામ કરવો પડે તેની જયણા.

સમ્યક્ત્વના છ આગાર-૧ રાજદિકની સત્તાને આધોન ધર્મ (સમ્યક્ત્વ વિરૂદ્ધ) કરવું પડે. ૨ જનસમુદાયની પ્રેરણાથી કરાય. ૩ ચોરાદિકની ધમકીથી કરવું પડે. ૪ ક્ષેત્રપાલાદિ દેવના પરવશપણાથી કંઈ કરવું પડે. ૫ વડીલોના આગ્રહથી કરાય, ૬ આજીવિકા નિમિત્તે કંઈ કરાય તેની જયણા. વિશેષ ધાના ગુરૂગમથી જાણવી.

મિથ્યાત્વના ૧૫ ભેદો

૧. પોતે માનેલા મતને ન છોડે તે આભિગ્રહીક.
૨. બધા મતને સરખા માનવા તે અનભિગ્રહીક. ૩. લોકમાં પૂજવાની બુદ્ધિએ જાણી ખૂઝીને સાચું રહસ્ય જાણતા છતાં ઉત્તરી પ્રરૂપણા કરી, નવો મત સ્થાપન કરવો તે આભિનિવેશિક. અહીં જમાલિ વિગેરેનું દૃષ્ટાંત જાણવું. ૪. શ્રી જિન વચનમાં શંકા કરવી તે સાંશયિક. ૫. અસંજી જીવોને જે

उपयोग रहित अवस्थाभां होय, ते अनालौगिक मिथ्यात्व कडेवाय आ रीते मिथ्यात्वना पांच खेदो जाणुवा. हवे छ खेद आ रीते जाणुवा.

१. कुहेवने सुहेव मानवा. २. कुगुरने सुगुर मानवा.
३. होळी जणेव विगेरे कुधर्मने सुधर्म माने. ४ थी ६.
दोकोत्तर हेव, गुर्, धर्मने पौद्गलिक सुभनी खाडनाथी
माने पूजे

मिथ्यात्वना ४ खेद. १. स्याद्राद शैत्रीथी विरुद्ध प्ररु-
पणु करवी. २. मिथ्यात्वने पोषनारी क्रिया करवी. ३.
कदाग्रह राणे, तत्त्वार्थनी सायी श्रद्धा न राणे. ४. अनं-
तानुबंधी विगेरे सत्ताभां रडेळी सात प्रकृति ते प्रदेष
मिथ्यात्व कडेवाय.

१. भांस, २. महिरा, ३. येरी, ४. जुगार, ५.
शिकार, ६. परस्त्री गमन, ७. वेश्या गमन आ साते व्यस-
नने त्याग करवो. जावीश अलक्ष्य—१. मध, २. माणुषु,
३. महिरा, ४. भांस, ५. उंभराना इण, ६. वडना टेटा,
७. कोडींभडा, ८. पींपजानी पीपडी, ९. पींपजाना टेटा,
१०. भरक, ११. अश्रीयु सोमल विगेरे छेरी पदार्थां, १२.
करा, १३. कायी माटी, १४. रात्रि लोअन, १५. अहुंभीज,
१६. ओर अथाणुं, १७. विहण, १८. रींगणुं, १९. अजणुं
इण, २०. तुरुछ इण, २१. यलित रस, २२. अनंतकाय.

अत्रीस अनंतकाय—१. सुरणु कंद, २. वजकंद, ३.

લીલી હળદર, ૪. બટાટા (આલુ), ૫. લીલો કચુરો, ૬. સતાવરી, ૭. હીરલી કંદ, ૮. કુંવર, ૯. થોર, ૧૦. ગળો, ૧૧. સકરીયા, ૧૨. વંશકારેલા, ૧૩. ગાજર, ૧૪. લુણી, ૧૫. લોઢી, ૧૬. ગિરિકર્ષિષ્ટા (ગરમર), ૧૭. કુમળા પાન, ૧૮. ખરસેયો, ૧૯. થેગની ભાજી, ૨૦. લીલી મોથ, ૨૧. લુલીના ઝાડની છાલ, ૨૨. ખીલોડા, ૨૩. અમૃત વેલી. ૨૪. મુલાના કાંદા, ૨૫. ખીલાડીના ટોપ, ૨૬. નવા અંકુરા, ૨૭. વત્યુલાની ભાજી, ૨૮. મુવર વેલ, ૨૯. પાલકાની ભાજી. ૩૦. કુંણી આંબલી, ૩૧. રતાળુ, ૩૨. પિંડાળુ. આનું વિશેષ વર્ણન દેશવિરતિ જીવનમાંથી જાણવું. વ્રતધારી શ્રાવકોએ ઉપર જણાવેલી ચીજોનો ત્યાગ કરવો. તેની સાથે વર્ષમાં અમુક ગણતરીની લીલોતરી વાપરવી. પર્વ દિનોમાં અઢાઈ વિગેરેના દિવસોમાં ન વાપરવી. એ પણ વિચારીને નક્કી કરવું. આવા ઉત્તમ દિવસોમાં પર ભવનું આયુષ્ય ઘણું કરીને બંધાય છે. તેથી આરંભાદિની ઓછાશ કરવી. ધર્મારાધનમાં વિશેષ કાળજી રાખવી.

અણાહારી પ્રસિદ્ધ ચીજોનાં નામ.

૧. અગર, ૨. અફીણુ, ૩. અતિવિષની કળી, ૪. અંબર, ૫. એળીયો, ૬. કસ્તુરી, ૭. કડુ, ૮. કરીયાતુ, ૯. કંદરૂ, ૧૦. ખેર સાર, ૧૧. ગળો, ૧૨. ઘોડાવજ, ૧૩. જેરો ટોપરૂં, ૧૪. ચુનો, ૧૫. જેરો ગોટલી, ૧૬. ટંકણુખાર, ૧૭. તગર, ૧૮. બરોબર સમભાગી ત્રિકૂલા, ૧૯. બાવળ, ૨૦. બુચ કણુ, ૨૧. મલયાગરૂ, ૨૨. લીંબડાની છાલ, મૂળ.

લાકડું, પાંદડાં, મોર. ૨૩. વખમો વિગેરે, ખાસ જરૂરી કારણે ગીતાર્થ ગુરૂની આજ્ઞાથી મુઠ્ઠી સહિયંતું પરચખખાણુ કરી અણાહારી ચીજ વપરાય, તે લીધા પછી બે ઘડી સુધી પાણી ન વપરાય. વિશેષ ખીના શ્રાદ્ધ વિધિમાંથી જાણવી.

૧. ખેલ્લા વ્રતમાં પોતાના કે કુટુંબાદિના નિમિત્તે ઘર, દૂવા, વિગેરેના આરંભાદિમાં જયણા રખાય. અતિચારો જાણવાના હોય. પણ આદરવા (સેવા) ના નહિ.

૨. ખીજ વ્રતમાં ચાર મોટા જૂઠાની ખાખતમાં અખણુતાં જૂઠું ખોલાય, તેની જયણા. ખીજની જમીન વિગેરેને ખોટો હક્ક જણાવી પચાવી ન દેવી. કોઈએ થાપણુ મૂકી હોય, તે ઘણી મરી જાય, કે લેવા ના આવે તો સારા માણસોની સાક્ષીએ શુભ ખાતામાં વાપરવી. પોતે રાખી શકે નહિ. નોકરી વિગેરે કારણે ફરજિયાત જૂઠું ખોલવું પડે, તેની ખાસ કારણે જયણા રખાય.

૪. ચોથા વ્રતમાં-સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિ સિવાય ખીજને પર પુરૂષ ગણીને ત્યાગ કરવો. તેમજ ખનેએ તિર્યંચ અને નપુંસક સાથે ભોગ ક્રિયાને ત્યાગ કરવો. મન વચનથી પણ ખને ત્યાં મુઠ્ઠી દોષ લગાડવો નહિ. સ્વખનમાં કદાચ શિયળ વિરાધના થાય, તેની જયણા. પાંચમાંના બે અતિચારો સ્વહારા સંતોષના નિયમવાળાને અનાચાર તરીકે જાણવા. અને છેલ્લા ત્રણ અતિચાર તરીકે જાણવા.

૫. સ્થૂલ પરિશ્રદ્ધ પરિભણ વ્રતમાં-નવવિધ પરિશ્રદ્ધનું પરિ-
માણુ લેણું પણ થઈ શકે. એટલે તેમાં અમુક રકમ
નક્કી કરવી. વધારાની શેમાં ખર્ચવી તે ઇચ્છાનુસારે
નક્કી કરવું.
૭. સાતમા વ્રતમાં-વપરાશમાં આવતા પૃથ્વીકાયાદિનું
પરિમાણુ નક્કી કરવું. ચૌદ નિયમને સવારે ધારવા,
સાંજે સંક્ષેપવા. સાંજે નવા લેવા. બીજે દિવસે સવારે
પાછા સાંજના નિયમ સંક્ષેપીને નવા નિયમ ધારવા.
જે દિવસે પોસહ લેવો હોય, ત્યારે નિયમ સંક્ષેપીને
પોસહ લઈ શકાય અને પોસહ પારીને તરત જ નિયમ
લેવા. રાતના અને દિવસના નિયમમાં ઘણો ફેરફાર
કરવો પડે છે. કારણ કે રાતે ચીજોની વપરાશ ઓછી
હોય છે. તેથી નિયમ લેવામાં અને સંક્ષેપવામાં બહુ
કાળજી રાખવી.
૮. આઠમા વ્રતમાં-સ્તે જતાં સ્વભાવે નાચ વિગેરે જોવાય,
તેની જયણા.
૯. નવમા વ્રતમાં-દરરોજ આટલાં (૨-૪ વિગેરે) સામા-
યિક કરવાનો નિર્ણય કરવો. માંદગી વિગેરે કારણે
ધારણા પ્રમાણે આગળ ઉપર વધારે કરવા એમાં જોવી
પોતાની ઇચ્છા. વ્રતધારીએ એક સામાયિક દરરોજ
કરવું જ જોઈએ.
૧૦. દશમા વ્રતમાં-વર્ષમાં એકાદિ વાર દેશવગાસિક કરવાનો

નિયમ કરવો. સવાર સાંજ પ્રતિક્રમણના બે સામાયિક અને વચલા આઠ સામાયિક કરીને ગણવા. એ રીતે દસ સામાયિક કરવા. તે દિવસે એકાસણું વિગેરે તપ કરવો.

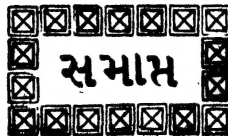
૧૧. અગ્નીઆરમા વ્રતમાં-દર વરસે આટલી વાર આઠ ખેડોરી કે ચાર ખેડોરી પૌષધ કરવો, તેનો નિર્ણય કરવો.

પૌષધના ચાર પ્રકાર.

- ૧ આહાર પૌષધ. દેશથી એકાસણું વિગેરે કરણું અને સર્વથી ઉપવાસાદિ કરે.
૨. શરીરનો સત્કાર સર્વથી ન કરે.
૩. સાંસારિક પ્રવૃત્તિનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરે.
૪. સર્વથી શીલ પાળે.

૧૨. આરમા વ્રતમાં-વ્રતધારી શ્રાવક મુખ્ય રીતિએ આઠ ખેડોરના પૌષધમાં ચૈવિહાર ઉપવાસ કરે. બીજે દિવસે એકાસણાનું પચ્ચખખાણું પૂજા કરી મુનિને પરમ ઉલ્લાસથી વિધિ પૂર્વક ંહોરાવે. જેટલી ચીજો મુનિએ લીધી હોય, તેટલી જ ચીજો વાપરે. આ બાબતનો વધુ ખુલાસો શ્રી દેશવિરતિ જીવનમાં જણાવ્યો છે. કદાચ આખા વર્ષમાં સાધુની જોગવાઈ ન મળે તો સાધુની અંધુને જમાડીને આ વ્રતની આરાધના કરી શકાય.

આ પ્રમાણે શ્રાવકના બારે વ્રતોની બીના બહુ જ દુઃકામાં જણાવી દીધી. તેનો વિસ્તાર બ્રહ્મવાની ઇચ્છાવાદા શબ્દ્ય જીવોએ ગુરુગમથી શ્રી દેશવિરતિ જીવન નામનો ગ્રંથ સમજવો જોઈએ. નિવૃત્તિ પ્રધાન શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનમાં વ્રતધારી શ્રાવકોને ગણ્યા છે. તેઓ પણ શ્રાવક ધર્મની આરાધનાના શુભ સંસ્કારથી ભવિષ્યમાં સર્વ સંયમ સાધવાને જરૂર લાયકાત ધરાવે છે. એમ આનંદાદિ શ્રાવકોના જીવનથી બહુ શકાય છે. આ શ્રાવક વ્રત દીપિકામાં અનુપયોગાદિ કારણે ભૂલ થઈ હોય, તેની શ્રી ગુરુ દેવની સાક્ષીએ માફી માગું છું. તપોગચ્છાધિપતિ પરમોપકારી ગુરુ મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્ય વિજયપદ્મસૂરિએ અમદાવાદમાં વિ. સં. ૧૯૯૭ ના આસો સુદ પાંચમને દિવસે દેવ ગુરુ ધર્માનુરાગી બાર વ્રતધારી શ્રાવક શેઠ ભગુભાઈ ચુનીલાલ સુતરીયાની વિનંતિથી આ શ્રાવક વ્રત દીપિકાની રચના કરી. ભવ્ય જીવો આ ગ્રંથને વાંચીને, સમજીને, દેશવિરતિ ધર્મને પામીને, અને પરિણામે સંપૂર્ણ સંયમની સાધના કરીને સિદ્ધિના મુખ પામે.

॥ ભવ્યભાવના ॥

॥ હરિગીત છંદ ॥

નેહ માતાનો ન સાચો યુક્તથી પ્રકાશતને,
મારવાને આહતી ને પુત્ર કેરા અંગને
કનકકેતુ છેહતો તાણુ નેહ ખોટો જનકનો,
પુત્ર કેરા નેહ ખોટો દાખલો કાણીકનો-૧
નેહ સીનો છેજ ખોટો નૃપ પ્રદેશી રાયને,
ભારતીરાણી સમજ હે શવ ? આ સંસારને;
સમતાધરી વૈરાગ્યર ગે સાધજે જિનધર્મને,
સોતભાવી ભાવનાને પામજે શિવશર્મને-૨

